ЩОРІЧНИК СІПРІ 2014
ОЗБРОЄННЯ, РОЗЗБРОЄННЯ ТА МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА

www.sipriyearbook.org

Це видання стало можливим
завдяки фінансовому сприянню Уряду Швейцарії

SIPRI Yearbook 2014

Armaments, Disarmament and International Security

STOCKHOLM INTERNATIONAL
PEACE RESEARCH INSTITUTE

OXFORD UNIVERSITY PRESS
2014

Щорічник СІПРІ 2014

Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека

СІПРІ

СТОКГОЛЬМСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ
ІНСТИТУТ ДОСЛІДЖЕННЯ МИРУ

Переклад з англійської

Українське видання Щорічника СІПРІ підготовлене спільно
Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження миру
та
Українським центром економічних і політичних досліджень
імені Олександра Разумкова

КИЇВ
2015

STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE

СТОКГОЛЬМСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ ДОСЛІДЖЕННЯ МИРУ

СІПРІ – незалежний міжнародний інститут з дослідження проблем миру та конфліктів, насамперед процесів контролю над озброєннями та роззброєння. СІПРІ, заснований в 1966р., забезпечує політиків, науковців, журналістів і зацікавлених читачів даними, аналітичними матеріалами та рекомендаціями, що грунтуються на відкритих джерелах.

Правління СІПРІ не несе відповідальності за погляди, подані в публікаціях Інституту.

ПРАВЛІННЯ

Свен-Олоф Петерссон (Sven-Olof Petersson), голова Правління, Швеція
Др. Деві Фортуна Анвар (Dewi Fortuna Anwar), Індонезія
Др. Владімір Барановскій, Росія
Посол Лакхдар Брагімі (Lakhdar Brahimi), Алжир
Джаянта Дханапала (Jayantha Dhanapala), Шрі-Ланка
Сьюзен Ейзенхауер (Susan Eisenhower), США
Посол Вольфганг Ішінгер (Wolfgang Ischinger), Німеччина
Професор Марі Калдор (Mary Kaldor), Велика Британія
Директор

ДИРЕКТОР

Ян Ентоні (Ian Anthony), Велика Британія

Редактор і видавець Щорічника – Ян Ентоні (Ian Anthony)

Виконавчий редактор – Девід Крюкшанк (D.A.Cruickshank)

Редактори

Девід Крюкшанк, Джой Фокс (Joey Fox),
Джетта Гілліган Борг (Jetta Gilligan Borg),
Девід Пратер (David Prater)

STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE

Signalistgatan 9, SE-169 70 Solna, Sweden
Telephone: +46 8 655 97 00
Fax: +46 8 655 97 33
Email: sipri@sipri.org
Internet: www.sipri.org

OXFORD
UNIVERSITY PRESS
Great Clarendon Street, Oxford OX2 6DP,
United Kingdom

Oxford University Press is a department of the University of Oxford.
It furthers the University's objective of excellence in research, scholarship,
and education by publishing worldwide. Oxford is a registered trade mark of
Oxford University Press in the UK and in certain other countries

© SIPRI 2014

The moral rights of the authors have been asserted

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in
a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the
prior permission in writing of SIPRI, or as expressly permitted by law, or under
terms agreed with the appropriate reprographics rights organizations. Enquiries
concerning reproduction outside the scope of the above should be sent to
SIPRI, Signalistgatan 9, SE-169 70 Solna, Sweden

You must not circulate this book in any other form
and you must impose the same condition on any acquirer

British Library Cataloguing in Publication Data
Data available

Library of Congress Cataloging in Publication Data
Data available

ISSN 0953–0282
ISBN 978–0–19–871259–6

Typeset and originated by SIPRI
Printed in Great Britain by
CPI Group (UK) Ltd, Croydon

Links to third party websites are provided by Oxford in good faith and
for information only. Oxford disclaims any responsibility for the materials
contained in any third party website referenced in this work

SIPRI Yearbook 2014 is also published online at
<http://www.sipriyearbook.org/>

ББК 66.4(0)
0-46

Редакційна колегія українського видання:

Олексій МЕЛЬНИК (*керівник проекту*), Людмила ШАНГІНА (*головний редактор*), *редактори*: Микола СУНГУРОВСЬКИЙ, Алла ЧЕРНОВА

Дизайн і макет:

Олександр ШАПТАЛА

СІПРІ 2014: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека:
Пер. з англ./Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О.Разумкова; Редкол. укр. вид.: Л.Шангіна (головний редактор) та ін. – К.: Заповіт, 2015. – 544с. ISBN 978-966-2050-07-3

У черговому 45-му випуску *Щорічника СІПРІ* викладені інформаційні та аналітичні матеріали досліджень, здійснених Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження миру (СІПРІ) з метою сприяння відкритості і прозорості у сферах контролю над озброєннями та роззброєння, а також з питань міжнародної безпеки. Результати досліджень узагальнені за трьома напрямами: безпека і конфлікти; військові витрати та озброєння; нерозповсюдження, контроль над озброєннями та роззброєння, – які викладені у відповідних частинах цієї книги..

Матеріали Щорічника призначені для цивільних і військових фахівців у галузі національної і міжнародної безпеки, міжнародних відносин, міжнародного права, конфліктології, державних службовців, працівників оборонно-промислового комплексу, політологів і журналістів, викладачів і студентів навчальних закладів України.

ББК 66.4(0)

ISBN 978-966-2050-07-3

© Видавництво «Заповіт», 2015

Зміст

Звернення до читача xvii

Передмова xix

Скорочення xxi

Вступ

Вступ. Міжнародна безпека, озброєння і роззброєння 3

ЯН ЕНТОНІ

I. *Глобальна та регіональна безпека* 3

II. *Динаміка миру і конфлікту* 7

III. *Взаємозв'язок науки і безпеки* 11

IV. *Висновки* 12

1. Аспекти конфлікту в Сирії 15

Загальний огляд 15

ЯН ЕНТОНІ

I. *Оцінка поширення конфлікту в Сирії* 17

ГАССАН БАЛІКІ

Дані з географічною та часовою локалізацію – Упередженість традиційних медіа-джерел – Нові джерела даних про конфлікт: соціальні мережі та "вкорінення в натовп"

Діаграма 1.1. Типи заходів під час сирійського конфлікту, про які повідомлялося у ЗМІ 18

Діаграма 1.2. Повідомлення про насильство в Сирії, за медіа-джерелами та місцями подій 20

Діаграма 1.3. Повідомлення про випадки насильства в Сирії, за медіа-джерелами, місцями подій і типами насильства 21

II. *Обмеження поставок зброї до Сирії* 23

ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН

Повне ембарго на постачання зброї до Сирії – Постачання зброї окремим учасникам сирійського конфлікту – Висновки

III. *Вплив використання хімічної зброї в Сирії на контроль над озброєннями* 31

ДЖОН ХАРТ

Застосування міжнародних норм, спрямованих проти хімічної зброї – Механізми контролю над озброєннями під час збройного конфлікту – Наслідки для контролю над озброєннями та регіональної безпеки

Частина I. Безпека і конфлікти у 2013р.

2. Збройні конфлікти 39

Загальний огляд 39

НІЛ МЕЛВІН

I. *Посередництво та мирні угоди* 41

ІСАК СВЕНССОН, МАГНУС ЛУНДГРЕН

Тенденції в посередництві та укладенні мирних угод – Мирні спроби в Сирії – Мирний процес на Філіппінах: переговори з Ісламським фронтом визволення Моро – Висновки

Таблиця 2.1. Кількість мирних угод, підписаних сторонами державних збройних конфліктів у 1989-2013рр. 44

II. *Рада Безпеки ООН у державних збройних конфліктах у 2003-2012рр.* 53

ПЕТЕР ВАЛЛЕНШТАЙН, ПАТРИК ЙОХАНССОН

Роль Ради Безпеки у збройних конфліктах – Повноваження Ради Безпеки – Державні конфлікти та війни – Конфлікти, що привернули найбільшу і найменшу увагу – Географія уваги – Схема застосування права вето – Висновки

Таблиця 2.2. Резолюції РБ ООН та державні збройні конфлікти у 2003-2012рр. 55

Таблиця 2.3. Державні збройні конфлікти, що отримали найбільшу увагу РБ ООН у 2003-2012рр. 58

Таблиця 2.4. Державні збройні конфлікти, що отримали найменшу увагу РБ ООН у 2003-2012рр. 60

Таблиця 2.5. Державні збройні конфлікти та увага до них РБ ООН у 2003-2012рр., за регіонами 61

Таблиця 2.6. Вето на проекти резолюцій РБ ООН у 2003-2012рр. 62

III. *Структура організованого насильства у 2003-2012рр.* 65

ЛОТТА ТЕМНЕР, ПЕТЕР ВАЛЛЕНШТАЙН

УППСАЛЬСЬКА ПРОГРАМА ЗБОРУ ДАНИХ ПРО КОНФЛІКТИ

Державні конфлікти – Недержавні конфлікти – Одностороннє насильство – Висновки

Діаграма 2.1. Кількість державних, недержавних конфліктів і випадків одностороннього насильства у 2003-2012рр. 66

Діаграма 2.2. Число жертв державних, недержавних конфліктів та одностороннього насильства у 2003-2012рр. 66

Діаграма 2.3. Число жертв у 2003-2012рр. внаслідок бойових дій у державних конфліктах, за регіонами 71

Діаграма 2.4. Середнє число загиблих у недержавних конфліктах у 2003-2012рр. 78

Діаграма 2.5. Типи недержавних конфліктів у 2003-2012рр., за регіонами 79

Діаграма 2.6. Жертви одностороннього насильства 2003-2012рр. за типом учасників 82

Таблиця 2.7. Державні конфлікти у 2012р. 67

Таблиця 2.8. Державні конфлікти у 2003-2012рр., за інтенсивністю, типами та регіонами 70

Таблиця 2.9. Недержавні конфлікти у 2012р. 75

Таблиця 2.10. Недержавні конфлікти у 2003-2012рр., за субкатегоріями та регіонами 77

Таблиця 2.11. Одностороннє насильство у 2012р. 80

Таблиця 2.12. Одностороннє насильство у 2003-2012рр., за учасниками та регіонами 81

IV. *Глобальний індекс миролюбності 2013р.* 83

КАМІЛЛА ШІППА, ДЕНІЕЛ ХІСЛОП
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА МИРУ

Зміни в миролюбності у 2012-2013рр. – Тенденції індикаторів у 2008-2013рр.

Таблиця 2.13. Глобальний індекс миролюбності 2013р. 85

Таблиця 2.14. Країни з найбільшими змінами в рейтингу ГІМ у 2012-2013рр. 87

Джерела та методи 88

3. Миротворчі операції і врегулювання конфліктів 91

Загальний огляд 91

ЯЇР ВАН ДЕР ЛІЇН

I. *Світові та регіональні тенденції миротворчих операцій* 93

ЯЇР ВАН ДЕР ЛІЇН, ТІМО СМІТ, КСЕНІЯ АВЕЗОВА

Світові тенденції – Регіональні тенденції – Скорочення Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані

Діаграма 3.1. Кількість багатосторонніх миротворчих операцій у 2004-2013рр. із зазначенням організацій, що їх проводили 94

Діаграма 3.2. Чисельність персоналу, розгорнутого в рамках багатосторонніх миротворчих операцій у 2004-2013рр. 95

Діаграма 3.3. 10 найбільших постачальників військ для багатосторонніх миротворчих операцій у 2013р. 96

Діаграма 3.4. 10 найбільших постачальників цивільної поліції для багатосторонніх миротворчих операцій у 2013р. 96

Діаграма 3.5. Кількість багатонаціональних миротворчих операцій у 2004-2013рр., за регіонами 97

Діаграма 3.6. Чисельність персоналу багатонаціональних миротворчих операцій у 2004-2013рр., за регіонами 98

Таблиця 3.1. Кількість миротворчих операцій і чисельність розгорнутого персоналу у 2013р., за регіонами та організаціями 99

II. *Миротворчі операції в Африці* 102
ЯЇР ВАН ДЕР ЛІЇН, КСЕНІЯ АВЕЗОВА
Демократична Республіка Конго – Малі – Центральноафриканська Республіка – Сомалі – Південний Судан і Судан – Західна Африка: Кот-д'Івуар, Ліберія, Сьєрра-Леоне і Гвінея-Бісау – Висновки

III. *Таблиця багатосторонніх миротворчих операцій у 2013р.* 120
ТІМО СМІТ
Таблиця 3.2. Багатосторонні миротворчі операції у 2013р. 121

Джерела та методи 158

Частина II. Військові витрати та озброєння у 2013р.

4. Військові витрати та виробництво озброєнь 161
Загальний огляд 161
СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН

I. *Глобальні події у сфері військових витрат* 163
СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН, КАРИНА СОЛМІРАНО, ХЕЛЕН ВІЛАНД
Регіональні тенденції – Країни з найвищими військовими витратами у 2013р.

Діаграма 4.1. Світові військові витрати у 2004-2013рр., за регіонами 166

Діаграма 4.2. Зміни у військових витратах у 2012-2013рр., за регіонами 166

Діаграма 4.3. Частки 15 країн з найвищими витратами у світових військових витратах у 2013р. 168

Таблиця 4.1. Військові витрати за регіонами, міжнародними організаціями і групами країн з однаковим рівнем доходів у 2004-2013рр 164

Таблиця 4.2. Ключові статистичні дані про військові витрати 2013р., за регіонами 167

Таблиця 4.3. 15 країн з найбільшим рівнем військових витрат у 2013р. 169

II. *Військові витрати США* 171
СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН
Бюджетна домовленість 2014р. – Афганістан

Діаграма 4.4. Військові витрати США у 2004-2013рр. 172

Таблиця 4.4. Асигнування на МО США та загалом на "національну оборону" у 2001р., 2004р. і 2010-2014ф.рр. 174

III. *Військові витрати і безпека в Азійсько-Тихоокеанському регіоні* 175
СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН, КАРИНА СОЛМІРАНО
Країни Азійсько-Тихоокеанського регіону з найвищим рівнем військових витрат – Країни Південнокитайського моря

Діаграма 4.5. Військові витрати країн Азійсько-Тихоокеанського регіону у 2004-2013рр. 176

Рисунок 4.1. Карта Азійсько-Тихоокеанського регіону 177

IV. *Звітність ООН про військові витрати* 188
НОЕЛ КЕЛЛІ

Таблиця 4.5. Кількість країн, що звітували до ООН про військові витрати у 2002р. та 2008-2013рр. 189

Таблиця 4.6. Звітування до ООН про військові витрати за регіонами та субрегіонами у 2013р. 190

V. *Top 100 СІПРІ найкрупніших у світі компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг за 2012р.* 192
СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН, ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН

Російські компанії-виробники озброєнь з *Top 100* – США і Західна Європа – Деконцентрація світової оборонної промисловості – Китайські компанії-виробники озброєнь

Врізка 4.1. Найкрупніші китайські компанії-виробники озброєнь і постачальники військових послуг 197

Діаграма 4.6. Зміни у продажу озброєнь компаніями з *Top 100* за 2012р., за країнами 196

Таблиця 4.7. Тенденції продажу озброєнь компаніями-виробниками озброєнь і постачальниками військових послуг з *Top 100* у 2003-2012рр. 193

Таблиця 4.8. Регіональні та національні частки продажу озброєнь компаніями-виробниками озброєнь і постачальниками військових послуг з *Top 100* у 2012р. та в порівнянні з 2011р. 194

Таблиця 4.9. Перелік СІПРІ 100 найкрупніших у світі компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг (за винятком Китаю) у 2012р. 199

Джерела та методи 204

VI. *Дані про військові витрати у 2004-2013рр.* 205
СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН, НІЛ ФЕРГЮСОН, НОЕЛ КЕЛЛІ, КАРИНА СОЛМІРАНО, ХЕЛЕН ВІЛАНД

Таблиця 4.10. Військові витрати країн у національних валютах за 2004-2013рр. 206

Таблиця 4.11. Військові витрати країн у доларах США в постійних цінах у 2004-2013рр. і поточних цінах – у 2013р. 213

Таблиця 4.12. Військові витрати країн у відсотках ВВП у 2004-2013рр. 220

Джерела та методи 231

5. Міжнародні поставки озброєнь 235

Загальний огляд 235

СІМОН Т.ВЕЗЕМАН

I. *Події у сфері поставок озброєнь у 2013р.* 237

СІМОН Т.ВЕЗЕМАН, ЛЮСІ БЕРО-СУДРО, ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН

Події у групі крупних постачальників – Події у групі крупних отримувачів

Діаграма 5.1. Тенденція міжнародних поставок основних звичайних озброєнь у 2004-2013рр. 238

Таблиця 5.1. 10 найкрупніших постачальників основних звичайних озброєнь і місця призначення за регіонами у 2009-2013рр. 240

Таблиця 5.2. 50 найкрупніших постачальників основних звичайних озброєнь у 2009-2013рр. 242

Таблиця 5.3. 10 найкрупніших отримувачів та їх постачальники у 2009-2013рр. 249

Таблиця 5.4. 50 найкрупніших отримувачів основних звичайних озброєнь у 2009-2013рр. 252

Джерела та методи 254

II. *Поставки керованих ракет великої дальності* 256

ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН

Корейський півострів – Іран, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати – Індія і Пакистан – Висновки

Таблиця 5.5. Поставки керованих ракет класу "земля-земля" з дальністю 200 км, оснащених звичайними боєголовками у 2004-2013рр. 257

III. *Прозорість поставок озброєнь* 261

СІМОН Т.ВЕЗЕМАН, ЛЮСІ БЕРО-СУДРО

Реєстр звичайних озброєнь ООН (*UNROCA*) – Національні та регіональні звіти про експорт озброєнь

Таблиця 5.6. Звітування до *UNROCA* за регіонами у 2008-2012рр. 262

Таблиця 5.7. Кількість країн-членів ЄС, що подали повні дані до річних звітів ЄС у 2003-2012рр. 264

IV. *Фінансова вартість державного експорту озброєнь* 265

МАРК БРОМЛІ, ЛЮСІ БЕРО-СУДРО

Таблиця 5.8. Фінансова вартість експорту озброєнь держав, за даними національних урядових і промислових джерел, у 2003-2012рр. 266

6. Світові ядерні сили 269

Загальний огляд 269

ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Таблиця 6.1. Світові ядерні сили, станом на січень 2014р. 270

I. *Ядерні сили США* 271

ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Модернізація ядерних сил – Нова стратегія застосування ядерної зброї – Бомбардувальники – Балістичні ракети наземного базування – Підводні човни з балістичними ракетами – Нестратегічна ядерна зброя

Таблиця 6.2. Ядерні сили США, станом на січень 2014р. 272

II. *Ядерні сили Росії* 280

ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Стратегічні бомбардувальники – Балістичні ракети наземного базування – Підводні човни з балістичними ракетами та балістичні ракети морського базування – Нестратегічна ядерна зброя

Таблиця 6.3. Ядерні сили Росії, станом на січень 2014р. 281

III. *Ядерні сили Великої Британії* 288

ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Таблиця 6.4. Ядерні сили Великої Британії, станом на січень 2014р. 289

IV. *Ядерні сили Франції* 291

ФІЛЛІП ПАТТОН ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Таблиця 6.5. Ядерні сили Франції, станом на січень 2014р. 292

V. *Ядерні сили Китаю* 293

ФІЛЛІП ПАТТОН ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Балістичні ракети наземного базування – Підводні човни з балістичними ракетами – Літаки і крилаті ракети

Таблиця 6.6. Ядерні сили Китаю, станом на січень 2014р. 294

VI. *Ядерні сили Індії* 299

ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Літаки – Ракети наземного базування – Ракети морського базування

Таблиця 6.7. Ядерні сили Індії, станом на січень 2014р. 301

VII. *Ядерні сили Пакистану* 305

ФІЛЛІП ПАТТОН ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Ракети наземного базування – Літаки

Таблиця 6.8. Ядерні сили Пакистану, станом на січень 2014р. 307

VIII. *Ядерні сили Ізраїлю* 310

ФІЛЛІП ПАТТОН ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Таблиця 6.9. Ядерні сили Ізраїлю, станом на січень 2014р. 311

IX. *Ядерні військові спроможності Північної Кореї* 312

ШЕННОН Н.КАЙЛ, ФІЛЛІП ПАТТОН ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Балістичні ракети

Таблиця 6.10. Потенційні засоби доставки ядерної зброї Північної Кореї, станом на січень 2014р. 315

X. *Світові запаси та виробництво розщеплюваних матеріалів* 316
АЛЕКСАНДЕР ГЛАСЕР, ЗІ МІН

Таблиця 6.11. Світові запаси високозбагаченого урану, станом на 2013р. 317

Таблиця 6.12. Світові запаси виділеного плутонію, станом на 2013р. 318

Таблиця 6.13. Важливі установки збагачення урану та їх потужність, станом на 2013р. 320

Таблиця 6.14. Найважливіші у світі переробні потужності, станом на грудень 2013р. 321

XI. *Ядерні вибухи в період 1945-2013рр.* 322
ВІТАЛІЙ ФЕДЧЕНКО

Ядерне випробування в Північній Кореї – Оцінка кількості ядерних вибухів упродовж 1945-2013рр.

Таблиця 6.15. Дані про ядерний вибух у Північній Кореї 12 лютого 2013р. 324

Таблиця 6.16. Оціночна кількість ядерних вибухів упродовж 1945-2013рр. 326

Частина III. Нерозповсюдження, контроль над озброєннями та роззброєння у 2013р.

7. Контроль над ядерною зброєю і нерозповсюдження 331

Загальний огляд 331
ШЕННОН Н.КАЙЛ

I. *Іран і занепокоєння розповсюдженням ядерної зброї* 333
ШЕННОН Н.КАЙЛ

Поновлення міжнародних переговорів стосовно ядерної програми Ірану – Спільний план дій Ірану і Групи “5+1” – Рамкова угода між Іраном і МАГАТЕ – Рух до всеохопної угоди?

Таблиця 7.1. Огляд розвитку іранської програми збагачення урану у 2012-2013рр. 338

II. *Ядерна програма Північної Кореї* 346
ШЕННОН Н.КАЙЛ

Реакція на північнокорейське ядерне випробування та наступні події – Зростання ролі північнокорейської ядерної зброї – Політичні та дипломатичні процеси – Тупикова ситуація зберігається

Таблиця 7.2. Резолюції РБ ООН, якими запроваджені санкції проти Північної Кореї у зв’язку з її ядерною та ракетною програмами 349

III. *Російсько-американське співробітництво у зменшенні ядерних ризиків* 353
ШЕННОН Н.КАЙЛ

Зміни у програмі Спільного зменшення загроз – Російсько-американська угода щодо високозбагаченого урану

IV. *Процеси, пов'язані з міжнародними договорами та ініціативами у сферах контролю над ядерною зброєю та ядерного нерозповсюдження* 357
ШЕННОН Н.КАЙЛ
Міжнародна конференція з питань гуманітарного впливу ядерної зброї – Сесія Підготовчого комітету Конференції 2015р. з розгляду дії ДНЯЗ – Саміт країн-учасниць Ініціативи протидії розповсюдженню

8. Зменшення загроз безпеці від хімічних і біологічних матеріалів 361
Загальний огляд 361
ДЖОН ХАРТ

I. *Програми хімічної і біологічної зброї* 363
ДЖОН ХАРТ
Сирія – Судові справи у США

II. *Контроль хімічної зброї і роззброєння* 376
ДЖОН ХАРТ
Головні події – Ліквідація хімічної зброї – Застаріла, покинута та затоплена в морі хімічна зброя

III. *Контроль над біологічною зброєю і роззброєння* 383
ДЖОН ХАРТ
Заходи довіри – Заходи співробітництва та допомоги

IV. *Огляд біологічних досліджень подвійного спрямування* 386
ПЕТЕР КЛЕВЕСТІГ, ДЖОН ХАРТ
Російсько-американське співробітництво в галузі біологічних наук – Відкриття нового ботулінічного нейротоксину – Відтворення ДНК

9. Контроль над звичайними озброєннями і зміцнення довіри у військовій сфері 389
Загальний огляд 389
ЯН ЕНТОНІ

I. *Гуманітарні ініціативи в контролі над озброєннями* 391
ЛІНА ГРІП
Конвенція про касетні боєприпаси – Конвенція про протипіхотні міни – Конвенція про "негуманну" зброю

II. *Регламентація автономної зброї* 395
ЯН ЕНТОНІ, КРІСТОФЕР ХОЛЛАНД
Обговорення потенційних проблем, що походять від автономної зброї – Застосовність міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права – Безпілотні літальні апарати – Висновки

III. *Заходи довіри у сфері інформаційних і комунікаційних технологій* 403
ЯН ЕНТОНІ
Події на форумах ООН – Події в ОБСЄ – Зміни в російсько-американських відносинах

IV. *Європейські дебати та дискусії з питань контролю над звичайними озброєннями* 407
ЯН ЕНТОНІ
Договір про звичайні збройні сили в Європі – Віденський документ і Договір з відкритого неба – НАТО і Рада НАТО-Росія

10. Контроль над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю 411
Загальний огляд 411
СІБІЛ БАУЕР

I. *Договір про торгівлю зброєю* 413
ПОЛ ХОЛТОМ
Заключна Конференція ООН 2013р. – Консенсус та ухвалення Договору про торгівлю зброєю – Підготовка до набуття чинності Договором про торгівлю зброєю

II. *Багатосторонні ембарго на поставки зброї* 419
ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН, НОЕЛ КЕЛЛІ
Сирія – Єгипет – Центральноафриканська Республіка – Сомалі – Інші санкції Європейського Союзу – Порушення ембарго ООН
Таблиця 10.1. Чинні багатосторонні ембарго на поставки зброї у 2013р. 427

III. *Режими експортного контролю* 430
СІБІЛ БАУЕР, ІВАНА МІЧІЧ
Австралійська група – Режим контролю над ракетними технологіями – Група ядерних постачальників – Вассенаарська домовленість – Висновки

Додатки

Додаток А. Угоди з контролю над озброєннями та з роззброєння 443
НЕННЕ БОДЕЛЛ
I. *Універсальні угоди* 444
II. *Регіональні угоди* 461
III. *Двосторонні угоди* 470

Додаток Б. Міжнародні організації, співпраця в галузі безпеки 473
НЕННЕ БОДЕЛЛ
I. *Глобальні організації та органи* 473
II. *Регіональні організації та органи* 479
III. *Режими контролю над торгівлею стратегічно важливою продукцією* 490

Додаток В. Хронологія 2013р. 495
НЕННЕ БОДЕЛЛ

Про авторів 507

Звернення до читача

Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова пропонує Вашій увазі 15 україномовне видання *Щорічника СІПРІ – Щорічник СІПРІ 2014: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека.*

Щорічник видається Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження миру (СІПРІ) з 1969р. і сьогодні визнається одним з найбільш авторитетних джерел інформації у сфері міжнародної безпеки. Свідченням популярності *Щорічника*, оригінал якого видається англійською мовою, може слугувати факт його перекладу китайською, арабською, російською, японською та українською мовами.

Завдяки розгалуженій інформаційній та експертній мережі, потужним базам даних, ексклюзивній методології, СІПРІ забезпечує високу якість досліджень, достовірність фактів і важливість висновків стосовно закономірностей і тенденцій в різних сферах міжнародної безпеки.

Матеріали "довоєнного" *Щорічника СІПРІ 2014*, читаються сьогодні з особливим інтересом. Хронологічний період, охоплений виданням, завершується початком 2014р. – моментом зародження російсько-українського конфлікту, який кардинально змінив безпекову ситуацію на Європейському континенті та у глобальному вимірі. Висновки дослідників СІПРІ стосовно тенденцій розвитку безпекової ситуації, можливих наслідків нарощування воєнних витрат одними країнами та скорочення іншими виглядають на цей час ще більш актуальними.

Матеріали СІПРІ є корисним підгрунтям для прийняття виважених політичних рішень, інформаційною базою для досліджень і формування громадської думки з питань міжнародної і національної безпеки. Вони користуються попитом офіційних структур багатьох держав і міжнародних організацій під час розробки національної і міжнародної політики безпеки, зовнішньої політики, зміцнення режимів контролю над озброєннями та експортного контролю.

Практика видання *Щорічників СІПРІ* українською мовою довела, що інформація, яка подається в них, має попит і значною мірою компенсує нестачу в Україні узагальненої інформації про сучасні процеси у сфері міжнародної безпеки, а також сприяє впровадженню до наукового та освітнього обігу, політичного дискурсу, фахових і публічних дискусій, державних документів визначень, оцінок і норм, прийнятих міжнародною спільнотою. Таким чином, видання не лише стало вагомим внеском у забезпечення прозорості в тих сферах, що донедавна були практично закритими для громадськості, але й надає вихідні матеріали для формування практичної політики держави.

Матеріали подаються з максимальним наближенням до оригіналу – починаючи від макета й закінчуючи впорядкуванням таблиць, у яких, як правило, зберігається розташування країн за англійською абеткою (якщо

не зазначене інше). Переважна більшість географічних назв подаються за виданням “Довідковий атлас світу” – Державного науково-виробничого підприємства “Картографія” (2010р.). В україномовних виданнях *Щорічника СІПРІ* кожного року вносяться уточнення в назвах державних, міжнародних органів та організацій, недержавних суб’єктів, відповідних документів – згідно з їх змінами, а також мірою становлення в Україні їх офіційного перекладу.

За цифровий матеріал, *авторські висловлювання та висновки*, *що містяться в Щорічнику СІПРІ*, *редакція україномовного видання відповідальності не несе*.

Українські видання *Щорічників СІПРІ* надходять до урядових і парламентських структур, центральних органів влади, вузів, публічних бібліотек обсягом близько 500 примірників щорічно. Зауваження і пропозиції читачів враховуються в наступних виданнях *Щорічника*.

Щорічник СІПРІ видається за фінансової підтримки Уряду Швейцарії.

Анатолій Рачок,
генеральний директор
Центру Разумкова

Олексій Мельник,
керівник проекту
україномовного видання
Щорічника СІПРІ

вересень 2015р.

Передмова

Робота над цим, 45-м виданням *Щорічника СІПРІ* завершувалася в умовах нестабільності, погіршення безпекової ситуації в кількох країнах і регіонах. Події 2013р. дозволяють припустити, що світ перебуває на порозі можливих далекосяжних трансформацій міжнародного безпекового середовища. Видання *Щорічника* – це спроба визначити та задокументувати ключові події і проаналізувати їх у контексті змін, за яких вони відбуваються. Це складне завдання.

На Близькому Сході сталась ескалація війни в Сирії: інтенсивність боїв зросла, а конфлікт, що розпочинався як внутрішній, перетворюється на дедалі більш інтернаціоналізований. Різні аспекти цього конфлікту описані й проаналізовані в різних частинах цього видання *Щорічника*.

У Тунісі політичну кризу, що загрожувала серйозним вибухом насильства, наприкінці року було начебто подолано. Але в інших країнах Близького Сходу перспективи мирного поступу виглядають не так оптимістично. В Лівії у 2013р., через два роки після військового перевороту, здійсненого силами неоднорідного союзу місцевих угруповань та підтримки ззовні, не було ні миру, ні стабільності. Далі на південь наслідки поширення конфлікту в Лівії зумовили поглиблення регіональної кризи, яку неможливо було втримати в межах однієї країни. В Єгипті Брати мусульмани, які розпочали 2013р., перебуваючи при владі, згодом, після усунення військовими в середині року першого демократично обраного Президента, були оголошені терористичною організацією. Заворушення, пов'язані зі зміною влади, призвели до чисельних жертв.

У Європі, в Україні, відмова влади від довгоочікуваної Угоди про асоціацію з ЄС призвела до череди дедалі більш масових демонстрацій. Запеклі сутички в Києві, разом з ознаками поглиблення урядової кризи, зумовили зростаючу тривогу та велику непевність щодо подальших подій всередині України та зовнішньополітичної орієнтації однієї з найбільших країн Європи.

Щорічник починається описом різних аспектів конфлікту в Сирії (розділ 1). У частині I окреслюються події 2013р. у сферах збройних конфліктів, миротворчих операцій і врегулювання конфліктів. У розділі 2 досліджуються посередництво та роль Ради Безпеки (РБ) ООН у збройних конфліктах за участі держав. У розділі 3 розповідається про нові миротворчі операції в Африці.

Частина II присвячена військовим витратам та озброєнням. У розділі 4 наведено перелік *Top 100 СІПРІ* найкрупніших компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг, а також особливості військових витрат в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. В розділі 5 розглядаються міжнародні поставки основних звичайних озброєнь і керованих ракет великої дальності. В розділі 6 йдеться про світові ядерні сили.

Частина III присвячена нерозповсюдженню, контролю над озброєннями та роззброєнню. В розділі 7 йдеться про події, пов'язані з ядерними програмами Ірану та Північної Кореї. У розділі 8 обговорюється використання хімічної зброї в Сирії і події у сферах хімічної і біологічної зброї. У розділі 9

розглядаються питання державного регулювання у сфері самокерованої зброї, а також європейських дебатів навколо контролю над звичайними озброєннями. В розділі 10 підсумовуються події 2013р., пов'язані з Договором про торгівлю зброєю.

Щорічник СІПРІ вже багато років перекладається арабською, китайською, російською та українською мовами. Дослідження Інституту роблять безпосередній внесок у сприяння дебатам про мир і безпеку в найбільш конфліктних частинах світу. З цієї точки зору, він залишається безцінним документом.

Видання *Щорічника СІПРІ* є результатом праці багатьох людей. До цьогорічного видання долучилися 35 авторів з 16 країн. Дослідницький колектив СІПРІ, наші партнери та помічники з інших організацій самовіддано намагаються забезпечити найвищу якість інформації та аналізу. Водночас, команда працівників виходить далеко за межі дослідницької спільноти.

Щорічник СІПРІ активно цитується у країні та за кордоном, і ми дякуємо іноземним читачам за увагу до нашої роботи. Самовідданий колектив редакції СІПРІ – д-р Д.Крюкшанк, Дж.Фокс, Дж.Г.Борг і д-р Д.Пратер – забезпечують відповідність книги найвищим видавничим стандартам.

Команди перекладачів, сформовані нашими партнерами в Бейруті, Києві, Москві та Пекіні, докладають багато зусиль для забезпечення відповідності іншомовних версій Щорічника стандартам нашого Інституту.

Щорічник був би неможливим без зусиль багатьох інших працівників СІПРІ, в т.ч. допоміжного персоналу на чолі із заступником директора СІПРІ Я.Холлгреном – які всі, кожен по-своєму, допомагають у виданні, розповсюдженні *Щорічника* та підвищенні його впливу. Я хотів би скористатися цією нагодою і висловити подяку всім залученим до цієї часто складної, але завжди цікавої і вдячної справи.

Д-р Я.Ентоні,
директор СІПРІ,
Стокгольм, вересень 2014р.

Скорочення

ABM		Anti-ballistic missile	Ракета для боротьби с балістичними ракетами
ACV	ББМ	Armoured combat vehicle	Бойова броньована машина
AG	АГ	Australia Group	Австралійська група
ALCM	КРПБ	Air-launched cruise missile	Крилата ракета повітряного базування
APC	БТР	Armoured personnel carrier	Бронетранспортер
APEC	АТЕС	Asia-Pacific Economic Cooperation	Організація Азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва
APM	ППМ	Anti-personnel mine	Протипіхотна міна
APT	АСЕАН+3	ASEAN Plus Three	АСЕАН плюс три
ARF	РФА	ASEAN Regional Forum	Регіональний форум АСЕАН
ASAT		Anti-satellite	Протисупутникова/протикосмічна (оборона)
ASEAN	АСЕАН	Association of Southeast Asian Nations	Асоціація держав Південно-Східної Азії
ATT	ДТЗ	Arms trade treaty	Договір про торгівлю зброєю
ATTU	АУ	Atlantic-to-the Urals (zone)	Зона від Атлантики до Уралу
AU	АС	African Union	Африканський Союз
BCC	ДКК	Bilateral Consultative Commission (of the Russian–US New START treaty)	Двостороння консультативна комісія (в рамках американо-російського Нового СНО)
BMD	ПРО	Ballistic missile defence	Протиракетна оборона
BSEC	ОЧЕС	Organization of the Black Sea Economic Cooperation	Організація Чорноморського економічного співробітництва
BTWC	КБТЗ	Biological and Toxin Weapons Convention	Конвенція про біологічну та токсинну зброю
BW	БЗ	Biological weapon/warfare	Біологічна зброя/засоби ведення бойових дій
CADSP	САПБО	Common African Defence and Security Policy	Спільна африканська політика безпеки і оборони
CAR	ЦАР	Central African Republic	Центральноафриканська Республіка
CBRN	ЯРХБ	Chemical, biological, radiological and nuclear	Ядерний, радіологічний, хімічний, біологічний (захист)
CBSS	РДБМ	Council of the Baltic Sea States	Рада держав Балтійського моря
CBW	ХБЗ	Chemical and biological weapon/warfare	Хімічна та біологічна зброя/засоби ведення бойових дій

CCM	ККБ	Convention on Cluster Munitions	Конвенція про касетні боєприпаси
CCW	КНЗ	Certain Conventional Weapons (Convention)	Конвенція про “негуманну” зброю
CD	КР	Conference on Disarmament	Конференція з роззброєння
CDS	ПАРО	Consejo de Defensa Suramericano (South American Defence Council)	Південноамериканська рада оборони
CEEAC	СЕЕАК	Communauté Economique des Etats de l’Afrique Centrale (Economic Community of Central African States, ECCAS)	Економічне Співтовариство Центральноафриканських Держав
CFE	(Д)ЗЗСЄ	Conventional Armed Forces in Europe (Treaty)	Звичайні збройні сили в Європі (Договір)
CFSP	СЗППБ	Common Foreign and Security Policy	Спільна зовнішня політика та політика безпеки
CICA	КІКА	Conference on Interaction and Confidence-building Measures in Asia	Конференція із взаємодії і заходів зміцнення довіри в Азії
CIS	СНД	Commonwealth of Independent States	Співдружність Незалежних Держав
COPAX	КОПАКС	Conseil de Paix et de Sécurité de l’Afrique Centrale (Central Africa Peace and Security Council)	Центральноафриканська рада з питань миру та безпеки
C(S)BM	ЗЗД(Б)	Confidence (and security)-building measure	Заходи зміцнення довіри (та безпеки)
CSDP	СПБО	Common Security and Defence Policy	Спільна політика безпеки і оборони
CSTO	ОДКБ	Collective Security Treaty Organization	Організація Договору про колективну безпеку
CTBT	(О)ДВЗЯВ	Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty	Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (Організація)
CTR	СЗЗ	Cooperative Threat Reduction	Спільне зменшення загроз
CW	ХЗ	Chemical weapon/warfare	Хімічна зброя/засоби ведення бойових дій
CWC	КЗХЗ	Chemical Weapons Convention	Конвенція про заборону хімічної зброї
DDR	РДР	Disarmament, demobilization and reintegration	Роззброєння, демобілізація і реінтеграція
DPKO	ДМО	UN Department of Peacekeeping Operations	Департамент ООН з миротворчих операцій
DPRK	КНДР	Democratic People’s Republic of Korea (North Korea)	Корейська Народно-Демократична Республіка (Північна Корея)

DRC	ДРК	Democratic Republic of the Congo	Демократична Республіка Конго
EAEC	ЄСАЕ	European Atomic Energy Community (Euratom)	Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом)
EAPC	РЄАП	Euro-Atlantic Partnership Council	Рада Євро-Атлантичного Партнерства
ECOWAS	ЕКОВАС	Economic Community of West African States	Економічне Співтовариство Західноафриканських Держав
EDA	ЄОА	European Defence Agency	Європейське оборонне агентство
ENP	ЄПС	European Neighbourhood Policy	Європейська політика сусідства
ERW	ВЗВ	Explosive remnants of war	Вибухонебезпечні залишки війни
EU	ЄС	European Union	Європейський Союз
FATF	ФАТФ	Financial Action Task Force	Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму
FMCT	ДЗВРМ	Fissile material cut-off treaty	Договір про заборону виробництва розщеплюваних матеріалів
FSC	ФСБ	Forum for Security Co-operation (of the OSCE)	Форум зі співробітництва в галузі безпеки (ОБСЄ)
FY	ф.р.	Financial year	Фінансовий рік
FYROM		Former Yugoslav Republic of Macedonia	Колишня Югославська Республіка Македонія
G8		Group of Eight (industrialized states)	Велика вісімка (індустріально розвинутих країн)
GCC	РСДПЗ	Gulf Cooperation Council	Рада співробітництва держав Перської затоки
GDP	ВВП	Gross domestic product	Валовий внутрішній продукт
GGE	ГУЕ	Group of government experts	Група урядових експертів
GLCM	КРНБ	Ground-launched cruise missile	Крилата ракета наземного базування
GNEP	ГНЕП	Global Nuclear Energy Partnership	Глобальне партнерство в галузі ядерної енергії
GTRI	ГІЗЗ	Global Threat Reduction Initiative	Глобальна ініціатива зменшення загроз
GUAM	ГУАМ	Georgia, Ukraine, Azerbaijan and Moldova	Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова
HCOC	ГКП	Hague Code of Conduct	Гаагський кодекс протидії розповсюдженню балістичних ракет
HEU	ВЗУ	Highly enriched uranium	Високозбагачений уран

IAEA	МАГАТЕ	International Atomic Energy Agency	Міжнародне агентство з атомної енергії
ICBM	МБР	Intercontinental ballistic missile	Міжконтинентальна балістична ракета
ICC	МКС	International Criminal Court	Міжнародний кримінальний суд
ICJ	МС	International Court of Justice	Міжнародний суд
IED	СВП	Improvised explosive device	Саморобний вибуховий пристрій
IFS		Instrument for Stability	Механізм забезпечення стабільності
IGAD	МОПР	Intergovernmental Authority on Development	Міжурядовий орган з питань розвитку
IGC	МУН	Intergovernmental conference	Міжурядова нарада
INDA	МДНР	International non-proliferation and disarmament assistance	Міжнародна допомога у сферах нерозповсюдження та роззброєння
INF	РСМД	Intermediate-range Nuclear Forces (Treaty)	Ядерні сили середньої дальності (Договір про ліквідацію ракет середньої дальності і меншої дальності)
IRBM	БРСД	Intermediate-range ballistic missile	Балістичні ракети середньої дальності
ISAF	МССБ	International Security Assistance Force	Міжнародні сили сприяння безпеці (в Афганістані)
JCG	СКГ	Joint Consultative Group (of the CFE Treaty)	Спільна консультативна група (ДЗЗСЄ)
LEU	НЗУ	Low-enriched uranium	Низькозбагачений уран
MANPADS	ПЗРК	Man-portable air defence system	Переносний зенітний ракетний комплекс
MDGs		Millennium Development Goals	Цілі розвитку тисячоліття
MIRV	БГРІН	Multiple independently targetable re-entry vehicle	Роздільні боєголовки індивідуального наведення
MOTAPM		Mines other than anti-personnel mines	Міни, крім протипіхотних
MTCR	РКРТ	Missile Technology Control Regime	Режим контролю над ракетними технологіями
NAM		Non-Aligned Movement	Рух неприєднання
NATO	НАТО	North Atlantic Treaty Organization	Організація Північно-Атлантичного договору
NBC	ЯБХ(З)	Nuclear, biological and chemical (weapons)	Ядерна, біологічна та хімічна (зброя)
NGO	НУО	Non-governmental organization	Неурядові організації
NNWS		Non-nuclear weapon state	Неядерні держави

NPT	ДНЯЗ	Non-Proliferation Treaty	Договір про нерозповсюдження ядерної зброї
NRF	СРН	NATO Response Force	Сили реагування НАТО
NSG	ГЯП	Nuclear Suppliers Group	Група ядерних постачальників
NWFZ	ЗВЯЗ	Nuclear weapon-free zone	Зона, вільна від ядерної зброї (без'ядерна зона)
NWS		Nuclear weapon state	Ядерні держави
OAS	ОАД	Organization of American States	Організація Американських Держав
OCCAR	ОССО	Organisation Conjointe de Coopération en matière d'Armement (Organisation for Joint Armament Cooperation)	Організація співробітництва з питань спільних програм озброєння
ODA	ОДР	Official development assistance	Офіціальна допомога розвитку
OECD	ОЕСР	Organisation for Economic Co-operation and Development	Організація економічного співробітництва та розвитку
OHCHR		Office of the UN High Commissioner for Human Rights	Офіс Верховного комісара ООН з питань прав людини
OIC	ОІК	Organization of the Islamic Conference	Організація "Ісламська конференція"
OPCW	ОЗХЗ	Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons	Організація із заборони хімічної зброї
OPEC	ОПЕК	Organization of the Petroleum Exporting Countries	Організація країн-експортерів нафти
OSCC		Open Skies Consultative Commission	Консультативний комітет Договору з відкритого неба
OSCE	ОБСЄ	Organization for Security and Co-operation in Europe	Організація з безпеки та співробітництва в Європі
P5		Five permanent members of the UN Security Council	П'ятірка постійних членів Ради Безпеки ООН
PFP	ПЗМ	Partnership for Peace	Партнерство заради миру
PSC	РМБ	Peace and Security Council (of the African Union)	Рада миру та безпеки (АС)
PSC	ПКБ	Private security company	Приватна компанія з надання безпекових послуг
PSI	ІПР	Proliferation Security Initiative	Ініціатива протидії розповсюдженню
R&D	НДДКР	Research and development	Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
SAARC	СААРК	South Asian Association for Regional Co-operation	Південноазійська асоціація регіонального співробітництва
SADC	САДК	Southern African Development Community	Південноафриканське співтовариство розвитку
SALW	СЗЛО	Small arms and light weapons	Стрілецька зброя і легкі озброєння

SAM	РЗП	Surface-to-air missile	Ракета “земля-повітря”, зенітна ракета
SCO	ШОС	Shanghai Cooperation Organisation	Шанхайська організація співробітництва
SECI		Southeast European Cooperative Initiative	Ініціатива зі співробітництва в Південно-Східній Європі
SICA	ЦАСІ	Sistema de la Integración Centroamericana (Central American Integration System)	Центральноамериканська система інтеграції
SLBM	БРПЧ	Submarine-launched ballistic missile	Балістична ракета із запуском з ПЧ (підводного базування)
SLCM	КРМБ	Sea-launched cruise missile	Крилата ракета морського базування
SORT	СНП	Strategic Offensive Reductions Treaty	Договір про скорочення стратегічних наступальних потенціалів
SRBM	БРМД	Short-range ballistic missile	Балістична ракета малої дальності
SRCC	СРКК	Sub-Regional Consultative Commission	Субрегіональна консультативна комісія
SSM	РЗЗ	Surface-to-surface missile	Ракета “земля-земля”
SSR	РСБ	Security sector reform	Реформа сектору безпеки
START	СНО	Strategic Arms Reduction Treaty	Договір про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь
TLE	ОТОД	Treaty-limited equipment	Озброєння та техніка, обмежені договором (ДЗЗСЄ)
UAE	ОАЕ	United Arab Emirates	Об’єднані Арабські Емірати
UNASUR	УНАСУР	Unión de Naciones Suramericanas (Union of South American Nations)	Союз південноамериканських націй
UAS	БЛС	Unmanned aerial system	Безпілотна літальна система
UAV	БЛА	Unmanned aerial vehicle	Безпілотний літальний апарат
UCAV	ББЛА	Unmanned combat air vehicle	Безпілотний бойовий літальний апарат
UN	ООН	United Nations	Організація Об’єднаних Націй
UNDP	ПР ООН	UN Development Programme	Програма розвитку ООН
UNHCR		UN High Commissioner for Refugees	Верховний комісар ООН з питань біженців
UNODA		UN Office for Disarmament Affairs	Управління ООН у справах роззброєння
UNROCA		UN Register of Conventional Arms	Реєстр звичайних озброєнь ООН
WA	ВД	Wassenaar Arrangement	Вассенаарська домовленість
WMD	ЗМУ	Weapon(s) of mass destruction	Зброя масового ураження
WMDFZ	ЗВЗМУ	WMD-free zone	Зона, вільна від ЗМУ

Географічні регіони та субрегіони

Африка	Включно з Північною Африкою (Алжир, Лівія, Марокко та Туніс, за винятком Єгипту) та Екваторіальною Африкою (рештою Африканського континенту)
Америка	Включно з Північною (Канада і США), Центральною Америкою і Карибським басейном (включно з Мексикою) та Південною Америкою
Азія та Океанія	Включно з Центральною, Східною Азією, Океанією, Південною (включно з Афганістаном) і Південно-Східною Азією
Європа	Включно зі Східною (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова, Росія та Україна), Західною і Центральною (разом з Південно-Східною) Європою; в контексті військових витрат Туреччина віднесена до країн Західної і Центральної Європи
Близький Схід	Включно з Єгиптом, Іраком, Іраном, Ізраїлем, Йорданією, Кувейтом, Ліваном, Сирією, Туреччиною і країнами Аравійського півострова

Вступ

Вступ. Міжнародна безпека, озброєння і роззброєння

Розділ 1. Аспекти конфлікту в Сирії

Вступ
Міжнародна безпека, озброєння і роззброєння

ЯН ЕНТОНІ

I. Глобальна та регіональна безпека

Деякі індикатори, оприлюднені СІПРІ з початку століття, вказують на загальний прогрес у зусиллях з підтримання і зміцнення міжнародного миру та безпеки. Проте, нові дані дозволяють зробити висновок про можливе припинення цієї позитивної тенденції. У *Щорічнику СІПРІ 2014* зазначаються деякі тривожні тенденції в ескалації конфліктів, динаміці озброєння та міжнародної безпеки. Світ ще далекий від стану, який можна назвати "світовим порядком". Навіть більше – з огляду на постійні і швидкі зміни в політичній, технічній, економічній, екологічній та військовій сферах, мирне врегулювання конфліктів і створення більш стабільного безпекового середовища можуть перетворитися на дедалі більш ілюзорні.

З розпадом Радянського Союзу економічне й культурне домінування Сполучених Штатів поширилося на сферу безпеки і оборони. Дані, наведені в цьому виданні *Щорічника*, нагадують, що жодна країна не наблизилася до США за військовими витратами на безпеку; це, напевно, залишиться головною перевагою Сполучених Штатів на довгострокову перспективу (розділ 4 цього видання).

Здатність, правочинність і зобов'язання США й надалі відігравати провідну роль піддаються сумніву в різних колах. Зокрема, у 2007р. Президент Росії В.Путін зазначив, що концентрація повноважень з прийняття рішень у руках однієї країни не може бути стійкою. Зростання економічного та технологічного потенціалу різних країн неминуче перетворюється на прагнення більшого політичного впливу; тому В.Путін зауважив, що світ підійшов до "переломного моменту, коли ми повинні серйозно замислитися над усією архітектурою глобальної безпеки"[1].

У групі країн, чий міжнародний політичний вплив підвищується, Китай, безперечно, є *зростаючим* центром сили, причому глобальним, оскільки його інтереси швидко поширюються на весь світ[2]. У 2012р. Г.Кіссінджер (*Henry Kissinger*) стверджував, що, на думку впливових кіл у Китаї і США, змагання за першість "є неминучим і, можливо, вже відбувається"[3]. Водночас, аналітики та оглядачі стверджують, що є кілька держав, які можна назвати *новими*

[1] Putin, V., Putin's prepared remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy, *Washington Post*, 12 Feb. 2007.

[2] Duchâtel, M., Bräuner, O. and Hang, Z., *Protecting China's Overseas Interests: The Slow Shift away from Non-interference*, SIPRI Policy Paper no.41 (SIPRI: Stockholm, June 2014).

[3] Kissinger, H., 'The future of US-Chinese relations: conflict is a choice, not a necessity', *Foreign Affairs*, vol.91, no.2 (Mar./Apr. 2012).

(які народжуються) центрами сили. Таким чином, наступне змагання – що не обов'язково має означати воєнну конфронтацію, – може відбуватися між США та різними групами держав, які мають різні підходи до міжнародного врядування[4].

Путін, зокрема, виступив проти ідеї лідерства, що грунтується, за його словами, на "майже нічим не стриманому, гіпертрофованому застосуванні [військової] сили". У світі – в т.ч. у більшості європейських країн – зростає увага до комплексних підходів врегулювання внутрішніх і міждержавних конфліктів із застосуванням комбінацій військових, дипломатичних, економічних, соціальних і культурних інструментів. У цьому контексті тенденція мілітаризації міжнародних дій на ранніх етапах ескалації конфліктів знаходитиме дедалі меншу підтримку тих гравців, чия участь є необхідною для їх врегулювання.

Хоч Адміністрація Президента Б.Обами (*Barack Obama*) часто використовує військову силу, але її дії із започаткування масштабних наступальних військових операцій, особливо порівняно з попередником Б.Обами, Дж.Бушем (*George W.Bush*), були не такими рішучими. Натомість, принаймні останніми роками, серед головних прихильників використання сили (зокрема, в Лівії і загалом в Африці, або у випадку сирійського конфлікту) були інші уряди та різного роду внутрішні та міжнародні опоненти Адміністрації Б.Обами. Фактично, Уряд США демонструє, дедалі менше бажання брати на себе нові, потенційно виснажливі військові зобов'язання, намагаючись водночас скоротити свою військову присутність і пов'язані з нею фінансові зобов'язання в Афганістані та Іраку.

Не відмовляючись від лідерства, США намагаються пристосуватися до нових умов. Обійнявши у 2009р. пост Президента, Б.Обама дав зрозуміти, що головним засобом просування національних інтересів США він бачить співробітництво. Але коли Б.Обама заявив, що США "виявлять мужність у спробах вирішити наші розбіжності з іншими країнами мирним шляхом – не тому, що ми наївні стосовно небезпек, які постають перед нами, а тому, що взаємодія може усунути підозри і страхи надійніше", багато хто, в т.ч. всередині країни й серед союзників США, побачили в цьому ознаку слабкості їх зовнішньої політики[5].

У міжнародному врядуванні відбуваються певні зміни. З'явилися нові гравці, що мають вплив у всьому світі, і нові центри прийняття рішень. Серед них – країни Півдня і Сходу. Крім того, невід'ємним елементом міжнародної безпеки стали різноманітні недержавні суб'єкти.

Попри появу цих впливових державних і недержавних гравців, про нову блокову ментальність не йдеться. Під час холодної війни держави-союзники

[4] Cox, M., 'Power shifts, economic change and the decline of the West?', *International Relations*, vol.26, no.4 (2012).

[5] White House, 'Inaugural address by President Barack Obama', 21 Jan. 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/01/21/inaugural-address-president-barack-obama>.

СРСР чи США заради підтримки солідарності здебільшого утримувалися від публічної критики політичних кроків союзників, з якими вони не погоджувалися. Сьогодні країни співпрацюють у питаннях, з яких є згода, але навіть близькі друзі та союзники часто відкрито критикують один одного у випадках, коли "правильність" того чи іншого підходу є сумнівною. Прикладом цього була серйозна суперечка між США та деякими з їх найближчих союзників стосовно діяльності в кіберпросторі – зокрема, з питань використання кіберзасобів для шпигунства (розділ 9).

Створенню гнучких коаліцій сприяє, імовірно, дедалі ширше використання таких неформальних домовленостей про співробітництво, як Двадцятка (*G20*), в рамках якої керівники держав, які позиціонують себе як провідні розвинуті країни і країни, що розвиваються, не лише регулярно зустрічаються самі, але також спілкуються з представниками міжнародних організацій і неурядового сектору[6]. Країни *G20* вперше зустрілись у Вашингтоні у 2008р., а п'яту річницю відзначили зустріччю в Санкт-Петербурзі у вересні 2013р. У центрі уваги учасників *G20* перебувають наслідки світової фінансово-економічної кризи, і на Санкт-Петербурзькому саміті було визначено прийнятний для них шлях двостороннього співробітництва. Замість досягнення згоди і прийняття колективних рішень, метою форуму *G20* є координація національної політики та обмеження побічних наслідків односторонніх рішень[7].

Удосконалюються й багатосторонні процеси. Підходи, що грунтуються на обговоренні важливих питань із залученням спеціалізованих інституцій і наступній формалізації відповідних домовленостей перед їх виконанням окремими країнами, здається, втрачають популярність у різних сферах. Можна сказати, що традиційна багатосторонність занепадає у сферах торгівлі, фінансів, інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та екології. Зокрема, станом на січень 2014р., переговори про зниження тарифів у міжнародній торгівлі товарами, започатковані у 2001р. (т.зв. Дохійський порядок денний з розвитку, *Doha Development Agenda*), ще не дали результатів[8]. На Всесвітній конференції з питань міжнародного зв'язку (*World Conference on International Communications*) в Дубаї у грудні 2012р. країни-члени ЄС, Японія і США відхилили переглянуті правила міжнародного телекомунікаційного зв'язку[9]. В листопаді 2013р. Варшавська конференція з

[6] *G20* складається з представників 19 країн – Аргентини, Австралії, Бразилії, Канади, Китаю, Франції, Німеччини, Індії, Індонезії, Італії, Японії, Південної Кореї, Мексики, Росії, Саудівської Аравії, Південної Африки, Туреччини, Великої Британії, США – та ЄС.

[7] 'G20 5th anniversary vision statement', G20 Summit, St Petersburg, 5-6 Sep. 2013, <https://www.g20.org/about_g20/past_summits/2013_st_petersburg>.

[8] World Trade Organization, 'The Doha Round', <http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/dda_e. htm>.

[9] International Telecommunication Union, 'World Conference on International Telecommunications (WCIT-12)', <http://www.itu.int/en/wcit-12/Pages/default.aspx>.

питань кліматичних змін досягла лише незначних домовленостей в окремих проблемних сферах, зокрема покращення захисту лісів[10].

У 2013р. неспроможність Ради Безпеки (РБ) ООН дійти згоди щодо конфлікту в Сирії також продемонструвала дедалі більші ускладнення у використанні спеціалізованих інституцій для узгодження питань "жорсткої" безпеки (розділ 1). Наведені в цьому виданні *Щорічника* результати аналізу змін у ролі РБ показує, що Сирія була зовсім не поодиноким прикладом цього (розділ 2). Будь-яке зменшення ефективності РБ неминуче спричинить нові сумніви в її легітимності.

Певні досягнення багатостороннього підходу у 2013р. стосувалися, можливо, окремих військових аспектів безпеки. Сирія погодилася ліквідувати свій арсенал хімічної зброї і приєднатися до Конвенції 1993р. про заборону хімічної зброї (КЗХЗ, *Chemical Weapons Convention*, *CWC*) (розділ 8). Розслідування заяв про застосування хімічної зброї в сирійському конфлікті, що відкрило шлях до ліквідації цієї зброї і супутньої інфраструктури в Сирії, спочатку було спільною (та інноваційною) ініціативою трьох багатосторонніх організацій – ООН, Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ, *Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons*, *OPCW*) і Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ, *World Health Organization*, *WHO*). Жодна країна та жодна група країн, діючи в хиткій коаліції, не могли б досягти цього самостійно.

Багатостороння реакція на застосування хімічної зброї в Сирії мала забезпечити більшу ефективність заходів завдяки зменшенню вартості проміжних транзакцій з пошуку згоди через систему двосторонніх консультацій. За логікою, з ускладненням масштабу безпекових проблем має виникнути потреба зміцнення багатосторонніх зусиль. Залучення до міжнародного врядування більшої кількості гравців і зростання їх різноманіття означають, що потреба численних контактів для досягнення двосторонніх домовленостей може швидко похитнути навіть найкрупніші уряди.

Той факт, що багатосторонність часто критикують через меншу ефективність, порівняно з координацією політики окремих країн, є ще одним свідченням порушення консенсусу (насамперед, консенсусу США і їх союзників) стосовно принципів і базових цінностей як засад обгрунтування рішень[11]. Турбує очевидне небажання шукати нову спільну основу для міжнародної згоди. Досвід минулого свідчить, що підхід на основі толерантного ставлення до міждержавних розбіжностей може створити лише обмежену систему правил, які у кращому випадку стримуватимуть, але не вирішуватимуть міждержавні проблеми.

[10] United Nations Framework Convention on Climate Change, Warsaw Climate Change Conference, Nov. 2013, <http://unfccc.int/meetings/warsaw_nov_2013/meeting/7649.php>.

[11] Наприклад, Р.Кеохейн (*Robert Keohane*) стверджував, що легітимність багатосторонності підривається неспроможністю інститутів та організацій досягти своїх змістовних цілей. Див.: Keohane, R.O., 'The contingent legitimacy of multilateralism', eds E.Newman, R.Thakur and J.Tirman, *Multilateralism under Challenge? Power, International Order, i Structural Change* (United Nations University Press: Tokyo, 2006).

II. Динаміка миру і конфлікту

Інформація, наведена в попередніх виданнях *Щорічника СІПРІ* з метою кількісного вимірювання деяких головних тенденцій ескалації конфліктів у світі, є результатом співпраці СІПРІ з кількома важливими партнерами, в т.ч. Уппсальською Програмою збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program*, *UCDP*) та Інститутом економіки та миру (*Institute for Economics and Peace*, *IEP*). Дані, зібрані та наведені завдяки такому партнерству, засвідчили ряд очевидних тенденцій.

По-перше, загальні дані свідчать про зростання інтенсивності окремих внутрішніх конфліктів, тоді як кількість міждержавних конфліктів низької інтенсивності зменшилася (розділ 1).

У 2013р. довгострокові тенденції, пов'язані з внутрішніми конфліктами, підтверджувалися звітами про окремі конфлікти – зокрема, в Центральноафриканській Республіці, Малі, Південному Судані та Сирії, – а також звітами про наслідки конфліктів у таких сферах, як захист цивільних, внутрішньо переміщених осіб, а також про появу популяцій біженців за межами постраждалих від конфліктів країн. У звіті Генерального секретаря ООН від вересня 2013р. робиться висновок про "брак підстав для оптимізму" за умов, коли цивільні й надалі становлять переважну більшість жертв, постійно стають цілями та об'єктами безсистемних нападів та іншого насильства з боку учасників конфліктів[12].

За даними Верховного комісара ООН у справах біженців (ВКБ ООН, *UN High Commissioner for Refugees*, *UNHCR*), станом на кінець 2013р., залишили Сирію понад 2 млн. біженців – що свідчить про серйозність впливу потоку біженців на всіх її сусідів; ще 4,25 млн. стали внутрішньо переміщеними особами – за загальної чисельності населення близько 22 млн.[13] Є численні випадки повторного або кількаразового переселення, коли людей змушує знову переселятися поєднання взаємопов'язаних негативних чинників (наприклад, збройного конфлікту, обмеження доступу до незабрудненої їжі та води, браку ресурсів).

У слабких державах учасники збройного конфлікту, а також інші суб'єкти насильства дедалі більше вдаються до терористичних методів[14]. Згідно з Глобальним індексом тероризму (*Global Terrorism Index*) 2012р., наслідки тероризму у 2002-2011рр. суттєво зросли, сягнувши піку 2007р., після чого світова тенденція вирівнялася. Широкі регіональні наслідки втрати належного контролю над стрілецькою зброєю і легкими озброєннями, боєприпасами та вибуховими речовинами в Лівії відчувалися в усій Північній Африці та регіоні Сахелю. Крім того, спрощений доступ до сучасної зброї,

[12] United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the protection of civilians in armed conflict, S/2013/689, 22 Nov. 2013.

[13] UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), 'Number of Syrian refugees tops 2 million mark with more on the way', 3 Sep. 2013, <http://www.unhcr.org/522495669.html>.

[14] Institute for Economics and Peace (IEP), *2012 Global Terrorism Index: Capturing the Impact of Terrorism for the Last Decade*, IEP Report no. 19 (IEP: Sydney, 2012), p.6.

надлишок боєприпасів і військової вибухівки позначається не лише на інтенсивності конфліктів, але й на рівні злочинності із застосуванням насильства в місцях конфлікту.

За умов урбанізації може з'явитися загрозлива тенденція використання площинної зброї – визначеної Міжнародним комітетом червоного хреста як "зброя, наслідки застосування якої мають просторовий характер", – і потужних вибухових речовин у містах під час конфліктів[15].

Спостерігається також прогрес у зменшенні ризику виникнення, за словами колишнього Міністра оборони США В.Перрі (*William Perry*), "загроз типу А" – тобто загроз національному виживанню чи загроз глобальної війни, які визначали мислення упродовж значної частини XX століття[16]. Відносна байдужість до загроз типу А могла стати одним із чинників відходу від блокового мислення. В безпечному оточенні можна дозволити собі бути незалежним і критичним стосовно будь-кого. Але поєднання таких чинників, як зневага відповідальних лідерів до їх взаємовідносин з іншими суб'єктами та суттєві зміни у військових спроможностях, може зумовити ризик повернення загроз типу А.

З цих позицій цікаво розглянути дані цьогорічного видання *Щорічника СІПРІ* про світові військові витрати. Вони свідчать, що світові військові витрати у 2013р. зменшилися в реальних цінах на 1,9% – до $1 747 млрд. Це був другий поспіль рік, коли витрати падали, і темпи падіння були вищими, ніж у 2012р. – 0,4% (див. розділ 4). Зазначена загальна тенденція відбиває, насамперед, скорочення витрат у небагатьох країнах Заходу (насамперед у США), які припиняють участь у більш ніж десятирічних активних військових операціях в Афганістані та Іраку.

Тенденції поза групою західних країн є протилежними. В абсолютних величинах у постійних цінах у доларах США, 2/3 країн Північної Америки та Західної Європи скоротили військові витрати, тоді як у 2/3 країн в інших регіонах зафіксоване зростання. На особливу увагу, можливо, заслуговують дані Китаю і Росії, які більш ніж удвічі збільшили військові витрати в реальних цінах, порівняно з 2004р.

Дані СІПРІ про поставки озброєнь також підтверджують деякі зі згаданих тенденцій. Наприклад, упродовж останніх 10 років імпорт основних звичайних озброєнь до Європи зменшився. Водночас суттєво зросли поставки до Азії та Африки (розділ 5). Левова частка імпорту основних звичайних озброєнь припадає на країни Азії та Океанії. Упродовж останніх п'яти років до списку крупних світових імпортерів озброєнь повернулися такі країни Близького Сходу, як Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати – традиційно важливі покупці основних звичайних озброєнь, які ніби вдалися до скорочення замовлень.

[15] International Committee of the Red Cross (ICRC), *Weapons that May Cause Unnecessary Suffering or have Indiscriminate Effects* (ICRC: Geneva, 1973), p.23.

[16] Perry, W., 'Message from the Chair', W. Perry et al., 'An American security policy: challenge, opportunity, commitment', National Security Advisory Group, July 2003, <http://belfercenter.hks.harvard.edu/publication/3144/american_security_policy.html>.

У багатьох частинах світу бракує цілеспрямованих і системних зусиль зі зменшення ролі військових чинників безпеки. Одними з головних здобутків після холодної війни правомірно вважають демілітаризацію європейської політики та демонтаж військових спроможностей, що набули абсурдних пропорцій. Але тепер може з'явитися загрозлива тенденція ревізії цих досягнень.

Генеральний секретар НАТО А.Ф.Рамуссен (*Anders Fogh Rasmussen*) часто називав скорочення військових витрат європейськими членами Альянсу серйозною проблемою. У вересні 2013р. Рамуссен був відвертим у своїх оцінках: "Дозвольте мені від самого початку сказати відверто. Якщо ми в Європі не збільшимо внески – фінансові та політичні – в нашу оборону та безпеку, то в майбутньому нам доведеться говорити не про наш вплив у світі, а про вплив інших на наш світ"[17]. Зокрема, в Західній Європі у 2013р. військові витрати впали на 2,4%. Натомість у Східній Європі вони зросли більш ніж на 5%, а найвищі темпи зростання військових витрат у Європі у 2013р. демонстрували дві країни – Білорусь та Україна.

Держави-члени ЄС і європейські члени НАТО насправді витрачають на оборону багато – разом приблизно 15% світових військових витрат. Водночас, військові витрати Росії становлять менше третини витрат членів ЄС – приблизно стільки, скільки разом витрачають Німеччина і Франція. Крім того, європейські держави намагаються знайти та використати переваги об'єднання своїх програм придбань у сфері безпеки та оборони, в т.ч. на рівні ЄС – шляхом, зокрема визначення для цього відповідних спільних цивільних дослідницьких проектів.

У 2011р. тодішній Міністр оборони США Р.Гейтс (*Robert Gates*), залишаючи посаду, дав багатьом європейським країнам НАТО таку характеристику – "колективна військова неспроможність"[18]. Але Р.Гейтс мав на увазі не обсяг військових витрат (як показник внеску), а військовий потенціал (як результат). Давно відомо, що фрагментація у використанні ресурсів країнами-членами ЄС призводить до надмірності окремих військових спроможностей і дефіциту інших. Цей факт Рамуссен визнав у промові 2013р., в якій він зазначив: "Щиро кажучи, деякі наявні у нас спроможності нам не потрібні. Але деяких потрібних нам спроможностей у нас немає"[19].

Без комплексного підходу просте збільшення національних військових витрат усіх європейських країн НАТО не розв'яже цю проблему – навпаки, воно її ускладнить. Тож Р.Гейтс у своїх міркуваннях чітко зазначав, що головним кроком до зміцнення європейськими країнами своїх спроможностей є покращення розподілу та координація витрат наявних ресурсів. Серйознішу

[17] Fogh Rasmussen, A., 'Fulfilling Europe's potential', Speech at the Inter-Parliamentary Conference for the Common Foreign and Security Policy and the Common Security and Defence Policy, 6 Sep. 2013, <http://www.lrs.lt/intl/presidency.show?theme=125&lang=2&doc=1305>.

[18] Gates, R., US Secretary of Defense, 'Reflections on the status and future of the transatlantic alliance', Security and Defence Agenda, 10 June, 2011, <http://www.securitydefenceagenda.org/Portals/14/ Documents/Publications/2011/GATES_Report_final.pdf>.

[19] North Atlantic Treaty Organization (NATO), 'NATO: ready, robust, rebalanced–speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at Carnegie Europe', 19 Sep. 2013, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_103231.htm>.

проблему становить відмова визнавати, аналізувати та розуміти наслідки викликів, на які європейські країни намагаються відповісти своїми військовими витратами.

На засіданні Європейської Ради у грудні 2013р. лідери ЄС підкреслювали необхідність перегляду своїх внесків у безпеку і оборону. Але вони не пов'язували це із зобов'язаннями збільшити військові витрати, не заперечуючи при цьому потреби в підтримці "достатнього рівня інвестицій" у збройні сили, але намагаючись водночас скористатися перевагами співробітництва та об'єднання наявних спроможностей[20]. Можливо, важливішим результатом є обіцянка Ради прискорити розробку комплексного колективного підходу ЄС до розв'язання зовнішніх конфліктів[21]. Дані, наведені в цьому виданні, ілюструють також поступове перетворення ЄС на більш активного гравця в миротворчих операціях у рамках його Спільної політики безпеки і оборони (СПБО, *Common Security and Defence Policy*, *CSDP*): у 2013р. він здійснював 12 миротворчих операцій, три з яких – із залученням військового компонента (розділ 3).

IEP – партнер СІПРІ – у своїй програмі "Стовпи миру" (*Pillars of Peace*) визначає критерії миролюбних країн через відповідність великому переліку показників на основі оцінки рівнів конфліктів і насильства. Найбільш миролюбні країни мають ефективний уряд, сприятливий діловий клімат і справедливий розподіл ресурсів; визнають права інших, підтримують добрі відносини із сусідами та заохочують вільний обіг інформації; мають високий рівень освіти і низький – корупції[22]. З протилежного краю – приблизно 35-70 країн і територій, де вже точиться збройний конфлікт або які класифікуються як вразливі – із значно вищим ризиком конфлікту та надмірно високим рівнем насильства.

ЄС у тій чи іншій якості є присутнім у всіх вразливих країнах і територіях, тоді як миротворчі операції СПБО здійснюються лише в небагатьох місцях. Попри свою корисність, місії та операції СПБО не завжди відбивають логіку комплексного підходу ЄС до зовнішніх конфліктів і криз, яка вимагає від ЄС і його країн-членів "об'єднати несуперечливі стратегії та інструменти у сферах: від дипломатії, безпеки і оборони до фінансів, торгівлі, розвитку та юстиції"[23]. Дані, наведені в цьому виданні *Щорічника*, свідчать про поступове скорочення термінів і звуження мандатів миротворчих операцій. Водночас, потрібно 20-40 років для переходу пост-конфліктної країни до стану справжнього миру, стабільності і процвітання. З огляду на це, ЄС навряд чи в змозі підтримувати свою участь у подібних процесах або досягти потрібного потенціалу, обмежуючи свої дії міжурядовою координацією, на якій грунтується СПБО.

[20] Council of the European Union, 'European Council conclusions', Brussels, 19-20 Dec. 2013, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/140214.pdf>.

[21] European Commission, High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy, 'The EU's comprehensive approach to external conflict and crises', Joint Communication to the European Parliament and the Council, JOIN(2013) 30 final, 11 Dec. 2013, <http://www.eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131211_03_en.pdf>.

[22] Institute for Economics and Peace (IEP), *Pillars of Peace: Understanding the Key Attitudes and Institutions that Underpin Peaceful Societies* (IEP: Sydney, 2013).

[23] Council of the European Union (посилання 20).

III. Взаємозв'язок науки і безпеки

У 1949р. В.Буш (*Vannevar Bush*), у часи Другої світової війни – директор Управління науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт США (*Office of Scientific Research and Development*), писав:

> "фундаментальна наука, якщо їй дозволяють, може рухатися своїм шляхом, досліджуючи невідоме та не замислюючись ні над чим, окрім розширення меж людських знань. Але прикладна наука – складний процес використання нових знань силами техніки і промисловості – рухається шляхом, визначеним для неї владою"[24].

У минулому необхідність нарощування військового потенціалу була важливим чинником інвестицій в науку та техніку. Ця тенденція триває досі. Рішення про напрями розвитку науки приймають насамперед держави. Конкретні рішення – скільки вкладати в науку та в які галузі, – відбивають відмінності в національних конституційних системах, інститутах і політичних пріоритетах. Ступінь залежності військової політики від технічного розвитку не з'ясована, але аналіз міжнародної безпеки велику увагу традиційно приділяє способам отримання державами передових технологій і використання їх для нарощування військового потенціалу.

Розробка та виробництво ядерної зброї є, можливо, найкращим прикладом цього взаємозв'язку науки та безпеки. Інформація, наведена в цьому виданні *Щорічника*, свідчить, що разом з поступовим зменшенням загальної кількості ядерної зброї у світі, ядерні країни в осяжному майбутньому продовжуватимуть вкладати кошти в підтримання ядерних арсеналів (розділ 6).

Оцінка наслідків наукового прогресу стає дедалі більш складною – враховуючи, що сучасні дослідження сприяють більш швидкому, ніж будь-коли, розвитку великої кількості галузей, який, своєю чергою, значною мірою впливає на безпеку. Хоча різні сфери наукових досліджень слід розглядати окремо, зв'язки між ними також ускладнюються, і з часом ця складність, імовірно, зростатиме. Під час пошуку технічних рішень невійськових проблем, навіть коли наука та техніка розвиваються винятково в мирних цілях, існують потенційні дилеми, що можуть мати важливі наслідки для безпеки.

Деякі з цих дилем висвітлюються в різних розділах цього видання *Щорічника*. Так, предметом міждержавних переговорів вже давно є способи найкращого пристосування до потреб безпеки нових біотехнологій[25]. Утім, у 2013р. з'ясувалося, що деякі інноваційні результати досліджень, зокрема, в галузі синтетичної біології, вже втілюються в комерційній продукції, яка реалізується на внутрішніх і міжнародних ринках. Цільовою групою цієї продукції є не традиційні покупці, а дослідники в галузях біотехнологій і медицини. Крім того, ключові характеристики комерційної продукції дедалі більше залежать від інформації, що передається нематеріальними засобами (розділ 8).

[24] Bush, V., *Modern Arms i Free Men* (Simon & Schuster: New York, 1949), p. 6.

[25] McLeish, C., *Implications of Bioscience i Technology Advances for the BTWC*, Non-proliferation Papers no.4, EU Non-proliferation Consortium, Dec. 2011, <http://www.nonproliferation.eu/activities/activities.php>.

У звіті 2012р. Рада Національної розвідки США (*US National Intelligence Council*) відзначила майбутню потенційну роль передової робототехніки, зауваживши, що "хоча ще є потреба в розробках у напрямі покращення пізнавальних здатностей роботів, але вже до 2030р. можуть з'явитися багато складових футуристичних, дуже руйнівних систем"[26]. У грудні 2012р. група американських вчених та інженерів зазначила, що машини розвиваються "від керованих людиною до автоматичних, автономних, здатних діяти самостійно, без втручання людини", і надалі буде менш зрозуміло, хто відповідає за дії автономних систем (розділ 9)[27]. Питання регулювання швидкого розвитку автономних роботів поступово опиняється в центрі уваги групи державних і недержавних структур, налаштованих зберегти і зміцнити юридичну базу, що забороняє чи обмежує використання певних озброєнь, які вважаються надто руйнівними або чия дія є невибірковою.

У грудні 2013р. ОБСЄ стала першою організацією, яка домоглася укладення міжнародної угоди про комплекс заходів довіри заради зменшення ризику тлумачення підозрілих дій у кіберпросторі як ворожих (розділ 9). В угоді відзначена важливість, яку країни надають ролі ІКТ у політиці безпеки. Одночасно з дискусіями про зменшення ризиків, багато членів ОБСЄ (та інших країн) продовжують розвивати національні спроможності ведення наступальних і захисних операцій у кіберпросторі.

IV. Висновки

У якості висновків, які можна зробити з подій і змін 2013р. у сфері озброєння, роззброєння та міжнародної безпеки, важливо зазначити взаємозв'язок між трьома наступними групами питань, аналіз яких має бути продовжений.

По-перше, новий підхід до міжнародного врядування безпосередньо вплине на здатність країн досягати порозуміння і згоди щодо найкращих шляхів підтримання міжнародної і регіональної безпеки. В різних розділах цього видання *Щорічника СІПРІ* увага привертається до появи різного роду ліній напруженості – наприклад, всередині різних спеціалізованих інституцій, а також між глобальними та регіональними безпековими організаціями. Постійний рух від пошуку спільної мови до толерантного ставлення до національних відмінностей і владнання суперечок на їх підгрунті поступово ослабив багатосторонні підходи, і мірою виходу безпекового дискурсу за узгоджені рамки можна побачити нові варіанти об'єднання держав навколо різних питань.

По-друге, краще розуміння зв'язку між розвитком і безпекою допоможе визначити можливості спільних дій гравців, які традиційно не були

[26] US National Intelligence Council (NIC), *Global Trends 2030: Alternative World*, NIC 2012-01, (NIC: Washington, DC, Dec. 2012), p.90.

[27] Gilroy, W. G., 'Notre Dame's Reilly Center highlights emerging ethical dilemmas and policy issues in science and technology', University of Notre Dame, 17 Dec. 2012, <http://news.nd.edu/news/36397-notre-dames-reilly-center-highlights-emerging-ethical-dilemmas-and-policy-issues-in-science-and-technology/>.

партнерами. Мало хто заперечить існування зв'язку між економічним, соціальним і людським розвитком, з одного боку, та миром і безпекою – з іншого. Цей зв'язок є складним: хоча безпека може зумовлювати розвиток, а розвиток може зумовлювати безпеку, чогось одного недостатньо для забезпечення іншого, і обидві складові можуть не завжди бути потрібні в короткостроковій перспективі. Краще розуміння цього зв'язку вимагає додаткових досліджень на основі підходу, що зосереджується на системному аналізі проблем у цілому, а не на намаганні розв'язати окремі дрібні проблеми. Щоб зрозуміти, як взаємодіють різні частини загальних проблем, необхідно звертатися до багатьох наукових дисциплін.

По-третє, швидкі темпи та великі масштаби прогресу в різних галузях науки та техніки, а також взаємозв'язок позитивних змін можуть тепер вважатися самостійними чинниками міжнародної безпеки. Зі зростанням складності технологій, ускладнилась і їх оцінка. Розуміння зв'язку між наукою і публічною політикою також перетворилося на велику проблему.

Потреба "надійної, об'єктивної інформації про фізичні, біологічні, економічні, соціальні та політичні наслідки дедалі ширшого і в більших обсягах застосування технологій" для обгрунтування урядових рішень і в законодавчому процесі – завдання вже не існуючого американського агентства – як ідея не лише не застаріла, а навпаки, зараз є, можливо, більш актуальною, ніж будь-коли[28].

[28] US Office of Technology Assessment, *Annual Report to the Congress* (US Government Printing Office: Washington, DC, 15 Mar. 1974), p.3.

1. Аспекти конфлікту в Сирії

Загальний огляд

Після того, як вуличні протести на півдні Сирії у березні 2011р. отримали збройну відповідь сирійського Уряду, швидке занурення країни у збройний конфлікт призвело до чи не найбільш інтенсивних і руйнівних у світі бойових зіткнень. За даними ООН від середини 2013р., на той момент у сутичках загинули понад 100 тис. осіб. Згідно з оцінками неурядових аналітиків, до кінця 2013р. число загиблих перевищило 130 тис.

Наступні три нариси стосуються питань, що певною мірою виходять за межі звичної структури Щорічника СІПРІ. По-перше, враховуючи складність сирійського конфлікту, важливою проблемою залишається упередженість повідомлень ЗМІ, що ускладнює збір корисних даних, дезінформує дослідників і політиків стосовно реальних подій (підрозділ I цього розділу). По-друге, існують серйозні розбіжності в позиціях різних держав стосовно постачань зброї до Сирії (розділ 2). По-третє, події в Сирії у 2013р. підтвердили дієвість міжнародних норм, спрямованих проти володіння та використання хімічної зброї (розділ 3).

У 2013р. конфлікт у Сирії точився між двома нерівними за силами групами. Сирійські збройні сили та інші сили безпеки отримували допомогу від зовнішніх партнерів, які підтримують Президента Сирії Б.Асада (Bashar al Assad). Крім того, режим Б.Асада має давнє військово-технічне співробітництво з Росією. У Сирії на боці сирійського Уряду воювали бойовики ліванської Хезболли та озброєні групи шиїтського ополчення з Іраку. Різноманітну підтримку сирійським збройним силам надавав Іран; зокрема, у країні були присутні представники підрозділу спеціального призначення "Кудс" (Quds) Корпусу стражів Ісламської революції (Iran's Revolutionary Guards), хоч і не обов'язково з військовими функціями.

Натомість, взаємодія сил, що воюють проти сирійського Уряду, здійснювалася ситуативно – адже багато різних груп, задіяних у боях, мають змішану релігійну, етнічну та регіональну основу. Одні – сформували широкі коаліції, відповідно до місцевих потреб та умов, інші – діють самостійно. Подібний поділ існує і серед політичних груп; взаємини між цими групами і збройними формуваннями є далеко не простими. Прикладом політико-військового співробітництва є тісні відносини партії "Демократичний союз" (Partiya Yekîtiya Demokrat, PYD), пов'язаної з Курдською робітничою партією (Partiya Karkerên Kurdistan, PKK), із загонами народної самооборони (Yekîneyên Parastina Gel, YPG), створеними для захисту курдського населення.

Хоча спочатку інші держави не бажали надавати матеріальну допомогу опозиційним силам, але масштаб зовнішньої допомоги впродовж

2012-2013рр. поступово збільшувався. США та ряд їх союзників постачали зброю, техніку та надавали технічну допомогу угрупованням, пов'язаним з командуванням Верховної військової ради – організацією, створеною у грудні 2012р. з метою об'єднання сил антиурядових збройних формувань. Опозиційні угруповання користувалися підтримкою різних груп держав; головними постачальниками вважалися Катар і Саудівська Аравія.

Бойові дії боляче вдарили по цивільному населенню. Крім прямих наслідків бойових дій у вигляді загиблих і поранених, відбулися масові переселення та масштабна руйнація важливої інфраструктури, в т.ч. сектору охорони здоров'я. Широка вакцинація (зокрема, від кору, гепатиту А, поліомієліту та свинки), що була стандартною в Сирії до 2011р., через конфлікт стала неможливою. У жовтні 2013р. Всесвітня організація охорони здоров'я вперше з 1999р. підтвердила випадки поліомієліту серед маленьких дітей у Сирії.

Наприкінці 2013р. ООН підтвердила, що близько 9,3 млн. осіб у Сирії потребували термінової гуманітарної допомоги. Хоча точних оцінок немає, за даними ООН, станом на кінець 2013р., чисельність внутрішньо переміщених осіб у Сирії складала близько 6,5 млн.

Наслідки конфлікту в Сирії не обмежуються кордонами цієї країни. Враховуючи велику протяжність неконтрольованого кордону, політичні, економічні, стратегічні та гуманітарні наслідки є відчутними й у сусідніх країнах. Сусіди Сирії мусили прийняти велике число втікачів від бойових дій. У період з 2011р. до 2013р. число біженців із Сирії, за оцінками, зросло до 1 млн. осіб. Але з березня по вересень 2013р. це число подвоїлося, сягнувши 2 млн.

Іскрою, що розпалила конфлікт у Сирії, стали протести, пов'язані з політичними процесами в Північній Африці та на Близькому Сході на початку 2011р. До кінця 2013р. військові аспекти конфлікту в Сирії мали ознаки поглиблення регіоналізації. Упродовж 2013р. території сусідніх держав подекуди перетворювалися на зони, звідки збройні угруповання могли вести операції в Сирії, та (у випадку Лівану) на відокремлений театр воєнних дій між силами, що підтримують сирійський Уряд, та силами опозиції.

Цей стислий огляд показує складність конфлікту в Сирії; в інших розділах Щорічника міститься докладніша характеристика сторін конфлікту, дані про військові витрати, схеми постачання зброї конфліктуючим сторонам і про використання хімічної зброї в конфлікті.

ЯН ЕНТОНІ

I. Оцінка поширення конфлікту в Сирії

ГАССАН БАЛІКІ

Після трьох років конфлікту в Сирії багато хто зберігає скепсис щодо пошуку реалістичного шляху до миру. Будь-яка спроба посередництва в конфлікті вимагає розуміння його динаміки, – допомогу в чому можуть надати наукові дослідження миру та конфліктів. Але, як показали розбіжності в Раді Безпеки (РБ) ООН і між країнами регіону у 2013р., дискусії про докази використання хімічної зброї, а також суперечки стосовно складу і представництва антиурядових сил, єдиної, достовірної, підтвердженої доказами версії конфлікту немає.

Головною проблемою для дослідників конфлікту є збір достовірних даних, у т.ч. з повідомлень ЗМІ. Враховуючи багатомірність сирійського конфлікту, упередженість ЗМІ залишається важливою проблемою, що ускладнює збір корисних даних, дезінформує дослідників і політиків стосовно реальних подій. Серйозність наслідків постійних дипломатичних і політичних невдач, а також потреба кращого розуміння ключових чинників ескалації насильства вимагають більш виважених підходів, у т.ч. до збору даних.

У цьому підрозділі висвітлюються обмежувальні чинники збору даних про конфлікт з повідомлень ЗМІ і пропонуються різні методики для зменшення упередженості та надання яснішої картини того, що відбувається в рамках однієї із найкривавіших громадянських війн XXI століття[1].

Дані з географічною та часовою локалізацією

З метою з'ясування динаміки насильства всередині країн дослідження конфліктів останнім часом зосереджуються на даних з географічною і часовою прив'язкою[2]. Цей підхід використовується для накопичення масивів даних, зокрема в рамках Проекту збору даних про місця збройних конфліктів і події (*Armed Conflict Location and Event Data Project*, *ACLED*) та проекту Географічно визначені події (*Georeferenced Event Data*, *UCDP-GED*) Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program, UCDP*)[3]. Використання для аналізу насильницьких конфліктів просторових і часових даних є кращим за якісну оцінку та кількісні макропоказники. По-перше, на макрорівні це дає докладнішу інформацію про насильство

[1] Дослідження, про яке тут ідеться, грунтується на пілотному проекті створення масиву даних про поширення насильства та політичні заходи в Сирії. По завершенні збору даних їх масив міститиме детальну інформацію про місце та час насильницьких, інших силових, політичних і дипломатичних заходів, залучені сторони, а також свідчення про наслідки та засоби насильства в конкретних подіях. Пілотний проект започатковано в серпні 2013р. і тривав до жовтня 2013р. як спільна ініціатива СІПРІ, Лондонської школи економіки та політології (*London School of Economics and Political Science*, *LSE*) та Німецького інституту економічних досліджень (*Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung*, *DIW Berlin*).

[2] E.g. Gleditsch, K.S., Matternich N.W. and Ruggeri, A., 'Data and progress in peace and conflict research', *Journal of Peace Research*, vol.51, no.2 (Mar. 2014).

[3] Raleigh, C. et al., 'Introducing ACLED: an armed conflict location and event dataset', *Journal of Peace Research*, vol.47, no.5 (Sep. 2010); Sundberg, R. and Melander, E., 'Introducing the UCDP Georeferenced Event Dataset', *Journal of Peace Research*, vol.50, no.4 (July 2013).

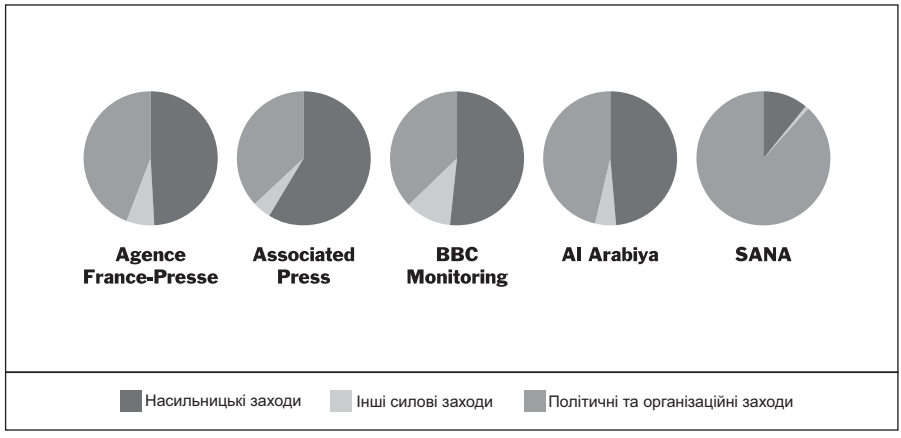

Діаграма 1.1. Типи заходів під час сирійського конфлікту, про які повідомлялося у ЗМІ

та забезпечує точніший аналіз відмінностей між конфліктами та варіацій в межах конкретних конфліктів[4]. По-друге, це допомагає оцінювати зміни в певному конфлікті і просторове поширення насильства. По-третє, деталізовані дані надають політикам і дипломатам повну інформацію про різні наслідки насильства.

Попри зростаючу доступність масивів даних про події у конфліктах, залишаються численні аналітичні та концептуальні ускладнення[5]. Одним з них є брак єдиного визначення насильства та точних інструментів його вимірювання. Наприклад, *ACLED* розглядає сутички як з жертвами, так і без жертв, тоді як *UCDP-GED* кодифікує лише події, що призвели до більш ніж 25 загиблих внаслідок бойових дій. Вибір визначення насильницьких заходів у конфлікті суттєво змінює предмет аналізу та може призвести до суперечливих висновків. Серед інших проблем – непрозорість збору даних, упередженість ЗМІ та вибору інформаційних джерел[6]. У наступному підрозділі розглядаються проблеми збору даних про громадянську війну в Сирії, пов'язані з упередженістю повідомлень ЗМІ.

Упередженість традиційних медіа-джерел

Для оцінки можливої упередженості повідомлень ЗМІ про конфліктні події в Сирії були зібрані дані з п'яти традиційних медіа-джерел – *France-Presse* (*AFP*, французьке інформаційне агентство), *Associated Press* (американське інформаційне агентство), *BBC Monitoring* (фінансована британським Урядом

[4] Buhaug, H., 'Dude, where's my conflict? LSG, relative strength, and the location of civil war', *Conflict Management and Peace Science*, vol.27, no.2 (Apr. 2010).

[5] Gleditsch et al. (посилання 2); Eck, K., 'In data we trust? A comparison of UCDP GED and ACLED conflict events datasets', *Cooperation and Conflict*, vol.47, no.1 (Mar. 2012).

[6] Gleditsch, K.S. and Beardsley, K., 'Core issues in international data collection', eds P.F. Diehl and J.D. Morrow, *Scientific Study of International Processes*, general ed. R.A. Denemark, *International Studies Encyclopedia,* (Wiley-Blackwell: New York, 2010); Chojnacki, S. et al., 'Event data on armed conflict and security: new perspectives, old challenges, and some solutions', *International Interactions*, vol.38, no.4 (2012).

організація з моніторингу ЗМІ), *Al Arabiya* (фінансований Саудівською Аравією арабомовний канал теленовин зі штаб-квартирою в Об'єднаних Арабських Еміратах), *SANA* (Сирійське арабське агентство новин, урядове арабомовне інформаційне агентство). Події класифікувались як "насильницькі", "інші силові", або "політичні та організаційні заходи". Дані містили, зокрема, інформацію про час і місце подій, а також про їх учасників і наслідки насильства. Період дослідження становив 60 не послідовних днів, обраних випадково з березня 2011р. по липень 2013р.[7]

Кількість повідомлень про події в сирійському конфлікті – як насильницькі, так і політичні – у цих джерелах є дуже різною. *Al Arabiya* повідомила про найбільшу кількість заходів (741), за нею ідуть *AFP* (628), *BBC Monitoring* (538), *SANA* (332) та *Associated Press* (267)[8]. Є також очевидні відмінності в типах заходів, про які повідомляли ці п'ять джерел (діаграма 1.1). Як і слід було очікувати, *SANA* опинилася на одному з полюсів: вона мало повідомляла про насильницькі заходи, особливо до 2013р. Лише 11% її повідомлень стосувалися насильства, решта новин зосереджувалися на внутрішніх політичних подіях. Інші чотири джерела набагато більше повідомляли про насильницькі заходи, але також не однаково: наприклад, якщо 49% повідомлень *Al Arabiya* про Сирію в обраний період стосувалися насильства, то відповідна частка повідомлень *Associated Press* становила 59%. Натомість, якщо 46% повідомлень *Al Arabiya* стосувалися політичних заходів, то в *Associated Press* про них ішлося у 37% повідомлень. Такі розбіжності в кількості повідомлень про заходи та їх типи свідчать, що вибір медіа-джерела збирачем даних значною мірою впливає на якість зібраної інформації про конфлікт, демонструючи пастки упередженості ЗМІ на місцях.

Інформація про місця подій в сирійському конфлікті проливає ще більше світла на ці проблеми. Регіональний розподіл повідомлень *Al Arabiya* і *BBC Monitoring* про насильство є дуже схожим (діаграма 1.2). У зазначений період найбільша кількість насильницьких заходів була в містах Хомс, Ріф Дімашк (понад 50) та Алеппо (30-40). У *BBC Monitoring* повідомлялося про більшу, порівняно з іншими медіа-джерелами, кількість насильницьких інцидентів в Ідлібі. Такі відмінності можуть бути наслідком перебування репортерів з різних медіа-джерел у місцях подій під контролем різних сторін конфлікту. Просторовий розподіл насильницьких заходів, про які повідомляли *AFP* та *Associated Press*, дещо відрізняється від інших міжнародних джерел. У випадку *Associated Press* спостерігалося значне заниження кількості подій. Своє чергою *SANA* не лише повідомила про значно меншу кількість випадків насильства в Сирії, але її повідомлення, крім того, обмежувалися переважно Дамаском і його околицями. Більшість її повідомлень стосувалися влаштованих опозицією вибухів і військових нападів на урядові сили та об'єкти. Про інші райони, зокрема Алеппо, *SANA* ледь згадувала (близько нуля

[7] Baliki, G. and Rigterink, A.S., 'Documentation Initiative of the Syrian Conflict (DISC) codebook', 21 May 2013 (неопублікована книга, надана авторами).

[8] Оскільки в *Associated Press* повідомлялося про набагато меншу кількість подій, ніж в інших міжнародних медіа, то до висновків цього джерела слід ставитись із застереженнями.

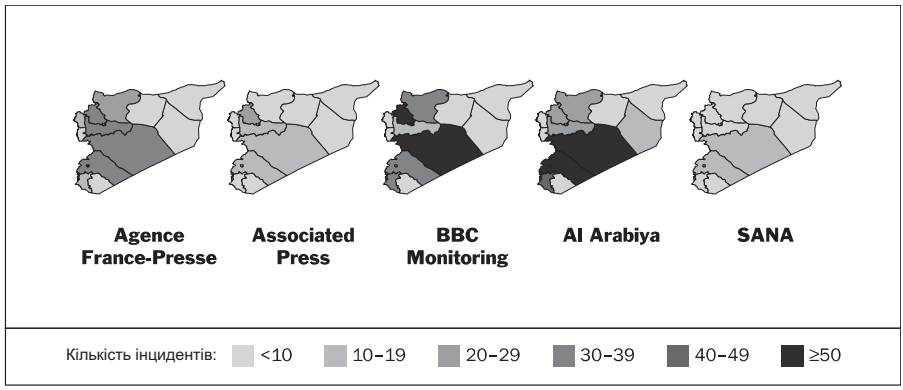

Діаграма 1.2. Повідомлення про насильство в Сирії, за медіа-джерелами та місцями подій

повідомлень). Таким чином, упередженість медіа-джерел має і регіональну специфіку, тому для опису загальної картини насильства в Сирії одного чи кількох джерел недостатньо.

Повідомлення про тип насильства – спрямованого проти цивільних, озброєних опонентів чи фізичної інфраструктури – в кожному медіа-джерелі також є різними, і ці відмінності є більш виразними. Наприклад, *Al Arabiya* за 60 досліджених днів більше повідомляла про насильство проти цивільних, тоді як у *BBC Monitoring* більше повідомлялося про сутички між озброєними угрупованнями (рис. 1.3). Ці відмінності не обов'язково відбивають замовчування фактів тим чи іншим медіа-джерелом, як у випадку *SANA* (див. вище). Натомість, вони можуть свідчити про неоднозначність деталей повідомлених подій, що може залежати від розбіжностей у поглядах на те, хто є озброєними суб'єктами, а хто – цивільними.

Нові джерела даних про конфлікт: соціальні мережі та "вкорінення в натовп"

Дані про події в конфлікті із зазначенням місця й часу стали важливим джерелом інформації для просування досліджень миру та конфліктів[9]. Хоча ці дані, звичайно, є більш детальними, але не завжди точними, а збирачі даних продовжують стикатися з численними перешкодами під час вибору джерел інформації і підтвердження достовірності, репрезентативності та повноти даних.

Збір даних складається з двох головних етапів: спочатку – визначення вторинних медіа-джерел, а потім – процес якісного та кількісного "декодування" інформації. Ініціативи, пов'язані зі збором даних про конфлікти, традиційно покладаються на міжнародні (зазвичай, англомовні) ЗМІ як головні джерела інформації. Як показують наведені вище дані про конфлікт у Сирії, у подачі даних про події у конфлікті такими джерелами новин існують очевидні розбіжності. Вони стосуються не лише кількості подій, про які повідомляється, але й їх місця та учасників.

9 Gleditsch et al. (посилання 2).

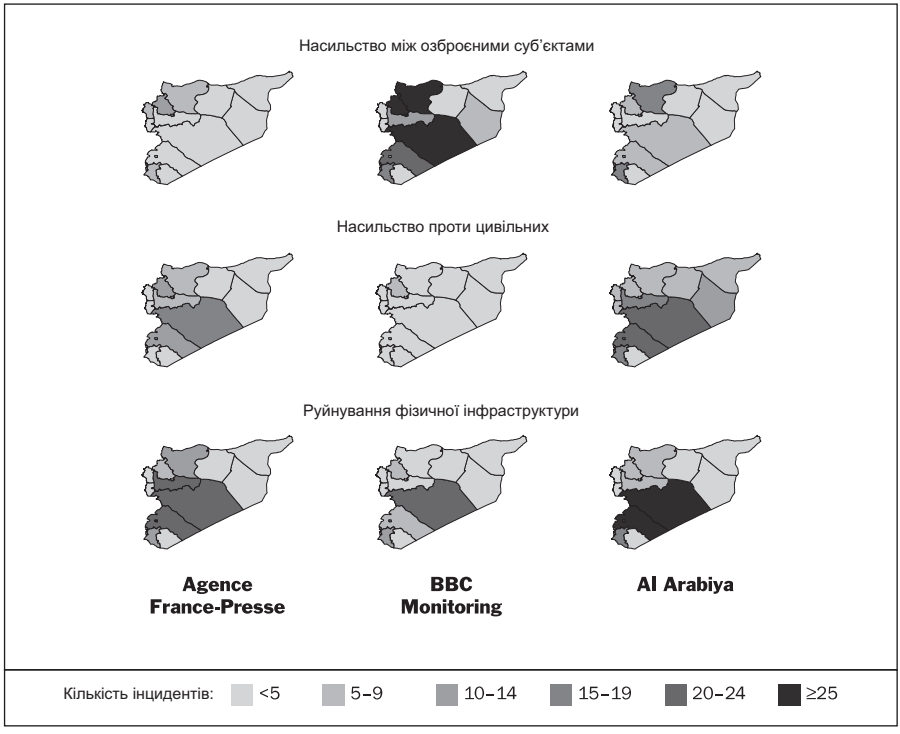

Діаграма 1.3. Повідомлення про випадки насильства в Сирії, за медіа-джерелами, місцями подій і типами насильства

Бурхливий розвиток останнім часом електронних ЗМІ та соціальних мереж зумовив збільшення інформації про конфлікти у відкритому доступі. Дослідникам конфліктів вельми доцільно інтегрувати такі джерела в загальний процес обробки інформації. У випадку Сирії, враховуючи щільний контроль Уряду за традиційними ЗМІ, соціальні медіа-джерела стали важливою альтернативою[10]. Але інформація з непевних джерел потребує ретельної перевірки, зокрема внаслідок поляризації думок під час розповсюдження інформації[11].

Якщо на крок відійти від використання вторинних джерел традиційних ЗМІ та соціальних мереж, то дані можна збирати також з первинних джерел методом "вкорінення в натовп" (*crowd-seeding*). На відміну від "отримання з натовпу" (*crowdsourcing*) – коли використовуються переважно анонімні репортери, які розміщують інформацію в мережі без перевірки джерел, – метод "вкорінення в натовп" передбачає залучення кореспондентів на місцях, які безпосередньо беруть участь у подіях і надають щоденні повідомлення

[10] Lynch, M., Freelon, D. and Aday, S., *Syria's Socially Mediated Civil War*, Peaceworks no.91 (United States Institute of Peace: Washington, DC, 2014).

[11] O'Callaghan, D. et al., 'Online social media in the Syria conflict: encompassing the extremes and the in-betweens', arXiv Preprint 1401.7535, 29 Jan. 2014, <http://arxiv.org/abs/1401.7535>.

про насильницькі дії під час конфлікту[12]. Завдяки збільшенню масиву вхідної інформації накопичення таких даних могло б допомогти подолати упередженість повідомлень про конфлікт. Хоча збільшення даних не завжди підвищує достовірність, але "вкорінення в натовп" могло б спростити ідентифікацію і класифікацію подібних подій, зменшити кількість замовчуваних фактів та отримати якомога точнішу інформацію.

"Вкорінення в натовп" не стане панацеєю від упередженості та не усуне помилок. Двома головними причинами для занепокоєння є безпека репортерів і їх політична заангажованість. Використання технічного оснащення та засобів передачі даних, що убезпечують особу, а також випадкового географічного та політичного відбору репортерів можуть допомогти дещо знівелювати ці проблеми. Інші недоліки "вкорінення в натовп" можна пом'якшити, зокрема, запитавши репортерів, бачили вони подію на власні очі чи лише чули про неї від інших, що дозволило б фільтрувати та оцінювати отримані повідомлення. Ще одним інструментом мала б бути оцінка географічної відстані від місця перебування репортера до місця події, що дозволяє оцінити точність і достовірність повідомлення про неї.

Використання та розвиток методу "вкорінення в натовп" разом з дедалі ширшим застосуванням інформаційних технологій збору та передачі даних може перетворитися на новий спосіб збору даних про події у конфліктах. Це зрештою дасть політикам і гуманітарним організаціям краще уявлення про реальне насильство та політичні заходи на місцях, зокрема в Сирії.

[12] *LSE* (посилання 1) отримала фінансування від британської Ради з економічних і соціальних досліджень (*Economic and Social Research Council*, *ESRC*), з метою започаткування в Сирії проекту збору даних про конфлікт і мир з першоджерел шляхом "вкорінення в натовп".

II. Обмеження поставок зброї до Сирії

ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН

У 2013р. знайшла підтвердження поширена думка про необхідність контролю над міжнародними поставками зброї, що здатні призвести до розпалювання насильства і збройних конфліктів. Це відбилося в ухваленні переважною більшістю країн світу Договору про торгівлю зброєю (*Arms Trade Treaty*, *ATT*) – першого міжнародного договору, покликаного врегулювати торгівлю зброєю[1]. Зокрема, Договір забороняє державі-учасниці надавати дозволи на поставки зброї, якщо відомо, що ця зброя буде використана для скоєння геноциду, злочинів проти людства чи військових злочинів. Крім того, Договір вимагає від держави-експортера перед наданням дозволу на експорт зброї оцінити ймовірність використання цієї зброї на шкоду миру або для вчинення серйозних порушень міжнародного гуманітарного права чи прав людини.

Наявність розбіжностей в поглядах на виконання цих і подібних багатосторонніх домовленостей, пов'язаних з поставками звичайних озброєнь, добре ілюструють відмінності у ставленні країн до наслідків для миру й безпеки від постачання зброї та іншої військової допомоги учасникам конфлікту в Сирії, а також до легітимності таких постачань[2]. Позиції країн щодо постачання зброї до Сирії можна досить умовно поділити на дві категорії. Перша – підтримка повного ембарго на постачання зброї для всіх учасників конфлікту в Сирії. Друга – підтримка постачання, сприяння постачанню або надання дозволу на постачання зброї одній чи кільком з багатьох сторін конфлікту. В цьому підрозділі розглядаються можливості вибору, який роблять країни, вирішуючи питання постачання зброї певній стороні конфлікту в Сирії.

Повне ембарго на постачання зброї до Сирії

РБ ООН регулярно застосовує ембарго на постачання зброї як інструмент реагування на насильницькі конфлікти. Якщо за часів холодної війни РБ ООН спромоглась узгодити лише два ембарго на постачання зброї (до Родезії і Південної Африки), то в період 1990-2013рр. у рамках намагань повернути легітимні уряди або не допустити підживлення триваючих конфліктів поставками зброї Радою були узгоджені ембарго стосовно 16 різних конфліктних зон[3]. У восьми випадках насильницьких міждержавних конфліктів

[1] Стисий опис та інші деталі Договору про торгівлю зброєю див. у підрозділі I додатка А цього видання. Про переговори про *ATT* див. підрозділ I розділу 10 цього видання.

[2] Раніше різними групами держав було укладено кілька політичних угод, спрямованих на регулювання поставок зброї. Серед них: Вассенаарська домовленість (*Wassenaar Arrangement*) із 41 країною-учасницею, включно зі США та Росією – країнами - найкрупнішими експортерами зброї, а також Спільна позиція ЄС з питань експорту озброєнь (*Council Common Position 2008/944/CFSP*) від 8 грудня 2008р., яка визначає загальні правила керування контролем над експортом військових технологій та обладнання. Див.: *Official Journal of the European Union*, L 335, 8 Dec. 2008. Про Вассенаарську домовленість див. підрозділ III розділу 10 і підрозділ III Додатка Б цього видання.

[3] База даних СІПРІ про ембарго на поставки озброєнь, <http://www.sipri.org/databases/embargoes/>. Про увагу РБ ООН до збройних конфліктів див. підрозділ II розділу 2 цього видання.

РБ вирішила запровадити повне ембарго на постачання зброї – тобто всім сторонам конфлікту. Наприклад, на початку 2011р., перед спалахом конфлікту в Сирії, РБ ООН одностайно погодилася запровадити ембарго на постачання зброї до Лівії в цілому у відповідь на "грубі та систематичні порушення прав людини" лівійським Урядом[4].

Ситуація в Сирії була явно іншою. Невдовзі після початку конфлікту у 2011р. в РБ ООН виникли розбіжності з приводу погрози або запровадження ембарго проти Сирії[5]. Росія і Китай заветували проект Резолюції РБ ООН, який був внесений чотирма країнами ЄС у жовтні 2011р. і погрожував санкціями (але не запроваджував їх)[6]. При цьому, Росія і Китай посилалися на принцип невтручання у внутрішні справи держав, підкреслюючи, що Резолюція передбачала тиск винятково на сирійський Уряд, але не на опозицію, і висловлювали стурбованість, що погроза санкціями може зрештою призвести, як у випадку Лівії, до військового втручання[7]. Заяви російських посадовців дозволяють припустити, що саме рішуча незгода Росії з інтерпретацією кількома іншими державами ембарго РБ ООН проти Лівії у 2011р. – як дозволу на постачання зброї силам повстанців – стала причиною її спротиву запровадженню ембарго до Сирії[8]. Враховуючи такий досвід, Росія мала серйозні сумніви стосовно повної реалізації ембарго на постачання зброї у випадку Сирії[9].

З огляду на триваючий спротив Росії і Китаю, у 2012-2013рр. проект подібної Резолюції не вносився[10]. Навіть Резолюція РБ, ухвалена у відповідь на використання хімічної зброї в Сирії, не містила прямої погрози запровадження ембарго на постачання зброї будь-якій стороні конфлікту[11].

У травні 2011р. ЄС запровадив санкції проти Сирії, включно з повним ембарго на постачання зброї і військової техніки на її територію. З 1989р. ЄС регулярно запроваджує повне ембарго на постачання зброї у зв'язку з внутрішніми чи міждержавними збройними конфліктами, внутрішніми репресіями та порушеннями прав людини[12]. Але в інших випадках збройних конфліктів спільної згоди щодо ембарго на постачання зброї досягнуто не було, і кілька держав ЄС постачають зброю урядам країн, де тривають збройні конфлікти, зокрема Афганістану, Іраку та Ізраїлю.

[4] UN Security Council Resolution 1970, 26 Feb. 2011.

[5] Про розвиток конфлікту в Сирії див.: Алланссон М. та ін. Перший рік "арабської весни". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 2; Алланссон М., Солленберг М., Темнер Л. Збройні конфлікти крізь призму "арабської весни". – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ I розділу 1.

[6] United Nations, Security Council, 'France, Germany, Portugal and United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland: draft resolution', S/2011/612, 4 Oct. 2011.

[7] United Nations, Security Council, 6627th meeting, S/PV.6627, 4 Oct. 2011, pp.3-5.

[8] Про інтерпретацію ембарго див.: Веземан П.Д., Келлі Н. Багатосторонні ембарго на поставки озброєнь. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ III розділу 9.

[9] E.g. Joon, S., 'UN chief confronts Syria impasse with arms embargo call', *Sydney Morning Herald*, 21 June 2014.

[10] Див. підрозділ II розділу 10 цього видання.

[11] UN Security Council Resolution 2118, 27 Sep. 2013. Про хімічну зброю в сирійському конфлікті див. підрозділ III цього розділу та підрозділ I розділу 8 цього видання.

[12] База даних СІПРІ про ембарго на поставки озброєнь (посилання 3).

Постачання зброї окремим учасникам сирійського конфлікту

До сирійського конфлікту залучені багато різних учасників, окремі з яких змінювали свою позицію і союзників, об'єднувались або розпадалися. Крім сирійського Уряду Президента Б.Асада та кількох проурядових угруповань, сторонами конфлікту є Національна коаліція сирійських революційних та опозиційних сил (*National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces*) або Сирійська національна коаліція (*Syrian National Coalition*, *SNC*), курдські угруповання, Фронт Аль-Нусра (*al-Nusra*), Ісламський фронт та Ісламська держава Іраку та Леванту (*Islamic State in Iraq and al-Sham*, *ISIS*). *SNC*, яка об'єднує ряд опозиційних угруповань, включно з Вільною сирійською армією (*Free Syrian Army*, *FSA*), визнана кількома державами Заходу і Близького Сходу "легітимним представником сирійського народу".

Дискусії в ЄС

ЄС має давню історію обмеження експорту зброї на засадах добре визначеної системи критеріїв. Ці критерії, визначені ще в 1991р. та остаточно сформульовані у 2008р. у Спільній позиції стосовно загальних правил експортного контролю над військовими технологіями та обладнанням[13]. Зокрема, ці критерії вимагають від країн-учасниць ЄС не дозволяти експорт зброї, якщо: він може спровокувати або продовжити збройні конфлікти або погіршити наявну напруженість чи конфлікт у країні кінцевого призначення; є ризик використання зброї для серйозного порушення прав людини, міжнародного гуманітарного права або для репресій у країні. У 1998р. країни-члени ЄС спільно зобов'язалися постачати стрілецьку зброю лише урядам та уповноваженим урядами організаціям[14].

Франція і Велика Британія у 2012р. наполегливо закликали ЄС змінити повне ембарго стосовно Сирії, дозволивши прямі поставки озброєним опозиційним угрупованням. У березні 2013р. міністри закордонних справ Франції і Великої Британії спільно закликали скасувати ембарго ЄС на постачання зброї *SNC*, стверджуючи, що цей крок

> надішле потужний сигнал режиму Асада: що політика [ЄС] буде й надалі змінюватися відповідно до розвитку подій у Сирії; по-друге, що [ЄС] підвищить [свою] гнучкість з метою реагування на подальше погіршення ситуації на місцях; і по-третє, що поставки летальної зброї будуть дозволені, якщо та коли це стане необхідною, пропорційною і законною відповіддю на ситуацію надзвичайних гуманітарних страждань і якщо цьому не буде реалістичної альтернативи[15].

[13] Council Common Position 2008/944/CFSP (посилання 2).

[14] Council of the European Union, Joint Action of 17 December 1998 adopted by the Council on the basis of Article J.3 of the Treaty of the European Union on the European Union's contribution to combating the destabilizing accumulation and spread of small arms and light weapons (1999/34/CFSP), *Official Journal of the European Communities*, L9, 15 Jan. 1999, Article 3(b).

[15] Fabius, L., French Foreign Minister, and Hague, W., British Foreign Secretary, Letter to Catherine Ashton, High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy, 21 Mar. 2013.

За повідомленнями, переважна більшість країн-членів виступили проти вихолощення ембарго на постачання зброї таким чином[16]. Особливо активно заперечувала Австрія, стверджуючи: що підтримка ЄС постачань зброї одній стороні внутрішнього конфлікту створить небезпечний прецедент; що скасування ембарго ЄС на постачання зброї підірве процес пошуку політичного врегулювання конфлікту; що *SNC* не контролює всі озброєні опозиційні угруповання і співпрацює з бойовиками-екстремістами; що зростання поставок зброї лише розпалить гонку озброєнь; і що є ризик потрапляння зброї до рук угруповань, діяльність яких не спрямована ні на демократизацію в Сирії, ні на забезпечення миру в регіоні[17].

Внаслідок серйозної незлагоди між Францією і Великою Британією, з одного боку, та більшістю країн ЄС – з іншого, ембарго ЄС на постачання зброї до Сирії загалом було вирішено припинити в червні 2013р., залишивши окремим країнам ЄС право використовувати Спільну позицію ЄС стосовно експорту зброї під час прийняття рішень про постачання зброї будь-кому в Сирії[18]. Це був перший випадок, коли ЄС фактично скасував ембарго на постачання зброї під час триваючого та дуже кривавого конфлікту. Проте, в попередній заяві Ради ЄС містилося зобов'язання країн ЄС постачати зброю до Сирії для *SNC* з метою захисту цивільних[19].

По завершенні чинності ембарго в червні 2013р. ЗМІ припускали, що Франція і Велика Британія дозволили поставки *SNC* деякого "нелетального військового обладнання"[20]. Рішення не постачати летальну зброю, зокрема стрілецьку зброю чи протитанкові ракети, ймовірно, було пов'язане з ризиком їх передачі або захоплення іншими угрупованнями в Сирії або передачі озброєним угрупованням в інших місцях, зокрема в Іраку. Враховуючи таку небезпеку, Франція вивчала можливість постачання зброї, яку в разі передачі іншому отримувачу можна дистанційно деактивувати[21].

США

У внутрішніх дебатах у США про доцільність постачання зброї сирійським повстанцям аргументами "проти" були: побоювання загострення насильства, поширення насильства в регіоні і створення вакууму влади; ризик потрапляння зброї до рук повстанських угруповань, які США вважають

[16] Weiland, S., 'Bürgerkrieg in Syrien: Berlin zaudert bei Waffenlieferung an Rebellen', *Der Spiegel*, 15 Mar. 2013; Borger, J., 'Austria says UK push to arm Syrian rebels would violate international law', *The Guardian*, 14 May 2013.

[17] 'Syria: Austrian position on arms embargo', 13 May 2013, <http://www.theguardian.com/world/julian-borger-global-security-blog/interactive/2013/may/15/austria-eu-syria-arms-embargo-pdf>. Див. також: Shields, M., 'Austria determined to keep EU's Syria arms embargo', Reuters, 14 May 2013; Borger (посилання 16).

[18] Council Decision 2013/255/CFSP of 31 May 2013 concerning restrictive measures against Syria, *Official Journal of the European Union*, L 147, 1 June 2013.

[19] Council declaration on Syria, 3241st Foreign Affairs Council meeting, 27 May 2013.

[20] 'US, UK halt aid to Syrian rebels amid Islamist offensive', France 24, 12 Dec. 2013, <http://www.france24.com/en/20131212-usa-uk-halt-non-lethal-aid-syrian-rebels-islamist-front/>.

[21] Keaten, J., 'France studies how to track arms for Syrian rebels', Associated Press, 6 June 2013.

екстремістськими; ризик погіршення відносин з Росією і Китаєм, що могло б негативно вплинути на досягнення інших зовнішньополітичних цілей[22]. Проте, до кінця 2013р. США виділили понад $220 млн. на поставку нелетальних засобів неозброєній сирійській опозиції[23]. Крім того, у вересні 2013р. Міністр оборони США Ч.Хейгел (*Chuck Hagel*) повідомив, що США вживають заходів для постачання зброї ряду сирійських повстанських угруповань[24]. Які саме повстанські угруповання отримали зброю та яку, Уряд США не розкрив.

За припущеннями ЗМІ, невеликі обсяги летального обладнання було доставлено до початку жовтня 2013р.[25] У перші місяці 2014р. повідомлялося, що Конгрес США таємним голосуванням ухвалив поставки зброї силам повстанців і що повстанським угрупованням на півдні Сирії була поставлена перша "значна партія" зброї, включно зі стрілецькою зброєю, некерованими та керованими протитанковими ракетами[26].

Ліга Арабських Держав

Ліга Арабських Держав (ЛАД) запровадила (вперше) ембарго на постачання зброї до Сирії у грудні 2011р. у відповідь, як вона вважала, на подальшу ескалацію насильства сирійським Урядом[27]. У листопаді 2011р. вона призупинила членство Сирії в Лізі та дозволила *SNC* стати впливовою політичною силою в Сирії.

Невдовзі після запровадження Лігою ембарго в ній почалися дискусії навколо можливості озброєння сирійської опозиції[28]. Підтверджуючи запроваджені на початку 2012р. економічні санкції проти Сирії, ЛАД оголосила про рішення надати сирійській опозиції "всі форми політичної і матеріальної підтримки", включно з поставками зброї[29]. Попри ці зміни, офіційного підтвердження участі країн-членів Ліги в таких поставках не було. Підтримка

[22] Blanchard, C.M., Humud, C.E. and Nikitin, M.B.D., *Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress RL33487 (US Congress, CRS: Washington, DC, 15 Jan. 2014), p.9.

[23] Blanchard et al. (посилання 22), p.10.

[24] Hagel, C., US Secretary of Defense, Speaking at the hearing 'The authorization of use of force in Syria' before the US Senate, Committee on Foreign Relations, 3 Sep. 2013, <http://www.foreign.senate.gov/hearings/2013/09/03/the-authorization-of-use-of-force-in-syria>.

[25] Blanchard et al. (посилання 22), pp.11-12.

[26] Sherlock, R. and Sanchez, R., 'US supplies arms to Syrian opposition as Geneva peace talks falter', *Daily Telegraph*, 28 Jan. 2014; Hosenball, M., 'Congress secretly approves U.S. weapons flow to "moderate" Syrian rebels', Reuters, 27 Jan. 2014; Knickmeyer, E., Abi-Habib, M. and Entous, A., 'Advanced U.S. weapons flow to Syrian rebels', *Wall Street Journal*, 18 Apr. 2014.

[27] Веземан, Келлі (посилання 8); Веземан П.Д., Бухгольд К. Багатосторонні ембарго на поставки зброї. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ II розділу 9.

[28] League of Arab States, Council, Statement on the situation in Syria, 3 Dec. 2011, <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect/c38cc58049521706877cef7abaae88c3/البيان+النهائي.doc,,.pdf?MOD=AJPERES> (арабською мовою).

[29] League of Arab States, Council, Resolution 7446, 12 Feb. 2012, п.9, <http://www.lasportal.org/wps/wcm/connect/b093ad804a246c8985c59d526698d42c/7446.pdf?MOD=AJPERES> (арабською мовою, переклад автора).

ними угруповань, що виступають проти Б.Асада в Сирії, пов'язана з регіональним суперництвом переважно сунітських арабських країн з шиїтським Іраном, який підтримує режим Б.Асада[30].

Катар і Саудівську Аравію вважають головними донорами та організаторами постачання зброї сирійським повстанським угрупованням. За повідомленнями, їм допомагають Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ); Йорданія і Туреччина допомагають перевозити зброю до Сирії, а США консультують, де придбати зброю та які повстанські угруповання мають її отримати[31]. Такі поставки зброї відбувалися таємно, і жодна залучена держава не розкривала їх обсягів, хоча представники цих держав публічно закликали постачати зброю повстанським угрупованням[32]. Свідчень, які б розкривали або хоча б вказували, хто та що постачав, коли і в яких обсягах, досі обмаль і їх неможливо перевірити.

Росія

Росія залишається головним постачальником зброї сирійському Уряду під час конфлікту, хоча загальний обсяг поставок з Росії до Сирії невідомий[33]. У 2011-2013рр. російські офіційні особи регулярно заявляли, що Росія продовжує постачати зброю[34]. Позицію Росії пояснюють кількома міркуваннями. Насамперед, це важливість Сирії як союзника Росії на Близькому Сході, побоювання подальшої дестабілізації регіону і приходу до влади ісламських екстремістів у разі падіння режиму Б.Асада та протидія Росії небажаній політиці втручання з боку США та інших західних держав[35]. Росія переважно заперечувала спроби підтримки недержавних учасників конфліктів – вона безуспішно закликала внести до *АТТ* положення про заборону постачання зброї недержавним суб'єктам, а у вересні 2013р. утрималася від голосування за резолюцію РБ ООН стосовно стрілецької зброї і легких озброєнь, оскільки в Договорі не згадувалося про неприпустимість постачання зброї недержавним суб'єктам[36].

[30] Див., зокрема: Asia Society, 'Complete text of Ban Ki-moon's address, "Crisis in Syria: civil war, global threat"', 20 June 2014, <http://asiasociety.org/blog/asia/complete-text-ban-ki-moons-address-crisis-syria-civil-war-global-threat>.

[31] Веземан П.Д. Поставки озброєнь до Сирії – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ III розділу 5; Amos, D., 'Saudi aid boost to Syrian rebels puts Jordan at risk', NPR, 16 Mar. 2014, <http://www.npr.org/2014/03/16/290609402/saudi-aid-boost-to-syrian-rebels-puts-jordan-at-risk>; Chivers, C.J. and Schmitt, E., 'Arms airlift to Syria rebels expands, with aid from C.I.A.', *New York Times*, 24 Mar. 2013; Al-Khalidi, S., 'New Saudi-supplied missiles boost rebels in south Syria', Reuters, 15 Aug. 2013.

[32] Веземан (посилання 31).

[33] База даних СІПРІ про поставки озброєнь, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>.

[34] Веземан (посилання 31); 'Russian arms trade czar says "war" declared on weapon supplies to Syria', RIA Novosti, 2 Mar. 2013, <http://en.ria.ru/russia/20130302/179777761/Russia-Says-War-Declared-to-Block-Arms-Supplies-to-Syria.html>; 'Russia still arming Syria', *Jane's Defence Weekly*, 20 Feb. 2013;'Kremlin aide says Russia will fulfill Syria arms contracts', Al Arabiya, 31 May 2013, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2013/05/31/Kremlin-aide-says-Russia-will-fulfill-Syria-arms-contracts-.html>.

[35] Barabanov, M., 'Russian interests in Syria: myths and reality', *Moscow Defence Brief*, no.4 (30), 2012.

[36] United Nations, Security Council, 7036th meeting, S/PV.7036, 26 Sep. 2013, p.5; UN Security Council Resolution 2117, 26 Sep. 2013.

Американські посадовці в жовтні 2013р. заявляли, що Росія збільшила поставки зброї до Сирії, а в січні 2014р. неназвані експерти заявляли про їх подальше зростання[37].

Проте, є ознаки того, що військові поставки Росії сирійському Уряду – це не просто військова допомога і що готовність Росії постачати зброю є обмеженою. У відповідь на дозвіл ЄС постачати зброю окремим силам у Сирії, що виступають проти Б.Асада, Росія заявила, що її певні обмеження на поставки зброї до Сирії буде переглянуто, – хоча залишилося незрозумілим, про які обмеження йдеться[38]. У 2013р. повідомлялося про затримку запланованих поставок основних озброєнь, – яка сталася через неспроможність Сирії їх оплатити, а не через якісь добровільні обмеження з боку Росії[39]. Використання сирійським Урядом нестандартної зброї, у т.ч. примітивних "бочкових бомб", свідчить про його проблеми з придбанням звичайних боєприпасів і порушує питання стосовно наступних російських постачань зброї[40].

Висновки

Ухвалення у 2013р. *АТТ* більшістю держав або підтримка принаймні його основних принципів такими країнами, як Росія і Китай, збіглися в часі із серйозними суперечками між державами навколо постачань зброї за умов одного з найкривавіших сучасних конфліктів, що супроводжується грубими порушеннями прав людини та міжнародного гуманітарного права. Держави мають дуже різні погляди на здатність таких поставок зброї допомогти встановленню миру та безпеки в Сирії. Навіть у ЄС – з його тривалою історією жорсткого обмеження та узгодження політики експорту зброї і міцною підтримкою *АТТ* – країни-члени не можуть досягти згоди з приводу ризиків чи корисності постачання зброї певним озброєним угрупованням у Сирії.

Через відмінність поглядів на постачання зброї до Сирії постає питання стосовно способу балансування процесу імплементації *АТТ* після набуття ним чинності. Серйозна проблема полягає в тому, що із сирійського випадку важко винести уроки, пов'язані з оцінкою ризиків експорту зброї, чого

[37] McLeary, P., 'Russia stepping up arms shipments to Syria, US official says', *Defense News*, 31 Oct. 2013; Saul, J., 'Exclusive: Russia steps up military lifeline to Syria's Assad–sources', Reuters, 17 Jan. 2014.

[38] 'Moscow disappointed by EU ending Syria arms embargo–Putin', RIA Novosti, 4 June 2013, <http://en.ria.ru/russia/20130604/181500506/Moscow-Disappointed-by-EU-Ending-Syria-Arms-Embargo --Putin.html>; 'Russia may revise ban on Syrian arms exports–minister', RIA Novosti, 29 May 2013, <http://en.ria.ru/russia/20130529/181410473/Russia-May-Revise-Ban-on-Syrian-Arms-Exports---Minister.html>.

[39] 'Russia delays arms supplies to Syria over money–paper', RIA Novosti, 31 Aug. 2013, <http://en.ria.ru/world/20130831/183075695/Russia-Delays-Arms-Supplies-to-Syria-over-Money--Paper.html>; 'Russia slams end of EU arms embargo, calls S-300s "stabilizing factor" in Syria', RT, 28 May 2013, <http://rt.com/news/eu-arms-syria-embargo-russia-870/>; 'Kremlin unaware of Syrian S-300 missile contract payment–aide', RIA Novosti, 30 Aug. 2013, <http://en.ria.ru/world/2013 0830/183063527/Kremlin-Unaware-of-Syrian-S-300-Missile-Contract-Payment---Aide.html>.

[40] Schonfeld, J., 'Are Syrian barrel bombs really worse than normal weaponry?', *Newsweek*, 12 Feb. 2014.

вимагають угоди на зразок *ATT*. Держави, як правило, утаємничують або не пояснюють цілі та обсяги постачання зброї учасникам конфлікту в Сирії. Зокрема, дві держави, що найактивніше підтримали *SNC* зброєю – Саудівська Аравія і Катар – публічно не оголошували своїх офіційних намірів чи оцінок, на підставі яких вони приймали рішення. США, Велика Британія і Франція більшою мірою розкривали свої наміри, але не оприлюднювали інформацію про фактичні поставки зброї чи вплив таких поставок на перебіг конфлікту. Більше того, фактичні наслідки постачання зброї до Сирії оцінити неможливо, оскільки обсяг таких поставок невідомий.

ATT вимагає від держав-підписантів обміну інформацією про експорт ними зброї, хоча Договір і не визначає форму та зміст такої інформації. Проте, *ATT* зміцнює світові норми прозорості постачання зброї і потенційно міг би сприяти більш активному діалогу між державами стосовно намірів та очікувань, які мотивують їх експорт зброї, а також кращому розумінню впливів цих поставок на мир і безпеку.

III. Вплив використання хімічної зброї в Сирії на контроль над озброєннями

ДЖОН ХАРТ

Події в Сирії у 2013р. матимуть довгострокові – хоч і подекуди невизначені та контраверсійні – наслідки для реагування в майбутньому на повідомлення про використання хімічної зброї. Ужиті в Сирії зусилля з контролю над озброєннями відбивають еволюцію міжнародних верифікаційних заходів і діяльності, що охоплює елементи як співробітництва, так і примусу. Інститути та режими, формально не пов'язані між собою, – наприклад, Організація із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ, *Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons*, *OPCW*) та Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ, *World Health Organization, WHO*), – об'єднали зусилля через глибоку стурбованість урядів, особливо Росії і США, та міжнародного співтовариства. Це відбулося за умов загострення збройного конфлікту з широкими і тривалими дестабілізуючими наслідками.

Після того, як у 2012р. Уряд Сирії визнав володіння хімічною зброєю, у 2013р. побільшало заяв про її використання обома сторонами конфлікту[1]. Це змусило Генерального секретаря ООН утворити групу міжнародних інспекторів у рамках керованого ним механізму розслідування заяв про використання хімічної і біологічної зброї, залучивши персонал ООН, ОЗХЗ та ВООЗ. 21 серпня, невдовзі після прибуття цієї групи до Сирії, надійшли повідомлення про масштабне використання хімічної зброї в дамаському районі Гута. Інспектори підтвердили використання хімічної зброї в Гуті та інших місцях, не уточнивши, яка сторона її використала. Пізніше Сирія погодилася (на узгоджених Росією і США умовах) приєднатися до Конвенції 1993р. про заборону хімічної зброї (КЗХЗ, *Chemical Weapons Convention*, *CWC*), офіційно задекларувала запаси хімічної зброї і погодилася на вивезення хімічних речовин і прекурсорів з її території морем та їх знищення[2]. Але Уряд Сирії продовжував заявляти про те, що він не використовував хімічну зброю.

Загалом, події в Сирії демонструють дієвість міжнародних норм, спрямованих проти володіння та використання хімічної зброї. Вони також висунули на перший план політичні та оперативні проблеми, пов'язані з контролем над озброєннями у випадках, коли недержавні та державні суб'єкти в регіоні та за його межами взаємодіють на спірних чи неконтрольованих територіях – вони довели на практиці, що може й чого не може забезпечити перевірка за таких обставин.

[1] Про всі події, пов'язані з хімічною зброєю в Сирії у 2013р., див. у підрозділі I розділу 8 цього видання. Про події 2012р. див.: Hart, J., 'Chemical and biological weapon programmes', *SIPRI Yearbook 2013*, pp.376-380.

[2] Стислий опис та інші деталі Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення (*Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction*) – або Конвенції про заборону хімічної зброї (*Chemical Weapons Convention*, *CWC*) – див. у підрозділі I додатка А цього видання.

Застосування міжнародних норм, спрямованих проти хімічної зброї

Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун (*Ban Ki-moon*) був глибоко стурбований висновком групи інспекторів про відносно великі масштаби використання хімічної зброї. Він підкреслив, що "будь-яке використання хімічної зброї будь-ким і за будь-яких обставин є грубим порушенням міжнародного права"[3].

Комплексна угода про застосування норм, спрямованих проти хімічної зброї, у випадку Сирії містить елементи як співробітництва, так і примусу, запозичені з досвіду перевірки знищення хімічної зброї в Іраку зокрема та багатостороннього контролю над озброєннями загалом[4]. Цей контроль грунтується на принципах рівності прав та обов'язків усіх сторін, на засадах чого вони прагнуть довести одна одній факт дотримання визначених норм. Водночас, угода в Іраку була нав'язана країні як частина плану мирного врегулювання[5].

Механізм з розслідування заяв про використання хімічної і біологічної зброї дозволяє Генеральному секретарю ООН ініціювати такі розслідування в межах власних повноважень. Ці повноваження застосовувалися багато разів – найочевиднішим прикладом було, можливо, їх застосування під час ірано-іракської війни 1980-1988рр. Заяви про використання хімічної зброї в Сирії почали надходити невдовзі після перегляду списку визначених експертів і технічних інструкцій в рамках механізму Генерального секретаря ООН[6]. ВООЗ та Управління ООН у справах роззброєння (*UN Office for Disarmament Affairs*, *UNODA*) уклали у 2011р. меморандум про порозуміння з визначенням їх прав і обов'язків, але аналогічні меморандуми між ОСР ООН і ОЗХЗ та між ОСР ООН і Всесвітньою зооветеринарною організацією (*World Organisation for Animal Health*, *OIE*) не були узгоджені[7]. Однією з причин неузгодження остаточного меморандуму ОСР ООН-ОЗХЗ стосовно розслідування заяв про використання хімічної зброї стала глибока стурбованість деяких країн тим, що РБ ООН перебуває під надмірним впливом п'яти постійних членів (Великої Британії, Китаю, Росії, США і Франції). Положення меморандуму, в якому проявляється ця стурбованість, стосується способу, в який можна або треба розуміти Політику конфіденційності ОЗХЗ (*OPCW Confidentiality Policy*) у випадках, коли до ООН надходять повідомлення про підозри чи фактичні приклади недотримання КЗХЗ. Ці чинники можуть вплинути на позиції і взаємодію держав (в ОЗХЗ та ООН) в окремих випадках наявності підозр у недотриманні, як у випадку Сирії.

[3] United Nations, General Assembly and Security Council, Report of the United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic on the alleged use of chemical weapons in the Ghouta area of Damascus on 21 August 2013, A/67/997–S/2013/553, 16 Sep. 2013, para.4.

[4] Про поділ на аспекти співробітництва і примусу див.: Zanders, J.P., 'Hybrid disarmament framework and slow-downs', The Trench, 8 Feb. 2014, <http://www.the-trench.org/hybrid-disarmament-framework/>.

[5] Хімічна зброя в Іраку була знищена, згідно з умовами Резолюції РБ ООН №687 від 3 квітня 1991р.

[6] UN Office for Disarmament Affairs, 'Secretary-General's mechanism for investigation of alleged use of chemical and biological weapons', <http://www.un.org/disarmament/WMD/Secretary-General_Mechanism/>.

[7] Memorandum of Understanding between the World Health Organization and the United Nations concerning WHO's support to the Secretary-General's mechanism for investigation of the alleged use of chemical, biological or toxin weapons, 31 Jan. 2011, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Secretary-General_Mechanism/>.

Хоча повноваження Генерального секретаря ООН з розслідування заяв про використання хімічної зброї (які він здійснює за допомогою ОСР ООН) поширюються на будь-яку країну, незалежно від її участі в будь-якому режимі договорів про контроль над озброєннями та роззброєння (наприклад, КЗХЗ чи Женевського протоколу 1925р.), але інспекторам ОЗХЗ не дозволяється розслідувати заяви про використання хімічної зброї недержавними суб'єктами без дозволу держави[8]. Для цього потрібні окремі політичні та технічні домовленості, специфічні в кожному конкретному випадку. Як правило, ОЗХЗ не здійснює діяльність на територіях, підконтрольних недержавним суб'єктам, – крім надання технічної підтримки, наприклад, за посередництва ОСР ООН. Загалом ОЗХЗ як інститут тяжіє до природного консерватизму в тому, що держави-учасниці намагаються обмежити вартість, масштаб і рівень втручання режиму КЗХЗ. За відсутності конкретного та дуже вагомого політичного інтересу чи потреби саме таким є звичайний стан режиму КЗХЗ після набуття нею чинності у 1997р.

Після згоди Сирії приєднатися до КЗХЗ, роль ОЗХЗ стала помітнішою. Групу інспекторів ОЗХЗ-ООН-ВООЗ реорганізували у Спільну місію ОЗХЗ-ООН з ліквідації сирійської програми хімічних озброєнь (*OPCW-UN Joint Mission for the Elimination of the Chemical Weapons Programme of Syria*). ОЗХЗ надає технічну підтримку та координує міжнародний фонд компенсації витрат на перевірку та ліквідацію програми. Мандат Місії грунтується на рішеннях РБ ООН та Виконавчої ради ОЗХЗ; Місія має дві лінії звітності[9]. Один комплект звітів видає РБ ООН, другий – готується за процедурою ОЗХЗ і розглядається її Виконавчою радою. Якщо рішення ОЗХЗ приймаються, як правило, консенсусом, то діяльність РБ ООН обмежена можливістю вето з боку одного чи кількох постійних членів. Якщо рішення РБ у відповідь на недотримання КЗХЗ можуть мати примусовий характер, то в розпорядженні ОЗХЗ залишається консенсусний підхід визначення взаємних зобов'язань і відповідальності.

За процедурою, Виконавча рада ОЗХЗ, наприклад, мала б оцінити, чи містить інформація, наведена в першій сирійській декларації (і наступних), всі "релевантні" та "доступні" дані, в т.ч. про можливу передачу хімічних речовин від або до інших держав будь-коли після 1 січня 1946р. Росія (як член Виконавчої ради) майже напевно мала унікальний доступ до інсайдерської інформації про сирійську систему протихімічного захисту завдяки технічній співпраці між Радянським Союзом і Сирією у цій сфері[10]. Радянсько-сирійські відносини могли також вплинути на згоду Сирії приєднатися до КЗХЗ. Дехто вважає, що Росія мала можливість врахувати результати цих відносин під час оцінки "повноти та правдивості" сирійських декларацій, а також формулювання мандата інспекції та його виконання міжнародними інспекторами.

[8] Стислий опис та інші деталі Протоколу про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів (*Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare*) (Женевський протокол від 1925р.) див. у підрозділі I додатка A цього видання. Сирія є учасником Женевського протоколу з 1968р.

[9] UN Security Council Resolution 2118, 27 Sep. 2013; та OPCW, Executive Council, 'Destruction of Syrian chemical weapons', Decision, EC-M-33/DEC.1, 27 Sep. 2013.

[10] 'Soviet CW chief in talks with Syria', *Jane's Defence Weekly*, vol.9, no.13 (1988).

Чутливим для Росії може виявитися поява подробиць контактів радянських і сирійських фахівців з протихімічного захисту (наприклад, з архівів, через захоплення та надання для міжнародної інспекції певних матеріалів або об'єктів, або зі свідчень колишніх сирійських військових і науковців, які приєдналися до опозиції).

Іран перебуває в подібному, хоч і відмінному, потенційно делікатному становищі. Хоча він був жертвою застосування хімічної зброї під час іраноіракської війни, підтримка Іраном сирійського Президента Б.Асада означає, що довіра до майбутніх заяв іранського керівництва про важливість підтримки міжнародної заборони хімічної зброї може бути частково підірвана. Через брак остаточних доказів, які неможливо обгрунтовано заперечити, у Ірану є спокуса й надалі продовжувати політику навмисної невизначеності – не заявляти про виявлення фактів використання хімічної зброї сирійським Урядом, зосередившись водночас на таких питаннях, як сприяння вивезенню хімічних речовин (чому Іран послідовно сприяв).

Механізми контролю над озброєннями під час збройного конфлікту

Розслідування використання хімічної зброї показало реальність своєчасного контролю за пов'язаною з озброєннями діяльністю в умовах конфлікту. В коментарі до звіту слідчої групи Пан Гі Мун заявив, що "міжнародне співтовариство несе моральну відповідальність за те, щоб спитати з відповідальних" за напад у Гуті[11]. Проте, відповідальність вимагає визначення зв'язку між нападом і конкретною стороною із застосуванням певних процедур до державних і недержавних суб'єктів.

У певних колах висловлювалися сумніви стосовно відповідальних за застосування хімічної зброї[12]. Зокрема, Уряд Сирії заперечує свою відповідальність, а Росія безапеляційно заявила, що за застосування хімічної зброї, від якої в березні 2013р. загинуло 16 осіб, відповідають повстанці[13]. Визначення відповідальності, яка не зможе бути заперечена найбільш розсудливими скептиками, залишається ілюзією, насамперед з двох причин. Перша полягає в тому, що деяким дискусіям властивий певний "редукціонізм", коли аргументація аналітиків і коментаторів зосереджується на значимих чи не дуже значимих деталях. Друга вагома причина – політично мотивоване тлумачення оцінок національних розвідок і результатів перевірок у рамках контролю над озброєннями.

Повноваження групи інспекторів ООН передбачають безпосереднє отримання ними зразків для дослідження та забезпечення їх зберігання. Крім того,

[11] United Nations, A/67/997–S/2013/553 (посилання 3), Note by the Secretary-General, para.1.

[12] Аргументами в дискусіях були дальність використаних у Гуті т.зв. боєприпасів *Volcano*, місця розташування вогневих позицій, а також підтверджена кількість можливих чи ймовірних місць падіння боєприпасів (зокрема, на основі даних космічно-повітряної розвідки). Див., зокрема: 'Brown Moses blog', <http://brown-moses.blogspot.com/>. Інші дискусії стосуються політичних інтересів і відносин між державними та недержавними суб'єктами, але не технічних аспектів отримання проб та аналізів для перевірки можливого застосування хімічної зброї.

[13] Министерство иностранных дел Российской Федерации, комментарий Департамента информации и печати относительно применения незаконными вооруженными формированиями химического оружия в Сирии, 534-19-03-2013, 19 марта 2013г., <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/956AFD3F61A3A6EA44257B33004BDE03>.

для кримінального провадження група повинна відкрити справу[14]. Однак, брак прозорості під час отримання проб і дослідження зразків заважав зробити висновки про застосування хімічної зброї або, принаймні, допускав розбіжність думок щодо винуватців.

Той факт, що ліквідація хімічної зброї відбувається під час ескалації збройного конфлікту, ускладнює висновок про достатність заходів сирійського Уряду для сумлінного виконання його зобов'язань. Збройний конфлікт також додає чинників, що суттєво впливають на політичний аналіз структури технічних і політичних уподобань в ООН, Виконавчій раді ОЗХЗ тощо. Прискорені (та дуже незвичні) строки ліквідації хімічної зброї, визначені за умов збройного конфлікту, в мирний час можуть розтягнутися, за звичною практикою ОЗХЗ, на кілька років, зокрема через те, що всі учасники КЗХЗ мають власні процедури охорони здоров'я та захисту довкілля, яких дотримуються під час розробки та реалізації програм ліквідації. Але такі перестороги частково втрачають сенс, коли заходи відбуваються в зоні бойових дій.

Наслідки для контролю над озброєннями та регіональної безпеки

Норми, спрямовані проти розробки та використання хімічної зброї, залишаються незаперечними. Проте, санкції, які за нормальних умов можна було б запровадити проти держави, що використала таку зброю, у випадку Сирії були дещо пом'якшені. Серед причин цього – триваючі суперечки навколо визначення винних, а також занепокоєння ширшими гуманітарними наслідками збройного конфлікту. Зусилля міжнародних інспекцій і перевірок дозволили відповідальним за політичні та технічні оцінки в урядах і міжнародних організаціях отримати практичний досвід і кращі знання. Випадок Сирії допоможе також зміцнити інституційні спроможності ОЗХЗ в короткота середньостроковій перспективі. Вжиття заходів з контролю над озброєннями на спірних чи неконтрольованих територіях залишатиметься складною проблемою, яку щоразу доведеться розв'язувати на індивідуальній основі.

Випадок Сирії дає іншим державам модель їх поведінки для того, щоб надати допомогу або вплинути на процес декларування та перевірки хімічної зброї. Інший позитив полягає в тому, що застосування в Сирії операцій з утилізації хімічної зброї в морі може зробити процеси їх знешкодження та ліквідацію наслідків у рамках КЗХЗ політично припустимими[15]. Цей досвід також допоможе розширити навички з верифікації хімічної зброї за межі покоління фахівців часів холодної війни. Факт надання технічної та іншої допомоги десятками держав став новим досвідом інституційної співпраці, незважаючи на її низьку економічну ефективність. Досвід Сирії також довів політичну важливість таких начебто технічно не виправданих заходів, як знешкодження звичайних і нешкідливих хімікатів, наприклад, ізопропанолу. Такі заходи демонструють політичну важливість, яку держави надають контрольованій ліквідації чи знешкодженню всіх елементів програми хімічної зброї – і тим самим сприяють зміцненню засад заборони хімічної зброї.

[14] Lynch, C. and Warrick, J., 'In Syrian chemical weapons claim, criticism about lack of transparency', *Washington Post*, 21 June 2013.

[15] Про хімікати, захороненні в морі, див. підрозділ II розділу 8 цього видання.

Розслідування заяв про використання хімічної зброї в Сирії виявило взаємозв'язок між завданнями національної розвідки стосовно будь-яких систем озброєнь і верифікацією в рамках режимів багатосторонніх договорів з контролю над озброєннями. Розвідувальні методи та джерела розвідувальної інформації є важливими доповненнями до багатостороннього контролю над озброєннями. Проте, дієвість, цілі і прийнятність цих методів можуть бути дуже проблематичними для багатостороннього контролю над озброєннями, тому розвідувальна діяльність зазвичай вважається внутрішньою справою держави. Міжнародні зусилля з перевірки повноти і правдивості сирійської декларації до ОЗХЗ допомагають прояснити характер цього взаємозв'язку. Він відбиває той факт, що багатосторонні організації мають власні механізми отримання та оцінки відповідної інформації, які використовуються разом з відповідними механізмами держав, які (індивідуально чи колективно) пропонують результати власних оцінок із застосуванням національних технічних засобів. Така взаємодія підкреслює потребу переконливого доведення використання хімічної зброї шляхом публічного та науково обгрунтованого зовнішнього контролю над системою зберігання проб (а не на основі публічних звітів про оцінки національних розвідок). Випадок Сирії також показує, як непевність верифікаційних оцінок використовують (або зловживають нею), коли в РБ ООН, Виконавчій раді ОЗХЗ тощо вдаються до зроблених на вищому рівні перекручених тлумачень з політичним підтекстом. У такий спосіб можна вибірково підібрати оперативні деталі для обгрунтування бажаних політичних висновків.

Загалом ліквідація хімічної зброї під міжнародним контролем відбувається на фоні широкої міжнародної гуманітарної кризи з довготривалими наслідками для міжнародного миру та безпеки на Близькому Сході. На такому регіональному фоні останніми роками фактично відбувалося політичне розмивання зв'язку між системами озброєнь – хімічними, ядерними і звичайними. На відміну від вільних від ядерної зброї зон в інших регіонах світу була надія на створення вільної від зброї масового ураження зони на Близькому Сході, де поєдналася б заборона хімічної, біологічної та ядерної зброї[16]. Генеральний директор ОЗХЗ Р.Пфіртер (*Rogelio Pfirter*, 2002-2010рр.) публічно порушив питання про неприпустимість таємного або відкритого збереження будь-якою країною можливості застосування хімічної зброї незалежно від володіння чи застосування іншими державами ядерної зброї. Під час його перебування на посаді більшість країн Близького Сходу, що не були учасницями КЗХЗ, погодилися розпочати неофіційний діалог про можливе приєднання до Конвенції. Після приєднання Сирії, поза КЗХЗ на Близькому Сході залишилися лише Єгипет та Ізраїль. Останній залишається єдиною країною регіону, що, як вважається, має зброю масового ураження, і сьогодні в нього може бути більше стимулів для глибшої участі у процесах створення зони, вільної від такої зброї[17].

[16] Про зони, вільні від ядерної зброї, в Латинській Америці та Карибському басейні, у південній частині Тихого океану, в Африці та Середній Азії див. підрозділ II додатка А цього видання.

[17] Про ядерні сили Ізраїлю див. підрозділ VIII розділу 6 цього видання.

Частина I. Безпека і конфлікти у 2013р.

Розділ 2. Збройні конфлікти

Розділ 3. Миротворчі операції і врегулювання конфліктів

2. Збройні конфлікти

Загальний огляд

Останніми роками рівень "миролюбності", якщо оцінювати його за індикаторами Глобального індексу миролюбності (ГІМ, Global Peace Index, підрозділ IV цього розділу), загалом знизився. Водночас спостерігалася тенденція збільшення числа жертв державних конфліктів (підрозділ III). В окремих регіонах світу, насамперед на Близькому Сході, значно зросло число загиблих внаслідок бойових дій. Також збільшилася кількість інтернаціоналізованих внутрішньодержавних конфліктів. Все це свідчить про висхідний тренд числа жертв насильства внаслідок державних конфліктів (у яких принаймні однією зі сторін є уряд держави).

Після холодної війни головною формою відповіді міжнародного співтовариства на збройні конфлікти за участі держав – особливо з наслідками для регіональної чи глобальної безпеки (та насамперед, на міжнародний тероризм), – було втручання, часто з використанням військової сили. Впродовж останніх десятиліть США та їх союзники вдавалися до втручання досить активно, найпомітніше – в Іраку та Афганістані. У 2013р. у суспільних настроях на Заході з'явились ознаки певних змін: мірою згортання військової операції в Афганістані зростало число противників використання сили як надто дорогого засобу врегулювання конфліктів і протидії терористичним загрозам – у сенсі фінансів, людських жертв і витрат політичного капіталу.

Влітку 2013р. почалися змістовні міжнародні дискусії стосовно військової відповіді на громадянську війну в Сирії. Вони були спровоковані повідомленнями про використання хімічної зброї в Дамаску 21 серпня 2013р. (розділ 8). Широке занепокоєння викликали також велике число жертв у Сирії, повідомлення про перетворення конфлікту на інкубатор екстремістських джихадистських угруповань та ознаки зростаючого ризику розширення регіональної дестабілізації.

Спочатку США та їх головні європейські союзники, здавалось, готувалися до військових ударів по Сирії. Після голосування у британському Парламенті проти використання сили в Сирії і через побоювання, що Конгрес США може також проголосувати проти цієї акції, Адміністрація США вирішила відреагувати на проблему хімічної зброї дипломатичними засобами та утриматися від військового втручання. Багатьма це було сприйнято як поворот у політиці Заходу до значного обмеження військового втручання в конфлікти.

З огляду на очевидну можливість втрати інтересу західних держав до військового втручання як першочергової реакції на конфлікти, важливо

з'ясувати, якими невійськовими інструментами можна скористатись як альтернативними засобами врегулювання і припинення конфліктів. Двома специфічними підходами є залучення Ради Безпеки (РБ) ООН для розробки відповідних рішень і посередництво у врегулюванні конфлікту.

За умов обмеження прямого військового втручання західних держав у конфлікти, ООН могла б узяти на себе більшу відповідальність – як механізм попередження і врегулювання конфліктів. РБ відіграє центральну роль у системі безпеки ООН. До ключових інструментів РБ з реагування на конфлікти належить прийняття резолюцій згідно з Главами VI і VII Статуту ООН. Кількість таких резолюцій дозволяє оцінити увагу РБ до державних збройних конфліктів. Спостерігається велика варіативність такого роду уваги, зумовлена тривалістю та інтенсивністю конфлікту, його місцем і характером впливу на інтереси постійних членів РБ (підрозділ III).

Важливі засоби врегулювання збройних конфліктів пропонує посередництво (підрозділ I). Упродовж кількох десятиліть традиційні дипломатичні підходи доповнилися участю безлічі недержавних суб'єктів, залучених до посередництва та дипломатії "другого рівня". Завдяки їх зусиллям чимало збройних конфліктів були врегульовані шляхом посередництва та часто завершувались укладенням мирних угод. Останніми роками, однак, спостерігається помітне зменшення кількості мирних угод. Це спричиняє занепокоєння наявністю важливих обмежень, що зменшують корисність посередництва як альтернативи військовому втручанню для припинення конфліктів – за відсутності нових суттєвих інвестицій в миротворчі зусилля.

Два конкретні приклади посередництва ілюструють можливості та складнощі цього підходу до врегулювання конфліктів і допомагають визначити певні умови, за яких посередництво призводить до врегулювання конфліктів: Сирія і Мінданао на Філіппінах. У Сирії, попри наполегливі дипломатичні ініціативи із застосування посередництва як реакції на конфлікт – переважно за допомогою ООН, – цей засіб не призвів до помітних позитивних результатів у пошуку миру. Водночас, на Філіппінах у 2012р., після багаторічних зусиль, на переговорах між Ісламським фронтом визволення Моро (Moro Islamic Liberation Front, MILF) та Урядом Філіппін щодо спірної території Мінданао ситуація покращилася; це було помітним і у 2013р. і стало свідченням здатності посередництва за сприятливих обставин забезпечити мирне врегулювання конфлікту.

НІЛ МЕЛВІН

I. Посередництво та мирні угоди

ІСАК СВЕНССОН, МАГНУС ЛУНДГРЕН

У 2013р. в ряді прикладів у різних регіонах світу посередництво третіх сторін у внутрішніх збройних конфліктах використовувалося з перемінним успіхом. Це стосується: ролі Катару – в Афганістані; Норвегії і Куби – в Колумбії; Уганди – на сході Демократичної Республіки Конго (ДРК); США – в Палестині; Малайзії – на півдні Таїланду. В інших випадках, зокрема у М'янмі та Туреччині, мирні переговори відбувалися без зовнішнього посередництва.

У цьому підрозділі аналізуються схеми посередництва та мирні угоди, укладені за його допомогою упродовж минулих 10 років; на цьому фоні розглядаються головні події 2013р. Для ілюстрації умов миротворчості шляхом посередництва в сучасних збройних конфліктах наведено два приклади: Сирія, що стала найбільш проблемним прикладом миротворчості, та мирний процес переговорів між Ісламським фронтом визволення Моро (*Moro Islamic Liberation Front*, *MILF*) та Урядом Філіппін стосовно спірної території Мінданао, що є одним з найбільш обнадійливих прикладів.

Посередництво – це форма ненасильницького втручання з метою сприяння досягненню домовленості між сторонами конфлікту. Його результат грунтується на добровільній взаємній згоді конфліктуючих сторін. Теоретично посередництво треба відрізняти від арбітражу, в результаті якого остаточне рішення може бути нав'язане сторонам спору. Посередництво може бути започатковане на прохання сторін, через пропозицію чи мандат, отримані від міжнародної організації або іншої країни, або через поєднання цих умов. Враховуючи зростаючий масив досліджень міжнародного посередництва, його визначення не обмежується критерієм суворого нейтралітету посередника. Фактично, посередники, певним чином пов'язані з однією зі сторін конфлікту – як, наприклад, США в палестино-ізраїльському конфлікті, – можуть мати певні переваги, виступаючи в цій ролі[1].

Тенденції в посередництві та укладенні мирних угод

Після холодної війни посередництво у збройних конфліктах дуже поширилось. У 1990-х роках спроб посередництва було більше, ніж за весь період холодної війни[2]. Хоч у 2000-х роках частота використання посередництва

[1] Загальний огляд досліджень посередництва див.: Wallensteen, P. and Svensson, I., 'Talking peace: international mediation in armed conflicts', *Journal of Peace Research*, vol.51, no.2 (Mar. 2014). Ширший опис врегулювання внутрішніх конфліктів див.: Svensson, I., 'Conflict resolution in civil wars', eds E.Newman and K.DeRouen Jr, *Routledge Handbook of Civil War* (Routledge: Abingdon, 2014). Про посередництво у внутрішніх і міждержавних конфліктах див.: Greig, M.J. and Diehl, P.F., *International Mediation* (Polity: Cambridge, 2012). Про тенденції в посередництві див.: DeRouen, K.R. Jr, Bercovitch, J. and Pospieszna, P., 'Introducing the Civil Wars Mediation (CWM) dataset', *Journal of Peace Research*, vol.48, no.5 (Sep. 2011). Теоретичний огляд, з точки зору перспектив переговорів, див.: Kydd, A.H., 'Rationalist approaches to conflict prevention and resolution', *Annual Review of Political Science*, vol.13 (2010).

[2] Greig and Diehl (посилання 1), p.36.

дещо зменшилася, його досі широко застосовують як інструмент врегулювання конфліктів – іноді паралельно з іншими інструментами: економічними санкціями, втручанням, гуманітарною допомогою. Переважна більшість спроб посередництва з 1990р. спостерігалась у внутрішніх конфліктах, оскільки вони є найбільш поширеною формою збройних конфліктів (підрозділ III цього розділу). Залежно від місць, де точаться війни, та від можливостей посередництва, конфлікти в деяких географічних регіонах (зокрема, в Європі та на Близькому Сході) мали більше шансів на посередництво, ніж конфлікти в інших регіонах (наприклад, у Східній і Південно-Східній Азії)[3]. Хоча головними посередниками залишаються держави (40% усіх випадків посередництва), але зростаючий інтерес до посередництва і вміння користуватися цим інструментом виявляли й інші суб'єкти[4]. Головним міжнародним суб'єктом та інструментом посередництва залишається ООН, але її поступово почали доповнювати ряд регіональних організацій, готових брати участь у врегулюванні конфліктів у своєму географічному регіоні. Прикладом цього в останні кілька років було посередництво Африканського Союзу (АС, *African Union*, *AU*) в Лівії, Ліги Арабських Держав (ЛАД, *League of Arab States*, *LAS*) у Сирії та Організації Ісламського Співробітництва (ОІС, *Organization of Islamic Cooperation*, *OIC*) на Філіппінах[5]. На окремих осіб і неурядові організації (НУО, *non-governmental organizations*, *NGOs*), такі, як Червоний хрест, припадає менше 5% усіх спроб посередництва, але є ознаки активізації громадянської дипломатії і посередництва (процеси "другого рівня"), через те, що світ став тіснішим, а також через певне розчарування урядовими ініціативами (процеси "першого рівня")[6]. Упродовж минулих 10 років спостерігалася загальна тенденція до залучення недержавних суб'єктів до міжнародних процесів, що свідчить про бажання подолати дефіцит легітимності та краще використати досвід і ресурси недержавних і міжнародних об'єднань[7]. Загалом, на багатостороннє посередництво – коли кілька різнорідних учасників співпрацюють для того, щоб бути залученими до врегулювання конфлікту у сподіванні, що об'єднання ресурсів, досвіду і зв'язків може збільшити шанси на успіх, – покладаються дедалі більші надії[8].

Природним наслідком зростання уваги до посередництва в перші 10 років після холодної війни стало суттєве збільшення кількості укладених мирних

[3] Про чинники, що впливають на вибір посередників, див.: Gartner, S.S., 'Signs of trouble: regional organization mediation and civil war agreement durability', *Journal of Politics*, vol.73, no.2 (Apr. 2011); and Greig and Diehl (посилання 1), p.44.

[4] DeRouen et al. (посилання 1); Greig and Diehl (посилання 1), p.63.

[5] Стислий опис та інші деталі про АС, ЛАД та ОІС (до 2011р. – Організація "Ісламська конференція", *Organization of the Islamic Conference*) див. у підрозділі II додатка Б цього видання.

[6] Greig and Diehl (посилання 1), p.63.

[7] Tallberg, J. et al., *The Opening up of International Organizations: Transnational Access in Global Governance* (Cambridge University Press: Cambridge, 2013).

[8] Böhmelt, T., 'Disaggregating mediations: the impact of multiparty mediation', *British Journal of Political Science*, vol.41, no.4 (Oct. 2011).

угод. У 1990-х роках шанси на завершення конфлікту мирною угодою іноді були вищими, ніж на військову перемогу однієї зі сторін[9]. На початку 2000-х років ця позитивна тенденція зберігалася, і багато збройних конфліктів завершилися мирними угодами. Але у 2009-2013рр. лише кілька збройних конфліктів завершилися завдяки переговорам між воюючими сторонами. За даними Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program*, *UCDP*), середньорічна кількість мирних угод зменшилася з 8,5 у 2004-2008рр. до 2,8 у 2009-2013рр. (таблиця 2.1)[10]. Це означає, що в цей останній період щороку успішно завершувались укладенням мирної угоди менше 10% "гарячих" конфліктів. Хоча дані за 2012-2013рр. вказують на зростання кількості таких конфліктів, цей показник досі є нижчим, ніж раніше.

Зменшення кількості мирних угод може свідчити про скорочення можливостей для дипломатичного врегулювання, порівняно з 1990-ми - початком 2000-х років. Наявні дані не дозволяють чітко ідентифікувати причини такого скорочення, але можна припустити, що ця тенденція спричинена факторами, які формують пропозицію і попит на посередництво: меншою кількістю війн, у яких потрібне посередництво; характером сучасних війн; більшими сподіваннями на військові інструменти забезпечення миру та безпеки. У 2012р. в усьому світі точилися 32 державні збройні конфлікти (підрозділ III), що є "відносно низьким рівнем, порівняно з періодом після Другої світової війни"[11]. За меншої, ніж 10 років тому, кількості державних конфліктів, звичайно, простір для посередництва звузився. Крім того, попри завершення впродовж попереднього 10-річчя кількох внутрішніх конфліктів, серед решти війн є ряд дуже затяжних конфліктів, багато з яких – на релігійному підгрунті. Дослідження показують, що такі конфлікти особливо важко піддаються зовнішньому посередництву та, відповідно, припиненню шляхом переговорних домовленостей[12]. Крім того, зовнішня політика та політика безпеки потужних держав могла спричинити "витіснення" посередництва з певних регіонів і певних питань. Наприклад, "глобальна війна з тероризмом" під проводом США та доведена ефективність застосованої ними стратегії безпеки – військової інтервенції з використанням дистанційно керованих безпілотних літальних апаратів (БЛА) – для придушення локалізованих точок опору могли зменшити привабливість залучення таких ненасильницьких форм врегулювання конфліктів, як посередництво.

[9] Themnér, L., and Wallensteen, P., 'Armed conflicts, 1946–2011', *Journal of Peace Research*, vol.49, no.4 (July 2012).

[10] Högbladh, S., 'Peace agreements 1975-2011: updating the UCDP Peace Agreement dataset', eds T.Pettersson and L.Themnér, *States in Armed Conflict 2011*, Department of Peace and Conflict Research Report no.99 (Uppsala University: Uppsala, 2012).

[11] Themnér, L. and Wallensteen, P., 'Armed conflicts, 1946-2012', *Journal of Peace Research*, vol.50, no.4 (July 2013), p.509.

[12] Svensson, I., 'Fighting with faith: religion and conflict resolution in civil wars', *Journal of Conflict Resolution*, vol.51, no.6 (Dec. 2007).

Таблиця 2.1. Кількість мирних угод, підписаних сторонами державних збройних конфліктів у 1989-2013рр.

Рік	Кількість угод	Конфлікт[a]
1989	2	Ангола, Чад-Лівія
1990	9	Сальвадор(3), Гватемала, Ліберія(3), ПАР(2)
1991	19	Ангола, Камбоджа, Колумбія, Сальвадор(4), Гватемала(2), Ліберія(2), Малі (Азавад), Мозамбік(3), Папуа-Нова Гвінея (Бугенвіль), Руанда, ПАР, Югославія (Словенія)
1992	8	Чад, Сальвадор(2), Малі (Азавад), Мозамбік(2), Руанда, ПАР
1993	15	Афганістан(2), Чад, Гаїті, Індія (Бодоленд), Індія (Трипура), Ізраїль (Палестинські території), Ліберія, Нігер, Руанда(4), Сомалі, ПАР
1994	18	Ангола, Боснія і Герцеговина (хорвати), Чад(2), Чад-Лівія, Джібуті, Грузія (Абхазія), Гватемала(5), Ізраїль (Палестинські території)(2), Ліберія, Нігер (Аїр та Азавад), Папуа-Нова Гвінея (Бугенвіль), Сомалі
1995	9	Боснія і Герцеговина (серби), Чад, Хорватія (серби), Гватемала, Ізраїль (Палестинські території), Ліберія, Нігер (Аїр та Азавад), Філіппіни, Таджикистан
1996	13	Афганістан, Гватемала(7), Ліберія, Мексика, Філіппіни (Мінданао), Сьєрра-Леоне, Таджикистан
1997	8	Бангладеш (гірський район Читтагонг), Чад, Ізраїль (Палестинські території), Молдова (Придністров'я), Сомалі, Таджикистан(3)
1998	5	Чад, Еквадор-Перу, Гвінея-Бісау, Ізраїль (Палестинські території), Велика Британія (Північна Ірландія)
1999	7	Чад, Колумбія, Республіка Конго, ДРК, Ізраїль (Палестинські території), Сьєрра-Леоне, Югославія (Косово)
2000	5	Бурунді, Коморські острови (Анжуа́н), Джібуті, Ерітрея-Ефіопія, Сьєрра-Леоне
2001	7	Колумбія, Коморські острови (Анжуа́н), ДРК, Джібуті, Колишня Югославська Республіка Македонія, Папуа-Нова Гвінея (Бугенвіль), Філіппіни (Мінданао)
2002	9	Ангола, Бурунді, Чад, Колумбія, ДРК(2), Індонезія (Ачех), Судан, Уганда
2003	10	Бурунді(3), ДРК, Коморські острови (Анжуа́н), Кот-д'Івуар(2), Ліберія(2), Судан
2004	6	Кот-д'Івуар, Сенегал (Касамансе), Судан(4)
2005	6	Чад, Кот-д'Івуар, Індонезія (Ачех), Судан(3)
2006	10	Ангола (Кабінда), Бурунді(2), Камерун-Нігерія, Чад, Непал(4), Судан
2007	8	ЦАР, Кот-д'Івуар(4), Ізраїль (Палестинські території), Уганда(2)
2008	10	Бурунді, ЦАР, Кот-д'Івуар, Сомалі(2), Уганда(5)
2009	1	ДРК
2010	2	Джібуті-Ерітрея, Судан
2011	1	Судан
2012	4	ЦАР, Філіппіни, Південний Судан, Південний Судан-Судан
2013	6	Філіппіни(3), ЦАР, ДРК, Південний Судан-Судан

ДРК – Демократична Республіка Конго; ПАР – Південноафриканська Республіка; ЦАР – Центральноафриканська Республіка.

[a] Якщо в певному місці за рік було укладено більше однієї мирної угоди, загальна кількість угод наведена в дужках.

Джерела: UCDP Peace Agreement Dataset v.2.0, 1975-2011, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>; Themnér, L. and Wallensteen, P., 'Armed conflicts, 1946-2012', *Journal of Peace Research*, vol.50, no.4 (July 2013).

Хоч Адміністрація Президента США Б.Обами (*Barack Obama*) відновила увагу до дипломатії в американській зовнішній політиці, але в багатьох регіонах, де у 2013р. панувало насильство, включно з Близьким Сходом та Африкою, основою підходу США до врегулювання конфліктів залишаються військові засоби[13].

Мирні спроби в Сирії

У Сирії 2013р. став третім роком внутрішнього конфлікту між режимом Президента Б.Асада (*Bashar al-Assad*) та широкою, переважно сунітською повстанською коаліцією[14]. За даними, зібраними місцевими сирійськими НУО, під час війни, станом на кінець 2013р., загинуло не менше 130 тис. осіб, що ставить цей конфлікт у ряд 20% найжорстокіших громадянських війн, починаючи з 1945р.[15] Гуманітарна ситуація у країні була важкою – багато переміщених, недоїдання, руйнування фізичної інфраструктури.

У зоні бойових дій у 2013р. відбувалися зміни у розстановці сил[16]. Завдяки активній допомозі Ірану та ліванського шиїтського ополчення Хезболла сирійська армія домоглася ряду воєнних перемог. Це перекреслило очікування 2012р., коли повстанці були за крок від взяття Дамаска, а коментатори передрікали неминучий кінець режиму Б.Асада. Попри постійні спроби досягти єдності в лавах повстанців, там тривали суперечки та міжусобиці. Вільна сирійська армія (*Free Syrian Army*, *FSA*) – військове крило колись головної опозиційної сили (широкого об'єднання, підтриманого Туреччиною і кількома країнами Заходу), – залишалася важливою силою, але дещо поступилася впливом більш радикальним і, як виглядає, більш ефективним гравцям – джихадистським угрупованням (насамперед, Фронту Аль-Нусра (*al-Nusra*) та Ісламській державі Іраку та Леванту (ІДІЛ, *Islamic State in Iraq and al-Sham*, *ISIS*), обидві – союзники Аль-Каїди). Ці угруповання – добре організовані й забезпечені ресурсами – встановили контроль над північною і східною частинами країни (переважно залишеними сирійським режимом) і просунулися крізь прозорий кордон до сусіднього Іраку. Вони прихильні до крайніх тлумачень ісламу (в яких мусульмани-шиїти вважаються єретиками) і своїми діями підсилюють релігійний аспект громадянської війни в Сирії, яка дедалі більше виглядає як елемент ширшого регіонального протистояння між двома головними конфесіями ісламу. Отримуючи підтримку від Ірану як провідної шиїтської держави та керованого шиїтами Іраку, сирійський

[13] White House, *National Security Strategy* (White House: Washington, DC, May 2010); US Department of Defense (DOD), *Quadrennial Defense Review 2014* (DOD: Washington, DC, 2014).

[14] Про розвиток конфлікту в Сирії див.: Алланссон М. та ін. Перший рік "арабської весни". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 2; Алланссон М., Солленберг М., Темнер Л. Збройні конфлікти крізь призму "арабської весни" – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ I розділу 1.

[15] Syrian Observatory for Human Rights, 'More than 130 thousand people killed so far in Syria', 1 Jan. 2014, <http://syriahr.com/en/index.php?option=com_news&nid=1312&Itemid=2&task=displaynews>. Сирійські дані про втрати є дуже непевними.

[16] Докладніше див.: International Crisis Group (ICG), *Syria's Metastasising Conflicts*, Middle East Report no. 143 (ICG: Brussels, 27 June 2013).

режим скористався цією ситуацією, що ще раз засвідчило використання ним Хезболли для підвищення своєї бойової ефективності. Попри спроби західних країн зміцнити становище поміркованих повстанців, тенденції 2013р. дозволяють припустити, що у 2014р. релігія залишиться ключовою лінією поділу[17].

Після вибуху сирійської кризи у 2011р. було кілька спроб посередництва. У 2011-2012рр. ЛАД намагалася бути посередником у конфлікті, що поступово загострювався, та запропонувала Арабський план дій (АПД, *Arab Plan of Action*), що закликав до припинення насильства, виведення військової техніки та започаткування процесу національного діалогу[18]. ЛАД поєднувала посередництво з такими каральними і примусовими заходами, як призупинення членства Сирії в Лізі, запровадження економічних санкцій та ембарго на поставки зброї[19]. Після того, як сирійський Уряд у грудні 2011р. погодився на АПД, ЛАД надіслала до Сирії міжнародну моніторингову місію – Спостережну місію ЛАД у Сирії (*Arab League Observer Mission to Syria*), – але вона була нетривалою і неефективною, оскільки насильство не зменшувалося[20].

Зрештою ООН перебрала на себе керівництво врегулюванням конфлікту, і в лютому 2012р. колишнього Генерального секретаря ООН К.Аннана (*Kofi Annan*) було призначено Спільним спеціальним посланником ООН і ЛАД у Сирії (*UN-Arab League Joint Special Envoy for Syria*). Після широких консультацій К.Аннан презентував у березні 2012р. план із шести пунктів, що окреслював схему припинення вогню під контролем ООН[21]. Уряд Сирії та окремі ключові організації повстанців погодилися з пропозиціями, і на початку квітня 2012р. вогонь було припинено. Після цього ООН розгорнула військову місію з моніторингу ситуації на всій території країни – Наглядову місію ООН у Сирії (*UN Supervision Mission in Syria*, *UNSMIS*)[22]. Однак, за кілька місяців припинення вогню зірвалось, і бої набули безпрецедентної інтенсивності та масштабу. Тоді ООН зосередилася на створенні "групи дій" у складі представників ООН, ЛАД, п'яти постійних членів РБ ООН (Великої Британії, Китаю, Росії, США і Франції), Іраку, Кувейту, Катару та Туреччини. Зібравшись у Женеві в червні 2012р., ця група узгодила комюніке,

[17] Про спроби Заходу поставити військову техніку деяким опозиційним угрупованням див. підрозділ II розділу 1 цього видання.

[18] АПД є додатком до Резолюції Ради ЛАД №7436 від 2 листопада 2011р. (арабською мовою). Див. також: 'Syria accepts Arab League peace plan after Cairo talks', BBC News, 2 Nov. 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-15560322>.

[19] Про події, пов'язані із Сирією, постачанням зброї і багатосторонніми ембарго на поставки зброї, див. підрозділ II розділу 1 і підрозділ II розділу 10 цього видання.

[20] Про Місію ЛАД див.: Фанчіні К. Нові миротворчі операції у 2011р. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу 3.

[21] United Nations, Security Council, 'In Presidential Statement, Security Council gives full support to efforts of Joint Special Envoy of United Nations, Arab League to end violence in Syria', Press release, SC/10583, 21 Mar. 2013.

[22] Про *UNSMIS* див.: Дандон Дж., Яїр ван дер Ліїн. Нові миротворчі операції у 2012р. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ II розділу 2.

в якому містився заклик до створення в Сирії "перехідного органу влади"[23]. Женевське комюніке, здавалось, об'єднало держави світу у спільному підході, але єдність зникла, коли стали очевидними розбіжності у тлумаченні ухваленого тексту, особливо з питання участі Б.Асада в майбутньому політичному процесі[24].

У серпні 2012р. посада Спільного спеціального посланника ООН і ЛАД перейшла до поважного алжирського дипломата та досвідченого посередника Л.Брагімі (*Lakhdar Brahimi*)[25]. Контактуючи переважно зі США та Росією, Л.Брагімі намагався просувати ініціативу мирної конференції, відомої як Женева-II, на основі попередньої схеми переговорів, погодженої на першій зустрічі в Женеві. У II половині 2013р. тривали активні залаштункові переговори з питань рамок конференції Женева-II, запланованої на перші місяці 2014р.[26]

Було кілька ключових спірних питань, що стосувалися структури нової мирної конференції, в т.ч. щодо учасників і предмета переговорів[27]. Головним питанням було: чи має конференція Женева-II призвести до створення перехідного уряду, проти чого виступав сирійський Уряд, а за – кілька опозиційних фракцій, висуваючи це як умову їх участі. Іншим ключовим питанням була участь Ірану та Саудівської Аравії. Якщо і ООН, і Росія підтримали участь Ірану, то США мали серйозні застереження через роль Ірану як головного патрона режиму Б.Асада.

Наприкінці 2013р. було незрозуміло, чи відбудеться конференція в заплановані терміни і хто візьме в ній участь. Головний опозиційний блок за межами Сирії – Національна коаліція сирійських революційних та опозиційних сил (*National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces*, або Сирійська національна коаліція, *Syrian National Coalition*, *SNC*) – не хотів погоджуватися на свою участь, побоюючись, що переговори, які не дадуть головного результату – падіння режиму Б.Асада – ще більше підірвуть легітимність блоку серед повстанців у Сирії. Під тиском США, Катару та інших країн *SNC* зрештою погодилася на участь на певних умовах, за що її потім жорстко критикували[28]. Попри спроби примирення прихильників Женеви-II, більшість активних повстанських угруповань відхилили ініціативу проведення конференції. Окремі непоступливі угруповання, такі як Ісламський фронт (*Islamic Front*), попередили, що будь-яка участь у цих переговорах

[23] Action Group for Syria, Final communiqué, Geneva, 30 June 2012, <https://www.un.org/News/dh/infocus/Syria/FinalCommuniqueActionGroupforSyria.pdf>.

[24] Cumming-Bruce, N. and Nordland, R., 'Talks come up with plan for Syria, but not for Assad's exit', *New York Times*, 30 June 2012.

[25] United Nations, Statement attributable to the spokesperson for the Secretary-General on appointment of Joint Special Representative for Syria, 17 Aug. 2012, <http://www.un.org/sg/statements/index.asp?nid= 6253>.

[26] UN mediators, UN Department of Political Affairs, Interviews with author, Jan. 2014.

[27] Cumming-Bruce, N. and Gladstone, R., 'Talks on ending Syria's civil war to begin in January', *New York Times*, 25 Nov. 2013.

[28] 'Syrian opposition to attend Geneva talks if West keeps "humanitarian aid" promises–SNC leader', RT, 10 Nov. 2013, <http://rt.com/news/syria-opposition-geneva-talks-488/>.

розглядатиметься як "зрада"[29]. Одне з головних угруповань сирійської опозиції, Національний координаційний комітет (*National Coordination Committee*, *NCC*), у січні 2014р. оголосив, що не братиме участі в конференції Женева-II[30].

Загалом, у 2013р. процес під егідою ООН не приніс помітного успіху: конференцію Женева-II постійно відкладали, вона була в центрі спекуляцій і планів головних учасників процесу. Але водночас ООН залишала відкритими кілька каналів інформації, зберігала політичну присутність у столиці Сирії Дамаску та вела перемовини із зацікавленими сторонами. Ці дії створили плацдарм на майбутнє. Переговори, особливо з Росією і США, тривали впродовж усього року. Оскільки ці дві країни мають суттєвий вплив у Сирії і всьому регіоні, їх переговори із сирійського питання мали особливе значення. Росія і США наче домовилися з кількох питань: необхідності припинити громадянську війну, зберегти сильну сирійську державу, забезпечити політичну маргіналізацію безкомпромісних екстремістських угруповань, таких як Фронт аль-Нусра та ІДІЛ. Але вони не змогли домовитися про терміни досягнення цих цілей і про долю режиму Б.Асада.

Бракує інформації, яка дозволяла б припустити просування у 2013р. будь-яких ініціатив "другого рівня" під час громадянської війни в Сирії. Ймовірно, хитка безпекова ситуація і роздрібненість повстанських сил суттєво обмежують будь-які зусилля посередників з пошуку всеохопного рішення. Але в деяких випадках наприкінці 2013р. - на початку 2014р. посередники допомагали домовитися про перемир'я між керівниками місцевих громад і представниками сирійського Уряду – переважно в міських районах, у т.ч. в окремих кварталах Дамаска[31]. В цих локальних домовленостях Уряд пропонував гуманітарну допомогу в обмін на часткове роззброєння сил повстанців. Проте, глибока взаємна недовіра між сторонами не дозволила розширити заходи зміцнення довіри до масштабів угоди національного рівня.

Мирний процес на Філіппінах: переговори з Ісламським фронтом визволення Моро

Тривалі заворушення із застосуванням насильства на Мінданао, історично мусульманському регіоні на півдні Філіппін, спостерігалися із самого початку формування Філіппін як незалежної держави[32]. Процес переговорів був започаткований у 1997р., але кілька разів переривався запеклими бойовими

[29] Lund, A., 'The politics of the Islamic Front, part 3: negotiations', Syria in Crisis, Carnegie Endow-ment for International Peace, 16 Jan. 2014, <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=54213>.

[30] 'Syria National Coordination Committee to not participate in Geneva-2–Brahimi', Voice of Russia, 16 Jan. 2014, <http://voiceofrussia.com/news/2014_01_16/Syria-National-Coordination-Committee-to-not-participate-in-Geneva-2-Brahimi-0270/>.

[31] Haddad, R., 'Syria army, rebels agree new Damascus area truce', *Daily Star* (Beirut), 17 Feb. 2014.

[32] Мінданао – назва великого острова на півдні Філіппін, а також групи островів, що складається з острова Мінданао і прилеглого архіпелагу Сулу. Заворушеннями здебільшого охоплені архіпелаг Сулу та частина острова Мінданао. Про історичне підгрунтя конфлікту див.: Majul, C.A., 'The Moro struggle in the Philippines', *Third World Quarterly*, vol.10, no.2 (Apr. 1988).

діями. Переговори відновились у 2011р. – з обранням нового філіппінського керівництва на чолі з Президентом Б.Акіно (*Benigno Aquino*), а в жовтні 2012р. одне з головних повстанських угруповань, Ісламський фронт визволення Моро (*Moro Islamic Liberation Front, MILF*) та Уряд уклали дуже прогресивну Рамкову угоду[33]. Вона передбачала створення автономної політичної одиниці Бангсаморо та започаткування процесу врегулювання конфлікту шляхом переговорів.

Мирний процес на Мінданао ілюструє три аспекти сучасної миротворчості.

По-перше, мирний процес спирається на розроблену та розвинуту інфраструктуру у складі як урядових, так і неурядових суб'єктів. Тому він має дуже високу ступінь інклюзивності, що, за даними світових досліджень, сприяє міцності миру[34]. Міжнародні НУО підтримали мирний процес досвідом ведення діалогу. Чотири таких НУО – Фонд Азія (*Asia Foundation*), Центр гуманітарного діалогу (*Centre for Humanitarian Dialogue*), Ресурси примирення (*Conciliation Resources*) і Мухаммадія (*Muhammadiyah*), що належать до міжнародної контактної групи разом з чотирма країнами (Великою Британією, Саудівською Аравією, Туреччиною і Японією), – виділяють ресурси на мирний процес. Допомогу цьому процесу надає Малайзія, впливова сусідня країна, що має релігійні зв'язки з повстанцями Моро.

По-друге, мирний процес передбачає всебічне врегулювання конфліктів, що означає охоплення всіх спірних питань. Після підписання Рамкової угоди, в жовтні 2012р. переговорні делегації Уряду Філіппін і *MILF* розробили та узгодили ряд додатків, де визначені детальні положення стосовно: перехідних домовленостей та умов (лютий 2013р.); розподілу багатств (липень); розподілу влади (грудень); нормалізації ситуації, включно з демілітаризацією і роззброєнням повстанських угруповань; правил контролю вод (січень 2014р.)[35].

По-третє, цей процес виявився дуже тривким до збройних провокацій. У 2013р. сталося два крупні інциденти, які можна було б назвати спробами зірвати мирний процес. Під час першого інциденту в лютому загін під назвою Королівські солдати Султанату Сулу (*Royal Soldiers of Sulu Sultanate*) вдерся до Сабаху, східного штату Малайзії. Загін складався з войовничих послідовників Джамалули Кірама III (*Jamalul Kiram III*), який оголосив себе султаном Сулу та частини Сабаху й намагався встановити контроль над спірною територією[36]. Під час операцій сил безпеки Малайзії було вбито десятки та заарештовано сотні осіб. Другий інцидент стався 9 вересня 2013р., коли сили, пов'язані з Н.Місуарі (*Nur Misuari*), лідером *MNLF*, напали на місто Замбоанга на острові Мінданао. Після розгортання там Збройних сил

[33] Framework Agreement on the Bangsamoro, 15 Oct. 2012, <http://peacemaker.un.org/philippines-bangsamoro-framework2012>. Всеохопна угода укладена в березні 2014р.

[34] Nilsson, D., 'Anchoring the peace: civil society actors in peace accords and durable peace', *International Interactions*, vol.38, no.2 (2011).

[35] Office of the President of the Philippines, Office of the Presidential Adviser on the Peace Process, 'Annexes of the Framework Agreement on the Bangsamoro', 27 Jan. 2014, <http://www.opapp.gov.ph/milf/annexes-framework-agreement-bangsamoro>.

[36] McGeown, K., 'How do you solve a problem like Sabah?', BBC News, 24 Feb. 2013, <http://www.bbc.com/news/world-asia-21545162>.

Філіппін і наступних запеклих боїв у густонаселених районах, повідомлялося про понад 200 загиблих і 10 тис. внутрішньо переміщених осіб. У 2013р. через події в Замбоанзі переговори під егідою OIC стосовно виконання угоди 1996р. між *MNLF* та Урядом Філіппін загальмували, а заплановані зустрічі були скасовані. Але, хоч інциденти в Замбоанзі та Сабаху могли спровокувати регрес мирних переговорів між Урядом і *MILF*, цього не сталося.

Висновки

Ситуація, в якій відбуваються процеси посередництва, зазнала змін. Змінилися можливості з мирного завершення збройних конфліктів за столом переговорів. Сирію і Філіппіни можна назвати двома протилежними прикладами сучасної миротворчості, що здійснювалася там за різних умов.

Посередництво на Філіппінах було ефективним завдяки наступним чинникам: провідний зовнішній гравець (Малайзія) має традиційні споріднені зв'язки з повстанцями; переговори відбувалися за участі головних суб'єктів з боку повстанців і не були зірвані зловмисними діями інших угруповань; релігійні прагнення повстанців були належним чином розглянуті й задоволені. Крім того, сторони конфлікту на Філіппінах змогли знайти загальну формулу "виходу", на якій грунтувалися наступні переговори стосовно деталей[37].

Натомість, у Сирії кілька спроб посередництва за відносно короткий час провалилися через складну природу конфлікту й невдалі способи дій посередників. Через безкомпромісність сторін з ключових переговорних питань, а також збереження сподівань на військову перемогу, Сирія у 2013р., здається, ще не була готова до посередництва, а з виходом на перший план у війні релігійного чинника перспективи прогресу у 2014р. залишилися невтішними. Посередництво в Сирії ускладнювалося також особливостями сирійської опозиції: її фрагментованістю, відсутністю легітимного та послідовного керівництва, схильністю до фракційності і тактики саботажу. Втручання через підставних осіб і військові витівки релігійних фанатиків лише ускладнюють ці проблеми. Крім того, посередництво зовнішніх суб'єктів, у т.ч. ООН, зосереджувалося переважно на досягненні згоди між маловпливовими сторонами за межами Сирії, а не на переговорах і розбудові відносин між головними учасниками конфлікту всередині Сирії, що могло підірвати наміри останніх сідати за стіл переговорів під егідою міжнародних гравців.

Загалом, можна виокремити три головні аспекти, що серйозно впливають на побудову мирного процесу.

По-перше, є як проблеми, так і можливості встановлення миру за посередництва релігійних діячів. Хоча кількість збройних конфліктів на релігійному підгрунті наче не зросла, але цей тип конфліктів став більш поширеним, тоді як кількість конфліктів інших типів поступово зменшилася[38]. Мирні угоди з

[37] Zartman, I.W., 'The timing of peace initiatives: hurting stalemates and ripe moments', *Global Review of Ethnopolitics*, vol.1, no.1 (Sep. 2001).

[38] Svensson, I., *Ending Holy Wars: Religion and Conflict Resolution in Civil Wars* (University of Queensland Press: Brisbane, 2012).

релігійними активістами не є неможливими – були приклади Таджикистану в 1997р. та Філіппін у 2012р., де миротворчість дала плоди. Але, як здається, ситуація в релігійному середовищі дещо ускладнює спроби миротворчості. Це можна пояснити будь-яким з чотирьох наступних чинників, пов'язаних з релігійними суперечками: різні світогляди; більш жорсткі позиції, від яких важко відійти; ірраціональні емоції, схеми мотивації або настрої; спільні для релігійних діячів специфічні риси, що заважають процесам посередництва та переговорів. Дослідники погоджуються, що релігійна ситуація ускладнює врегулювання конфліктів, але не мають згоди – яким саме чином[39]. У цілому, збільшення кількості збройних конфліктів на релігійному підгрунті створює перешкоди для їх врегулювання.

По-друге, дедалі більшою проблемою в кількох внутрішніх збройних конфліктах є зростаюча роздрібненість повстанських угруповань[40]. Так було в обох проаналізованих вище випадках, але особливо гостро проявилося в Сирії, де це спричинило серйозну проблему координації зусиль опозиційних сил. За наявності безлічі повстанських організацій – з різними інтересами, спонсорами та філософськими світоглядами – вкрай важко утворити платформу для переговорів. Це суттєво впливає на нинішні процеси посередництва. Маючи за столом переговорів фрагментовані сторони конфлікту, посередник стикається з проблемою балансування їх широкого представництва – що може дати вагомі переваги для легітимності процесу, – з бажанням створити дієздатну повстанську коаліцію з чіткими правилами керівництва, представництва та відповідними правами на участь у голосуванні. Головне завдання: з'ясувати, які повстанські організації мають відповідальні наміри, а які – незаконні чи дестабілізуючі цілі. Дослідження показують, що фрагментовані внутрішні конфлікти є набагато вразливішими до тактики саботажу з боку окремих осіб чи угруповань, які можуть вдатися до насильства заради торгів на переговорах[41]. Під час переговорів посередник стикається з проблемою забезпечення єдності повстанської коаліції – що також може вимагати посередництва в узгодженні позицій конкуруючих повстанських груп, – з метою збереження мирного процесу. Важливим питанням є також легітимність керівництва. Наприклад, у Сирії зовнішні сили на початковому етапі війни приділяли багато уваги виробленню опозиційної платформи на базі Сирійської національної ради (*Syrian National Council*, пізніше – Сірійської національної коаліції, *Syrian National Coalition*), організації, представленої переважно сирійськими емігрантами, чия "дипломатія розкішних готелів" іноді погано узгоджувалася з бажаннями повстанців на місцях[42]. Тому питання фрагментації опозиції зумовлює проблеми підтримання життєздатної

[39] Svensson (посилання 38). Див. також: Toft, M.D., 'Getting religion? The puzzling case of Islam and civil war', *International Security*, vol.31, no.4 (spring 2007); Hassner, R.E., *War on Sacred Grounds* (Cornell University Press: Ithaca, NY, 2009).

[40] Стапанова К. Тенденції збройних конфліктів. – *Щорічник СІПРІ 2008*, розділ 2.

[41] Cunningham, D.E., 'Veto players and civil war duration', *American Journal of Political Science*, vol.50, no.4 (Oct. 2006); Kydd, A. and Walter, B.F., 'Sabotaging the peace: the politics of extremist violence', *International Organization*, vol.56, no.2 (spring 2002).

[42] Alabaster, O., 'We're not a 5-star hotel opposition: Ameer', *Daily Star* (Beirut), 9 May 2014.

повстанської коаліції, збереження її єдності, попри взаємні суперечки, і першочергової підтримки тих представників опозиції, які мають міцну й масову підтримку в повстанському середовищі.

По-третє, за більш оптимістичних умов, інституційна структура підтримки посередництва та непримусового врегулювання конфліктів продовжує зміцнюватися. Впродовж останніх 10-15 років були серйозні спроби урядів та організацій громадянського суспільства зміцнити й удосконалити інституційні підходи та механізми посередництва, що зумовило створення органів з його підтримки, підвищення уваги до підготовки посередників, збільшення кількості місцевих і регіональних структур координації посередництва[43].

Інституційний розвиток є особливо помітним серед міжурядових організацій, яких зараз часто запрошують очолити чи координувати заходи посередництва[44]. Так, Департамент ООН з політичних справ (*UN Department of Political Affairs*), який організовує більшість заходів ООН з посередництва, суттєво зміцнили кадрами та фінансовими ресурсами для аналізу і врегулювання конфліктів. На додаток до ресурсів свого Секретаріату в Нью-Йорку, ООН відкрила ще 15 політичних офісів у всьому світі під назвою "передова платформа . . . превентивної дипломатії" *('forward platforms for . . . preventive diplomacy'*): 10 – в Африці, 4 – на Близькому Сході та 1 – у Центральній Азії[45]. Багато регіональних організацій також розвивають посередницькі спроможності, хоч і на нижчому рівні. Наприклад, АС набув спроможностей і запровадив протоколи посередництва, а Міжурядовий орган з питань розвитку (*Intergovernmental Authority on Development*, *IGAD*), виходячи з власного багаторічного досвіду посередництва в регіоні Африканського рогу, створює офіс підтримки посередництва.

Загалом, міжнародне посередництво, що тривалий час було нестандартним підходом країн та організацій, перетворюється на інструмент, який спирається на вдосконалену організаційну структуру та більший професіоналізм.

[43] United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on enhancing mediation and its support activities, S/2009/189, 8 Apr. 2009.

[44] Haftel, Y.Z., *Regional Economic Institutions and Conflict Mitigation: Design, Implementation, and the Promise of Peace* (University of Michigan Press: Ann Arbor, MI, 2012); Lundgren, M., 'International organizations as peacemakers: the evolution and effectiveness of intergovernmental instruments to end civil war', PhD dissertation, Stockholm University, forthcoming 2014.

[45] United Nations, General Assembly, 'Overall policy matters pertaining to special political missions', Report of the Secretary-General, A/68/223, 29 July 2013, para.32.

II. Рада Безпеки ООН у державних збройних конфліктах у 2003-2012рр.

ПЕТЕР ВАЛЛЕНШТАЙН, ПАТРИК ЙОХАНССОН

Рада Безпеки (РБ) ООН є головним у світі органом з питань протидії загрозам міжнародним миру та безпеці. Водночас, постійно тривають спори навколо упередженого ставлення РБ до державних конфліктів у різних регіонах світу: дехто звинувачує її в подвійних стандартах, оскільки на одні конфлікти вона звертає увагу, а на інші – ні. Це звинувачення часто закидають західним країнам-членам РБ. Існує занепокоєння асиметричністю уваги РБ через склад її постійних членів: Велика Британія, Китай, Росія, США і Франція є переможцями у Другій світовій війні, яка завершилася майже 70 років тому. Стверджують, що збільшення кількості постійних членів РБ означатиме більшу увагу до досі обійдених увагою конфліктів[1]. Дослідження інформації про діяльність РБ покаже, наскільки виправданими є ці твердження[2].

Цей розділ починається розглядом ролі РБ у врегулюванні конфліктів. Далі розглядаються: повноваження, які Рада використовує в резолюціях; інтенсивність розглянутих нею конфліктів; конфлікти, яким вона надає найбільше і найменше уваги; географічний розподіл уваги; застосування вето. Наприкінці розділу наводяться висновки про баланс уваги РБ. Оскільки це дослідження грунтується на даних про збройні конфлікти, останнім роком досліджень є 2012р. (підрозділ III).

Предметом дослідження є резолюції РБ ООН. Під “увагою РБ” тут розуміється результат ухвалення резолюцій, що вимагає позитивного голосування принаймні 9 з 15 членів РБ за відсутності вето будь-кого з п’яти постійних членів. РБ може також виявляти занепокоєння конкретними ситуаціями у вигляді заяв і прес-релізів Голови РБ, або може обговорити конфлікт без наступного запровадження будь-яких дій. Такі конфлікти зазвичай є предметом уваги Генерального секретаря ООН. Хоч офіційної, регулярно оновлюваної документації про дії Генерального секретаря немає, інші дані свідчать, що він і його представники та посланники здійснюють чималу миротворчу роботу – як згідно з рішеннями РБ, так і незалежно від них. Тому резолюції РБ не повністю відбивають весь спектр її уваги, але дають приблизне уявлення про пріоритети Ради та, оскільки вони тісно пов’язані з діями ООН, мають важливе значення для вивчення її діяльності.

[1] Останній аналіз цих спорів див.: Lidén, A., ‘United Nations after the cold war: power, regions and groups’, та Österdahl, I., ‘Collective security in a changing geopolitical landscape’, eds P.Wallensteen and A.Bjurner, *Regional Organizations and Peacemaking: Challengers to the UN?* (Routledge: London, 2014). Див. Також: Weiss, T.G. et al., *The United Nations and Changing World Politics*, 7th edn (Westview Press: Boulder, CO, 2013). Загальний огляд аргументів у широких дискусіях про склад РБ див.: Hurd, I., ‘Myths of membership’, *Global Governance*, vol.14, no.2 (2008).

[2] Використані тут дані про конфлікти отримані від Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*UCDP*) див. у підрозділі III цього розділу. Дані про резолюції РБ зібрані автором на веб-сайті РБ ООН, <http://www.un.org/en/sc/>. Визначення резолюцій, ухвалених згідно з Главою VII Статуту ООН, див.: Johansson, P., ‘The humdrum use of ultimate authority: defining and analysing Chapter VII resolutions’, *Nordic Journal of International Law*, vol.78, no.3 (2009).

Роль Ради Безпеки у збройних конфліктах

Документально підтверджено, що діяльність РБ розпочалася, фактично, після завершення холодної війни. Зі збільшенням кількості конфліктів і суперечок у порядку денному Ради, вона перебрала на себе роль провідного гравця, що за умов холодної війни було неможливим[3]. Але її компетенція не є універсальною.

У 2003-2012рр. у світі точилися 76 збройних державних конфліктів (підрозділ III). Проте, не всі ці конфлікти з'явились у порядку денному РБ та зумовили рішення (тобто резолюцію) Ради. Перший натяк на можливу упередженість РБ можна знайти, вивчаючи яке місце ці конфлікти посіли в її діяльності. У 2003-2012рр. лише третина державних конфліктів знайшли реакцію в резолюціях РБ ООН; 51 конфлікт резолюцій не удостоївся (таблиця 2.2)[4].

Як зазначено вище, РБ чи Генеральний секретар ООН можуть розглядати конфлікти й без прийняття резолюцій, проте зрозуміло, що Рада не всі державні конфлікти розглядає однаково – існує певна вибірковість. Об'єктивних критеріїв визначення небезпечності певної ситуації (або її збереження) для миру та безпеки немає, але Рада є більш-менш вільною у визначенні своїх дій в будь-якій ситуації, яку можна обгрунтовано вважати наявною чи потенційною загрозою. Той факт, що майже 2/3 всіх і 2/5 найбільш інтенсивних конфліктів не удостоїлися жодної резолюції РБ ООН, заслуговує на увагу та занепокоєння. Є кілька поважних причин очікувати змін уваги РБ до різних конфліктів. Рада могла б, наприклад, зосередитися на найбільш жорстоких чи затяжних конфліктах і практично не звертати уваги на короткострокові, дрібні суперечки. Ці питання розглядаються нижче.

Повноваження Ради Безпеки

Повноваження РБ визначені главами V, VI і VII Статуту ООН[5]. У Главі V зазначено, що країни-учасниці ООН погоджуються виконувати рішення Ради[6]. Глава VI надає Раді повноваження вживати заходів з метою недопущення ескалації суперечок, а Глава VII дозволяє їй приймати рішення про примусові заходи. Вдаючись до заходів згідно з Главою VII, РБ має впливові позиції, але вона може вживати й менш суворих заходів – згідно з Главою VI.

[3] Malone, D.M. (ed.), *The UN Security Council: From the Cold War to the 21st Century* (Lynne Rienner: Boulder, CO, 2004).

[4] За даними окремого дослідження авторів, після холодної війни 18 з 25 найбільш інтенсивних державних конфліктів (за сумарним числом загиблих внаслідок бойових дій) стались у 2003-2012рр. У цей період РБ ухвалила резолюції лише стосовно 10 конфліктів, вісім з яких розглядалися згідно з Главою VII Статуту ООН. Див.: Wallensteen, P. and Johansson, P., 'The UN Security Council: trends in decisions and actions', eds S.von Einsiedel, D.M.Malone and B.Stagno Ugarte, *The Security Council during the 21st Century* (Lynne Rienner: Boulder, CO, forthcoming 2015).

[5] Charter of the United Nations, signed 26 June 1945, entered into force 24 Oct. 1945, <http://www.un.org/en/documents/charter>.

[6] Charter of the United Nations (посилання 5), Article 25.

Таблиця 2.2. Резолюції РБ ООН та державні збройні конфлікти у 2003-2012рр.

Дані – кількість державних збройних конфліктів, що точилися принаймні в одному році цього періоду.

	Дрібні конфлікти	Війна[a]	Усі державні конфлікти
Немає резолюції	44	7	51
Принаймні одна резолюція, в т.ч.:			
жодної згідно з Главою VII	2	3	5
принаймні одна згідно з Главою VII	12	8	20
Загалом	**58**	**18**	**76**

[a] Війна – це державний конфлікт, що призвів до загибелі внаслідок бойових дій понад 1 000 осіб упродовж року. Цей стовпчик охоплює конфлікти, що досягли рівня війни в будь-якому році періоду 2003-2012рр.

Джерела: UCDP Dyadic Dataset v.1-2013, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>; UN Security Council resolutions, <http://www.un.org/en/sc/>.

Повноваження згідно з Главою VI

Згідно з Главою VI РБ може вирішити розслідувати ситуації "з метою визначення, чи може продовження суперечки або ситуації загрожувати збереженню міжнародних миру та безпеки"[7]. У таких випадках РБ може рекомендувати всім сторонам шукати рішення шляхом переговорів, розслідування, посередництва, примирення, арбітражу, судового процесу, звернення до регіональних організацій чи процедур, або іншими мирними засобами[8].

Прикладом є Резолюція №1640 від 2005р. стосовно Ерітреї та Ефіопії, у якій РБ, "*підкреслюючи*, що продовження ситуації становитиме загрозу міжнародним миру та безпеці", "*закликає* обидві сторони без попередніх умов працювати заради виходу з поточної патової ситуації дипломатичними засобами"[9]. Це означає, що Рада вимагає від сторін не вжиття конкретних заходів, а лише більш ефективного застосування ними дипломатії. Рада також "*висловлює свою рішучість* розглянути подальші належні заходи, в т.ч. згідно зі Статтею 41 [Глави VII], якщо одна чи обидві сторони не виконають цих вимог".

Сторони конфлікту можуть відчувати тиск ООН, залишаючись несприйнятливими до нього. У випадку Ефіопії та Ерітреї варто зауважити, що патова ситуація зберігається майже 10 років після ухвалення Резолюції №1640.

Повноваження згідно з Главою VII

Згідно з Главою VII РБ може прийняти рішення про вжиття примусових заходів для реагування на "будь-яку загрозу миру, порушення миру або акт агресії"[10].

7 Charter of the United Nations (посилання 5), Article 34.
8 Charter of the United Nations (посилання 5), Article 33.
9 UN Security Council Resolution 1640, 23 Nov. 2005.
10 Charter of the United Nations (посилання 5), Article 39.

Повноваження, надані Раді Главою VII, охоплюють право запроваджувати певні санкції (Стаття 41) і право санкціонувати застосування сили (Стаття 42).

Прикладом є Резолюція №1718 від 2006р. стосовно Корейської Народно-Демократичної Республіки (КНДР, або Північна Корея), в якій РБ, "*висловлюючи* глибоку стурбованість тим, що випробування [ядерної зброї], заявлене КНДР, спричинило підвищення напруженості в регіоні та за його межами, і *встановивши* таким чином існування явної загрози міжнародним миру та безпеці", однозначно запровадила на підставі Статті 41 ряд економічних і торговельних санкцій проти Північної Кореї[11]. Ці заходи суттєво вплинули на ескалацію кризи, зумовивши серію заходів і контрзаходів з боку ООН, її постійних членів і Північної Кореї[12].

Хоча стосовно наслідків заходів, вжитих згідно з главами VI і VII, можна сперечатися, але немає сумнівів, що в наведених вище прикладах порушення рішень ООН у випадку Північної Кореї вважалися серйознішими, ніж у випадку Ерітреї та Ефіопії[13]. Північна Корея залишається під міжнародним тиском; Ефіопія – ні, а Ерітрея, хоч і може зазнати більшої ізоляції, але переважно з причин, не пов'язаних з цим конкретним кроком РБ. Іншими словами, дії згідно з Главою VII означають, що міжнародне співтовариство вважає певні питання достатньо серйозними, щоб вдатися до "жорсткої" реакції. Глава VI також надсилає подібний меседж, але більш "м'який".

Вибір повноважень згідно з главами VI чи VII

Коли РБ приймає рішення про власне втручання в конфлікт, вона часто глибоко грузне в ньому. Такі випадки супроводжуються рядом резолюцій згідно з Главою VII.

У 20 з 25 конфліктів, розглянутих РБ в період 2003-2012рр., принаймні в одній резолюції вона використала повноваження згідно з Главою VII (таблиця 2.2). Але у 20% розглянутих нею конфліктів Рада ухвалювала резолюції, не звертаючись до Глави VII. Це може дати підстави для критики подвійних стандартів, оскільки будь-яка сторона могла б зажадати розгляду "свого" конфлікту згідно з Главою VII, що вимагає більшої уваги.

РБ за цей період ухвалила ряд резолюцій стосовно арабо-ізраїльського конфлікту – як згідно з Главою VI, так і згідно з Главою VII. 20 з цих резолюцій подовжували мандат сил спостереження ООН за розведенням військ (*UN Disengagement Observer Force*, *UNDOF*) на Голанських висотах. *UCDP* вирізняє два активні в цей період конфлікти цього арабо-ізраїльського вузла. Власне палестино-ізраїльському конфлікту були присвячені чотири резолюції, жодна з них – згідно з Главою VII. У трьох із них висловлена підтримка мирних ініціатив і зусиль близькосхідного "квартету"; одна стосувалась ескалації

[11] UN Security Council Resolution 1718, 14 Oct. 2006.

[12] Див., зокрема: Кайл Ш.Н. Контроль над ядерною зброєю і нерозповсюдження. – *Щорічник СІПРІ 2007*, підрозділ II розділу 12, а також підрозділ II розділу 7 цього видання.

[13] Про ефективність санкцій РБ ООН див., наприклад: Fruchart, D. et al., *United Nations Arms Embargoes: Their Impact on Arms Flows and Target Behaviour* (SIPRI/Uppsala University: Stockholm/Uppsala, 2007).

насильства в секторі Гази[14]. Окремо *UCDP* вирізняє конфлікт між Ізраїлем і Хезболлою. Він був активним упродовж одного року (2006р.) і згадувався РБ в чотирьох резолюціях; причому третя та четверта – згідно з Главою VII[15]. Отже, Рада відреагувала на конфлікт між Ізраїлем і Хезболлою багато в чому "жорсткіше", ніж на ситуацію в Палестині. Рада, очевидно, була більше стурбована можливістю ескалації нового конфлікту, ніж продовженням палестинської ситуації, попри її непередбачуваність.

Державні конфлікти та війни

UCDP визначає війну як державний збройний конфлікт, що призвів до загибелі внаслідок бойових дій понад 1 000 осіб упродовж року; всі інші збройні конфлікти класифікуються як дрібні.

Дрібні державні конфлікти

У 2003-2012рр. 3/4 всіх державних конфліктів (58 із 76) були дрібними. Це дозволяє припустити, що вони перебували на тому етапі, коли превентивні дії РБ згідно з Главою VI були виправданими. Тож можна очікувати, що ряд дрібних конфліктів можуть бути врегульовані саме в такий – більш "м'який", але досить доступний – спосіб запобігання їх ескалації.

Лише 14 дрібних державних конфліктів у 2003-2012рр. удостоїлись резолюції РБ (таблиця 2.2). Серед тих, що не потрапили до цієї категорії, були тривалі внутрішні конфлікти в Алжирі, Ірані, Нігерії, Перу, на Філіппінах, у Туреччині та на півдні Таїланду, а також багато локальних заворушень в Індії, М'янмі та Пакистані. Зрозуміло, що багато з цих конфліктів фактично не мали й не могли мати серйозного міжнародного резонансу. В деяких інших випадках певні дії РБ були дозволені попередніми рішеннями, зокрема в Нагірно-Карабаському конфлікті між Вірменією та Азербайджаном.

Війни

РБ ООН приймала резолюції стосовно 11 з 18 державних конфліктів, що досягли рівня війни принаймні впродовж одного року десятиріччя – тобто такої реакції удостоїлися приблизно 2/3 конфліктів високої інтенсивності. Це, здається, відповідає очікуваній результативності Організації, метою якої є захист міжнародних миру та безпеки. Чим більше насильства в конфлікті, тим імовірніше, що він перетне кордони конфліктної зони.

Але три війни – в Непалі, Сирії та Ємені – не викликали максимальної реакції, а саме резолюцій згідно з Главою VII. Фактично, менше половини всіх війн удостоїлись резолюцій згідно з Главою VII, що значно менше, ніж можна було б очікувати.

[14] Перші три з них – це резолюції РБ ООН: №1515 від 19 листопада 2003р.; №1544 від 19 травня 2004р. та №1850 від 16 грудня 2008р. Четверта – резолюція РБ ООН №1860 від 8 січня 2009р. Близькосхідний "квартет" складається з ООН, ЄС, Росії і США.

[15] Резолюції РБ ООН №1655 від 31 січня 2006р.; №1697 від 31 липня 2006р.; №1701 від 11 серпня 2006р. та №1773 від 24 серпня 2007р. Кілька резолюцій, ухвалених за цей період, стосувалися внутрішньої ситуації в Лівані, а також ролі Тимчасових сил ООН у Лівані (*UN Interim Force in Lebanon*, *UNIFIL*), але безпосередньо не торкалися конфлікту між Ізраїлем і Хезболлою у 2006р.

Таблиця 2.3. Державні збройні конфлікти, що отримали найбільшу увагу РБ ООН у 2003-2012рр.

У таблиці перелічені 10 конфліктів, що спричинили найбільшу кількість резолюцій РБ в період 2003-2012рр.; перелічені за кількістю резолюцій.

Конфлікт	Кількість резолюцій у 2003-2012рр.	Роки активності у 2003-2012рр.	Середня кількість резолюцій на рік активності
Кот-д'Івуар	49	3	16,3
ДРК	46	4	11,5
Сомалі	39	7	5,6
Судан	39	10	3,9
Ліберія	36	1	36,0
США - Аль-Каїда	31	9	3,4
Афганістан	24	10	2,4
Ірак	20	9	2,2
Гаїті	16	1	16,0
Бурунді	13	5	2,6

Джерела: UCDP Dyadic Dataset v.1-2013, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>; UN Security Council resolutions, <http://www.un.org/en/sc/>.

Проте, цей брак уваги не свідчить про упередженість, про яку часто згадують у публічних дискусіях. Наприклад, війнами, "не поміченими" РБ, були внутрішні конфлікти з приводу влади в Колумбії, Пакистані та Уганді, а також внутрішні конфлікти з приводу території в Кашмірі (Індія), Чечні (Росія) і Шрі-Ланці. Зневагу до Чечні можна, звичайно, списати на упередженість РБ – в цьому випадку всі сторони знали, що Росія не погодиться відповідати перед Радою. Однак, відсутність резолюцій стосовно інших конфліктів не можна прямо списати на асиметричний склад РБ ООН. Імовірно, головна причина полягає у ставленні урядів відповідних країн, які демонструють явне небажання "інтернаціоналізувати" певні спірні питання. Натомість, у центрі уваги міжнародних дій перебувають повстанські рухи. Це, своєю чергою, може лише підігріти сумніви відповідних урядів у доцільності рухатись у цьому напрямі. Варто нагадати, що ООН – це об'єднання урядів і держав, а не народів чи повстанських угруповань, тому вона часто переймається наслідками дій в певних ситуаціях, з якими можуть стикнутися інші уряди.

Це лише підтверджує, що РБ перебуває в полі зору всіх сторін. Її дії чи бездіяльність розглядаються як досягнення чи поразка, залежно від позицій різних суб'єктів. Навіть лише обговорення чи не обговорення конкретного питання Радою вже є дією. Звичайно, коли конфлікт перебуває в порядку денному ООН, важливо те, що саме робить ООН на практиці. Ті, хто надає перевагу мінімально можливим діям, як правило підтримуватимуть прийняття резолюцій згідно з Главою VI, а якщо це неможливо – найслабші з передбачених Главою VII. Таким чином, РБ є барометром атмосфери, що панує в міжнародній миротворчості.

Конфлікти, що привернули найбільшу і найменшу увагу

Кількість ухвалених резолюцій РБ ООН може бути грубим, але ефективним показником уваги РБ до конфліктів. З цієї точки зору, у 2003-2012рр. найбільше уваги отримав конфлікт у Кот-д'Івуарі (таблиця 2.3).

За кількістю резолюцій, ухвалених кожного року активності конфлікту, найбільше уваги отримала Ліберія. Але конфлікт у Ліберії був активним за кілька років до 2003р., що означає, що велика кількість ухвалених резолюцій щодо цієї країни стосувалися наслідків затяжного конфлікту, а не нинішнього його спалаху. Увагу до Ліберії можна також тлумачити як появу нової для РБ теми: побудови миру. Враховуючи намагання Ради не допустити відновлення конфліктів, від неї можна чекати більшої далекоглядності в ряді подібних випадків, наприклад, у Гаїті. Так, у рамках цієї тематики, саме з таким мандатом у 2005р. була створена Комісія у справах побудови миру (*Peacebuilding Commission*)[16].

Шість конфліктів з тих, що отримали найбільшу увагу в резолюціях РБ ООН, точилися в Африці. Цей регіон, без сумніву, спричиняв найсерйознішу стурбованість і забирав найбільше ресурсів ООН, зокрема на спроби посередництва та миротворчі операції[17]. Ще три конфлікти, які отримали найбільшу увагу у 2003-2012рр., були пов'язані з "глобальною війною США з тероризмом": конфліктом США з Аль-Каїдою, війнами в Афганістані та Іраку. Позиція США полягала в тому, що ці війни є загальносвітовими проблемами, і тому залучення ООН стало важливим елементом їх політики здобуття міжнародної підтримки.

Конфлікти в Африці посідають помітне місце й серед ситуацій, що привернули найменше уваги РБ (таблиця 2.4). Прикордонний конфлікт між Джібуті та Ерітреєю з однією резолюцією став конфліктом (серед розглянутих РБ), що привернув найменше уваги в період 2003-2012рр. Конфлікт у Південному Судані (який здобув незалежність у 2011р.) також удостоївся лише однієї резолюції, але згідно з Главою VII. Інші конфлікти в Африці, що отримали мінімальну увагу, точилися в Чаді та Малі. Іншими словами, Рада реагує на конфлікти в Африці не однаково.

Цікаво, що палестино-ізраїльський конфлікт – що перебуває на порядку денному Ради з кінця 1940-х років і був в активній фазі кожен рік упродовж 2003-2012рр., – отримав мінімальну увагу, якщо судити за кількістю резолюцій, ухвалених у розрахунку на рік активності конфлікту.

Чинником, що зумовлює і допомагає зрозуміти уподобання РБ в її ставленні до конфліктів, є баланс пріоритетів її постійних членів. Крім ролі Росії в Чечні, а також ролі США в їх "глобальній війні з тероризмом" і історичних інтересів у Ліберії, варто дослідити роль Франції. Франція могла бути так само зацікавлена в підтримці своїх дій у франкомовній Африці: в Чаді, ДРК, Кот-д'Івуарі та Малі. Водночас, деякі з цих дій мали широку підтримку в самій Африці, в т.ч. з боку АС та Економічного Співтовариства Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, *Economic Community of West African States*, *ECOWAS*)[18].

[16] Про створення Комісії ООН у справах побудови миру див.: Віхарта Ш. Побудова миру: зосередження міжнародної уваги на Африці – *Щорічник СІПРІ 2006*, розділ 3.

[17] Wiharta, S., 'The United Nations', eds O. Ismail and E. Sköns, SIPRI, *Security Activities of External Actors in Africa* (Oxford University Press: Oxford, 2014).

[18] Про політику безпеки Франції в Африці див.: Boulanin, V., 'France', eds Ismail and Sköns (посилання 17).

Таблиця 2.4. Державні збройні конфлікти, що отримали найменшу увагу РБ ООН у 2003-2012рр.

У таблиці перелічені (за кількістю резолюцій) дев'ять конфліктів, що спричинили найменшу кількість резолюцій РБ в період 2003-2012рр., крім конфліктів, які зовсім не удостоїлися резолюції.

Конфлікт	Кількість резолюцій у 2003-2012рр.	Роки активності у 2003-2012рр.	Середня кількість резолюцій на рік активності
Джібуті-Ерітрея	1	1	1,0
Південний Судан	1	2	0,5
Ємен	2	4	0,5
Сирія	3	2	1,5
Малі (Азавад)	3	4	0,8
Малі	3	1	3,0
Ізраїль (Палестинські території)	4	10	0,4
Ізраїль-Хезболла	4	1	4,0
Чад	6	7	0,9

Джерела: UCDP Dyadic Dataset v.1-2013, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>; UN Security Council resolutions, <http://www.un.org/en/sc/>.

Географія уваги

Як припускалося вище, в увазі РБ до окремих регіонів дійсно є відмінності – і це вимагає подальшого аналізу.

Є тенденція надання більшої уваги Африці, а також розгляду африканських конфліктів згідно з Главою VII (таблиця 2.5). У період 2003-2012рр. понад половини конфліктів в Африці (15 з 29) були розглянуті РБ, і всі, крім одного – згідно з Главою VII. Це можна порівняти з Азією та Океанією – Рада ухвалила резолюції лише стосовно двох з 30 конфліктів у цьому регіоні. Ще менше уваги зверталося до Європи, де жоден конфлікт у цей період не удостоївся резолюції Ради.

Такі географічні уподобання дивують, і знайти однозначне пояснення може бути непросто. Зрозуміло, що, як буде зазначено нижче, постійні члени мають різні стратегії дій в ООН стосовно конфліктів, у яких вони самі беруть участь. Участь Росії в конфліктах у Чечні та Південній Осетії означала, що ці конфлікти залишаються поза увагою РБ. Навпаки, США заохочували активність РБ у тих конфліктах, у яких вони безпосередньо задіяні – Афганістан, вторгнення до Іраку у 2003р. та наступна внутрішня війна там, конфлікт США з Аль-Каїдою. Таку відмінність в увазі до регіонів підкреслює той факт, що ці чотири конфлікти, разом із ситуаціями в Гаїті та Лівані є єдиними за межами Африки, що були розглянуті РБ згідно з Главою VII за десятирічний період 2003-2012рр.

Схема застосування права вето

Усі п'ять постійних членів РБ мають право зупинити ухвалення проекту резолюції, проголосувавши "ні" – т.зв. право вето[19]. За період 2003-2012рр. постійні члени 19 разів скористалися правом вето, заблокувавши ухвалення

[19] Оскільки резолюція потребує підтримки 9 з 15 членів РБ ООН, 7 членів теоретично можуть вдатися до "прихованого вето", проголосувавши проти або утримавшись. Ця процедура тут не розглядається.

Таблиця 2.5. Державні збройні конфлікти та увага до них РБ ООН у 2003-2012рр., за регіонами

Дані – кількість державних збройних конфліктів, що точилися хоча б в одному році цього періоду.

Регіон	Африка	Америка	Азія та Океанія	Європа	Близький Схід
Жодної резолюції	14	2	28	6	1
Принаймні одна резолюція в т.ч.:					
жодної згідно з Главою VII	1	–	1	–	3
принаймні одна згідно з Главою VII	14	2	1	–	3
Загалом	**29**	**4**	**30**	**6**	**7**

Джерела: UCDP Dyadic Dataset v.1-2013, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>; UN Security Council resolutions, <http://www.un.org/en/sc/>.

14 проектів резолюцій. Хоча після завершення холодної війни право вето застосовувалося не так часто, значних змін у цій практиці за останню чверть століття не було: в середньому два вето щороку. При цьому, частота ухвалення резолюцій РБ залишається незмінною, отже застосовування вето, фактично, не дуже вплинуло на роботу Ради з інших питань. Проте, його ситуативне застосовування дозволяє постійному члену показати свою готовність вдатися до цього засобу, якщо запропоновані рішення надто відрізняються від його намірів. Це означає, що можливість застосування вето справлятиме значний прихований ефект на розробку всіх резолюцій, а не лише резолюцій з питань, стосовно яких вже скористалися правом вето.

У 19 випадках накладення вето у 2003-2012рр. цим правом жодного разу не скористалися Велика Британія і Франція, п'ять разів скористався Китай і по сім – Росія і США (таблиця 2.6). Пропорції є очевидними.

Усі сім вето США стосувалися палестинського питання та не дозволили ухвалити резолюції з критикою дій Ізраїлю в конфлікті. Як зазначалося вище, за цей період було чотири резолюції РБ ООН стосовно палестино-ізраїльського конфлікту, але жодної – згідно з Главою VII. У деяких випадках заветовані проекти резолюцій РБ були натомість ухвалені Генеральною асамблеєю (ГА) ООН за процедурою Резолюції Єднання заради миру (*Uniting for Peace*)[20].

Вето Китаю і Росії також демонструють певну логіку: не дозволити РБ втрутитись у внутрішні справи країн, які вважаються їх прихильниками. Китай і Росія вдалися до вето стосовно М'янми, Зімбабве та Сирії (у трьох випадках), кожного разу аргументуючи свої дії тим, що конфлікти та суперечки в цих країнах є їх внутрішньою справою[21]. Крім того, Росія заветувала проект резолюції, що закликала Кіпр погодитися з мирним планом, та резолюції стосовно продовження мандата Спостережної місії ООН у Грузії (*UN Observer Mission in Georgia*, *UNOMIG*), утвореної у 1993р. у зв'язку з конфліктом в Абхазії.

[20] UN General Assembly Resolution 377, 3 Nov. 1950. Ця Резолюція, відома як Резолюція Єднання заради миру, дозволяє ГА ООН розглядати будь-який проект Резолюції РБ ООН, заветований постійним членом.

[21] Згідно з визначенням *UCDP*, ситуація в Зімбабве не була державним збройним конфліктом, але у країні спостерігалася небезпечна напруженість.

Таблиця 2.6. Вето на проекти резолюцій РБ ООН у 2003-2012рр.

Дата	Постійні члени	Питання
16 вересня 2003	США	Ситуація на Близькому Сході, включно з палестинським питанням
14 жовтня 2003	США	Ситуація на Близькому Сході, включно з палестинським питанням
25 березня 2004	США	Ситуація на Близькому Сході, включно з палестинським питанням
21 квітня 2004	Росія	Кіпр (мирний план)[a]
5 жовтня 2004	США	Ситуація на Близькому Сході, включно з палестинським питанням
13 липня 2006	США	Ситуація на Близькому Сході, включно з палестинським питанням
11 листопада 2006	США	Ситуація на Близькому Сході, включно з палестинським питанням
12 січня 2007	Китай, Росія	М'янма (права людини)
11 липня 2008	Китай, Росія	Зімбабве (політична суперечка)[a]
15 червня 2009	Росії	Грузія (продовження місії спостерігачів ООН)
18 лютого 2011	США	Ситуація на Близькому Сході, включно з палестинським питанням
4 жовтня 2011	Китай, Росія	Сирія (внутрішній конфлікт)
4 лютого 2012	Китай, Росія	Сирія (внутрішній конфлікт)
19 липня 2012	Китай, Росія	Сирія (внутрішній конфлікт)[a]

[a] Ці проекти резолюцій мали бути ухвалені згідно з Главою VII Статуту ООН.

Джерело: United Nations, Dag Hammarskjöld Library, 'Security Council: veto list', <https://www.un.org/depts/dhl/resguide/scact_veto_en.shtml>.

Окремі вето, наприклад, стосовно Грузії, М'янми та Зімбабве, були явно спрямовані на запобігання розгляду питання РБ ООН. У багатьох подібних випадках ООН долучається до розв'язання проблем іншими шляхами. Наприклад, у женевських дискусіях з питань наслідків конфлікту в Грузії 2008р. ООН бере участь через Представника ООН на міжнародних дискусіях у Женеві (*UN Representative to the Geneva International Discussions*, *UNRGID*), призначеного Генеральним секретарем ООН[22]. Генеральний секретар призначив також: Спеціального представника у справах Кіпру, який уповноважений очолювати Миротворчі сили ООН на Кіпрі (*UN Peacekeeping Force in Cyprus*, *UNFICYP*), Спеціального радника у справах М'янми; Спільного спеціального посланника ООН і ЛАД у Сирії. Але він не запровадив подібної посади в Зімбабве. Секретаріат ООН може бути фактично задіяним у ряді конфліктів і без формальної резолюції РБ[23].

Інші вето мали на меті спрямувати розгляд конфлікту в РБ у бажаному напрямі, оскільки загалом вилучити конфлікт з порядку денного було важко. Прикладами є палестино-ізраїльський і сирійський конфлікти, де проекти резолюцій однаково часто відхиляли, а потім схвалювали в більш м'якій формі. Так, заветувавши перший проект Резолюції стосовно Сирії в жовтні 2011р., Посол Росії в ООН В.Чуркін висловив стурбованість Росії тим, "що виконання Резолюції Ради Безпеки стосовно Лівії [на початку 2011р.] у тлумаченні [НАТО] є моделлю наступних дій НАТО з реалізації відповідальності

[22] Про міжнародні дискусії в Женеві див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, 'Press releases related to the Geneva International Discussions', <http://www.osce.org/home/104211>.

[23] Charter of the United Nations (посилання 5), Article 99. Приватне спілкування з авторами свідчить, що Департамент ООН з політичних справ у 2013р. працював приблизно у 60 країнах.

за захист"[24]. Але проблема не зникла, призвівши в лютому 2012р. до другого вето Росії і потім, у квітні 2012р., до ухвалення двох резолюцій згідно з Главою VI. Ще раз заветувавши в липні 2012р. проект Резолюції – цього разу згідно з Главою VII, – В.Чуркін заявив, що Росія "не може погодитися з прийняттям документа згідно з Главою VII . . . , який відкриває шлях для тиску санкцій і надалі для зовнішнього військового втручання у внутрішні справи Сирії"[25]. Наступного дня була ухвалена більш м'яка Резолюція – згідно з Главою VI. Таким чином, у відповідь на вето Росії підхід РБ до сирійського конфлікту, очевидно, змінився. Подібною була ситуація в палестино-ізраїльському конфлікті, коли часті вето США чергувалися з ухваленням більш м'яких резолюцій (як це трапилось, наприклад, у 2003р. і 2004р.).

В інших випадках відповідна тема навіть не стає предметом проекту резолюції, оскільки члени РБ знають, що вона буде заветована. Наприклад, до Ради не вносився проект резолюції у зв'язку з військовим вторгненням Росії до Грузії у 2008р., а після вето Росії у 2009р. на пропозицію продовжити Місію *UNOMIG* це питання знов було зняте з порядку денного[26]. Іноді країни, що підтримують дії з певного питання, можуть скористатися передбачуваністю вето для гучної заяви – шляхом внесення проекту резолюції спровокувати публічне вето постійного члена, який бажає зняти питання з порядку денного Ради.

Право вето дозволяє пояснити, чому ряд конфліктних ситуацій залишаються поза увагою РБ ООН. Практика його застосування може відбивати небажання постійного члена бачити певні конфлікти в порядку денному – або через його власну участь у конфлікті, або через можливу шкоду його близькому союзнику. Але іноді трапляється й навпаки: постійні члени можуть порушувати питання в Раді, сподіваючись, що це зміцнить позицію певного постійного члена в конфлікті або допоможе союзнику. Так чи інакше, це відбиває кон'юнктурний погляд на роль РБ, а не принципову точку зору, згідно з якою Рада має звертати увагу на всі загрози міжнародним миру та безпеці.

Висновки

76 державних збройних конфліктів, що точились у 2003-2012рр., отримали неоднакову увагу РБ ООН. Від Ради як головного органу, відповідального за підтримання міжнародних миру та безпеки, можна було чекати розгляду

[24] United Nations, Security Council, 6627th meeting, S/PV.6627, 4 Oct. 2011, p.4. Про тлумачення резолюцій РБ ООН стосовно Лівії у 2011р. та про відповідальність за захист див.: Еванс Г. Реакція на криваві злочини: нова геополітика втручання. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділи I, II розділу 1; Алланссон М. та ін. Перший рік "арабської весни". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 2; Фанчіні К. Нові миротворчі операції у 2011р. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу 3; Веземан П.Д., Келлі Н. Багатосторонні ембарго на поставки озброєнь. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ III розділу 9.

[25] United Nations, Security Council, 6810th meeting, S/PV.6810, 19 July 2012, p.8.

[26] UN News Centre, 'Russia vetoes extension of UN mission in Georgia', 15 June 2009, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=31151>.

всіх цих конфліктів. Але цього не сталося: 2/3 конфліктів не удостоїлися резолюцій РБ. Попри те, що більшість з них вважаються дрібними, вони, очевидно, можуть зазнати ескалації. Тому, якби РБ керувалася міркуваннями запобігання цьому, слід було б чекати на завчасні дії згідно з Главою VI Статуту ООН. Але цей підхід не був превалюючим. Втім, є свідчення уваги до побудови миру після конфліктів – Рада вживає заходів із запобігання відновленню вже не активних конфліктів. Типовим прикладом цього є конфлікт у Ліберії.

Чим вище інтенсивність конфлікту, тим імовірнішою є увага РБ до нього: 11 із 18 конфліктів, що переросли у війну, супроводжувалися резолюціями РБ. Крім того, вісім війн стали темою резолюцій згідно з Главою VII. Це означає, що Рада офіційно визнала їх загрозою міжнародним миру та безпеці. Цікаво, що попри наявність дуже руйнівних конфліктів в інших регіонах, більшість із цих резолюцій стосувалися конфліктів в Африці. На момент підготовки цього матеріалу конфлікт у Сирії за три роки навіть не став предметом резолюцій РБ згідно з Главою VII. Для більшості спостерігачів це може здатися вкрай непослідовним, особливо, враховуючи мінливість ситуації у близькосхідному регіоні.

Складність забезпечення послідовних дій РБ заслуговує на увагу у випадку Близького Сходу. Серед багатьох складних ситуацій там не останнє місце посідає палестино-ізраїльський конфлікт. Але у 2003-2012рр. Рада не вживала заходів стосовно цього конфлікту згідно з Главою VII. Водночас, деякі інші ситуації Рада розглядала як загрозу міжнародним миру та безпеці, зокрема конфлікти в Афганістані, Іраку та інші, пов'язані з "глобальною війною США з тероризмом". У цій війні США могли покластися на єдність міжнародної реакції загалом і на підтримку всіх інших постійних членів Ради зокрема. Ця єдність означала, що Рада може бути дієздатною. Але в інших випадках постійні члени обирали різні підходи, стверджуючи, що окремі конфлікти (навіть якщо вони також вважалися проявом тероризму) є предметом національного суверенітету, а не ООН. Так Росія не допустила дій ООН стосовно Чечні і вдалася до аргументів непорушності свого суверенітету заради досягнення того ж результату в її конфлікті з Грузією. Китай і Росія також спільно блокували міжнародні дії стосовно М'янми та Зімбабве.

Але в цілому практика застосування вето не паралізувала діяльність ООН. У палестино-ізраїльському конфлікті, попри неодноразові вето США, РБ спромоглась ухвалити резолюції згідно з Главою VI, а ГА ООН також розглянула це питання. У випадках окремих конфліктів, стосовно яких проекти резолюцій РБ були заветовані (насамперед, у Грузії і М'янмі), Генеральний секретар все ж таки зміг призначити представників чи посланників, що дозволило ООН не залишати ці ситуації поза увагою.

Ситуація, коли п'ять держав мають право вето на проекти резолюцій РБ, вимагає постійного контролю, незалежно від юридичної сторони цього питання. Якщо члени ООН вважають застосування вето невідповідним духу Організації або серйозності викликів, вони можуть вдатися до використання інших важелів – таких, як регіональні організації, – і наполягати на реформуванні структури РБ ООН.

III. Структура організованого насильства у 2003-2012рр.

ЛОТТА ТЕМНЕР, ПЕТЕР ВАЛЛЕНШТАЙН

УППСАЛЬСЬКА ПРОГРАМА ЗБОРУ ДАНИХ ПРО КОНФЛІКТИ

У цьому підрозділі розглядаються три види організованого насильства, що використовуються Уппсальською Програмою збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program*, *UCDP*) – державний конфлікт, недержавний конфлікт та одностороннє насильство. Кількість випадків насильницьких дій, що спричинили загибель понад 25 осіб упродовж року (поріг обліку *UCDP*), у 2012р. була дещо меншою (97), ніж у 2003р. (111). Хоча кількість державних і недержавних конфліктів за 10 років зросла, кількість випадків одностороннього насильства постійно зменшувалася (діаграма 2.1). Якщо подивитися на загальну тенденцію числа жертв організованого насильства, вимальовується сумніша картина. Переважно через державні конфлікти, число загиблих від організованого насильства зросло з майже 36 тис. у 2003р. до приблизно 46 тис. у 2012р. (діаграма 2.2).

У рамках загальної тенденції, кожен з трьох видів насильства має власну внутрішню динаміку, на яку лише частково впливають інші види. Повна картина, звичайно, є складнішою, але немає чітких ознак того, що три категорії насильства взаємно компенсуються, наприклад, скорочення одного виду тягне збільшення двох інших.

Державні конфлікти

Державний конфлікт визначається як протиріччя між двома сторонами, принаймні одна з яких є урядом держави, з приводу влади та/або території, під час врегулювання якого використання сторонами збройної сили призвело до загибелі не менше 25 осіб упродовж одного календарного року[1]. Державний конфлікт, що призвів до загибелі внаслідок бойових дій не менше 1 000 осіб за рік, класифікують у цьому році як “війну”; інші збройні конфлікти класифікують як “дрібні”[2]. Це визначення застосовують до конфліктів як низької інтенсивності, що тривають лише один чи кілька років – наприклад, конфлікт з приводу території між політично-релігійним рухом Бунду-діа-Конго (*Bundudia-Kongo*) та Урядом ДРК у 2007-2008рр., – так і до високоінтенсивних, затяжних конфліктів – наприклад, конфлікт з приводу влади в Афганістані, в якому уряди один за одним з 1978р. воювали та досі воюють проти різних повстанських угруповань.

За період 2003-2012рр. сталося 76 активних державних конфліктів, 32 з них – у 2012р. (таблиця 2.7). Кількість активних конфліктів у перший та

[1] Ця категорія в інших базах даних *UCDP* іменується як “збройний конфлікт”.

[2] Категорія дрібного державного конфлікту в інших базах даних *UCDP* іменується як “дрібний збройний конфлікт”.

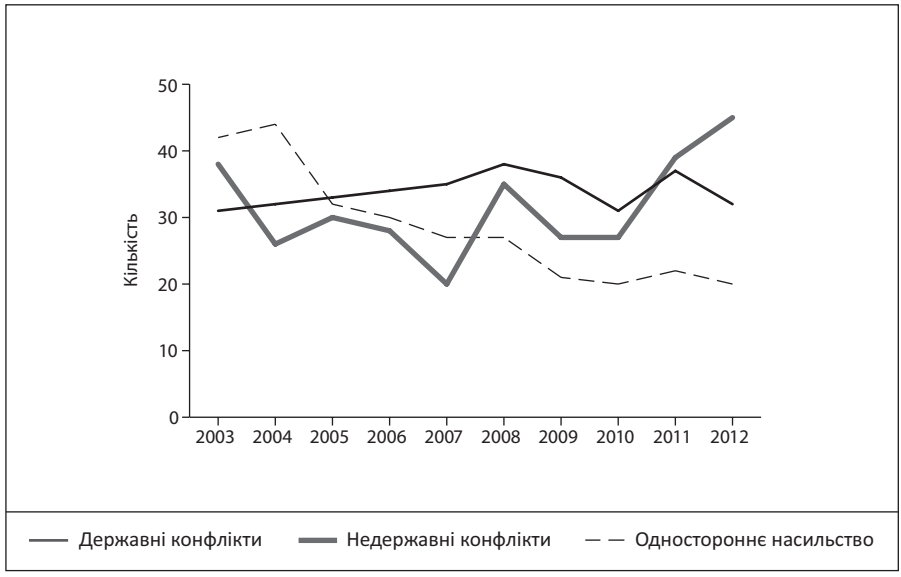

Діаграма 2.1. Кількість державних, недержавних конфліктів і випадків одностороннього насильства у 2003-2012рр.

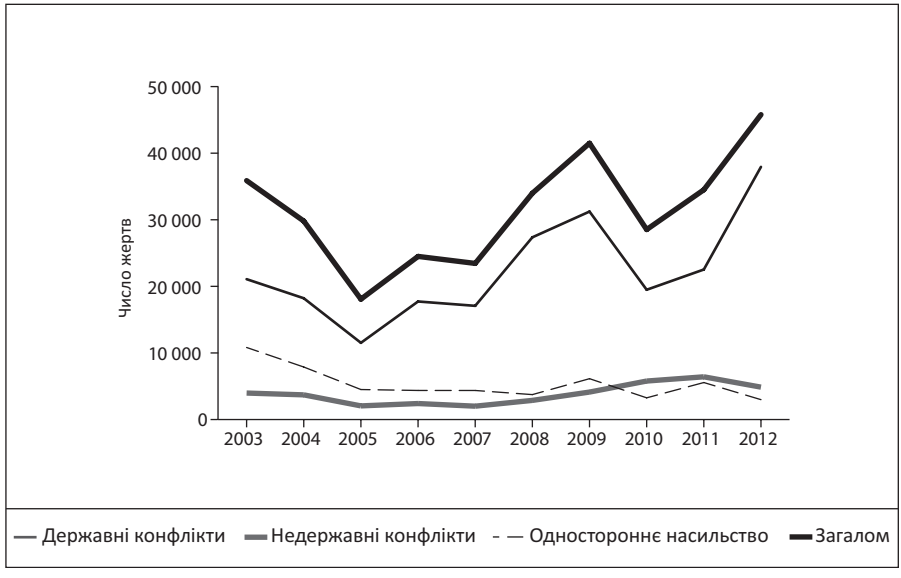

Діаграма 2.2. Число жертв державних, недержавних конфліктів та одностороннього насильства у 2003-2012рр.

останній роки періоду була однаковою, але між ними було два піки, один – у 2008р., а другий – у 2011р. (таблиця 2.8)[3].

[3] *UCDP* розглядає бойові дії між різними групами учасників в одній суперечці (з приводу влади чи певної території) у тій самій країні як один конфлікт.

Таблиця 2.7. Державні конфлікти у 2012р.

Місце[a]	Сторони	Причина протиріччя	Рік початку[b]	Жертви, 2012р.	Зміни, порівняно з 2011[c]
Африка					
Алжир	Уряд Алжиру				
	проти Аль-Каїди в Ісламському Магрибі (*al-Qaeda in the Islamic Maghreb, AQIM*)	влада	1998/ 1999	225	–
	проти Руху за єдність і джихад у Західній Африці (*Mouvement pour le Tawhîd et du Jihad en Afrique de l'Ouest*, *MUJAO*)	влада	2012	25	. .
ЦАР	Уряди ЦАР, Чаду				
	проти Альянсу *Séléka*	влада	2012	44	. .
ДРК	Уряд ДРК				
	проти Руху 23 березня (*Mouvement du 23 Mars*, *M23*), Руанди, Уганди	влада	2012	660	. .
Ефіопія	Уряд Ефіопії				
	проти Національного фронту визволення Огадену (*Ogaden National Liberation Front, ONLF*)	територія (Огаден)	1994	25	0
Ефіопія	Уряд Ефіопії				
	проти Фронту визволення Оромо (*Oromo Liberation Front, OLF*)	територія (Оромія)	1974/ 1977	25	0
Малі	Уряд Малі				
	проти Захисників віри (*Ansar Dine*)	влада	2012	60	. .
	проти військової фракції Червоних беретів (*Red Berets*)	влада	2012	27	. .
Малі	Уряд Малі				
	проти Національного руху визволення Азаваду (*Mouvement national de libération de l'Azawad*, *MNLA*)	територія (Азавад)	2012	131	. .
Нігерія	Уряд Нігерії				
	проти Прихильників поширення вчення Пророка та джихаду (*Jama'atu Ahlis Sunna Lidda'awati wal-Jihad*), або Боко Харам (*Boko Haram*)	влада	2009	812	+ +
Руанда (ДРК)	Уряди Руанди, ДРК				
	проти Демократичних сил визволення Руанди (*Forces démocratiques de libération du Rwanda*, *FDLR*)	влада	2001	62	–
Сомалі (Сомалі, Кенія)	Уряди Сомалі, Бурунді, Джібуті, Ефіопії, Кенії, Сьєрра-Леоне, Уганди				
	проти Аль-Шабаб (*al-Shabab*)	влада	2008	2 620	+
Півд. Судан	Уряд Південного Судану				
	проти Руху/Армії визволення Південного Судану (*SSLM/A*)	влада	2011	137	+
Півд. Судан, Судан	Уряд Південного Судану проти Уряду Судану	територія (спільний кордон)	2012	365	. .
Судан	Уряд Судану				
	проти Суданського революційного фронту (*Sudanese Revolutionary Front, SRF*)	влада	2011	1 119	+ +

Місце[a]	Сторони	Причина протиріччя	Рік початку[b]	Жертви, 2012р.	Зміни, порівняно з 2011[c]
Америка					
Колумбія	Уряд Колумбії проти Революційних збройних сил Колумбії (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*, *FARC*)	влада	1964	211	0
США (Афганістан, Пакистан)	Уряди США, Франції проти Аль-Каїди (*al-Qaida*)	влада	2001	221	+
Азія та Океанія					
Афганістан (Афганістан, Пакистан)	Уряд Афганістану, Багатонаціональна коаліція[d] проти Талібану (*Taliban*)	влада	1995	7 442	0
Індія	Уряд Індії проти Маоїстької комуністичної партії Індії (*Communist Party of India–Maoist, CPI-M*)	влада	2004/ *2005*	242	–
Індія	Уряд Індії проти кашмірських повстанців	територія (Кашмір)	1984/ 1989	141	0
Індія	Уряд Індії проти Армії національного визволення Гаро (*Garo National Liberation Army*, *GNLA*)	територія (Гароленд)	2010/ 2012	27	. .
М'янма	Уряд М'янми проти Організації незалежності Качину (*Kachin Independence Organization*, *KIO*)	територія (Качин)	1961	702	+ +
Пакистан	Уряд Пакистану проти Руху Талібан у Пакистані (*Tehrik-i-Taliban Pakistan*, *TTP*)	влада	2007/ 2008	2 328	0
	проти фракції *TTP* Таріка Афріді (*TTP–Tariq Afridi, TTP-TA*)	влада	2012	30	. .
	проти Армії Ісламу (*Lashkar-e-Islam*)	влада	2008/ 2009	347	. .
Пакистан	Уряд Пакистану проти Армії визволення Белуджистану (*Balochistan Liberation Army, BLA*)	територія (Белуджистан)	2004	42	0
	проти Белуджського визвольного фронту (*Baloch Liberation Front, BLF*)	територія (Белуджистан)	1973/ 1974	25	. .
	проти Белуджської республіканської армії (*Baloch Republican Army, BRA*)	територія (Белуджистан)	2007/ 2008	61	. .
Філіппіни	Уряд Філіппін проти Комуністичної партії Філіппін	влада	1969	182	–
Філіппіни	Уряд Філіппін проти Групи Абу Сайяфа (*Abu Sayyaf Group*, *ASG*)	територія (Мінданао)	1993	78	0
	проти Ісламського фронту свободи Бангсаморо (*Bangsamoro Islamic Freedom Movement*, *BIFM*)	територія (Мінданао)	2012	36	. .
Таїланд	Уряд Таїланду проти повстанців Патані	територія (Патані)	1965/ 2003	132	0

Місце[a]	Сторони	Причина протиріччя	Рік початку[b]	Жертви, 2012р.	Зміни, порівняно з 2011[c]
Європа					
Азербайджан (Вірменія, Азербайджан)	Уряд Азербайджану проти Нагірно-Карабаської Республіки, Вірменії	територія (Нагірний Карабах)	1991	25	. .
Росія	Уряд Росії проти сил "Кавказького емірату"	територія ("Кавказький емірат")	2007	516	+
Близький Схід					
Ірак	Уряд Іраку проти Ісламської держави Ірак (*Dawlat al-'Iraq al-Islamiyya*, *ISI*)	влада	2004	565	–
Ізраїль	Уряд Ізраїлю проти Ісламського руху спротиву Хамас (*Harakat al-Muqawarna al-Islamiyya*)	територія (Палестина)	1989/ 1993	38	+ +
	проти Палестинського ісламського джихаду (*Harakat al-Jihad al-Islami fi Filastin*, *PIJ*)	територія (Палестина)	1987/ 1995	26	–
Сирія (Сирія, Туреччина)	Уряд Сирії проти Вільної сирійської армії (*Free Syrian Army, FSA*)	влада	2011	14 716	+ +
	проти Фронту підтримки народу Сирії (*Jabhat al-Nusra li al-Sham*)	влада	2012	339	. .
Туреччина	Уряд Туреччини проти Робітничої партії Курдистану (*Partiya Karkerên Kurdistan*, *PKK*)	територія (Курдистан)	1983/ 1984	811	+
Ємен	Уряди Ємену, США проти Аль-Каїди на Аравійському півострові (*al-Qaeda in the Arabian Peninsula, AQAP*)	влада	2009	2 321	+ +

ЦАР – Центральноафриканська Республіка; ДРК – Демократична Республіка Конго.

[a] "Місце" означає державу, чий уряд протистоїть опозиційній організації. Якщо бойові дії тривали в іншому місці, всі країни, де відбувалися бої, зазначені в дужках. Назва місця наведена один раз для кожного конфлікту в цьому місці. В одному місці може бути лише один конфлікт з приводу влади та один – території.

[b] "Рік початку" означає початок боротьби між урядом і повстанським угрупованням або іншим урядом. Якщо зазначено два роки, то першим наведено рік, у якому зафіксовано перший загиблий внаслідок бойових дій, другим – рік, у якому вперше перевищено поріг у 25 загиблих внаслідок бойових дій.

[c] "Зміни з 2011р." відбивають збільшення або зменшення числа загиблих внаслідок бойових дій у 2012р., порівняно з 2011. Символи означають: "+ +" – число загиблих збільшилося >50%; "+" – число загиблих збільшилося на 10-50%; "0" – число загиблих залишилося незмінним (± 10%); "–" – число загиблих зменшилося на 10-50%; "– –" – число загиблих зменшилося >50%; ". ." – конфлікт у 2011р. був неактивним.

[d] Війська до коаліції у 2012р. відрядили такі країни: Албанія, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Бахрейн, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Сальвадор, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Південна Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Малайзія, Македонія, Монголія, Чорногорія, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Тонга, Туреччина, Україна, ОАЕ, Велика Британія, США.

Джерело: UCDP Dyadic Dataset v.1-2013, 1946-2012; UCDP Battle-related Deaths Dataset v.5-2013, 1989-2012, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>.

Таблиця 2.8. Державні конфлікти у 2003-2012рр., за інтенсивністю, типами та регіонами

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загалом	**31**[a]	**32**	**33**[a]	**34**[a]	**35**	**38**[a]	**36**	**31**	**37**	**32**
Інтенсивність										
Дрібні	26	25	28	29	31	33	30	27	31	26
Війни	5	7	5	5	4	5	6	4	6	6
Типи конфліктів										
Міждержавні	2	–	–	–	–	1	–	–	1	1
Внутрішньодержавні	27	28	27	28	30	31	28	22	27	23
Інтернаціоналізовані внутрішньодержавні	2	4	6	6	5	6	8	9	9	8
Регіон										
Африка	11	10	7	10	12	13	12	10	15	13
Америка	1	3	2	2	3	3	3	3	2	2
Азія та Океанія	15	14	17	16	14	16	15	12	13	10
Європа	1	2	2	1	2	2	1	1	1	2
Близький Схід	3	3	5	5	4	4	5	5	6	5

[a] Згідно з новою інформацією, до даних за 2003р., 2005р., 2006р. і 2008р., наведених у *Щорічнику СІПРІ 2013*, додані такі державні конфлікти: між Урядом Чаду та Рухом за демократію і справедливість у Чаді (*Mouvement pour la démocratie et la justice au Tchad*, *MDJT*) у 2003р.; між Урядом Бангладеш і Комуністичною партією Східної Бенгалії (*Purbo Banglar Communist Party*, *PBCP*) та фракцією *PBCP* – Народна війна (*PBCP-Janajuddha*) у 2005р.; між Урядом Бангладеш і *PBCP-Janajuddha* у 2006р., між Урядом Китаю та Ісламським рухом Східного Туркестану (*East Turkestan Islamic Movement*, *ETIM*) у 2008р.

Аналіз втрат засвідчує більш драматичну тенденцію цього періоду. Число загиблих зросло з дещо більше 21 тис. у 2003р. до майже 38 тис. у 2012р.[4] Це зростання було нерівномірним, із суттєвим зменшенням числа жертв у 2005р. і 2010р. У 2009р. цей показник вперше за 10-річчя перевищив 30 тис., насамперед, через різке загострення конфлікту у Шрі-Ланці. Цей конфлікт завершився того ж року поразкою Тигрів визволення Таміл Еламу (*Liberation Tigers of Tamil Eelam, LTTE*). Події в Афганістані та Пакистані також відіграли свою роль. У 2009р. загострився конфлікт афганського Уряду з Талібаном, і виник новий гострий конфлікт між Урядом Пакистану та Рухом Талібан у Пакистані (*Tehrik-i-Taliban Pakistan*, *TTP*). Велике число жертв у 2012р. зумовлене насамперед внутрішньою війною в Сирії, яка, розпочавшись у 2011р., поступово набирала обертів, забравши у 2012р. від 15 тис. до понад 30 тис. життів і продовжуючи завдавати величезних людських страждань[5].

[4] У тексті число жертв подається, якщо не зазначено інше, за найкращими оцінками *UCDP*. Інформацію про нижчі та вищі оцінки для кожного конфлікту див. у масиві даних для відповідної категорії: Uppsala Conflict Data Program (UCDP), 'UCDP data', <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>.

[5] Різниця між уточненою (понад 15 тис.) і найвищою (майже 31 тис.) оцінками пояснюється тим, що кілька неурядових організацій надають узагальнені звіти про Сирію, які важко деталізувати. Виходячи з ситуації, ці жертви віднесені до категорії державних конфліктів, але лише як найвища оцінка. Серед них багато цивільних, вбитих під час випадкових обстрілів і перехресного вогню.

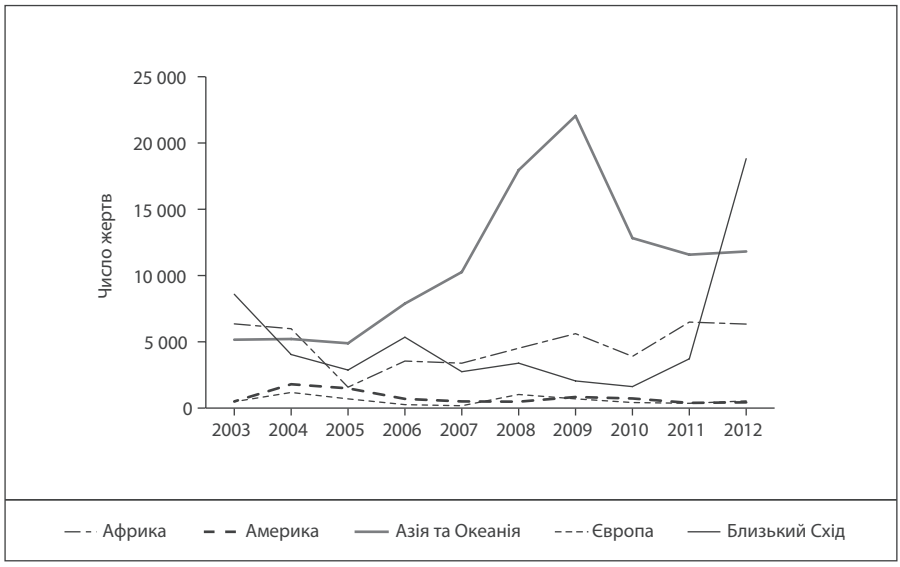

Діаграма 2.3. Число жертв у 2003-2012рр. внаслідок бойових дій у державних конфліктах, за регіонами

UCDP розрізняє три типи державних конфліктів: міждержавні, внутрішньодержавні та інтернаціоналізовані внутрішньодержавні. Міждержавні конфлікти точаться між урядами двох або кількох держав. Внутрішньодержавні конфлікти точаться між урядом держави та одним чи кількома повстанськими угрупованнями. Інтернаціоналізовані внутрішньодержавні конфлікти – це конфлікти, в яких одна або обидві сторони отримують допомогу військами від іншої держави. Внутрішньодержавні конфлікти наразі є найпоширенішими; в більшості років на них припадає понад 80% усіх конфліктів, і ніколи – менше 70%. У загальній кількості конфліктів найменшу частку складають міждержавні. За 2003-2012рр. їх було лише п'ять: між Індією і Пакистаном (2003р.), Іраком і США із союзниками (2003р.), Джібуті та Ерітреєю (2008р.), Камбоджею і Таїландом (2011р.), Суданом і Південним Суданом (2012р.). Попри невелику кількість міждержавних конфліктів, їх не слід недооцінювати. Враховуючи великі ресурси, що їх можуть мобілізувати уряди, порівняно з повстанськими угрупованнями, конфлікти між державами можуть швидко зазнати ескалації і спричинити багато жертв[6].

Інтернаціоналізовані внутрішньодержавні конфлікти дедалі більше стають звичним явищем. З 2010р. частка конфліктів із залученням іноземних військ не падала впродовж тривалого періоду нижче 24% – що є дуже високим показником[7]. Те, що чверть або й більше всіх конфліктів інтернаціоналізовані,

[6] Lacina, B. and Gleditsch, N.P., 'Monitoring trends in global combat: a new dataset of battle deaths', *European Journal of Population*, vol.21 (2005), pp.145-166.

[7] Про тривалий період див.: Themnér, L. and Wallensteen, P., 'Armed conflicts, 1946-2010', *Journal of Peace Research*, vol.48, no.4 (2011), pp.525-536.

може зашкодити миротворчим зусиллям, оскільки зовнішнє втручання може призвести до затягування конфліктів[8].

Інтернаціоналізовані внутрішньодержавні конфлікти, що тривали у 2003-2012рр., можна розділити на дві великі групи (які іноді перетинаються): (*a*) конфлікти, пов'язані з "глобальною війною США з тероризмом", зокрема війна в Афганістані та Іраку, конфлікт США з Аль-Каїдою; (*b*) випадки втручання урядів у внутрішні конфлікти сусідніх країн, наприклад, конфлікт між Сомалі та Аль-Шабаб, де у 2012р. сомалійський Уряд підтримували війська з Бурунді, Джібуті, Ефіопії, Кенії, Сьєрра-Леоне та Уганди під прапором Місії АС у Сомалі (*African Union Mission in Somalia*, *AMISOM*).

Із 76 державних конфліктів у 2003-2012рр., 29 (38%) точилися в Африці, 30 (39%) – в Азії та Океанії, 9 (12%) – на Близькому Сході, по 4 (по 5%) – у Європі та в Америці.

У перші вісім років 10-річного періоду Азія та Океанія були регіоном з найбільшою кількістю активних державних конфліктів – 14-17 щороку. Але з 2010р. їх кількість почала зменшуватися; у 2012р. було зареєстровано 10 активних конфліктів. Це найнижча кількість за період 2003-2012рр. і більш ніж на 40% менше за піковий 2005р. Це сталося, зокрема, через зменшення кількості активних конфліктів у північно-східній Індії і М'янмі. Обидві ці країни були ареною багатьох державних конфліктів (особливо з приводу території) із сепаратистськими угрупованнями, що борються за незалежність чи більшу автономію. Останніми роками багато конфліктів у північно-східній Індії припинилися завдяки залученню Урядом повстанських угруповань до переговорного процесу. Хоча розв'язання глибинних проблем, що спричинили конфлікти, ще попереду, але це призвело до домовленостей про припинення вогню і зменшення інтенсивності конфліктів[9]. Те ж саме стосується конфліктів у сусідній М'янмі.

Хоча кількість конфліктів в Азії та Океанії зменшилась, але число загиблих внаслідок бойових дій зросло більш ніж на 6 600 осіб: з майже 5 200 – у 2003р. до понад 11 800 – у 2012р., з піком у понад 22 тис. осіб у 2009р. (діаграма 2.3). Тобто азійські конфлікти в цей період стали значно жорстокішими. Як зазначено вище, це сталося переважно через ескалацію ряду конфліктів, особливо в Афганістані, Пакистані та Шрі-Ланці, і не має розглядатись як загальна тенденція.

В Африці загальна кількість державних конфліктів дещо збільшилася: з 11 активних конфліктів у 2003р. до 13 – у 2012р. Зменшившись спочатку до семи, їх кількість з 2005р. почала зростати, стрибнувши з 10 у 2010р. до 15 у 2011р. – році, коли Африка обійшла за цим показником Азію та Океанію. Попри незначне зменшення до 13 у 2012р., Африка залишалася регіоном з найбільшою кількістю державних конфліктів наприкінці цього періоду.

[8] Cunningham, D.E., 'Blocking resolution: how external states can prolong civil wars', *Journal of Peace Research*, vol.47, no.2 (Mar. 2010), pp.115-127.

[9] Див. статті про Ассам, Бодоленд і Нагаленд: *UCDP Conflict Encyclopedia*, <http://www.ucdp.uu.se/database>.

Що стосується числа загиблих внаслідок бойових дій у конфліктах в Африці, то на початку та наприкінці періоду були зафіксовані однакові величини – дещо більше 6 300 осіб. У 2003-2005рр. число жертв суттєво зменшилося – до менш ніж 1 600 – переважно через деескалацію конфлікту між урядом Уганди та Господньою армією опору (*Lord's Resistance Army*, *LRA*) та припинення конфлікту в Судані. У 2006р. і 2011р. число загиблих внаслідок бойових дій зростало з наступним невеликим зниженням у 2012р. Таким чином, конфлікти в Африці були не такими смертоносними, як в Азії та Океанії. Але, враховуючи слабкість багатьох африканських держав, суспільні наслідки можуть бути важкими.

Упродовж 2003-2012рр. в Америці та Європі суттєвих коливань у річній кількості конфліктів не було. В Європі спостерігалося невелике зростання числа загиблих внаслідок бойових дій з піками у 2004р. і 2008р.: перший – через інтенсивні бої під час конфлікту в Чечні, другий – через інтернаціоналізований внутрішній конфлікт у Грузії, коли Росія відрядила війська до самопроголошеної Республіки Південна Осетія. В Америці число загиблих у конфліктах суттєво зросло у 2003-2004рр. – з 500 до майже 1 800 осіб, переважно через ескалацію конфлікту в Колумбії. Надалі їх число зменшилося – у 2012р. було зафіксовано дещо більше 400 загиблих внаслідок бойових дій.

Натомість і кількість збройних конфліктів, і, особливо, число загиблих внаслідок бойових дій зросли на Близькому Сході. Кількість конфліктів збільшилася з трьох у 2003р. до шести у 2011р. Число загиблих спочатку зменшувалося (хоч і нерівномірно) до 2010р., після чого було зафіксовано суттєве зростання: з дещо більше 1 600 загиблих у 2010р. до майже 19 тис. – у 2012р. Це відбиває драматичний розвиток подій в регіоні[10]. Крім спалаху та ескалації війни в Сирії, що була головним чинником збільшення числа жертв, загострився конфлікт між Урядом Ємену та Аль-Каїдою на Аравійському півострові (*AQAP*), де число жертв зросло з менше 100 у 2009р. до понад 2 300 у 2012р.

Недержавні конфлікти

Недержавний конфлікт визначається як використання збройної сили між двома організованими групами, жодна з яких не є урядом держави, що спричиняє принаймні 25 смертей внаслідок бойових дій упродовж року. Залежно від рівня організації груп, недержавні конфлікти поділяють на три типи: (*а*) конфлікти між формально організованими групами, такими, як повстанські угруповання; (*б*) конфлікти між неформально організованими членами та прихильниками політичних партій і кандидатів ("неформальні групи прихильників"); (*в*) конфлікти між неформально організованими угрупованнями, що мають

[10] Алланссон М. та ін. Перший рік "арабської весни". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 2; Алланссон М., Солленберг М., Темнер Л. Збройні конфлікти крізь призму "арабської весни". – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ I розділу 1.

спільні етнічні, кланові, релігійні, національні чи племінні ознаки (“неформально організовані етнічні чи релігійні групи”)[11]. Таким чином, недержавний конфлікт стосується широкого спектру насильства, яке болісно вражає цивільне населення, але на міжнародні відносини часто впливає менше, ніж державний конфлікт. Зокрема, цей вид охоплює конфлікти між добре організованими групами – такими, як численні мексиканські наркокартелі, що воюють між собою, а також конфлікти між етнічними групами Африканського Рогу, наприклад, між народами дегодія і гарре на північному сході Кенії[12].

Упродовж 2003-2012рр. у світі стався загалом 231 недержавний конфлікт, 45 з яких – у 2012р. (таблиця 2.9). Кількість активних недержавних конфліктів за 10 років зросла та у 2012р. була вищою, ніж у будь-який рік періоду, де зростання було нерівномірним (таблиця 2.10).

Збільшення кількості конфліктів супроводжувалось очікуваним зростанням числа жертв. Якщо 38 конфліктів у 2003р. спричинили майже 4 000 жертв, то 45 конфліктів у 2012р. – майже 4 900 жертв. Середнє число загиблих у недержавних конфліктах у цих двох роках було майже однаковим: 105 – у 2003р. і 108 – у 2012р.; отже, недержавні конфлікти загалом не стали більш смертоносними (діаграма 2.4). Проте, тенденції у кількості недержавних конфліктів і числі жертв упродовж 10-річчя різняться. Це найкраще ілюструють, зокрема, зміни у 2011-2012рр., коли кількість конфліктів зросла на шість, а число жертв зменшилося на 1 550 осіб (на 24%). Таке значне скорочення сталося переважно через очевидну деескалацію трьох конфліктів: між наркокартелями *Juarez* і *Sinaloa* в Мексиці; між етнічними групами лоу нуер і мурле в Південному Судані; між християнами та мусульманами в Нігерії. Хоча всі три конфлікти залишались активними та досить кривавими, порівняно з іншими недержавними конфліктами, вони не спричинили кровопролиття такого масштабу, як у 2011р. Для цього виду організованого насильства характерні нестабільні кількість та інтенсивність недержавних конфліктів у різні роки: недержавні конфлікти рідко тривають більше року, та навіть у цьому випадку, як правило, не зберігають постійним рівень насильства. Ті нечисленні недержавні конфлікти, що стають особливо смертоносними, як у 2011р., рідко залишаються на цьому рівні, оскільки учасники не здатні підтримувати таку інтенсивність тривалий час.

[11] Останні два типи недержавних конфліктів можуть перетинатися. Так, у багатьох країнах прихильники різних політичних партій часто за визначенням належать до тієї чи іншої етнічної групи. У роки виборів ці групи мобілізуються під політичним прапором, а в конфліктах, що відбуваються в інші роки, вони мобілізуються як етнічна група. Для забезпечення належного аналізу та відстеження конфлікту, навіть якщо в різні роки про нього звітували по-різному, *UCDP* має правило класифікації: якщо в якомусь році точився конфлікт між двома етнічними групами, а потім, в якомусь іншому році ці групи брали участь у зіткненнях на політичному грунті (тобто як прихильники партій), то всі роки, коли тривав конфлікт, класифікуються як частини одного й того самого етнічного конфлікту.

[12] Бауманн Й. та ін. Організоване насильство на Африканському Розі. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу 2.

Таблиця 2.9. Недержавні конфлікти у 2012р.

Місце[a]	Сторона А	Сторона Б	Організаційний рівень[b]	Рік початку[c]	Жертви, 2012р.	Зміни з 2011р.[d]
Африка						
ДРК	*APCLS*	*M23*	1	2012	30	. .
ДРК	*FDC*	*FDLR*	1	2011	35	+
ДРК	*FDLR*	Розлючені селяни (*Raia Mutomboki*)	1	2012	339	. .
Кенія	борана	габра	3	2005	27	. .
Кенія	дегодія	гарре	3	2000	30	. .
Кенія	орма	покомо	3	2012	160	. .
Лівія	гонтар, зінтан	машашія	3	2012	78	. .
Малі	*AQIM*, Боко Харам[e], *MUJAO*	*MNLA*	1	2012	26	. .
Малі	догони	фулані	3	2012	30	. .
Малі	*MNLA*	*MUJAO*, Кривавий батальйон (*Blood Battalion*)	1	2012	25	. .
Нігерія	алаго	еггон	3	2012	60	. .
Нігерія	біром	фулані	3	2010	63	–
Нігерія	християни (Нігерія)	мусульмани (Нігерія)	3	1991	123	– –
Нігерія	фулані	тів	3	2011	102	–
Нігерія	жителі рівнин	*NDV* (*Greenlanders*)	1	2012	48	. .
Сомалі	субклан *Duduble* клану *Gorgorte* (*Hawiye*)	субклан *Suleiman* клану *Habar Gidir* (*Hawiye*)	3	2004	38	. .
Сомалі	Адміністрація Хатумо	Республіка Сомаліленд	1	2012	158	. .
Сомалі	Муджахидіни гір Голіс[f]	штат Пунтленд, Сомалі	1	2010	79	+ +
Півд. Судан	баланда	дінка	3	2012	28	. .
Півд. Судан	бул нуер	луак джанг дінка	3	2012	87	. .
Півд. Судан	гок дінка	рек дінка	3	2010	81	. .
Судан	бор дінка	мурле	3	2007	118	+ +
Судан	лоу нуер	мурле	3	2006	424	– –
Судан	міссеріа	рицейгат аббала	3	2008	58	. .
Америка						
Мексика	Наркокартель *Gulf*	Наркокартель *Los Zetas*	1	2010	555	+ +
Мексика	Наркокартель *de Jalisco Nueva Generación*	Наркокартель *Los Caballeros Templarios*	1	2012	68	. .
Мексика	Наркокартель *Jalisco Nueva Generación*	Наркокартель *Los Zetas*	1	2011	30	– –
Мексика	Наркокартель *Juarez*	Наркокартель *Sinaloa*	1	2008	547	– –
Мексика	Наркокартель *La Familia*	Наркокартель *Los Caballeros Templarios*	1	2011	25	– –
Мексика	Наркокартель *Los Zetas*	Наркокартель *Sinaloa*	1	2010	335	+ +
Мексика	фракція *Trevino*–наркокартелю *Los Zetas*	фракція *Velazquez Caballero* наркокартелю *Los Zetas*	1	2012	77	. .

Місце[a]	Сторона А	Сторона Б	Організаційний рівень[b]	Рік початку[c]	Жертви, 2012р.	Зміни з 2011р.[d]
Азія та Океанія						
Індія	мігранти з Бангладеш	бодо	3	2012	72	. .
Індія	*NSCN-K*	*NSCN-K-K*	1	2012	54	. .
М'янма	буддисти (М'янми)	мусульмани (М'янми)	3	2012	114	. .
Пакистан	Прихильники ісламу (*Ansaar ul-Islam*)	Армія ісламу (*Lashkar-e-Islam*)	1	2007	25	. .
Пакистан	Армія ісламу (*Lashkar-e-Islam*)	Армія племені акахель	1	2012	33	. .
Пакистан	Армія ісламу (*Lashkar-e-Islam*)	Армія племені закахель	1	2011	98	–
Пакистан	Армія ісламу	Військова група *Tawheed ul-Islam*	1	2012	39	. .
Пакистан	Армія ісламу	*TTP*	1	2010	44	. .
Пакистан	шиїти (Пакистан)	суніти (Пакистан)	3	2012	260	. .
Папуа-Нова Гвінея	акуль	камбріп	3	2012	57	. .
Близький Схід						
Єгипет	Прихильники футбольної команди *al-Ahly*	Прихильники футбольної команди *al-Masry*	2	2012	74	. .
Ліван	алавіти (Ліван)	суніти (Ліван)	3	2012	52	. .
Сирія	Гості з Великої Сирії (*Ghuraba al-Sham*), Фронт підтримки народу Сирії (*Jabhat al-Nusra li al-Sham*)	*PYD*	1	2012	29	. .
Сирія	*FSA*, *Jabhat al-Nusra li al-Sham*	*PYD*	1	2012	30	. .

APCLS – Альянс патріотів за вільне і суверенне Конго (*Alliance des patriotes pour un Congo libre et souverain*); *AQIM* – Аль-Каїда в Ісламському Магрибі; *CPJP* – Конференція патріотів за справедливість і мир (*Convention des patriotes pour la justice et la paix*); *FDC* – Конголезькі сили оборони (*Forces de défense congolaise*); *FDLR* – Демократичні сили визволення Руанди (*Forces démocratiques de libération du Rwanda*); *FSA* – Вільна сирійська армія (*Free Syrian Army*); *M23* – Рух 23 березня (*Mouvement du 23 Mars*); *MNLA* – Національний рух визволення Азаваду (*Mouvement national de libération de l'Azawad*); *MUJAO* – Рух за єдність і джихад у Західній Африці (*Mouvement pour le Tawhîd et du Jihad en Afrique de l'Ouest*); *NDV* – Дружина дельти Нігера (*Niger Delta Vigilantes*); *NSCN-K* – Національна соціалістична рада Нагаленд-Хапланг (*National Socialist Council of Nagaland–Khaplang*); *NSCN-K-K* – *NSCN*-Холе-Кітові (*NSCN–Khole-Kitovi*); *PYD* – Партія Демократичний союз (*Partiya Yekîtiya Demokrat*); *TTP* – Рух Талібан у Пакистані (*Tehrik-i-Taliban Pakistan*); *UFDR* – Союз демократичних сил за єдність (*Union des Forces démocratiques pour le rassemblement*); ДРК – Демократична Республіка Конго; ЦАР – Центральноафриканська Республіка;

[a] "Місце" означає географічне місце боїв.

[b] "Рівень організації": 1 – формально організовані групи; 2 – неформальні групи "прихильників"; 3 – неформально організовані етнічні чи релігійні групи.

[c] "Рік початку" – перший рік (з 1988р.), коли в конфлікті зареєстровано 25 жертв.

[d] "Зміни, порівняно з 2011р." відбивають збільшення або зменшення числа загиблих внаслідок бойових дій у 2012р., порівняно з 2011р. Символи означають: "+ +" – число загиблих збільшилося >50%; "+" – число загиблих збільшилось на 10-50%; "0" – незмінне число загиблих (± 10%); "–" – число загиблих зменшилося на 10-50%; "– –" – число загиблих зменшилося >50%; ". ." – конфлікт у 2011р. був неактивним.

[e] Боко Харам (*Boko Haram*) відома також як Прихильники поширення вчення Пророка та джихаду (*Jama'atu Ahlis Sunna Lidda'awati wal-Jihad*).

[f] Муджахидіни гір Голіс раніше називалися сили шейха М.Атома (*Muhammad Said Atom*).

Джерело: UCDP Non-state Conflict Dataset, v.2.5-2013, 1989-2012, <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/datasets/>.

Таблиця 2.10. Недержавні конфлікти у 2003-2012рр., за субкатегоріями та регіонами

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загалом	**38**[a]	**26**	**30**[a]	**28**[a]	**20**[a]	**35**	**27**[a]	**27**	**39**[a]	**45**
Тип										
Формально організовані групи	15	13	12	7	11	13	9	16	19	22
Неформальні групи "прихильників"	3	1	–	1	–	2	1	–	2	1
Неформально організовані етнічні чи релігійні групи	20	12	18	20	9	20	17	11	18	22
Регіон										
Африка	33	20	23	22	12	23	18	13	23	24
Америка	2	3	3	–	–	3	3	7	7	7
Азія та Океанія	2	2	4	5	5	8	6	6	7	10
Європа	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Близький Схід	1	1	–	1	3	1	–	1	2	4

[a] Згідно з новою інформацією, до даних за 2003р., 2005р., 2006р., 2007р., 2009р. і 2011р., наведених у *Щорічнику СІПРІ 2013*, додані або вилучені недержавні конфлікти: між племенами іцекірі та ургобо в Нігерії у 2003р. – вилучено; додано конфлікти між племенами агала та еду у 2005р., дібам і дівелл у 2006р., між угрупованнями *Black Axe*, *Bush Boys*, *Deebam*, *KK* і *NDV* з одного боку та *Outlaws* – з іншого у 2007р.; між *NURTW-Auxiliary* та *NURTW-Tokyo* у 2011р. – всі в Нігерії, а також конфлікт між племенами дімаса та земе нага в Індії у 2009р.

Найбільш поширеним типом недержавного конфлікту у 2003-2012рр. були конфлікти між етнічними чи релігійними групами: 126 конфліктів (55%) точилися між такими групами. 97 конфліктів (42%) відбувалися між формально організованими групами – повстанськими організаціями чи ополченням. Конфлікти між членами і прихильниками політичних партій та кандидатів були нечастими: за весь період їх було зафіксовано лише вісім (3%), що є найменшим показником з усіх трьох типів.

Переважна більшість недержавних конфліктів у 2003-2012рр. сталися в Африці (таблиця 2.10). Більшість з них були зосереджені в кількох країнах. Зі 160 недержавних конфліктів в Африці, 132 (майже 83%) точилися в шести країнах: ДРК, Ефіопії, Кенії, Нігерії, Сомалі та Судані.

Є очевидні відмінності в типах недержавних конфліктів у кожному регіоні. Африка була єдиним регіоном, де недержавні конфлікти точилися переважно між етнічними чи релігійними групами (діаграма 2.5). В усіх інших регіонах більшість конфліктів точилися між формально організованими групами. Особливо це стосується Америки – 94% таких конфліктів. Переважна більшість таких груп – наркокартелі (насамперед у Мексиці), а також кримінальні банди, повстанські угруповання та ополчення.

Хоча більшість жертв у недержавних конфліктах зафіксовано в Африці, але середнє число жертв конфліктів (146) було значно нижчим, ніж в Америці (554). Це можна зокрема пояснити тим, що найбільша кількість недержавних конфліктів в Африці відбувається між неформально організованими групами, такими, як етнічні чи релігійні спільноти, які не можуть

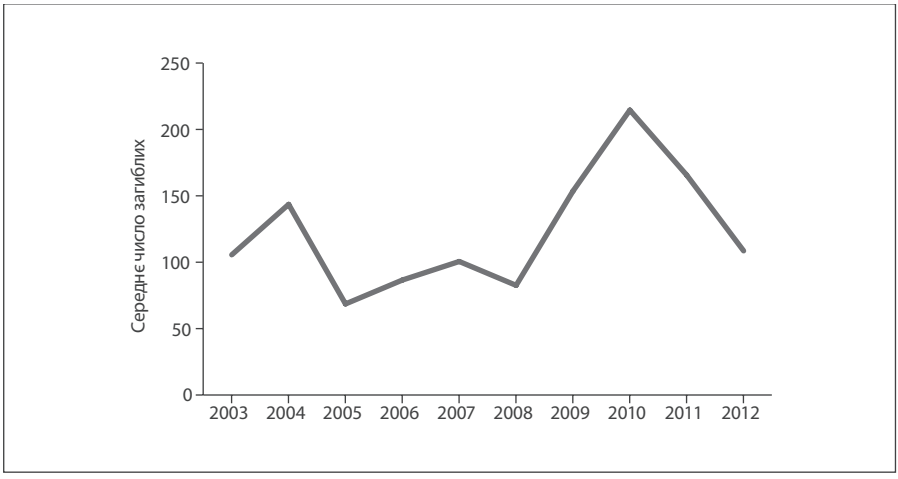

Діаграма 2.4. Середнє число загиблих у недержавних конфліктах у 2003-2012рр.

мобілізувати ресурси так ефективно, як формально організовані повстанські угруповання чи ополчення, тоді як в Америці – найвища частка недержавних конфліктів припадає на конфлікти між формально організованими групами. У 2012р. всі недержавні конфлікти в Америці були зосереджені в Мексиці та точилися між наркокартелями (таблиця 2.9). Багато з цих конфліктів тривають досі.

Одностороннє насильство

Одностороннє насильство визначається як використання збройної сили урядом держави чи формально організованою групою проти неорганізованих цивільних. Держава чи група, від рук якої загинуло 25 або більше неозброєних цивільних упродовж року, реєструється в даних *UCDP* як учасник одностороннього насильства. Це охоплює широкий перелік ситуацій, від переважно дрібних щоденних нападів, які у 2012р. скоювало пакистанське збройне угруповання Армія ісламу (*Lashkar-e-Islam*), до масштабних акцій на кшталт нападів на цивільних з боку Ісламської держави Ірак (*Iraqi Dawlat al-'Iraq al-Islamiyya*, *ISI*) впродовж 2012р.

У 2003-2012рр. було зафіксовано 128 учасників одностороннього насильства, в т.ч. у 2012р. – 20 активних (таблиця 2.11). Їх річна кількість суттєво зменшилася, починаючи з 42 у 2003р. (таблиця 2.12). Мінімальна кількість учасників одностороннього насильства (20) була зафіксована у 2010р. і 2012р. – це стосується як 2003-2012рр., так і всього періоду, за який *UCDP* має дані (1989-2012рр.).

Цій тенденції відповідає зменшення числа жертв одностороннього насильства (діаграма 2.6). У 2003-2008рр. число таких жертв зменшувалося щороку, зокрема у 2004-2005рр. – на 43% завдяки переважно зменшенню одностороннього насильства з боку суданського Уряду та бойовиків ополчення Джанджавід (*Janjaweed*) у Дарфурі. В останні чотири роки 10-річного періоду

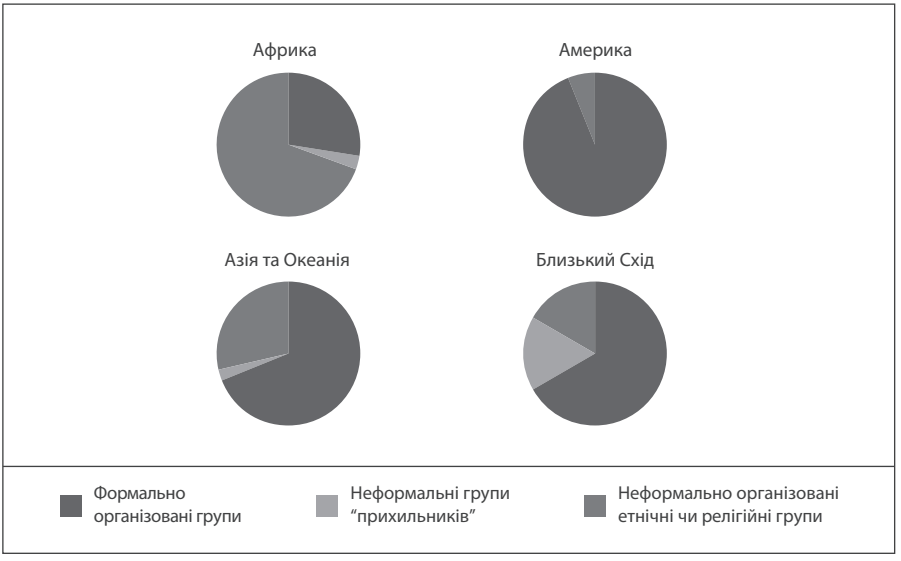

Діаграма 2.5. Типи недержавних конфліктів у 2003-2012рр., за регіонами

цифри дуже коливалися: за збільшенням на 64% у 2009р., коли Демократичні сили визволення Руанди (*Forces démocratiques de libération du Rwanda*, *FDLR*) і *LRA* активізували дії проти цивільних у Центральній Африці, сталося падіння на 47% наступного року, коли активність цих двох учасників помітно зменшилася. У 2011р. число жертв знову різко збільшилося, цього разу на 70%, до майже 5 600 осіб. Головним чинником були дії сирійського Уряду, що спричинили майже 3 000 жертв у 2011р.; це було єдиним збільшенням інтенсивності одностороннього насильства у 2003-2012рр. Загальне число жертв у 2012р. знову зменшилося до майже 3 000 осіб, але ця остання цифра є непевною[13].

Як і у випадку недержавних конфліктів, тенденція в числі жертв одностороннього насильства може відрізнятися від тенденції в кількості винуватців. Наприклад у 2008-2009рр., якщо кількість винуватців одностороннього насильства зменшилася з 27 до 21, то число жертв зросло з приблизно 3 800 до понад 6 100. Такого роду невідповідність часто пов'язана зі зміною поведінки одного суб'єкта. Збільшення числа жертв у 2009р. значною мірою сталося через ескалацію нападів *FDLR* та *LRA* у Центральній Африці.

Недержавні угруповання є головними винуватцями одностороннього насильства. В усі роки періоду 2003-2012рр. недержавних суб'єктів було зафіксовано більше, ніж державних (таблиця 2.12); 94 зі 128 учасників одностороннього насильства (73%) були повстанськими угрупованнями або

[13] Зменшення жертв у 2012р. пояснюється проблемою класифікації одностороннього насильства в Сирії. Інформація, наявна на час підготовки матеріалу, є надто неточною, щоб із певністю класифікувати цей вид організованого насильства. Збір і класифікація інформації про Сирію забирає дуже багато часу, а до деяких джерел, від яких очікуються точніші дані, ще не зверталися. Оновлені цифри будуть наведені в *UCDP Conflict Encyclopedia* (посилання 9).

Таблиця 2.11. Одностороннє насильство у 2012р.

Місце[a]	Учасник	Рік початку[b]	Жертв, 2012р.	Зміни, порівняно з 2011[c]
Африка				
ЦАР, ДРК, Півд. Судан	Господня армія опору (*Lord's Resistance Army*, *LRA*)	1989	65	– –
ДРК	Демократичні сили визволення Руанди (*Forces démocratiques de libération du Rwanda*, *FDLR*)	2004	187	. .
ДРК	Уряд ДРК	1989	111	. .
ДРК	Маї Маї Лумумба (*Mayi Mayi Lumumba*)	2012	30	. .
ДРК	Рая мутомбокі (*Raia Mutomboki*)	2012	43	. .
Кенія, Сомалі	Аль-Шабаб (*Al-Shabab*)	2008	112	+ +
Нігерія	Прихильники поширення вчення Пророка та джихаду (*Jama'atu Ahlis Sunna Lidda'awati wal-Jihad*), або Боко Харам (*Boko Haram*)	2010	459	+ +
Сомалі	Уряд Сомалі	1989	27	–
Півд. Судан	Уряд Південного Судану	2012	37	. .
Півд. Судан, Судан	Уряд Судану	1989	53	– –
Азія та Океанія				
Афганістан	Талібан	2004	83	+
Індія	Комуністична партія Індії–Маоїстська (*CPI–Maoist*)	2005	108	–
Індія	Фронт національного визволення Індії (*People's Liberation Front of India*, *PLFI*)	2012	105	. .
М'янма	Уряд М'янми	1992	109	0
Пакистан	Армія ісламу (*Lashkar-e-Islam*)	2012	32	. .
Пакистан	Рух Талібан у Пакистані (*Tehrik-i-Taliban Pakistan, TTP*)	2007	166	–
Пакистан	*TTP-Islahi*	2012	41	. .
Таїланд	повстанці Патані	2004	111	0
Близький Схід				
Ірак	Ісламська держава Ірак (*Iraqi Dawlat al-'Iraq al-Islamiyya*, *ISI*)	2004	769	+ +
Сирія	Уряд Сирії	2011	337	– –

[a] "Місце" означає географічне місце одностороннього насильства.

[b] "Рік початку" – перший рік (з 1988р.), коли одностороннє насильство спричинило 25 жертв.

[c] "Зміни порівняно з 2011р." відбивають збільшення або зменшення числа жертв у 2012р. порівняно з числом жертв у 2011р. Символи означають: "+ +" – збільшення числа жертв на >50%; "+" – збільшення числа жертв на 10-50%; "0" – число жертв залишилося незмінним (± 10%); "–" – зменшення числа жертв на 10-50%; "– –" – зменшення числа жертв на >50%; ". ." – конфлікт у 2011р. був неактивним.

Джерело: UCDP One-sided Violence Dataset, v.1.4-2013, 1989-2012, <http://www.pcr.uu.se/ research/ ucdp/datasets/>.

ополченням. Утім, цікаво зауважити, що у 2011р. ця пропорція була найменш очевидною – недержавних суб'єктів було зафіксовано лише на чотири більше, ніж державних. Це принаймні частково відповідало характеру подій у

Таблиця 2.12. Одностороннє насильство у 2003-2012рр., за учасниками та регіонами

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загалом	**42**[a]	**44**[a]	**32**	**30**	**27**	**27**	**21**[a]	**20**[a]	**22**[a]	**20**
Учасники										
Недержавні суб'єкти	31	34	22	19	18	20	17	19	13	14
Державні суб'єкти	11	10	10	11	9	7	4	1	9	6
Регіони										
Африка	24	18	12	10	15	14	8	7	10	10
Америка	1	3	4	1	–	2	1	2	1	–
Азія та Океанія	12	14	8	14	9	10	9	9	6	8
Європа	1	3	–	–	–	–	–	1	1	–
Близький Схід	4	6	8	5	3	1	3	1	4	2

[a] Згідно з новою інформацією, додані або вилучені учасники одностороннього насильства у 2003р., 2004р., 2009р., 2010р. і 2011р., наведені у *Щорічнику СІПРІ 2013*: Уряд В'єтнаму вилучено з учасників за 2011р.; Федералізовані громади іджо дельти Нігеру (*Federated Niger Delta Ijaw Communities*, *FNDIC*) в Нігерії додані за 2003р., Пробуджені мусульманські маси Бангладеш (*Jagrata Muslim Janata Bangladesh*, *JMJB*) додані за 2004р., Національно-демократичний фронт Бодоленда (*National Democratic Front of Bodoland*, *NDFB*) та Об'єднаний фронт визволення Ассаму (*United Liberation Front of Assam*, *ULFA*) в Індії додані за 2009р., Народний комітет проти жорстокості поліції (*People's Committee against Police Atrocities*, *PCPA*) в Індії додано за 2010р.

Північній Африці та на Близькому Сході, де урядові сили нападали на мирних демонстрантів під час "арабської весни"[14]. У 2012р. розрив знову збільшився.

Хоч окремі урядові сили можуть бути надзвичайно жорстокими, але в усі роки цього 10-річного періоду, крім 2011р., від рук недержавних суб'єктів цивільних загинуло більше (діаграма 2.6). Проте, три з восьми учасників, які вбили понад 1 000 цивільних за один календарний рік 10-річчя, були урядами: Ліберії у 2003р., Судану у 2003-2004рр. і Сирії у 2011р. Серед недержавних суб'єктів найбільшою мірою до одностороннього насильства в цей період вдавалось іракське повстанське угруповання *ISI*, від рук якого у 2007р. загинули майже 2 000 цивільних[15].

Майже половина зі 128 учасників, що нападали на цивільних у 2003-2012рр., була зафіксована в Африці (61), далі йдуть Азія та Океанія (39), Близький Схід (17), Америка (7) та Європа (4). За 10 років Африка дала найбільшу кількість винуватців одностороннього насильства в усі роки, крім трьох, коли більша їх кількість була в Азії та Океанії (таблиця 2.12).

Африка також була регіоном з найбільшим числом жертв упродовж 10-річчя і в усі роки, крім чотирьох: 2006р., 2007р., 2010р. і 2011р. У 2006р і 2010р. найвищий рівень одностороннього насильства спостерігався в Азії та Океанії: у 2006р. – переважно внаслідок помітного зростання кількості учасників одностороннього насильства; у 2010р. – через різке скорочення числа

[14] Див., зокрема, Алланссон та ін. (посилання 10).

[15] Решта чотири недержавні учасники, від рук яких загинули понад 1 000 осіб протягом календарного року: *LRA* (Уганда), *FDLR* (Руанда), ополчення Фронту націоналістів-прихильників інтеграції (*Front nationalist et integrationist*, *FNI*) в Конго та суданське проурядове ополчення Джанджавід (*Janjaweed*).

Діаграма 2.6. Жертви одностороннього насильства 2003-2012рр. за типом учасників

жертв в Африці. У 2007р. і 2011р. найбільше число жертв зареєстровано на Близькому Сході – переважно через напади *ISI* на неозброєних цивільних (у 2007р.), а також акції сирійського Уряду під час народного повстання, що почалось у лютому 2011р. та набирало сили впродовж року.

Висновки

Зміни в організованому насильстві за період 2003-2012рр. демонструють як позитивні, так і негативні тенденції. Найбільшою мірою непокоїть збільшення числа жертв – переважно внаслідок державних конфліктів. Оскільки число жертв у двох інших видах було значно меншим, вони не справили суттєвого впливу на загальну тенденцію.

Якщо подивитися на ситуацію на глобальному рівні, увагу привертають два моменти. По-перше, майже всі тенденції організованого насильства визначалися подіями в Африці та Азії. Упродовж 10-річного періоду ці два регіони зазнали насильства найбільшою мірою – як за кількістю конфліктів або винуватців одностороннього насильства, так і за числом жертв. Проте – і це другий момент, – у 2011р., і навіть, більш очевидно у 2012р., визначальними у збільшенні числа жертв були події на Близькому Сході. Це сталося переважно через конфлікт у Сирії; після міждержавного конфлікту між Ерітреєю та Ефіопією у 1999-2000рр. *UCDP* не фіксувала настільки запеклого конфлікту. Число жертв на Близькому Сході збільшилося також через ескалацію конфлікту між Урядом Ємену та *AQAP*.

IV. Глобальний індекс миролюбності 2013р.

КАМІЛЛА ШІППА, ДЕНІЕЛ ХІСЛОП

ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА МИРУ

Глобальний індекс миролюбності (ГІМ – *Global Peace Index*, *GPI*) 2013р. – це сьоме видання провідного світового дослідження з цього питання. У рамках *ГІМ* складаються рейтинги 162 держав, використовуючи дані з поважних джерел для обчислення 22 якісних і кількісних індикаторів, що охоплюють три широкі сфери: триваючі внутрішні та міжнародні конфлікти; соціальна захищеність і безпека; мілітаризація. ГІМ складається Інститутом економіки та миру (ІЕМ, *Institute for Economics and Peace*, *IEP*) під керівництвом міжнародної експертної групи та за підтримки аналітичного підрозділу журналу "Економіст" (АПЕ, *Economist Intelligence Unit*, *EIU*), який спільно з ІЕМ здійснює збір даних та обчислення рейтингів[1]. Узагальнюючи інформацію про миролюбність на національному і світовому рівні, ІЕМ сподівається зробити свій внесок у краще розуміння того, яким чином громадянське суспільство, уряди, політики та дослідники можуть побудувати більш мирне суспільство.

Усі перші 10 країн у ГІМ 2013 – відносно малі, стабільні, демократичні країни, переважно зі Скандинавії та Альпійського регіону (таблиця 2.13). Найбільш мирним регіоном наразі є Західна та Центральна Європа: більшість країн там не брали участі в зовнішніх конфліктах, а більшість суспільств є цілком гармонійними. Але на фоні складної економічної ситуації кілька європейських країн, у т.ч. Велика Британія, Греція, Іспанія, Кіпр і Франція у 2012-2013рр. видавалися не такими мирними. Другим за миролюбністю регіоном була Північна Америка, далі йдуть Східна, Південно-Східна Азія та Океанія. Їх високі місця забезпечують присутні в *Top 10* Нова Зеландія та Японія, а також країни, що перебувають серед перших 30: Австралія, Малайзія, Сінгапур і Тайвань.

Найменш мирним регіоном була Південна Азія. Найбільш миролюбною країною регіону залишався Бутан, який посідає 20 місце. Інші шість країн Південної Азії розташувалися в ГІМ нижче 80 місця.

Зміни в миролюбності у 2012-2013рр.

Найбільшою мірою зросла миролюбність Лівії – завдяки новообраному Уряду та інституційному відновленню після хаосу нещодавньої революції і громадянської війни (таблиця 2.14). За нею, за досягнутим прогресом, ідуть Судан і Чад – завдяки пом'якшенню конфліктів; проте, умови в регіоні, де розташовані обидві країни, є далеко не мірними, через що ці країни залишаються наприкінці ГІМ.

[1] Про ІЕМ див.: <http://www.economicsandpeace.org/>. До згаданої експертної групи у 2012-2013рр. належали: К.Клементс – голова (*Kevin Clements, University of Otago*), С.Елкір (*Sabina Alkire, University of Oxford*), Я.Ентоні (*Ian Anthony, SIPRI*), С.Баракат (*Sultan Barakat, University of York*), Н.Гроно (*Nick Grono*, незалежний експерт), М.Меса (*Manuela Mesa, Centro de Educación e Investigación para la Paz, Madrid*), К.Степанова (*Екатерина Степанова, ИМЭМО, Москва*).

У 2013р. на останню сходинку ГІМ повернувся спустошений війною Афганістан – на фоні зростаючої політичної нестабільності та різкого збільшення частки військових витрат у ВВП. У Сомалі видався більш мирний рік, і ця країна вперше за два роки покинула останню позицію ГІМ. Занурення Сирії у громадянську війну засвідчило найбільше падіння її рейтингу – вона опустилася до самого низу ГІМ, поступаючись лише Сомалі та Афганістану. Багато країн Близького Сходу та Північної Африки й надалі відчували наслідки "арабської весни" – з протестами із застосуванням насильства та нестабільністю, що супроводжували падіння авторитарних режимів.

Другим найбільшим падінням миролюбності відзначився Кот-д'Івуар – нова хвиля насильницького конфлікту зірвала крихкий мир, що тримався з квітня 2011р. Хоча третьою за погіршенням миролюбності була сусідня Буркіна-Фасо, ці дві країни жодним чином не визначають тенденцій в Екваторіальній Африці. За рейтингом ГІМ цей регіон випередив Східну Європу, Центральну Азію, Близький Схід, Північну Африку, Південну Азію, чому сприяли, зокрема, зростання там добробуту та певна ізольованість від світової фінансової кризи.

Найбільш миролюбними країнами Південної Америки є Уругвай і Чілі – з відносно сильними інститутами та верховенством права. У третій за рейтингом Аргентині на фоні серії торговельних суперечок із сусідами умови погіршилися. В Центральній Америці найбільш миролюбною країною знову була Коста-Ріка – попри погіршення показників її внутрішньої миролюбності. Покращилися рейтинги Нікарагуа, Гватемали та Сальвадору, хоча вони все ще залишаються знизу. Це покращення завдячує, зокрема успіхам їх урядів у підвищенні рівня внутрішньої безпеки після кількох років ескалації насильства мексиканськими наркокартелями.

Тенденції індикаторів у 2008-2013рр.

У 2008-2013рр. світ поступово ставав менш мирним[2]. Середній бал ГІМ впав на 5%, а 17 з 22 індикаторів зафіксували зниження миролюбності. Тренди різних країн були не однаковими: 48 країн стали більш миролюбними, тоді як показники 110 країн погіршилися.

Зниження миролюбності у світі спричинили, насамперед, зміни індикаторів внутрішніх захищеності та безпеки. Більшість цих індикаторів за зазначений період погіршилися, причому найбільшою мірою погіршилися "сприйняття злочинності у суспільстві", "імовірність демонстрацій із застосуванням насильства", "кількість убивств на 100 тис. населення" та "терористична діяльність". Прикметно, що окремі індикатори триваючого конфлікту – зокрема, "число загиблих в організованих внутрішньодержавних конфліктах" та якісний індикатор "рівень організованих внутрішньодержавних конфліктів" – також суттєво погіршилися. Це відбиває ширшу довгострокову тенденцію – перехід від великих міждержавних конфліктів до масштабних, організованих внутрішньодержавних конфліктів, кримінального насильства, тероризму та демонстрацій із застосуванням насильства.

[2] Хоча перше видання ГІМ з'явилося у 2007р., але достовірне порівняння можливе, починаючи лише з 2008р.

Таблиця 2.13. Глобальний індекс миролюбності 2013р.

Місце	Країна	Бал	Зміна
1	Ісландія	1,162	–0,003
2	Данія	1,207	–
3	Нова Зеландія	1,237	+0,003
4	Австрія	1,250	–0,060
5	Швейцарія	1,272	+0,013
6	Японія	1,293	–0,027
7	Фінляндія	1,297	–
8	Канада	1,306	–0,021
9	Швеція	1,319	–
10	Бельгія	1,339	–0,027
11	Норвегія	1,359	–0,027
12	Ірландія	1,370	–
13	Словенія	1,374	–
14	Чехія	1,404	–0,003
15	Німеччина	1,431	–0,019
16	Австралія	1,438	–0,027
16	Сінгапур	1,438	+0,005
18	Португалія	1,467	+0,027
19	Катар	1,480	+0,108
20	Бутан	1,487	–0,028
21	Маврікій	1,497	–0,075
22	Нідерланди	1,508	–0,039
23	Угорщина	1,520	–0,002
24	Уругвай	1,528	–0,086
25	Польща	1,530	–
26	Тайвань	1,538	–0,005
27	Іспанія	1,563	+0,040
28	Хорватія	1,571	–0,043
29	Малайзія	1,574	–0,017
30	Румунія	1,584	–
31	Чілі	1,589	+0,007
32	Ботсвана	1,598	–0,007
33	Словаччина	1,622	+0,040
34	Болгарія	1,663	–0,023
34	Італія	1,663	+0,003
36	ОАЕ	1,679	–0,013
37	Кувейт	1,705	–0,003
38	Естонія	1,710	+0,003
39	Лаос	1,724	–
40	Коста-Ріка	1,755	+0,074
41	Латвія	1,772	–
41	В’єтнам	1,772	+0,035
43	Литва	1,784	–0,016
44	Велика Британія	1,787	+0,056
45	Оман	1,806	–0,006
46	Намібія	1,807	–
47	Південна Корея	1,822	–0,017
48	Замбія	1,832	–0,064
49	Кіпр	1,840	+0,015
49	Лесото	1,840	–0,028
51	Тімор-Лешті	1,854	. .
52	Йорданія	1,858	–0,002
53	Франція	1,863	+0,037
54	Індонезія	1,879	+0,007
55	Танзанія	1,887	+0,030
56	Панама	1,893	–0,002
57	Марокко	1,897	+0,009
58	Гана	1,899	+0,106
59	Сьєрра-Леоне	1,904	–0,022
60	Аргентина	1,907	+0,147
61	Мозамбік	1,910	+0,064
62	Сербія	1,912	+0,006
63	Джібуті	1,917	–0,016
64	Монголія	1,921	–
65	Куба	1,922	–0,023
66	Нікарагуа	1,931	–0,096
67	Того	1,954	. .
68	Греція	1,957	+0,050
69	Албанія	1,961	–0,002
70	Гайана	1,962	–
71	Боснія і Герцеговина	1,967	–0,001
72	Косово	1,969	. .
73	Чорногорія	1,976	–0,044
74	Малаві	1,984	+0,017
74	Молдова	1,984	–0,007
76	Габон	1,995	–0,007
77	Туніс	2,005	+0,027
78	Казахстан	2,031	–0,115
79	Македонія	2,044	+0,072
80	Ліберія	2,048	–0,019
81	Бразілія	2,051	+0,004
82	Непал	2,058	+0,054
83	Еквадор	2,059	+0,010
84	Парагвай	2,060	+0,134
85	Сенегал	2,061	+0,034
86	Болівія	2,062	+0,006
87	Буркіна-Фасо	2,064	+0,200
88	Свазіленд	2,069	+0,023
89	Екваторіальна Гвінея	2,072	+0,026
90	Мадагаскар	2,074	–0,080
90	Трінідад і Тобаго	2,074	–0,019
92	Гаїті	2,075	–0,103
93	Гамбія	2,091	+0,073
94	Домініканська Республіка	2,103	+0,026
95	Бахрейн	2,109	+0,025
96	Білорусь	2,117	–0,015
97	Саудівська Аравія	2,119	–0,095
98	Вірменія	2,123	–0,091

Місце	Країна	Бал	Зміна
99	Папуа-Нова Гвінея	2,126	+0,003
99	США	2,126	–0,056
101	Китай	2,142	–0,011
102	Ангола	2,148	+0,004
103	Туркменістан	2,154	–0,029
104	Бенін	2,156	–0,071
105	Бангладеш	2,159	+0,009
106	Уганда	2,180	–0,020
107	Республіка Конго	2,183	+0,008
108	Камерун	2,191	+0,060
109	Гватемала	2,221	–0,093
110	Шрі-Ланка	2,230	+0,030
111	Україна	2,238	+0,156
112	Сальвадор	2,240	–0,086
113	Єгипет	2,258	+0,027
113	Перу	2,258	+0,164
115	Камбоджа	2,263	–0,034
116	Гвінея	2,272	+0,115
117	Ямайка	2,274	+0,007
118	Таджикистан	2,282	+0,097
119	Алжир	2,284	–0,014
120	Ерітрея	2,288	+0,007
121	ПАР	2,292	+0,023
122	Маврітанія	2,326	–0,064
123	Гондурас	2,332	–0,013
124	Узбекистан	2,333	+0,016
125	Малі	2,346	+0,080
126	Азербайджан	2,350	+0,066
127	Нігер	2,362	–0,024
128	Венесуела	2,370	+0,042
129	Філіппіни	2,374	–0,013
130	Таїланд	2,378	–0,017
131	Киргизстан	2,391	+0,032
132	Гвінея-Бісау	2,431	–0,024
133	Мексика	2,434	–0,011
134	Туреччина	2,437	+0,116
135	Руанда	2,444	+0,096
136	Кенія	2,466	+0,133
137	Іран	2,473	+0,056
138	Чад	2,493	–0,138
139	Грузія	2,511	–0,034
140	М’янма	2,528	–0,019
141	Індія	2,570	–0,105
142	Ліван	2,575	+0,139
143	Південний Судан	2,576	. .
144	Бурунді	2,593	–0,025
145	Лівія	2,604	–0,220
146	Ефіопія	2,630	+0,058
147	Колумбія	2,634	–0,006
148	Нігерія	2,693	–0,014
149	Зімбабве	2,696	+0,098
150	Ізраїль	2,730	–0,037
151	Кот-д’Івуар	2,732	+0,237
152	Ємен	2,747	+0,049
153	ЦАР	3,031	+0,122
154	Північна Корея	3,044	+0,100
155	Росія	3,060	+0,092
156	ДРК	3,085	–0,014
157	Пакистан	3,106	+0,106
158	Судан	3,242	–0,156
159	Ірак	3,245	+0,019
160	Сирія	3,393	+0,524
161	Сомалі	3,394	–0,092
162	Афганістан	3,440	+0,075

“. .” – у 2012р. не оцінювалася; “–” – без змін.

Два індикатори – “кількість убивств на 100 тис. населення” і “число загиблих від організованих внутрішньодержавних конфліктів” – є особливо важливими для оцінки, коли йдеться про розуміння останніх тенденцій миролюбності. Перший з них демонструє суттєві відмінності за регіонами і країнами. Головною причиною погіршення індикатора у 2008-2013рр. стало суттєве збільшення кількості вбивств у небагатьох країн Центральної Америки, Карибського басейну, Південної Америки та Екваторіальної Африки. З одного боку, це може бути наслідком покращення методів звітності і вдосконалення збору даних, але з іншого – свідчить про зростання регіональних відмінностей. Це також доводить наявність загрози кримінального насильства на індивідуальному рівні для майбутніх миру та безпеки людей.

Якщо дані про вбивства може бути важко отримати для аналізу тенденцій, то дані про “число загиблих від організованих внутрішньодержавних конфліктів” надходять від одного постійного джерела – Бази даних про збройні конфлікти (*Armed Conflict Database*, *ACD*) Міжнародного інституту стратегічних досліджень (*International Institute for Strategic Studies*, *IISS*). Дані

Таблиця 2.14. Країни з найбільшими змінами в рейтингу ГІМ у 2012-2013рр.

Країна	Бал, 2013	Зміни в балах, 2012-2013	Рейтинг, 2013	Зміни в рейтингу, 2012-2013[a]
Top 5 з найбільшим підвищенням				
Лівія	2,604	–0,222	145	+3
Судан	3,242	–0,156	158	–1
Чад	2,493	–0,138	138	+4
Казахстан	2,031	–0,115	78	+18
Індія	2,570	–0,105	141	+3
Top 5 з найбільшим падінням				
Сирія	3,393	+0,524	160	–11
Кот-д'Івуар	2,732	+0,237	151	–15
Буркіна-Фасо	2,064	+0,200	87	–32
Перу	2,258	+0,164	113	–22
Україна	2,238	+0,156	111	–23

Примітка: зниження балів ГІМ означає покращення миролюбності й навпаки.

[a] ГІМ 2013 охоплює на чотири країни більше, ніж ГІМ 2012, що також вплинуло на зміни в рейтингах.

для ГІМ 2013 були отримані з останнього видання *ACD*, де визначаються як загалом жертви, так і число "втрачених життів військових і цивільних безпосередньо внаслідок збройного конфлікту". *ACD* дотримується визначення конфлікту Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*UCDP*) – див. підрозділ III. Дані *ACD* показують суттєве зростання у 2008-2013рр. числа жертв у внутрішньодержавних конфліктах – як через зростання інтенсивності, так і через їх поширення.

Зростання інтенсивності конфліктів зумовило у 2008-2013рр. майже п'ятиразове збільшення числа жертв – з 37 269 до 178 287. Поширення конфліктів на більшу кількість країн також є показовим: кількість країн, де було зафіксовано понад 2 000 загиблих у внутрішньодержавних конфліктах, різко збільшилася з 4 у 2008р. до 11 у 2013р. У кожній з таких країн, як Мексика, Лівія і Сирія, число жертв у 2013р. було в понад удвічі більшим, ніж в Іраку у 2008р. Так, оціночне число жертв у Сирії у 2013р. – 72 900 – майже вдвічі більше за загальний показник усіх внутрішньодержавних конфліктів у світі у 2008р.

Найбільшою мірою покращились індикатори мілітаризації, зокрема "військові видатки як відсоток ВВП", "чисельність військовослужбовців на 100 тис. населення" та "потенціал ядерної зброї і важких озброєнь". Причина полягає в незначному зменшенні військових витрат через світову фінансову кризу. "Масштаб політичного терору", що вимірює наявність підтриманого державою насильства, покращився в середньому у світі в цілому та в усіх регіонах, окрім Південної Азії, Східної Європи та Центральної Азії.

Загалом світову тенденцію у 2008-2013рр. формував переважно ряд ключових міжнародних подій: потужні вибухи насильства на Близькому Сході внаслідок "арабської весни"; подальше погіршення безпеки і зростання

тероризму в Афганістані та Пакистані; громадянські війни в Лівії і Сирії; ескалація нарковійни в Центральній Америці; демонстрації із застосуванням насильства, пов'язані з економічним спадом у ряді європейських країн.

Ця тенденція дещо нівелювалася покращенням миролюбності, зафіксованим за шестирічний період, завдяки: подальшому зменшенню числа вбивств і насильницьких злочинів у США і країнах Західної Європи; зменшенню числа загиблих в організованих міжнародних конфліктах; загальному зменшенню середнього рівня військових витрат; скороченню організованого державою насильства.

Джерела та методи

22 індикатори ГІМ розподіляються за трьома тематичними категоріями: триваючі внутрішньодержавні та міжнародні конфлікти; соціальна захищеність і безпека; мілітаризація. Всім індикаторам присвоюються бали за шкалою від 1 до 5. Експерти по країнах в *EIU* оцінюють якісні індикатори, а брак даних надолужують оцінками. В рамках ГІМ 2013 аналізується мирний стан країн у період з 16 березня 2012р. по 15 березня 2013р., але багато індикаторів грунтуються на наявних даних за 2011-2012рр.

Кожному індикатору, виходячи з його відносної важливості, присвоюють ваговий коефіцієнт за шкалою від 1 до 5. Після цього розраховують два субкомпоненти зважених індексів на основі 22 індикаторів: один визначає рівень внутрішньої, а другий – зовнішньої миролюбності країни. Потім розраховують загальні сумарний бал та індекс, застосовуючи ваговий коефіцієнт у 60% до показника внутрішньої миролюбності і 40% – зовнішньої. Більшу вагу до внутрішньої миролюбності застосовують, вважаючи, що вищий рівень внутрішньої миролюбності корелює, як правило, з нижчим рівнем зовнішньої конфліктності.

1. *Оцінка триваючих* внутрішньодержавних і міжнародних конфліктів. До цієї категорії належать п'ять показників з ваговими коефіцієнтами 5: (*а*) кількість поточних зовнішніх і внутрішньодержавних конфліктів (*UCDP Armed Conflict Dataset*); (*б*) оціночне число загиблих в організованих міжнародних конфліктах (*UCDP*); (*в*) число загиблих в організованих внутрішньодержавних конфліктах (*IISS, Armed Conflict Database*); (*г*) рівень організованих внутрішньодержавних конфліктів (*EIU*); (*д*) відносини із сусідніми країнами (*EIU*).

Дані, що відбивають історичний досвід внутрішньодержавних і міжнародних конфліктів не враховуються, оскільки в ГІМ використовуються дані лише про триваючі внутрішньо- та міждержавні конфлікти.

2. *Оцінка соціальної захищеності та безпеки*. До цієї категорії належать 10 показників: (*а*) сприйняття злочинності в суспільстві (*EIU*), з ваговим коефіцієнтом 3; (*б*) число переміщених осіб як відсоток населення (*UN High Commissioner for Refugees Statistical Yearbook, Internal Displacement Monitoring Centre*), з ваговим коефіцієнтом 4; (*в*) політична нестабільність (*EIU*), з ваговим коефіцієнтом 4; (*г*) масштаб політичного терору (*Mark Gibney and Matthew Dalton, University of North Carolina/Amnesty International*), з ваговим коефіцієнтом 4; (*д*) терористична діяльність (*IEP, Global Terrorism Database, University of Maryland*), з ваговим коефіцієнтом 2; (*е*) кількість убивств на 100 тис. населення (*UN Surveys on Crime Trends and the Operations of Criminal Justice Systems, CTS*), з ваговим коефіцієнтом 4; (*є*) рівень насильницької злочинності (*EIU*), з ваговим коефіцієнтом 4; (*ж*) імовірність демонстрацій із застосуванням насильства (*EIU*), з ваговим коефіцієнтом 3; (*з*) число ув'язнених на 100 тис. населення (*International Centre for Prison Studies, King's College London, World Prison Population List*), з ваговим коефіцієнтом 3; (*и*) чисельність співробітників внутрішньої безпеки та поліції на 100 тис. населення (*CTS*), з ваговим коефіцієнтом 3.

3. *Оцінка мілітаризації*. Сім індикаторів цієї категорії: (*а*) військові видатки як відсоток ВВП (*IISS, The Military Balance*), з ваговим коефіцієнтом 2; (*б*) чисельність військовослужбовців на 100 тис. населення (*IISS, The Military Balance*), з ваговим коефіцієнтом 2; (*в*) обсяги поставок основних звичайних озброєнь (імпорт) на 100 тис. населення (*SIPRI Arms Transfers Database*), з ваговим коефіцієнтом 2; (*г*) обсяги поставок основних звичайних озброєнь (експорт) на 100 тис. населення (*SIPRI Arms Transfers Database*), з ваговим коефіцієнтом 3; (*д*) фінансування

миротворчих операцій ООН (*IEP*), з ваговим коефіцієнтом 2; (*е*) потенціал ядерної зброї і важких озброєнь (*IEP*), з ваговим коефіцієнтом 3; (*є*) доступність стрілецької зброї і легких озброєнь (*EIU*), з ваговим коефіцієнтом 3.

Ця категорія оцінюється, виходячи з припущення, що рівень мілітаризації і доступність озброєнь безпосередньо визначають, наскільки захищеною відчуває себе країна на міжнародній арені. Фінансова підтримка миротворчих операцій ООН вважається внеском у посилення миру.

Точне визначення кожного індикатора див.: Institute for Economics and Peace (IEP), *2013 Global Peace Index* (IEP: Sydney, 2013), annex A.

Зміни в методології за 2013р.

Експертна група, яка контролює складання ГІМ, погодилася внести до видання 2013р. чотири додаткові країни: Косово, Південний Судан, Східний Тімор і Того. Таким чином загальне охоплення ГІМ 2013 зросло до 162 країн, де проживає 99% населення світу.

Група погодилася також з переглядом кількості індикаторів: індикатор "військові можливості/вдосконалення" був вилучений з ГІМ. Його вага (6,1%) була рівномірно розподілена серед решти індикаторів категорії зовнішньої миролюбності. Концепція військових спроможностей була збережена і внесена до нового індикатора "потенціал ядерної зброї і важких озброєнь". Країни з ядерними спроможностями тепер автоматично отримують 5 балів – найвищий можливий бал. Важкі озброєння оцінюються за тією ж самою методикою, але безвідносно до чисельності населення. Група вирішила, що це краще враховує фактичну здатність країни нарощувати сили. Нормування індикатора "кількість триваючих міждержавних конфліктів" було так само переглянуте. Прив'язка балів тепер лінійно відбиває кількість конфліктів, що тривали впродовж попередніх п'яти років; тобто країни, що не мали конфліктів, отримують 1 бал, країни, які мали один конфлікт, отримують 2 бали і так далі.

Перейменування "терористичних актів" на "терористичну діяльність" було узгоджене з урахуванням того, що нова назва краще відбиває інформацію, що міститься в індикаторі.

Нарешті, фінансовий внесок у миротворчі операції ООН було переглянуто з метою усунення упередженості стосовно країн, що накопичили великий борг перед ООН. Цей індикатор тепер вимірює несплачений внесок країни за три роки до публікації індексу, а не з моменту приєднання до ООН.

3. Миротворчі операції і врегулювання конфліктів

Загальний огляд

У 2013р. започатковано вісім і завершено чотири багатонаціональні миротворчі операції, а їх загальна кількість становила 57 (підрозділи I і III цього розділу). Франція, яка здійснила дві з восьми нових операцій, посіла провідне місце і значною мірою визначила порядок денний миротворчості у 2013р.

Збільшення кількості операцій супроводжувалося значним зменшенням загальної чисельності їх персоналу: з 233 642 осіб у 2012р. до 201 239 у 2013р., – через скорочення Міжнародних сил сприяння безпеці (International Security Assistance Force, ISAF) в Афганістані. Якщо не рахувати ISAF, то у 2013р. відбувалося збільшення чисельності персоналу, відзначене ще у 2012р., що зламало низхідну тенденцію, яка спостерігалася з 2009р. Але загальна чисельність персоналу, ймовірно, надалі зменшуватиметься через припинення операції ISAF у 2015р. Навіть якщо враховувати невелику чисельність нової місії в Афганістані, а також можливість приєднання ряду європейських держав до операцій Франції в Африці або долучення їх до операцій ООН, то це навряд чи компенсує виведення персоналу ISAF.

Видається, що центр міжнародної уваги переміщується від Афганістану до Африки, зокрема до Центральноафриканської Республіки (ЦАР), Демократичної Республіки Конго (ДРК), Малі, Сомалі та Південного Судану (підрозділ II). В Африці з 2010р. зареєстрована найбільша кількість миротворчих операцій, а через скорочення ISAF у 2013р. до них залучається й найбільша – вперше з 2008р. – чисельність персоналу. Всі вісім нових миротворчих операцій у 2013р. започатковані в Африці – у складних конфігураціях уже триваючих операцій, залучених організацій та інших суб'єктів. Чотири з восьми нових операцій були започатковані в Малі, три – в ЦАР та одна – в Сомалі. Двома з цих операцій керували представники Африки: Африканською міжнародною місією підтримки в Малі (African-led International Support Mission to Mali, AFISMA) – Економічне Співтовариство Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, Economic Community of the West African States, ECOWAS) спільно з Африканським Союзом (АС, African Union, AU), а Міжнародною місією підтримки в ЦАР (International Support Mission to the CAR, MISCA) – АС. Мірою перебирання Африкою обов'язків з розв'язання власних проблем шляхом розгортання таких місій, зростає важливість готовності Африки до виконання цих завдань.

Події в Африці у 2013р. вказують на більш жорсткий характер миротворчих операцій, з наголосом у ряді місій на примусі до миру і втручанні. Так, нова Бригада силового втручання (Force Intervention Brigade, FIB) Стабілізаційної місії ООН у ДРК (UN Organization Stabilization Mission in the DRC, MONUSCO) отримала мандат "не допускати розростання всіх озброєних угруповань, нейтралізовувати та роззброювати їх". Мандат Багатоцільової об'єднаної стабілізаційної місії ООН у Малі

(UN Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali, MINUSMA) – навіть без протиповстанської риторики – також був жорсткішим, ніж завжди. Крім того, безпрецедентним кроком ООН стало поширення нею пакета тилового забезпечення Місії АС у Сомалі (AU Mission in Somalia, AMISOM) на бойові частини Національної армії Сомалі (Somali National Army) під час їх спільної боротьби з ісламістським угрупованням Аль-Шабаб (al-Shabab). Ще одним контраверсійним кроком стало перше використання розвідувальних безпілотних літальних апаратів (БЛА, unmanned aerial vehicles, UAVs) у рамках операції MONUSCO.

Поряд з цими змінами, у 2013р. значна увага надавалася питанням цілісності миротворчих заходів. Перша з 2001р. спеціальна Резолюція Ради Безпеки (РБ) ООН з питань миротворчості не була новаторською, але нею було визнано, що заходи з підтримки та побудови миру є взаємопов'язаними аспектами комплексних миротворчих операцій. Більше того, через жорсткіший характер ряду операцій РБ вважала за потрібне підтвердити свою повагу до таких базових принципів миротворчості, як згода сторін, неупередженість і незастосування сили крім випадків самооборони та захисту мандата. Крім того, з метою запобігання створенню прецеденту, жорсткіший характер операцій FIB і MINUSMA було названо "винятковим" і таким, що "не є посяганням на узгоджені принципи миротворчості".

Одним з головних пріоритетів багатонаціональних миротворчих операцій залишався захист цивільних, – попри складнощі його здійснення. Готовність захищати цивільних підтвердила MONUSC, що загалом було розцінено як успіх. На практиці, наприкінці 2013р. Місія ООН у Південному Судані (UN Mission in South Sudan, UNMISS) здійснювала захист десятків тисяч цивільних на своїх базах, які з цього приводу порівнювались із зонами безпеки в Боснії і Герцеговині в середині 1990-х років. Окрім захисту цивільних, РБ ООН наголошує на необхідності звертати більше уваги під час операцій на ряд інших питань, які, хоч і не так гостро, але вже постали на порядку денному, зокрема: міжнародна організована злочинність; взаємодія миротворчих операцій ООН; удосконалення стратегій передачі сил і повноважень місій групам ООН у країнах (які працюють разом в органах, програмах і фондах ООН у певній країні).

РБ ООН досягала ситуативного консенсусу з таких суперечливих питань, як застосування сили та використання БЛА. Концепція санкціонованого РБ короткострокового та обмеженого гуманітарного втручання у взаємодії з розгорнутими силами регіональної організації і на прохання приймаючої країни – доктрина Олланда, названа так за ім'ям Президента Франції Ф.Олланда (François Hollande), – є структурно подібною до китайських поглядів на втручання. Але через зростання напруженості між АС, ООН та африканськими субрегіональними організаціями внаслідок перепідпорядкування місій в Малі й ЦАР, виникає питання, чи справді розгортання місій у складних конфігураціях є правильним шляхом і чи стануть місії у цих двох країнах моделями для майбутніх миротворчих операцій.

ЯЇР ВАН ДЕР ЛІЇН

I. Світові та регіональні тенденції миротворчих операцій

ЯЇР ВАН ДЕР ЛІЇН, ТІМО СМІТ, КСЕНІЯ АВЕЗОВА

Світові тенденції

У 2013р. виконувалися 57 багатонаціональних миротворчих операцій – на чотири більше, ніж у 2012р. Збільшення кількості операцій у 2013р. дозволяє припустити, що зміна у 2012р. низхідної тенденції 2009-2011рр. була зумовлена причинами структурного характеру (діаграма 3.1)[1]. Втім, кількість операцій у 2013р. була четвертим найменшим показником упродовж 2004-2013рр.

У 2013р. було започатковано вісім нових операцій – всі в Африці, при чому сім із них – лише у двох країнах: Малі і ЦАР. У Малі започатковано чотири нові місії: Африканська міжнародна місія підтримки в Малі (*AFISMA*) під проводом ЕКОВАС (*ECOWAS*) та АС; операція Франції *Serval*; Навчальна місія ЄС у Малі (*European Union Training Mission Mali*, *EUTM Mali*); Багатоцільова об'єднана стабілізаційна місія ООН у Малі (*MINUSMA*). У ЦАР започатковано три нові місії: Міжнародна місія підтримки в ЦАР (*International Support Mission to the CAR*, *MISCA*) під проводом АС; операція Франції *Sangaris*; Об'єднаний офіс ООН з побудови миру в ЦАР (*UN Integrated Peacebuilding Office in the CAR*, *BINUCA*); останній є поточною Місією, мандат якої змінився у 2013р., після чого вона відповідає критеріям, якими СІПРІ визначає миротворчі операції[2]. Восьма нова місія у 2013р. започаткована в Сомалі: Місія допомоги ООН у Сомалі (*UN Assistance Mission in Somalia*, *UNSOM*).

Чотири місії впродовж року було припинено: Міжнародні сили безпеки (*International Security Forces, ISF*) в Тімор-Лешті в рамках ситуативної коаліції; *AFISMA*, яку передали до *MINUSMA*; Місія зі зміцнення миру в ЦАР (*Mission for the Consolidation of Peace in the CAR*, *MICOPAX*) під проводом Економічного Співтовариства Центральноафриканських Держав (*Communauté Économique des États de l'Afrique Centrale*, *CEEAC*), яку передали до нової *MISCA*; Комплексна місія ЄС із забезпечення верховенства права в Іраку (*EU Integrated Rule of Law Mission for Iraq*, *EUJUST LEX-Iraq*).

Загалом до миротворчих операцій у 2013р. було залучено 201 239 осіб, що на 14% більше, ніж у 2012р.[3] Загальна чисельність персоналу операцій зменшувалася третій рік поспіль і є п'ятим найменшим показником за період

[1] Поданий тут кількісний аналіз грунтується на даних, зібраних СІПРІ для аналізу тенденцій миротворчих операцій за період 2004-2013рр. Він обмежується операціями, що відповідають визначенню СІПРІ миротворчої операції (підрозділ III цього розділу). Подані дані є стислою характеристикою миротворчих операцій, що тривали у 2013р., і наведені як орієнтир для порівняння з попередніми роками.

[2] Зміна мандата *BINUCA* передбачає збільшення ролі Об'єднаного офісу ООН у підтриманні мирного процесу, сприянні запобіганню конфлікту та побудові миру в ЦАР. Ці заходи наразі виходять за межі його попереднього мандата – посередництва і збору даних.

[3] З метою уникнення подвійного врахування, ця загальна сума не охоплює персонал, розгорнутий в *AFISMA* і *MICOPAX* на момент їх закриття у 2013р., оскільки він був переданий новим місіям у тому ж місці.

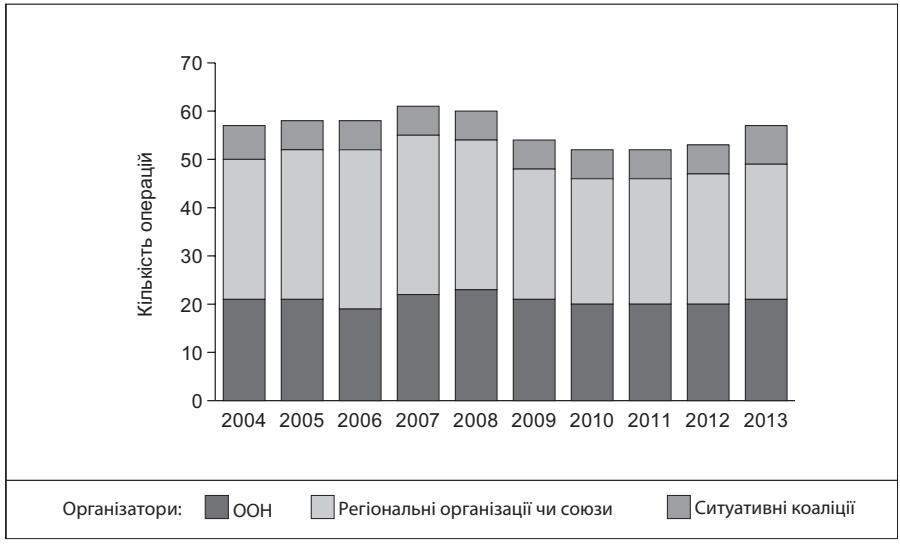

Діаграма 3.1. Кількість багатосторонніх миротворчих операцій у 2004-2013рр. із зазначенням організацій, що їх проводили

2004-2013рр. (діаграма 3.2)[4]. Таке помітне зменшення спричинене переважно подальшим скороченням Міжнародних сил сприяння безпеці (*ISAF*) в Афганістані – на 43 923 військових упродовж року. Втім, *ISAF* з чисельністю 58 129 військових залишалася найбільшою окремою операцією у 2013р.; в ній брали участь 29% усього розгорнутого у 2013р. персоналу – порівняно з 44% у 2012р. і понад 50% у 2010-2011рр. Усупереч загальній тенденції розгортання персоналу, його чисельність, крім *ISAF*, другий рік поспіль зростала – до 143 110 осіб у 2013р., що на 9% більше, ніж у 2012р. Таке зростання впродовж 2013р. може свідчити про припинення низхідної тенденції (без урахування *ISAF*), що спостерігалася у 2008-2011рр.

У восьми нових операціях, започаткованих у 2013р., загалом було розгорнуто контингент чисельністю 15 771 особа. Окрім того, кілька існуючих місій збільшили чисельність персоналу, найбільшою мірою – Стабілізаційна місія ООН у ДРК (*UN Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo*, *MONUSCO*) внаслідок розгортання *FIB*. Окрім *ISAF*, скорочення чисельності миротворчого персоналу у 2013р. відбулося в таких операціях, як Спільна операція АС/ООН у Дарфурі (*AU/UN Hybrid Operation in Darfur*, *UNAMID*), Стабілізаційна місія ООН у Гаїті (*UN Stabilization Mission in Haiti*, *MINUSTAH*), Операція ООН у Кот-д'Івуарі (*UN Operation in Côte d'Ivoire*, *UNOCI*) та Місія ООН у Ліберії (*UN Mission in Liberia*, *UNMIL*); водночас у Місії регіональної допомоги на Соломонових Островах (*Regional Assistance Mission to Solomon Islands*, *RAMSI*) було загалом ліквідовано військовий компонент.

[4] Наведені дані про розгорнутий персонал є узагальненими оцінками, станом на 31 грудня 2013р. або на дату завершення операції. Вони не є ні загальною чисельністю персоналу, ні максимальною чисельністю персоналу, розгорнутого впродовж року.

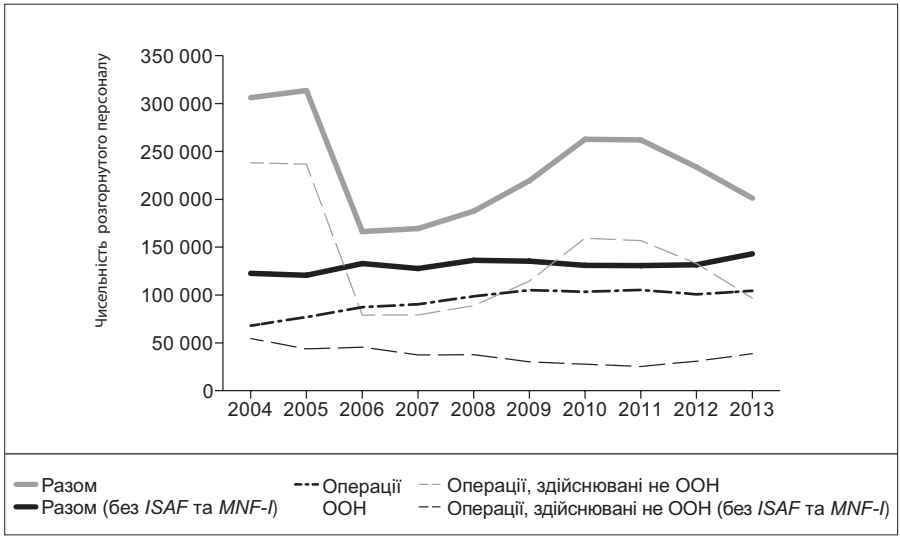

Діаграма 3.2. Чисельність персоналу, розгорнутого в рамках багатосторонніх миротворчих операцій у 2004-2013рр.

ISAF – Міжнародні сили сприяння безпеці; *MNF-I* – Багатонаціональні сили в Іраку (*Multinational Force in Iraq*).

У 2013р. головним організатором миротворчих операцій залишалася ООН: включно з *UNAMID*, вона відповідала за 21 з 57 миротворчих операцій (діаграма 3.1)[5]. До того ж, у 2013р. вперше з 2009р. (діаграма 3.2) ООН відрядила до миротворчих операцій більше персоналу, ніж НАТО – понад половини всього персоналу (104 451 особа, або 52%). В операціях НАТО або під проводом Альянсу у 2013р. (насамперед в *ISAF*) брали участь 62 891 особа (31%).

ISAF, з чисельністю 58 129 військових, була у 2013р. восьмий рік поспіль найбільшою операцією; друге і третє місця посіли місії *MONUSCO* (22 186 осіб) та *UNAMID* (20 504 особи), відповідно. Загалом 11 операцій мали чисельність понад 5 000 осіб: вісім – під керівництвом ООН, одна – НАТО, одна – АС та одна – АС спільно з ЕКОВАС (таблиця 3.2 підрозділу III).

Враховуючи *ISAF*, найбільшу чисельність військ до багатонаціональних миротворчих операцій у 2013р. знову виділили США. Серед 10 головних контрибуторів були лише дві європейські держави – Франція (яка після річної перерви повернулася до *Top 10* замість Італії) і Велика Британія (діаграма 3.3). Без урахування *ISAF* картина виглядає інакше: головним контрибутором був Пакистан, за ним – Індія. Крім Франції, всі 10 головних держав-постачальників військ були з Південної Азії та Африки. Майже половина всіх військ, розгорнутих у 2013р. в місіях ООН, були надані державами *Top 10* (без *ISAF*), порівняно з 2/3 – у 2012р. Як і у 2012р., Бурунді, Кенія та Уганда відрядили більше військ до Місії АС у Сомалі (*AU Mission in*

[5] Дані стосовно ООН враховують миротворчі операції під егідою Департаменту ООН з миротворчих операцій, Департаменту ООН з політичних справ та *UNAMID*.

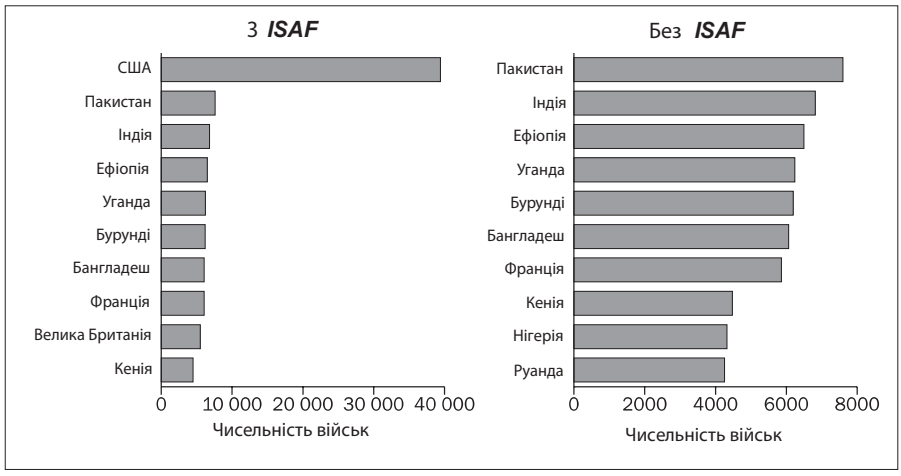

Діаграма 3.3. 10 найбільших постачальників військ для багатосторонніх миротворчих операцій у 2013р.

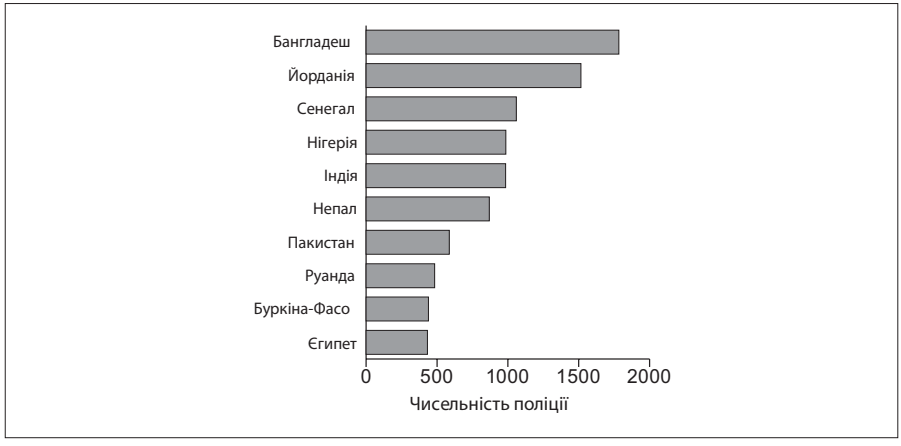

Діаграма 3.4. 10 найбільших постачальників цивільної поліції для багатосторонніх миротворчих операцій у 2013р.

Somalia, *AMISOM*), ніж до місій ООН. 3/4 французького контингенту миротворчих операцій були розгорнуті в рамках французьких операцій *Licorne*, *Sangaris* і *Serval*. Серед 10 найбільших постачальників цивільної поліції у 2013р. були також держави Південної Азії та Африки і дві держави Близького Сходу (діаграма 3.4).

Регіональні тенденції

Африка

У 2013р., як і попередніми роками, в Африці відбувалася найбільша кількість миротворчих операцій – 25 (діаграма 3.5). Більше того, хоч і *UNAMID*, і *UNOCI*, і *UNMIL* скоротили свій персонал на 1 000-1 500 осіб кожна, але чисельність

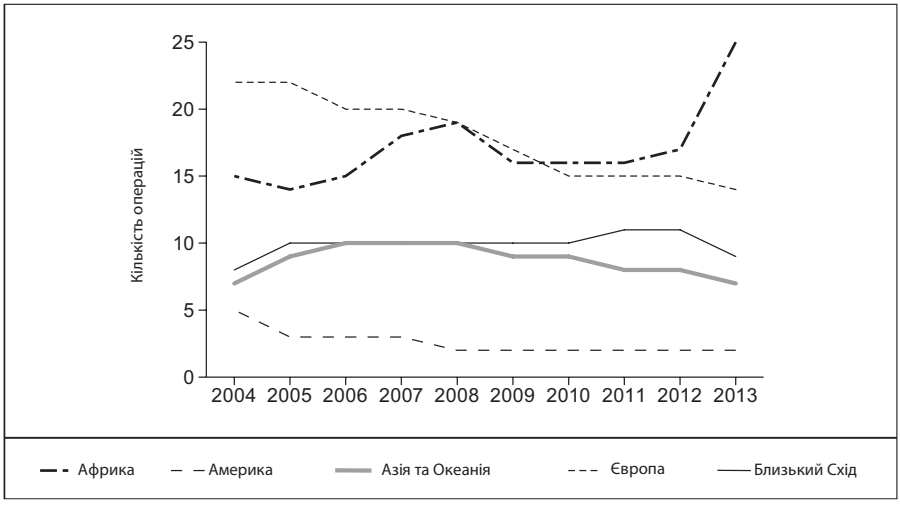

Діаграма 3.5. Кількість багатонаціональних миротворчих операцій у 2004-2013рр., за регіонами

усіх розгорнутих у регіоні місій збільшилася більш ніж на 14 тис. осіб – через розширення *MONUSCO* та розгортання нових місій. Загалом, упродовж останніх 10 років в Африці спостерігалося стабільне збільшення розгорнутого миротворчого персоналу. Разом зі скороченням *ISAF* в Афганістані, це означало, що у 2013р. Африка вперше з 2008р. приймала найбільшу кількість персоналу – замість Азії та Океанії попередніми роками (діаграма 3.6).

12 з 25 операцій в Африці відбувалися під керівництвом ООН – значно менше, ніж попередніми роками (таблиця 3.1). Проте, на операції ООН і надалі припадала переважна більшість усього персоналу (74%), розгорнутого в Африці. Близько 90 тис. розгорнутого в Африці персоналу були військовими.

Америка

У 2013р. продовжувалися дві операції в Америці: Місія з підтримки мирного процесу в Колумбії (*Mission to Support the Peace Process in Colombia*, *MAPP/OEA*) під проводом Організації Американських Держав (ОАД, *Organization of American States*, *OAS*) і Стабілізаційна місія ООН у Гаїті (*UN Stabilization Mission in Haiti*, *MINUSTAH*). Загальна чисельність персоналу цих операцій була на 10% нижчою, ніж у 2012р. – переважно через подальше скорочення *MINUSTAH*, – після піку 2010р., що спостерігався після тамтешнього землетрусу. Через відносно стабільну безпекову ситуацію в Гаїті у 2013р. РБ ООН скоротила дозволену загальну чисельність військових *MINUSTAH* до 5 021 особи, залишивши дозволену чисельність поліцейського персоналу – 2 601 особу.

MINUSTAH у взаємодії з Групою ООН у Гаїті продовжувала виконувати план зміцнення миру, зосередившись на досяжних у найближчій перспективі цілях. Головним напрямом діяльності залишалася розбудова спроможностей Національної поліції Гаїті (*Haitian National Police*), що передбачало надання

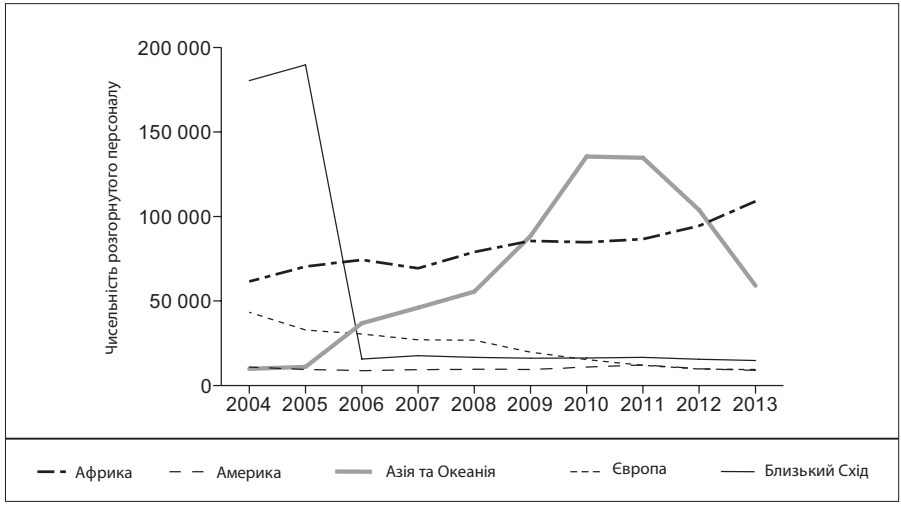

Діаграма 3.6. Чисельність персоналу багатонаціональних миротворчих операцій у 2004-2013рр., за регіонами

допомоги Уряду Гаїті у протидії груповому насильству, організованій злочинності, контрабанді наркотиків, торгівлі людьми (зокрема дітьми) та сексуальному насильству над жінками та дітьми[6]. Але *MINUSTAH* і надалі потерпала від недовіри до неї населення Гаїті[7].

Азія та Океанія

В Азії та Океанії у 2013р. тривало сім миротворчих операцій – на одну менше, ніж у 2012р. Загалом до них було залучено на 44 853 особи менше, ніж у 2012р. Це зменшення сталося переважно внаслідок подальшого скорочення *ISAF* в Афганістані на 43 923 особи. Проте, *ISAF* залишалася найкрупнішою операцією в регіоні і світі.

Крім *ISAF*, що наближалася до повного виводу контингенту наприкінці 2014р., у 2013р. скоротилися ще дві місії: *ISF* у Тімор-Лешті та *RAMSI* на Соломонових Островах. Решту персоналу *ISF* було виведено в березні, хоча військові та цивільні фахівці з окремих країн регіону продовжували допомагати Уряду і Збройним силам Тімор-Лешті на двосторонній основі. Після скорочення військового компонента *RAMSI* та передачі її функцій з розбудови спроможностей до двосторонніх регіональних програм, у Місії залишилася лише цивільна поліція[8].

[6] UN Security Council Resolution 2119, 10 Oct. 2013.

[7] Schneider, M., International Crisis Group (ICG), 'Is it time for MINUSTAH to leave Haiti', Presentation at the Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, 25 July 2013, <http://www. crisisgroup.org/en/publication-type/speeches/2013/schneider-is-it-time-for-minustah-to-leave-haiti.aspx>.

[8] Regional Assistance Mission to Solomon Islands (RAMSI), Office of the Special Coordinator, 'RAMSI's achievements: 2003-2013', July 2013, <http://www.ramsi.org/Media/docs/Background-Briefing-for-Pacific-Islands-Forum-bd5f3eb9-163e-4b3b-848f-65ad589360a3-0.pdf>.

Таблиця 3.1. Кількість миротворчих операцій і чисельність розгорнутого персоналу у 2013р., за регіонами та організаціями

Організація	Африка	Америка	Азія	Європа	Близький Схід	Світ
Операції	*25*	*2*	*7*	*14*	*9*	*57*
ООН[a]	12	1	2	2	4	21
Регіональна організація чи союз	10	1	2	12	3	28
Ситуативна коаліція	3	–	3	–	2	8
Персонал	*108 965*[b]	*8 990*	*59 039*[c]	*9 467*	*14 778*	*201 239*[b, c]
ООН[a]	81 055	8 967	459	1 100	12 870	104 451
Регіональна організація чи союз	23 360[b]	23	58 421[c]	8 367	105	90 276[b, c]
Ситуативна коаліція	4 550	–	159	–	1 803	6 512

[a] Дані стосовно ООН враховують миротворчі операції під егідою Департаменту ООН з миротворчих операцій, Департаменту ООН з політичних справ та *UNAMID*.

[b] З метою уникнення подвійного врахування, ці дані не враховують *AFISMA* (6 486 осіб) і *MICOPAX* (1 256 осіб), оскільки персонал цих місій на момент їх закриття був переданий новим місіям.

[c] Ці дані враховують *ISAF* в Афганістані, чисельність яких у 2013р. становила 58 129 військових.

Джерело: База даних СІПРІ про багатосторонні миротворчі операції, *<http://www.sipri.org/databases/pko>*.

Європа

У Європі у 2013р. тривали 14 миротворчих операцій, що на одну менше, ніж у 2012р., а загальна чисельність їх персоналу дещо зменшилася. Це сталося переважно через подальше скорочення військ у складі Сил НАТО у Косово (*Kosovo Force*, *KFOR*) .

Близький Схід

У 2013р. на Близькому Сході тривали дев'ять операцій – на дві менше, ніж у 2012р. Загальна чисельність розгорнутого в регіоні миротворчого персоналу залишалася відносно стабільною: Сили ООН спостереження за відводом військ (*UN Disengagement Observer Force*, *UNDOF*) збільшили чисельність на 233 особи, а Тимчасові сили ООН у Лівані (*UN Interim Force in Lebanon*, *UNIFIL*) скоротилися на 615 осіб. Обом місіям загрожувало розширення сирійського конфлікту. Але, попри зростаючу напруженість у Лівані та на лівано-сирійському кордоні, ситуація вздовж Блакитної лінії (*Blue Line*) і в зоні дії *UNIFIL* залишалася спокійною[9].

UNDOF започаткована в 1974р. для контролю зони обмежень та розведення ізраїльських і сирійських військ на Голанських висотах. Як і у 2012р., діям *UNDOF* у 2013р. перешкоджала військова активність сирійського Уряду та сил опозиції в зоні розведення. Крім загрози зриву припинення вогню

[9] United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2013/9, 10 July 2013.

між країнами, на карту також була поставлена безпека персоналу *UNDOF*. У березні і травні траплялися випадки захоплення силами сирійської опозиції заручників зі складу спостерігачів ООН. У червні через інтенсивні бої і напад на позиції *UNDOF* було поранено двох миротворців, що змусило Австрію, яка вважалась ядром операції, вивести свої війська. За повідомленнями, з Місії вийшли також Хорватія та Японія; інші країни – в т.ч. другий головний учасник Місії, Філіппіни, – також обмірковували свій вихід. Росія, яка вважається союзницею сирійського Уряду, не має права участі в *UNDOF*, але будучи постійним членом РБ ООН вона все ж запропонувала свої війська на заміну австрійським. ООН відхилила цю пропозицію[10]. Попри ці проблеми, РБ ООН вирішила подовжити мандат Місії, закликавши держави надати сили та засоби, достатні для безпечного виконання її мандата[11]. Війська для заміни виділили Ірландія, Непал і Фіджі [12]. Проте, активне військове протистояння в зоні розведення військ, а також напади й захоплення персоналу *UNDOF* продовжувалися[13].

Скорочення Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані

У червні 2013р., під час п'ятого й останнього перехідного етапу, *ISAF* завершили передачу безпекових функцій афганським Національним силам безпеки (*Afghan national security forces*). Водночас, в Афганістані лишалося багато проблем, у т.ч. пов'язані між собою наркоторгівля та діяльність озброєних угруповань[14]. Вирощування, виробництво, розповсюдження та споживання опію і надалі підривали безпеку, розвиток і врядування в Афганістані. РБ ООН підкреслювала роль Управління ООН з питань наркотиків і злочинності (*UN Office on Drugs and Crime*, *UNODC*) і просувала підхід "одна ООН", за якого її фонди, органи і програми працюють через механізм груп ООН у країнах[15].

ООН заявила про довгострокову підтримку Афганістану впродовж т.зв. перехідного десятиріччя (2015-2024рр.). Проте, лишалося незрозумілим, що станеться після виводу *ISAF* наприкінці 2014р. Згідно з Токійськими засадами взаємної відповідальності (*Tokyo Mutual Accountability Framework*), подальша двостороння допомога в розвитку та розбудові безпекових спроможностей залежить, серед іншого, від відповідального і прозорого врядування[16]. Але

[10] Yoon, S. and Alexander, C., 'Russia offers to replace Austria as UN Golan peacekeepers', Bloomberg News, 8 June 2013, <http://www.bloomberg.com/news/2013-06-08/russia-offers-to-replace-austria-as-un-golan-peacekeepers.html>; Lynch, C., 'Is the UN peacekeeping mission in the Golan Heights collapsing?', *Foreign Policy*, 7 June 2013, <http://blog.foreignpolicy.com/posts/2013/06/07/is_the_un_ peacekeeping_mission_in_the_golan_heights_collapsing>.

[11] UN Security Council Resolution 2108, 27 June 2013.

[12] Burke, E., 'Irish troops need backing and clarity in UNDOF role', *Irish Times*, 5 Aug. 2013.

[13] UN Security Council Resolution 2131, 18 Dec. 2013.

[14] UN Security Council Resolution 2120, 10 Oct. 2013.

[15] UN Security Council Resolution 2096, 19 Mar. 2013.

[16] van der Lijn, J., 'Development assistance in Afghanistan after 2014: from the military exit strategy to a civilian entry strategy', SIPRI Insights on Peace and Security no.2013/4, Oct. 2013, <http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=465>.

в Афганістані лишилася притаманна йому корупція[17]. Більше того, хоча в НАТО постійно натякали про подальшу присутність Альянсу в Афганістані шляхом розгортання місії з підготовки персоналу, консультацій і допомоги, але лише США виявили бажання виділити для цього сили на засадах Двосторонньої угоди про безпеку (*Bilateral Security Agreement*). Проект її тексту було узгоджено в листопаді 2013р., але Президент Афганістану Х.Карзай (*Hamid Karzai*) відклав підписання документа[18]. Як наслідок, будучи залежними від США, більшість держав НАТО також не оголошували масштабів своєї участі після 2014р.[19] У січні 2014р., за відсутності Угоди з Президентом Х.Карзаєм і маючи дедалі менше часу для планування наступної місії, Адміністрація США заявила, що т.зв. "нульовий варіант" виглядає дедалі більш реальним, тобто можливість повного виводу військ США з Афганістану після 2014р., яка спочатку серйозно не бралася до уваги[20].

[17] UN Security Council Resolution 2096 (посилання 15).

[18] Security and defense cooperation agreement between the United States of America and the Islamic Republic of Afghanistan, Pre-decisional document, Nov. 2013, <http://mfa.gov.af/en/news/bsa>. Про вплив Угоди та виводу військ на військові витрати США див. підрозділ II розділу 4 цього видання.

[19] Croft, A. and Siebold, S., 'Security pact delay hampers NATO plans for post-2014 Afghanistan', Reuters, 23 Oct. 2013.

[20] Jha, L.K., 'White House wants BSA signed in weeks', Pajhwok Afghan News, 7 Jan. 2014, <http://www.pajhwok.com/en/2014/01/07/white-house-wants-bsa-signed-weeks>.

II. Миротворчі операції в Африці

ЯЇР ВАН ДЕР ЛІЇН, КСЕНІЯ АВЕЗОВА

У 2013р. центр уваги миротворчих операцій перемістився від Афганістану знову до Африки. Там упродовж року не лише були започатковані всі вісім нових місій, що зміцнило статус Африки серед усіх регіонів – як місця проведення найбільшої кількості операцій, – але й уперше з 2008р. тут була розгорнута найбільша чисельність персоналу.

Окрім цих кількісних змін, були й якісні зміни – поточні операції, зокрема в ДРК, перетворилися на полігон для інновацій. Операція ООН у ДРК була розширена з додаванням принципово нового бойового компонента та нових технологій, а нова операція ООН у Малі отримала мандат більш жорсткий, ніж зазвичай. ООН вперше поширила пакет тилового забезпечення для операції АС у Сомалі на бойові частини Національної армії Сомалі у спільній боротьбі з ісламістським угрупованням Аль-Шабаб. На фоні цих змін, миротворчі операції в інших частинах Африки, зокрема в Західній Африці, Південному Судані, Судані та ЦАР тривали загалом у звичному режимі. В цьому розділі розглядаються нові місії та події 2013р. у цих місцях.

Демократична Республіка Конго

Нездатність Стабілізаційної місії ООН у ДРК (*MONUSCO*) забезпечити захист цивільних стала очевидною ще 20 листопада 2012р., коли сили руху *M23* (*Mouvement du 23 mars*) захопили м.Гома на сході ДРК. У відповідь РБ ООН у березні 2013р. узгодила більш рішучі заходи. Вона прийняла пропозицію Руанди та Уганди від 2012р. і створила у складі *MONUSCO* Бригаду силового втручання (*FIB*)[1]. Бригада отримала перший мандат тривалістю в один рік на рішучі дії проти таких озброєних угруповань на сході ДРК, як *M23*, угандійське опозиційне угруповання Союзні демократичні сили (*Allied Democratic Forces*, *ADF*) та Демократичні сили визволення Руанди (*Forces démocratiques de libération du Rwanda*, *FDLR*). Її завданням було "жорстко, швидко та різноманітно здійснювати цілеспрямовані наступальні операцій . . . самостійно або спільно [зі Збройними силами ДРК (*Forces Armées de la République Démocratique du Congo*, *FARDC*)]"[2]. Бригада зі штабом в м.Гома укомплектована військами від Малаві, ПАР і Танзанії, складається з трьох піхотних батальйонів, артилерійської батареї, роти спецпризначення й розвідки та має чисельність близько 3 000 осіб. Попри розширення в такий спосіб контингенту *MONUSCO*, чисельність якої сягнула 19 815 осіб, Місія не досягла раніше дозволеної максимальної чисельності, яку РБ ООН не збільшувала.

[1] Hatcher, J. and Perry, A., 'Defining peacekeeping downward: the UN debacle in eastern Congo', *Time*, 26 Nov. 2012; Kibangula, T., 'A neutral force in eastern DR Congo is a false solution', France 24, 19 Aug. 2012, <http://www.france24.com/en/20120819-congo-rebels-neutral-force-drc-rwanda-m23-uganda-great-lakes-kivu/>; Roux, A., 'South Africa and the UN intervention brigade in the DRC', ISS Today, 24 Apr. 2013, <http://www.issafrica.org/iss-today/south-africa-and-the-un-intervention-brigade-in-the-drc>; ван дер Ліїн Я. Регіональні події в миротворчих операціях. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ III розділу 2. *FIB* також відома як Бригада Південноафриканського співтовариства розвитку (*Southern African Development Community*, *SADC*), оскільки війська для її укомплектування надають усі країни-члени *SADC*.

[2] UN Security Council Resolution 2098, 28 Mar. 2013, para.12(b).

Підкреслюючи унікальність *FIB*, РБ ООН зазначала, що рішення про її формування було прийняте "як виняток і не є прецедентом чи будь-яким посяганням на узгоджені принципи миротворчості", включно зі згодою сторін, неупередженістю і незастосуванням сили крім випадків самооборони та захисту мандата[3]. Підгрунтям цього більш жорсткого, силового підходу був наступний задум: "не допустити розростання всіх озброєних угруповань, нейтралізувати та роззброїти їх у рамках виконання завдань зі зменшення загрози з їх боку для державної влади та безпеки цивільних на сході ДРК, а також забезпечення передумов для стабілізації"[4]. Спочатку рішення про створення *FIB* критикувалося деякими аналітиками, які припускали, що це може підірвати довіру та піддати сумніву неупередженість *MONUSCO*. Крім того, створення *FIB* могло ускладнити завдання для інших компонентів *MONUSCO*, оскільки Бригаді довелося б балансувати між захистом цивільних і переслідуванням озброєних угруповань[5]. Інші критики акцентували увагу на гуманітарних наслідках, що завжди супроводжували військові втручання в ДРК[6].

Разом зі створенням *FIB* РБ ООН подовжила мандат *MONUSCO* до 31 березня 2014р. Нова конфігурація операції зумовлювалася загрозою з боку збройних угруповань і завданнями із забезпечення стабільності та запровадження державної влади в районах, постраждалих від конфлікту. "Стратегія виходу" (*exit strategy*) *FIB* передбачала створення Урядом Конго (за підтримки *MONUSCO*) сил швидкого реагування, які мали перебрати обов'язки Бригади. Зокрема, *MONUSCO* і Група ООН у ДРК (які разом працювали в органах, програмах і фондах ООН у ДРК) мали розглянути питання про те, які завдання у провінціях, меншою мірою вражених конфліктом, Бригада може передати створеним там силам. У цілому *MONUSCO* мала надалі зосередити увагу на сході ДРК[7].

18 березня, ще до створення *FIB*, сотні бойовиків *M23* втекли до Руанди, а 22 березня один з лідерів *M23* генерал Б.Нтанганда (*Bosco Ntanganda*) здався Міжнародному кримінальному суду (МКС, *International Criminal Court*, *ICC*)[8]. Проте, всю першу половину року *M23*, *FDLR* та інші збройні угруповання продовжували напади на *FARDC* і *MONUSCO*. Водночас, підрозділи *FARDC* обвинувачувалися в масових згвалтуваннях, знущаннях з полонених бойовиків *M23* та наругах над тілами жертв, а *MONUSCO* була змушена переглянути свою підтримку, що надавалася відповідальним за це підрозділам[9].

[3] UN Security Council Resolution 2098 (посилання 2), para.9.

[4] UN Security Council Resolution 2098 (посилання 2), para.12(b).

[5] Gorur, A. and Ker, M., 'New UN force may increase risks for civilians', Stimson Center Spotlight, 11 July 2013, <http://www.stimson.org/spotlight/new-un-force-may-increase-risks-for-civilians/>.

[6] Refugees International, 'UN must not make Congo crisis worse,' Press release, 24 July 2013, <http://www.refugeesinternational.org/press-room/press-release/un-must-not-make-congo-crisis-worse>.

[7] UN Security Council Resolution 2098 (посилання 2).

[8] UN Security Council Resolution 2098 (посилання 2). Стислий опис та інші деталі про МКС див. у підрозділі І додатка Б цього видання.

[9] United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2013/11, 25 July 2013.

Розгортання *FIB* почалось у травні 2013р. У липні Уряд Руанди звинуватив *MONUSCO* у співпраці з *FDLR*, що було спростовано Місією[10]. Наприкінці місяця, після наступу *FARDC*, Уряд Руанди надіслав *MONUSCO* листа з протестом проти навмисних обстрілів її території, а Місія знову заперечила свою відповідальність. 30 липня *MONUSCO* оголосила м.Гому зоною безпеки, в якій було дозволено носити зброю лише представникам *FARDC* і *MONUSCO*[11]. Проте, напади *M23* на м.Гому в серпні спричинили там протести цивільного населення проти бездіяльності *MONUSCO*. Під час них, за повідомленнями, миротворці вбили двох цивільних конголезців. Як наслідок, ООН наказала розслідувати ці факти[12].

Водночас, подальше розгортання *FIB* зміцнило довіру *FARDC* до неї, сприяло ефективному наступу на сили *M23*, а також змінило думку населення про те, що *MONUSCO* не протидіє збройним угрупованням[13]. 25 жовтня, після зриву мирних переговорів, *FARDC* поновили наступ на *M23* та за підтримки *FIB* швидко відвоювали територію, що призвело до поразки *M23*. 5 листопада *M23* заявив про кінець повстання, що означало припинення його бойових дій проти Уряду Конго[14].

Оцінки ролі *FIB* у поразці *M23* були різними, але загалом – обережно оптимістичними. З одного боку, Бригада домоглася певного успіху після невдалих спроб ООН стабілізувати ситуацію на сході ДРК[15]. З іншого – ситуація в ДРК залишалася далеко не стабільною. Зокрема, у 2013р. експерти ООН звинуватили Руанду у продовженні військової підтримки *M23*[16]. Проте, з огляду на очевидну поразку *M23*, РБ ООН закликала *FARDC*, *MONUSCO* та *FIB* зосередити увагу на загрозі з боку *FDLR* та інших збройних угруповань і не дозволити їм скористатися мінливою ситуацією на сході ДРК[17]. Крім цього, *MONUSCO* разом з операціями ООН в інших країнах регіону надавала тилову підтримку Регіональному оперативному угрупованню АС (*AU Regional Task Force*) у боротьбі проти Господньої армії опору (*Lord's Resistance Army*, *LRA*) в ЦАР, Південному Судані та ДРК[18].

[10] Kwibuka, E., 'Rwanda: UN brigade aiding FDLR-Congo alliance', *New Times* (Kigali), 17 July 2013.

[11] United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo, S/2013/581, 30 Sep. 2013; 'DR Congo unrest: UN investigates Goma protest deaths', BBC News, 26 Aug. 2013, <http://www.bbc.com/news/world-africa-23840545>.

[12] United Nations, S/2013/581 (посилання 2).

[13] 'Dispatches from the field: the Security Council in Goma', What's in Blue, 7 Oct. 2013, <http://www.whatsinblue.org/2013/10/dispatches-from-the-field-the-security-council-in-goma.php>.

[14] United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2013/17, 14 Nov. 2013; United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo, S/2013/757, 17 Dec. 2013.

[15] Kulish, N. and Sengupta, S., 'New UN brigade's aggressive stance in Africa brings success, and risks', *New York Times*, 12 Nov. 2013.

[16] United Nations, Security Council, Midterm report of the Group of Experts on the Democratic Republic of the Congo, 20 June 2013, annex to S/2013/433, 19 July 2013, para.9; 'M23 rebels regrouping?', *The Independent*, 12 Nov. 2013.

[17] United Nations, S/PRST/2013/17 (посилання 14); United Nations, S/2013/757 (посилання 14).

[18] United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2013/18, 25 Nov. 2013.

3 грудня, згідно з рішенням РБ ООН від січня 2013р. і на підтримку авіаційного спостереження ООН за пересуваннями військ та дотриманням ембарго на постачання зброї неурядовим силам у ДРК, *MONUSCO* здійснила запуск БЛА – першого в історії сил ООН. На початок 2014р. *MONUSCO* використовувала вже п'ять БЛА в радіусі 150 км від аеропорту Гома. В середині січня з'явилося повідомлення про першу аварію БЛА[19].

Малі

Після конфлікту 2011р. в Лівії, регіон Сахелю дедалі більше потерпав від міжнародної організованої злочинності (у вигляді контрабанди зброї і наркотиків) і діяльності угруповань, визнаних ЄС та ООН терористичними організаціями, включно з Аль-Каїдою в Ісламському Магрибі (*al-Qaeda in the Islamic Maghreb, AQIM*), Рухом за єдність і джихад у Західній Африці (*Mouvement pour le Tawhîd et du Jihad en Afrique de l'Ouest*, *MUJAO*), салафістським угрупованням Захисники віри (*Ansar Dine*) та іншими подібними організаціями[20]. На цьому фоні знову спалахнув конфлікт між Урядом Малі та туарегами. Зросла кількість збройних угруповань, виникали нові міжетнічні конфлікти.

Реагуючи на безпекову ситуацію в Малі, РБ ООН у 2013р. зосередилася на трьох проблемах: гуманітарна криза в Сахелі; нестабільність на півночі Малі; присутність екстремістських елементів і терористичних угруповань. РБ неодноразово заявляла про те, що ці проблеми розглядаються як загрози міжнародному миру й безпеці, та що вона вітає ініціативи АС, ЕКОВАС і ЄС у протидії їм – зокрема, з розбудови безпекових спроможностей урядів країн Сахелю і реформування сектору безпеки[21].

20 грудня 2012р. РБ ООН дозволила розгортання Африканської міжнародної місії підтримки в Малі (*AFISMA*) на початковий період в один рік[22]. Але оперативна група мала розгорнутись у повному складі як спільна операція АС-ЕКОВАС лише до вересня 2013р.[23] 10 січня 2013р., коли сили ісламістів і туарегів захопили стратегічне місто Конна в центрі Малі, загрожуючи розташованому неподалік важливому для будь-якої майбутньої інтервенції військовому аеродрому Севаре, Франція проштовхнула в РБ ООН заклик про допомогу Уряду Малі[24]. Заручившись підтримкою РБ та з метою прискорення

[19] United Nations, Security Council, Letter dated 22 January 2013 from the President of the Security Council addressed to the Secretary-General, S/2013/44, 22 Jan. 2013; Binnie, J., 'UN Falco crashes in DRC', *Jane's Defence Weekly*, 14 Jan. 2014.

[20] Про конфлікт у Лівії див.: Алланссон М. та ін. Перший рік "арабської весни". – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ I розділу 2; Фанчіні К. Нові миротворчі операції у 2011р. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу 3.

[21] United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2012/26, 10 Dec. 2012.

[22] UN Security Council Resolution 2085, 20 Dec. 2012.

[23] 'Mali', *Security Council Report: Monthly Forecast*, Feb. 2013.

[24] United Nations, Security Council, 'Security Council press statement on Mali', Press Release SC/10878, 10 Jan. 2013.

міжнародного втручання й забезпечення розгортання *AFISMA*, Франція відрядила війська для власної операції *Serval*[25]. Після цього ЕКОВАС підтвердило готовність прискорити розгортання сил для *AFISMA*[26]. Проте, за даними спеціального представника АС у Малі, розгортання *AFISMA* спочатку затримувалося через проблеми тилового забезпечення, брак спроможностей і координації дій. Зокрема, країнам-учасницям бракувало оснащення і транспортних засобів[27].

Упродовж трьох тижнів від початку операції *Serval* малійські і французькі сили, зустрічаючи мінімальний спротив, звільнили три головні міста на півночі Малі (Гао, Кидал і Тімбукту). Ряд європейських країн надали тилове забезпечення. Наприкінці січня до малійських і французьких сил приєдналися війська від Нігерії і Чаду[28]. Після втрати території сили туарегів та ісламістів вдалися до партизанської тактики. Через триваючі бої залишалися сумніви: чи дасть втручання стійкий ефект після виводу французьких військ[29]. Попри переважне схвалення операції *Serval* африканським дипломатичним корпусом, залишалося відчуття незадоволення тим, що доводиться покладатися на негайну військову допомогу зовнішніх гравців. Оглядачі також критикували ЄС, Францію і США за мобілізацію тилових спроможностей для започаткування операції *Serval* замість використання їх для розв'язання проблем логістики *AFISMA*[30].

На початку лютого у складі *AFISMA* було розгорнуто 3 000 військових з країн Західної Африки. Проте, Франція і США закликали РБ ООН швидко замінити *AFISMA* операцією ООН[31]. 7 березня Рада миру і безпеки (*Peace and Security Council*, *PSC*) АС вирішила підтримати цю пропозицію за умов: (*а*) місія ООН матиме "жорсткий" мандат примусу до миру; (*б*) ООН радитиметься з АС, ЕКОВАС і Малі та на чолі нової місії поставить керівника *AFISMA* П.Буйоя (*Pierre Buyoya*); (*в*) ООН збільшить фінансове й тилове забезпечення *AFISMA* та надасть АС і ЕКОВАС "центральну роль"[32].

[25] Irish, J. and Felix, B., 'Malian army beats back Islamist rebels with French help', Reuters, 11 Jan. 2013.

[26] ECOWAS, 'Statement of the President of the ECOWAS Commission on the situation in Mali', Press release no.006/2013, 12 Jan. 2013, <http://news.ecowas.int/presseshow.php?nb=006&lang=en&annee=2013>.

[27] Buyoya, P., 'Africa meeting summary: African Union perspectives on Mali and the Sahel', Chatham House, 26 Mar. 2013, <http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Africa/260313 summary.pdf>.

[28] French Ministry of Defence, 'Opération Serval: point de situation du 28 janvier 2013', 28 Jan. 2013, <http://www.defense.gouv.fr/operations/mali/actualite/operation-serval-point-de-situation-du-28-janvier-2013>; French Ministry of Defence, 'Opération Serval: point de situation du 29 janvier 2013', 29 Jan. 2013, <http://www.defense.gouv.fr/operations/mali/actualite/operation-serval-point-de-situation-du-29-janvier-2013/>.

[29] Tinti, P. and Nossiter, A., 'In Mali, the peril of guerrilla war looms', *New York Times*, 16 Feb. 2013.

[30] International Crisis Group (ICG), *Mali: Security, Dialogue and Meaningful Reform*, Africa Report no.201 (ICG: Brussels, 11 Apr. 2013), p.13.

[31] 'US, France agree on need to set up UN Mali force', Agence France-Presse, 4 Feb. 2013.

[32] African Union, Peace and Security Council, 358th Ministerial Meeting, Communiqué PSC/PR/COMM.(CCCLVIII), 7 Mar. 2013.

Наприкінці березня перетворення *AFISMA* на операцію ООН вимагали також Уряд Малі та голова Комісії ЕКОВАС[33].

25 квітня, коли Уряд Малі за допомогою операції *Serval* та *AFISMA* відновив контроль над великою частиною території країни, РБ ООН схвалила мандат Багатоцільової об'єднаної стабілізаційної місії ООН у Малі (*MINUSMA*) у складі 11 200 військових (включно з батальйоном швидкого реагування) і 1 440 поліцейських[34]. До нової операції були передані війська *AFISMA*. Проте, частина цих військ не відповідала стандартам ООН – їм дали чотири місяці для додаткової підготовки та оснащення[35]. Крім того, нова Місія перебрала на себе функції створеного у грудні 2012р. Офісу ООН у Малі (*UN Office in Mali*, *UNOM*) з передачею їй відповідних структур. 1 липня *AFISMA* передала повноваження *MINUSMA*. Поетапне розгортання *MINUSMA* було поставлене в залежність від загальних успіхів міжнародних сил у боротьбі з угрупованнями, визнаними РБ терористичними[36].

У Резолюції РБ ООН про створення *MINUSMA* визначені завдання зі "стабілізації ситуації в головних населених пунктах і сприяння відновленню державної влади на всій території країни". Це охоплювало стримування загроз, активне запобігання поверненню озброєних елементів і допомогу у відбудові сектору безпеки Малі. Також мала надаватися допомога в імплементації дорожньої карти, ухваленої 29 січня Національними зборами Малі, включно зі сприянням національному політичному діалогу та виборчому процесу 2013р. Завданнями *MINUSMA* також були: захист цивільних і персоналу ООН; підтримка та захист прав людини (з розгортанням спостерігачів за дотриманням прав людини); підтримка гуманітарної допомоги, заходів зі збереження й захисту культурних та історичних об'єктів; допомога у притягненні до суду в Малі або через МКС винних у кримінальних злочинах і злочинах проти людяності[37].

Хоча *MINUSMA* отримала дозвіл використовувати для виконання мандата всі наявні засоби, але РБ ООН водночас акцентувала увагу, як і у випадку *FIB* у ДРК, на дотриманні базових принципів миротворчості – неупередженості та незастосуванні сили крім випадків самооборони та захисту мандата. Крім того, РБ заявила, що "мандат кожної миротворчої місії відповідає потребам і ситуації в зазначеній країні"[38]. Постійний представник Франції в ООН Ж.Аро (*Gérard Araud*) заявив, що *MINUSMA* "не збирається переслідувати терористів в їх опорних пунктах", а перебуває "тут з метою стабілізації країни", але якщо миротворці знайдуть терористичне угруповання в районі свого роз-

[33] United Nations, Security Council, Letter dated 25 February 2013 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, S/2013/113, 26 Feb. 2013; United Nations, Security Council, Letter dated 16 April 2013 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, S/2013/231, 16 Apr. 2013.

[34] UN Security Council Resolution 2100, 25 Apr. 2013.

[35] United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the situation in Mali, S/2013/582, 1 Oct. 2013.

[36] UN Security Council Resolution 2100 (посилання 34).

[37] UN Security Council Resolution 2100 (посилання 34), para.16.

[38] UN Security Council Resolution 2100 (посилання 34).

гортання, то вони його знищать[39]. РБ дозволила французьким військам, у разі загрози та на прохання Генерального секретаря, втручатися в ситуацію на підтримку *MINUSMA*[40].

У той самий день, коли РБ ООН схвалила мандат *MINUSMA*, АС висловив "занепокоєння тим, що під час підготовки операції і консультацій з цього приводу з Африкою належним чином не радилися" перед схваленням *MINUSMA*, і підкреслив, що це "не відповідає духу партнерства, який АС та ООН намагалися підтримувати багато років"[41]. Розбіжності між АС та ООН спричинялися переважно небажанням ООН погоджуватися з умовами АС та ЕКОВАС, що фактично усувало від миротворчого процесу обидві регіональні організації[42].

Розбіжності між африканськими регіональними організаціями та ООН спостерігалися також у питаннях "жорсткості" *MINUSMA*. На відміну від умов підтримки трансформації Місії, висунутих АС, до яких належали рекомендації із запровадження "жорсткого мандата" та наступальних операцій проти збройних угруповань, ряд членів РБ ООН – у т.ч. Аргентина, Гватемала, Пакистан і Росія – воліли обмежити жорсткість мандата *MINUSMA*[43]. Ці країни наполягали також на підтвердженні в мандаті базових принципів миротворчості. Деякі оглядачі стверджували, що обмежуючи силовий характер *MINUSMA*, ці країни мали намір обумовити примус до миру винятковими обставинами – замість створення ще одного прецеденту на зразок формування *FIB* у складі *MONUSCO*[44].

Важливо зауважити, що Китай відрядив до *MINUSMA* підрозділ охорони. Хоча Китай ніколи не надавав бойових сил для миротворчих операцій, але такий крок наблизив його до цього[45].

До вересня 2013р. безпекова ситуація залишалася відносно стабільною, хоч і досить хиткою. Разом із розпалюванням нових міжетнічних конфліктів, продовжувалися бойові дії сил туарегів та ісламістів з використанням партизанської і терористичної тактики, особливо в містах на півночі Малі. Попри триваюче безладдя, в липні та серпні було організовано два мирні раунди президентських виборів, а в листопаді і грудні відбулися вибори до законодавчого органу. 4 вересня передача влади успішно завершилася приведенням до присяги Президента Б.Кеїти (*Boubacar Keïta*)[46]. В жовтні безпекова

[39] MacFarquhar, N., 'UN votes to establish peacekeeping force for Mali', *New York Times*, 25 Apr. 2013.

[40] UN Security Council Resolution 2100 (посилання 34).

[41] African Union, Peace and Security Council, 371st Ministerial Meeting, Communiqué PSC/PR/COMM.(CCCLXXI), 25 Apr. 2013.

[42] Boutellis, A. and Williams, P.D., 'Disagreements over Mali could sour more than the upcoming African Union celebration', IPI Global Observatory, 15 May 2013, <http://www.theglobalobservatory.org/analysis/502-disagreements-over-mali-could-sour-more-than-the-upcoming-african-union-celebration.html>.

[43] African Union, Peace and Security Council (посилання 32).

[44] 'Resolution establishing a UN mission in Mali', What's in Blue, 24 Apr. 2013, <http://www.whatsinblue.org/2013/04/resolution-establishing-a-un-mission-in-mali.php>.

[45] 'China ponders sending more combat troops on UN peacekeeping missions', *The Economist*, 15 June 2013. Про зростання участі Китаю в миротворчих операціях див.: Gill, B. and Huang, C., *China's Expanding Role in Peacekeeping: Prospects and Policy Implications*, SIPRI Policy Paper no.25 (SIPRI: Stockholm, Nov. 2009).

[46] United Nations, S/2013/582 (посилання 35); United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the situation in Mali, S/2014/1, 2 Jan. 2014.

ситуація на півночі Малі, особливо в м.Кидал, почала погіршуватися: почастішали напади на табори, блокпости, транспортні засоби *MINUSMA* та операції *Serval*. Крім того, в містах Гао та Менака пройшли кілька демонстрацій проти *MINUSMA* із застосуванням насильства[47]. У вересні, після суперечки стосовно платежів, принаймні чотири солдати *MINUSMA* з Чаду залишили базу і згвалтували жінку в м.Гао[48]. Раніше, у червні, ООН запровадила спеціальний нагляд за тим, щоб Чад не надсилав до *MINUSMA* неповнолітніх солдатів[49].

Наприкінці жовтня французькі та малійські сили спільно з *MINUSMA* започаткували операцію *Hydra*, спрямовану на "завдання тиску на будь-які терористичні рухи з метою запобігання їх відродженню"[50]. На початку листопада, попри безладдя та небезпеку, Франція вирішила не відкладати скорочення своїх сил, зменшивши загальну чисельність військ у Малі з 3 200 до 1 000 осіб[51].

Центральноафриканська Республіка

На початку 2013р. Адміністрація Президента ЦАР Ф.Бозізе (*François Bozizé*) мала обмаль влади за межами столиці м.Бангі. На решті території країни вакуум безпеки заповнювали опозиційні збройні угруповання та Господня армія опору (*LRA*). 11 січня Уряд ЦАР і повстанська коаліція *Séléka* підписали в Лібревілі (Габон) Угоду про припинення вогню під егідою Економічного Співтовариства Центральноафриканських Держав (*CEEAC*). Крім того, сторони Угоди про припинення вогню та демократична опозиція підписали політичну Угоду про розв'язання кризи, згідно з якою створювався Уряд національної єдності[52]. За цими Лібревільськими угодами: Президент Ф.Бозізе мав залишатися при владі до терміну завершення каденції у 2016р.; опозиція делегувала міністрів до його Уряду; а Місія *CEEAC* зі зміцнення миру в ЦАР (*Mission for the Consolidation of Peace in the CAR*, *MICOPAX*) продовжувала докладати зусиль з підтримки мирного процесу[53].

Проте, 24 березня *Séléka* захопила владу, звинувативши Президента Ф.Бозізе в недотриманні угод. Ф.Бозізе втік з країни, і після заколоту правопорядок у ЦАР було остаточно зруйнувано[54]. АС засудив "одностороннє та невиправдане рішення" *Séléka* "грубо порушити Лібревільські угоди" й закликав міжнародне співтовариства, включно з РБ ООН, засудити дії повстанської

[47] United Nations, S/2014/1 (посилання 46).

[48] 'UN's MINUSMA troops "sexually assaulted Mali woman"', BBC News, 26 Sep. 2013.

[49] Charbonneau, L. and Nichols, M., 'UN peacekeeping operations in Mali to begin on July 1', Reuters, 25 June 2013.

[50] 'UN and French forces in large-scale operation in Mali', BBC News, 24 Oct. 2013; United Nations, Secretary-General, 'Note to correspondents in response to questions on the UN mission in Mali', 24 Oct. 2013, <http://www.un.org/sg/offthecuff/index.asp?nid=3151>.

[51] Irish, J. and Diallo, T., 'France won't delay Mali troop withdrawal despite killings', Reuters, 5 Nov. 2013.

[52] UN Security Council Resolution 2088, 24 Jan. 2013.

[53] International Crisis Group (ICG), *Central African Republic: Priorities of the Transition*, Africa Report no. 203 (ICG: Brussels, 11 June 2013), p.13.

[54] UN Security Council Resolution 2121, 10 Oct. 2013.

коаліції[55]. Не зважаючи на дорожню карту та Декларацію саміту у Нджамені у квітні 2013р., що передбачали започаткування перехідного процесу, кульмінацією якого мали стати вибори, з'явилися повідомлення про порушення членами *Séléka* міжнародного гуманітарного права і прав людини. Лідера *Séléka* М.Джотодіа (*Michel Djotodia*) було визнано тимчасовим главою держави, але він дедалі більше втрачав контроль над окремими частинами свого ополчення – настільки, що у вересні оголосив розпуск *Séléka*[56]. Ці неконтрольовані угруповання вдавалися до цілеспрямованих нападів на представників ряду етнічних немусульманських громад, збільшуючи напруженість у суспільстві. Здійснювалися напади і на персонал ООН. Як наслідок, гуманітарна криза поглибилася, спричинивши, за визначенням РБ ООН, "складну надзвичайну ситуацію"[57].

У відповідь, 19 липня Рада миру та безпеки АС санкціонувала Міжнародну місію підтримки в ЦАР (*International Support Mission in the CAR*, *MISCA*) – відому також як *AFISM-CAR*, – під африканським керівництвом, яка мала охопити *MICOPAX*[58]. 1 серпня 2013р. АС офіційно започаткував перехід від *MICOPAX* до *MISCA*, але через розбіжності між АС і *CEEAC* згортання *MICOPAX* після цієї дати не відбулося – Місія навіть кілька разів нарощувала сили у відповідь на погіршення ситуації[59].

10 жовтня РБ ООН розширила мандат Об'єднаного офісу ООН з побудови миру в ЦАР (*BINUCA*), додавши завдання з підтримки Лібревільського і Нджаменського політичних процесів, у т.ч. з проведення виборів і моніторингу прав людини. РБ ООН також оголосила, що розгляне можливість перетворення *BINUCA* з політичної операції побудови миру на миротворчу операцію – якщо це дозволить ситуація[60]. 29 жовтня РБ вирішила розгорнути наступного місяця підрозділ охорони для захисту *BINUCA* – подібно до підрозділу, розгорнутого у 2004р. для захисту Місії ООН в Іраку. Цей підрозділ мав початкову чисельність у 250 осіб, але передбачалося збільшити його до 560 осіб з метою забезпечення розгортання *BINUCA* за межами столиці, м.Бангі[61].

Ці заходи не завадили подальшому погіршенню ситуації. 13 листопада Рада миру та безпеки АС закликала РБ ООН відреагувати на створення

[55] African Union, Peace and Security Council, 363rd Ministerial Meeting, Communiqué PSC/PR/COMM.(CCCLXIII), 25 Mar. 2013.

[56] 'CAR President Djotodia bans former Seleka rebel backers', BBC News, 13 Sep. 2013, <http://www.bbc.com/news/world-africa-24088995>.

[57] UN Security Council Resolution 2121 (посилання 54).

[58] African Union, Peace and Security Council, 385th meeting, Communiqué, PSC/PR/COMM.2 (CCCLXXXV).

[59] Global Centre for the Responsibility to Protect, 'Timeline of the international response to the situation in the Central African Republic (CAR)', 17 Dec. 2013, <http://www.globalr2p.org/publications/276>.

[60] UN Security Council Resolution 2121 (посилання 54).

[61] United Nations, Security Council, Letter dated 22 October 2013 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, S/2013/636, 29 Oct. 2013; United Nations, Security Council, Letter dated 29 October 2013 from the President of the Security Council addressed to the Secretary-General, S/2013/637, 29 Oct. 2013.

19 липня *MISCA* і прийняти резолюцію, що схвалює її розгортання[62]. 20 листопада влада ЦАР звернулася за підтримкою *MISCA* до французьких військ. Перехідні органи влади мали обмежені успіхи у виконанні Перехідної програми дій (*Transitional Framework*), яка була ухвалена Нджаменською декларацією у квітні 2013р. та набула чинності 18 серпня; наслідком цього була повна зневага до верховенства права. Масштабні порушення прав людини колишніми підрозділами *Séléka*, переважно мусульманськими, дедалі більше зустрічали спротив переважно християнського ополчення Анти-балака (*Anti-balaka*). Динаміка насильства й помсти на релігійному та етнічному підгрунті перетворювалася на суцільний хаос – на фоні неспроможності поліції і судів притягнути злочинців до відповідальності[63].

Через сприяння розширенню міжнародної злочинності та діяльності радикальних організацій, РБ ООН вважала ситуацію в ЦАР загрозою міжнародній безпеці. 5 грудня, після більш як чотирьох місяців з моменту створення Радою миру та безпеки АС Місії *MISCA*, РБ ООН санкціонувала її розгортання та надання їй підтримки з боку французьких військ. Завданнями *MISCA* були: захист цивільних і відновлення безпеки та громадського порядку; стабілізація країни та відновлення державної влади; створення умов для надання гуманітарної допомоги; сприяння процесам роззброєння, демобілізації, реінтеграції (*disarmament, demobilization and reintegration, DDR*) і реформування сектору безпеки. Офіційна передача влади та завершення переходу від *MICOPAX* до *MISCA* мали відбутися 19 грудня. Всі нові розгорнуті африканські сили мали ввійти до *MISCA*. З метою підтримки Місії, Секретаріат ООН надавав технічні та експертні консультації; було створено цільовий фонд ООН для забезпечення її фінансування. Крім того, РБ закликала регіональні організації надати ресурси для роботи Місії, включно з коштами. Генеральний секретар ООН продовжував готуватися до можливого перетворення *MISCA* на операцію ООН.

У відповідь на ще одну резолюцію РБ ООН, якою санкціонувалася французька інтервенція, деякі спостерігачі почали говорити про доктрину Олланда – названу так за ім'ям Президента Франції Ф.Олланда, – санкціонованого РБ ООН короткострокового та обмеженого гуманітарного втручання у взаємодії з розгорнутими силами регіональної (у цьому випадку африканської) організації і на прохання приймаючої країни[64]. Увечері 6 грудня в рамках французької операції *Sangaris* було перекинуто сили, які згодом сягнули 1 600 осіб, що спочатку зміцнило безпеку та обмежило бойові дії між християнським і мусульманським ополченнями[65].

Попри деякі успіхи, операція *Sangaris* і *MISCA* мали серйозні проблеми. Якщо християни нарікали, що сили з Чаду у складі *MISCA* діють на боці

[62] African Union, Peace and Security Council, 406th Ministerial Meeting, Communiqué PSC/PR/COMM.1(CDVI), 13 Nov. 2013.

[63] UN Security Council Resolution 2127, 5 Dec. 2013; Amnesty International (AI), *Ethnic Cleansing and Sectarian Killings in the Central African Republic* (AI: London, 2014).

[64] Tisdall, S., 'France in the Central African Republic is the latest use of "Hollande doctrine"', *The Guardian*, 5 Dec. 2013.

[65] Braun, E., 'French army battles militias in Central African Republic's capital', Reuters, 9 Dec. 2013.

етнічно та релігійно споріднених колишніх сил *Séléka*, то мусульмани звинувачували французів в упередженості в конфлікті[66]. Далі більше: у грудні, після обстрілу чадськими військами бурундійських сил під час роззброєння колишніх членів *Séléka*, розпочалися запеклі бої у столиці між окремими підрозділами сил *MISCA*. Командувач силами *MISCA* і французькі війська звинуватили Чад у підтримці неконтрольованих підрозділів *Séléka*, що підлягали роззброєнню[67].

Сомалі

У І половині 2013р. військові та поліцейські сили Місії АС у Сомалі (*AMISOM*) відігравали головну роль у покращенні безпекової ситуації на півдні Сомалі, включно зі столицею Могадішо та м.Кісмайо. Метою міжнародного втручання було відновлення місцевих органів влади та сил безпеки, особливо в районах, відбитих у ісламістського угруповання Аль-Шабаб (Молодіжний рух моджахедів, *Harakat al-Shabab al-Mujahideen*). Після проведення окремого стратегічного огляду, ООН та АС вирішили зміцнити співпрацю на основі відносних переваг і чіткого розподілу обов'язків[68]. У листопаді 2012р. РБ ООН заявила про намір розглянути досягнутий результат перед наступним подовженням мандата *AMISOM*[69]. Наприкінці лютого 2013р. цей результат здавався позитивним, і РБ поновила мандат *AMISOM* на один рік. До чинного мандата *AMISOM* додалося завдання з поширення державної влади на вивільнені райони шляхом розширення там присутності її цивільних сил[70]. АС також просив ООН дозволити "збільшити пакет допомоги" для *AMISOM*[71]. Але ООН не відповіла на це прохання, закликавши натомість АС та інших міжнародних донорів збільшити внески до *AMISOM*[72].

Після стратегічного огляду, Генеральний секретар ООН і РБ ООН засвідчили брак умов для розгортання миротворчої операції ООН в Сомалі. Проте, РБ попросила Генерального секретаря визначити на майбутнє умови і прийнятні строки такого розгортання[73]. Крім того, РБ вирішила закрити Політичний офіс ООН у Сомалі (*UN Political Office for Somalia*, *UNPOS*), який виконав свій мандат, і створила нову розширену політичну місію – Місію ООН допомоги в Сомалі (*UNSOM*). Вона була створена 3 червня зі

[66] Felix, B. and Ngoupana, P.M., 'Analysis: struggle for resources at root of Central African religious violence', Reuters, 26 Dec. 2013; 'France's Operation Butterfly' *New York Times*, 24 Dec. 2013; Human Rights Watch (HRW), *'I Can Still Smell the Dead': The Forgotten Human Rights Crisis in the Central African Republic* (HRW: New York, Sep. 2013).

[67] 'Fighting erupts between CAR peacekeepers,' Al Jazeera, 24 Dec. 2013, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2013/12/fighting-erupts-between-car-peacekeepers-201312249312770143.html>.

[68] UN Security Council Resolution 2093, 6 Mar. 2013.

[69] UN Security Council Resolution 2073, 7 Nov. 2012.

[70] UN Security Council Resolution 2093 (посилання 68).

[71] African Union, Peace and Security Council, 356th Ministerial Meeting, Communiqué PSC/PR/COMM (CCCLVI), 27 Feb. 2013, <http://www.peaceau.org/uploads/psc-comm-356-somalia-27-feb-2013.pdf>.

[72] African Union, Peace and Security Council (посилання 71); UN Security Council Resolution 2093 (посилання 68).

[73] UN Security Council Resolution 2093 (посилання 68).

штаб-квартирою в Могадішо та, мірою стабілізації безпекової ситуації, мала діяти на всій території Сомалі[74]. З 1 січня 2014р. до складу *UNSOM* мали ввійти Офіс ООН з підтримки *AMISOM* (*UNSOA*) і Група ООН у Сомалі. *UNSOM* мала завдання: сприяти мирному процесу та примиренню; надавати поради Уряду з питань врядування, безпеки, розробки федеральної конституції і підготовки до виборів 2015р.; координувати міжнародну донорську допомогу; запобігати порушенням прав людини (зокрема, жінок і дітей, включно з випадками гендерного та сексуального насильства), здійснювати моніторинг і повідомляти про них через відряджених спостерігачів з прав людини. У складі *AMISOM* створено підрозділ охорони чисельністю 311 військових для захисту персоналу ООН[75]. 24 липня РБ ООН запропонувала *AMISOM* допомогти Уряду Сомалі вжити необхідних заходів з припинення експорту деревного вугілля, надходження від якого часто використовувалися для фінансування угруповання Аль-Шабаб[76].

Упродовж року завдання з вивільнення територій в конфлікті з Аль-Шабаб виявилися під загрозою зриву, і Національна армія Сомалі (*SNA*) та *AMISOM* були змушені перейти до оборони. У травні Аль-Шабаб змінив стратегію на вивільнених територіях (включно з Могадішо) зі звичайної війни на асиметричну – з нападами на урядові установи та міжнародні організації, в т.ч. ООН. Так, 19 червня був атакований комплекс будівель ООН у Могадішо. Наступні обмеження на пересування військ уповільнили формування *UNSOM*[77].

У відповідь, РБ ООН дозволила збільшити чисельність *AMISOM* з 17 731 до 22 126 осіб. Це зростання на дворічний період передбачалось як відповідь на асиметричну тактику Аль-Шабаб з метою повернення воєнної ініціативи. Водночас, РБ розглядала нарощування військ як елемент стратегії наступного скасування Місії. У рамках цієї стратегії мали бути зрештою досягнуті орієнтири, визначені спільною оціночною місією АС-ООН, що дозволило б розгорнути миротворчу операцію ООН. Нова концепція цієї операції мала з'явитися до 1 січня 2014р.[78] РБ вирішила також збільшити пакет тилового забезпечення *AMISOM* для її подальшого розширення. Крім того, було надано підтримку бойовим частинам *SNA*, які брали участь у спільній операції з *AMISOM*. Рада миру та безпеки АС також закликала країни-учасниці проявити добру волю й надати фінансову підтримку *AMISOM*[79].

[74] UN Security Council Resolution 2093 (посилання 68); UN Security Council Resolution 2102, 2 May 2013; United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2013/7, 6 June 2013.

[75] UN Security Council Resolution 2093 (посилання 68); UN Security Council Resolution 2102 (посилання 74); United Nations, S/PRST/2013/7 (посилання 74).

[76] UN Security Council Resolution 2111, 24 July 2013.

[77] United Nations, Security Council, Letter dated 14 October 2013 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, S/2013/606, 14 Oct. 2013.

[78] African Union, Peace and Security Council, 414th Ministerial Meeting, Communiqué PSC/PR/COMM.(CDXIV), 21 Jan. 2014, <http://www.peaceau.org/uploads/auc-psc-comm-amisom-revised-conops-21-1-2014.pdf>.

[79] UN Security Council Resolution 2124, 12 Nov. 2013.

Через погіршення безпекової ситуації, РБ вирішила також доручити *UNSOM* розгорнути стаціонарний підрозділ охорони ООН для захисту персоналу ООН за моделлю, випробуваною в ЦАР та Іраку[80].

Південний Судан і Судан

У 2013р. ООН зберігала три місії в Південному Судані та Судані: Спільну операцію АС/ООН у Дарфурі (*UNAMID*), Місію ООН у Південному Судані (*UNMISS*) і Тимчасові сили ООН із забезпечення безпеки в Абьєї (*UN Interim Security Force for Abyei, UNISFA*), на кордоні між двома країнами. Майже третина всіх військ, залучених до миротворчих операцій ООН у всьому світі, була розгорнута в цих трьох місіях (25 195 військових). РБ ООН продовжувала наполягати на тісній координації їх діяльності[81].

Дарфур

У мирному процесі в Дарфурі у 2013р. прогресу не було. Фактично, безпекова ситуація в Дарфурі впродовж року погіршилася, хоч і була кращою, ніж під час розгортання *UNAMID*. Міжплемінне насильство, бандитизм і злочинність, а також конфронтація між збройними угрупованнями та суданським Урядом (включно з авіаударами урядових сил) спричинили масштабне переміщення населення. Підсилення та реорганізація сил *UNAMID* у 2012р., що мали на меті збільшити увагу Місії до захисту цивільних і гуманітарної допомоги, завершились у запланований термін[82]. Проте, Місія й надалі потерпала від ряду проблем: недостатнього забезпечення сил, у т.ч. засобами військової авіації; урядових обмежень і бюрократії (аж до відмови видати ліцензію на власний радіопередавач *UNAMID*); неузгодженості спроможностей окремих самостійних військових і поліцейських контингентів, – що обмежувало пересування військ і проведення операцій *UNAMID*[83].

Разом з активізацією конфлікту посилились і напади на *UNAMID*. Загалом у Дарфурі у 2013р. загинули 44 миротворці – це найгірший показник для місій ООН того року. Крім того, хоч *UNAMID* традиційно опікувалася посередництвом у мирному процесі, але деякі оглядачі припускали, що, враховуючи її спроможності, Місії слід було б дистанціюватися від посередництва та зосередитися на захисті цивільних. Більше того, посередницька діяльність *UNAMID* подекуди шкодила сприйняттю її як нейтральної сторони, що створювало небезпеку для миротворців[84].

[80] UN Security Council Resolution 2124 (посилання 79).

[81] UN Security Council Resolution 2113, 30 July 2013.

[82] Я. ван дер Ліїн (посилання 1).

[83] UN Security Council Resolution 2113, 30 July 2013; та United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the African Union–United Nations Hybrid Operation in Darfur, S/2013/607, 14 Oct. 2013.

[84] International Crisis Group (ICG), *Sudan's Spreading Conflict (III): The Limits of Darfur's Peace Process*, Africa Report no.211 (ICG: Brussels, 27 Jan. 2014). Про посередництво в конфліктах див. підрозділ І розділу 2 цього видання.

Абьєї

У 2013р., як і попереднього року, *UNISFA* мала протидіяти насильству на кордоні Судану та Південного Судану, хоча масштаб насильства був меншим, ніж роком раніше. Зберігався високий рівень напруженості – з періодичними погрозами обох держав зупинити переміщення нафти через кордон[85]. Певного прогресу вдалося домогтися у вирішенні проблемних питань, не розв'язаних у рамках Всеохопної мирної угоди (*Comprehensive Peace Agreement*, *CPA*) 2005р.[86] Уряди Південного Судану та Судану працювали над створенням безпечної демілітаризованої прикордонної зони (*Safe Demilitarized Border Zone*, *SDBZ*) і запровадили Спільний політичний та безпековий механізм (*Joint Political and Security Mechanism, JPSM*)[87]. На прохання обох країн РБ ООН збільшила максимально дозволену чисельність сил *UNISFA* з 4 200 до 5 326 осіб, з метою підвищення її спроможностей з контролю та моніторингу кордону[88]. Розгортання додаткових військ почалось у II половині року[89].

Проте, за іншими розділами мандата *UNISFA* успіхів було менше. До кінця 2013р. Адміністрація, Рада та поліцейські сили району Абьєї так і не були сформовані, а Уряд Судану не вивів звідти свою Нафтову поліцію, що призвело до повної відсутності верховенства права. Крім того, підвищився рівень насильства між племенами дінка нгок і місеріа, особливо після вбивства бойовиком місеріа верховного вождя дінка нгок. З огляду на це, 7 травня Спільний наглядовий комітет Абьєї (*Abyei Joint Oversight Committee*) – орган Південного Судану та Судану, де щоденно відбуваються переговори, – підтвердив статус району як зони, вільної від зброї, а РБ ООН доручила *UNISFA* продовжити діалог з питань ефективного запровадження зони та контролю над нею[90]. Напруженість зросла наприкінці жовтня, коли громада дінка нгок через відмову від проведення погодженого в Комітеті референдуму про статус Абьєї, вирішила провести односторонній референдум. На початку листопада, під час візиту до регіону делегації Ради миру та безпеки АС, демонстранти дінка нгок намагалися вдертися до штаб-квартири *UNISFA*, щоб зустрітися з делегацією. Зрештою, зустріч відбулася в мирній атмосфері[91].

Південний Судан

Стан безпеки і прав людини в Південному Судані впродовж 2013р. погіршувався, особливо в окремих районах штату Джонглі, де *UNMISS* і надалі намагалася захистити цивільних від триваючого внутрішнього конфлікту та

[85] UN Security Council Resolution 2109, 11 July 2013.

[86] Comprehensive Peace Agreement between the Government of the Republic of the Sudan and the Sudan People's Liberation Movement/Sudan People's Liberation Army, signed 9 Jan. 2005, annex to UN document S/2005/78, 10 Feb. 2005.

[87] Про створення *SDBZ* і *JBVMM* у 2011р. див.: Фанчіні (посилання 20).

[88] UN Security Council Resolution 2104, 29 May 2013.

[89] UN Security Council Resolution 2126, 25 Nov. 2013.

[90] UN Security Council Resolution 2104 (посилання 88).

[91] UN Security Council Resolution 2126 (посилання 89).

насильства на етнічному підгрунті. Генеральний секретар ООН заявив, що "невідповідність справжнього масштабу завдань наявним у Місії та Уряду ресурсам і можливостям становить постійну проблему"[92]. Гуманітарна ситуація дедалі більше погіршувалася через конфлікт у сусідньому Судані, небезпеку на кордоні із Суданом та обмеження доступу гуманітарної допомоги. Крім того, попри завершення суперечки із Суданом з приводу платежів за транзит нафти та поновлення у квітні 2013р. видобутку нафти в Південному Судані, Уряд Південного Судану був змушений продовжувати заходи економії і, як наслідок, не мав коштів на діяльність з розбудови миру[93].

UNMISS і надалі зосереджувалася на захисті цивільних, а РБ ООН мала намір доручити їй координацію міжнародної допомоги у проведенні виборів у 2015р. Проте, Місія стикалася з численними проблемами: з неналежною комплектацією операції; браком потрібних засобів повітряного та річкового транспорту; з постійними обмеженнями на пересування та нападами на її персонал[94]. Хоча про ворожість до персоналу *UNMISS* повідомлялося й раніше, вона різко зросла, і за період із 7 травня по 5 листопада було повідомлено про 67 випадків "залякування, погроз, фізичних нападів, арештів і затримань персоналу, захоплень машин ООН"[95]. У відповідь, РБ вирішила викликати для доповіді посла Південного Судану[96]. У 2013р. *UNMISS* внаслідок навмисних нападів втратила дев'ять осіб – проти жодної у 2011-2012рр., що зробило її другою за небезпечністю місією ООН після *UNAMID*. Крім того, в ООН відчувалася внутрішня напруженість через неясність розподілу завдань між *UNMISS* і Групою ООН у Південному Судані. З метою покращення взаємовідносин між ними було здійснено спільний порівняний огляд переваг миротворчої операції і Групи у країні[97].

Водночас середовище, в якому мала діяти *UNMISS*, ускладнилося внаслідок зростання в Південному Судані впродовж 2013р. політичної напруженості. 23 липня Президент С.Кіїр (*Salva Kiir*) змістив з посад Віце-президента Р.Мачара (*Riek Machar*) та весь кабінет. 15 грудня, після спроби заколоту на чолі з Р.Мачаром, ситуація вибухнула. Р.Мачар зумів втекти зі столиці, але Уряд Південного Судану затримав 11 високоповажних політиків і колишніх міністрів. Як наслідок, Південний Судан опинився у безпековій та гуманітарній кризі; між племенами нуер і дінка тривали запеклі бої. Вбивства цивільних на етнічному підгрунті без суду призвели до появи сотень загиблих і тисяч внутрішньо переміщених осіб[98]. Стикнувшись з масовими порушеннями

[92] United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on the United Nations Mission in South Sudan, S/2013/140, 8 Mar. 2013.

[93] UN Security Council Resolution 2109 (посилання 85).

[94] UN Security Council Resolution 2109 (посилання 85).

[95] United Nations, Security Council, Report of the Secretary-General on South Sudan, S/2013/651, 8 Nov. 2013.

[96] 'Briefing and consultations on South Sudan', What's in Blue, 15 Nov. 2013, <http://www.whatsinblue.org/2013/11/briefing-and-consultations-on-south-sudan-1.php>.

[97] UN Security Council Resolution 2109 (посилання 85).

[98] 'Evidence mounts of extra-judicial killings, rights abuses in South Sudan, UN reports', UN Daily News, 31 Dec. 2013, <https://www.un.org/news/dh/pdf/english/2013/31122013.pdf>.

прав людини, *UNMISS* за допомогою Офісу Верховного комісара ООН з прав людини (*Office of the UN High Commissioner for Human Rights*, *OHCHR*) швидко наростила свої спроможності з розслідування таких порушень. Крім того, десятки тисяч втікачів набули притулку та захисту від бойових дій на об'єктах *UNMISS* [99]. 19 грудня близько 2 000 молодиків племені лу нуер напали на табір *UNMISS* в Акобо, вбивши двох індійських миротворців[100]. До 23 грудня, впродовж тижня запеклих боїв, було переміщено 81 тис. осіб, приблизно 45 тис. знайшли притулок у таборах *UNMISS*[101].

У відповідь на різке погіршення ситуації, Генеральний секретар ООН запропонував тимчасово збільшити чисельність військ *UNMISS* на 5 500 осіб – до 12 500, з метою підвищення спроможностей Місії із захисту цивільних і надання гуманітарної допомоги. Крім того, цивільна поліція *UNMISS* мала збільшитися з 900 до 1 323 осіб. 24 грудня РБ ООН оперативно задовольнила це прохання. Але заради зменшення витрат, РБ дозволила лише перекинути сили з інших місій – в т.ч. *UNISFA*, *UNAMID*, *MONUSCO*, Операції ООН у Кот-д'Івуарі (*UN Operation in Côte d'Ivoire*, *UNOCI*) та Місії ООН у Ліберії (*UN Mission in Liberia*, *UNMIL*) – за згодою країн-контрибуторів[102]. Тижнем пізніше, наприкінці року, число внутрішньо переміщених осіб зросло до 194 тис., 40 тис. осіб втекли з країни або застрягли на кордоні Південного Судану з Суданом, а 57 500 осіб ховалися на 10 базах ООН[103]. Деякі аналітики попереджали, що ці бази нагадують зони безпеки під захистом ООН у Боснії і Герцеговині в 1990-х роках і можуть бути захоплені бойовиками – за підозрою, що ООН укриває етнічних чи політичних ворогів, – як це сталось у Сребрениці[104].

Західна Африка: Кот-д'Івуар, Ліберія, Сьєрра-Леоне і Гвінея-Бісау

У 2013р. Кот-д'Івуар рухався до стабілізації, і більшість переміщеного населення повернулися до своїх домівок. 21 квітня, попри бойкот опозиційних партій, були організовані регіональні та муніципальні вибори. Процес примирення тривав повільно, процеси реформування сектору безпеки, роззброєння, демобілізації і реінтеграції відбувалися не за планом, надходили повідомлення про порушення прав людини. Крім того, *UNOCI* була занепокоєна

[99] UN Security Council Resolution 2132, 24 Dec. 2013.

[100] Besheer, M., 'UN: militants surround South Sudan base', Voice of America, 20 Dec. 2013, <http://www.voanews.com/content/twenty-civilians-feared-dead-in-south-sydan-base-attack/1814232.html>.

[101] UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 'South Sudan crisis: situation report as of 23 December 2013', Report no.3, 23 Dec. 2013, <http://reliefweb.int/report/south-sudan-republic/south-sudan-crisis-situation-report-23-december-2013-report-number-3>.

[102] UN Security Council Resolution 2132, 24 Dec. 2013.

[103] UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 'South Sudan crisis: situation report as of 1 January 2014', Report no.6, 2 Jan. 2014, <http://reliefweb.int/report/south-sudan-republic/south-sudan-crisis-situation-report-1-january-2014-report-number-6>.

[104] Giffen, A., 'How the UN should handle South Sudan,' CNN World, 5 Feb. 2014, <http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2014/02/05/how-the-u-n-should-handle-south-sudan/>; Knodell, K., 'Under siege in South Sudan', War is Boring, <https://medium.com/war-is-boring/119600c57b95>. Про зони безпеки в Боснії і Герцеговині див.: Seybolt, T. B., SIPRI, *Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure* (Oxford University Press: Oxford, 2007), pp.61-70.

нестабільністю на кордоні з Ліберією, тому вона продовжувала координувати свою діяльність з *UNMIL* і групами ООН в обох країнах, з метою сприяння їх урядам у контролі спільного кордону. Мандат *UNOCI* було подовжено до 30 червня 2014р.; на той час чисельність військових мала скоротитися до 7 137 осіб, а роком пізніше – до 5 437. Зусилля решти сил зосереджувалися на проблемних напрямах, насамперед захисті цивільних. Чисельність поліцейських залишилася на рівні 1 555 осіб. Також була започаткована передача обов'язків Місії до Групи ООН у Кот-д'Івуарі. Мандат французьких сил, що підтримують *UNOCI* – операції *Licorne* – було знову подовжено[105].

Ситуація в Ліберії продовжувала покращуватися. Проте, РБ ООН відзначила наявність загрози з боку міжнародної організованої злочинності, зокрема, що стосується контрабанди зброї. РБ подовжила мандат *UNMIL* до 30 вересня 2014р., поетапно скорочуючи водночас її військовий компонент на 1 129 осіб. Поліцейський компонент залишився на рівні 1 795 осіб[106]. Деякі аналітики були стурбовані тим, що скорочення військового компонента *UNMIL* може бути передчасним, оскільки поліція Ліберії є ще надто слабкою – на фоні скарг громадян на корупцію та залякування[107].

У Сьєрра-Леоне мандат Об'єднаного офісу ООН з побудови миру у Сьєрра-Леоне (*UN Integrated Peacebuilding Office in Sierra Leone, UNIPSIL*) був подовжений востаннє – до 31 березня 2014р., після чого обов'язки Офісу мали перейти до Групи ООН у країні[108]. Його скорочення у 2013р. відбувалося за планом[109].

У Гвінеї-Бісау після військового перевороту у квітні 2012р. зріс рівень контрабанди наркотиків[110]. Угода про принципи повернення до конституційних норм, підписана 30 квітня 2013р., подовжила до 31 грудня перехідний період, упродовж якого треба було провести вибори і сформувати на інклюзивній основі Перехідний уряд. Міжнародне співтовариство, включно з АС, ЄС, ЕКОВАС, Місією ЕКОВАС у Гвінеї-Бісау (*ECOWAS Mission in Guinea-Bissau*, *ECOMIB*), ООН і спеціальним представником Генерального секретаря ООН, намагалися виступати з єдиною позицією, що було проблемою у 2012р.[111] Проте, втручання військових у цивільні справи та контрабанда наркотиків тривали, а стан безпеки погіршився настільки, що проведення вільних і чесних виборів опинилося під загрозою зриву. За цих умов Перехідний уряд відклав вибори до 2014р. Водночас ЕКОВАС намагався зміцнити *ECOMIB* з метою допомогти перехідній владі гарантувати безпеку виборів[112].

[105] UN Security Council Resolution 2112, 30 July 2013.

[106] UN Security Council Resolution 2097, 26 Mar. 2013.

[107] Keating, M.J.M., 'UN leaving Liberia: what's next?', World Policy Institute blog, 27 Sep. 2013, <http://www.worldpolicy.org/blog/2013/09/27/un-leaving-liberia-whats-next>.

[108] UN Security Council Resolution 2092, 22 Feb. 2013.

[109] United Nations, Security Council, Eleventh report of the Secretary-General on the United Nations Integrated Peacebuilding Office in Sierra Leone, S/2013/547, 12 Sep. 2013.

[110] UN Security Council Resolution 2092, 22 Feb. 2013.

[111] UN Security Council Resolution 2103, 22 May 2013. Про різні позиції міжнародного співтовариства стосовно подій у Гвінеї-Бісау у 2012р. див.: Дандон Дж., ван дер Ліїн Я. Нові миротворчі операції у 2012р. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ II розділу 2.

[112] United Nations, Security Council, Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2013/19, 9 Dec. 2013.

Висновки

Нові операції, розгорнуті в Африці у 2013р., були складною конфігурацією різних операцій, організацій та інших суб'єктів. Тривала передача повноважень від однієї місії до іншої, часто – від однієї до іншої організації. Такі конфігурації не є новими, але вони дедалі більше засвідчують розбіжності у відносинах між різними організаціями та різні підходи до вирішення окремих конфліктів. У випадку Малі АС та ЕКОВАС вважали, що ООН недостатньо консультується з африканськими учасниками з питань переходу від *AFISMA* до *MINUSMA*, а також мандата *MINUSMA*. Під час заміни *MICOPAX* на *MISCA* у ЦАР спостерігались організаційні тертя між *CEEAC* та АС і між АС та ООН.

На додачу до спільних операцій АС, ЕКОВАС та ООН, дві санкціоновані РБ ООН операції французьких військ – *Serval* у Малі та *Sangaris* у ЦАР – також були складними за конфігурацією. Французькі операції зустріли неоднозначну реакцію. З одного боку, було відчуття, що вони заповнили порожнечу та, забезпечивши додаткову безпеку та захист, дозволили іншим місіям виконати свої мандати в районах їх розгортання. З іншого – африканські критики стверджували, зокрема, що доцільніше було надати додаткові спроможності таким поточним операціям, як *AFISMA* й *MISCA*. Крім того, поставивши жорсткі завдання перед французькими силами, РБ ООН змогла пом'якшити мандат *MINUSMA* та тим самим заручитися згодою таких країн, як Росія, що побоюються надання миротворчим операціям ООН більш силового характеру. Водночас, залучення французьких військ спонукало спостерігачів до питання: чи можна інтервенцію в Малі та ЦАР виправдати національними інтересами Франції.

ООН і надалі переймалася захистом цивільних, реалізуючи цю концепцію у 2013р. значно рішучіше, ніж у 2012р. Полігоном для інновацій у цьому процесі стала *MONUSCO*. "Запас міцності" її Бригади силового втручання означав відхід від традиційної миротворчості, але ще зарано говорити – тенденція це чи виняток. Розгортання БЛА на сході ДРК є ознакою відмови від традиційної для миротворчості зневаги до збору розвідувальної інформації. Створення *FIB* засвідчило, що РБ ООН сподівається уникнути повторення таких катастроф, як захоплення у 2012р. м.Гома силами *M23*. Наступна перемога *MONUSCO* над *M23* розглядалась як успіх ООН. Проте, зростання насильства в Південному Судані наприкінці року знову поставило ООН у складне становище. Коли десятки тисяч людей переховуються на базах ООН, напрошується порівняння із зонами безпеки в Боснії і Герцеговині, і перед ООН стоїть складне завдання не допустити нової Сребрениці.

Нарешті, за умов фінансової кризи, РБ ООН закликає африканські організації збільшити фінансування власних місій. У випадку Сомалі Рада миру та безпеки АС відгукнулася на цей заклик, що може бути ознакою збільшення незалежності африканців у реагуванні на загрози безпеці в Африці.

III. Таблиця багатосторонніх миротворчих операцій у 2013р.

ТІМО СМІТ[1]

У таблиці 3.2 наведені дані про 57 багатосторонніх миротворчих операцій, що здійснювались у 2013р., включно з тими, що почались або завершилися протягом року. Згідно з визначенням, миротворча операція повинна мати проголошений намір: (*а*) бути інструментом сприяння імплементації вже укладених мирних угод; (*б*) підтримувати мирний процес; (*в*) допомагати зусиллям із запобігання конфліктам чи побудови миру.

СІПРІ застосовує визначення миротворчої діяльності, запроваджене Департаментом ООН з миротворчих операцій (ДМО, *UN Department of Peacekeeping Operations*, *DPKO*), як механізм допомоги постраждалим від конфліктів країнам у створенні умов стабільного миру. Завдання миротворчої діяльності можуть охоплювати: нагляд і контроль над дотриманням угод про припинення вогню; вжиття заходів зміцнення довіри; захист доставки гуманітарної допомоги; сприяння процесам демобілізації і реінтеграції; зміцнення інститутів правосуддя та верховенства права (в т.ч. пенітенціарних закладів), охорони громадського порядку і прав людини; підтримку проведення виборів; економічний і соціальний розвиток. Таким чином, у таблиці 3.2 наведено широкий спектр миротворчих операцій, що відбиває зростаючу складність їх мандатів і можливі зміни операцій протягом їх життєвого циклу. До таблиці не потрапили наступні місії: посередницькі; здійснення розслідувань чи допомоги на виборах; миротворчі місії, до складу яких залучені фізичні особи-нерезиденти чи групи переговірників; місії, не санкціоновані ООН.

У таблиці наведено перелік операцій, здійснюваних під егідою ООН, регіональних організацій та альянсів, а також ситуативних (непостійних) коаліцій держав, санкціонованих ООН чи уповноважених резолюціями РБ ООН. Операції ООН поділені на три підгрупи: (*а*) спостережні та багатоаспектні миротворчі операції, здійснювані ДМО; (*б*) спеціальні політичні місії та операції з побудови миру; (*в*) Спільна місія ООН/АС у Дарфурі (*UNAMID*).

Таблиця грунтується на Базі даних СІПРІ про багатосторонні миротворчі операції, <http://www.sipri.org/databases/pko>, де містяться відомості про всі миротворчі операції ООН та інших організацій, здійснювані, починаючи з 2000р., в т.ч. про дату, місце розгортання та діяльності, мандат, країни-учасниці, чисельність персоналу, витрати та число людських втрат.

[1] В укладанні таблиці 3.2 допомагала М.Маттссон, інтерн СІПРІ.

Таблиця 3.2. Багатосторонні миротворчі операції у 2013р.

Якщо не зазначене інше, то дані наведені за період до 31 грудня 2013р. У випадку операцій, припинених у 2013р., зазначені дані наведені станом на дату завершення операції. Держави, що приєдналися до поточних операцій у 2013р., позначені жирним шрифтом. Держави, що припинили участь у 2013р., позначені курсивом. Юридичні підстави операцій, започаткованих у 2013р., позначені жирним шрифтом, а операцій, що завершилися у 2013р., – курсивом. У тих операціях, що мають поліцейський або військовий компонент, держави, що їх очолювали (здійснювали оперативний контроль або відрядили найбільшу частку персоналу), позначенні підкреслюванням.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Під егідою ООН					
Усього: 14 операцій	**Брали участь 117 держав***	**81 667**	**68 565**	**1 391**	**5 361,5**
		1 395	**1 518**	**56**	**825,2**
		10 288	**8 379**		
		4 898	**4 186****		

* Оскільки даних про національну належність цивільного персоналу немає, ця величина стосується лише держав, які впродовж 2013р. надали військовослужбовців і поліцейських у розпорядження Департаменту ООН з миротворчих операцій (ДМО, *UN Department of Peacekeeping Operations*, *DPKO*).

** В операціях під егідою ООН (враховуючи політичні місії і миротворчі операції) брали участь 11 709 місцевих цивільних працівників за наймом і 2 029 волонтерів ООН.

Орган ООН у справах спостереження за виконанням умов перемир'я (*UN Truce Supervision Organization, UNTSO*)

UNTSO створений на підставі Р РБ №50 від 29 травня 1948р. для допомоги Посереднику та Комісії з перемир'я в нагляді за його дотриманням у Палестині після арабо-ізраїльської війни 1948р. Пізніше *UNTSO* також допомагав у нагляді за дотриманням Генеральної угоди про перемир'я 1949р. і припинення вогню після Шестиденної арабо-ізраїльської війни 1967р. *UNTSO* співпрацює з *UNDOF* та *UNIFIL*. Для припинення операції потрібне рішення РБ ООН.

Р РБ №50	Спостерігачі: Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Чілі, Китай,	–	–	50	35,1
Червень 1948р.	Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Ірландія, Італія, *Малаві*, Непал,	150	159	–	–
Єгипет, Ізраїль, Ліван,	Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія,	–	–		
Сирія	Швеція, Швейцарія, США	105	92*		

* У забезпеченні операції брали участь 138 місцевих працівників за наймом.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Група військових спостерігачів ООН в Індії і Пакистані (*UN Military Observer Group in India and Pakistan, UNMOGIP*)					
UNMOGIP утворена на підставі Р РБ №91 від 30 березня 1951р. та уповноважена здійснювати нагляд за припиненням вогню в Кашмірі згідно з Карачинською угодою (липень 1949р.). Для припинення операції потрібне рішення РБ ООН.					
Р РБ №91	Спостерігачі: Чілі, Хорватія, Фінляндія, Італія, Південна Корея, Філіппіни, Швеція, Таїланд, Уругвай	–	–	11	10,5
Березень 1951р.		48	41	–	–
Індія, Пакистан		–	–		
(Джамму, Кашмір)		26	24*		
* У забезпеченні операції брали участь 44 місцеві працівники за наймом.					
Сили ООН з підтримання миру на Кіпрі (*UN Peacekeeping Force in Cyprus, UNFICYP*)					
UNFICYP утворені на підставі Р РБ №186 від 4 березня 1964р. для запобігання зіткненням між грецькою і турецькою громадами Кіпру, підтримання та відновлення законності і правопорядку. Після завершення в 1974р. воєнних дій мандат *UNFICYP* охоплює моніторинг припинення вогню (із серпня 1974р.) та утримання буферної зони між двома сторонами. На підставі Р РБ №2114 від 30 липня 2013р. мандат подовжено до 31 січня 2014р.					
Р РБ №186	Війська: Аргентина, Австрія, Бразілія, Канада, Чілі, Китай, Хорватія, Угорщина, Парагвай, Сербія, Словаччина, Велика Британія, **Україна**	860	868	181	55,6
Березень 1964р.		–	–	–	15,9
Кіпр	Поліція: Австралія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Сальвадор, Індія, Ірландія, Італія, **Литва**, Чорногорія, Сербія, **Словаччина**, Україна	69	68		
		40	39*		
* У забезпеченні операції брали участь 110 місцевих працівників за наймом.					

Сили ООН спостереження за відведенням військ (*UN Disengagement Observer Force, UNDOF*)

UNDOF утворені на підставі Р РБ №350 від 31 травня 1974р. для нагляду за припиненням вогню між Ізраїлем і Сирією та відведенням ізраїльських і сирійських військ, утримання зони обмеження та роз'єднання військ, згідно з Угодою про роз'єднання військ, підписаної у 1974р. У 2011р. поновилися сутички між силами Уряду Сирії і повстанськими організаціями в зоні роз'єднання. Це порушило режим припинення вогню між Ізраїлем і Сирією, а також поставило під загрозу життя цивільного населення та персоналу ООН (відомі випадки нападів і викрадень). Через погіршення ситуації, Австрія, Хорватія та Японія у 2013р. відкликали свої війська зі складу *UNDOF*. Р РБ №2108 від 27 червеня 2013р. закликала уряди Сирії та Ізраїлю дотримуватися Угоди 1974р. та наголосила на тому, що в зоні роз'єднання не повинно бути будь-яких військ. З метою посилення захисту персоналу РБ ООН збільшила чисельність *UNDOF* до 1 250 осіб. На підставі Р РБ №2131 від 18 грудня 2013р. мандат Місії подовжено до 30 червня 2014р.

Р РБ №350 Червень 1974р. Сирія	Війська: *Австрія*, *Хорватія*, **Фіджі**, **Ірландія**, Індія, *Японія*, **Непал**, **Нідерланди**, Філіппіни	1 250 – – 58	1 239 – – 47*	45 1 (1,–,–, –)	53,5 18,5

* У забезпеченні операції брали участь 101 місцевий працівник за наймом.

Тимчасові сили ООН у Лівані (*UN Interim Force in Lebanon, UNIFIL*)

UNIFIL утворені на підставі Р РБ №425 і №426 від 19 березня 1978р. для підтвердження виводу ізраїльських військ з Південного Лівану та допомоги Уряду Лівану у відновленні врядування на території країни. Після конфлікту між Хезболлою та Ізраїлем у липні 2006р., на підставі Р РБ №1701 від 11 серпня 2006р. мандат операції було змінено – додане завдання із запровадження постійного режиму припинення вогню та його моніторингу. На підставі Р РБ №2115 від 29 серпня 2013р. мандат подовжено до 31 серпня 2014р.

Р РБ №425 та №426 Березень 1978р. Ліван	Війська: Вірменія, Австрія, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Бразілія, Бруней, Камбоджа, Китай, Хорватія, Кіпр, Сальвадор, Фінляндія, Франція, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Угорщина, Індія, Індонезія, Ірландія, Італія, Кенія, Південна Корея, Люксембург, Македонія, Малайзія, Непал, Нігерія, Катар, Сербія, Сьєрра-Леоне, Словенія, Іспанія, Шрі-Ланка, Танзанія, Туреччина	15 000 – – 352	10 413 – – 313*	299 3 (–,1,1,1)	508,3 59,2

* У забезпеченні операції брали участь 634 місцеві працівники за наймом.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Місія ООН з проведення референдуму в Західній Сахарі (*UN Mission for the Referendum in Western Sahara, MINURSO*)					
MINURSO утворена на підставі Р РБ №690 від 29 квітня 1991р. для спостереження за дотриманням Угоди про припинення вогню між силами *Polisario Front* та урядовими військами Марокко, верифікації скорочення військ, а також організації референдуму стосовно інтеграції Західної Сахари до складу Марокко. На підставі Р РБ №2099 від 25 квітня 2013р. мандат подовжено до 30 квітня 2014р.					
Р РБ №690	Війська: Бангладеш, Гана	–	27	15	59,4
Вересень 1991р.	Спостерігачі: Аргентина, Австрія, Бангладеш, Бразілія, Китай, Хорватія, *Джібуті*, Єгипет, Сальвадор, Франція, **Німеччина**, Гана, Гвінея, Гондурас, Угорщина, **Індонезія**, Ірландія, Італія, Південна Корея, Малаві, Малайзія, Монголія, Непал, Нігерія, Пакистан, Парагвай, Перу, **Польща**, Росія, Шрі-Ланка, Того, Уругвай, Ємен	237*	195	–	43,5
Західна Сахара	Поліція: *Чад*, Єгипет, Йорданія, Ємен	6 99	4 96**		
* Дані стосуються військових спостерігачів і військ.					
** У забезпеченні операції брали участь 167 місцевих працівників за наймом і 14 волонтерів ООН.					
Тимчасова адміністрація ООН у Косово (*UN Interim Administration Mission in Kosovo, UNMIK*)					
UNMIK утворена на підставі Р РБ №1244 від 10 червня 1999р. Її головними завданнями є: сприяння запровадженню міцної автономії і самоврядування в Косово; виконання функцій цивільної адміністрації; підтримання законності і правопорядку; сприяння дотриманню прав людини; безпечне повернення всіх біженців і переміщених осіб. Після проголошення незалежності Косово та розгортання Місії *EULEX Kosovo* мандат *UNMIK* було змінено – додане завдання з моніторингу і підтримки державних інститутів з акцентом на забезпеченні безпеки, стабільності і прав людини. Для припинення операції потрібне рішення РБ ООН.					
Р РБ №1244	Спостерігачі: Чехія, Молдова, Норвегія, Польща, *Португалія*, Румунія, Туреччина, Україна	–	–	55	46
Червень 1999р.		8	8	–	34,7
Косово	Поліція: *Бельгія*, *Хорватія*, Німеччина, Угорщина, *Італія*, **Пакистан**, Туреччина, Україна	8 132	6 111*		
* У забезпеченні операції брали участь 211 місцевих працівників за наймом і 27 волонтерів ООН.					

Стабілізаційна місія ООН у ДРК (*UN Organization Stabilization Mission in the DRC, MONUSCO*)

На підставі Р РБ №1279 від 30 листопада 1999р. була заснована Місія ООН у ДРК (*UN Organization Mission in the DRC, MONUC*). Мандат Місії було визначено на підставі Р РБ №1291 від 24 лютого 2000р. Її головні завдання: моніторинг імплементації угоди про перемир'я між ДРК, Анголою, Намібією, Руандою, Угандою і Зімбабве; нагляд і контроль за роз'єднанням сторін; моніторинг дотримання прав людини та надання гуманітарної допомоги. На підставі Р РБ №1493 від 28 липня 2003р. операції були надані повноваження згідно з Главою VII Статуту ООН. На підставі Р РБ №1856 від 22 грудня 2008р. до завдань Місії віднесені: захист цивільного населення, персоналу гуманітарних місій, персоналу та об'єктів ООН; демобілізація іноземних і конголезьких угруповань; допомога в реформуванні сектору безпеки та налагоджені підготовки конголезьких Збройних сил, допомога в забезпеченні територіальної недоторканості ДРК, допомога у зміцненні демократичних інституцій і верховенства права. На підставі Р РБ №1925 від 28 травня 2010р. миротворчу Місію трансформовано у стабілізаційну операцію і змінено назву на *MONUSCO*. На підставі Р РБ №2098 від 28 березня 2013р. до її завдань внесено: створення Бригади силового втручання (*Force Intervention Brigade, FIB*) для нейтралізації і роззброєння збройних угруповань на сході ДРК. *MONUSCO* взаємодіє з *EUPOL RD Congo* та *EUSEC RD Congo*. На підставі Р РБ №2098 від 28 березня 2013р. мандат подовжено до 31 березня 2014р.

Р РБ №1279 Листопад 1999р. ДРК	Війська: Бангладеш, Бельгія, Бенін, **Бразілія**, **Канада**, Китай, Єгипет, **Франція**, Гана, Гватемала, Індія, Індонезія, **Ірландія**, Йорданія, **Кенія**, **Малаві**, **Малайзія**, Марокко, Непал, **Нігер**, **Нігерія**, Пакистан, **Перу**, **Росія**, **Сенегал**, Сербія, Південна Африка, **Швейцарія**, **Танзанія**, Україна, Уругвай, **Замбія** Спостерігачі: *Алжир*, Бангладеш, *Бельгія*, Бенін, Болівія, Боснія і Герцеговина, Буркіна-Фасо, Камерун, Канада, Китай, Чехія, Єгипет, *Франція*, Гана, Гватемала, Індія, Індонезія, Ірландія, Йорданія, Кенія, Малаві, Малайзія, Малі, Монголія, Марокко, Непал, Нігер, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Парагвай, Перу, Польща, Румунія, Росія, Сенегал, Сербія, Південна Африка, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, *Танзанія*, Туніс, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, Ємен, Замбія Поліція: Бангладеш, *Бельгія*, Бенін, Буркіна-Фасо, Камерун, *Канада*, ЦАР, Чад, Кот-д'Івуар, Джібуті, Єгипет, Франція, Гвінея, Індія, Йорданія, Мадагаскар, Малі, Нігер, Нігерія, Румунія, **Росія**, Сенегал, Швеція, Швейцарія, Того, Туреччина, Україна, Ємен	19 815 760 1 441 1 121	19 373 526 1 299 988*	229 16 (4,2,8,2)	1 438,2 151,5

* У забезпеченні операції брали участь 2 980 місцевих працівників за наймом і 573 волонтери ООН.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Місія ООН у Ліберії (*UN Mission in Ліберія, UNMIL*)					
UNMIL утворена на підставі Р РБ №1509 від 19 вересня 2003р., відповідно до Глави VII Статуту ООН. Її головними завданнями були: підтримка імплементації Всеохопної мирної угоди 2003р.; підтримка гуманітарної і правозахисної діяльності; сприяння формуванню сектору безпеки; захист цивільного населення. Р РБ №1938 від 15 вересня 2010р. уповноважила Місію допомагати ліберійському Уряду у проведенні президентських і парламентських виборів 2011р. Сьогодні головним завданням Місії є: забезпечення миру, стабільності та захисту цивільного населення; допомога в успішній передачі повноважень із забезпечення безпеки національній поліції Ліберії шляхом зміцнення її спроможностей. *UNMIL* взаємодіє з *UNOCI* та *UNIPSIL*. На підставі Р РБ №2116 від 18 вересня 2013р. мандат подовжено до 30 вересня 2014р.					
Р РБ №1509 Жовтень 2003р. Ліберія	Війська: Бангладеш, *Бенін*, Болівія, Бразілія, Китай, Хорватія, Данія, **Еквадор**, Ефіопія, Фінляндія, Франція, Гана, Йорданія, **Кенія**, Південна Корея, Намібія, Непал, Нігерія, Пакистан, Парагвай, Перу, Філіппіни, Сенегал, Того, Україна, США, Ємен	3 750* – 1 795 486	5 751 133 1 583 417**	178 6 (–,–,6, –)	486,4 33,4
	Спостерігачі: Бангладеш, Бенін, Болівія, Бразілія, Болгарія, Китай, Данія, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Ефіопія, **Фінляндія**, Гамбія, Гана, Індонезія, Йорданія, Південна Корея, Киргизстан, Малайзія, *Малі*, Молдова, Чорногорія, Намібія, Непал, Нігер, Нігерія, Пакистан, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Румунія, Росія, **Сенегал**, Сербія, Того, Україна, США, Замбія, Зімбабве				
	Поліція: Аргентина, Бангладеш, Боснія і Герцеговина, Китай, Єгипет, Сальвадор, Фіджі, Гамбія, Німеччина, Гана, Індія, Йорданія, Кенія, Киргизстан, **Литва**, Намібія, Непал, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Філіппіни, Польща, Росія, Руанда, Сербія, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Уганда, Україна, Уругвай, США, **Таїланд**, Ємен, Замбія, Зімбабве				

* Р РБ №2066 визначила три етапи зменшення на 4 200 осіб персоналу Місії із серпня 2012р. До липня 2015р. загальна чисельність Місії має становити близько 3 750 осіб. Чисельність поліції буде збільшена на 420 осіб і становитиме 1 795 осіб.

** У забезпеченні операції брали участь 860 місцевих працівників за наймом і 216 волонтерів ООН.

Операція ООН у Кот-д'Івуарі (*UN Operation in Côte d'Ivoire, UNOCI*)

UNOCI створена на підставі Р РБ №1528 від 27 лютого 2004р., відповідно до Глави VII Статуту ООН. Її головними завданнями були: моніторинг дотримання угоди про припинення вогню, пересувань озброєних угруповань і дотримання ембарго на поставки зброї; сприяння реалізації програми РДР і реформуванню сектору безпеки; надання допомоги в забезпеченні законності і правопорядку, верховенства права та доступу громадян до інформації; забезпечення умов для здійснення гуманітарної допомоги та відновлення державних інститутів; допомога у проведенні вільних виборів. У 2007р. мандат Місії було розширено з метою забезпечення повної імплементації Політичної угоди Уагадугу від 4 березня 2007р. та Додаткових угод від 28 листопада 2007р. На підставі Р РБ №1933 від 30 червня 2010р. до мандата Місії додане завдання захисту цивільного населення. Місія взаємодіє з *UNMIL* і силами операції *Licorne*. З огляду на політичну кризу після проведення президентських виборів у листопаді 2010р., Р РБ №1951 від 24 листопада 2010р. для посилення *UNOCI* передбачила тимчасову передачу військ від *UNMIL*, а Р РБ №1967 від 19 січня 2011р. дозволила розгортання додаткових 2 000 військовослужбовців. З урахуванням підвищення спроможностей Уряду Кот-д'Івуару та його готовності перебрати безпекові функції *UNOCI*, на підставі Р РБ №2062 від 26 липня 2012р. та Р РБ №2112 від 30 липня 2013р. чисельність військового компонента Місії зменшена; до 30 червня 2015р. його загальна чисельність має становити не більше 5 437 осіб. Сьогодні головним завданнями Місії є забезпечення захисту цивільного населення. На підставі Р РБ №2112 від 30 липня 2013р. мандат подовжено до 30 червня 2014р.

Р РБ №1528 Квітень 2004р. Кот-д'Івуар	Війська: Бангладеш, Бенін, Бразілія, Чад, Єгипет, Франція, Гана, Йорданія, Малаві, Марокко, Непал, Нігер, *Нігерія*, Пакистан, Парагвай, Філіппіни, Сенегал, Танзанія, Того, Туніс, Уганда, **Україна**, **Ємен**	6945 192 1555	8489 185 1270	115 8 (–,1,6,1)	579,7 43,6
	Спостерігачі: Бангладеш, Бенін, Болівія, Бразілія, Чад, Китай, Еквадор, Сальвадор, Ефіопія, Гамбія, Гана, Гватемала, Гвінея, Індія, Ірландія, Йорданія, Південна Корея, Малаві, Молдова, Намібія, Непал, Нігер, Нігерія, Пакистан, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Румунія, Росія, Сенегал, Сербія, Танзанія, Того, Туніс, Уганда, Уругвай, Ємен, Замбія, Зімбабве	449	401*		
	Поліція: **Аргентина**, Бангладеш, Бенін, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, *Канада*, ЦАР, Чад, ДРК, Джібуті, Єгипет, Франція, Гана, Гвінея, Йорданія, Мадагаскар, Нігер, Нігерія, Пакистан, Руанда, Сенегал, Того, Туніс, Туреччина, Україна, Уругвай, **Вануату**, Ємен				

* У забезпеченні операції брали участь 758 місцевих працівників за наймом і 165 волонтерів ООН.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Стабілізаційна місія ООН у Гаїті (*UN Stabilization Mission in Haiti, MINUSTAH*)					
MINUSTAH утворена на підставі Р РБ №1542 від 30 квітня 2004р., відповідно до Глави VII Статуту ООН. Її головними завданнями є: забезпечення безпеки і стабільності, необхідних для просування мирного процесу; допомога зусиллям Уряду Гаїті в реформуванні сектору безпеки, в т.ч. в реалізації широкої програми РДР; підготовка національної поліції; відновлення верховенства права; допомога у проведенні вільних виборів; підтримка діяльності у сферах гуманітарної політики та дотримання прав людини; захист цивільного населення. З метою допомоги у відбудові, розвитку і стабілізації ситуації в Гаїті після землетрусу в січні 2010р. Р РБ №1908 від 19 січня 2010р. збільшила чисельність військ Місії до 8 940 і поліції до 3 711 осіб. Р РБ №1927 від 4 червеня 2010р. дозволила додаткове розгортання 680 поліцейських і запропонувала Місії надати допомогу Уряду Гаїті в підготовці до муніципальних і президентських виборів у 2010р. Мірою покращення безпекової ситуації, Р РБ №2012 від 14 жовтня 2011р., №2070 від 12 жовтня 2012р. та №2119 від 10 жовтня 2013р. поступово зменшили чисельність Місії. На підставі Р РБ №2119 від 10 жовтня 2013р. мандат Місії подовжено до 15 жовтня 2014р.					
Р РБ №1542 Червень 2004р. Гаїті	Війська: Аргентина, Болівія, Бразілія, Канада, Чілі, Еквадор, **Сальвадор**, Франція, Гватемала, **Гондурас**, Індонезія, *Японія*, Йорданія, Південна Корея, Непал, Парагвай, Перу, Філіппіни, Шрі-Ланка, Уругвай, США Поліція: Аргентина, Бангладеш, Бенін, Бразілія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Канада, ЦАР, Чад, Чілі, Колумбія, Кот-д'Івуар, Хорватія, Єгипет, *Сальвадор*, Франція, **Гренада**, *Гвінея*, Індія, *Індонезія*, Йорданія, **Киргизстан**, **Литва**, *Мадагаскар*, Малі, Непал, Нігер, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Філіппіни, **Португалія**, Румунія, Росія, Руанда, Сенегал, *Сербія*, *Сьєрра-Леоне*, Іспанія, Шрі-Ланка, *Швеція*, Таїланд, *Того*, **Туніс**, Туреччина, Уругвай, США, **Вануату**, Ємен	5021* – 2601 439	6168 – 2432 367**	175 2 (–,–,2, –)	612,5 163,9

* Р РБ №2119 від 10 жовтня 2013р. визначила чисельність персоналу на рівні 5 021 осіб. Загальна чисельність військ буде поступово зменшена за рахунок скорочення військового та технічного персоналу.

** У забезпеченні операції брали участь 1 241 місцевий працівник за наймом і 165 волонтерів ООН.

Тимчасові сили ООН із забезпечення безпеки в Абьєї (*UN Interim Security Force for Abyei, UNISFA*)

UNISFA створені на підставі Р РБ №1990 від 27 червня 2011р. Їх головними завданнями були: контроль і перевірка передислокації будь-яких військ Судану чи Південного Судану з району Абьєї; надання допомоги в розмінуванні; сприяння доставці гуманітарної допомоги; зміцнення потенціалу поліції Абьєї; забезпечення безпеки нафтової інфраструктури району. Р РБ №2024 від 14 грудня 2011р. розширила мандат Місії, додавши допомогу в нормалізації ситуації на судансько-південносуданському кордоні. Р РБ №2101 від 29 травня 2013р. збільшила чисельність Місії з метою підтримки забезпечення Спільного механізму контролю та моніторингу кордону (*Joint Border Verification and Monitoring Mechanism, JBVMM*), створеного Суданом і Південним Суданом для спостереження за демілітаризацією Безпечної демілітаризованої зони (*Safe Demilitarization Zone*) на спільному кордоні. На підставі Р РБ №2126 від 25 листопада 2013р. мандат подовжено до 31 травня 2014р.

Р РБ №1990 Червень 2011р. Абьєї	Війська: Бенін, Болівія, Бразілія, **Еквадор**, Ефіопія, Гана, *Гватемала*, Індія, *Індонезія*, **Малаві**, **Намібія**, Непал, Нігерія, **Парагвай**, Перу, Філіппіни, *Росія*, Руанда, Шрі-Ланка, Танзанія, *Україна*, Уругвай, **Ємен**, **Замбія**, Зімбабве	5 326	3 956	12	293,5
	Спостерігачі: Бенін, Болівія, Бразілія, **Буркіна-Фасо**, Бурунді, Камбоджа, Еквадор, *Сальвадор*, Ефіопія, Гана, Індія, *Індонезія*, Киргизстан, *Малайзія*, Монголія, Мозамбік, Намібія, Непал, Нігерія, Парагвай, Перу, *Філіппіни*, *Росія*, Руанда, Сьєрра-Леоне, Шрі-Ланка, *Танзанія*, Україна, *Уругвай*, **Ємен**, Замбія, Зімбабве	–	129	3	52,4
		50	17	(2, –,–,1)	
		165	106*		
	Поліція: Ефіопія, **Гана**, **Намібія**, **Руанда**, **Танзанія**				

* У забезпеченні операції брали участь 59 місцевих працівників за наймом і 18 волонтерів ООН.

Місія ООН у Південному Судані (*UN Mission in South Sudan, UNMISS*)

UNMISS утворена на підставі Р РБ №1996 від 8 липня 2011р. – спочатку на період в один рік. Місія змінила Місію ООН у Судані (*Sudan UNMIS*), яка тимчасово підтримувала імплементацію Всеохопної мирної угоди впродовж визначеного в ній терміну. Угода охоплювала проведення референдуму стосовно статусу Південного Судану. Р РБ №1590 від 24 березня 2005р. зобов'язала *UNMIS*, зокрема, надати підтримку тодішньому Уряду Південного Судану в реформуванні сектору безпеки та реалізації широкої програми РДР, відновленні верховенства права та дотриманні прав людини. По завершенні перехідного періоду та мірою набуття Південним Суданом незалежності в липні 2011р., *UNMISS* отримала мандат на: підтримку миру з метою сприяння розбудові державності та розвитку економіки; підтримку Уряду Південного Судану в запобіганні, пом'якшені та розв'язанні конфліктів; захист цивільного населення; відновлення верховенства права; забезпечення безпеки і стабільності; зміцнення потенціалу органів безпеки та оборони Південного Судану. У відповідь на загострення гуманітарної ситуації і погіршення безпекової ситуації у країні наприкінці 2013р., Р РБ №2132 від 24 грудня 2013р. тимчасово збільшила чисельність Місії з метою захисту цивільного населення та надання гуманітарної допомоги. На підставі Р РБ №2109 від 11 липня 2013р. мандат подовжено до 15 липня 2014р.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Р РБ №1996	Війська: Австралія, Бангладеш, Бразілія, Камбоджа, Канада, Китай, Данія, **Фіджі**, Німеччина, Гана, *Гватемала*, Індія, Японія, Йорданія, Кенія, Південна Корея, Молдова, Монголія, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нігерія, Норвегія, Румунія, Росія, Руанда, Сенегал, Швеція, Швейцарія, **Танзанія**, **Того**, Уганда, Велика Британія, Україна, США, Ємен, Замбія	12 500*	6 796	20	882
Липень 2011р.		–	142	11	80,9
Південний Судан		1 323	746	(9, –,2, –)	
		1 018	868**		
	Спостерігачі: Австралія, Бангладеш, **Білорусь**, Бенін, Болівія, Бразілія, Камбоджа, Канада, Китай, Данія, *Еквадор*, Єгипет, Сальвадор, Фіджі, Німеччина, **Гана**, Гватемала, Гвінея, Індія, Індонезія, Італія, Йорданія, Кенія, Південна Корея, Киргизстан, Малі, Молдова, Монголія, Намібія, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нігерія, Норвегія, *Папуа-Нова Гвінея*, Парагвай, Перу, *Філіппіни*, Польща, Румунія, Росія, Руанда, Сенегал, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Танзанія, Тімор-Лешті, Уганда, Україна, Ємен, Замбія, Зімбабве				
	Поліція: **Албанія**, Аргентина, Австралія, Бангладеш, Боснія і Герцеговина, **Бразілія**, *Канада*, Китай, Сальвадор, Ефіопія, Фіджі, **Фінляндія**, Гамбія, Німеччина, Гана, Індія, *Індонезія*, Кенія, Киргизстан, Малайзія, Намібія, Непал, **Нідерланди**, Нігерія, Норвегія, Філіппіни, Росія, Руанда, Самоа, **Сенегал**, **Сьєрра-Леоне**, Південна Африка, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, **Таїланд**, Туреччина, Уганда, Україна, *Велика Британія*, США, Замбія, Зімбабве				

* Дані враховують військових спостерігачів. До прийняття Р РБ №2132 чисельність Місії становила 7 000 військовослужбовців і 900 поліцейських.

** У забезпеченні операції брали участь 1 334 місцеві працівники за наймом і 415 волонтерів ООН.

Багатоцільова об'єднана стабілізаційна місія ООН у Малі (*UN Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali, MINUSMA*)

MINUSMA створена на підставі Р РБ №2100 від 25 квітня 2013р. та з 1 липня 2013р. замінила діючу Місію *AFISMA*. Попередній термін дії Місії один рік. Після передачі повноважень більшість контингенту *AFISMA* залишилася в *MINUSMA*. Мандат Місії передбачає: надання допомоги у стабілізації ситуації в головних населених пунктах, сприяння перехідній владі Малі, захист цивільного населення, моніторинг дотримання прав людини, створення умов для надання гуманітарної допомоги та повернення внутрішньо переміщених осіб, надання допомоги в проведенні вільних, мирних і демократичних виборів. Відповідно до Глави VII Статуту ООН, Місія має право на застосування "всіх необхідних засобів" для виконання завдань миротворчих місій. Згідно з Р РБ №2100, присутні в Малі французькі сили операції *Serval* уповноважені на втручання для підтримки Місії за умов прямої загрози персоналу ООН або на вимогу Генерального Секретаря ООН.

Р РБ №2100	**Війська: Бангладеш, Бенін, Буркіна-Фасо, Камбоджа, Чад, Китай, Домініканська Республіка, Естонія, Фінляндія, Франція, Гамбія, Німеччина, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Італія, Йорданія, Кенія, Ліберія, Мавританія, Непал, Нідерланди, Нігер, Нігерія, Норвегія, Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Швеція, Швейцарія, Того, Велика Британія, Ємен**	11 200	5 485	6	301
Квітень 2013р.		–	–	6	127,7
Малі		1 440	954	(4,–,1,1)	
		408	317*		
	Поліція: Бангладеш, Бенін, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Чад, Кот-д'Івуар, ДРК, Єгипет, Німеччина, Гвінея, Нігер, Нігерія, Руанда, Сенегал, Швейцарія, Того, Туреччина				

* У забезпеченні операції брали участь 117 місцевих працівників за наймом і 28 волонтерів ООН.

Політичні операції та операції з побудови миру під егідою ООН				
Усього: шість операцій . .*	**–**	**271**	**39**	**421,2**
	–	**29**	**4**	**–**
	–	**26**		
	1 204	**973****		

* Політичні операції ООН, на відміну від інших миротворчих операцій, не отримують персоналу від країн-членів ООН. Персонал для політичних місій наймається відповідно до їх потреб.

** У забезпеченні політичних операцій та операцій ООН з побудови миру брали участь 1 975 місцевих цивільних працівників за наймом і 85 волонтерів ООН.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Місія ООН допомоги в Афганістані (*UN Assistance Mission in Afghanistan, UNAMA*)					
UNAMA створена на підставі Р РБ №1401 від 28 березня 2002р. Її головними завданнями були: сприяння забезпеченню прав людини, верховенства права, розв'язання гендерних проблем; сприяння національному примиренню; управління діяльністю у сферах гуманітарної допомоги, відновлення та реконструкції. На підставі Р РБ №1806 від 20 березня 2008р. мандат Місії доповнено наступними завданнями: координація міжнародної допомоги; зміцнення взаємодії з *ISAF*; управління у взаємодії з Урядом Афганістану всією діяльністю ООН у сфері гуманітарної допомоги; відновлення та реконструкція в Афганістані; підтримка зусиль з покращення врядування, забезпечення верховенства права, боротьба з корупцією; забезпечення прав людини та надання технічної допомоги у проведенні виборів. *UNAMA* активно підтримує намагання Уряду Афганістану забезпечити контроль, належне врядування та безпеку у країні. Місія має 18 регіональних офісів, а також допоміжний офіс у Кувейті. На підставі Р РБ №2096 від 22 березня 2012р. мандат подовжено до 19 березня 2014р.					
Р РБ №1401	Спостерігачі: Австралія, Чехія, *Данія*, Німеччина, Італія, **Литва**, Монголія,	–	–	23	196,2
Березень 2002р.	Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, *Польща*, Португалія, Румунія, Швеція,	–	21	2	–
Афганістан	Туреччина	–	4	(–,2,–,–)	
	Поліція: *Буркіна-Фасо*, **Індія**, Нідерланди, **Філіппіни**, *Швеція*, *США*	447	369*		

* У забезпеченні операції брали участь 1 303 місцеві працівники за наймом і 72 волонтери ООН.

Місія ООН допомоги в Іраку (*UN Assistance Mission in Iraq, UNAMI*)

UNAMI створена на підставі Р РБ №1500 від 14 серпня 2003р. Її головними завданнями були: сприяння діалогу та національному примиренню; налагодження гуманітарної допомоги та безпечного повернення біженців; координація програм реконструкції і допомоги; сприяння підвищенню потенціалу і сталому розвитку; підтримка захисту прав людини, проведення правової і судової реформ, а також зміцнення верховенства права. Р РБ №1770 від 10 серпня 2007р. розширила мандат Місії додавши консультації і надання допомоги в реформуванні виборчої системи і здійсненні конституційної реформи, у вирішенні питань внутрішніх кордонів, реінтеграції колишніх комбатантів, організації всеохопного перепису населення. *UNAMI* співпрацює з *EUJUST LEX-Iraq*. На підставі Р РБ №2110 від 24 липня 2013р. мандат подовжено до 31 липня 2014р.

Р РБ №1500	Війська: Фіджі, Непал	–	271	15	141,7
Серпень 2003р.	Спостерігачі: *Австралія*, *Йорданія*, *Нова Зеландія*	–	–	2	–
Ірак	Поліція: *Йорданія*, *Непал*, *Нігер*	–	2	(–, –,1,1)	
		398	334*		

* У забезпеченні операції брали участь 480 місцевих працівників за наймом.

Об'єднаний офіс ООН з побудови миру в Сьєрра-Леоне (*UN Integrated Peacebuilding Office in Sierra Leone, UNIPSIL*)

UNIPSIL утворено на підставі Р РБ №1829 від 4 серпня 2008р. Його головними завданнями були: моніторинг і сприяння розвитку прав людини, демократичних інститутів і верховенства права; підтримка зусиль з виявлення та ліквідації потенційних загроз виникнення конфліктів. На підставі Р РБ №1941 від 29 вересня 2010р. мандат Офісу доповнено завданнями: сприяння ефективному врядуванню; допомога Уряду в підготовці до президентських виборів у 2012р. На підставі Р РБ №2097 від 26 березня 2013р. мандат подовжено до 31 березня 2014р., а також прийняте рішення, що за умов покращення ситуації після виборів 2012р. діяльність Офісу буде припинена.

Р РБ №1829	Поліція: . .	–	–	1	12,4
Жовтень 2008р.	Цивільний персонал: . .	–	–	–	–
Сьєрра-Леоне		–	4		
		29	20*		

* У забезпеченні операції брали участь 19 місцевих працівників за наймом і шість волонтерів ООН.

Місія ООН з підтримки в Лівії (*UN Support Mission in Libya, UNSMIL*)

UNSMIL створена на підставі Р РБ №2009 від 16 вересня 2011р. з метою сприяння перехідному Уряду Лівії в подоланні наслідків конфлікту 2011р. Спочатку її головними завданнями були: сприяння національним зусиллям у відновленні громадської безпеки і правопорядку; сприяння загальносуспільному політичному діалогу та національному примиренню; підтримка конституційного та виборчого процесів. Згідно з Р РБ №2022 від 2 грудня 2011р. та №2040 від 12 березня 2012р., до завдань Місії належать: сприяння Уряду Лівії в запровадженні процесу демократизації; демобілізація і реінтеграція колишніх комбатантів; протидія нелегальному розповсюдженню зброї; координація міжнародної допомоги і сприяння ефективному врядуванню. На підставі Р РБ №2095 від 14 березня 2013р. мандат подовжено на 12 місяців.

Р РБ №2009	Поліція: . .	–	–	–	50,6
Вересень 2011р.	Цивільний персонал: . .	–	–	–	–
Лівія		–	11		
		171	152*		

* У забезпеченні операції брали участь 78 місцевих працівників за наймом і три волонтери ООН.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Місія ООН допомоги в Сомалі (*UN Assistance Mission in Somalia, UNSOM*)					
UNSOM утворена на підставі Р РБ №2102 від 2 травня 2013р. Її головними завданнями є: сприяння федеральному Уряду Сомалі в побудові миру і злагоди; за необхідності, сприяння Уряду Сомалі, а також *AMISOM* у побудові миру та державних інституцій шляхом надання стратегічних політичних консультацій; моніторинг надходження донорської допомоги; сприяння розвитку прав людини; моніторинг, розслідування і допомога в запобіганні порушенням прав людини, в т.ч. шляхом розгортання спостерігачів за дотриманням прав людини. *UNSOM* заснована на 12 місяців з можливістю подовження дії мандата – за необхідності і згідно з рекомендаціями Генерального Секретаря ООН.					
Р РБ №2102	**Спостерігачі:**	–	–	–	–
Червень 2013р.	**Поліція: . .**	–	6	–	–
Сомалі	**Цивільний персонал: . .**	–	3		
		77	46*		

* У забезпеченні операції брали участь 17 місцевих працівників за наймом.

Об'єднаний офіс ООН з побудови миру в ЦАР (*UN Integrated Peacebuilding Office in the CAR, BINUCA*)

BINUCA створений 1 січня 2010р. як наступник Офісу ООН з підтримки побудови миру в ЦАР (*UN Peacebuilding Support Office in the CAR*, *BONUCA*). Відповідно до ЗП РБ ООН від 7 квітня 2009р., головною метою Офісу є сприяння встановленню миру, примиренню між воюючими сторонами, зміцненню демократичних інституцій і верховенства права, забезпеченню дотримання прав людини. Згідно з Р РБ №2121 від 10 жовтня 2013р., через ескалацію політичної, гуманітарної і безпекової кризи, мандат Офісу було посилено. Поточними пріоритетами Офісу є: надання допомоги в реалізації перехідних процесів у ЦАР та імплементації Лібревільської угоди між Урядом ЦАР і повстанцями від січня 2013р.; надання підтримки в запобіганні ескалації конфлікту та надання гуманітарної допомоги; надання підтримки у стабілізації ситуації; сприяння дотриманню прав людини. Також Офіс координує діяльність міжнародних суб'єктів, залучених до виконання його завдань. Він тісно співпрацює з *CEEAC* і АС в рамках передачі повноважень *MICOPAX* до *MISCA*, що запланована на ІІ половину 2013р. На підставі Р РБ №2134 від 28 січня 2014р. мандат подовжено до 31 січня 2015р.

ЗП РБ/2009/5 та	**Спостерігачі: . .**	–	–	–	20,2
Р РБ №2121*	**Поліція: . .**	–	2	–	–
Січень 2010р./	**Цивільний персонал: . .**	–	2		
жовтень 2013р.		82	52**		
ЦАР					

* До розширення мандата на підставі Р РБ №2121 *BINUCA* не підпадав під визначення СІПРІ миротворчої операції.

** У забезпеченні операції брали участь 78 місцевих працівників за наймом і чотири волонтери ООН.

Африканський Союз (АС) – ООН

Усього: одна операція	**Брали участь 49 держав**	**16 200**	**14 443**	**188**	**1 391,9**
		–	**325**	**44**	**590,3**
		4 690	**4 674**		
		1 241	**1 062**		

Спільна операція АС/ООН у Дарфурі (*AU/UN Hybrid Operation in Darfur, UNAMID*)

UNAMID започаткована на підставі Комюніке №79 РАС від 22 червня 2007р. стосовно ситуації в Дарфурі та Р РБ №1769 від 31 липня 2007р., відповідно до Глави VII Статуту ООН. Її головними завданнями є: сприяння відновленню безпеки; захист цивільного населення; сприяння наданню гуманітарної допомоги; моніторинг виконання домовленостей про припинення вогню; сприяння забезпеченню верховенства права і прав людини. На підставі Р РБ №2113 від 30 липня 2013р. мандат подовжено до 31 серпня 2014р.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Р РБ №1769 Жовтень 2007р. Судан	Війська: Бангладеш, Буркіна-Фасо, Бурунді, Китай, Єгипет, Ефіопія, Гамбія, Німеччина, Гана, Індонезія, **Італія**, Йорданія, Кенія, Південна Корея, Лесото, Малайзія, **Малі**, Монголія, Намібія, Непал, Нігерія, Пакистан, Палау, **Перу**, Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Південна Африка, Танзанія, Таїланд, **Того**, Ємен, Замбія, Зімбабве	16 200* – 4 690 1 241	14 443 325 4 674 1 062**	188 44 (16,9,16,3)	1 391,9 590,3
	Спостерігачі: *Австралія*, Бангладеш, **Болівія**, Буркіна-Фасо, Бурунді, **Камбоджа**, **Еквадор**, Єгипет, Ефіопія, Гана, Індонезія, Іран, **Італія**, Йорданія, Кенія, **Киргизстан**, *Лесото*, Малайзія, Малі, Намібія, Непал, Нігерія, Пакистан, *Палау*, Перу, Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Південна Африка, Танзанія, Таїланд, Того, Ємен, Замбія, Зімбабве				
	Поліція: Бангладеш, Бенін, Буркіна-Фасо,Бурунді, **Камерун**, *Кот-д'Івуар*, Джібуті, Єгипет, Ефіопія, **Фіджі**, Гамбія, Німеччина, Гана, Індонезія, Ямайка, Йорданія, *Казахстан*, **Киргизстан**, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, **Намібія**, Непал, *Нігер*, Нігерія, Пакистан, Палау, Руанда, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Південна Африка, Таджикистан, Танзанія, Того, Туніс, Туреччина, Ємен, Замбія				

* Згідно з Р РБ №2063 від 31 липня 2012р., упродовж 12-18 місяців структура Місії може бути змінена, а до її складу належатимуть: 16 200 осіб військового персоналу, 17 підрозділів поліції (140 осіб кожен) і додатково 2 310 поліцейських.

** У забезпеченні операції брали участь 2 955 місцевих працівників за наймом і 408 волонтерів ООН.

Африканський Союз					
Усього: дві операції	**Брали участь 29 держав**	**28 126***	**20 890**	**1 047**	**282**
		–	**–**	**269**	**–**
		–	**1 121**		
		405	**50**		

* Дані враховують війська та поліцію.

Місія АС у Сомалі (*AU Mission in Somalia, AMISOM*)

AMISOM утворена на підставі Комюніке №69 РАС від 19 січня 2007р. і схвалена Р РБ №1744 від 21 лютого 2007р., відповідно до Глави VII Статуту ООН. Її головними завданнями були: підтримка мирного процесу; надання гуманітарної допомоги; забезпечення загальної безпеки в Сомалі. У 2008р. мандат Місії було розширено на підставі Р РБ №1838 від 7 жовтня 2008р. з метою надання допомоги у виконанні Угоди Джібуті від 19 серпня 2008р., яка передбачала підготовку сил безпеки Сомалі для забезпечення безпеки в Могадішо. Згідно з Р РБ №1964 від 22 грудня 2010р., була ухвалена пропозиція про збільшення чисельності військ до 12 тис. осіб. На 306 зустрічі 6 січня 2012р. РАС підтримала Р РБ №1838 від 22 лютого 2012р., якою вирішено збільшити чисельність *AMISOM* до 17 731 особи, включно з 5 700 миротворчими військами від Джібуті та Кенії, а також з поліцейським компонентом Місії. Після передачі Перехідним урядом у вересні 2012р. повноважень Федеральному уряду Сомалі, РАС на 356 зустрічі 27 лютого 2013р. вирішила посилити *AMISOM* і доповнити її мандат наступними завданнями, зокрема: застосуванням усіх необхідних засобів для ліквідації загроз від Аль-Шабаб та інших збройних опозиційних угруповань, наданням допомоги Уряду у встановленні легітимного контролю над національними територіями та наданням допомоги Уряду в проведенні вільних і демократичних виборів у 2016р. На 399 зустрічі 10 жовтня 2013р. РАС вирішила доповнити мандат Місії можливістю застосування зброї для боротьби з Аль-Шабаб. На підставі Р РБ №2124 від 12 листопада 2013р. АС запропонував збільшити чисельність Місії з 17 731 до 22 126 осіб і розширити програму допомоги ООН для Місії і передових підрозділів сомалійської армії. На підставі Р РБ №2124 мандат подовжено до 31 жовтня 2014р.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Комюніке №69 РАС	Війська: Бурунді, Джібуті, Кенія, **Сьєрра-Леоне**, Уганда	22 126**	17 145***	1 039	282*****
Р РБ №1744	Поліція: *Бурунді*, *Гамбія*, Гана, Кенія, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Уганда, *Зімбабве*	–	–	261	–
Березень 2007р.	Цивільний персонал: Бенін, Бурунді, Буркіна-Фасо, Камерун, Чад, **ДРК**, Кот-д'Івуар, Джібуті, **Єгипет**, Ефіопія, Гамбія, Гана, Кенія, *Ліберія, Лівія*, Малаві, Нігерія, Руанда, Сьєрра-Леоне, Південна Африка, Свазіленд, *Танзанія*, **Того**, Уганда, **Замбія**, *Зімбабве*	–	492	(158,69,16,18)	
Сомалі*		253	50****		

* Штаб-квартира Місії розташована в Найробі (Кенія).

** Дані враховують поліцію.

*** Дані враховують 73 штабних офіцерів з Бурунді, Камеруну, Джібуті, Ефіопії, Гамбії, Гани, Кенії, Нігерії, Сьєрра-Леоне, Уганди та Замбії, які працюють у штабах *AMISOM*.

**** У забезпеченні операції брали участь 58 місцевих працівників за наймом. Дозволена чисельність місцевого цивільного персоналу становить 253 особи.

***** Для допомоги *AMISOM* у плануванні та розгортанні сил започатковано трастовий фонд ООН. Логістичну, технічну, фінансову та кадрову підтримку надають ЄС, Міжурядовий орган з питань розвитку (*Intergovernmental Authority on Development, IGAD*), ЛАД і ряд окремих держав.

Африканська міжнародна місія підтримки в ЦАР (*African-led International Support Mission in the Central African Republic, MISCA*)*

MISCA створена на 12 місяців на підставі Комюніке №385 РАС від 19 липня 2013р. і схвалена Р РБ №2127 від 5 грудня 2013р., відповідно до Глави VII Статуту ООН. *MISCA* замінила *MICOPAX*, яка діяла під егідою *CEEAC* і була головною Місією з підтримання миру в ЦАР. Передача повноважень від *MICOPAX* до *MISCA* розпочалася 1 серпня 2013р. і продовжувалася до 19 грудня 2013р. Головними завданнями *MISCA* є: захист цивільного населення; сприяння відновленню безпечного середовища і правопорядку; відновлення державної влади в усіх регіонах ЦАР, допомога в реформуванні сектору безпеки та оборони; сприяння забезпеченню верховенства права. Через ескалацію насильства, на підставі Комюніке №408 РАС від 13 грудня 2013р. чисельність персоналу Місії була збільшена з 3 500 осіб до 6 000 осіб (війська і поліція). *MISCA* створена з персоналу *MICOPAX*, перевдягнутого у "блакитні шоломи", а також військових і поліції з африканських країн, що не є членами *CEEAC*. Місія співпрацює з французькою військовою Операцією *Sangaris*.

Комюніке №385 РАС	**Війська: Бурунді, Камерун, Конго, Габон, Екваторіальна Гвінея, Чад**	6 000**	3 745	8	. .
Р РБ №2127	**Поліція: Камерун, Чад, Конго, ДРК, Габон**	–	–	8	–
Грудень 2013р.	**Цивільний персонал.: . .**	–	629	(8, –,–,–)	
ЦАР		152	. .		

* Абревіатура Місії походить від її французької назви – *Mission internationale de soutien à la Centrafrique sous conduite Africaine*. Англійська абревіатура Місії – *AFISM-CAR*.

** Дані враховують контингент поліції *MISCA*.

Африканський Союз – Економічне Співтовариство Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, *Economic Community of West African States, ECOWAS*)

Усього: одна операція	**Брали участь 11 держав**	**9 449***	**6 077**	**42**	**. .**
		–	**–**	**42**	**–**
		–	**367**		
		–	**42**		

* Дані враховують поліцію.

Африканська міжнародна місія підтримки в Малі (*African-led International Support Mission to Малі, AFISMA*)

AFISMA була створена на підставі Р РБ №2085 від 20 грудня 2012р. Її головними завданнями є: сприяння розбудові сектору безпеки та оборони Малі; сприяння відновленню регіонів, що контролюються збройними угрупуваннями на півночі Малі; захист цивільного населення; сприяння забезпеченню умов для гуманітарної діяльності; повернення внутрішньо переміщених осіб. Згідно з рішенням АС та ЕКОВАС, через поновлення повстань на півдні країни та початку французької операції *Serval*, діяльність Місії розпочалася не у вересні 2013р., як передбачалося раніше, а в січні 2013р. На підставі Комюніке №358 РАС від 7 березня 2013р. чисельність Місії була збільшена від 3 300 осіб до 9 449 осіб. *AFISMA* співпрацювала з французькими військами в Малі. 1 липня 2013р. на підставі Р РБ №2100 від 25 квітня 2013р. *AFISMA* була замінена Місією ООН *MINUSMA*. Більшість персоналу *MINUSMA* становить перевдягнений у “блакитні шоломи” персонал *AFISMA*.

Р РБ №2085	**Війська:** ***Бенін, Буркіна-Фасо, Чад, Кот-д’Івуар, Гана, Гвінея, Ліберія,***	9 449*	6 077	42	. .
Січень 2013р.	***Нігер, Нігерія, Сенегал, Того***	–	–	42	–
Малі	**Поліція:** ***Нігерія, Сенегал, Того***	–	367	(39,2,–,1)	
	Цивільний персонал: . .	–	42**		

* Дані враховують поліцію.

** У забезпеченні операції брали участь 11 місцевих працівників за наймом.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал: План	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал: Факт	Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
Економічне Співтовариство Центральноафриканських Держав (*Communauté Économique des États de l'Afrique Centrale, CEEAC*)					
Усього: одна операція	**Брали участь п'ять держав**	1 540	1047	. .	. .
		32	–	6	–
		396	209		
		32	–		
Місія зі зміцнення миру в ЦАР (*Mission for the Consolidation of Peace in the Central African Republic, MICOPAX*)					
MICOPAX – як головна миротворча операція в ЦАР – утворена 12 липня 2008р. і стала наступницею міжнародної Місії *FOMUC*, що діяла під егідою Економічного і валютного союзу держав Центральної Африки (*Economic and Monetary Community of Central Africa, CEMAC*). Рішення замінити *FOMUC* на *MICOPAX* було прийняте лідерами країн *CEMAC* у жовтні 2007р. на саміті у Браззавілі (Конго). *FOMUC* була заснована на підставі рішення Лібревільського саміту *CEMAC* від 2 жовтня 2002р. з метою забезпечення належного прикордонного режиму між Чадом і ЦАР. Мандат Місії було згодом розширено з метою допомоги в загальному покращенні безпеки, реформуванні Збройних сил ЦАР і підтримки перехідних процесів у країні. Мандат було доповнено завданнями з підтримки Уряду ЦАР: в реалізації програми РДР і реформуванні сектору безпеки, в налагодженні політичного діалогу та забезпеченні дотримання прав людини. Від 2012р. чисельність Місії кілька разів збільшувалася. Починаючи з грудня 2012р., у відповідь на дії повстанського угруповання *Séléka* та ескалацію насильства чисельність військ збільшена з 500 до 1 150 осіб; після спроби перевороту, здійсненої *Séléka* в березні 2013р., чисельність Місії збільшена до 1 500 осіб. Згідно з Рішенням РАС, *MICOPAX* була замінена більш чисельними миротворчими силами *MISCA* під егідою АС. Це мало дати змогу державам, що не є членами *CEEAC*, відрядити персонал до вже діючої на той час *MICOPAX*. Офіційно процес передачі повноважень розпочався 1 серпня 2013р. та завершився 19 грудня 2013р. На цьому етапі чисельність контингенту *MICOPAX* кілька разів змінювалась у відповідь на ескалацію насильства в ЦАР. У грудні 2013р. чисельність Місії становила 2 800 осіб					
Браззавільський саміт,	Війська: *Камерун, Чад, Конго, ДРК, Габон*	1 540	1 047*	. .	. .
Жовтень 2007р.	Поліція: *Чад, Конго, ДРК*	32	–	6**	–
Липень 2008р.		396	209	(1,2,3, –)	
ЦАР		32	–		

* Дані про чисельність персоналу, станом на 31 липня 2013р. Силовий компонент Місії значно збільшено (до 2 800 осіб) під час передачі повноважень від *MICOPAX* до *MISCA* у грудні 2013р. У забезпеченні операції брав участь дислокований разом з Місією французький підрозділ чисельністю близько 500 солдатів (Операція *Boali*).

** Дані стосуються відомого числа жертв конфлікту за період з 1 січня 2013р. до 31 липня 2013р.

Співдружність Незалежних Держав					
Усього: одна операція	**Брали участь три держави**	**1 356**	**1 085**	**. .**	**. .**
		40	**40**	**–**	**. .**
		–	**–**		
		–	**–**		
Миротворчі сили Спільної контрольної комісії (СКК, *Joint Control Commission Peacekeeping Force*, *JCC*)					
Миротворчі сили СКК створені на підставі Угоди про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту у Придністров'ї, підписаної президентами Молдови та Росії 21 липня 1992р. СКК – моніторингова комісія, що складається з представників Молдови, Росії, України та Адміністрації Придністров'я, – координує діяльність спільного миротворчого контингенту.					
Двостороння угода,	Війська: Молдова, Росія, (Придністров'я)	1 356	1 085	. .	. .
21 липня 1992р.	Спостерігачі: Молдова, Росія, (Придністров'я), Україна	40	40	–	. .
Липень 1992р.		–	–		
Молдова (Придністров'я)		–	–		
Економічне Співтовариство Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, *Economic Community of West African States*, *ECOWAS*)					
Усього: одна операція	**Брали участь п'ять держав**	**404**	**403**	**. .**	**. .**
		–	**–**	**–**	**. .**
		280	**280**		
		1	**1**		

Місія ЕКОВАС у Гвінеї-Бісау (*ECOWAS Mission in Guinea-Bisau, ECOMIB*)

ECOMIB утворена на позачерговій сесії Комітету глав держав та урядів ЕКОВАС (*Extraordinary Session of the Authority of ECOWAS Heads of State and Government*), що відбулася 27 квітня 2012р. в Абіджані, у відповідь на військовий переворот у Гвінеї-Бісау 12 квітня 2012р. Місія підтримується силами постійної готовності ЕКОВАС (*ECOWAS Standby Force*). Головними завданнями Місії є: сприяння виводу персоналу Місії технічної та військової допомоги в Анголі (*Angolan Technical and Military Assistance Mission, MISSANG*); надання допомоги в забезпеченні перехідного політичного процесу; сприяння підготовці вільних і чесних виборів у 2013р.; допомога в реалізації дорожньої карти реформування сектору безпеки та оборони, розробленої ЕКОВАС і Співдружністю португаломовних країн (*Community of Portuguese-speaking Countries, CPLP*). Меморандум між ЕКОВАС та Урядом Гвінеї-Бісау про розуміння Програми реформування сектору безпеки та оборони підписано 11 листопада 2012р. Повний вивід персоналу *MISSANG* завершено в червні 2012р. Дата проведення виборів, раніше запланована на 2013р., перенесена на 2014р. Для забезпечення проведення мирних виборів держави ЕКОВАС заявили про намір доповнити Місію двома поліцейськими бригадами. На підставі Рішення №43 сесії Комітету глав держав та урядів ЕКОВАС (17-18 липня 2013р.) мандат подовжено до 16 травня 2014р.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Саміт ЕКОВАС	Війська: **Буркіна-Фасо**, **Кот-д'Івуар***, Нігерія, Сенегал, **Того***	404	403	–	. .
26 квітня 2012р.	Спостерігачі: Буркіна-Фасо, Нігерія	–	–	–	. .
3 травня 2012р.		280	280		
Гвінея-Бісау		1	1		
* Кот-д'Івуар і Того надали для *ECOMIB* лише цивільний персонал.					
Європейський Союз					
Усього: 12 операцій	**Брали участь 37 держав**	**1 284**	**1 318**	**29**	**408,7**
		283	**259**	**2**	**–**
		51	**937**		
		1 880	**696***		
* У забезпеченні операцій ЄС брали участь 1 412 місцевих працівників за наймом.					

Військова операція ЄС у Боснії і Герцеговині (*EU Military Operationin Bosnia and Herzegovina, EUFOR ALTHEA*)

EUFOR ALTHEA започаткована на підставі СД РЄС 2004/570/CFSP від 12 липня 2004р. і схвалена Р РБ №1575 від 22 листопада 2004р., відповідно до Глави VII Статуту ООН. Місія функціонує на засадах угод Берлін+ між НАТО та ЄС від 2003р. Головними завданнями операції є: підтримка безпеки під час імплементації Дейтонської угоди 1995р.; допомога у зміцненні місцевих можливостей поліції і підтримка євроінтеграційних процесів у Боснії і Герцеговині. У вересні 2012р. структура операції була змінена зі зменшенням чисельності військ удвічі (до 600 осіб) з можливим поповненням за рахунок позанормативних резервів (*over-the-horizon reserves*). На підставі Р РБ №2123 від 12 листопада 2013р. мандат операції подовжено до 15 листопада 2014р.

СД РЄС 2004/570/CFSP	Війська: Албанія, Австрія, Болгарія, Чілі, Чехія, Фінляндія, *Франція*,	600	810*	21	16,6
Р РБ №1575	*Німеччина*, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Люксембург, Македонія,	–	–	–	–
Грудень 2004р.	Нідерланди, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція,	–	–		
Боснія і Герцеговина	Швейцарія, Туреччина, Велика Британія	23	20		
	Цивільний персонал: . .				
* Дані враховують 220 осіб військових радників (резервного військового персоналу).					

Консультативна Місія ЄС з реформування сектору безпеки в ДРК (*EU Advisory and Assistance Mission for Security Reform in the Democratic Republic of the Congo, EUSEC RD Congo*)

EUSEC RD Congo створена на підставі СД РЄС 2005/355/CFSP від 2 травня 2005р. Спочатку головними завданнями Місії були надання допомоги конголезьким властям, особливо Міністерству оборони, з питань безпеки, забезпечення відповідності політики міжнародному гуманітарному праву, стандартам демократичного врядування і принципам верховенства права. У 2009р. мандат Місії було розширено завданнями з надання консультацій і допомоги в реформуванні сектору безпеки шляхом сприяння виконанню керівних принципів, ухвалених конголезькою владою і викладених в уточненому плані реформ Збройних сил ДРК. У виконанні цих завдань *EUSEC* тісно співпрацює з *MONUSCO* та *EUPOL RD Congo*. На підставі СД РЄС 2013/468/CFSP від 23 вересня 2013р. мандат подовжено до 30 вересня 2014р.

СД РЄС 2005/355/CFSP	Цивільний персонал: Австрія, Бельгія, Франція, Німеччина, Угорщина, Італія,	–	–	3	13,8
Червень 2005р.	Люксембург, *Португалія*, Румунія, **Швеція**, Велика Британія, США	–	–	–	–
ДРК		–	–		
		41	38*		

* У забезпеченні операції брали участь 29 місцевих працівників за наймом.

Комплексна місія ЄС із забезпечення верховенства права в Іраку (*EU Integrated Rule of Law Mission for Iraq, EUJUST LEX*)

EUJUST LEX утворена на підставі СД РЄС 2005/190/CFSP від 7 березня 2005р., відповідно до Р РБ №1546 від 8 червня 2004р., з метою зміцнення системи кримінального судочинства в Іраку шляхом навчання суддів, старших офіцерів поліції і керівників пенітенціарної служби. Місія співпрацює з *UNAMI*. Термін мандата сплив 31 грудня 2013р.

СД РЄС 2005/190/CFSP	Цивільний персонал: *Австрія, Болгарія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція,*	–	–	–	38,5
Р РБ №1546	*Німеччина, Угорщина, Ірландія, Італія, Нідерланди, Норвегія, Португалія,*	–	–	–	–
Липень 2005р.	*Румунія, Швеція, Велика Британія*	–	–		
Ірак		49	46*		

* У забезпеченні операції брали участь 10 місцевих працівників за наймом.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал: План	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал: Факт	Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
Прикордонна Місія ЄС на контрольно-пропускному пункті Рафах (*EU Border Assistance Mission for the Rafah Crossing Point, EUBAM Rafah*)					
EUBAM Rafah утворена на підставі СД РЄС 2005/889/CFSP від 12 грудня 2005р., згідно з Угодою про пересування та доступ, укладеної між Ізраїлем та Адміністрацією Палестинської автономії (АПА) 15 листопада 2005р. Головними завданнями Місії є: моніторинг, перевірка та оцінка спроможностей АПА з охорони кордону, роботи працівників безпеки та митниці на прикордонному Переході Рафах, згідно з узгодженими у 2005р. принципами функціонування цього переходу; підтримка зусиль АПА у зміцненні прикордонного контролю. Після заворушень 2007р. Перехід Рафах було закрито, з можливістю відкриття лише за надзвичайних обставин. Однак, *EUBAM Rafah* підтримувала повну оперативну готовність і відновила роботу 28 травня 2011р. На підставі СД РЄС 2013/355/CFSP від 3 липня 2013р. мандат подовжено до 30 червня 2014р.					
СД РЄС 2005/889/CFSP	Поліція: *Італія*	–	–	–	1,3
Листопад 2005р.	Цивільний персонал: **Данія**, Франція, **Німеччина**, **Італія**	–	–	–	–
Єгипет, Палестина (контрольно-пропускний пункт Рафах)		– 4	– 4*		
* У забезпеченні операції брали участь чотири місцеві працівники за наймом.					
Поліцейська місія ЄС на Палестинських територіях (*EU Police Mission for the Palestinian Territiries, EUPOL COPPS*)*					
EUPOL COPPS утворена на підставі СД РЄС 2005/797/CFSP від 14 листопада 2005р. Її головними завданнями є: створення структур і надання консультативної допомоги кримінальному судочинству та поліції АПА; координація зусиль ЄС з надання допомоги АПА. На підставі СД РЄС 2013/354/CFSP від 3 липня 2013р. мандат подовжено до 3 червня 2014р.					
СД РЄС 2005/797/CFSP	Поліція: **Австрія**, Бельгія, Канада, Кіпр, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Італія, *Нідерланди*, Норвегія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Туреччина, Велика Британія	–	–	1	12,5
Січень 2006р.		–	–	1	–
Палестина		–	24	(–,1,–, –)	
	Цивільний персонал: Бельгія, Болгарія,Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, *Литва*, Нідерланди, Румунія, Іспанія, Швеція, Велика Британія	71**	31***		

* Офіційна назва Місії – Офіс ЄС з координації допомоги палестинській поліції (*EU Coordinating Office for Palestinian Police Support*).

** Дані враховують поліцію і цивільний персонал.

*** У забезпеченні операції брали участь 41 місцевий працівник за наймом.

Поліцейська Місія ЄС в Афганістані (*EU Police Mission in Afghanistan, EUPOL Afghanistan*)

EUPOL Afghanistan утворена на підставі СД РЄС 2007/369/CFSP від 30 травня 2007р. на прохання Уряду Афганістану. Її головними завданням є зміцнення верховенства права шляхом сприяння створенню структур цивільної поліції і правоохоронних органів за відповідальної участі Уряду Афганістану. На підставі СД РЄС 2013/240/СЗППБ від 27 травня 2013р. мандат подовжено до 31 грудня 2014р.

СД РЄС 2007/369/CFSP Червень 2007р. Афганістан	Поліція: Австрія, Канада, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Польща, Румунія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Велика Британія Цивільний персонал: Австрія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Литва, Нідерланди, *Норвегія,* Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Велика Британія	– – – 400*	– – 152 140**	– –	85,6 –

* Дані враховують цивільний персонал і поліцію.

** У забезпеченні операції брали участь 198 місцевих працівників за наймом.

Поліцейська Місія ЄС у ДРК (*EU Police Mission in the Democratic Republic of the Congo, EUPOL RD Congo*)

EUPOL RD Congo створена на підставі СД РЄС 2007/405/CFSP від 12 червня 2007р. Мандат Місії затверджено на підставі СД РЄС 2009/769/CFSP від 19 жовтня 2009р. Її головними завданнями є: надання допомоги владі ДРК у реформуванні національної поліції; покращення взаємодії між поліцією і системою кримінального судочинства; підтримка зусиль у боротьбі із сексуальним насильством; сприяння мирному процесу з акцентом на гендерних питаннях, забезпечення верховенства права і прав дітей. *EUPOL DR Congo* співпрацює з *EUSEC DR Congo* і *MONUSCO*. На підставі СД РЄС 2013/467/CFSP від 23 вересня 2013р. мандат подовжено до 30 вересня 2014р.

СД РЄС 2007/405/CFSP Липень 2007р. ДРК	Поліція: Бельгія, *Фінляндія*, Франція, Португалія, Румунія Цивільний персонал: Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, *Польща*, Португалія, Румунія, Швеція	– – 19 21	– – 16 17*	– –	8,8 –

* У забезпеченні операції брали участь 17 місцевих працівників за наймом.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Місія ЄС із забезпечення верховенства права в Косово *(EU Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX Kosovo)*					
EULEX Kosovo створена на підставі СД РЄС 2008/124/CFSP від 4 лютого 2008р. Крім певних адміністративних повноважень, мандат передбачає моніторинг, наставництво та консультування інститутів влади Косово з широкого кола питань правового регулювання, з акцентом на судовій системі. До складу Місії належать два підрозділи: Адміністративний (*Executive Division*) і Підкріплення (*Strengthening Division*). Діяльність Адміністративного підрозділу охоплює правову сферу, проведення розслідувань, кримінальне право та судочинство. Підрозділ Підкріплення призначений для підтримки інститутів влади, судових інституцій і правоохоронних органів. *EULEX Kosovo* надає допомогу в організації роботи двох нових прикордонних пропускних пунктів – Ярине та Мердаре. Прикордонні пункти координуються адміністраціями Косово та Сербії. Завданням Місії є також надання допомоги ЄС у стабілізаційному процесі та налагодженні політичного діалогу з Косово (*Stabilization and Association Process dialogue with Kosovo*), а також підтримка діалогу Белград-Пріштіна. *EULEX Kosovo* взаємодіє з *UNMIK* та *OMIK*. На підставі СД РЄС 2012/291/CFSP від 5 червня 2012р. мандат подовжено до 14 червня 2014р.					
СД РЄС 2008/124/CFSP	Поліція: . .	–	–	4	146,7
Лютий 2008р.	Цивільний персонал: . .	–	–	1	–
Косово		–	724	(1, –,–,–)	
		1 250*	385**		

* Дані враховують цивільний персонал і поліцію.

** У забезпеченні операції брали участь 956 місцевих працівників за наймом.

Спостережна Місія ЄС у Грузії (*EU Monitoring Mission in Georgia, EUMM*)

EUMM утворена на підставі СД РЄС 2008/736/CFSP від 15 вересня 2008р., відповідно до Угоди від 8 вересня 2008р., у відповідь на конфлікт у Південній Осетії в серпні 2008р. Головними завданнями Місії є: моніторинг та аналіз просування процесу стабілізації (виконання мирного плану з шести пунктів від 12 серпня 2008р.) і вдосконалення цивільної влади; моніторинг безпеки інфраструктури, політичних і безпекових аспектів повернення переміщених осіб і біженців; підтримання заходів зміцнення довіри. На підставі СД РЄС 2013/446/CFSP від 6 вересня 2013р. мандат подовжено до 14 грудня 2014р.

СД РЄС 2008/736/CFSP Жовтень 2008р. Грузія	Спостерігачі: Австрія, *Бельгія*, Болгарія, *Кіпр*, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, *Франція*, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, *Литва*, Люксембург, *Мальта*, Нідерланди, Польща, Румунія, Словаччина, *Словенія*, Іспанія, Швеція, Велика Британія Цивільний персонал: Австрія, Бельгія, Болгарія, Чехія, Данія, **Естонія**, Фінляндія, Франція, Німеччина, **Греція**, **Ірландія**, Італія, Литва, Нідерланди, Польща, Румунія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Велика Британія	– 283 – –	– 259* – –	– –	29,7 –

* Спостерігачі *EUMM* мають поліцейський, військовий і цивільний досвід, але мають статус цивільного персоналу. В забезпеченні операції брали участь 129 місцевих працівників за наймом.

Місія ЄС з підготовки персоналу в Сомалі (*EU Training Mission Somalia, EUTM Somalia*)

EUTM Somalia створена на підставі Р РЄС 2010/197/CFSP від 31 березня 2010р. Завданням Місії є зміцнення перехідного федерального Уряду Сомалі шляхом допомоги в підготовці та забезпеченні сил безпеки Сомалі. Підготовка національної Армії Сомалі охоплює навчання військової поліції, фахівців у цивільно-військових відносинах, розвідників, саперів, фахівців з питань міжнародного гуманітарного права, прав людини та захисту цивільного населення. *EUTM Somalia* тісно співпрацює, зокрема, з ООН, *AMISOM*, Угандою і США. На підставі Р РЄС 2013/44/CFSP від 22 січня 2013р. мандат подовжено до 31 березня 2015р.

Р РЄС 2010/197/CFSP Березень 2010р. Уганда, Сомалі*	Війська: **Бельгія**, Фінляндія, *Франція*, *Німеччина*, Угорщина, Ірландія, Італія, *Мальта*, Нідерланди, Португалія, Сербія, Іспанія, Швеція, Велика Британія Цивільний персонал: Бельгія	127 – – 1	78 – – 1	– –	15,4 –

* Штаб-квартира Місії розташована в Уганді. Підготовка персоналу здійснюється на території Уганди та Сомалі. З 2014р. підготовка здійснюється також у Могадішо (Сомалі).

Місія ЄС з розвитку потенціалу Нігеру (*EU Capacity Building Mission in Niger, EUCAP Sahel Niger*)

EUCAP Sahel Niger утворена на підставі Р РЄС 2012/392/CFSP від 16 липня 2012р. Її головними завданнями є: розвиток потенціалу безпекових структур у боротьбі з організованою злочинністю та тероризмом; підготовка кадрів кримінального судочинства; допомога та консультування під час імплементації Стратегії безпеки та розвитку Нігеру (*Nigerien Strategy for Security ma Development*). Зусилля Місії зосереджуються насамперед на покращенні контролю над територією, в т.ч. у взаємодії з нігерійськими Збройними силами. Крім того її персонал надає поради, підтримку, послуги з підготовки, передає досвід Збройним силам Нігеру. Мандат є чинним до липня 2014р.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Р РЄС 2012/392/CFSP	Поліція: Бельгія, Франція, Іспанія	–	–	–	9,3
Липень 2012	Цивільний персонал: Бельгія, *Данія*, Франція, **Німеччина**, Італія,	–	–	–	–
Нігер	Люксембург, **Португалія**, **Румунія**, Швеція, **Велика Британія**	32	21		
		17	14*		

* У забезпеченні операції брали участь 28 місцевих працівників за наймом.

Місія ЄС з підготовки персоналу в Малі (*EU Training Mission Mali, EUTM Mali*)

EUTM Mali створена на підставі Р РЄС 2013/34/CFSP від 17 січня 2013р. та розпочала діяльність на підставі Р РЄС 2013/87/CFSP від 18 лютого 2013р. Її головними завданнями є: надання послуг з підготовки та консультування Збройних сил Малі з метою відновлення їх бойової готовності для боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, а також сприяння відновленню центральної влади у країні. Крім військової підготовки, мандат Місії передбачає тренування та консультування з питань військового управління, людських резервів, міжнародного гуманітарного права та захисту цивільного населення. Метою Місії є також зміцнення цивільного контролю над Збройними силами. Мандат є чинним до травня 2014р.

Р РЄС 2013/34/CFSP	**Війська: Австрія, Бельгія, Болгарія, Чехія, Естонія, Франція, Німеччина,**	557	430*	–	30,5
Лютий 2013р.	**Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Литва, Люксембург, Нідерланди,**	–	–	–	–
Малі	**Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Іспанія, Велика Британія**	–	–		
		3	–		

* Забезпечення операції за контрактом здійснювала приватна компанія *Aerial Medical Evacuation Team* у складі 12 осіб.

Операції НАТО та під керівництвом НАТО					
Усього: дві операції	**Брали участь 51 держав**	**–**	**62 891**	**3 317**	**711,3**
		–	**–**	**155**	**–**
		–	**–**		
		–	**–**		

Сили НАТО в Косово (*NATO Kosovo Force, KFOR*)

KFOR утворені на підставі Р РБ №1244 від 10 червня 1999р. Їх головними завданнями є: запобігання поновленню бойових дій; забезпечення безпеки; підтримка *UNMIK*; здійснення прикордонного контролю. У 2008р. НАТО додав до мандата завдання з допомоги у створенні в Косово професійної, демократичної і поліетнічної системи безпеки шляхом утворення Сил безпеки Косово (*Kosovo Security Force, KSF*) і цивільної структури з моніторингу безпеки. У 2009р., за умов підвищення стабільності, чисельність *KFOR* почала поступово зменшуватися. В серпні 2011р., у відповідь на сутички на півночі Косово, було розгорнуто батальйон Оперативних резервних сил НАТО (*Operational Reserve Force battalion*). Внаслідок виникнення напруженості, з липня 2012р. скорочення чисельності *KFOR* було припинене. Другий Оперативний батальйон резервних сил НАТО було розгорнуто в серпні-грудні 2012р. для забезпечення безпеки під час виборчої кампанії в Сербії у 2012р. Для припинення операції необхідне рішення РБ ООН.

Р РБ №1244	Війська: Албанія, Вірменія, Австрія, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія,	–	4 762	133	33,3
Червень 1999р.	Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія,	–	–	4	–
Косово*	*Литва*, Люксембург, Марокко, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія,	–	–		
	Румунія, Словенія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Україна, Велика Британія, США	–	–		

* Штаби *KFOR* розташовані у Пріштіні та забезпечують дії двох Багатонаціональних оперативних груп (*Multinational Battle Groups, MNBGs*) і п'яти Зведених регіональних загонів (*Joint Regional Detachments*). У Пріштіні розташовані також Багатонаціональний спеціалізований підрозділ (*Multinational Specialized Unit, MSU*) та Тактичний резервний батальйон (*Tactical Reserve Manoeuvre Battalion, KTM*).

Міжнародні сили сприяння безпеці (*International Security Assistance Force, ISAF*)

ISAF утворені на підставі Р РБ №1386 від 20 грудня 2001р., відповідно до Глави VII Статуту ООН, як багатонаціональні сили із завданням допомагати Уряду Афганістану в забезпеченні безпеки в Кабулі та його передмісті, що передбачено Додатком I Боннської угоди 2001р. В серпні 2003р. командування та контроль над *ISAF* перейшли до НАТО. Р РБ №1510 від 13 жовтня 2003р. розширила повноваження *ISAF* на всю територію Афганістану. На підставі рішень самітів НАТО в Лісбоні (2010р.) та Чікаго (2012р.) з липня 2011р. сили *ISAF* розпочали передачу повноважень Національним силам безпеки Афганістану (*Afghan National Security Forces, ANSF*). Процес передачі повноважень завершиться до кінця 2014р. *ISAF* забезпечували безпеку в 11 провінціях. Заключна фаза передачі повноважень до *ANSF* на цих територіях розпочалася в червні 2013р. На підставі Р РБ №2120 від 10 жовтня 2013р. мандат подовжено до 31 грудня 2014р., після чого *ISAF* припинить свою діяльність.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Р РБ №1386 Грудень 2001р. Афганістан	Війська: Албанія, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, *Бахрейн*, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Сальвадор, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Йорданія, Південна Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Македонія, Малайзія, Монголія, Чорногорія, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, *Сінгапур*, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Тонга, Туреччина, Україна, ОАЕ, Велика Британія, США	– – – –	58 129* – – –	3 184 151 (132,–,–,–)	678 –

* Дані охоплюють період до 15 січня 2014р. Оскільки Місія НАТО з підготовки персоналу в Афганістані (*NATO Training Mission in Afghanistan, NTM-A*) підпорядкована *ISAF*, то її чисельність врахована в показниках персоналу *ISAF*. Завданням Місії є консультування та підготовка афганського поліцейського та військового персоналу.

Операції Організації Американських Держав (ОАД)

Усього: одна операція	**Брали участь 12 держав**	– – – –	– – – 23	2 –	7 –

Місія з підтримки мирного процесу в Колумбії (*Mission to Support the Peace Process in Colombia, MAPP/OEA*)

MAPP/OEA створена на підставі РПР ОАД №859 (1397/04) від 6 лютого 2004р. з метою підтримки зусиль Уряду Колумбії в запровадженні політичного діалогу з Армією національного визволення (*Ejercito de Liberacion Nacional, ELN*). Мандат передбачає сприяння процесу роззброєння, демобілізації озброєних угруповань і реінтеграції в суспільство колишніх комбатантів шляхом забезпечення контролю та надання консультацій.

РПР №859 Лютий 2004р. Колумбія	Цивільний персонал: Аргентина, Болівія, Бразілія, Болгарія, Чілі, *Еквадор*, **Німеччина**, Гватемала, Італія, Нікарагуа, Перу, Іспанія, Швеція	– – – –	– – – 23*	2 –	7 –

* У забезпеченні операції брали участь 69 місцевих працівників за наймом.

Операції ОБСЄ					
Усього: сім операцій	**Брали участь 45 держав**	**–** **–** **–** **295**	**–** **–** **20** **262**	**10** **–**	**70,9** **–**

Контрольна місія ОБСЄ у Скоп'є (*OSCE Spillover Monitor Mission to Skopje*)

Місія утворена на 16 засіданні КВП ОБСЄ 18 вересня 1992р. Місія санкціонована Урядом колишньої Югославської Республіки Македонія через Меморандум про порозуміння, погоджений шляхом обміну листами 7 листопада 1992р. Мандат передбачає: моніторинг діяльності, підготовку, розвиток поліції та іншу діяльність, пов'язану з виконанням Охрідської рамкової угоди 2001р. На підставі РПР PC.DEC/1097 (29 листопада 2013р.) мандат подовжено до 31 грудня 2014р.

КВП, 18 вересня 1992р. Вересень 1992р. Колишня Югославська Республіка Македонія	Поліція: Естонія, Угорщина, Польща, Росія, Сербія, Туреччина, Велика Британія Цивільний персонал: Австрія, Хорватія, *Чехія*, Фінляндія, Франція, Німеччина, **Грузія**, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Молдова, Нідерланди, Румунія, Іспанія, Таджикистан, Велика Британія, Україна, США	– – – 50*	– – 11 29**	1 –	8,7 –

* Дані враховують поліцію.

** У забезпеченні операції брали участь 111 місцевих працівників за наймом.

Місія ОБСЄ в Молдові (*OSCE Mission to Moldova*)

Місія утворена на 19 засіданні КВП ОБСЄ 4 лютого 1993р. та санкціонована Урядом Молдови через Меморандум про порозуміння від 7 травня 1993р. Мандат передбачає: допомогу сторонам у переговорах про надійне політичне врегулювання конфлікту; збір і надання інформації про стан справ. На підставі РПР PC.DEC/1102 від 21 листопада 2013р. мандат подовжено до 31 грудня 2014р.

КВП, 4 лютого 1993р. Квітень 1993р. Молдова	Цивільний персонал: *Болгарія*, Чехія, Естонія, Франція, Німеччина, **Польща**, **Сербія**, **Іспанія**, *Італія*, Швеція, Велика Британія, США	– – – 13	– – – 13*	– –	2,8 –

* У забезпеченні операції брали участь 39 місцевих працівників за наймом.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Особистий представник Голови Мінської конференції ОБСЄ із врегулювання конфлікту (*Personal Representative of the Chairman-in-Office on the Conflict Dealt with by the OSCE Minsk Conference*)					
10 серпня 1995р. діючий Голова ОБСЄ призначив Особистого представника (ОП, *Personal Representative*, *PR*) до району конфлікту, що перебуває під наглядом Мінської конференції ОБСЄ. Мандат ОП передбачає: допомогу Голові ОБСЄ у плануванні можливих миротворчих операцій; сприяння сторонам у заходах зміцнення довіри та в гуманітарних питаннях; моніторинг припинення вогню між сторонами. Мандат щорічно подовжується в рамках процесу погодження єдиного бюджету ОБСЄ – у 2013р. рішення прийняте на підставі РПР PC.DEC/1110 від 19 грудня 2013р.					
Рішення Голови ОБСЄ	Цивільний персонал: Болгарія, Чехія, Польща, Україна, Велика Британія	–	–	–	1,5
від 10 серпня 1995р.		–	–	–	–
Серпень 1995р.		–	–		
Азербайджан (Нагірний Карабах)		6	6*		
* У забезпеченні діяльності брали участь 11 місцевих працівників за наймом.					
Місія ОБСЄ в Боснії і Герцеговині (*OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina*)					
Місія утворена на підставі РРМ MC(5).DEC/1, ухваленого на V засіданні РМ ОБСЄ 8 грудня 1995р., відповідно до Додатка 6 Дейтонської угоди 1995р. Мандат передбачає: сприяння сторонам у заходах забезпечення регіональної стабілізації і побудови демократії. На підставі РПР PC.DEC/1061 від 14 листопада 2013р. мандат подовжено до 31 грудня 2014р.					
РРМ MC(5).DEC/1	Цивільний персонал: Вірменія, Австрія, *Білорусь*, *Бельгія*, Канада, Хорватія,	–	–	–	17,4
Грудень 1995р.	Чехія, Фінляндія, Франція, Німеччина, *Греція*, Угорщина, Ірландія, Італія,	–	–	–	–
Боснія і Герцеговина	**Японія**, Киргизстан, *Молдова*, Польща, Португалія, Росія, Словаччина, Іспанія, *Швеція*, *Туреччина*, Велика Британія, США	– 46	– 46*		
* У забезпеченні операції брали участь 340 місцевих працівників за наймом.					

Представництво ОБСЄ в Албанії (*OSCE Presence in Albania*)

Представництво засноване на підставі РПР PC.DEC/160 від 27 березня 1997р. У 2003р. до мандата були додані наступні завдання: сприяння реформам законодавчої, судової і виборчої систем; нарощування можливостей; боротьба з контрабандою і корупцією; допомога поліції; належне врядування. На підставі РПР PC.DEC/1095 від 14 листопада 2012р. мандат подовжено до 31 грудня 2014р.

РПР PC.DEC/160 Квітень 1997р. Албанія	Цивільний персонал: **Австрія**, *Болгарія*, Канада, *Чехія*, *Франція*, Німеччина, Італія, *Литва*, Чорногорія, *Норвегія*, Словенія, Іспанія, Велика Британія, США	– – – 14	– – – 14*	– –	4 –

* У забезпеченні операції брали участь 60 місцевих працівників за наймом.

Місія ОБСЄ в Косово (*OSCE Missionin Kosovo, OMIK*)

Місія утворена на підставі РПР PC.DEC/305 від 1 липня 1999р. Її завданнями є: підготовка поліції, працівників судів і цивільної адміністрації, моніторинг і забезпечення прав людини. Місія є складовою *UNMIK*. На підставі РПР PC.DEC/835 від 21 грудня 2007р. мандат було подовжено до 31 грудня 2008р., після чого він пролонгується щомісяця, доки не буде заперечення з боку принаймні однієї країни-учасниці.

РПР PC.DEC/305 Липень 1999р. Косово	Цивільний персонал: *Вірменія*, Австрія, *Азербайджан*, Білорусь, *Бельгія*, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, **Латвія**, Македонія, Мальта, Молдова, Чорногорія, Польща, Португалія, Росія, Словаччина, Іспанія, Швеція, **Швейцарія**, Туреччина, Україна, Велика Британія, США	– – – 166	– – – 133*	9 –	27,2 –

* У забезпеченні операції брали участь 429 місцевих працівників за наймом. Дані надані станом на 30 вересня 2013р.

Місія ОБСЄ в Сербії (*OSCE Mission to Serbia*)

Місія утворена на підставі РПР PC.DEC/401 від 11 січня 2001р. Її завданнями є: надання консультацій з питань імплементації законів, моніторинг належного функціонування та розвитку демократичних інститутів і процесів у Сербії. Місія надає допомогу в підготовці та реструктуризації органів правопорядку та судової системи. На підставі РПР PC.DEC/1054 від 14 листопада 2013р. мандат подовжено до 31 грудня 2014р.

РПР PC.DEC/401 Березень 2001р. Сербія	Поліція: Болгарія, Угорщина, Ірландія, Норвегія, Росія, Швеція, Велика Британія Цивільний персонал: Австрія, Боснія і Герцеговина, Канада, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Іспанія, Швейцарія, Велика Британія, США	– – – –	– – 9 21*	– –	9,2 –

* У забезпеченні операції брали участь 111 місцевих працівників за наймом.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Операції ситуативних коаліцій					
Усього: вісім операцій	**Брали участь 33 держави**	**1 672**	**6 222**	**116**	**. .**
		10	**77**	**10**	**–**
		120	**120**		
		126	**93***		

* У забезпеченні операцій брали участь 575 місцевих цивільних працівників за наймом.

Наглядова комісія нейтральних держав (*Neutral Nations Supervisory Commission, NNSC*)

NNSC утворена на підставі Угоди про перемир'я в Кореї, підписаної в Панмунджомі 27 липня 1953р. Її завданнями є нагляд, контроль, інспектування та верифікація імплементації Угоди про перемир'я.

Угода про перемир'я	Спостерігачі: Швеція, Швейцарія	–	–	–	. .
Липень 1953р.		10	10	–	–
		–	–		
Північна/Південна Кореї		–	–		

Багатонаціональні сили та спостерігачі (*Multinational Force and Observers, MFO*)

MFO створені 3 серпня 1981р. на підставі Протоколу до Договору про мир між Єгиптом та Ізраїлем, підписаного 26 березня 1979р. Розгортання почалося 20 березня 1982р., після виводу ізраїльських військ із Сінаю, але Місія не працювала до 25 квітня 1982р., доки Ізраїль не повернув Сінай Єгипту. Мандат передбачає: спостереження за імплементацією Договору про мир та сприяння процесу зміцнення безпеки.

Протокол до	Війська: Австралія, Канада, Колумбія, Чехія, Фіджі, Франція, Угорщина,	1 672	1 672	72	81
Договору про мир	Італія, **Нідерланди**, Нова Зеландія, Норвегія, Уругвай, США	–	–	1	–
Квітень 1982р.	Цивільний персонал: Австралія, Канада, Франція, **Угорщина**, Нова Зеландія,	–	–	(–,–,1,–)	
Єгипет (Сінай)	Румунія, Велика Британія, США	126	64*		

* У забезпеченні операції брали участь 555 місцевих працівників за наймом.

Тимчасове міжнародне представництво в Хевроні (*Temporary International Presence in Hebron, TIPH 2*)

TIPH 2 засноване на підставі Протоколу про згортання сил у Хевроні від 17 січня 1997р. та Угоди про тимчасову міжнародну присутність у Хевроні від 21 січня 1997р. Мандат передбачає: забезпечення безпеки і стабільності, моніторинг і звітування про порушення міжнародного гуманітарного права. Мандат переглядається кожні шість місяців з обов'язковим ухваленням як палестинською, так і ізраїльською сторонами.

Хевронський	Поліція: Данія, Італія, Норвегія, Туреччина	–	–	2	3
Протокол	Цивільний персонал: Данія, **Італія**, Норвегія, Швеція, Швейцарія, **Туреччина**	–	67*	–	–
Лютий 1997р.		–	–		
		–	–		
Палестинські					
території (Хеврон)					

* У забезпеченні операції брали участь 20 місцевих працівників за наймом.

Операція *Licorne* *(Operation Licorne)*

Licorne започаткована на підставі Р РБ №1464 від 4 лютого 2003р., відповідно до глав VII та VIII Статуту ООН, з метою надання підтримки Місії ЕКОВАС (2003-2004рр.) із забезпечення безпеки, а також сприяння виконанню Лінас-Маркусійської угоди 2003р. На підставі Р РБ №1528 від 27 лютого 2004р. мандат також передбачає взаємодію з *UNOCI*. На підставі Р РБ №1795 від 15 січня 2008р. мандат доповнено завданням з підтримки виконання Політичної угоди Уагадугу від 4 березня 2007р. та Додаткових домовленостей від 28 листопада 2007р., зокрема, стосовно допомоги у проведенні виборів. Завданням Місії також є захист громадян Франції, які мешкають на території країни. На підставі Р РБ №2112 від 30 липня 2013р. мандат подовжено до 30 червня 2014р.

Р РБ №1464	Війська: Франція	–	450*	24	93
Лютий 2003р.		–	–	–	–
Кот-д'Івуар		–	–		
		–	–		

* Операція підтримується військово-морським підрозділом, дислокованим у Гвінейській затоці (зі складу Місії *Corymbe*).

Місія регіональної допомоги на Соломонових Островах (*RegionalAssistanceMissiontoSolomonIslmas, RAMSI*)

RAMSI створена в рамках Бікетавської декларації від 28 жовтня 2000р. Мандат передбачає надання допомоги Уряду Соломонових Островів у відновленні законності і правопорядку, а також у створенні власних поліцейських сил. Місія звітує перед Форумом тихоокеанських островів (*Pacific Islands Forum*), попри те, що Місія заснована згідно з окремою багатосторонньою угодою і керується Австралією і Новою Зеландією. З липня 2013р. військовий персонал *RAMSI* було відкликано. Спільним рішенням *RAMSI* та Уряду Соломонових Островів від жовтня 2013р. мандат подовжено до 2017р. з метою допомоги в підготовці поліції.

Юридична підстава/ дата початку/ місце проведення	Держави, що відрядили війська, спостерігачів, поліцію і цивільний персонал у 2013р.	Війська/Спостерігачі/ Поліція/ Цивільний персонал		Число жертв: усього/ у 2013р./ (причина[a])	Витрати ($ млн.): у 2013р./ не сплачено
		План	Факт		
Бікетавська декларація	Війська: *Австралія*, *Нова Зеландія*, *Папуа-Нова Гвінея*, *Тонга*	–	–	7	. .*
Липень 2003р.	Поліція: Австралія, Фіджі, Кірібаті, Маршалові острови, Мікронезія, Науру, Нова Зеландія, Ніуе, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Тонга, Тувалу, Вануату	–	–	–	–
Соломонові Острови		120	120		
	Цивільний персонал: Австралія, Нова Зеландія, *Нігерія*, *Папуа-Нова Гвінея*, *Південна Африка, Танзанія*, *Тонга*, *Велика Британія*, *США*	–	29		

* Дані про витрати за 2013р. невідомі через зміни Місії протягом року.

Міжнародні сили безпеки (*International Security Forces, ISF*)

ISF розгорнуті на прохання Уряду Тімор-Лешті з метою допомоги у стабілізації безпекової ситуації у країні. Їх діяльність санкціонована Р РБ №1690 від 20 червня 2006р. Статус *ISF* визначено Угодою про статус сил між Австралією і Тімор-Лешті від 26 травня 2006р., а також Меморандумом про порозуміння між Австралією, Тімор-Лешті та ООН від 26 січня 2007р. *ISF* співпрацюють з *UNMIT*. Починаючи з 22 листопада 2012р., Місія припинила всі безпекові операції і розпочала вивід персоналу з країни, який має завершитися до березня 2013р.

Двостороння угода,	*Війська: Австралія, Нова Зеландія*	–	–	2	. .*
25 травня 2006р.		–	–	–	–
та Р РБ №1690		–	–		
Травень 2006р.		–	–		
Тімор-Лешті					

* Дані про витрати за 2013р. невідомі через завершення Місії і поступовий вивід персоналу.

Операція *Serval*

Serval започаткована Францією 11 січня 2013р. на запит Уряду Малі та заклик РБ від 10 січня 2013р. “сприяти Силам оборони та безпеки Малі у зменшенні загроз від терористичних і пов’язаних з ними угруповань”, що має дати можливість імплементувати Р РБ №2085 від 20 грудня 2012р. Головними завданнями Місії є надання допомоги Збройним силам Малі з припинення поширення діяльності збройних угруповань на півдні країни, надання підтримки Уряду Малі у відновленні територіальної цілісності та суверенітету Малі. На підставі Р РБ №2100 від 25 квітня 2013р. силам *Serval* дозволена дислокація на території Малі разом із силами *MINUSMA* упродовж одного року з метою проведення наступальної операції за межами мандата *MINUSMA*. З квітня 2013р. Франція започаткувала поступове зменшення чисельності персоналу *Serval* разом з поступовою передачею повноважень Збройним силам Малі та іншим міжнародним суб’єктам. Франція має намір залишити присутність у Малі військ чисельністю 1 000 осіб.

Р РБ №2085	**Війська: Франція**	–	2 500*	7	863,2
та Р РБ №2100		–	–	7	–
Січень 2013р.		–	–	(6,1,–,–)	
Малі		–	–		

* Найвища чисельність персоналу в рамках *Serval* становила близько 4 000 осіб.

Операція *Sangaris*

Sangaris започаткована на підставі Р РБ №2127 від 5 грудня 2013р. після ескалації релігійних та етнічних конфліктів, що спричинили гуманітарну кризу і зниження рівня безпеки населення в ЦАР. Мандат *Sangaris* – як допоміжної Місії *MISCA* – затверджено відповідно до Глави VII Статуту ООН. Головною метою операції є захист цивільного населення, відновлення безпеки і правопорядку, стабілізація ситуації та відновлення суверенітету ЦАР. Станом на 8 грудня 2013р., Франція відрядила до ЦАР 1 200 осіб на додаток до 600 вже дислокованих у Бангуї в рамках операції *Boali*. Цілями Місії є надання допомоги в роззброєнні повстанців та ополченців, досягнення рівня стабільності, потрібного для надання гуманітарної допомоги, сприяння розгортанню *MISCA*. *Sangaris* до 19 грудня 2013р. співпрацювала з *MICOPAX*, повноваження якої були передані *MISCA*.

Р РБ №2127	**Війська: Франція**	–	1 600	2	. .*
Грудень 2013р.		–	–	2	–
ЦАР		–	–	(2,–,–,–)	
		–	–		

* За даними Міністерства оборони Франції, річні витрати на *Sangaris* становили $130 млн.

“–” – дані не певні; “. .” – даних немає; ЗП РБ – Заява Президента РБ; КВП – Комітет вищих посадових осіб (наразі – Вища Рада ОБСЄ); РМ – Рада міністрів ОБСЄ; РАС – Рада миру та безпеки АС; РПР – Рішення Постійної Ради ОБСЄ; РПР ОАД – Резолюція Постійної Ради ОАД; Р РБ – Резолюція РБ ООН; Р РЄС – Резолюція Ради ЄС; Р РЛАД – Резолюція Ради ЛАД; СД РЄС – Спільна дія Ради ЄС.

[a] Коли причину загибелі можна встановити, чотири величини в дужках означають, відповідно, бойові втрати, загибель через нещасні випадки, захворювання та інші причини. Оскільки причини всіх випадків загибелі впродовж 2013р. часто не відомі, то ці показники сумарно не завжди дорівнюють загальному числу загиблих.

Джерело: База даних СІПРІ про багатосторонні миротворчі операції, <http://www.sipri.org/databases/pko/>.

Джерела та методи

Джерела

Дані про багатосторонні миротворчі операції отримані з наступних відкритих джерел: (*а*) офіційна інформація, оприлюднена секретаріатом відповідної організації; (*б*) інформація, оприлюднена самою місією через офіційну публікацію або надана письмово у відповідях на щорічну анкету СІПРІ; (*в*) інформація від урядів країн, що роблять внесок до відповідної операції. В окремих випадках дослідники СІПРІ можуть збирати додаткову інформацію про операцію від організацій, що її здійснюють, чи урядів країн-учасниць шляхом телефонних інтерв'ю та переписки електронною поштою. Ці головні джерела інформації доповнюються загальнодоступними вторинними джерелами, до яких належать спеціальні журнали, звіти про науково-дослідні роботи, повідомлення агенцій новин, а також міжнародні, регіональні та місцеві газети.

Методи

Дані про санкціоновану чисельність персоналу є останніми за часом ухваленими рівнями штатної чисельності на 2013р. Чисельність допоміжного місцевого персоналу та волонтерів у таблиці не врахована, але, де це відомо, наведена в посиланнях. Категорія "спостерігачі" охоплює дані як про військових, так і про цивільних спостерігачів.

Дані про людські втрати наводяться з початку операції і за 2013р. Відомі причини загибелі – внаслідок бойових дій, нещасних випадків чи хвороб – зафіксовані згідно з доповідями за 2013р. Оскільки дані про людські втрати не завжди супроводжувалися поясненнями причин загибелі, сума відповідних величин може не збігатися із загальним річним числом втрат. Якщо ООН надає дані про втрати місцевого персоналу, то інші організації чи альянси цього не роблять.

Витрати наведені в $ млн. у поточних цінах 2013р. Бюджетні витрати подаються за календарні, а не фінансові роки. Дані за календарні роки грунтуються на припущенні рівномірного витрачання коштів упродовж фінансового року. Бюджетні дані, наведені у звітах не в доларах США, конвертовані з використанням агрегованих ринкових валютних курсів МВФ за 2013р. Дані про операції відбивають загальні бюджетні витрати.

Дані про операції ООН стосуються основних операційних витрат, що охоплюють витрати на розгортання персоналу, добові, а також прямі витрати, не пов'язані з польовим забезпеченням (наприклад, витрати на підтримання миротворчих операцій і тилової бази ООН у Бріндісі, Італія). Витрати на миротворчі операції ООН розподілені між усіма країнами-членами ООН на підставі спеціально розробленої шкали оцінки внесків, незалежно від їх участі в миротворчих операціях. Політичні місії та операції з побудови миру фінансуються через видатки основного бюджету. Бюджети миротворчих операцій ООН не охоплюють витрати за окремими програмами, зокрема з роззброєння, демобілізації та реінтеграції, що фінансуються за рахунок добровільних внесків.

Дані про витрати на операції НАТО стосуються лише загальних витрат. Вони охоплюють переважно поточні витрати штаб-квартири НАТО (наприклад, на цивільний персонал, утримання та технічне обслуговування техніки) та внески в розвиток інфраструктури, необхідної для підтримки операцій. Витрати на розгортання персоналу покладаються на окремі держави-донори та не враховуються в наведених даних.

Більшість операцій ЄС фінансуються в один із зазначених способів: цивільні місії фінансуються через бюджет Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ, *Common Foreign and Security Policy*, *CFSP*) ЄС, а військові операції або операції з військовим компонентом – через Афінський механізм (*Athena mechanism*).

Не наводиться жодних даних про вартість операцій Співдружності незалежних держав (СНД), оскільки цільові спільні бюджети відсутні, а витрати на розгортання персоналу покладаються на країни-учасниці.

Для операцій, що здійснюються або очолюються іншими організаціями такими як Організація Американських Держав (ОАД) та тимчасовими коаліціями, дані можуть містити програмні витрати.

З огляду на зазначені причини, бюджетні дані, наведені у таблиці 3.2 є оціночними і бюджети різних операцій не повинні порівнюватися.

Частина II. Військові витрати та озброєння у 2013р.

Розділ 4. Військові витрати та виробництво озброєнь

Розділ 5. Міжнародні поставки озброєнь

Розділ 6. Світові ядерні сили

4. Військові витрати та виробництво озброєнь

Загальний огляд

Світові військові витрати у 2013р. оцінюють у $1 747 млрд., що дорівнює 2,4% світового валового внутрішнього продукту, або $248 на душу населення (підрозділ I, таблиці підрозділу VI цього розділу). Загальна сума в реальних цінах є приблизно на 1,9% нижчою, ніж у 2012р.

Регіональні тенденції збільшення/зменшення військових витрат 2012р. зберігались і у 2013р.: зменшення витрат у країнах Заходу (Північна Америка, Західна та Центральна Європа, Океанія) і збільшення в решті країн світу. Найбільшим було зростання в Африці та на Близькому Сході. Європа ж продовжувала відчувати наслідки політики економії. США у 2013р., як і раніше, витрачали найбільше, за ними на деякій відстані йшли Китай і Росія.

Військові витрати США надалі зменшувались – як через остаточний вивід американських військ з Іраку наприкінці 2011р., так і через вплив на "базовий" оборонний бюджет Закону про контроль над державним бюджетом (Budget Control Act) 2011р. (підрозділ II). Хоча більшу частину 2013р. бюджет залишався заблокованим – з нетривалим припиненням урядової діяльності, – домовленість у Конгресі наприкінці року зрештою дозволила ухвалити бюджет у цілому, в т.ч. оборонний бюджет на 2014р. Хоча погоджений бюджет 2014р. пом'якшить наслідки Закону про контроль над бюджетом, але через наступний вивід військ з Афганістану загальні військові витрати США скоротяться ще більше.

Військові витрати Китаю на певний час спричинили різке зростання загальних військових витрат в Азії та Океанії – загальні витрати в регіоні у 2004-2013рр. зросли на 62%. Разом з триваючими змінами безпекового середовища в Азії, викликаними зростанням Китаю, увагу до стратегічного значення континенту, зокрема Азійсько-Тихоокеанського регіону, привернув азійський "поворот" США. Останніми роками там зростає напруженість через територіальні суперечки в Південно-китайському і Східнокитайському морях. Стурбованість зростанням Китаю є головним чинником збільшення військових витрат в окремих країнах, з якими Китай має територіальні суперечки на морі, але і для інших країн, що мають з ним кращі відносини, морські питання також залишаються ключовими (підрозділ III).

Зниження військових витрат у США та Західній Європі проявилось у падінні продажу у 100 найкрупніших у світі компаніях-виробниках озброєнь і постачальниках військових послуг (за винятком Китаю), які у 2012р. впали на 4% (підрозділ V). Водночас, на фоні масштабної програми переозброєння в Росії відбулося різке зростання продажу озброєнь російськими компаніями. Помітне зростання демонструють найкрупніші компанії ряду інших "нових" країн-виробників, зокрема Бразілії, Південної Кореї і Туреччини. Загалом, останніми роками спостерігається тенденція поступового "розпорошування" оборонної промисловості – частка традиційних виробників зі США та Західної

Європи в обсязі продажу 100 найкрупніших компаній поступово зменшується, тоді як частка нових гравців зростає. Втім, традиційні виробники зберігають домінуючі позиції.

Доповідь ООН про військові витрати (United Nations Report on Military Expenditures) залишається важливим джерелом офіційних даних про військові витрати. Проте, кількість звітів країн-учасниць ООН у 2013р. продовжувала зменшуватися (підрозділ IV). Для ряду країн головною причиною цього може бути політична чутливість військових витрат, проте багато інших країн оприлюднюють свої бюджети в Інтернеті. Той факт, що багато країн відповіли принаймні один раз, дозволяє припустити, що вони мають можливість звітувати, але не мають політичної волі робити це на постійній основі.

Світові військові витрати, здається, демонструють дві протилежні тенденції: низхідну тенденцію на Заході – внаслідок політики жорсткої економії, намагань втримати під контролем бюджетний дефіцит, а також завершення тривалих війн; і висхідну тенденцію в решті світу – через поєднання економічного зростання, проблем безпеки, геополітичних амбіцій і, часто, внутрішньополітичних чинників. Якщо перша тенденція може найближчими роками вичерпатися, після чого витрати стабілізуються або відновиться їх зростання, то друга – ознак вичерпання не демонструє.

СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН

I. Глобальні події у сфері військових витрат

СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН, КАРИНА СОЛМІРАНО, ХЕЛЕН ВІЛАНД

Світові військові витрати у 2013р. оцінюються у $1 747 млрд., що в реальних цінах на 1,9% менше, ніж у 2012р. Це скорочення відбувається другий рік поспіль після більш як 10-річного зростання (таблиця 4.1, діаграма 4.1). Проте, військові витрати в реальних цінах досі є на 26% вищими, ніж у 2004р. Загальносвітові військові витрати як частка світового ВВП – т.зв. світовий "військовий тягар" – залишалися стабільними (близько 2,4%).

Падіння світових показників у 2013р. є наслідком скорочення витрат у США на 7,8% в реальних цінах, що переважило зростання в інших регіонах – 1,8%. Загалом тенденції, визначені в *Щорічнику СІПРІ 2013*, стали у 2013р. виразнішими: подальше скорочення військових витрат у країнах Заходу (в Північній Америці, Західній і Центральній Європі та Океанії) і збільшення – в решті світу[1]. Так, у 2013р. військові витрати в реальних цінах зросли в усіх регіонах і субрегіонах, крім трьох згаданих вище, причому найбільшою мірою – в Африці (діаграма 4.2).

Упродовж 2004-2013рр. найбільше зростання військових витрат спостерігалося в Північній Африці (на 137%), Східній Європі (на 112%), Центральній Америці та Карибському басейні (на 94%). В усіх регіонах і субрегіонах військові витрати за цей період зросли, крім Західної і Центральної Європи, де вони скоротилися на 7,6% (таблиці 4.1, 4.2). У Північній Америці, Західній і Центральній Європі та Океанії військові витрати сягнули максимуму у 2009-2010рр. Що стосується інших регіонів, то в Латинській Америці та Азії темпи зростання після 2009р. уповільнились, а на Близькому Сході та в Північній Африці – прискорилися.

Регіональні тенденції

У Західній і Центральній Європі більшість країн продовжували скорочувати військові витрати в рамках політики жорсткої економії, яка проводиться в більшій частині регіону. Цей процес після початку фінансово-економічної кризи 2008р. вже не обмежується Центральною Європою та "кризовими" країнами Західної Європи. Скорочення на більш ніж 10% в реальних цінах, порівняно з 2008р., уже зафіксовано в Австрії, Бельгії, Великій Британії, Греції, Ірландії, Іспанії, Італії, Нідерландах, а також у всіх країнах Центральної Європи, крім Польщі (де витрати зросли на 12%). Але військові витрати Франції у 2013р. скоротилися лише на 4%, а в Німеччині – дещо зросли (на 4%). Найбільше скорочення серед великих європейських країн у 2013р. зафіксовано в Іспанії – на 13%.

Військові витрати в Латинській Америці (тобто в Південній, Центральній Америці та Карибському басейні) зросли в реальних цінах у 2013р. на 2,2%

[1] Перло-Фрімен С., Солмірано К., Віланд Х. Глобальні події у сфері військових витрат. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ I розділу 3.

Таблиця 4.1. Військові витрати за регіонами, міжнародними організаціями і групами країн з однаковим рівнем доходів у 2004-2013рр.

Дані за 2004-2013рр. наведені в $ млрд. у постійних цінах і за валютними курсами 2011р. Дані за 2013р. у правому стовпчику з позначкою (*) наведені у $ млрд. у поточних цінах. Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013*
Загалом у світі	**1 361**	**1 419**	**1 465**	**1 523**	**1 601**	**1 708**	**1 736**	**1 745**	**1 742**	**1 709**	**1 747**
Географічні регіони											
Африка	23,5	24,4	26,1	(26,8)	(30,4)	(31,8)	(33,8)	(37,8)	(39,4)	(42,7)	(44,9)
Південна Африка	7,6	7,9	7,9	8,5	10,1	(11,1)	(12,1)	(15,2)	16,4	(18,0)	(18,7)
Екваторіальна Африка	15,9	16,5	(18,2)	(18,3)	(20,4)	(20,6)	(21,7)	(22,6)	(23,0)	(24,7)	(26,2)
Америка	620	651	665	685	737	793	815	805	769	717	736
Центральна Америка та Карибський басейн	4,7	5,1	5,6	6,2	6,3	7,1	7,7	8,0	8,7	9,2	9,6
Північна Америка	571	598	607	625	671	724	741	732	691	637	659
Південна Америка	44,7	48,6	51,9	54,4	59,4	62,2	66,3	65,2	69,3	70,4	67,4
Азія та Океанія	247	260	275	296	312	349	356	371	386	400	407
Центральна та Південна Азія	42,3	45,0	45,5	46,7	51,1	58,8	60,1	61,4	62,1	62,9	63,7
Східна Азія	157	167	180	194	204	229	235	249	261	274	282
Океанія	22,3	23,	24,3	25,7	26,6	28,6	28,9	28,5	27,4	26,5	25,9
Південно-Східна Азія	25,0	25,4	26,1	29,8	30,6	32,1	31,6	32,9	35,0	36,8	35,9
Європа	379	383	392	402	413	421	411	405	411	408	410
Східна Європа	44,8	51,5	57,9	64,1	70,0	71,8	73,1	78,9	90,5	95,3	98,5
Західна та Центральна Європа	334	331	334	338	343	349	338	326	320	312	312
Близький Схід	91,5	100	107	113	109	113	120	126	137	(142)	(150)
Організації											
АС	26,1	26,8	28,6	29,3	(31,1)	(33,3)	(34,9)	(38,7)	(40,0)	(42,9)	(45,1)
ЛАД	73,2	79,5	84,0	93,9	95,8	101	108	118	131	(138)	(146)
ОДКБ	42,4	48,3	53,7	59,0	64,5	67,4	69,0	73,6	85,0	89,2	92,5
ЕКОВАС	2,2	2,1	2,2	2,6	3,1	3,3	3,6	3,8	3,6	3,7	4,2
ЄС	299	298	300	307	312	317	306	294	287	278	279

НАТО	881	905	918	938	990	1 051	1 057	1 036	990	928	949
Європейські країни НАТО	310	308	311	314	319	327	316	304	299	291	291
ОБСЄ	950	982	1 001	1 028	1 086	1 147	1 154	1 139	1 105	1 047	1 071
САДК	7,7	8,9	9,4	8,9	10,0	10,1	10,3	10,3	10,7	12,4	12,5
ШОС	105	119	137	155	170	195	204	220	243	259	280
Групи за рівнем доходів											
Низький	5,2	(5,3)	(6,1)	(6,6)	(6,7)	(6,9)	(7,9)	(8,8)	(8,5)	(9,3)	(10,3)
Нижче середнього	69,9	72,1	74,0	78,6	82,3	91,0	93,1	95	99	101	101
Вище середнього	169	185	204	220	236	263	275	293	311	329	346
Високий	1 117	1 157	1 182	1 218	1 277	1 347	1 360	1 349	1 324	1 270	1 289
Світові військові витрати на душу населення (доларів США в поточних цінах)											
	162	173	183	201	224	230	240	253	252	248	
Світове економічне навантаження військових витрат (світові військові витрати у % світового ВВП, у поточних цінах)											
	2,4	*2,4*	*2,4*	*2,3*	*2,4*	*2,6*	*2,6*	*2,5*	*2,4*	*2,4*	

( ) – загальний показник, обчислений на підставі національних даних, що охоплюють менше 90% країн регіону; (..) – наявні дані охоплюють менше 60% країн регіону.

Примітки: Загальносвітовий показник і підсумки за регіонами, організаціями і групами країн з однаковим рівнем доходу є оцінками, що грунтуються на даних, наведених у таблиці 4.11, для країн, охоплених Базою даних СІПРІ про військові витрати. Коли даних про військові витрати певної країни за кілька років немає, робляться оцінки, грунтуючись переважно на припущенні, що темпи змін військових витрат цієї країни аналогічні темпам у всьому регіоні, до якого вона належить (див. також "Джерела і методи" нижче). Коли неможливо зробити жодної оцінки, країни вилучаються з обчислення підсумкових показників. Тут такими країнами є Куба, Північна Корея, М'янма та Сомалі. Підсумки за регіонами і групами країн з однаковим рівнем доходу охоплюють ті самі групи країн за всі роки. Підсумки за організаціями охоплюють лише країни-члени за певний рік. До географічних регіонів і субрегіонів належать країни, наведені в таблицях 4.10-4.12. Групи за рівнем доходу сформовані на підставі індикаторів світового розвитку за 2013р. від Світового Банку: низький рівень доходу – ВНП на душу населення за 2011р. Становить $1 005 чи менше; нижче середнього – $1 006-3 975; вище середнього – $3 976-12 275; високий – понад $12 275.

Джерела: База даних СІПРІ про військові витрати, <http://www.sipri.org/databases/milex/>; International Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook: Coping with High Debt and Sluggish Growth (IMF: Washington, DC, Oct. 2012); United Nations Population Fund (UNFPA), State of World Population, 2003-12 (UNFPA: New York, 2003-12).

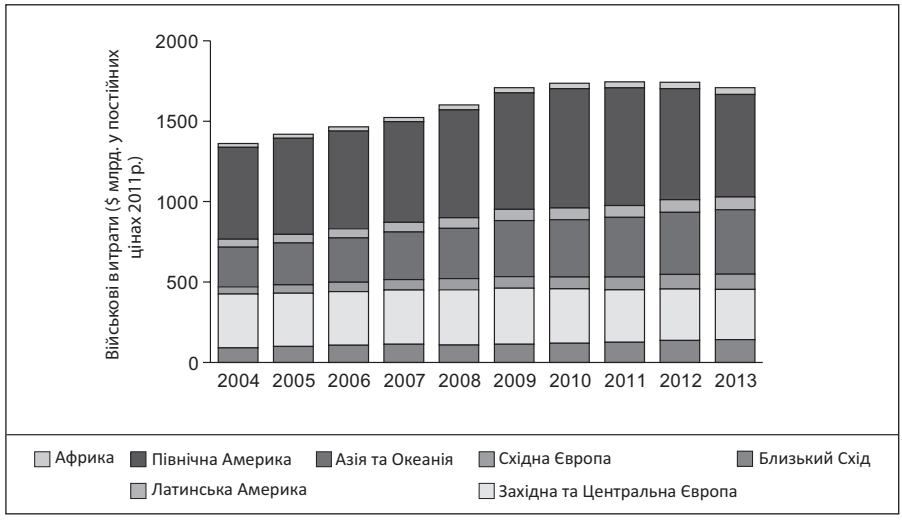

Діаграма 4.1. Світові військові витрати у 2004-2013рр., за регіонами

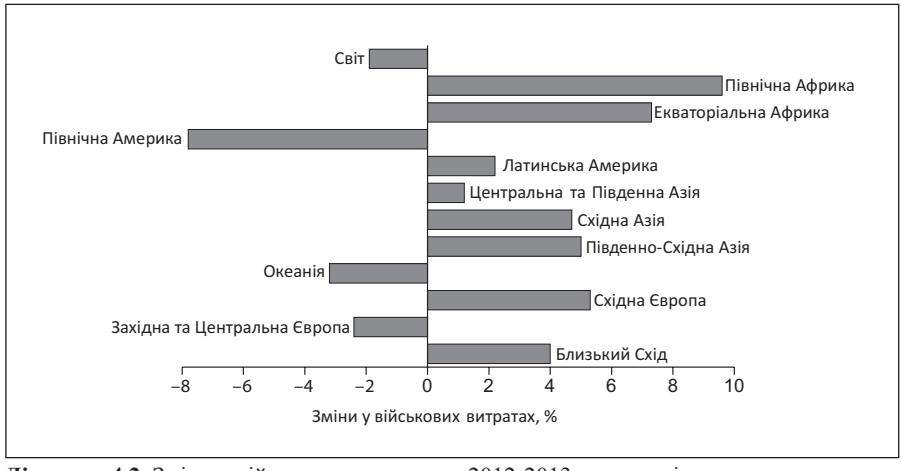

Діаграма 4.2. Зміни у військових витратах у 2012-2013рр., за регіонами

і на 61% – у 2004-2013рр. На відміну від попередніх років, темпи зростання військових витрат у Південній Америці у 2013р. уповільнилися, насамперед через скорочення витрат у Бразілії – витрати якої в регіоні є найбільшими, – на 3,9%. У Центральній Америці та Карибському басейні військові витрати продовжували швидко зростати, особливо в Гондурасі (22%), Нікарагуа (18%) та Гватемалі (11%) – на фоні триваючого насильства наркокартелів[2]. Мексика, витрати якої в регіоні є найбільшими, збільшила витрати на 5,1% – попри уповільнення економічного зростання.

Серед усіх регіонів Африка у 2013р. мала найвище відносне зростання військових витрат – на 8,3%. Військові витрати зросли у 2/3 країн Африки,

[2] Див., зокрема: Солмірано К. Витрати на безпеку та насильницька організована злочинність у Центральній Америці. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ IV розділу 3.

Таблиця 4.2. Ключові статистичні дані про військові витрати 2013р., за регіонами

Регіон/ субрегіон	Військові витрати, 2013 ($ млрд.)	Зміни (%)[a]		Значні зміни, 2013 (%)[b]			
		2012-2013	2004-2014	Зростання		Зменшення	
Африка	(44,9)	*8,3*	*81*	Гана	*129*	Мадагаскар	*–25*
Північна Африка	(18,7)	*9,6*	*137*	Ангола	*36*	Ботсвана	*–7,5*
Екваторіальна Африка	(26,2)	*7,3*	*55*	ДРК	*34*	Уганда	*–7,0*
				Замбія	*15*	Нігерія	*–5,1*
Америка	736	*–6,8*	*16*	Парагвай	*33*	Ямайка	*–9,0*
Центральна Америка та Карибський басейн	9,6	*6,0*	*94*	Гондурас	*22*	США	*–7,8*
				Нікарагуа	*18*	Сальвадор	*–4,5*
Північна Америка	659	*–7,8*	*12*	Колумбія	*13*	Бразілія	*–3,9*
Південна Америка	67,4	*1,6*	*58*				
Азія та Океанія	407	*3,6*	*62*	Афганістан	*77*	Тімор-Лешті	*–12*
Центральна та Південна Азія	63,7	*1,2*	*49*	Філіппіни	*17*	Австралія	*–3,6*
				Шрі-Ланка	*12*	Тайвань	*–2,6*
Східна Азія	282	*4,7*	*74*	Казахстан	*10*		
Океанія	25,9	*–3,2*	*19*				
Південно-Східна Азія	35,9	*5,0*	*47*				
Європа	410	*–0,7*	*7,6*	Україна	*16*	Іспанія	*–13*
Східна Європа	98,5	*5,3*	*112*	Білорусь	*15*	Албанія	*–13*
Західна та Центральна Європа	312	*–2,4*	*–6,5*	Латвія	*9,3*	Угорщина	*–11*
				Швейцарія	*9,0*	Нідерланди	*–8,3*
Близький Схід	(150)	*4,0*	*56*	Ірак	*27*	Оман[c]	*–27*
				Бахрейн	*26*	Ємен	*–12*
				Саудівська Аравія	*14*	Йорданія	*–9,4*

( ) – приблизна оцінка; ДРК – Демократична Республіка Конго.

[a] Зміни в реальних цінах.

[b] У таблиці наведено найбільші величини зростання або зменшення в усіх регіонах, але не субрегіонах. Дані про країни з військовими витратами у 2013р. менше $100 млн., а в Африці – $50 млн., не наведено.

[c] Скорочення витрат в Омані у 2013р. – від величини фактичних витрат у 2012р., яка була суттєво переглянута в бік збільшення, порівняно з бюджетними даними, наведеними у *Щорічнику СІПРІ 2013*. Загальне зростання, порівняно з 2011р., становить 31%.

про які є дані. Зокрема, у 2013р. військові витрати Алжиру, які з 2004р. більше ніж подвоїлись, у 2013р. зросли ще на 8,8%, до $10,4 млрд. – ця африканська країна вперше витратила на оборону понад $10 млрд. Ангола збільшила військові витрати на 36%, обігнавши ПАР – країну з найбільшими витратами в Екваторіальній Африці. Гана більш ніж подвоїла військові витрати, хоча їх частка у ВВП залишається невеликою – 0,6%.

Близький Схід традиційно є регіоном з найбільш закритими даними про військові витрати, а останнім часом доступність даних ще більше погіршилась. У 2013р. не було даних стосовно Ірану, Катару, Сирії та Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ). За офіційними даними, на Близькому Сході найбільше зростання військових витрат спостерігалося в Іраку та Бахрейні. Збільшення в Іраку було спрямоване на розвиток військових спроможностей та озброєнь Збройних сил, тоді як у Бахрейні – було, ймовірно, пов'язане з

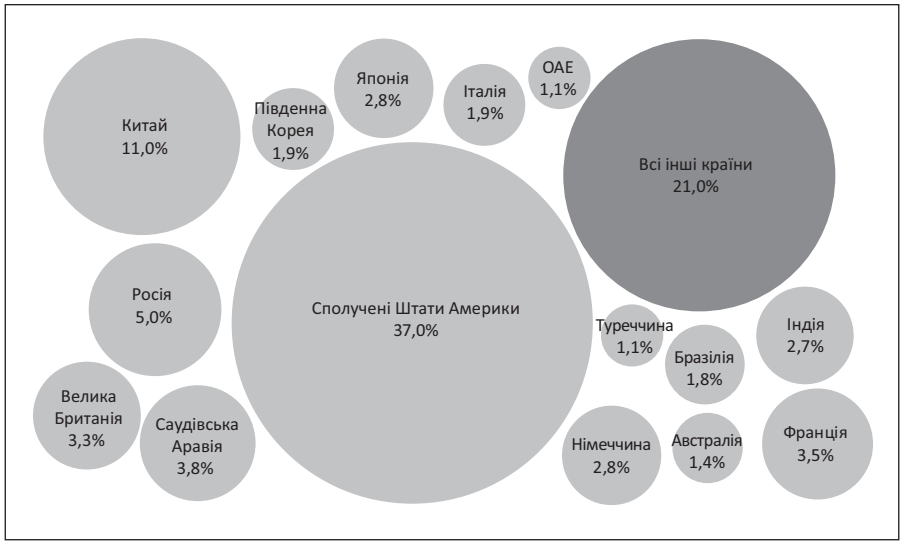

Діаграма 4.3. Частки 15 країн з найвищими витратами у світових військових витратах у 2013р.

недавніми закупівлями зброї для придушення протестів у країні, а також з непростими відносинами із сусіднім Іраном. Натомість в Омані військові витрати скоротилися на 27% – переважно через перевитрати в бюджеті 2012р. Проте, в Омані у 2013р. частка військових витрат у ВВП була найвищою у світі (серед країн, про які є дані) – 11,3%.

На загальну тенденцію в Азії та Океанії дуже впливає зростання Китаю, на який у 2013р. припадало 46% витрат регіону. Хоча загальні витрати інших країн регіону змінилися незначною мірою, тенденції змін були суперечливими. Якщо ряд країн, зокрема Афганістан, Філіппіни і Шрі-Ланка, продовжили (чи почали) збільшувати витрати, то в інших країнах, таких як Тімор-Лешті, Австралія, Індія і Тайвань – у деяких з яких раніше спостерігалося значне зростання, – витрати скоротилися. Про тенденції військових витрат у Східній, Південно-Східній Азії та Океанії див., зокрема, підрозділ III цього розділу.

Країни з найвищими військовими витратами у 2013р.

Майже 4/5 усіх військових витрат у 2013р. припадало лише на 15 країн (діаграма 4.3). Перелік 15 країн з найбільшими у світі витратами на оборону у 2013р. охоплює ті ж самі країни, що й у 2012р. (таблиця 4.3), але з деякими змінами в їх розташуванні. Найбільші зміни стосувалися Саудівської Аравії, де витрати зросли на 14%, і країна піднялася на четверте місце у 2013р. – із сьомого у 2012р. Крім того, у 2013р. Саудівська Аравія посіла друге місце за часткою військових витрат у ВВП (9,3%). Зростання напруженості між Саудівською Аравією та Іраном через сирійські та інші проблеми, а також бажання наростити військовий потенціал для протидії реальним чи уявним загрозам від сусідів є не єдиними поясненням такого зростання. Значні кошти

Таблиця 4.3. 15 країн з найбільшим рівнем військових витрат у 2013р.

Дані про витрати наведені в доларах США в поточних цінах за поточними валютними курсами. Місця країн відповідають обсягу військових витрат, розрахованому з використанням ринкових валютних курсів (РВК).

Місце			Витрати, 2013	Зміни, 2004-2013	Частка ВВП (%)[a]		Світова частка, 2013 (%)	Витрати, 2013
2013	2012	Країна	($млрд., ПКС)	(%)	2013	2004		($ млрд., ПКС)[b]
1	1	США	640	*12*	*3,8*	*3,9*	*37*	640
2	2	Китай	[188]	*170*	[*2,0*]	[*2,1*]	[*11*]	[282]
3	3	Росія	[87,8]	*108*	[*4,1*]	[*3,5*]	[*5,0*]	[106]
4	7	Саудівська Аравія	67,0	*118*	*9,3*	*8,1*	*3,8*	86,5
5	4	Франція	61,2	*–6,4*	*2,2*	*2,6*	*3,5*	50,8
Разом *Top 5*			**1 045**	**. .**	**. .**	**. .**	***60***	**. .**
6	6	Велика Британія	57,9	*–2,5*	*2,3*	*2,4*	*3,3*	55,3
7	9	Німеччина	48,8	*3,3*	*1,4*	*1,4*	*2,8*	43,9
8	5	Японія	48,6	*–2,0*	*1,0*	*1,0*	*2,8*	45,7
9	8	Індія	47,4	*45*	*2,5*	*2,8*	*2,7*	134
10	12	Південна Корея	33,9	*42*	*2,8*	*2,5*	*1,9*	47,2
Разом *Top 10*			**1 281**	**. .**	**. .**	**. .**	***73***	**. .**
11	11	Італія	32,7	*–26*	*1,6*	*2,0*	*1,9*	28,5
12	10	Бразілія	31,5	*48*	*1,4*	*1,5*	*1,8*	34,8
13	13	Австралія	24,0	*19*	*1,6*	*1,8*	*1,4*	16,1
14	16	Туреччина	19,1	*13*	*2,3*	*2,8*	*1,1*	27,1
15	15	ОАЕ[c]	[19,0]	*85*	[*4,7*]	[*4,6*]	[*1,1*]	[12,7]
Разом *Top 15*			**1 408**	**. .**	**. .**	**. .**	***79***	**. .**
Всього у світі			**1 747**	***26***	***2,4***	***2,4***	***100***	**. .**

[ ] – оцінка; ПКС – паритет купівельної спроможності.

[a] Дані про національні військові витрати як частку ВВП грунтуються на оцінці ВВП за 2013р. у базі даних Доповіді МВФ про стан світової економіки (жовтень 2013р.).

[b] Дані про військові витрати за ПКС є оцінками, зробленими в Доповіді МВФ про стан світової економіки (жовтень 2013р.) для кожної країни з використанням прогнозованих обмінних курсів за ПКС.

[c] Дані стосовно ОАЕ наведені за 2012р., оскільки даних за 2013р. немає.

Джерела: SIPRI Military Expenditure Database, <http://www.sipri.org/databases/milex/>; IMF, World Economic Outlook database, Oct. 2013, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/10/weodata/index.aspx>.

спрямовувалися на чисельні військові та парамілітарні сили безпеки країни, що відіграють ключову роль у захисті режиму, та чия лояльність є для нього важливою, особливо з огляду на “арабську весну”. У 2011р. в Саудівській Аравії відбулися численні демонстрації, які були успішно приборкані силами безпеки. Завдяки покращенню підготовки особового складу це було зроблено з адекватним рівнем застосування сили – достатнім для придушення протестів з обмеженим кровопролиттям з метою уникнення міжнародного осуду[3].

[3] Gause, F.G., *Saudi Arabia in the New Middle East*, Council Special Report no.3 (Council on Foreign Relations: New York, Dec. 2011).

Крім того, Саудівська Аравія перебрала на себе досить контраверсійну роль гаранта *status quo* в сусідніх країнах Перської затоки, зокрема шляхом військової інтервенції у 2011р. в Бахрейні з метою надання допомоги у придушенні тамтешнього протестного руху[4].

Слід відзначити Велику Британію, яка через триваюче скорочення військових витрат у рамках заходів жорсткої економії, вперше з 1988р. – і, можливо, навіть після завершення Другої світової війни – залишила *Top 5*[5].

Дзеркальним відбитком нещодавнього скорочення військових витрат США стало їх швидке зростання в окремих державах – зростаючих і нових (що народжуються) центрах сили, – зокрема, в Китаї, Росії і Саудівській Аравії, які більш ніж подвоїли свої військові витрати у 2004-2013рр.[6] Але позиція США як домінуючої у світі військової держави з найбільшими військовими витратами є беззаперечною і, напевно, в осяжному майбутньому залишиться такою. Втім, частка США у загальносвітових витратах продовжує поступово зменшуватися – у 2013р. до 37%, – мінімуму після розпаду СРСР. Попередні мінімуми спостерігались у 1994р. (41%) і в середині 1990-х років (38%), після чого у 2003р. сталося зростання до максимальних 46%.

[4] Алланссон М. та ін. Перший рік “арабської весни”. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ І розділу 2.

[5] Велика Британія, за бюджетними витратами на оборону, наведеними в *Щорічниках СІПРІ 2012-2013*, посідала у 2011р. та 2012р., відповідно четверте і п’яте місця. Але переглянуті дані фактичних витрат показують, що вже у 2011р. вона опустилася на шосте місце.

[6] Perlo-Freeman, S. and Solmirano, C., ‘Trends in world military expenditure, 2013’, SIPRI Fact Sheet, Apr. 2014, pp.5-7, <http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=476>.

II. Військові витрати США

СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН

Військові витрати США у 2013р. скоротилися на 7,8% в реальних цінах, до $640 млрд. Загальні військові витрати США охоплюють основні видатки Міністерства оборони (МО) – "базовий бюджет" – плюс видатки Міністерства енергетики на ядерний арсенал, витрати Державного департаменту на іноземну військову допомогу та закордонні операції в надзвичайних ситуаціях (*Overseas Contingency Operations, OCO*)[1]. Зменшення витрат на *OCO* у 2013р. дало приблизно $20 млрд. із загального номінального скорочення військових витрат США на $45 млрд. (діаграма 4.4)[2]. Це зменшення було насамперед наслідком виходу США з Іраку наприкінці 2011р.; оскільки 2012 фінансовий рік (ф.р.) у США тривав з жовтня 2011р. по вересень 2012р., він був останнім, коли в Іраку були американські війська та на який припала значна частка витрат на їх вивід.

2013ф.р. також був першим роком, коли оборонний бюджет США підлягав автоматичному та за всіма статтями скороченню ("секвестру"), згідно із Законом про контроль над державним бюджетом (*Budget Control Act*, *BCA*) 2011р.[3] За оцінкою Бюджетного офісу Конгресу (*Congressional Budget Office*, *CBO*), ці скорочення зменшили військові витрати ще на $16 млрд.[4] За результатами нової бюджетної домовленості, досягнутої Конгресом наприкінці 2013р., скорочення внаслідок секвестру, заплановані на 2014-2015 ф.рр., будуть застосовані лише частково.

Бюджетна домовленість 2014р.[5]

У 2013р. бюджетна криза в Конгресі продовжувалася – до потрібного терміну (кінець вересня) через Конгрес не пройшла жодна бюджетна пропозиція на 2014ф.р. Невдача з прийняттям навіть "резолюції про подовження", яка б тимчасово дозволила витрати на рівні попереднього року, призвела

[1] У таблиці 4.4 наведені дані про "видатки на національну оборону" за даними Адміністративно-бюджетного управління (*Office for Management and Budget*), що охоплюють базовий бюджет, витрати на *OCO*, на ядерні сили та деякі інші статті. Вони не охоплюють витрати на іноземну військову допомогу (тобто фінансування військ за кордоном, міжнародну військову освіту, навчання та миротворчі операції), що в 2013р. склали $6,8 млрд., або 1,1% загальних військових витрат США.

[2] За оцінкою Бюджетного офісу Конгресу, у 2013р. $115 млрд. із загальної суми були витрачені на *OCO*. Див.: US Congressional Budget Office (CBO), *The Budget and Economic Outlook: 2014 to 2024* (US Congress, CBO: Washington, DC, Feb. 2014), pp.11, 68.

[3] Budget Control Act of 2011, US Public Law no.112-25, signed into law 2 Aug. 2011, <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/bdquery/z?d112:SN00365:>. Див. також: Шьон Е., Перло-Фрімен С. Військові витрати США та бюджетна криза 2011р. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ III розділу 4; Шьон Е. Військові витрати США. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ II розділу 3.

[4] Congressional Budget Office (посилання 2).

[5] Дані в цьому підрозділі стосуються бюджетних асигнувань, запитаних Адміністрацією Президента і схвалених Конгресом у його рішеннях про оборонний бюджет. Бюджетні асигнування дають МО дозвіл витрачати гроші на визначені цілі в тому ж або в наступних фінансових роках. Зокрема, бюджетні асигнування на придбання озброєнь часто визначаються на кілька років. Дані СІПРІ про військові витрати США стосуються видатків на "національну оборону", тобто коштів, фактично витрачених у конкретному фінансовому році МО або іншими урядовими відомствами на військові цілі.

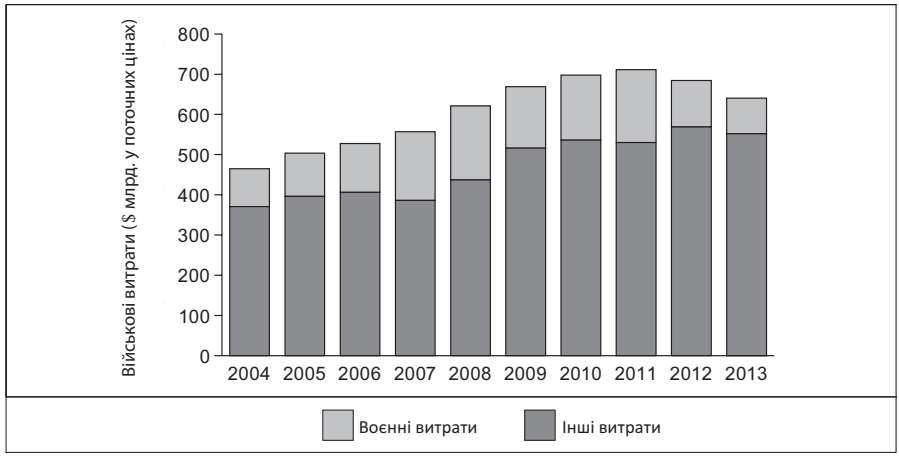

Діаграма 4.4. Військові витрати США у 2004-2013рр.

"Воєнні витрати" – це витрати на "глобальну війну з тероризмом" (до 2008р.) та *ОСО* (з 2009р.). Вони охоплюють витрати на війни в Іраку та Афганістані, а також на зміцнення охорони баз. "Інші витрати" охоплюють витрати з базового оборонного бюджету, витрати Міністерства енергетики США на програми ядерної зброї, Державного департаменту на іноземну військову допомогу, а також невеликі суми військових витрат інших міністерств.

Джерело: База даних СІПРІ про військові витрати, <http://www.sipri.org/databases/milex/>.

до часткового припинення урядової діяльності на 16 днів жовтня. Проте, вплив на військові витрати був обмеженим, оскільки військовий і "важливий" цивільний персонал МО продовжував працювати, хоча виплата зарплати затримувалася до прийняття бюджету[6]. Крім того, можна було продовжувати закупівлі, оскільки кошти, асигновані попередніми роками, можна було виділяти й надалі. Проте, 400 тис. "рядових" цивільних працівників МО були відправлені в неоплачувану відпустку.

10 грудня 2013р., після тимчасової угоди про вихід з бюджетної затримки, республіканці та демократи в Конгресі домовилися про розв'язання бюджетної кризи, що передбачало повне фінансування бюджету на 2014ф.р.[7] Як втілення цієї домовленості законопроект про всі урядові витрати було ухвалено в січні 2014р., у т.ч. $605,9 млрд. бюджетних асигнувань на "національну оборону" та $85,2 млрд. – на *ОСО*. Дискреційні витрати на рік планувалися в сумі $609 млрд., що нижче за оціночні $629 млрд. у 2013р.[8] Базовий бюджет МО у $487,6 млрд. був на $39 млрд. менше бюджетного запиту Адміністрації ($526,6 млрд.) – яка намагалася вийти за межі, окреслені секвестром, – але на $22 млрд. більше, ніж було дозволено в разі повного впровадження секвестру. Крім того, були перевищені запити Адміністрації на *ОСО* (на $6 млрд.)

[6] Weisberger, M., 'DOD to award contracts throughout shutdown, but won't announce them', *Defense News*, 1 Oct. 2013.

[7] Weisman, J., 'Capitol leaders agree to a deal on the budget', *New York Times*, 10 Dec. 2013.

[8] Congressional Budget Office, 'Status of discretionary appropriations: FY 2014 Senate', 30 Jan. 2014, <http://www.cbo.gov/publication/44399>. Дискреційні витрати – це бюджетні асигнування, передбачені та ухвалені законом про асигнування, а також видатки на підставі цих бюджетних асигнувань. Натомість обов'язкові (або прямі) витрати – це бюджетні асигнування, передбачені іншими законами, та витрати на підставі цих бюджетних асигнувань. Наприклад, визначені на тривалий період правила витрат на пенсійне забезпечення та охорону здоров'я. На 2013р. планувалися додаткові обов'язкові оборонні асигнування на суму $6,7 млрд. Військова допомога в жодних з цих даних не враховується (посилання 1).

та на придбання озброєнь (більш ніж на $6 млрд.), що частково компенсувало скорочення базового бюджету[9]. Ряд оглядачів припускали, що оскільки ліміти оборонного бюджету, визначені Законом про контроль над державним бюджетом, не стосуються *ОСО*, то цю статтю витрат використовують, щоб обійти ці ліміти[10].

Ухвалений Конгресом законопроект підняв також визначений секвестром ліміт витрат оборонного бюджету на 2015ф.р. – на $9 млрд.[11] Хоча достеменно невідомо, про що домовиться або не домовиться Конгрес у 2014р., ухвалюючи бюджет на 2015 ф.р., тенденція, засвідчена бюджетною угодою, дає надію на послаблення секвестру в майбутньому. Хоча військові витрати США найближчими роками, ймовірно, зменшаться через запланований вивід більшості або всіх американських військ з Афганістану наприкінці 2014р. (див. нижче), але схоже, що це зменшення було б значно масштабнішим у разі повного застосування секвестру, передбаченого Законом про контроль над державним бюджетом. Цей Закон, включно із секвестром, тим не менш залишав військові витрати США значно вищими (в реальних цінах) за їх рівень у 2001р. – до терактів 11 вересня 2001р. Прогнозовані видатки на 2014р. залишають військові витрати США дещо вищими від рівня 2004р., першого повного року іракської війни (таблиця 4.4).

Афганістан

На час написання матеріалу не було відомо, скільки американських військ залишиться (якщо залишиться) в Афганістані після виводу більшості сил США та Міжнародних сил сприяння безпеці (*International Security Assistance Force*, *ISAF*) наприкінці 2014р.[12] Це суттєво вплине на військові витрати США у 2015р. й пізніше. В листопаді 2013р. США та Афганістан узгодили проект Двосторонньої угоди про безпеку (*Bilateral Security Agreement*, *BSA*), яка передбачає, що певна кількість американських військ залишиться в Афганістані після 2014р. для навчання та підтримки, але не для бойових дій[13]. Чисельність військ не була визначена, але припускалася на рівні 8-10 тис. У листопаді Угода була схвалена Всеафганською радою старійшин (*Loya Jirga*) у складі 2 500 афганських політичних лідерів і вождів племен, але на час написання матеріалу Президент Афганістану Х.Карзай (*Hamid Karzai*)

[9] US Office of Management and Budget, *Budget of the U.S. Government, Fiscal Year 2014* (US Government Printing Office: Washington, DC, 2013), pp.69-74; Congressional Budget Office (посилання 8); Bennett, J.T., 'Omnibus spending bill calls for $93 billion for Pentagon procurement', *Defense News*, 13 Jan. 2014; Garamone, J., 'U.S. DoD submits requests for 2014 overseas funds, 2013 reprogramming', Press release, US Department of Defense, 20 May 2013, <http://www.defense.gov/News/ NewsArticle.aspx?ID=120087>.

[10] Bennett, J., 'War funding climbs in omnibus bill for first time since 2010', *Defense News*, 14 Jan. 2014.

[11] Congressional Budget Office (посилання 8).

[12] Див. підрозділ I розділу 3 цього видання.

[13] Security and defense cooperation agreement between the United States of America and the Islamic Republic of Afghanistan, Pre-decisional document, Nov. 2013, <http://mfa.gov.af/en/news/bsa>.

Таблиця 4.4. Асигнування на МО США та загалом на "національну оборону" у 2001р., 2004р. і 2010-2014ф.рр.

Якщо не зазначено інше, дані наведені в $ млрд. у поточних цінах. Вказані фінансові роки розпочинаються з 1 жовтня попереднього року.

	2001	2004	2010	2011	2012	2013	2014[a]
МО, Збройні сили	290,2	436,4	666,7	678,1	650,9	607,8	593,3
особовий склад	74,0	113,6	155,7	161,6	152,3	150,8	154,3
експлуатація ТО	112,0	174,0	276,0	291,0	282,3	259,7	272,8
закупівлі	55,0	76,2	133,6	128,0	124,7	114,9	92,1
НДДКР	40,5	60,8	77,0	74,9	70,4	66,9	56,0
інші військові витрати МО[b]	8,8	11,8	24,4	22,5	21,2	15,5	18,1
Атомна енергетика, оборона	12,9	16,6	19,3	20,4	19,2	17,6	18,4
Інші витрати на оборону	1,6	2,8	7,5	7,1	7,8	8,0	8,8
Всього видатків на "національну оборону"	**304,7**	**455,8**	**693,5**	**705,6**	**677,9**	**633,4**	**620,6**
у постійних цінах (2009ф.р.)	406,6	533,0	691,3	692,6	659,0	606,6	585,9
як частка (%) ВВП	*2,9*	*3,8*	*4,7*	*4,6*	*4,2*	*3,8*	*3,6*
як частка (%) у загальних витратах Уряду	*16,4*	*19,9*	*20,1*	*19,6*	*18,2*	*18,3*	*17,0*

ВВП – валовий внутрішній продукт; МО – Міністерство оборони; НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; ТО – технічне обслуговування; ф.р. – фінансовий рік.

Примітка: відповідно до визначення військових витрат СІПРІ, дані Інституту про загальні військові витрати США, додатково до наведених, охоплюють іноземну військову допомогу, що виділяється Державним департаментом США.

[a] Дані за 2014ф.р. є оціночними.

Джерело: US Office of Management and Budget, *Historical Tables: Budget of the U.S. Government, Fiscal Year 2015* (US Government Printing Office: Washington, DC, 2014), tables 3.2 and 6.1.

ще не підписав її, оскільки це мав зробити наступний Президент, обраний у 2014р.[14] У США зазначали, що *BSA* слід підписати раніше, оскільки інакше не вистачить часу на планування подальшої присутності американських військ і їх доведеться вивести[15]. Через цю невизначеність Адміністрація Президента США до вирішення цього питання "зарезервувала" в бюджетній пропозиції на 2015ф.р. кошти на *OCO* на рівні 2014р.[16]

Незалежно від долі *BSA*, США найближчими роками, ймовірно, продовжать надавати суттєву військову допомогу Афганістану. У 2012ф.р. МО США витратило $6,6 млрд. на Фонд сил безпеки Афганістану, розмір якого у 2013ф.р. збільшився до $8,3 млрд.; у 2014ф.р., згідно з бюджетним запитом Адміністрації, очікувалося його зменшення до $4,7 млрд.[17]

[14] Popolzai, M. and Brumfield, B., 'Loya jirga approves U.S.-Afghan security deal; asks Karzai to sign', CNN, 24 Nov. 2013, <http://edition.cnn.com/2013/11/24/world/asia/us-afghanistan-security-agreement/>.

[15] DeYoung, K., Londoño, E. and Sieff, K., 'Karzai is unlikely to meet deadline on signing long-term security deal, U.S. envoy says', *Washington Post*, 10 Jan. 2014.

[16] Про бюджет МО на 2015ф.р. див.: US Office of Management and Budget, *Budget of the U.S. Government, Fiscal Year 2015* (US Government Printing Office: Washington, DC, 2014), pp.57-62.

[17] US Office of Management and Budget, *Appendix: Budget of the U.S. Government, Fiscal Year 2014* (US Government Printing Office: Washington, DC, 2013), pp.233-320.

III. Військові витрати і безпека в Азійсько-Тихоокеанському регіоні

СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН, КАРИНА СОЛМІРАНО

Військові витрати в Азійсько-Тихоокеанському регіоні у 2004-2013рр. зросли на 65%[1]. У цьому регіоні розташовані чотири з 15 країн світу, чий рівень військових витрат є найвищим: Китай (друге місце), Японія (восьме), Південна Корея (10) та Австралія (13).

Утім, після появи у 2009р. наслідків світової фінансової кризи процес збільшення військових витрат країнами регіону не був однорідним. Окремі країни продовжували (або почали) швидко збільшувати витрати – зокрема, Індонезія (на 93%), Китай (33%), Філіппіни (27%), В'єтнам (24%). Натомість витрати Австралії, Камбоджі, Сінгапуру, Таїланду, Тайваню, Японії – в окремих з яких раніше спостерігалося швидке зростання, – у 2004-2013рр. зменшилися, а рівень військових витрат Малайзії в реальних цінах лишився фактично незмінним. На загальну тенденцію військових витрат в Азійсько-Тихоокеанському регіоні дуже впливає їх зростання в Китаї, на який припадає 55% усіх регіональних витрат у 2013р. Без урахування Китаю загальні витрати у 2004-2013рр. змінилися мало (діаграма 4.5).

У цьому підрозділі, в контексті швидких змін регіональної безпекової ситуації, аналізуються тенденції військових витрат в Азійсько-Тихоокеанському регіоні – з його численними міждержавними спорами, які, навіть не загрожуючи сьогодні військовим конфліктом, явно перетворюються на чинники зростання військових витрат у багатьох країнах[2].

Двома ключовими чинниками, що формують сприйняття безпеки, політику та, відповідно, витрати на неї багатьох країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, є наступні: (*а*) зростання Китаю, який не лише набуває економічної і політичної ваги, але й зміцнює військові спроможності; (*б*) політика США, зокрема, їх "поворот" до Азійсько-Тихоокеанського регіону, оголошений наприкінці 2011р.[3] Ставлення країн регіону до зростання Китаю є дуже різними: ті, з ким Китай має територіальні спори, зрозуміло, ставляться до нього обережніше. Найбільше загострення територіальних спорів спостерігалося в Південнокитайському та Східнокитайському морях (рисунок 4.6). Але на рівень і пріоритети військових витрат у регіоні впливають і ряд інших питань, насамперед – багаторічний конфлікт на Корейському півострові. Крім територіальних спорів, ключовим регіональним питанням є також безпека на морі – у зв'язку з надзвичайною важливістю регіону для

[1] До Азійсько-Тихоокеанського регіону належать тихоокеанські країни Східної Азії, Південно-Східної Азії та Океанії. До Бази даних СІПРІ про військові витрати внесені такі країни регіону, як Китай, Японія, Північна Корея, Південна Корея і Тайвань – у Східній Азії; Бруней, Камбоджа, Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, Східний Тімор і В'єтнам – у Південно-Східній Азії; Австралія, Фіджі, Нова Зеландія та Папуа-Нова Гвінея – в Океанії.

[2] Про історію збройних конфліктів у регіоні див.: Тоннессон С. та ін. Крихкий мир у Східній і Південно-Східній Азії. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ II розділу 1.

[3] Clinton, H., 'America's Pacific century', *Foreign Policy*, 11 Oct. 2011.

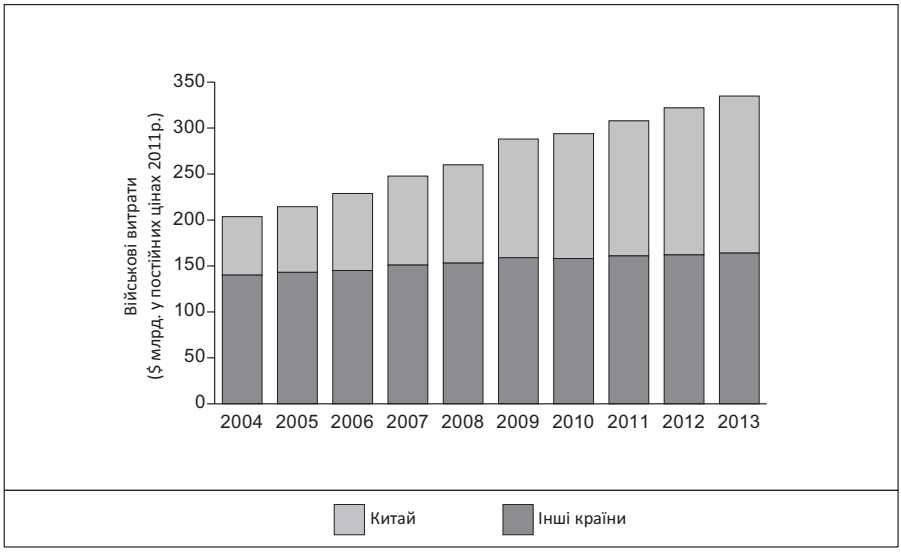

Діаграма 4.5. Військові витрати країн Азійсько-Тихоокеанського регіону у 2004-2013рр.

морських шляхів: понад 50% світового мореплавства (за тоннажем) прямують Південнокитайським морем, крізь Малаккську протоку між Індонезією і Малайзією[4]. У багатьох випадках важливість морських питань і військово-морських сил (ВМС) відбивається у структурі військових витрат[5].

Нижче, у світлі згаданих чинників, розглядаються тенденції військових витрат: спочатку у країнах регіону з найвищими рівнями військових витрат (у Китаї, Японії, Південній Кореї та Австралії), а потім – у прибережних країнах Південнокитайського моря, зокрема у В'єтнамі, Філіппінах та Індонезії.

Країни Азійсько-Тихоокеанського регіону з найвищим рівнем військових витрат

Китай

Четвертий рік поспіль щорічне зростання військових витрат Китаю становило менше 10% у реальних цінах; у 2013р. – 7,4%. Після збільшення на 21% у 2009р., коли Китай вдавався до заходів стимулювання, уповільнення темпів зумовлювалося меншим економічним зростанням через наслідки світової фінансової кризи 2008р. Але, порівняно зі світовими показниками, темпи зростання залишаються дуже високими – упродовж 2004-2013рр. вони склали 170%. На початку 2014р. було заявлено про номінальне зростання офіційного оборонного бюджету ще на 12,2%.

[4] Rosenberg, D., 'Why a South China Seawebsite?', [n.d.], <http://www.southchinasea.org/why-a-south-china-sea-website-an-introductory-essay/>.

[5] Див. також: Веземан С.Т. Військово-морський вимір поставок озброєнь країнам Південно-Східної Азії у 2007-2011рр. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ III розділу 6.

Рисунок 4.1. Карта Азійсько-Тихоокеанського регіону

Примітка: наведені країни внесені до Бази даних СІПРІ про військові витрати.

Враховуючи інфляцію на рівні 3,5%, це означає зростання на 8,4% в реальних цінах, що дещо вище за прогноз зростання ВВП – 7,5%[6]. У 2013р. військові витрати Китаю, за оцінками, сягнули $188 млрд., що в понад два рази більше за витрати Росії, хоча все ще менше третини витрат США.

Велика увага питанням безпеки на морі надана в Білій книзі оборони Китаю 2012р., де підкреслюється потреба створення океанського флоту[7]. Перед Народно-визвольною армією (НВАК, *People's Liberation Army*, *PLA*), ВМС і цивільними силами берегової охорони Китаю поставлені наступні завдання: охорона прав та інтересів Китаю на морі (це формулювання багато разів повторюється в Білій книзі); захист узбережжя; захист морських шляхів,

[6] 'China congress reveals growth target and defence boost', BBC News, 5 Mar. 2014, <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-26429481>. Див також: Perlo-Freeman, S., 'Deciphering China's latest defence budget figures', *SIPRI Update: Global Security and Arms Control*, Mar. 2014, <http://www.sipri.org/newsletter/march14>.

[7] Chinese State Council, *The Diversified Employment of China's Armed Forces*, Defence White Paper (Information Office of the State Council: Beijing, 16 Apr. 2013).

включно з боротьбою з піратством; допомога у випадках надзвичайних ситуацій і стихійних лих; евакуація китайських громадян[8].

Китай не оприлюднює дані про розподіл військових витрат між різними видами Збройних сил, але останніми роками є ознаки надання пріоритету розвитку ВМС. Після введення до бойового складу у 2012р. першого авіаносця – відремонтованого та модернізованого колишнього українського корабля, – Китай у 2013р. заявив про плани розробки власних, більш потужних авіаносців[9]. За даними МО США, Китай виконує масштабні програми: розробки та модернізації підводних човнів і надводних кораблів, у т.ч. нового покоління підводних човнів з балістичними ракетами; розвитку флоту атомних ударних підводних човнів, також нового покоління; побудови ракетних есмінців і фрегатів, що забезпечить кількісне та якісне підвищення спроможностей; побудови великої кількості невеликих суден[10].

Нова техніка збільшує океанські спроможності ВМС Китаю. Крім своєї першої дальньої морської операції поблизу узбережжя Сомалі в рамках міжнародної боротьби з піратством, Китай проводить дедалі більше навчань на великій відстані від баз, у т.ч. поблизу американського штату Гаваї і тихоокеанської території Гуам. Проте, обмеженість матеріально-технічного забезпечення та розвідки залишається проблемою для операцій на великих відстанях[11].

Дотримуючись наступальних підходів у спорах на морях, Китай водночас стверджує, що він іде шляхом "мирного розвитку" та надалі прагне розвивати економічні, політичні та військові контакти з іншими країнами регіону[12]. Останніми роками військове співробітництво охоплює спільні контртерористичні операції з Індією і спільні військові навчання з Індонезією, В'єтнамом і США[13]. За результатами візиту до США Міністра національної оборони Китаю генерала Чан Ваньцюаня (*Chang Wanquan*) у серпні 2013р. було укладено угоду про зміцнення військового співробітництва в кількох сферах[14].

Японія

Військові витрати Японії впродовж останніх 10 чи більше років потроху зменшувалися та коливалися весь цей період близько неофіційного ліміту

[8] Про захист Китаєм національних інтересів та інтересів своїх громадян за кордоном див.: Duchâtel, M., Bräuner, O. and Zhou, H., *Protecting China's Overseas Interests: The Slow Shift away from Non-interference*, SIPRI Policy Paper no.41 (SIPRI: Stockholm, June 2014).

[9] 'China plans new generation of carriers as sea disputes grows', Bloomberg, 24 Apr. 2013, <http://www.bloomberg.com/news/2013-04-24/china-plans-to-build-new-generation-of-bigger-aircraft-carriers.html>; Xinhua, 'China's second aircraft carrier will be "larger"', *People's Daily*, 24 Apr. 2013.

[10] US Department of Defense (DOD), Office of the Secretary of Defense, *Military and Security Developments involving the People's Republic of China 2013*, Annual report to Congress (DOD: Washington, DC, 6 May 2013), pp.29-43. Див. також підрозділ V розділу 6 цього видання.

[11] US Department of Defense (посилання 10), pp.38-39.

[12] Chinese State Council (посилання 7).

[13] Про заходи довіри та безпеки за участю Китаю див.: Веземан С.Т. Заходи зміцнення довіри та безпеки в Азії. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ IV розділу 8.

[14] Weitz, R., 'China-U.S. military ties on the upswing', Jamestown Foundation, *China Brief*, vol.13, no.19 (27 Sep. 2013).

в 1% ВВП (без урахування військових пенсій). Але переважно через зростання напруженості у відносинах з Китаєм, Японія вперше за багато років збільшила оборонний бюджет на 2013/2014ф.р. на 0,8% і заявила про наміри збільшити його ще на 2,8% – у 2014/2015ф.р.[15]

До збільшення військових витрат і переозброєння Японію змушує стан регіональної безпеки, який Уряд називає дедалі більш "критичним"[16]. Це зумовлено, по-перше, збереженням напруженості на Корейському півострові, продовженням Північною Кореєю програм розвитку ядерної зброї і балістичних ракет, і по-друге – зростанням напруженості у відносинах з Китаєм. Суперечка між Китаєм і Японією з приводу контрольованих японцями островів Сенкаку (китайська назва – Дяою) у Східнокитайському морі загострилась у 2012р., після "націоналізації" островів Японією і періодичного відновлення протистояння китайських і японських кораблів у цьому районі[17]. У 2013р. напруженість зросла через інтенсифікацію патрулювання ВМС і кораблів берегової охорони Китаю поблизу островів, активізацію намагань Японії підсилити присутність у цьому районі, а також через оголошення Китаєм у листопаді 2013р. зони контролю протиповітряної оборони (ППО) у Східнокитайському морі, що охоплює спірні острови[18]. Китай при цьому вимагав, щоб іноземні літаки в межах цієї зони повідомляли про свою присутність китайську владу. Цей крок викликав різку критику з боку Японії, Південної Кореї і США[19].

З огляду на суперечку з приводу островів Сенкаку (Дяою), в Білій книзі оборони Японії 2013р. йдеться про збільшення кількості порушень Китаєм морського та повітряного простору Японії[20]. У директивах з планування національної оборони Японії перед Силами самооборони (*Self-Defense Forces, JSDF*) ставляться завдання з реагування на збільшення кількості інцидентів на межі невизначеності – "не мир і не війна", – таких, як порушення морського та повітряного простору і протистояння кораблів, що не обов'язково завершуються перестрілкою[21].

[15] Фактично, військові витрати Японії зросли й у 2011р. (на 2,5%) через додаткові незаплановані витрати після руйнівного землетрусу та цунамі того року. СІПРІ наводить дані в постійних цінах у доларах США за календарні роки, що може показувати тенденції, дещо відмінні від бюджетних даних за фінансові роки (з квітня по березень). Тому, хоч оборонний бюджет на 2013/2014ф.р. у реальних цінах був на 0,8% вищим, ніж у 2012/2013ф.р., дані СІПРІ за календарний рік свідчать про незначне зменшення на 0,2% у 2012р. та 2013р.

[16] Japanese Ministry of Defense, 'National defense program guidelines for FY 2014 and beyond', 17 Dec. 2013, <http://www.mod.go.jp/e/d_act/d_policy/national.html>; Japanese Ministry of Defense (MOD), *Defense of Japan 2013* (MOD: Tokyo, 9 July 2013).

[17] Warimann, H. B., 'A dangerous standoff over the Senkaku islands', *Asia Defence Journal*, Oct. 2012, pp.4-6.

[18] Mattis, P., 'Spiraling surprises in Sino-Japanese tensions', Jamestown Foundation, *China Brief*, vol.13, no.2 (18 Jan. 2013).

[19] Szechenyi, N. et al., 'China's Air Defense Identification Zone: impact on regional security', Centre for Strategic and International Studies, 26 Nov. 2013, <https://csis.org/publication/chinas-air-defense-identification-zone-impact-regional-security>.

[20] Japanese Ministry of Defense, *Defense of Japan 2013* (посилання 16), p.1.

[21] Japanese Ministry of Defense, 'National defense program guidelines' (посилання 16).

Одночасно зі збільшенням військових витрат націоналістичний Уряд Сінзо Абе (*Shinzo Abe*) вивчає шляхи розширення повноважень Сил самооборони, обмежених зараз "пацифістською" Конституцією Японії, яка забороняє країні мати "військові" сили. Хоча зміст терміну ""військові" сили" часто викликає спори, які іноді вимагають висновків Верховного суду, минулими десятиріччями уряди тлумачили це конституційне положення як заборону Японії брати участь у колективній самообороні разом із союзниками або мати засоби, які можуть загрожувати іншим країнам, зокрема для завдання превентивних ударів[22].

Деякі з великих закупівель техніки, оголошені в оборонних програмах і бюджеті на 2014р. та в середньострокових оборонних програмах, безпосередньо стосуються потенційного конфлікту у Східнокитайському морі[23]. Це, зокрема, нові літаки з поворотними двигунами та десантні судна, що мають підвищити здатність Японії захистити, а за необхідності – повернути собі віддалені острови, а також безпілотні літальні апарати (БЛА, *unmanned aerial vehicles*, *UAVs*) та патрульні літаки для підвищення розвідувальних спроможностей. Що стосується Північної Кореї, то вона планує придбати ще два есмінці, оснащені протиракетами *Aegis*.

Разом із зростанням бюджету на 2014/2015ф.р. значно більше зростають майбутні фінансові зобов'язання за новими контрактами (на 17,8%), які планується підписати у 2014/2015ф.р.[24] Серед нової техніки, яку планується закупити у 2014р., спостерігається явний пріоритет військово-морських засобів, а на Морські сили самооборони припадає половина з ¥ 614 млрд. ($6,3 млрд.) на закупівлю основних систем озброєнь, запланованих на рік. Зміна характеру американо-японського альянсу – під впливом спроб вивести деякі американські військові бази з Окінави та "азійського повороту" США – зумовлює певні додаткові витрати для Японії. Наприклад, на закупівлю бойових літаків *F-35* (*Joint Strike Fighter*) та участь у будівництві бази на о.Гуам у рамках угоди про "розподіл витрат"[25].

Південна Корея

Військові витрати Південної Кореї повільно, але стабільно зростають принаймні з 1988р. – з кількома перервами, зокрема під час азійської фінансової кризи наприкінці 1990-х років. Її витрати у 2013р. зросли на 2,8% і були на 42% вищими, ніж у 2004р. З 2008р. частка цих витрат у ВВП є відносно стабільною і у 2013р. становила 2,8%.

Головним стратегічним викликом для Південної Кореї залишається конфлікт з Північною Кореєю. Напруженість на Корейському півострові останніми

[22] Katsumata, H., 'View from Japan, past and future: SDF at a turning point', Japan News, 6 Nov. 2013, <http://www.the-japan-news.com/news/article/0000740649>; Kallender-Umezu, P., 'Japan plans more aggressive defense', *Defense News*, 26 May 2013, pp.1, 7.

[23] Japanese Ministry of Defense, 'National defense program guidelines' (посилання 16).

[24] Japanese Ministry of Defense, 'National defense program guidelines' (посилання 16).

[25] Feffer, J., 'World cuts back military spending, but not Asia', Inter Press Service, 17 Apr. 2014, <http://www.ipsnews.net/2014/04/world-cuts-back-military-spending-asia/>; Dian, M., *Japan and the US Pivot to the Asia Pacific*, Strategic Update 13.1 (London School of Economics: London, Jan. 2013).

роками зросла, зокрема через: потоплення південнокорейського корвета *Cheonan* та обстріл Північною Кореєю острова Йонп'йонг у 2010р.; триваючу ядерну програму Північної Кореї, останні випробування в рамках якої відбулися в лютому 2013р.[26] Союз зі США лишається наріжним каменем оборонної політики Південної Кореї, але в їх альянсі відбуваються певні зміни, оскільки Південна Корея готується перебрати у 2015р. від США оперативне управління військами на воєнний час. Створення потрібних для цього спроможностей є одним із чинників модернізації Збройних сил і структури витрат Південної Кореї[27].

Бюджет 2013р. було сформовано після публікації в серпні 2012р. Базового плану оборонної реформи на 2012-2030рр.[28] Впадають у вічі три ключові риси цього Плану. Перша – зростаюча "інтегрованість" ('*jointness*'), тобто взаємодія видів Збройних сил в операціях завдяки поширенню повноважень Комітету начальників штабів на управління військами з метою, зокрема, більш ефективного реагування на такі інциденти, як затоплення корвета *Cheonan* та обстріл острова Йонп'йонг. Друга – створення засобів "активного стримування" майбутніх нападів Північної Кореї і застосування нею асиметричних спроможностей. Це передбачає придбання нових балістичних і крилатих ракет, вдосконалення засобів командування, управління, зв'язку, розрахунків, розвідки, спостереження та рекогносцировки (*C⁴ISR, command, control, communications, computers, intelligence, surveillance and reconnaissance*), а також розробку систем протиракетної оборони (ПРО). Розвиток саме засобів *C⁴ISR* вважається важливим для передачі у 2015р. Південній Кореї від США оперативного управління на воєнний час. Третьою ключовою рисою Плану є скорочення чисельності військ – з 636 тис. осіб у 2012р. до 522 тис. у 2022р. – за рахунок Сухопутних військ і за умов одночасного збільшення частки офіцерсько-сержантського складу з метою створення "елітної" структури військ[29]. Ці події вписуються в загальну тенденцію підвищення ваги ВМС, на відміну від традиційної уваги до Сухопутних військ. У 2013р. в Південній Кореї головою Комітету начальників штабів вперше призначили не представника сухопутних військ, а адмірала Чи Юн Хі (*Chie Yoon-hee*). Нещодавні конфлікти з Північною Кореєю стосувалися переважно морських територій, а морська торгівля має важливе значення для економіки Південної Кореї. У вересні 2013р. Президент Південної Кореї Пак Кин Хе (*Park Geun-hye*) наголосив на важливості безпеки на морі й зауважив, що геополітично Південна Корея є, фактично, островом, а не півостровом[30].

[26] Про ядерну програму Північної Кореї див. підрозділи IX та XI розділу 6 і підрозділ II розділу 7 цього видання.

[27] Paek, J., '2013 ROK defense budget: priorities and tasks', Korea Institute for Defense Analyses, *ROK Angle*, no.84 (2 May 2013).

[28] 'The Korean peninsula: "nuclear weapons state" North Korea aiming to become an economic power, ROK seeking active deterrence capability', *East Asian Strategic Review 2013* (National Institute for Defense Studies: Tokyo, May 2013).

[29] 'The Korean peninsula' (посилання 28); Paek (посилання 27).

[30] Yoon, S., 'The new chairman of the JCS and South Korea's evolving military strategy', *PacNet*, no. 73 (3 Oct. 2013).

Бюджет 2013р. ініціює певне скорочення військ з одночасним збільшенням офіцерсько-сержантського складу. Ним також передбачено збільшення платні призовникам і заходи із закупівлі військової техніки та розвитку технологій, окреслені в Базовому плані оборонної реформи. Частка науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР, *research and development*, *R&D*) у загальних військових витратах становить 6,6%. Ця частка вже певний час зростає – з лише 4,2% у 2004р.[31] До 2020р. вона має сягнути 10% оборонного бюджету[32].

Попри збереження напруженості з Північною Кореєю, пріоритет військових витрат не є беззаперечним. Так, Національні збори Південної Кореї зменшили запропонований Урядом оборонний бюджет на 2013р. на 290 млрд. вон ($265 млн., або 0,8% загальних військових витрат) на користь соціальних програм[33].

Австралія

Військові витрати Австралії зменшуються третій рік поспіль: у 2013р. – на 3,6% в реальних цінах, склавши 25,4 млрд. австралійських доларів (A$) ($24,0 млрд.). Це змусило Командувача Силами оборони Австралії (*Australian Defence Force*, *ADF*) попередити, що подальше скорочення може завдати шкоди обороноздатності країни[34]. Втім, військові витрати Австралії у 2013р. були на 19% вищими, ніж у 2004р.

Попри наявні фінансові обмеження, Уряд намагається виконувати плани, визначені в Білих книгах оборони 2009р. і 2013р., і склав довгострокові прогнози військових витрат, потрібних для їх забезпечення[35]. Згідно з пріоритетами Білої книги 2013р., бюджет має зрости з A$25,3 млрд. у 2013/2014ф.р. до A$30,7 млрд. у 2016/2017р.[36] Загалом, Уряд Австралії виділив на Збройні сили на чотирьохрічний період 2013/2014-2016/2017ф.рр. A$113,1 млрд., ще A$220 млрд. передбачено директивами з оборонного планування на 2017/2018-2022/2023ф.рр.[37] У довгостроковій перспективі Уряд Австралії має намір збільшити військові витрати з 1,6% до 2% ВВП.

[31] Про відповідне зростання експорту озброєнь див. підрозділ V нижче та підрозділ I розділу 5 цього видання.

[32] Paek (посилання 27). Дані СІПРІ про військові витрати Південної Кореї, крім оборонного бюджету, охоплюють військові пенсії, тому запланована частка НДДКР у загальних військових витратах буде дещо нижчою за 10%. У 2013р. витрати на НДДКР склали 7,1% оборонного бюджету, але 6,6% всіх військових витрат.

[33] Paek (посилання 27); 'The defense budget is not a sacred cow', Editorial, *The Hankyoreh*, 4 Jan. 2013.

[34] Kerr, J. and Caffrey, C., 'Australian chief warns cuts could hurt capability', *Jane's Defence Weekly*, vol.49, no.45 (7 Nov. 2012), p.16.

[35] Australian Department of Defence, *Defence White Paper 2013* (Australian Government: Canberra, 2013); Australian Department of Defence, *Defending Australian in the Asia Pacific Century: Force 2030–Defence White Paper 2009* (Australian Government: Canberra, 2009).

[36] Australian Department of Defence, 'Minister for Defence–budget 2013-14: defence budget overview', 14 May 2013, <http://www.minister.defence.gov.au/2013/05/14/minister-for-defence-budget-2013-14-defence-budget-overview/>.

[37] Smith, S., Australian Minister for Defence, 'Portfolio budget statements 2013-14: defence portfolio', p.12, <http://www.defence.gov.au/budget/13-14/pbs/>.

Плани, визначені в Білій книзі оборони 2013р., оприлюдненій 3 травня 2013р., мали почати виконуватися з 2014р., але "суттєві зміни у стратегічному становищі Австралії, порівняно з 2009р., і триваючі негативні наслідки світової фінансової кризи" прискорили цей процес[38].

У Білій книзі 2013р. визнається зростаюча роль Китаю у Тихоокеанському регіоні, але ця країна не називається противником. Натомість політика Австралії "спрямована на заохочення мирного розвитку Китаю та запобігання перетворенню стратегічного суперництва в регіоні на конфлікт"[39]. Головним стратегічним партнером Австралії залишаються США. Це партнерство поглибилось у 2011р. завдяки підписанню двох угод: про розміщення на ротаційній основі персоналу морської піхоти США на Північних територіях для навчань і підготовки спільно з *ADF*, – що збільшить чисельність американських військ в Австралії до 2 500 осіб; про тісніше співробітництво Військово-повітряних сил (ВПС) Австралії і США, – що розширить можливості для ротації американських літаків на півночі Австралії. На модернізацію військових баз у Дарвіні для розміщення додаткових сил і засобів США Австралія витрачає A$11 млн. ($10,6 млн.)[40].

Мінлива міжнародна ситуація, "азійський поворот" США та виокремлення Індо-Тихоокеанського регіону (визначеного як "стратегічна дуга …, що єднає Індійський і Тихий океани через Південно-Східну Азію") як політичного центру зумовили переформатування оборонної політики Австралії. Як зазначено в Білій книзі, Австралія має чотири стратегічні інтереси: безпечна Австралія; безпечний південь Тихого океану і Східний Тімор; стабільний великий Індо-Тихоокеанський регіон; стабільний, заснований на праві світовий порядок[41].

У Білій книзі оборони 2013р. підкреслена стратегічна цінність і важливість австралійських підводних сил, а також підтверджені плани Уряду замінити наявний флот підводних човнів (ПЧ) класу *Collins* і збільшити його до 12 нових неядерних ПЧ, що будуватимуться в Південній Австралії[42]. У списку планових закупівель також 12 ударних літаків радіоелектронної боротьби *EA-18G Growler*, три есмінці ППО, два десантно-вертолітні кораблі-доки, палубні бойові вертольоти, транспортні літаки, морські патрульні літаки та бойові літаки *F-35*[43].

[38] Australian Department of Defence, *Defence White Paper 2013* (посилання 35), p.3. У Білій книзі оборони 2013р. Уряд Австралії розглянув разом нову Білу книгу, Стратегію національної безпеки та Білу книгу 2012р. з питань "століття Азії" як "заяву про пріоритет, який Уряд надає безпеці, добробуту та підтриманню сильних [*ADF*] Австралії, в подоланні викликів її національній безпеці". Див.: Australian Department of the Prime Minister and Cabinet, *Strong and Secure: A Strategy for Australia's National Security* (Australian Government: Canberra, 2013); Australian Department of the Prime Minister and Cabinet, *Australia in the Asian Century*, White Paper (Australian Government: Canberra, Oct. 2012).

[39] Australian Department of Defence, *Defence White Paper 2013* (посилання 35), p.11.

[40] Australian Department of Defence, *Defence White Paper 2013* (посилання 35), p.10; Harkins, G., 'Australians invest millions to upgrade military facilities for Marines', *Marine Corps Times*, 14 Oct. 2013.

[41] Australian Department of Defence, *Defence White Paper 2013* (посилання 35), p.24.

[42] Australian Department of Defence, 'Minister for Defence-budget 2013-14: defence capability', 14 May 2013, <http://www.minister.defence.gov.au/2013/05/14/minister-for-defence-budget-2013-14-defence-capability/>.

[43] Australian Department of Defence, *Defence White Paper 2013* (посилання 35), p.23.

Країни Південнокитайського моря

Філіппіни

Філіппіни донедавна помірно збільшували військові витрати – чи не найнижчі в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Але у 2013р. темпи їх щорічного збільшення різко підвищилися – до 17%, а порівняно з 2004р. витрати збільшилися на 41%. Збройні сили Філіппін вважаються одними з найслабших у регіоні, з мінімальними військово-морськими та повітряними спроможностями[44].

У 2012-2013рр. різко зросла напруженість між Філіппінами та Китаєм через спірні острови в Південнокитайському морі. У 2012р. тижневе протистояння кораблів ВМС і берегової охорони двох країн поблизу спірної мілини Скарборо завершилося фактичним встановленням Китаєм контролю над цією територією, що раніше належала Філіппінам. У 2013р. Китай зміцнював контроль, вдавшись, за висловом китайського генерала Цзян Цзяоцзона (*Zhang Zhaozhong*), до "стратегії капусти" – оточивши район кількома колами риболовних суден, суден цивільних морських служб та меншою кількістю військових кораблів на зовнішньому колі[45].

У 2013р. Філіппіни відповіли на це, передавши спірне питання мілини Скарборо на розгляд до Міжнародного трибуналу з морського права (*International Tribunal for the Law of the Sea*, *ITLS*) на основі положень Конвенції ООН 1982р. з морського права (*United Nations Convention on the Law of the Sea*, *UNCLOS*), учасницями якої є обидві країни[46]. Китай заперечує законність судового процесу, участі в якому він не брав. У листопаді 2013р. китайська провінція Хайнань – острів у Південнокитайському морі – ухвалила акт, за яким іноземні риболовецькі судна мають отримувати дозвіл на риболовство у великій частині акваторії. Філіппіни наказали своїм рибалкам ігнорувати цю вимогу[47].

З огляду на ці події, Уряд Філіппін у травні 2013р. оголосив план оборонних закупівель до 2017р. вартістю $1,8 млрд., насамперед для ВМС, у т.ч. два фрегати, два протичовнові вертольоти, три кораблі берегової охорони та вісім десантних амфібій. Президент Б.Акіно (*Benigno Aquino*) заявив, що ці закупівлі дозволять країні протистояти "порушникам"[48]. Закупівлі озброєнь здійснюватимуться за умов украй слабкого військового потенціалу, тоді як жорсткі вимоги до старіючої техніки ВПС і ВМС країни та до майбутніх бюджетних пріоритетів висувають також потреби, зокрема, реагування на

[44] Goldman, J., 'President Aquino's second half: minimum credible defense in contested waters?', Jamestown Foundation, *China Brief*, vol.13, no.13 (21 June 2013), pp.8-11; Morella, C., Agence France-Presse, 'Philippines to spend $1.8B on defense to resist "bullies"', *Defense News*, 21 May 2013.

[45] Докладніше про суперечки в Південнокитайському морі у 2013р. див., зокрема: Jamestown Foundation, *China Brief*, vol.13, no.13 (21 June 2013); Himmleman, J., 'A game of shark and minnow', *New York Times*, 27 Oct. 2013.

[46] United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), opened for signature 10 Dec. 1982, entered into force 16 Nov. 1994, *United Nations Treaty Series*, vol.1833 (1994).

[47] Agence France-Presse, 'Defense chiefs: Philippines to defy China fishing rule', *Defense News*, 16 Jan. 2014.

[48] Morella (посилання 44).

наслідки тайфуну Йоланда, що обрушився на Філіппіни в листопаді 2013р.[49] Тож Філіппіни в осяжному майбутньому навряд чи зможуть змінити баланс військових сил з Китаєм у Південнокитайському морі.

Тому Філіппіни, очевидно, намагатимуться здобути міжнародну підтримку та довести правоту своєї позиції шляхом передачі спірного питання з приводу мілини Скарборо до *ITLS*, а також продовжуючи пошук спільної позиції щодо Південнокитайського моря в Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН, *Association of Southeast Asian Nations*, *ASEAN*). Враховуючи сильну економічну залежність деяких членів *ASEAN*, особливо Камбоджі, від Китаю, ці зусилля досі мало що дали[50]. В забезпеченні воєнної безпеки Філіппіни також особливо покладаються на США, з якими вони мають договір про взаємну оборону, і тепер дві країни домовляються про нову рамкову угоду з метою розширення можливостей з ротації американських військ на Філіппінах, закладених двосторонньою Угодою про розміщення військ 1998р.[51] Але, попри критику дій Китаю у Південнокитайському морі з боку США, незрозуміло, чи вважають вони за можливе поширення їх зобов'язань перед Філіппінами щодо взаємної оборони на спірні акваторії.

В'єтнам

Офіційні військові витрати В'єтнаму у 2013р. склали $3,4 млрд. Хоча впродовж 2004-2013рр. витрати зросли в реальних цінах на 113%, але темпи зростання у 2012-2013р. були меншими, ніж попередніми роками (лише 2,5%) – можливо, через уповільнення темпів економічного розвитку країни[52].

Військова модернізація В'єтнаму спрямована переважно на захист його чималих покладів нафти та газу в Південнокитайському морі, від яких дедалі більше залежить в'єтнамська економіка[53]. Через відкриття та розробки нових видобувних ділянок Управління енергетичної інформації (*Energy Information Administration*) США у 2012р. підвищило оцінку доведених запасів нафти у В'єтнамі всемеро, а газу – вчетверо, що робить В'єтнам власником третіх за розмірами покладів нафти в Азії після Індії і Китаю[54]. В'єтнам, як і Філіппіни, має територіальні спори з Китаєм у Південнокитайському морі – обидві

[49] Wood, P., 'Philippine military modernization more urgent and less likely after hurricane', Jamestown Foundation, *China Brief*, vol.13, no.24 (5 Dec. 2013).

[50] Wezeman (посилання 13), pp.413-415.

[51] Thayer, C., 'US-Philippines struggle to reach troop basing deal', *The Diplomat*, 11 Dec. 2013; US-Philippines Mutual Defense Treaty, signed 30 Aug. 1951, entered into force 27 Aug. 1952, *UN Treaty Series*, vol.177 (1953); Philippine-US Agreement Regarding the Treatment of United States Armed Forces Visiting the Philippines, signed 10 Feb. 1998, entered into force 1 June 1999, <http://www. state. gov/s/l/treaty/tias/107752.htm>.

[52] Військові витрати В'єтнаму є одними з найбільш закритих у регіоні, тому до цих даних слід ставитись обережно. Крім того, справжній рівень військових витрат В'єтнаму може бути вищим за офіційний бюджет, оскільки постійно повідомляється про великі закупівлі зброї не за бюджетні кошти, а в обмін на права на нафту й газ.

[53] Grevatt, J., 'Powering up', *Jane's Defence Weekly*, vol.50, no.28 (10 July 2013), pp.22-27; Steketee, M., 'Vietnam to order Dutch corvettes', *Jane's Defence Weekly*, vol.50, no.35 (28 Aug. 2013), p.6.

[54] US Energy Information Administration, 'Vietnam: country analysis note', 30 May 2013, <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=VM&trk=m>.

країни заявляють претензії на всю групу островів Спратлі. Ця суперечка лишається однією з головних проблем безпеки країни, хоча 2013р., у сенсі серйозних інцидентів з Китаєм, був відносно спокійним.

Модернізація В'єтнаму стосується насамперед ВМС. Серед нещодавніх контрактів вирізняється замовлення в Росії у 2009р. шести дизель-електричних підводних човнів класу *Kilo*, поставка першого з яких запланована на 2013р.[55] В'єтнам також замовив російські фрегати, корвети, бойові та патрульні катери, а в серпні 2013р. домовився закупити в Нідерландах два корвети класу *Sigma*[56]. Того ж місяця В'єтнам замовив також додаткову партію з 12 російських бойових літаків *Су-30МК2*.

Але ВМС В'єтнаму мають значно гіршу стартову позицію, ніж інші країни регіону, особливо Китай, і є сумніви, чи має В'єтнам технічні та людські ресурси для прийняття на озброєння й освоєння нової техніки[57]. У пошуку альтернативного шляху захисту від Китаю В'єтнам навіть зближується зі своїм давнім ворогом, США, розвиваючи з ними двостороннє військове співробітництво[58].

Індонезія

З моменту започаткування демократичного правління у 1999р. військові витрати Індонезії майже постійно зростали, збільшившись дотепер більш ніж учетверо в реальних цінах. Зростання у 2013р. склало 4,8%, а загалом з 2004р. – 99%. Індонезія намагається створити мінімальні за розміром сили, достатні для захисту її великої території, прибережних вод і ключових шляхів міжнародної торгівлі. У рамках цих намірів Національні збройні сили Індонезії (*Tentara Nasional Indonesia*, *TNI*) позбавлені першочергових функцій внутрішньої безпеки та відповідають тепер за зовнішню безпеку[59]. Розширення зовнішніх функцій *TNI* супроводжувалося відповідним збільшенням оборонного бюджету, що може розглядатись як певна компенсація за деполітизацію армії і суттєве обмеження її колись важливої ролі в економіці Індонезії. Оборонним бюджетом Індонезії на 2013р. заплановано до кінця року на 30% виконати завдання – завершення якого передбачене до 2024р., – зі створення мінімально достатніх сил[60].

Індонезія підтримує і розвиває тісні відносини з Китаєм, домовившись у жовтні 2013р., під час візиту до Індонезії нового китайського лідера Сі Цзіньпіна (*Xi Jinping*), про зміцнення співробітництва у сферах економіки,

[55] 'Russia to deliver first kilo class sub to Vietnam in 2013', RIA Novosti, 29 Mar. 2013, <http://en.ria.ru/military_news/20130329/180332942.html>; Веземан (посилання 5).

[56] Grevatt (посилання 53).

[57] Grevatt (посилання 53).

[58] Zhang, D., 'South China Sea: the action point for pressure on China's rise', *Shijie Zhishi*, 16 Dec. 2011, pp.14-23, Translation from Chinese, Open Source Center; Grevatt (посилання 53).

[59] Перло-Фрімен С., Солмірано К. Два уроки управління військовими бюджетами та витратами: Колумбія та Індонезія. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ V розділу 3.

[60] 'New toys for 2013 . . . ?', Indonesia Defense Blog, 26 Nov. 2012, Translation from Indonesian, Open Source Center.

культури та безпеки[61]. Деякі індонезійські оглядачі бачать Китай бажаним партнером Індонезії у зміцненні регіональної безпеки на морі та в розвитку індонезійської оборонної промисловості[62]. Водночас Індонезія змушена тонко балансувати, вибудовуючи відносини з Китаєм і США, оскільки будь-який конфлікт між двома найпотужнішими державами світу може поставити Індонезію – з її стратегічним розташуванням та обмеженими військовими спроможностями – у складне становище[63].

Інші країни

Слідом за "великою четвіркою" Азійсько-Тихоокеанського регіону – Китаєм, Японією, Південною Кореєю та Австралією – найбільший у регіоні рівень військових витрат у 2013р. мали Тайвань з оборонним бюджетом у $10,5 млрд. і Сінгапур – $9,8 млрд.

Попри занепокоєння Тайваню зростаючим військовим відставанням від материкового Китаю та іншими проблемами – на зразок суперечки в Південнокитайському морі, через яку берегова охорона Філіппін у травні 2013р. застрелила тайванського рибалку, – його військові витрати у 2013р. скоротилися на 2,6%. Загалом у 2004-2013рр. вони зросли лише на 5%. Це, ймовірно, пов'язане з потеплінням відносин між Китаєм і Тайванем, яке підтримує Президент Тайваню Ма Їнцзю (*Ma Ying-jeou*).

Сінгапур у 2013р. збільшив військові витрати на 2,1%, але вони були все ж дещо нижчими (на 3,7%) за рівень 2009р. і на 12% вищими, ніж у 2004р. Сінгапур має найсучасніші в Південно-Східній Азії Збройні сили та найбільше в Азійсько-Тихоокеанському регіоні військове навантаження (частку військових витрат у ВВП). У 2009-2013рр. він був також у *Top 10* найкрупніших у світі імпортерів основних звичайних озброєнь[64]. Його відносно стабільні витрати відбивають загалом добрі відносини з іншими країнами регіону, включно з Китаєм.

У подібному становищі перебуває Малайзія. Хоча вона також є стороною спорів у Південнокитайському морі, але останніми роками вони зачіпали її життєво важливі інтереси меншою мірою, порівняно з В'єтнамом чи Філіппінами. Її військові витрати у 2013р. зросли на 3,1% та були на 13% вищими, ніж у 2004р., але незмінними з 2009р.

Зазначені фактори, що очевидно зумовлюють зростання військових витрат в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, навряд чи зміняться найближчим часом. За умов збереження високих темпів економічного зростання більшості країн регіону та за відсутності ознак зниження в найближчому майбутньому напруженості й послаблення територіальних спорів, зростання військових витрат в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, ймовірно, триватиме.

[61] 'Chinese, Indonesian presidents pledge strategic partnership', Xinhua, 10 Oct. 2013.

[62] Bakrie, C.R., 'The 21st century regional maritime silk road', *Jakarta Post*, 22 Nov. 2013.

[63] Supriyanto, R.A., 'The US rebalancing to Asia: Indonesia's maritime dilemma', S.Rajaratnam School of International Studies (RSIS) Commentaries no. 073/2013, 24 Apr. 2013, <http://www.rsis.edu.sg/publications/commentaries.asp?selYear=2013>.

[64] Див. підрозділ I розділу 5 цього видання.

IV. Звітність ООН про військові витрати

НОЕЛ КЕЛЛІ

Важливим джерелом офіційних даних про військові витрати є відповідний Звіт ООН[1]. Його підготовкою і виданням, що започатковані в 1981р., керує Управління ООН у справах роззброєння (*UN Office for Disarmament Affairs*, *UNODA*). Генеральний секретар ООН щороку запрошує всі країни-члени звітувати до 30 квітня про свої військові витрати за останній фінансовий рік, за який є дані.

Останніми роками відсоток відповідей на щорічні запрошення був значно вищим, ніж у 1980-х роках, коли в середньому відповідали лише 15% країн-членів ООН. У 2002-2008рр. рівень звітності становив у середньому 40%. Це зростання завдячує насамперед зусиллям *UNODA*, підтриманим рядом країн-членів, і запровадженню у 2002р. спрощеної форми звітності[2].

З 2008р. рівень звітності залишається нестабільним (таблиця 4.5). У 2009р. рівень звітності впав до 30% – найменший показник з 2000р. Після невеличкого зростання у 2010-2011рр., у 2012р. він знизився до нового мінімуму – 25%. У червні 2014р. *UNODA* повідомило, що у 2013р. дані про військові витрати надали 59 зі 193 країн-членів ООН[3]. Навіть без урахування можливого збільшення цієї кількості за рахунок пізнішого надходження звітів, ця величина вже свідчить про зростання рівня звітності – 31%.

Звітність країн Європи зросла найбільшою мірою – з 56% у 2012р. до 81% у 2013р. (таблиця 4.6). В Америці другий рік поспіль рівень звітності падав – з 40% у 2011р. до 31% у 2012р. і 20% у 2013р. Рівень звітності в Азії та Океанії також продовжував знижуватися – з 26% у 2011р. до 21% у 2012р. та 12% у 2013р. У 2013р., другий рік поспіль, лише дві африканські країни надіслали звіти, а жодна близькосхідна країна не надала будь-якої інформації.

Оприлюднені дані за 2012р. і 2013р. поки що дозволяють сподіватися на висхідну загальну тенденцію, започатковану після підтриманої Генеральною асамблеєю ООН Доповіді 2011р. Групи урядових експертів (*Group of Governmental Experts*, *GGE*) про механізм звітності[4]. В цій Доповіді *GGE* припускає, що низький рівень звітності ООН у деяких регіонах можна пояснити невідповідністю національних систем звітності запропонованій формі подання даних. Іншими чинниками є: складність звітної форми; брак політичної волі, інтересу чи можливостей звітувати; політична чутливість

[1] До 2012р. Звіт ООН про військові витрати (*UN Report on Military Expenditures*) називався Стандартизованим інструментом звітності про військові витрати ООН (*UN Standardized Instrument for Reporting Military Expenditures*). Див.: UN General Assembly Resolution 66/20, 2 Dec. 2011.

[2] United Nations, General Assembly, 'Group of Governmental Experts on the Operation and Further Development of the United Nations Standardized Instrument for Reporting Military Expenditures', Note by the Secretary-General, A/66/89, 14 June 2011, p.14.

[3] United Nations, General Assembly, 'Objective information on military matters, including transparency of military expenditures', Report of the Secretary-General, A/68/131, 11 July 2013, and A/68/131/Add.1, 16 Sep. 2013; UN Office for Disarmament Affairs, 'United Nations Report on Military Expenditures: participation by member states (2013)', [June 2014], <http://www.un.org/disarmament/convarms/Milex/ Docs/2013-MILEX-participation-by-Member-States.pdf>.

[4] United Nations, A/66/89 (посилання 2); UN General Assembly Resolution 66/20 (посилання 1).

Таблиця 4.5. Кількість країн, що звітували до ООН про військові витрати у 2002р. та 2008-2013рр.[a]

	2002	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість країн-членів ООН	191	192	192	192	193	193	193
Загальна кількість звітів	81	77	58	60	67	49	59
Стандартизовані звіти	70	53	42	41	47	31	38
Спрощені звіти[b]	. .	16	10	12	10	12	18
Нульові звіти[c]	11	8	6	7	10	5	3
Рівень звітності (%)	*42*	*40*	*30*	*31*	*35*	*25*	*31*
Звіти країн - не членів ООН[d]	1	–	–	–	–	–	–

[a] Роки – рік запиту Генерального секретаря (не пізніше 30 квітня наступного року). Звіти стосуються витрат за останній повний фінансовий рік.

[b] З метою уникнення подвійного врахування країни, що надають ООН і стандартизовані, і спрощені звіти, враховуються як такі, що подали стандартизовані звіти.

[c] Нульовий звіт – це повернутий ООН не заповнений опитувальник; характерно для країн, що не мають регулярних збройних сил.

[d] Звіти країн - не членів ООН не враховуються в загальній сумі.

Джерела: United Nations, General Assembly, 'Objective information on military matters, including transparency of military expenditures', Reports of the Secretary-General, Various dates, 2002-13, <http://www.un.org/disarmament/convarms/Milex/>.

звітів про військові витрати. Врахування згаданих чинників допомогло виробити рекомендації, наведені в Доповіді.

З метою кращого врахування особливостей національних систем звітності, її спрощення та розширення участі країн у Звіті ООН про військові витрати, *GGE* узгодила спільне розуміння військових витрат. У Звіті ООН визначення "військові витрати" означає всі фінансові ресурси, які держава витрачає на утримання та функціонування її збройних сил[5].

GGE також узгодила ряд змін до форм стандартизованої і спрощеної звітності, а також розробила формат "нульових" звітів (тобто не відповідей у вигляді не заповнених опитувальників). Країни можуть обирати зручну форму звітності (хоча перевага надається стандартизованій формі). Заохочується доповнення даних поясненнями, додатковими матеріалами та відповідними документами[6].

Оскільки спрощена форма запроваджена з 2002р., то малоймовірно, щоб згадані вище рекомендації могли самі по собі забезпечити ширшу участь. Рівень звітності поки що це підтверджує. До рекомендацій Доповіді, спрямованих на розширення участі за умов їх ефективного використання, належать: покращення Секретаріатом ООН пропаганди важливості Звіту, а також практична допомога країнам у наданні відповідей[7].

У Доповіді *GGE* міститься заклик до високопосадовців Секретаріату ООН активніше поширювати інформацію про Звіт[8]. Для подальшого покращення

5 United Nations, A/66/89 (посилання 2), p.21.
6 United Nations, A/66/89 (посилання 2), p.2.
7 United Nations, A/66/89 (посилання 2), pp.23-24.
8 United Nations, A/66/89 (посилання 2), p.15.

Таблиця 4.6. Звітування до ООН про військові витрати за регіонами та субрегіонами у 2013р.

Регіон/ субрегіон	Кількість країн	Країни, що звітують до ООН (у т.ч. "нульові звіти")	Загалом	Частка повернутих анкет (%)
Африка	54	Буркіна-Фасо, Сенегал[b], Комори[b]	3	*6*
Америка	35		11	*31*
Центральна Америка та Карибський басейн	21	Беліз, Коста-Ріка[a], Домініканська Республіка[b], Сальвадор[b], Ямайка[b], Мексика	6	
Північна Америка	2	США	1	
Південна Америка	12	Бразілія, Чілі[b], Парагвай, Перу[b]	4	
Азія та Океанія	42		6	*14*
Центральна та Південна Азія	12	Індія[b]	1	
Східна Азія	5	Китай[b], Японія	2	
Океанія	14	Австралія, Нова Зеландія[b]	2	
Південно-Східна Азія	11	Малайзія[b]	1	
Європа	48		39	*81*
Центральна та Західна Європа	41	Албанія, Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина[b], Болгарія, Хорватія, Кіпр[c], Чехія[b], Данія, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Угорщина[b], Ісландія[a], Ірландія, Італія[c], Латвія, Ліхтенштейн[a], Литва, Люксембург[c], Македонія, Мальта, Чорногорія[c], Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Сербія[c], Словенія[c], Іспанія[b], Швеція, Швейцарія, Туреччина[b]	33	
Східна Європа	7	Вірменія[b], Білорусь, Грузія[b], Молдова, Росія, Україна	6	
Близький Схід	14	–	–	–
Загалом	**193**		**59**	***31***

[a] Країни надіслали "нульові звіти".
[b] Країни звітували за спрощеною формою ООН.
[c] Країни звітували як за спрощеною, так і за стандартизованою формами.

Джерело: United Nations, General Assembly, 'Objective information on military matters, including transparency of military expenditures', Report of the Secretary-General, A/68/131, 11 July 2013, and A/68/131/Add.1, 16 Sep. 2013; and UN Office for Disarmament Affairs, 'United Nations Report on Military Expenditures: participation by member states (2013)', [June 2014], <http://www.un.org/disarmament/convarms/Milex/Docs/2013-MILEX-participation-by-Member-States.pdf>.

взаємодії між Секретаріатом і країнами-членами ООН *GGE* рекомендувала вносити до національних звітів дані про відповідальних за звітність на національному рівні[9]. *GGE* також закликала продовжити періодичний перегляд Звіту з метою забезпечення довгострокової релевантності наведених там даних і придатності їх для використання. Проте, неясно, яких саме заходів вжила ООН для виконання рекомендацій *GGE*.

Політична чутливість військових витрат у деяких випадках може бути головною причиною відмови від звітування або його неповноти. Але для більшості країн це не є перепоною, оскільки багато з них оприлюднюють оборонні бюджети "*online*", хоча в багатьох випадках у таких джерелах наводиться лише загальна інформація[10]. Той факт, що багато країн звітували хоча б один раз, так само свідчить, що вони мають можливість робити це, але не мають політичної волі звітувати постійно.

[9] United Nations, A/66/89 (посилання 2), p.20.

[10] United Nations, Office for Disarmament Affairs (UNODA), SIPRI, *Promoting Further Openness and Transparency in Military Matters: An Assessment of the United Nations Standardized Instrument for Reporting Military Expenditures*, UNODA Occasional Papers no.20 (United Nations: New York, Nov. 2010). p.22.

V. Top 100 СІПРІ найкрупніших у світі компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг за 2012р.

СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН, ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН

Обсяг продажу озброєнь і військових послуг у 2012р. 100 найкрупнішими у світі (без урахування Китаю) компаніями – *Top 100* СІПРІ – склав $395 млрд., що в реальних цінах на 4% менше, ніж у 2011р. (таблиця 4.7). Це був другий рік поспіль скорочення продажу *Top 100*, але загальна сума в реальних цінах все ще була на 29% вищою, ніж у 2003р. Так, попри останні скорочення, загальні продажі озброєнь компаній з *Top 100* зросли в реальних цінах на 45% після започаткування цієї серії даних *SIPRI* у 2002р.

Якщо не враховувати Китай, то падіння загального продажу озброєнь *Top 100* та регіональні зміни (таблиця 4.8) чітко повторюють тенденції світових військових витрат. Для американських компаній, беззаперечно, головним покупцем є Уряд США, а для ряду європейських компаній, які мають дочірні підприємства у США (зокрема, *BAE Systems*, *Finmecannica*), він залишається крупним замовником. Так само європейські уряди є крупними покупцями для національної промисловості. Загальне падіння продажу озброєнь виробниками зі США та Західної Європи відбиває скорочення військових витрат у цих країнах. Проте, падіння продажу на внутрішніх ринках може бути частково компенсоване зростанням військових витрат (і попиту) в інших регіонах світу.

Top 10 найкрупніших компаній у 2012р. залишився таким самим, як і в 2011р. – остання зміна сталась у 2009р., коли *United Technologies* потіснила *Thales*, яка зараз є 11-ою. Продаж озброєнь більшістю компаній з *Top 10* у 2012р. зменшився або був стабільним. Винятком стала *United Technologies*, продаж озброєнь якої збільшився в реальних цінах на 13% – переважно внаслідок придбання виробника авіадеталей компанії *Goodrich* (яка посідала 42 місце *Top 100* за 2011р. з обсягом продажу $2,4 млрд.).

Перелік *Top 100* за 2012р. наведено в таблиці 4.9. Хоча в ньому не представлені всі країни-виробники озброєнь, але на компанії *Top 100* припадає більша частина світової вартості продажу товарів і послуг військового призначення. Тому для з'ясування головних тенденцій у світовій оборонній промисловості, аналізу компаній *Top 100* достатньо – навіть без урахування Китаю (про що йтиметься нижче).

Російські компанії-виробники озброєнь з *Top 100*

У 2012р. тривало швидке відродження російської оборонної промисловості на руїнах радянського військово-промислового комплексу (ВПК). Сумарний продаж озброєнь шести російських компаній з *Top 100* збільшився на 28% у реальних цінах – до $19,5 млрд., або 5% загального продажу озброєнь

Таблиця 4.7. Тенденції продажу озброєнь компаніями-виробниками озброєнь і постачальниками військових послуг з *Top 100 у* 2003-2012рр.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Зміна, 2003-2012
Продаж озброєнь за поточними цінами та обмінними курсами валют											
Усього (млрд. $)	236	274	289	313	347	388	399	419	412	395	
Зміна (%)		*16*	*6*	*8*	*11*	*12*	*3*	*5*	*–2*	*–4*	*67*
Продаж озброєнь за постійними (2012р.) цінами та обмінними курсами валют											
Усього (млрд. $)	306	334	341	358	375	402	427	441	412	395	
Зміна (%)		*9*	*2*	*5*	*5*	*7*	*6*	*3*	*–7*	*–4*	*29*

Примітка: дані в таблиці стосуються компаній з *Top 100* за відповідні роки; це означає, що кожного року склад компаній є різним, як і розподіл місць на підставі несуперечливих вибірок даних. Зокрема, дані за 2011р. відрізняються від даних, наведених у таблиці 4.8.

Джерело: таблиця 4.9; База даних СІПРІ про оборонну промисловість.

Top 100[1]. Всі вони, крім "*Объединённой авиастроительной корпорации*", збільшили продаж більш ніж на 20%, а "*Алмаз-Антей*" зі зростанням на 41% в реальних цінах піднявся в *Top 100* на 14 місце – це найвищий рейтинг російської компанії після 2002р.

У минулому російські оборонні підприємства дуже залежали від продажу на експорт. Росія і зараз має високу частку експорту, але оціночне збільшення продажу озброєнь у 2012р. відбиває передусім великий і зростаючий внутрішній продаж у рамках Державної програми озброєння Росії на 2011-2020рр., вартість якої оцінюється в $700 млрд.[2] Попри поширений скептицизм щодо можливості виконання Програми в повному обсязі, значне зростання закупівель російської військової техніки є очевидним.

США і Західна Європа

Із завершенням наприкінці 2011р. виводу американських військ з Іраку, у 2012р. продовжувалося скорочення обсягу продажу компаніями, залежними від постачання техніки та послуг для сил США в Іраку. Найбільше скорочення продажу (60%) серед компаній з *Top 100* мала *KBR*, яка забезпечувала логістику сил США в Іраку і у світі. Суттєвого скорочення продажу зазнали ряд компаній, портфель замовлень яких значною мірою складався з легких броньованих машин: *BAE Systems*, *General Dynamics*, *Oshkosh Truck*, *Navistar* та *AM General*.

У 2012р. в більшості країн Західної Європи продажі озброєнь їх компаніями з *Top 100* зменшилися. Найбільше за всіх (на 27% у реальних цінах) – у компанії *Navantia*, єдиної іспанської компанії з *Top 100* за 2012р. Ще одна

[1] Через обмеженість фінансових даних російських компаній-виробників озброєнь дані про продаж більшості цих компаній у 2011р. та 2012р. є оцінками, що грунтуються на загальних обсягах продажу компаній і мають значний допуск на помилку. Проте, можна з високою впевненістю стверджувати, що загальна картина суттєвого збільшення продажу озброєнь у 2012р. є точною.

[2] Див., зокрема, Perlo-Freeman, S., 'Russian military expenditure, reform and restructuring', *SIPRI Yearbook 2013*.

Таблиця 4.8. Регіональні та національні частки продажу озброєнь компаніями-виробниками озброєнь і постачальниками військових послуг з *Top 100* у 2012р. та в порівнянні з 2011р.

Обсяги продажу озброєнь наведені в $ млрд. за поточними цінами та обмінними курсами валют. Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

Кількість компаній	Регіон/ країна[a]	Продаж ($ млрд.) 2012	Продаж ($ млрд.) 2011[b]	Зміна 2011-2012 (%) Номінальні[c]	Зміна 2011-2012 (%) Реальні[d]	Частка *Top 100*, 2012 (%)
43	**Північна Америка**	**230,8**	**242,0**	***–5***	***–7***	***58,4***
42	США	230,0	241,1	*–5*	*–7*	*58,2*
1	Канада	0,8	0,9	*–7*	*–7*	*0,2*
30	**Західна Європа**	**111,4**	**118,9**	***–6***	***–3***	***28,2***
10	Велика Британія	44,4	46,6	*–5*	*–6*	*11,2*
6	Франція	22,3	23,0	*–3*	*4*	*5,6*
1	Транс'європейські	15,4	16,4	*–6*	*1*	*3,9*
3	Італія	14,6	16,4	*–11*	*–5*	*3,7*
4	Німеччина	6,7	7,7	*–13*	*–6*	*1,7*
1	Швеція	2,9	3,1	*–6*	*–2*	*0,7*
1	Іспанія	1,1	1,7	*–32*	*–27*	*0,3*
1	Норвегія	1,3	1,4	*–10*	*–7*	*0,3*
1	Швейцарія	0,9	1,0	*–11*	*–5*	*0,2*
1	Фінляндія	0,9	0,8	*15*	*23*	*0,2*
1	Польща	0,8	0,8	*–1*	*5*	*0,2*
7	**Східна Європа**	**21,0**	**16,5**	***27***	***27***	***5,3***
6	Росія[e]	19,5	15,2	*28*	*28*	*4,9*
1	Україна	1,4	1,3	*14*	*14*	*0,4*
15	**Інші країни-члени ОЕСР**	**23,7**	**21,8**	***9***	***11***	***6,0***
6	Японія[f]	10,9	9,6	*14*	*14*	*2,8*
3	Ізраїль	7,0	7,1	*–2*	*4*	*1,8*
4	Південна Корея	4,2	3,6	*18*	*17*	*1,1*
1	Туреччина	0,9	0,8	*2*	*1*	*0,2*
1	Австралія	0,8	0,7	*15*	*12*	*0,2*
5	**Інші країни - не члени ОЕСР**	**8,3**	**8,6**	***–4***	***–1***	***2,1***
3	Індія[g]	5,3	5,8	*–8*	*–3*	*1,3*
1	Сінгапур	1,9	2,0	*–3*	*–8*	*0,5*
1	Бразілія	1,1	0,9	*23*	*36*	*0,3*
100	**Загалом**	**395,2**	**407,8**	***–3***	***–3***	***100,0***

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку.

[a] Дані про країну чи регіон стосуються обсягів продажу озброєнь компаніями з *Top 100*, центральний офіс яких розташований у цій країні чи регіоні, включно з їх іноземними філіями. Дані не є загальними обсягами продажу озброєнь, фактично виготовлених у цій країні чи регіоні.

[b] Дані про обсяги продажу за 2011р. стосуються компаній, що належать до *Top 100* за 2012р.

[c] У стовпчику показані зміни продажу озброєнь у 2011-2012рр. в доларах США в поточних цінах.

[d] У стовпчику показані зміни продажу озброєнь у 2011-2012рр. в доларах США в постійних (2012р.) цінах.

[e] Дані про продаж озброєнь у 2011р. і 2012р. більшістю російських компаній з *Top 100* за 2012р. є оціночними та непевними.

[f] Дані про японські компанії стосуються контрактів з МО Японії.

[g] Дані про Індію містять приблизні оцінки обсягів продажу компанією *Ordnance Factories*.

Джерело: таблиця 4.9.

іспанська компанія, *Indra*, була у *Top 100* за 2011р., але у 2012р. не потрапила до Переліку, через зменшення продажу на 9% у реальних цінах. Ці два випадки відбивають скорочення військових витрат Іспанії у період між 2008р. і 2012р. на 21%, – що є набагато більшим серед усіх західноєвропейських країн - крупних виробників озброєнь (підрозділ VI).

Триваюче падіння попиту в Західній Європі на основні платформи озброєнь – танки, кораблі – призвело до зменшення продажу озброєнь кількома компаніями, зокрема танкобудівною *Krauss-Maffei Wegmann* (на 21,3%) і суднобудівною *ThyssenKrupp* (на 26,5%). Американські та західноєвропейські компанії активно шукають експортні ринки в інших регіонах світу, з метою компенсації падіння попиту на внутрішніх ринках[3].

Деконцентрація світової оборонної промисловості

На світовому ринку озброєнь досі домінують компанії з Північної Америки та Західної Європи – у 2012р. на них припадало 87% усіх продажів зброї компаніями з *Top 100* (таблиця 4.8)[4]. Проте, з'являється дедалі більше ознак дифузії світової оборонної промисловості – зменшення концентрації світового виробництва озброєнь у країнах Заходу та одночасне зростання активності та обсягів продажу виробників з країн поза межами Північної Америки та Західної Європи. Частка інших регіонів світу в *Top 100* за 2012р. була вищою, ніж будь-коли після започаткування цього рейтингу у 2002р. У 2002-2010рр. їх частка становила менше 10%. Крім того, якщо в *Top 100* за 2002р. були представлені 18 країн, то у 2012р. – 22 країни[5].

Дані за 2012р. чітко ілюструють цю тенденцію: продаж озброєнь у 43 північноамериканських компаніях з *Top 100* за 2012р. скоротився на 7% у реальних цінах, а 30 західноєвропейських – на 3% (діаграма 4.6). Водночас, у 27 компаніях з інших регіонів продаж збільшився на 14% у реальних цінах. Ще однією ознакою деконцентрації промисловості є частка *Top 10* у загальному продажу озброєнь компаніями з *Top 100*. Ця частка у 2002р. становила 59%, у 2011р. – 53%, у 2012р. – 52%. Хоча цей показник може здаватися високим, насправді, за стандартами інших глобальних капіталоємних виробництв,

[3] Про заходи з підтримки і спрощення експорту озброєнь, вжиті урядами головних країн-експортерів, див. підрозділ I розділу 5 цього видання.

[4] Варто зауважити, що *Top 100* охоплює не всю оборонну промисловість кожної зазначеної країни, тому використання даних про обсяги продажу озброєнь компаніями з *Top 100* вимагає обережності. Так, об'єднання кількох дрібних компаній в одну велику може призвести до зростання рейтингу країни в *Top 100*, хоча розмір національного виробництва не збільшується. Крім того, в *Top 100* компанії класифікуються за країнами, в яких розташовані їх офіси. Тому продажі закордонної "дочки" зараховуються до обсягу продажу країни, де зареєстрована материнська компанія, а не країни, де розташоване виробництво. Зокрема, велика частка австралійської, канадської, іспанської і шведської оборонної промисловості належить закордонним власникам, тому присутність цих країн у *Top 100* є меншою за можливості їх власної промисловості. Натомість *Top 100* завищує розмір британської та італійської промисловості через значне закордонне виробництво компаніями з офісами у Великій Британії та Італії.

[5] Порівняння з 2002р. грунтуються на поточних оновлених даних, які можуть відрізнятися від даних за 2002р., наведених у *Щорічнику СІПРІ 2004* та в інших джерелах.

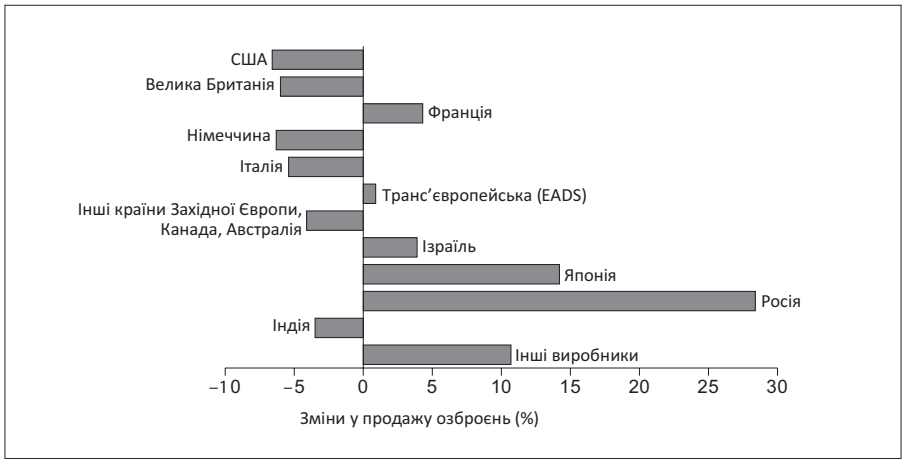

Діаграма 4.6. Зміни у продажу озброєнь компаніями з *Top 100* за 2012р., за країнами

Зміни для країни чи групи країн означають зміни продажу озброєнь зареєстрованих там компаній з Top 100 в реальних цінах у 2012р., порівняно з 2011р.

він є невеликим[6]. В індустрії озброєнь до зниження концентрації призводить національна підтримка вітчизняної оборонної промисловості.

В інших регіонах, однак, картина у 2012р. була не такою однозначною. Різко зросли продажі озброєнь найкрупнішими компаніями Австралії, Бразілії, Південної Кореї, України, Японії, менше – Ізраїлю; водночас залишилися незмінними обсяги продажу в Туреччині, зменшилися – в Індії та Сінгапурі.

Розвиток оборонної промисловості Південної Кореї є результатом намагань Уряду збільшити частку озброєнь власного виробництва в їх закупівлях. Про це свідчить і зростання частки витрат на НДДКР у загальних військових витратах (підрозділ III). Це намагання, своєю чергою, призвело до зростання експорту основних озброєнь Південної Кореї на 66% у 2009-2013рр. порівняно з 2004-2008рр.[7]

Бразільська *Embraer* здійснила один з найбільших ривків у *Top 100*: з 84 місця у 2011р. до 66 – у 2012р.: її продаж озброєнь у реальних цінах збільшився на 36%. *Embraer* лишається насамперед одним із двох головних у світі виробників цивільних регіональних реактивних літаків. У 1980-х роках компанія мала чимале виробництво озброєнь, більша частка якого після холодної війни зазнала занепаду разом з рештою Бразільської оборонної промисловості[8]. Останніми роками цей військовий бізнес компанії потроху

[6] Наприклад, якщо в цивільній авіації є лише два виробники великих міжконтинентальних пасажирських літаків (*Boeing* та *Airbus*), то виробників основних типів сучасних бойових літаків – вісім: *Lockheed Martin*, *Boeing* і *Northrop Grumman* у США, консорціум *Eurofighter*, *Dassault* і *Saab* у Західній Європі, "*Объединённая авиастроительная корпорация*" в Росії та *AVIC* у Китаї.

[7] Див. підрозділ I розділу 5 цього видання.

[8] Conca, K., 'Between global markets and domestic politics: Brazil's military-industrial collapse', *Review of International Studies*, vol.24, no.4 (Oct. 1998).

Врізка 4.1. Найкрупніші китайські компанії-виробники озброєнь і постачальники військових послуг

- Aviation Industry Corporation of China (AVIC)
- China Aerospace Science and Industry Corporation (CASIC)
- China Aerospace Science and Technology Corporation (CASC)
- China Electronics Technology Group Corporation (CETC)
- China National Nuclear Corporation (CNNC)
- China North Industries Corporation (NORINCO)
- China Nuclear Engineering and Construction Corporation (CNECC)
- China Shipbuilding Industry Corporation (CSIC)
- China South Industries Group Corporation (CSGC)
- China State Shipbuilding Corporation (CSSC)

Джерела: Cheung, T. (ed.), *The Chinese Defense Economy Takes Off: Sector-by-Sector Assessments and the Role of Military End Users* (University of California Institute on Global Conflict and Cooperation: La Jolla, CA, 2013); Cheung, T., 'The current state of defense innovation in China and future prospects', Defense Innovation Brief, University of California Institute on Global Conflict and Cooperation (IGCC), Jan. 2014, p.2, <http://www-igcc.ucsd.edu/assets/001/505243.pdf>.

зростав завдяки продажам у країні та за кордоном – переважно в Південній Америці. Хоча військові витрати Бразілії останніми роками залишалися стабільними, обсяги продажу *Embraer*, імовірно, зростуть за рахунок передачі технологій та офсетних угод, пов'язаних з прийняттям на початку 2014р. рішення Уряду Бразілії купити 36 бойових літаків *JAS Gripen* у Швеції[9].

Згідно з новими даними, до *Top 100* вперше потрапили компанії з Польщі та України, обсяги продажу яких збільшилися завдяки масштабній консолідації оборонної промисловості цих країн. За новою оцінкою СІПРІ, польська державна Група *Bumar*, до якої з 2002р. приєднуються дедалі більше польських оборонних підприємств, перебуває у *Top 100* з 2005р.[10] Укроборонпром, створений у 2011р. шляхом об'єднання багатьох підприємств української оборонної промисловості, опинився в *Top 100* за 2011р. і 2012р.

Китайські компанії-виробники озброєнь

Китайські компанії не належать до *Top 100* через брак даних для обгрунтованої оцінки продажу озброєнь більшістю з них. Утім, є певна інформація про 10 крупних державних об'єднань, які охоплюють велику частку оборонної промисловості Китаю (врізка 4.1). Згідно з даними їх фінансових звітів, сумарний обсяг продажу в цих 10 компаніях у 2011р. склав близько 1 477 млрд. юанів ($233 млрд.)[11]. Проте, ці компанії, кожна з яких складається із сотні окремих підприємств, виробляють великий асортимент продукції,

[9] 'Sweden offers to buy Brazilian cargo jet', Reuters, 27 Feb. 2014.

[10] У травні 2013р. Групу *Bumar* перейменували в *Polski Holding Obronny* (*PHO*), а у вересні 2013р. було оголошено про приєднання *PHO* до більшої Групи – *Polska Grupa Zbrojeniowa* (*PGZ*). Про зміни в польській оборонній промисловості після холодної війни див.: Kiss, Y., SIPRI, *Arms Industry Transformation and Integration: The Choices of East Central Europe* (Oxford University Press: Oxford, 2014), pp.38-125.

[11] Cheung, T. (ed.), *The Chinese Defense Economy Takes Off: Sector-by-Sector Assessments and the Role of Military End Users* (University of California Institute on Global Conflict and Cooperation: La Jolla, CA, 2013), p.18.

в якому на військову продукцію припадає менша частка загального продажу. Частка військової продукції окремих компанії невідома, хоч у промисловості в цілому вона оцінювалась у 26% у 2006р. та 22% у 2007р.[12]

Усвідомлення загальної картини у промисловості та обмежена інформація про окремі компанії дає можливість стверджувати, що принаймні дев'ять з цих 10 компаній майже напевно були б у *Top 100*, – якби були відомі дані про їх обсяги продажу озброєнь. 4-6 із них, імовірно, були б навіть у *Top 20*, а одна компанія-виробник авіатехніки *AVIC* могла б бути в *Top 10*.

Військові витрати Китаю в реальних цінах у 2000-2012рр. зросли більш ніж учетверо, країна багато робить для розвитку національної оборонної промисловості. Як результат, Китай з кінця 2000-х років скорочує імпорт озброєнь на користь закупівлі їх у китайської промисловості. Крім того, за останні 10 років суттєво збільшився експорт озброєнь з Китаю – настільки, що країна у 2009-2013рр. була четвертим найкрупнішим експортером озброєнь[13].

[12] Lu, Z., [Profits of military industrial enterprises last year was 43 billion yuan, double the profit of 3 years ago], *Zhōngguó zhèngquàn bào*, 8 Jan. 2008, cited in Cheung, T., 'Rising Chinese defense spending and regional security in Asia: China's rise as a defense technological power and the external strategic implications', Paper presented at IISS conference 'Fiscal Stress, Global Military Balances and Regional Security', Manama, 6-8 Oct. 2013, p.4.

[13] Див. підрозділ I розділу 5 цього видання.

Таблиця 4.9. Перелік СІПРІ 100 найкрупніших у світі компаній-виробників озброєнь і постачальників військових послуг (за винятком Китаю) у 2012р.[a]

Дані про обсяги продажу озброєнь, загальні обсяги продажу і прибутки наведені в $ млн. Позначка (. .) означає, що даних немає.

Місце[b]				Продаж озброєнь		Загальний продаж,	% продажу озброєнь у загальному,	Загальний прибуток,	Загальна зайнятість,
2012	2011	Компанія[c]	Країна	2012	2011	2012	2012	2012	2012
1	1	Lockheed Martin	США	36 000	36 270	47 182	*76*	2 745	120 000
2	2	Boeing	США	27 610	30 560	81 698	*34*	3 900	174 400
3	3	BAE Systems	Велика Британія	26 850	29 160	28 263	*95*	2 599	88 200
4	5	Raytheon	США	22 500	22 900	24 414	*92*	1 900	67 800
5	4	General Dynamics	США	20 940	23 330	31 513	*66*	–332	92 200
6	6	Northrop Grumman	США	19 400	20 340	25 218	*77*	1 978	68 100
7	7	EADS[d]	Транс'європейська	15 400	16 400	72 596	*21*	1 580	140 000
8	10	United Technologies[e]	США	13 460	11 640	62 173	*22*	5 200	218 300
9	8	Finmecanica	Італія	12 530	14 570	22 131	*57*	–1 010	67 408
10	9	L-3 Communications	США	10 840	12 520	13 146	*82*	782	51 000
ДК	ДК	BAE Systems Inc. (BAE Systems, Велика Британія)	США	10 370	13 560	11 305	*92*	1 171	34 500
11	11	Thales	Франція	8 880	9 480	18 198	*49*	752	68 325
12	12	SAIC	США	7 820	7 940	11 173	*70*	525	40 000
13	13	Huntington Ingalls Industries	США	6 440	6 380	6 708	*96*	146	37 000
14	22	Almaz-Antei	Росія[f]	5 510	3 860	6 186	*89*	168	95 933
15	15	Safran	Франція	5 300	5 240	17 429	*30*	127	62 558
16	14	Honeywell	США	5 110	5 280	37 665	*14*	2 926	132 000
17	16	Rolls-Royce	Велика Британія	5 010	4 730	19 349	*26*	2 265	42 800
ДК	ДК	Sikorsky (United Technologies)	США	4 510	4 970	6 791	*66*	712	16 591
18	17	United Aircraft Corp.	Росія[f]	4 440	4 400	5 545	*80*	. .	. .
19	20	General Electric	США	4 100	4 100	147 359	*3*	13 641	305 000
20	18	Oshkosh Truck	США	3 950	4 370	8 181	*48*	230	13 200
ДК	ДК	MBDA (BAE Systems, Велика Британія/EADS, транс'європейська/ Finmeccanica, Італія)	Транс'європейська	3 860	4 170	3 856	*100*	. .	. .
21	19	ITT Exelis	США	3 800	4 150	5 522	*69*	330	19 900

Місце[b]				Продаж озброєнь		Загальний продаж, 2012	% продажу озброєнь у загальному, 2012	Загальний прибуток, 2012	Загальна зайнятість, 2012
2012	2011	Компанія[c]	Країна	2012	2011				
ДК	ДК	Pratt & Whitney (United Technologies)	США	3 720	3 000	13 964	*27*	1 589	35 847
ДК	ДК	Eurocopter Group (EADS, транс'європейська)	Франція	3 700	3 540	8 051	*46*	398	22 400
22	21	Computer Sciences Corp.	США	3 690	3 860	14 993	*25*	961	90 000
ДК	ДК	CASA (EADS, транс'європейська)	Іспанія	3 640	3 950	4 134	*88*	205	7 546
23	24	DCNS	Франція	3 580	3 620	3 766	*95*	210	13 183
24	25	Textron	США	3 550	3 500	12 237	*29*	581	33 000
25	35	Vertolety Rossii (Oboronprom)[g]	Росія[f]	3 520	2 740	4 077	*86*	306	. .
26	26	Booz Allen Hamilton[h]	США	3 200	3 100	5 758	*56*	219	24 500
27	31	Babcock International Group	Велика Британія	3 190	2 850	5 140	*62*	356	. .
28	36	DynCorp	США	3 040	2 690	4 044	*75*	–9	29 000
29	23	Mitsubishi Heavy Industries	Японія[i]	3 010	3 620	35 316	*9*	1 219	31 111
30	28	Rheinmetall	Німеччина	3 000	2 980	6 046	*50*	244	21 767
31	30	CACI International	США	2 950	2 860	3 774	*78*	167	14 500
ДК	ДК	AgustaWestland (Finmeccanica)	Італія	2 940	3 450	5 454	*54*	353	13 050
32	27	Saab	Швеція	2 910	3 080	3 543	*82*	227	13 968
33	38	URS Corporation	США	2 850	2 670	10 973	*26*	311	54 000
34	37	Elbit Systems	Ізраїль	2 740	2 680	2 889	*95*	168	12 134
35	32	Rockwell Collins	США	2 590	2 810	4 726	*55*	609	19 000
ДК	ДК	EADS Astrium (EADS, транс'європейська)	Франція	2 540	2 350	7 477	*34*	398	17 000
36	41	Israel Aerospace Industries	Ізраїль	2 540	2 500	3 345	*76*	69	16 000
ДК	ДК	Sukhoi (United Aircraft Corp.)	Росія[f]	2 530	2 630	2 719	*93*	. .	. .
37	29	Hewlett-Packard[j]	США	2 500	2 960	120 357	*2*	–12 650	331 800
38	59	United Engine Corp. (Oboronprom)[g]	Росія[f]	2 500	1 440	4 170	*60*	. .	. .
39	33	ManTech International	США	2 470	2 770	2 582	*96*	95	9 700
40	34	Hindustan Aeronautics	Індія	2 410	2 740	2 679	*90*	650	. .
41	40	Alliant Techsystems	США	2 330	2 550	4 362	*53*	272	14 000
42	45	Fluor[k]	США	2 260	2 260	27 577	*8*	456	41 193
43	46	Serco[l]	Велика Британія	2 200	2 230	7 786	*28*	479	120 000

44	44	CEA	Франція	2 190	2 300	5 420	*40*	59	15 953
ДК	ДК	Alenia Aeronautica (Finmeccanica)	Італія	2 100	2 050	3 821	*55*	134	11 708
45	60	NEC	Японія[i]	2 050	1 440	38 497	*5*	381	102 375
46	57	United Shipbuilding Corp.	Росія[f]	1 950	1 570	5 253	*37*	. .	. .
47	49	Ordnance Factories[l]	Індія	1 940	2 120	2 421	*80*	. .	. .
48	43	Harris	США	1 900	2 400	5 451	*35*	31	15 200
49	48	Cobham	Велика Британія	1 890	2 160	2 772	*68*	326	9 992
50	52	ST Engineering (Temasek)	Сінгапур	1 890	1 950	5 104	*37*	461	22 000
51	39	Kawasaki Heavy Industries	Японія[i]	1 860	2 630	16 154	*11*	387	34 010
ДК	ДК	BAE Systems Australia (BAE Systems, Велика Британія)	Австралія	1 760	1 860	1 957	*90*	. .	5 500
52	53	Rafael	Ізраїль	1 700	1 940	1 732	*98*	147	6 500
53	67	Uralvagonzavod	Росія[f]	1 630	1 200	4 083	*40*	. .	. .
54	54	Samsung	Південна Корея	1 557	1 860	178 521	*1*	21 167	369 000
ДК	ДК	Samsung Techwin (Samsung)	Південна Корея	1 560	1 860	3 005	*52*	130	8 380
55	58	Mitsubishi Electric	Японія[i]	1 550	1 450	44 708	*3*	871	120 958
56	–	DSN Corp.	Японія[i]	1 530	. .	. .	. .	. .	. .
57	50	ThyssenKrupp	Німеччина	1 530	2 080	60 469	*3*	–6 000	167 961
58	65	Groupe Dassault	Франція	1 470	1 240	5 066	*29*	674	11 552
59	63	Ukroboronprom[l]	Україна	1 440	1 260	1 599	*90*	. .	. .
60	56	QinetiQ	Велика Британія	1 410	1 580	2 104	*67*	–211	9 498
61	66	Fincantieri	Італія	1 300	1 220	3 066	*42*	19	10 240
62	61	Kongsberg Gruppen	Норвегія	1 290	1 440	2 690	*48*	227	6 259
63	62	Diehl	Німеччина	1 200	1 390	3 637	*33*	39	14 369
64	55	Navantia	Іспанія	1 130	1 650	1 255	*90*	–101	5 537
65	71	Chemring Group	Велика Британія	1 130	1 080	1 173	*96*	. .	4 193
66	84	Embraer	Бразілія	1 060	860	6 241	*17*	357	18 032
67	79	Korea Aerospace Industries	Південна Корея	1 060	890	1 395	*76*	115	2 970
68	70	Triumph Group	США	1 030	1 090	3 703	*28*	297	13 900
69	72	Jacobs Engineering Group[k]	США	1 020	1 070	10 894	*9*	379	63 400
70	83	Precision Castparts	США	1 010	870	8 378	*12*	1 429	28 500
71	51	Navistar	США	1 000	2 000	12 948	*8*	–3 010	18 500
72	77	Meggitt	Велика Британія	990	940	2 545	*39*	575	10 980

Місце[b]				Продаж озброєнь		Загальний продаж, 2012	% продажу озброєнь у загальному, 2012	Загальний прибуток, 2012	Загальна зайнятість, 2012
2012	2011	Компанія[c]	Країна	2012	2011				
73	64	Krauss-Maffei Wegmann	Німеччина	980	1 250	1 031	*95*	. .	. .
74	80	Bharat Electronics	Індія	960	890	1 125	*85*	167	10 305
75	74	Moog	США	950	1 000	2 470	*39*	152	10 976
76	–	IHI Group	Японія[i]	940	440	17 546	*5*	877	. .
77	76	AAR Corp	США	930	950	2 065	*45*	68	6 700
ДК	ДК	Thales Systèmes Aéroportés (Thales)	Франція	930	. .	929	*100*	103	. .
78	73	RUAG	Швейцарія	930	1 040	1 856	*50*	86	7 739
79	69	Nexter	Франція	910	1 120	954	*95*	120	1 791
80	75	GKN	Велика Британія	900	970	10 317	*9*	932	48 000
81	92	Patria Industries	Фінляндія	890	770	981	*91*	11	3 587
ДК	ДК	Selex Galileo SpA (Finmeccanica)	Італія	880	840	1 005	*88*	72	2 684
82	47	KBR[l]	США	880	2 180	7 921	*11*	144	27 000
83	82	Cubic Corporation	США	870	870	1 381	*63*	92	8 200
84	91	LIG Nex1	Південна Корея	870	820	866	*100*	30	2 690
85	86	Aselsan	Туреччина	870	850	909	*95*	163	5 205
ДК	ДК	Thales Australia (Thales, Франція)	Австралія	840	690	1 012	*83*	. .	3 300
86	78	CAE	Канада	840	900	2 107	*40*	143	7 670
87	81	SRA International[m]	США	830	870	1 675	*50*	–68	6 100
88	95	Gencorp	США	830	740	995	*83*	–3	3 391
89	89	Bumar Group[n]	Польща	820	830	1 031	*80*	–5	9 289
90	85	Ultra Electronics	Велика Британія	820	860	1 206	*68*	183	. .
91	87	Aerospace Corp.	США	800	840	903	*89*	. .	. .
92	–	Fiat	Італія	800	860	107 913	*1*	1 814	214 836
ДК	ДК	Iveco (Fiat)	Італія	800	660	11 465	*7*	603	26 307
93	–	Esterline Technologies	США	800	690	1 992	*40*	113	12 185
94	94	Mitre[k]	США	780	770	1 421	*55*	. .	7 613
95	100	Mission Essential[k]	США	770	700	. .	. .	. .	8 000
ДК	ДК	Raytheon Australia (Raytheon, США)	Австралія	760	770	. .	. .	. .	1 480

96	–	ASC	Австралія	760	660	824	*92*	15	2 270
ДК	ДК	Selex Elsag (Finmeccanica)	Італія	750	900	1 474	*51*	64	7 020
97	97	Alion Science and Technology	США	750	730	817	*92*	–41	2 882
98	68	AM General[k]	США	740	1 130	. .	. .	. .	2 000
99	98	Teledyne Technologies	США	720	720	2 127	*34*	164	7 200
100	–	Hanwha	Південна Корея	720	. .	4 765	*15*	102	3 480

[a] Хоча відомо, що кілька китайських оборонних підприємств є достатньо потужними, щоб увійти до *Top 100*, але брак порівнянних і достовірних даних про них заважає цьому. В інших країнах, наприклад, у Казахстані, також є компанії, які могли б за обсягами продажу, за умов наявності даних про них, претендувати на внесення до *Top 100*.

[b] Місце компанії визначається на підставі вартості продажу озброєнь у 2012р. Компанії з позначкою "ДК" є дочірніми компаніями. (–) означає, що компанія належала до *Top 100* 2011р. Назви і склад компаній наведені станом на 31 грудня 2012р. Інформація про наступні зміни наводиться в цих посиланнях. Місце компанії у 2011р. може відрізнятися від зазначеного в *Щорічнику СІПРІ 2013* через постійне уточнення даних – найчастіше, через уточнення інформації самими компаніями або коригування розрахунків СІПРІ. Найсуттєвіші уточнення пояснюються в цих посиланнях.

[c] Стосовно дочірніх компаній і компаній-виробників, власниками яких є холдингові або інвестиційні компанії, найменування основної компанії наведено в дужках разом з країною, де розташовано її головний офіс.

[d] *EADS* була перейменована у *Airbus Group* у січні 2014р.

[e] *United Technologies* придбала *Goodrich* у липні 2012р. Дані за 2012р. є гіпотетичними розрахунками з припущенням, що *Goodrich* була придбана на початку 2012р. і частка її військових продажів залишалася незмінною протягом року.

[f] Через брак наявної фінансової інформації про російські оборонні компанії, дані про обсяги продажу озброєнь більшості цих компаній у 2011-2012рр. є оціночними розрахунками на підставі загальних продажів, а тому можуть містити суттєві неточності. Можливо, є також інші російські компанії, що мали б бути в Переліку, але доступні дані про них є неповними.

[g] Компанії *Vertolety Rossii* та *United Engine Corporation* є дочірніми компаніями *OPK Oboronprom*. Але оскільки повних фінансових даних про *Oboronprom* немає, то вони представлені як материнські компанії. Докладніше про консолідацію російської оборонної промисловості див.: Джексон С.Т. "Виробництво озброєнь". – *Щорічник СІПРІ 2011*; Джексон С.Т. "Виробництво озброєнь". – *Щорічник СІПРІ 2010*; Перло-Фрімен С. та ін. "100 найкрупніших компаній-виробників озброєнь у 2007р.". – *Щорічник СІПРІ 2009*, с.252-253.

[h] Дані про обсяг продажу озброєнь *Booz Allen Hamilton* відбивають продажі згідно зі звітами компанії.

[i] Дані про обсяги продажу озброєнь японськими компаніями відбивають скоріше нові контракти з МО, ніж продаж озброєнь.

[j] Дані про обсяги продажу озброєнь *Hewlett-Packard* грунтуються на даних про отримані контракти МО США (*USAspending.gov*) та МО Великої Британії (*UK Defence Statistics*). Вони можуть бути заниженими, оскільки дані США не містять інформації про таємні контракти.

[k] Дані про обсяги продажу озброєнь цими компаніями грунтуються на даних про отримані контракти МО США (*USAspending.gov*). Вони можуть бути заниженими, оскільки ці дані не містять інформації про таємні контракти.

[l] Дані про обсяги продажу озброєнь цих компаній є оціночними, а тому можуть містити суттєві неточності.

[m] Дані про обсяг продажу озброєнь *SRA International* відповідають категорії "Національна безпека". Оскільки до цієї категорії належать продажі як Міністерству внутрішньої безпеки, Міністерству юстиції (*US departments of Homeland Security and Justice*), так і МО, то ці дані є завищеними.

[n] Дані про обсяг продажу озброєнь *Bumar Group* є оціночними, а тому можуть містити суттєві неточності. *Bumar Group* була перейменована у *Polish Defence Holding* (*Polski Holding Obronny, PHO*) у травні 2013р., і у вересні 2013р. було заявлено про включення *PHO* до *Polish Armaments Group* (*Polska Grupa Zbrojeniowa, PGZ*).

Джерела та методи

Критерії відбору та джерела даних

База даних СІПРІ про оборонну промисловість містить інформацію про державні і приватні компанії, але не враховує виробничі чи обслуговуючі підрозділи підприємств зі складу ЗС. До *Top 100* внесені лише компанії, що виробляють товари та послуги військового призначення, але не холдинги чи інвестиційні компанії.

Дані про компанії отримані з наступних джерел: річні звіти та сайти компаній; новини в ділових рубриках газет, у військових журналах та Інтернет-виданнях, що спеціалізуються на військових питаннях. Враховуються також прес-релізи, маркетингові звіти, публікації урядів про укладені контракти, а також загальні огляди стосовно різних країн. За відсутності даних з цих джерел, СІПРІ використовує власні оцінки. Тематичний і географічний спектр даних значною мірою залежить від наявності інформації.

Мірою появи нової інформації, дані СІПРІ про компанії-виробники озброєнь періодично переглядаються. Через це дані з різних видань *Щорічника СІПРІ* не підлягають порівнянню. Крім того, через проблеми з отриманням даних важко домогтись однакового рівня повноти інформації, що заважає зробити надійні оцінки за всіма компаніями за кожен рік.
Порівнянні дані стосовно *Top 100* компаній за період 2002-2012рр. доступні на сайті СІПРІ *<http://www.sipri.org/research/armaments/production/recent-trends-in-arms-industry/recent-trends-in-arms-industry-2012>*.

Визначення

СІПРІ визначає “продаж озброєнь” як продаж товарів і послуг військовим споживачам – як внутрішнім, так і зовнішнім. Товарами та послугами військового призначення вважаються такі, що розроблені спеціально для військових цілей, а також технології, пов’язані з виробництвом таких товарів і послуг. Дані про продаж озброєнь не охоплюють продаж товарів широкого вжитку (наприклад, мастильних матеріалів, електроенергії, офісних комп’ютерів, послуг з прибирання приміщень, постачання уніформи і взуття). Так само військовими послугами вважаються лише послуги суто військового характеру. Вони охоплюють технічні послуги (інформаційні технології, технічне обслуговування, ремонт, технічне забезпечення оперативної діяльності) та послуги, пов’язані з діяльністю ЗС (розвідка, навчання, логістика, менеджмент військових баз, озброєна охорона в зонах конфліктів). Вони не охоплюють надання послуг суто цивільного характеру в мирний час (охорону здоров’я, прибирання, харчування, транспортні послуги), але враховують матеріально-технічне забезпечення розгорнутих військ у зонах операцій.

Визначення “продаж озброєнь” є базовим, але на практиці його важко застосувати. Ні кращих альтернатив, ні загальновизнаного стандартного визначення немає. У деяких випадках дані про обсяги продажу озброєнь відбивають лише ту частку загального продажу, яку сама компанія вважає пов’язаною з військовою діяльністю. В інших – СІПРІ використовує дані про загальний продаж “оборонними” підрозділами компаній, хоча ці підрозділи частково можуть здійснювати продаж цивільної продукції.

Коли компанії не надають даних про свої “оборонні” підрозділи, оцінки робляться на підставі інформації про укладені контракти, чинні програми виробництва озброєнь або даних, оприлюднених офіційними представниками компаній у ЗМІ чи в інших джерелах. Тому порівняння компаній за даними, наведеними в таблиці 4.9, слід робити обережно.

Дані про загальні обсяги продажу, прибутку та зайнятості стосуються компанії в цілому, а не її “оборонних” підрозділів. Ці дані відбивають загальний обсяг продажу, включно з продажами, здійсненими національними та закордонними дочірніми компаніями. Дані про прибуток означають суму, отриману після сплати податків. Дані про зайнятість наводяться станом на кінець року, за винятком компаній, що оприлюднюють лише середньорічні показники. Всі дані наводяться на підставі оцінок за фінансовий рік, поданих у щорічних звітах компаній.

Розрахунки

Усі дані надходять у національних валютах за поточними цінами. Для конвертації національних валют у долари США СІПРІ використовує дані МВФ про середньорічні ринкові валютні курси (*International Financial Statistics*). Річні зміни цих даних важко інтерпретувати, оскільки зміна доларової вартості має кілька складових: зміна обсягів продажу, рівень інфляції і коливання валютного курсу (стосується продажу в національній валюті). Продаж на міжнародних ринках озброєнь часто здійснюється в доларах. Коливання валютних курсів не впливають на доларову вартість, але значною мірою відбиваються на вартості в національних валютах. Розрахунки в доларах за постійним валютним курсом складно робити, коли невідомо, яка частка озброєнь продається на внутрішньому ринку, а яка експортується. За цих умов неможливо дати точну оцінку вартісних обсягів торгівлі озброєннями. Тому ці дані слід використовувати обережно. Це особливо стосується країн, в яких коливання валютного курсу є відчутними.

Мережа СІПРІ з оборонної промисловості

Дані про оборонну промисловість надані Мережею СІПРІ, в якій беруть участь: Вінсент Буланін (*Vincent Boulanin*, *É cole des hautes é tudes en sciences sociales*, Париж), Гюлай Гюнлюк-Сенесен (*Gülay Günlük-Şenesen*, *Istanbul University*), Янг Вон Джун (*Jang Won Joon*, *Korea Institute for Industrial Economics and Trade*, Сеул), Шінічі Коно (*Shinichi Kohno*, *Mitsubishi Research Institute*, Токіо), Валері Міранда (*Valerie Miranda*, *Istituto Affari Internazionali*, Рим), Пере Ортега (*Pere Ortega*, *Centre d’Estudis per la Pau J.M.Delàs,* Барселона).

VI. Дані про військові витрати у 2004-2013рр.

СЕМ ПЕРЛО-ФРІМЕН, НІЛ ФЕРГЮСОН, НОЕЛ КЕЛЛІ,
КАРИНА СОЛМІРАНО, ХЕЛЕН ВІЛАНД

Наведені таблиці містять дані про військові витрати в місцевій валюті за поточними цінами (таблиця 4.10), за постійними цінами (2011р.) в доларах США (таблиця 4.11) та як частку ВВП (таблиця 4.12) у 167 країнах, що внесені до Бази даних СІПРІ про військові витрати, *<http://www.sipri.org/databases/milex/>*.

Головна мета висвітлення цих даних – забезпечити зрозумілу оцінку масштабу ресурсів, що спрямовуються на збройні сили. Військові витрати є "вхідним показником", прямо не пов'язаним з "вихідним результатом" діяльності військових, таким, як військовий потенціал чи воєнна безпека. Довго- та короткострокові зміни у військових витратах можуть вказувати на кінцеві зміни у збройних силах, але подібні висновки треба робити обережно.

Дані про військові витрати країн у місцевій валюті (таблиця 4.10) – це вихідні дані для всіх інших таблиць. Ці дані наведені з метою забезпечення прозорості та порівняння з даними, повідомленими в урядових та інших джерелах. Дані про витрати в постійних цінах у доларах наведені для порівняння в часі (таблиця 4.11) та підрахунку світових, регіональних та інших підсумкових показників (таблиця 4.1 підрозділу I). Дані про витрати в поточних цінах у доларах США за 2013р. наведені для порівняння між країнами (таблиця 4.3) та регіонами (таблиця 4.1). Дані в поточних цінах у доларах США полегшують порівняння з іншими економічними показниками, часто обчисленими в таких самих одиницях. Дані про військові витрати як частку ВВП (таблиця 4.12) оцінюють частку ресурсів країни, використаних на збройні сили, тобто як показник економічного навантаження військових витрат – "військового тягаря".

Конвертація даних у постійні ціни у доларах США здійснено на основі ринкових обмінних курсів.

Дані військових витрат з різних видань Щорічника СІПРІ не слід об'єднувати, оскільки дані регулярно переглядаються та оновлюються з появою нових, точніших даних. Це, зокрема, стосується останніх років, оскільки дані про бюджетні асигнування замінюються на дані про фактичні витрати. Перегляд даних у постійних цінах у доларах США може також бути зумовлений переглядом економічної статистики, на якій грунтуються ці розрахунки. База даних СІПРІ про військові витрати для більшості країн містить вибірки даних з 1988р.

Додаткові примітки та джерела наведені після таблиць.

Таблиця 4.10. Військові витрати країн у національних валютах за 2004-2013рр.

Дані наведені за фінансові роки в національних валютах та за поточними цінами (якщо не вказано інше – із січня до грудня). Країни розміщені за регіонами та субрегіонами.

Країна	Валюта	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Африка											
Північна Африка											
Алжир[1]	млрд. динарів	202	214	225	273	334	384	422	631	723	826
Лівія[‡ ¶ 2]	млн. динарів	894	904	807	807	1 346	. .	. .	. .	3 769	. .
Марокко	млн. дирхамів	17 182	18 006	18 775	19 730	22 824	24 615	26 605	27 042	29 360	34 173
Туніс	млн. динарів	554	608	662	629	713	763	818	1 007	[1 271]	[1 540]
Екваторіальна Африка											
Ангола[‖]	млрд. кванз	68,3	119	158	156	237	263	322	342	396	588
Бенін	млрд. ЦА франків	22,1	23,6	24,5	. .	29,0	. .	. .	. .	39,9	42,5
Ботсвана[a]	млн. пул	1 464	1 446	1 642	1 961	2 372	2 359	2 372	2 581	2 527	2 500
Буркіна-Фасо[†]	млрд. ЦА франків	30,3	33,6	37,1	45,6	55,1	51,9	61,5	65,7	74,3	80,7
Бурунді[3]	млрд. франків	47,0	49,4	53,6	46,0	50,1	52,0	. .	. .	. .	85,1
Кабо-Верде	млн. ескудо	573	614	614	640	646	667	690	768	. .	785
Камерун[§]	млрд. ЦА франків	117	118	134	142	155	162	175	164	181	194
ЦАР[‡ 4]	млн. ЦА франків	7 979	8 121	. .	9 160	14 111	16 995	25 549	. .	. .	. .
Чад[5]	млрд. ЦА франків	26,7	29,3	. .	187	274	206	[112]	[114]	. .	. .
ДРК[6]	млрд. франків	55,0	78,3	96,0	106	89,5	99,1	166	220	283	394
Конго[§]	млрд. ЦА франків	40,0	42,0	44,1	50,8	63,4	. .	66,2	. .	. .	. .
Кот-д'Івуар	млрд. ЦА франків	133	132	140	155	165	198	192	169	[208]	. .
Джібуті	млн. франків	6 639	7 970	[8 800]	6 135	6 447	. .	. .	. .	. .	. .
Екваторіальна Гвінея	млрд. ЦА франків	. .	. .	. .	94,1	131	176	. .	. .	. .	. .
Ерітрея	млн. накф	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Ефіопія[b]	млн. бірів	2 920	3 009	3 005	3 453	4 000	4 000	4 750	6 486	6 500	7 500
Габон[7]	млрд. ЦА франків	65,0	60,0	58,0	(59,0)	. .	. .	62,0	. .	128	126

Гамбія‡ [8]	млн. даласі	58,0	85,3	78,2	113	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Гана‖ [9]	млн. седі	50,7	58,2	69,4	118	120	159	179	149	196	498
Гвінея[10]	млрд. франків	182	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	
Гвінея-Бісау‖	млн. ЦА франків	. .	6 391	. .	. .	. .	6 490	8 484	8 267	8 465	. .
Кенія[b]	млн. шилінгів	21 219	26 652	27 540	39 062	41 183	48 247	50 327	64 537	77 485	70 743
Лесото[a]	млн. лоті	202	218	245	292	204	468	534	385	454	466
Ліберія[b]	млн. доларів	175	458	228	214	247	491	604	959	1 179	1 025
Мадагаскар‖ [11]	млрд. аріарі	102	108	116	154	176	139	119	146	151	121
Малаві[a]	млн. квач	2 753	5 116	3 933	4 959	6 678	8 841	. .	[9 286]	[14 549]	[19 629]
Малі¶	млрд. ЦА франків	[40,9]	45,6	50,2	52,9	64,0	68,2	72,7	76,0	76,0	76,0
Маврітанія‡	млрд. угій	18,6	17,7	22,0	. .	29,4	30,1	. .	. .	. .	44,5
Маврікій[12]	млн. рупій	293	349	337	392	495 /	242 /	458	503	489	739
Мозамбік‖	млн. метикалів	1 753	1 436	1 459	1 773	2 034	2 320	2 801	. .	. .	. .
Намібія[a]	млн. доларів	1 107	1 260	1 382	1 683	2 372	2 593	3 006	3 275	3 415	3 964
Нігер	млрд. ЦА франків	16,7	17,3	. .	. .	24,0	. .	23,4	. .	35,6	. .
Нігерія	млрд. найр	85,0	88,5	99,9	122	192	224	299	369	365	381
Руанда[13]	млрд. франків	23,8	25,1	30,1	30,4	37,0 /	64,2 /	44,1	46,4	51,7	55,0
Сенегал§ ¶	млрд. ЦА франків	56,8	65,6	77,7	92,4	97,1	98,1	98,8	. .	. .	117
Сейшельські Острови	млн. рупій	87,6	81,0	79,3	102	105	118	86,4	108	126	158
Сьєрра-Леоне	млрд. леонів	62,0	68,0	[83,7]	[88,0]	[70,3]	[89,7]	[97,6]	[104]	120	131
Сомалі	шилінгів	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
ПАР[a]	млн. рендів	20 201	23 511	23 819	25 180	27 801	31 324	30 442	34 331	37 889	40 243
Південний Судан[14]	млн. фунтів	. .	. .	1 198	1 185	1 874	1 404	1 501	4 720	2 542	. .
Судан‡ ‖ [15]	млн. фунтів	3 200	2 838	3 338	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Свазіленд‡ [a] [16]	млн. ліланге́ні	283	410	392	451	[584]	[942]	[895]	[895]	[1 003]	[1 109]
Танзанія[b]	млрд. шилінгів	143	172	197	217	247	332	465	502	547	670
Того	млрд. ЦА франків	16,8	17,5	. .	. .	25,5	. .	28,1	27,8	. .	. .
Уганда[b]	млрд. шилінгів	379	393	407	462	611	581	2 070	[1 342]	[1 122]	[1 282]
Замбія‖	млн. квача	[490]	626	747	596	1 120	1 068	1 326	1 486	1 649	2 036
Зімбабве‖ [17]	млн. доларів США	256	131	(162)	. .	. .	. .	98,3	198	318	356

Країна	Валюта	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Америка											
Центральна Америка та Карибський басейн											
Беліз[a]	млн. доларів	19,4	22,1	25,4	28,2	40,5	32,5	30,1	31,1	30,0	34,5
Коста-Ріка[18]	колонів	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Куба[19]	млн. песо	1 303	1 650	1 708	1 892	2 022	2 099	2 140	2 240	. .	. .
Домініканська Республіка	млн. песо	6 436	8 305	8 621	9 153	11 629	11 587	13 239	13 326	14 061	15 498
Сальвадор[20]	млн. доларів США	162	170	185	200	209	215	226	256	273	[266]
Гватемала	млн. кетсалів	913	798	993	1 043	1 259	1 203	1 368	1 537	1 758	2 038
Гаїті[a]	гурдів	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Гондурас[21]	млн. лемпір	[1 103]	[1 179]	1 428	1 813	2 503	2 963	3 216	3 790	3 635	4 681
Ямайка[a]	млн. доларів	3 368	3 804	5 100	6 005	10 677	9 896	10 138	11 925	12 312	12 124
Мексика	млн. песо	35 314	39 467	44 496	52 235	54 977	65 615	74 517	80 396	91 907	100 102
Нікарагуа[22]	млн. кордоб	520	571	655	728	826	849	946	1 154	1 651	2 104
Панама	бальбоа	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Трінідад і Тобаго	млн. доларів	444	581	719	760	1 588	1 598	. .	. .	. .	. .
Північна Америка											
Канада[a]	млн. доларів	14 951	16 001	17 066	19 255	21 100	21 828	19 255	20 607	20 276	18 953
США[23]	млн. доларів	464 676	503 353	527 660	556 961	621 131	668 567	698 180	711 338	684 780	640 221
Південна Америка											
Аргентина	млн. песо	4 285	4 935	5 643	7 109	8 769	11 063	13 541	16 654	20 703	[24 635]
Болівія[24]	млн. болівіано	1 343	1 368	1 441	1 740	2 371	2 431	2 300	2 438	2 738	3 076
Бразілія	млн. реалів	28 608	33 080	35 686	39 887	44 841	51 283	59 819	61 788	66 379	67 819
Чілі[§ 25]	млрд. песо	1 519	1 680	1 978	2 068	2 375	2 109	2 402	2 631	2 664	[2 691]
Колумбія[26]	млрд. песо	10 664	11 405	12 577	14 082	17 810	19 496	19 787	19 048	21 035	24 297
Еквадор	млн. доларів США	710	954	950	1 310	1 646	1 949	2 094	2 454	2 590	2 803
Гайана[‡ 27]	млн. доларів	2 791	3 148	3 267	4 300	5 289	5 798	5 862	6 161	6 404	6 786
Парагвай	млрд. гуарані	[523]	[499]	[619]	684	776	882	1 024	1 266	1 500	2 057

Перу[28]	млн. нових солі	3 397	3 820	4 011	3 918	4 057	5 157	5 532	5 587	6 768	6 742
Уругвай	млн. песо	8 269	8 847	9 723	10 106	12 422	14 682	15 807	17 417	19 732	21 336
Венесуела[‖ 29]	млн. болівварів	2 740	4 292	6 436	6 377	9 286	8 631	8 683	10 229	21 299	32 136
Азія та Океанія											
Центральна та Південна Азія											
Афганістан[30]	млн. афгані	[5 404]	5 544	6 358	11 506	11 471	12 783	29 571	43 273	36 565	78 604
Бангладеш[b]	млрд. так	41,2	44,9	54,0	59,5	62,6	87,6	109	125	137	147
Індія[a 31]	млрд. рупій	965	1 035	1 102	1 190	1 518	1 993	2 146	2 373	2 573	2 845
Казахстан	млрд. тенге	58,0	78,7	100	167	185	188	221	265	[363]	426
Киргизстан[32]	млн. сомів	2 688	3 105	3 606	4 339	5 461	6 391	8 476	9 720	9 958	11 356
Непал[b ¶]	млн. рупій	10 996	11 745	11 136	11 389	14 712	17 811	19 491	22 629	20 780	27 576
Пакистан[b ‡ 33]	млрд. рупій	[253]	[293]	[306]	343	393	469	549	[652]	745	808
Шрі-Ланка	млрд. рупій	62,7	64,7	82,2	117	164	175	173	194	196	235
Таджикистан	млн. сомоні	134	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Туркменістан	манатів	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Узбекистан	млрд. сумів	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Східна Азія											
Китай[34]	млрд. юанів	[331]	[379]	[452]	[546]	[637]	[764]	[835]	[952]	[1 059]	[1 168]
Японія[a † 35]	млрд. єн	4 920	4 928	4 898	4 878	4 818	4 815	4 691	4 869	4 714	4 754
Північна Корея[36]	млрд. вон	(54,4)	(64,5)	(67,1)	(68,5)	(71,3)	(76,3)	(82,6)	(89,8)	(99,1)	(106)
Південна Корея[37]	млрд. вон	[20 421]	22 694	24 039	25 765	28 733	31 168	31 876	34 229	35 665	37 159
Монголія	млрд. тугриків	32,9	35,9	46,2	66,2	77,8	54,1	74,4	110	155	. .
Тайвань	млрд. доларів	262	258	249	268	282	302	288	295	317	313
Океанія											
Австралія[b]	млн. доларів	16 748	17 921	19 899	21 179	23 249	25 372	25 250	26 320	24 217	25 434
Фіджі[†]	млн. доларів	81,1	72,9	93,6	122	85,4	100	96,8	98,3	102	99,6
Нова Зеландія[b]	млн. доларів	1 528	1 645	1 807	1 875	2 083	2 201	2 224	2 150	2 180	2 292
Папуа-Нова Гвінея[‡ 38]	млн. кін	78,7	94,5	95,7	115	106	143	126	183	189	196

Країна	Валюта	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Південно-Східна Азія											
Бруней[a]	млн. доларів	308	449	472	492	520	505	542	516	513	516
Камбоджа	млрд. рієлів	272	296	389	383	501	977	746	826	876	981
Індонезія[39]	млрд. рупій	[21 712]	20 829	239 23	30 611	31 349	34 333	42 392	51 202	72 936	81 964
Лаос	млрд. кіпів	(121)	(125)	(135)	(140)	(150)	(119)	(134)	(150)	(160)	. .
Малайзія	млн. рінгітів	10 728	11 817	11 981	13 649	14 717	13 974	12 415	14 709	14 508	15 257
М'янма[a] [40]	млрд. к'ятів	174	198	. .	. .	. .	. .	. . ‖‖	1 297	2 104	2 051
Філіппіни[41]	млрд. песо	[69,7]	75,6	82,5	93,0	101	101	110	117	122	[147]
Сінгапур[a]	млн. доларів	8 620	9 252	9 268	10 009	10 726	11 043	11 061	11 276	11 829	12 335
Таїланд	млрд. батів	74,1	78,1	85,2	115	142	168	154	168	167	180
Тімор-Лешті[42]	млн. доларів США	6,6	9,8	24,4	[11,5]	23,7	36,5	26,4	20,5	29,8	29,2
В'єтнам[43]	млрд. донгів	14 409	16 278	20 577	28 735	34 848	40 981	49 739	55 100	(70 000)	(78 024)
Європа											
Східна Європа											
Вірменія[† 44]	млрд. драмів	52,3	64,4	78,3	95,8	121	131	148	146	153	[175]
Азербайджан[‖ 45]	млн. манатів	[224]	288	641	812	1 321	1 184	1 185	2 432	2 550	2 701
Білорусь	млрд. рублів	679	975	1 355	1 603	1 887	1 887	2 287	3 762	6 354	8 572
Грузія[†]	млн. ларі	135	388	720	1 556	1 625	1 008	810	[790]	[754]	[736]
Молдова[† ¶ 46]	млн. леїв	116	151	216	276	383	277	227	262	270	307
Росія[47]	млрд. рублів	[604]	[773]	[939]	[1 114]	[1 396]	[1 636]	[1 783]	[2 064]	[2 500]	[2 796]
Україна[§ 48]	млн. гривень	8 963	12 328	15 082	20 685	25 341	[26 077]	[29 445]	[31 251]	[36 816]	[42 666]
Західна і Центральна Європа											
Албанія[§ ¶ 49]	млн. леків	10 373	11 000	13 831	17 619	21 450	23 633	19 749	19 865	19 910	17 693
Австрія	млн. євро	2 158	2 160	2 105	2 557	2 558	2 401	2 430	2 453	2 481	2 432
Бельгія	млн. євро	3 433	3 400	3 434	3 773	4 298	4 046	3 960	3 956	4 023	3 964
Боснія і Герцеговина[† ¶ 50]	млн. марок	315	273	278	279	311	341	325	298	306	298
Болгарія[† 51]	млн. левів	1 025	1 101	1 171	1 475	1 388	1 355	1 320	1 166	1 229	1 235

Хорватія[52]	млн. кун	4 410	4 754	4 959	5 251	6 396	5 966	5 585	[5 913]	5 589	5 459
Кіпр[† ‖]	млн. євро	271	302	304	295	310	339	361	345	323	343
Чехія[53]	млн. крон	52 481	58 445	55 358	54 949	49 827	51 824	47 706	43 785	43 474	42 053
Данія	млн. крон	21 441	20 800	23 173	22 731	24 410	23 252	25 328	24 259	25 617	25 572
Естонія[‖ 54]	млн. євро	165	214	251	325	346	312	251	280	340	361
Фінляндія	млн. євро	2 131	2 206	2 281	2 203	2 468	2 591	2 567	2 697	2 390	2 456
Франція[55]	млн. євро	42 690	42 545	43 457	44 273	45 063	48 146	46 648	46 471	46 725	46 105
Німеччина	млн. євро	30 610	30 600	30 365	31 090	32 824	34 171	34 925	34 630	36 168	36 739
Греція[56]	млн. євро	5 048	5 652	6 064	6 235	7 219	7 660	6 164	5 128	4 604	4 472
Угорщина	млрд. форінтів	311	319	297	326	321	299	281	296	298	271
Ісландія[57]	млн. крон	–	–	–	–	. .	2 781	2 431	2 261	2 182	. .
Ірландія	млн. євро	887	921	949	1 003	1 081	1 019	962	935	901	901
Італія[58]	млн. євро	27 476	26 959	26 631	[26 275]	[28 156]	[27 571]	27 206	27 429	26 254	24 591
Латвія	млн. латів	124	154	206	247	280	184	138	149	144	158
Литва[59]	млн. літів	753	843	968	1 116	1 276	1 006	851	855	883	925
Люксембург	млн. євро	189	196	197	209	[199]	[199]	[250]	[221]	[233]	[230]
Македонія[60]	млн. динарів	6 683	6 259	6 149	7 272	7 229	7 000	6 044	5 859	5 719	5 869
Мальта[† ‖]	млн. євро	32,5	42,3	35,3	35,8	38,3	42,6	44,3	40,2	38,9	44,8
Чорногорія[61]	млн. євро	. .	. .	[49,7]	46,9	58,1	55,2	56,7	57,1	52,7	52,3
Нідерланди	млн. євро	7 552	7 693	8 145	8 388	8 448	8 733	8 472	8 379	8 244	7 777
Норвегія	млн. крон	32 945	31 471	32 142	34 439	35 932	38 960	39 279	40 534	41 560	42 513
Польща[62]	млн. злотих	17 479	19 078	20 541	23 774	22 525	24 661	26 505	28 015	29 266	29 354
Португалія	млн. євро	2 996	3 248	3 242	3 190	3 285	3 561	3 563	3 528	3 220	3 602
Румунія[‖]	млн. леїв	4 994	5 757	6 324	6 358	7 558	6 785	6 630	7 255	8 084	8 391
Сербія[63]	млн. динарів	43 154	41 996	47 342	56 792	61 944	65 843	67 806	72 377	[75 096]	[78 437]
Словаччина[† ‖]	млн. євро	762	848	898	929	994	967	853	763	790	748
Словенія[‖]	млн. євро	396	413	485	506	566	575	583	479	422	411
Іспанія	млн. євро	9 132	9 508	11 506	12 219	12 756	12 196	11 132	10 059	10 828	9 612
Швеція	млн. крон	40 527	41 240	41 150	43 163	39 710	38 751	42 423	41 070	42 301	42 473
Швейцарія[† ¶ 64]	млн. франків	4 357	4 339	4 174	4 231	4 439	4 413	4 292	4 417	4 306	4 684
Туреччина[‖]	млн. лір	15 568	16 232	18 747	19 664	22 014	25 033	26 674	28 779	32 524	36 338
Велика Британія[a]	млн. фунтів	29 524	30 603	31 454	33 486	36 431	37 425	37 645	37 608	36 838	37 121

Країна	Валюта	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Близький Схід											
Бахрейн[65]	млн. динарів	180	183	203	222	248	287	292	330	358	465
Єгипет[b]	млн. фунтів	14 804	15 933	17 922	19 350	21 718	22 831	25 397	25 472	27 529	30 947
Іран[a] ¶ [66]	млрд. ріалів	49 628	69 664	81 283	74 859	70 684	80 944	[102 600]	[121 600]	[132 000]	. .
Ірак[67]	млрд. динарів	(892)	(1 649)	(1 814)	(2 437)	3 428	3 473	4 190	6 908	7 061	9 207
Ізраїль[68]	млн. шекелів	[49 480]	[48 264]	[52 518]	[52 010]	[52 612]	[55 776]	[55 236]	[55 495]	[58 094]	[59 224]
Йорданія	млн. динарів	416	428	497	732	952	997	971	984	885	849
Кувейт[a]	млн. динарів	1 039	1 020	1 052	1 209	1 185	1 220	1 250	1 568	1 695	1 637
Ліван	млрд. фунтів	1 439	[1 451]	[1 521]	[1 737]	1 763	2 15 0	[2 390]	2 452	2 649	[2 918]
Оман‡ [69]	млн. ріалів	1 144	1 404	1 550	1 663	1 775	1 726	1 882	2 564	4 743	3 555
Катар	млн. ріалів	2 811	3 231	3 879	5 687	8 436	7 092	6 831	. .	. .	. .
Саудівська Аравія§ [70]	млрд. ріалів	78,4	95,1	111	133	143	155	170	182	212	251
Сирія[71]	млрд. фунтів	70,2	75,7	74,9	82,7	86,8	101	109	120	. .	. .
ОАЕ[72]	млн. дирхамів	[25 035]	[24 254]	[26 315]	[31 073]	[42 497]	[50 814]	[64 286]	[70 445]	[69 866]	. .
Ємен	млрд. ріалів	136	156	162	209	239	. .	. .	251	308	304

Примітки: див. після таблиці 4.12.

Таблиця 4.11. Військові витрати країн у доларах США в постійних цінах у 2004-2013рр. і поточних цінах – у 2013р.

Дані наведені в $ млн. у постійних цінах 2011р. та валютними курсами 2004-2013рр.; у правому стовпчику, позначеному * – в $ млн. у поточних цінах 2013р. Дані наведені за календарні роки, крім даних стосовно США, які наведені за фінансові роки. Країни розміщені за регіонами та субрегіонами.

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013*
Африка											
Північна Африка											
Алжир[1]	3 585	3 753	3 847	4 514	5 259	5 712	6 045	8 652	9 104	9 902	10 402
Лівія‡ ¶ [2]	1 085	1 069	941	885	1 338	. .	. .	. .	2 903	. .	. .
Марокко	2 413	2 504	2 528	2 603	2 904	3 101	3 319	3 343	3 583	4 077	4 064
Туніс	510	548	571	525	567	586	602	715	[856]	[978]	[948]
Екваторіальна Африка											
Ангола	1 893	2 682	3 150	2 763	3 741	3 640	3 895	3 647	3 827	5 208	6 095
Бенін	60,0	60,9	60,9	. .	65,9	. .	. .	. .	79,3	82,0	86,0
Ботсвана	395	358	352	389	416	401	376	370	345	319	298
Буркіна-Фасо†	80,8	84,3	90,8	112	122	112	134	139	152	161	163
Бурунді[3]	79,7	76,1	63,6	63,9	53,4	. .	. .	. .	57,2	57,8	60,8
Кабо-Верде	9,2	9,8	9,3	9,3	8,8	9,0	9,1	9,7	. .	9,3	9,4
Камерун§	303	299	325	341	353	358	383	347	373	390	393
ЦАР‡ [4]	21,8	21,6	. .	22,6	31,8	37	54,9	. .	. .	. .	. .
Чад[5]	67,8	68,9	. .	446	594	406	[226]	[242]	. .	. .	. .
ДРК[6]	235	275	299	282	203	154	209	239	301	402	428
Конго§	115	117	115	130	151	. .	142	. .	. .	. .	. .
Кот-д'Івуар	349	334	346	377	377	448	427	357	[435]	. .	. .
Джібуті	51,7	60,2	[64,2]	42,6	40,0	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Екваторіальна Гвінея	. .	. .	. .	256	335	429	. .	. .	. .	. .	. .
Ерітрея	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Ефіопія	533	521	471	431	345	341	345	332	313	315	375
Габон[7]	163	145	142	(138)	. .	. .	133	. .	264	263	254
Гамбія‡ [8]	2,7	3,7	3,4	4,6	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013*
Гана[9]	79,3	79,0	85,0	130	114	127	129	98,8	119	272	306
Гвінея[10]	103	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Гвінея-Бісау	. .	16,9	. .	. .	. .	14,8	18,9	17,5	17,6	. .	. .
Кенія	525	553	547	613	585	597	633	647	731	724	861
Лесото	42,8	43,6	45,9	50,0	36,4	60,2	74,8	58,2	56,7	56,4	48,0
Ліберія	. .	11,4	5,2	4,3	4,3	7,9	9,1	13,3	13,9	13,3	14,3
Мадагаскар[11]	104	92,9	89,5	108	114	82,0	64,3	72,0	69,9	52,8	55,0
Малаві	29,6	48,5	39,7	40,9	50,0	61,3	. .	[44,5]	[69,7]	[76,8]	[50,7]
Малі	[110]	116	126	130	145	150	158	161	153	153	154
Маврітанія‡	104	88,4	103	. .	120	120	. .	. .	. .	145	149
Маврікій[12]	16,1	16,4	16,0	15,7	17,4	18,7	17,0	17,5	16,4	23,7	24,1
Мозамбік	112	85,7	76,9	86,4	89,9	99,3	106	. .	. .	. .	. .
Намібія	224	248	262	292	362	384	420	442	437	465	396
Нігер	44,4	42,6	. .	. .	53,1	. .	51,0	. .	75,2	. .	. .
Нігерія	1 159	1 024	1 067	1 239	1 740	1 825	2 143	2 386	2 102	1 995	2 411
Руанда[13]	70,7	68,4	75,3	69,8	73,5	77,0	76,5	75,4	76,8	79,1	82,2
Сенегал§ ¶	145	165	191	215	213	218	217	. .	. .	242	237
Сейшельські Острови	13,5	12,4	12,2	14,8	11,2	9,5	7,2	8,7	9,5	11,3	13,1
Сьєрра-Леоне	33,2	32,5	[36,5]	[34,4]	[23,9]	[28,0]	[26,1]	[24,0]	24,4	24,2	30,3
Сомалі	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
ПАР	4 190	4 592	4 593	4 487	4 396	4 602	4 446	4 594	4 834	4 894	4 108
Південний Судан[14]	. .	. .	. .	. .	. .	. .	736	1 047	653	. .	. .
Судан‡ [15]	2 650	2 166	2 376	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Свазіленд‡ [16]	60,8	79,6	79,2	80,6	[90,4]	[130]	[132]	[123]	[123]	[128]	[112]
Танзанія	158	170	186	195	198	221	286	307	288	308	380
Того	46,4	45,4	. .	. .	59,0	. .	61,8	59,0	. .	. .	. .
Уганда	272	272	263	269	297	292	624	[676]	[428]	[398]	[465]
Замбія	[212]	229	250	180	302	254	290	306	318	367	377
Зімбабве[17]	185	139	(128)	. .	. .	. .	102	198	307	334	356

Америка

Центральна Америка та Карибський басейн											
Беліз	11,2	12,2	13,5	14,7	18,8	17,6	14,8	15,4	15,0	16,2	16,7
Коста-Ріка[18]	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Куба[19]	57,4	72,7	75,2	83,4	89,1	92,5	94,3	98,9	. .	. .	. .
Домініканська Республіка	259	321	310	310	356	350	376	349	355	374	371
Сальвадор[20]	211	212	221	229	224	228	237	256	269	257	[266]
Гватемала	182	147	172	170	182	170	187	197	218	241	259
Гаїті	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Гондурас[21]	[94,2]	[92,5]	106	126	156	175	182	201	183	223	230
Ямайка	86,1	82,7	98,4	109	147	142	126	134	133	121	122
Мексика	3 797	4 081	4 440	5 013	5 019	5 689	6 203	6 472	7 106	7 471	7 838
Нікарагуа[22]	43,7	43,7	46,0	46,0	43,6	43,1	45,6	51,5	68,7	81,3	85,3
Панама	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Трінідад і Тобаго	57,7	121	144	159	188	288	. .	. .	. .	. .	. .
Північна Америка											
Канада	17 062	17 811	18 640	20 322	21 900	22 900	20 684	20 474	20 257	18 704	18 460
США[23]	553 441	579 831	588 837	604 292	649 003	701 048	720 282	711 338	671 097	618 681	640 221
Південна Америка											
Аргентина	1 931	2 028	2 091	2 421	2 750	3 264	3 607	4 052	4 578	[4 929]	[4 511]
Болівія[24]	307	296	299	333	398	394	364	351	377	404	445
Бразілія	24 494	26 503	27 442	29 596	31 489	34 335	38 129	36 932	37 650	36 165	31 456
Чілі[§ 25]	4 040	4 335	4 937	4 944	5 222	4 569	5 131	5 440	5 347	[5 309]	[5 435]
Колумбія[26]	7 868	8 011	8 470	8 985	10 621	11 158	11 072	10 307	11 031	12 465	13 003
Еквадор	945	1 240	1 198	1 616	1 873	2 109	2 188	2 454	2 464	2 596	2 803
Гайана[‡ 27]	20,9	22,0	21,4	25,1	28,6	30,4	30,2	30,2	30,7	31,2	33,2
Парагвай	[202]	[181]	[204]	209	215	238	264	302	345	458	477
Перу[28]	1 487	1 646	1 694	1 626	1 591	1 965	2 076	2 029	2 380	2 638	2 865
Уругвай	687	702	725	697	794	877	885	902	945	942	1 042
Венесуела[29]	2 676	3 615	4 770	3 981	4 447	3 253	2 553	2 385	4 102	4 487	5 313

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013*
Азія та Океанія											
Центральна та Південна Азія											
Афганістан[30]	[203]	183	192	303	250	299	631	877	752	1 333	1 293
Бангладеш	916	928	999	1 052	1 039	1 212	1 469	1 578	1 625	1 636	1 818
Індія[31]	33 879	36 054	36 225	36 664	41 585	48 963	49 159	49 634	49 059	49 091	47 378
Казахстан	747	942	1 102	1 658	1 574	1 485	1 635	1 804	[2 355]	2 599	2 799
Киргизстан[32]	118	131	144	157	159	174	214	211	210	221	234
Непал¶	236	261	245	227	237	265	276	285	268	272	258
Пакистан ‡ [33]	[6 146]	[6 397]	[6 503]	6 548	6 176	6 362	6 597	[6 955]	7 375	7 637	7 641
Шрі-Ланка	1 159	1 073	1 239	1 517	1 737	1 794	1 672	1 750	1 656	1 854	1 823
Таджикистан	59,6	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Туркменістан	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Узбекистан	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Східна Азія											
Китай[34]	[63 600]	[71 500]	[83 900]	[96 800]	[107 000]	[129 000]	[136 000]	[147 000]	[160 000]	[171 000]	[188 000]
Японія† [35]	61 201	61 288	60 892	60 574	59 140	59 735	59 003	60 452	59 571	59 431	48 604
Північна Корея[36]	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Південна Корея[37]	[22 859]	24 722	25 613	26 773	28 525	30 110	29 912	30 884	31 484	32 352	33 937
Монголія	53,8	52,1	63,9	83,8	78,8	51,6	64,4	87,2	107	. .	. .
Тайвань	9 783	9 413	9 031	9 556	9 730	10 478	9 904	9 998	10 566	10 288	10 530
Океанія											
Австралія	20 687	21 414	22 562	23 947	24 820	26 676	27 006	26 610	25 555	24 638	23 963
Фіджі†	63,7	56,0	70,1	87,0	56,6	64,2	58,7	54,8	55,1	52,2	54,2
Нова Зеландія	1 488	1 504	1 583	1 649	1 705	1 808	1 825	1 727	1 695	1 732	1 833
Папуа-Нова Гвінея‡ [38]	47,5	56,1	55,5	66,0	55,1	69,4	57,6	77,3	77,9	77,0	87,2
Південно-Східна Азія											
Бруней	290	351	395	409	422	414	432	415	407	402	412
Камбоджа	111	114	140	128	135	264	194	204	210	228	243

Індонезія[39]	[4 194]	3 643	3 699	4 448	4 150	4 336	5 092	5 838	7 975	8 356	7 840
Лаос	(22,1)	(21,3)	(21,6)	(21,4)	(21,3)	(16,9)	(18,0)	(18,7)	(19,1)	. .	. .
Малайзія	4 248	4 544	4 447	4 965	5 078	4 793	4 187	4 807	4 664	4 809	4 842
М'янма[40]	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	2 211
Філіппіни[41]	[2 279]	2 322	2 401	2 630	2 630	2 532	2 657	2 701	2 739	[3 208]	[3 472]
Сінгапур	8 138	8 645	8 718	9 055	9 126	9 430	9 250	8 921	8 890	9 077	9 759
Таїланд	3 047	3 070	3 199	4 216	4 962	5 917	5 227	5 520	5 331	5 622	5 874
Тімор-Лешті[42]	. .	12,6	25,1	[31,6]	28,9	44,2	30,0	20,5	26,7	23,6	29,2
В'єтнам[43]	1 507	1 572	1 850	2 386	2 350	2 581	2 878	2 686	(3 128)	(3 205)	(3 387)
Європа											
Східна Європа											
Вірменія[† 44]	199	244	288	337	392	408	427	391	400	[428]	[427]
Азербайджан[45]	[550]	644	1 322	1 438	1 936	1 708	1 618	3 079	3 195	3 264	3 440
Білорусь	374	487	632	690	707	626	704	756	802	921	965
Грузія[†]	134	357	607	1 201	1 140	695	521	[469]	[451]	[442]	[443]
Молдова[† ¶ 46]	18,2	21,2	26,9	30,6	37,7	27,3	20,8	22,3	22,0	23,9	24,4
Росія[47]	[40 870]	[46 446]	[51 404]	[55 954]	[61 484]	[64 504]	[65 807]	[70 238]	[80 995]	[84 864]	[87 836]
Україна[§ 48]	2 694	3 263	3 661	4 449	4 352	[3 865]	[3 990]	[3 922]	[4 595]	[5 327]	[5 338]
Західна і Центральна Європа											
Албанія[§ ¶ 49]	126	130	160	198	233	251	202	197	193	168	167
Австрія	3 471	3 396	3 262	3 879	3 759	3 510	3 490	3 411	3 367	3 230	3 230
Бельгія	5 620	5 415	5 373	5 798	6 321	5 953	5 702	5 502	5 441	5 287	5 264
Боснія і Герцеговина[† ¶ 50]	283	237	227	225	234	257	239	212	213	204	203
Болгарія[† 51]	1 097	1 122	1 113	1 293	1 083	1 029	978	829	849	841	838
Хорватія[52]	1 016	1 060	1 071	1 103	1 266	1 153	1 069	[1 106]	1 011	959	957
Кіпр[†]	451	490	481	456	457	499	518	480	438	461	455
Чехія[53]	3 541	3 872	3 576	3 449	2 941	3 027	2 748	2 474	2 379	2 259	2 149
Данія	4 640	4 422	4 835	4 663	4 843	4 553	4 847	4 518	4 659	4 614	4 553
Естонія[54]	317	395	444	538	519	470	366	389	455	467	479
Фінляндія	3 390	3 480	3 542	3 338	3 593	3 772	3 692	3 751	3 233	3 244	3 262

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013*
Франція[55]	66 526	65 123	65 470	65 691	65 037	69 426	66 251	64 633	63 736	62 272	61 228
Німеччина	47 726	46 983	45 899	45 940	47 259	49 046	49 583	48 164	49 312	49 297	48 790
Греція[56]	8 804	9 520	9 898	9 891	10 995	11 527	8 859	7 132	6 310	6 177	5 939
Угорщина	2 162	2 141	1 919	1 955	1 817	1 619	1 452	1 472	1 401	1 245	1 210
Ісландія[57]	–	–	–	–	. .	26,3	21,8	19,5	17,9	. .	. .
Ірландія	1 392	1 410	1 398	1 408	1 459	1 440	1 373	1 301	1 232	1 220	1 197
Італія[58]	44 011	42 342	40 976	[39 736]	[41 160]	[40 002]	38 876	38 149	35 436	32 663	32 657
Латвія	382	444	559	609	597	379	287	297	281	307	299
Литва[59]	418	456	504	550	567	428	357	345	345	357	355
Люксембург	311	314	308	319	[294]	[293]	[360]	[307]	[316]	[306]	[305]
Македонія[60]	181	169	161	186	171	167	142	132	125	125	127
Мальта†	53,8	67,9	55,1	55,2	56,6	61,7	63,4	55,9	52,8	59,7	59,5
Чорногорія[61]	. .	. .	[84,3]	76,2	86,8	79,7	81,4	79,4	70,7	68,3	69,5
Нідерланди	11 802	11 821	12 375	12 541	12 325	12 590	12 061	11 654	11 192	10 258	10 328
Норвегія	6 764	6 365	6 352	6 757	6 794	7 210	7 099	7 232	7 363	7 398	7 235
Польща[62]	7 234	7 733	8 235	9 309	8 452	8 912	9 326	9 455	9 538	9 431	9 257
Португалія	4 813	5 102	4 957	4 744	4 762	5 205	5 294	4 866	4 359	4 842	4 784
Румунія	2 549	2 697	2 779	2 665	2 937	2 498	2 300	2 380	2 566	2 548	2 521
Сербія[63]	1 165	976	985	1 110	1 077	1 059	1 028	987	[954]	[919]	[921]
Словаччина†	1 303	1 412	1 432	1 440	1 474	1 410	1 233	1 061	1 061	988	994
Словенія	662	675	773	778	823	829	825	666	573	544	545
Іспанія	15 230	15 339	17 932	18 527	18 584	17 820	15 977	13 990	14 700	12 822	12 765
Швеція	6 962	7 053	6 943	7 125	6 337	6 215	6 726	6 324	6 459	6 469	6 519
Швейцарія† ¶ [64]	5 199	5 117	4 871	4 902	5 021	5 016	4 844	4 974	4 881	5 321	5 053
Туреччина	16 551	15 668	16 511	15 924	16 142	17 276	16 955	17 181	17 832	18 682	19 085
Велика Британія	57 665	58 150	58 527	60 375	63 070	64 297	62 942	60 284	57 717	56 231	57 891

Близький Схід											
Бахрейн[65]	559	553	602	637	688	774	774	878	928	1 172	1 236
Єгипет	4 945	4 936	5 050	5 086	3 569	4 597	4 473	4 287	4 170	4 303	4 255
Іран[¶ 66]	12 199	15 128	16 384	13 636	10 188	9 809	[11 043]	[11 007]	[9 573]	. .	. .
Ірак[67]	(1 886)	(2 545)	(1 828)	(2 729)	3 407	3 231	3 789	5 905	5 688	7 251	7 896
Ізраїль[68]	[16 514]	[15 898]	[16 940]	[16 691]	[16 143]	[16 562]	[15 972]	[15 510]	[15 964]	[16 019]	[16 032]
Йорданія	850	845	924	1 290	1 460	1 539	1 428	1 385	1 190	1 078	1 196
Кувейт	5 225	5 056	4 998	5 309	4 888	4 782	4 716	5 393	5 855	5 644	5 815
Ліван	1 280	[1 300]	[1 291]	[1 417]	1 298	1 564	[1 665]	1 627	1 649	[1 709]	[1 936]
Оман[‡ 69]	4 145	4 997	5 343	5 413	5 154	4 822	5 094	6 668	11 985	8 738	9 246
Катар	1 164	1 229	1 320	1 700	2 193	1 938	1 913	. .	. .	. .	. .
Саудівська Аравія[§ 70]	28 850	34 763	39 600	45 617	44 771	46 011	47 881	48 531	54 913	62 760	66 996
Сирія[71]	2 326	2 339	2 104	2 236	2 027	2 301	2 366	2 495	. .	. .	. .
ОАЕ[72]	[10 199]	[9 304]	[9 238]	[9 816]	[11 959]	[14 080]	[17 657]	[19 182]	[18 898]	. .	. .
Ємен	1 367	1 405	1 315	1 572	1 511	. .	. .	1 164	1 219	1 074	1 416

Примітки: див. після таблиці 4.12.

Таблиця 4.12. Військові витрати країн у відсотках ВВП у 2004-2013рр.

Країни розміщені за регіонами та субрегіонами. Дані за 2013р. грунтуються на прогнозах ВВП, узятих з бази даних МВФ "Перспективи світової економіки" (*World Economic Outlook*), станом на жовтень 2013р. Дані за 2013р. можуть мати більшу похибку, ніж дані за попередні роки.

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Африка										
Північна Африка										
Алжир[1]	3,3	2,8	2,6	2,9	3,0	3,8	3,5	4,4	4,5	4,8
Лівія[‡ ¶ 2]	1,9	1,4	1,0	0,9	1,2	. .	. .	. .	3,3	. .
Марокко	3,4	3,4	3,3	3,2	3,3	3,4	3,5	3,4	3,5	3,8
Туніс	1,6	1,5	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,5	[1,8]	[2,0]
Екваторіальна Африка										
Ангола	4,1	4,5	4,4	3,4	3,7	4,3	4,2	3,5	3,6	4,8
Бенін	1,0	1,0	1,0	. .	1,0	. .	. .	. .	1,1	1,0
Ботсвана	3,1	2,9	2,7	2,8	3,0	3,3	2,5	2,4	2,3	2,0
Буркіна-Фасо[†]	1,1	1,2	1,4	1,6	1,9	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4
Бурунді[3]	6,6	4,4	3,5	3,4	2,7	. .	. .	. .	2,4	2,3
Кабо-Верде	0,7	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	. .	0,5
Камерун[§]	1,4	1,3	1,4	1,5	1,4	1,4	1,5	1,3	1,3	1,3
ЦАР[‡ 4]	1,2	1,1	. .	1,1	1,5	1,7	2,5	. .	. .	. .
Чад[5]	1,1	0,9	. .	5,5	7,1	6,2	[2,8]	[2,6]	. .	. .
ДРК[6]	2,1	2,3	2,4	2,1	1,4	1,1	1,4	1,5	1,8	2,3
Конго[§]	1,7	1,3	1,1	1,4	1,4	. .	1,2	. .	. .	. .
Кот-д'Івуар	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,8	1,7	1,5	[1,7]	. .
Джібуті	5,6	6,4	[6,4]	4,1	3,7	. .	. .	. .	. .	. .
Екваторіальна Гвінея	. .	. .	. .	1,8	1,9	3,7	. .	. .	. .	. .
Ерітрея	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Ефіопія	2,5	2,3	1,7	1,3	1,1	1,0	0,9	0,8	0,7	0,7

Габон[7]	1,7	1,3	1,1	(1,1)	. .	. .	0,9	. .	1,4	1,3
Гамбія[‡ 8]	0,4	0,5	0,4	0,6	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Гана[9]	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,2	0,3	0,6
Гвінея[10]	2,0	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Гвінея-Бісау	. .	2,1	. .	. .	. .	1,7	2,0	1,8	1,8	. .
Кенія	1,6	1,7	1,7	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	2,1	1,9
Лесото	2,5	2,5	2,5	2,5	1,7	2,8	3,2	2,3	2,2	2,0
Ліберія	. .	1,2	0,5	0,4	0,4	0,6	0,7	0,9	0,8	0,7
Мадагаскар[11]	1,2	1,1	1,0	1,1	1,1	0,8	0,7	0,7	0,7	0,5
Малаві	0,8	1,4	1,0	0,9	1,0	1,2	. .	[0,8]	[1,3]	[1,4]
Малі	[1,6]	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,4
Маврітанія[‡]	3,8	3,1	2,7	. .	3,5	4,0	. .	. .	. .	4,0
Маврікій[12]	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
Мозамбік	1,4	0,9	0,8	0,9	0,8	0,9	0,9	. .	. .	. .
Намібія	2,5	2,6	2,5	2,6	3,0	3,4	3,6	3,5	3,2	3,3
Нігер	1,1	1,0	. .	. .	1,0	. .	0,8	. .	1,0	. .
Нігерія	0,7	0,6	0,5	0,6	0,8	0,9	1,0	1,1	1,0	1,0
Руанда[13]	2,0	1,7	1,8	1,5	1,4	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1
Сенегал[§ ¶]	1,3	1,4	1,6	1,7	1,6	1,6	1,6	. .	. .	1,5
Сейшельські Острови	1,9	1,6	1,4	1,5	1,2	1,0	0,7	0,8	0,9	1,0
Сьєрра-Леоне	1,6	1,4	[1,5]	[1,4]	[1,0]	[1,1]	[1,0]	[0,8]	0,6	0,6
Сомалі	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
ПАР	1,4	1,4	1,3	1,2	1,2	1,3	1,2	1,1	1,2	1,2
Південний Судан[14]	. .	. .	. .	. .	. .	. .	4,3	5,8	9,4	. .
Судан[‡ 15]	4,7	3,3	3,4	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Свазіленд[‡ 16]	1,7	2,0	1,9	1,8	[2,1]	[3,0]	[3,0]	[2,8]	[2,8]	[2,9]
Танзанія	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	1,2	1,3	1,2	1,2
Того	1,6	1,6	. .	. .	1,8	. .	1,8	1,6	. .	. .
Уганда	2,5	2,4	2,2	2,0	2,2	2,0	3,8	[4,4]	[2,5]	[2,2]
Замбія	[1,9]	2,0	1,9	1,3	2	1,7	1,7	1,6	1,6	1,7
Зімбабве[17]	4,1	2,1	(2,9)	. .	. .	. .	1,3	2,2	3,2	3,4

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Америка										
Центральна Америка та Карибський басейн										
Беліз	0,9	1,0	1,0	1,1	1,4	1,3	1,1	1,1	1,0	1,0
Коста-Ріка[18]	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Куба[19]	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Домініканська Республіка	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6
Сальвадор[20]	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	[0,8]
Гватемала	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
Гаїті	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Гондурас[21]	[0,7]	[0,6]	0,7	0,8	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0	1,2
Ямайка	0,5	0,5	0,6	0,7	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8
Мексика	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
Нікарагуа[22]	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,7	0,8
Панама	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Трінідад і Тобаго	0,3	0,5	0,5	0,5	0,6	1,3	. .	. .	. .	. .
Північна Америка										
Канада	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,4	1,2	1,2	1,1	1,0
США[23]	3,9	4,0	3,9	4,0	4,3	4,8	4,8	4,7	4,4	3,8
Південна Америка										
Аргентина	1,0	0,9	0,9	0,9	0,8	1,0	0,9	0,9	1,0	[0,9]
Болівія[24]	1,9	1,8	1,6	1,7	2,0	2,0	1,7	1,5	1,5	1,5
Бразілія	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,5	1,5	1,4
Чілі[§ 25]	2,5	2,4	2,4	2,3	2,5	2,2	2,2	2,2	2	[1,9]
Колумбія[26]	3,5	3,4	3,3	3,3	3,7	3,9	3,6	3,1	3,2	3,4
Еквадор	0,7	0,9	0,8	1,1	1,2	1,4	1,4	1,5	1,8	1,7
Гайана[‡ 27]	1,8	1,9	1,8	2,0	2,2	2,3	1,3	1,2	1,1	1,1
Парагвай	[1,1]	[0,9]	[1,0]	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2	1,3	1,6

Перу[28]	1,4	1,5	1,3	1,2	1,1	1,4	1,3	1,1	1,3	1,4
Уругвай	2,1	2,1	2,1	1,8	2,0	2,2	2,0	1,9	1,9	1,9
Венесуела[29]	1,3	1,4	1,6	1,3	1,4	1,2	0,9	0,8	1,3	1,4
Азія та Океанія										
Центральна та Південна Азія										
Афганістан[30]	[2,2]	1,8	1,8	2,4	2,2	2,0	3,7	4,8	3,6	6,3
Бангладеш	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,2	1,3	1,3	1,2
Індія[31]	2,8	2,8	2,5	2,3	2,6	2,9	2,7	2,6	2,5	2,5
Казахстан	1,0	1,0	1,0	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	[1,2]	1,3
Киргизстан[32]	2,8	3,1	3,2	3,1	2,9	3,2	3,8	3,4	3,3	3,3
Непал¶	1,6	1,7	1,6	1,4	1,3	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3
Пакистан ‡ [33]	[3,7]	[3,6]	[3,5]	3,2	2,9	2,9	2,8	[2,9]	3,0	3,0
Шрі-Ланка	3,0	2,6	2,8	3,3	3,7	3,6	3,1	3,0	2,6	2,8
Таджикистан	2,2	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Туркменістан	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Узбекистан	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Східна Азія										
Китай[34]	[2,1]	[2,1]	[2,1]	[2,1]	[2,0]	[2,2]	[2,1]	[2,0]	[2,0]	[2,0]
Японія† [35]	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Північна Корея[36]	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Південна Корея[37]	[2,5]	2,6	2,6	2,6	2,8	2,9	2,7	2,8	2,8	2,8
Монголія	1,4	1,2	1,1	1,3	1,2	0,8	0,9	1,0	1,1	. .
Тайвань	2,3	2,2	2,0	2,1	2,2	2,4	2,1	2,2	2,3	2,2
Океанія										
Австралія	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,8	1,7	1,6
Фіджі†	1,7	1,4	1,7	2,2	1,5	1,8	1,6	1,5	1,4	1,3
Нова Зеландія	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0
Папуа-Нова Гвінея‡ [38]	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5	0,6	0,5	0,6	0,6	0,5

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Південно-Східна Азія										
Бруней	2,5	2,6	2,6	2,6	2,5	3,3	3,2	2,5	2,5	2,5
Камбоджа	1,3	1,2	1,3	1,1	1,2	2,3	1,6	1,6	1,6	1,6
Індонезія[39]	[0,9]	0,8	0,7	0,8	0,6	0,6	0,7	0,7	0,9	0,9
Лаос	(0,5)	(0,4)	(0,4)	(0,4)	(0,3)	(0,3)	(0,3)	(0,2)	(0,2)	. .
Малайзія	2,3	2,2	2,0	2,1	1,9	2,0	1,6	1,7	1,5	1,5
М'янма[40]	1,9	1,6	. .	. .	. .	. .	. .	2,6	4,6	4,5
Філіппіни[41]	[1,4]	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	[1,3]
Сінгапур	4,5	4,4	4,0	3,7	3,9	4,0	3,5	3,4	3,4	3,4
Таїланд	1,1	1,1	1,1	1,3	1,6	1,9	1,5	1,6	1,5	1,5
Тімор-Лешті[42]	. .	0,3	0,5	[0,7]	0,5	0,9	0,5	0,3	0,4	0,4
В'єтнам[43]	2,0	1,9	2,1	2,5	2,3	2,5	2,5	2,2	(2,4)	(2,3)
Європа										
Східна Європа										
Вірменія[† 44]	2,7	2,9	2,9	3,0	3,4	4,2	4,3	3,9	3,8	[4,0]
Азербайджан[45]	[2,6]	2,3	3,4	2,9	3,3	3,3	2,8	4,7	4,7	4,7
Білорусь	1,4	1,5	1,7	1,6	1,5	1,4	1,4	1,3	1,2	1,3
Грузія[†]	1,4	3,3	5,2	9,2	8,5	5,6	3,9	[3,2]	[2,9]	[2,8]
Молдова[† ¶ 46]	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3
Росія[47]	[3,5]	[3,6]	[3,5]	[3,4]	[3,3]	[4,1]	[3,8]	[3,7]	[3,9]	[4,1]
Україна[§ 48]	2,6	2,8	2,8	2,9	2,7	[2,9]	[2,7]	[2,4]	[2,6]	[3,0]
Західна і Центральна Європа										
Албанія[§ ¶ 49]	1,4	1,4	1,6	1,8	2,0	2,1	1,6	1,5	1,5	1,3
Австрія	0,9	0,9	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8
Бельгія	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0
Боснія і Герцеговина[† ¶ 50]	1,9	1,5	1,3	1,1	1,1	1,2	1,2	1,0	1,0	0,9
Болгарія[† 51]	2,6	2,4	2,3	2,5	2,0	2,0	1,9	1,5	1,6	1,6

Хорватія[52]	1,8	1,8	1,7	1,6	1,9	1,8	1,7	[1,8]	1,7	1,6
Кіпр[†]	2,1	2,2	2,1	1,9	1,8	2,0	2,1	1,9	1,8	2,1
Чехія[53]	1,9	2,0	1,7	1,6	1,3	1,4	1,3	1,1	1,1	1,1
Данія	1,5	1,3	1,4	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
Естонія[54]	1,7	1,9	1,9	2,1	2,1	2,3	1,8	1,7	2,0	2,0
Фінляндія	1,4	1,4	1,4	1,2	1,3	1,5	1,4	1,4	1,2	1,2
Франція[55]	2,6	2,5	2,4	2,3	2,3	2,6	2,4	2,3	2,3	2,2
Німеччина	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,3	1,4	1,4
Греція[56]	2,7	2,9	2,9	2,8	3,1	3,3	2,7	2,4	2,3	2,4
Угорщина	1,5	1,4	1,3	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	0,9
Ісландія[57]	–	–	–	–	. .	0,2	0,2	0,1	0,1	. .
Ірландія	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
Італія[58]	2,0	1,9	1,8	[1,7]	[1,8]	[1,8]	1,8	1,7	1,7	1,6
Латвія	1,7	1,7	1,9	1,7	1,7	1,4	1,1	1,0	0,9	1,0
Литва[59]	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	0,9	0,8	0,8	0,8
Люксембург	0,7	0,6	0,6	0,6	[0,5]	[0,6]	[0,6]	[0,5]	[0,5]	[0,5]
Македонія[60]	2,5	2,1	1,9	2,0	1,8	1,7	1,4	1,3	1,2	1,2
Мальта[†]	0,7	0,9	0,7	0,7	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6
Чорногорія[61]	. .	. .	[2,3]	1,7	1,9	1,9	1,8	1,8	1,6	1,5
Нідерланди	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5	1,4	1,4	1,4	1,3
Норвегія	1,9	1,6	1,5	1,5	1,4	1,6	1,5	1,5	1,4	1,4
Польща[62]	1,9	1,9	1,9	2,0	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8	1,8
Португалія	2,0	2,1	2,0	1,9	1,9	2,1	2,1	2,0	1,9	2,2
Румунія	2,0	2,0	1,8	1,5	1,5	1,4	1,3	1,3	1,4	1,3
Сербія[63]	3,1	2,5	2,4	2,5	2,3	2,4	2,4	2,3	[2,2]	[2,1]
Словаччина[†]	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	1,3	1,1	1,1	1,0
Словенія	1,5	1,4	1,6	1,5	1,5	1,6	1,6	1,3	1,2	1,2
Іспанія	1,1	1,0	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	0,9	1,1	0,9
Швеція	1,5	1,5	1,4	1,4	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2
Швейцарія[† ¶ 64]	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,7	0,8
Туреччина	2,8	2,5	2,5	2,3	2,3	2,6	2,4	2,2	2,3	2,3
Велика Британія	2,4	2,4	2,3	2,3	2,4	2,6	2,5	2,4	2,4	2,3

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Близький Схід										
Бахрейн[65]	3,6	3,0	2,9	2,7	2,6	3,3	3,0	3,0	3,1	3,9
Єгипет	3,0	2,9	2,7	2,5	2,3	2,1	2,0	1,9	1,7	1,7
Іран¶ [66]	3,1	3,5	3,5	2,7	2,1	2,2	[2,2]	[2,1]	[1,9]	. .
Ірак[67]	(1,7)	(2,2)	(1,9)	(2,2)	2,2	2,7	2,6	3,3	2,8	3,6
Ізраїль[68]	[8,7]	[8,0]	[7,8]	[7,2]	[6,9]	[6,9]	[6,4]	[6,0]	[5,8]	[5,6]
Йорданія	5,1	4,8	4,7	6,0	6,1	5,9	5,0	4,8	4,0	3,5
Кувейт	5,8	4,3	3,5	3,6	3,0	4,0	3,6	3,4	3,2	3,2
Ліван	4,4	[4,4]	[4,5]	[4,6]	3,9	4,1	[4,2]	4,1	4,2	[4,4]
Оман‡ [69]	12,1	11,8	11,0	10,3	7,6	9,3	8,3	9,5	15,8	11,3
Катар	2,4	2,0	1,8	2,0	2,0	2,0	1,5	. .	. .	. .
Саудівська Аравія§ [70]	8,1	7,7	7,7	8,5	7,4	9,6	8,6	7,2	7,9	9,3
Сирія[71]	5,5	5,0	4,4	4,1	3,6	4,0	4,1	. .	. .	. .
ОАЕ[72]	[4,6]	[3,7]	[3,2]	[3,3]	[3,7]	[5,1]	[5,7]	[5,2]	[4,7]	. .
Ємен	4,7	4,3	3,6	4,1	3,9	. .	. .	3,0	3,4	2,9

. . – даних немає або вони непридатні для використання; "–" – нульова або дуже незначна величина; ( ) – недостовірні дані; [ ] – оцінка СІПРІ; / – зміна фінансового року; ||| – розрив серії даних (дані перед цим символом можуть бути не пов'язані з даними після символу).

[a] Фінансовий рік починається у квітні зазначеного року та завершується в березні наступного року.

[b] Фінансовий рік починається в липні зазначеного року та завершується в червні наступного року.

† Дані не враховують військові пенсії.

‡ Дані стосуються лише поточних витрат (тобто, не враховують капітальні витрати).

§ Дані стосуються ухваленого бюджету, а не фактичних витрат.

¶ Дані не враховують витрати на воєнізовані формування.

|| Ці країни змінили чи демінували валюту; всі дані конвертовані в нову валюту.

[1] Дані стосовно Алжиру є бюджетними показниками. Уряд Алжиру оприлюднив додатковий бюджет, де загальні витрати були збільшені на 35%. Невідомо, чи була частина цих додаткових коштів спрямована на військові витрати.

[2] Дані стосовно Лівії не враховують витрати на розвиток, які у 2008р. сягнули 1 000 млн. динарів. Дані за 2012-2013ф.р. не можуть порівнюватися з даними за попередні роки.

[3] Інвестиційні військові витрати Бурунді сягнули 4 500 млн. ЦА франків у 2012р. та 7 152 млн. ЦА франків у 2013р.

[4] Дані стосовно ЦАР не враховують інвестиційні витрати, що у 2005р. становили 775 тис. ЦА франків.

[5] Військові витрати Чаду після 2005р. різко зросли внаслідок конфлікту на сході країни – через виняткові військові витрати, що фінансуються з доходів від продажу нафти. Даних за 2006р. немає, але доступна інформація свідчить про велике збільшення витрат у 2005р. та дещо менше – у 2006-2007рр.

[6] Дані стосовно ДРК не охоплюють прибутків від широкомасштабного видобування військовими корисних копалин.

[7] Дані стосовно Габону не враховують позабюджетні витрати, що фінансуються інвестиційним Фондом *Provisions pour Investissements Hydrocarbures* (*PIH*), який наповнюється за рахунок податкових надходжень від оподаткування іноземних нафтових компаній, що працюють у Габоні.

[8] У бюджній заяві у 2009р. Міністр фінансів Гамбії заявив про наступні обсяги бюджету Міністерства оборони: 381 млн. даласі на 2008р. та 189 млн. даласі на 2009р. Водночас, ці дані охоплюють інші види військових витрат, порівняно з попередніми роками, тому на їх підгрунті можна зробити висновок про значно більше, ніж насправді, зростання військових витрат у 2008р.; з огляду на це, у вибірці даних вони є аномальними.

[9] Дані стосовно Гани за 2006-2013рр. є показниками ухвалених бюджетів, а не фактичними витратами. МВФ суттєво підвищив оцінки об'ємів ВВП за результатами перегляду у 2012р. Як результат, дані про військові витрати у відсотках ВВП, що наведені в таблиці 4.12, є значно нижчими, ніж у виданнях СІПРІ до 2012р.

[10] Дані стосовно Гвінеї можуть бути заниженими, оскільки МВФ повідомляє про значні позабюджетні витрати на військові потреби.

[11] Дані стосовно Мадагаскару враховують витрати на національну жандармерію.

[12] Маврікій змінив у 2010р. фінансовий рік з липня-червня на січень-грудень. Дані в національній валюті за 2009р. враховують витрати за перехідний шестимісячний період (липень-грудень 2009р.).

[13] Фінансовий рік у Руанді (січень-грудень) був змінений у 2009р. (липень-червень). Дані стосовно Руанди в національній валюті за 2009р. враховують витрати за шість місяців 2009р. (із січня по червень – 20,6 млрд. франків) та за повний 2009/2010ф.р. (43,6 млрд. франків). Дані за 2005-2006рр. враховують видатки на миротворчі місії АС.

[14] Південний Судан проголосив незалежність 9 липня 2011р. З липня 2005р. по липень 2011р. у Південному Судані діяв автономний Уряд Південного Судану згідно з Всеохопною мирною угодою 2005р. Дані за 2006-2010рр. відбивають витрати Уряду Південного Судану на Народно-визвольну армію Судану (*Sudan People's Liberation Army, SPLA*). З проголошенням незалежності Південний Судан змінив суданський фунт на південно-суданський фунт, співвідношення 1 до1. Конвертація в нову валюту не впливає на дані.

[15] Дані стосовно Судану враховують витрати на безпеку і оборону. Дані за 2006-2010рр. не охоплюють витрати Уряду Південного Судану. Див. також примітку 14.

[16] Дані стосовно Свазіленду за 2008-2013рр. є оцінками, що грунтуються на приблизному обчисленні частки бюджетних витрат на оборону, охорону громадського порядку та безпеку громадян, і викликають багато сумнівів.

[17] У квітні 2009р. Зімбабве відмовилася від зімбабвійського долара і наразі користується переважно доларом США. Дані стосовно Зімбабве конвертовані в долари США за валютним курсом кожного року. Дані у постійних цінах у доларах США до 2009р. розраховані на підставі даних МВФ паритету купівельної спроможності (ПКС).

[18] Коста-Ріка не має збройних сил. Витрати на воєнізовані формування, прикордонну охорону, сили морського та повітряного спостереження складають менше 0,05% ВВП.

[19] Дані про Кубу стосуються витрат на оборону і внутрішній порядок. Через брак даних про рівень інфляції, дані в таблиці 4.11 наведені в доларах США в поточних цінах, конвертованих за офіційним валютним курсом поточного року, а не в постійних (2011р.) цінах. Дані про частку військових витрат у ВВП не наведені через відсутність надійних показників ВВП.

[20] Дані стосовно Сальвадору враховують урядові витрати на військові пенсії з Пенсійного фонду Збройних сил до 2012р. Дані за 2013р. охоплюють "оціночні" $110,4 млн. витрат на пенсії, що дорівнює загальним показникам за 2012р. Дані про пенсії можуть бути дещо завищеними, оскільки вони враховують фінансові інвестиції фонду, які складали $17 млн. у 2010р.

[21] Дані стосовно Гондурасу не враховують витрати на імпорт озброєнь.

[22] Дані стосовно Нікарагуа враховують військову допомогу, надану США та Тайванем. Протягом 2004-2009рр. вона складала 13,6, 11,1, 7,3, 28,8, 12,2 та 11,6 млн. кордоб, відповідно.

[23] Дані про США стосуються фінансового (1 жовтня - 30 вересня), а не календарного року.

[24] Дані стосовно Болівії враховують певні витрати на цивільну оборону.

[25] Дані стосовно Чілі враховують прямі внески на закупівлю військової техніки від державної компанії з видобутку мідної руди *Corporacion Nacional del Cobre* (*CODELCO*). З 2004р. Міністерство оборони розпочало накопичення невитрачених коштів за рахунок цих внесків, які у 2011р. були переведені до Стратегічного фонду непередбачених видатків на майбутні закупівлі обладнання. Дані СІПРІ надалі відбивають внески від *CODELCO*, а не реальні витрати.

[26] Дані стосовно Колумбії за 2002-2007рр. враховують додаткові надходження обсягом 2,5 млрд. песо від військового податку, запровадженого з 12 серпня 2002р. Переважна частина витрат цих надходжень припадає на 2002р. і 2004р.

[27] Дані стосовно Гайани не охоплюють капітальні витрати, що складали 154, 155 та 172 млн. гайанських доларів у 2004-2006рр., відповідно.

[28] Дані стосовно Перу, починаючи з 2005р., не враховують відрахування 20% прибутків від продажу газу державною компанією *CAMISEA* на потреби Збройних сил і Національної поліції.

[29] Дані стосовно Венесуели не враховують невідомі обсяги додаткових надходжень від Фонду національного розвитку (*National Development Fund*, *FONDEN*), створеного у 2005р., що наповнюється за рахунок внесків з Центрального банку та державної нафтової компанії *PDVSA*.

[30] Фінансовий рік в Афганістані з березня по лютий. Дані стосовно Афганістану є базисними бюджетними витратами на потреби Афганської Національної Армії. Не врахована військова допомога іноземних донорів, зокрема від США, яка у 2009р. становила $4 млрд. і в 16 разів перевищувала внутрішні військові витрати Афганістану.

[31] Дані стосовно Індії враховують витрати на воєнізовані формування Прикордонних військ, Поліцейських сил центрального резерву, Стрілків Ассаму, Прикордонної поліції індо-тібетської ділянки кордону та, починаючи з 2007р., Сил охорони кордону у складі Міністерства внутрішніх справ, але не враховують витрати на ядерну діяльність Збройних сил.

[32] Дані стосовно Киргизстану враховують витрати на внутрішню безпеку, що складають суттєву частку загальних військових витрат.

[33] Дані стосовно Пакистану не враховують витрати наоборону в рамках Плану розвитку державного сектору, що складали відповідно 2,3; 5,0; 3,9; 1,4; 1,8 та 4,2 млрд. рупій у 2008-2013рр. Дані стосовно Пакистану були переглянуті у порівнянні до попередніх видань СІПРІ з урахуванням витрат на воєнізовані формування: на Прикордонний корпус (Цивільні збройні сили) та на Пакистанських рейнджерів.

[34] Дані стосовно Китаю є оцінкою загальних військових витрат, у т.ч. за статтями, що не віднесені до офіційного оборонного бюджету. Дані базуються: (*а*) на відкритих даних про офіційні військові витрати та витрати на інші товари, (*б*) на оцінках офіційних даних за методологією, яка використовувалася у роботі Ш.Вонга (див.: Wang, S., ‘The military expenditure of China, 1989-98’, *SIPRI Yearbook 1999*), (*в*) за останні роки, коли офіційних даних для певних найменувань немає, – на відсоткових змінах офіційних даних військових витрат, останніх тенденціях у подібній категорії витрат, або стосовно комерційних прибутків Народно-визвольної армії Китаю, – на припущенні про їх поступове скорочення. Див. “Джерела та методи”.

[35] Дані стосовно Японії містять бюджетні видатки на діяльність Спеціальної комісії з питань о.Окінава (*Special Action Committee on Okinawa, SACO*), не враховані військові пенсії.

[36] Дані стосовно Північної Кореї отримані зі звітів державної влади. Вони не враховують інвестиції в оборонну промисловість та НДДКР у сфері технологій подвійного використання, соціальні та побутові послуги, що надаються через військовий сектор. Через ненадійність обмінного курсу між північнокорейською воною і доларом США, оцінки в доларах надати неможливо.

[37] Дані стосовно Південної Кореї не враховують видатки на три "спеціальні фонди", призначені для передислокації військових об'єктів і баз США та забезпечення життєдіяльності військ. Ці видатки у 2009-2013рр. сягнули, відповідно, 449,3; 1 048,8; 1 285,2, 916,7 і 943,6 млрд. вон.

[38] Дані стосовно Папуа-Нової Гвінеї стосуються поточних бюджетних видатків. За 2008-2011рр. видатки на розвиток ЗС дорівнювали, відповідно, 6,0; 25,2; 0 і 47,0 млн. кін.

[39] Дані стосовно Індонезії не враховують суттєвих позабюджетних витрат з різних джерел, прибутків від військових фондів і кооперативів, а також оренди землі приватним сектором. Обсяг прибутків не відомий і складає несуттєву частку військових витрат.

[40] Дані стосовно М'янми не наведені в доларах США через надмірні коливання офіційно проголошеного обмінного курсу к'ята до долара і не можуть бути використані в безперервній серії даних, що надані з вторинних джерел. Конституція, ухвалена в 2011р., дозволяє головнокомандувачу збройних сил використовувати додаткові кошти зі спеціального фонду без схвалення урядом. Факти використання цієї можливості наразі відсутні.

[41] Дані стосовно Філіппін є дещо завищеними з огляду на витрати на ветеранів. До 2010р. ці витрати становили 1 млрд. песо щорічно, але в 2011р. та 2012р. зросли до 13,9 і 8,3 млрд. песо, відповідно.

[42] Дані про Тімор-Лешті в національній валюті за 2007р. стосуються специфічного шестимісячного ф.р. – з липня до грудня 2007р. Попередні фінансові роки тривали з липня до червня; наступні, починаючи з 2008ф.р. – із січня до грудня.

[43] Військовий бюджет В'єтнаму, за повідомленнями ЗМІ, оголошений державною таємницею. Дані стосовно В'єтнаму за 2012р. та 2013рр. взяті з джерел ЗМІ, надійність яких важко оцінити.

[44] Якщо до даних стосовно Вірменії додати військові пенсії, то вони зросли б на 15-20%.

[45] Дані щодо Азербайджану враховують додаткові видатки на Спеціальні оборонні проекти в 2011р. та 2012р., що склали 1 087 і 1 123 млн. манатів, відповідно.

[46] Якщо врахувати всі військові статті бюджету Молдови, в т.ч. витрати на військові пенсії та воєнізовані формування, то суми загальних військових витрат за 2005р., 2006р. і 2007р. становили б, відповідно, 343; 457 і 530 млн. лей.

[47] Стосовно джерел і методів обчислення даних про військові витрати Росії див.: Cooper, J., 'The military expenditure of the USSR and the Russian Federation, 1987-97', *SIPRI Yearbook 1998*.

[48] Дані стосовно України за 2004-2007рр. та за 2013р. є показниками ухвалених бюджетів.

[49] Дані стосовно Албанії до 2006р. не повністю враховують військові пенсії.

[50] Дані стосовно Боснії і Герцеговини з 2005р. враховують витрати на Армію Боснії і Герцеговини, створену у 2005р. на базі Хорватсько-Боснійської Армії Федерації Боснії і Герцеговини та Боснійсько-Сербської Армії Республіки Сербської. Дані до 2005р. враховують витрати на обидві армії – Армію Федерації Боснії і Герцеговини та Боснійсько-Сербської Армії Республіки Сербської. Дані за 2004р. враховують витрати на Армії Федерації Боснії і Герцеговини та Армію Республіки Сербської. Дані не враховують витрати на імпорт озброєнь.

[51] Відповідно до даних НАТО загальні витрати Болгарії, включно з військовими пенсіями, склали 1 393; 1 712 та 1 749 млн. лев у 2006р., 2007р. та 2008р., відповідно.

[52] Дані стосовно Хорватії за 2004-2010рр. враховують видатки центрального Уряду на повернення кредиту, наданого на військовий радіолокаційний комплекс. Суми, виділені у 2004-2010рр., складали відповідно, 160,0; 431,1; 147,8; 91,4; 53,2; 54,6 і 55,2 млн. кун. Виплати продовжилися і в 2011р., але точних даних немає, тому припускається, що в цьому році витрачено також 55,2 млн. кун. За офіційними повідомленнями, виплати були завершені у 2011р.

[53] Дані стосовно Чехії не враховують військову допомогу Афганістану та Іраку. Допомога Афганістану складала 18,7 млн. крон у 2004р. та 612,6 млн. крон у 2007р. Допомога Іраку у 2005р. складала 1,1 млн. крон.

[54] У 2010р. естонські Прикордонну службу та Національну поліцію об'єднали, а новостворена служба за класифікацією не вважається воєнізованим формуванням. Переважно цим пояснюється скорочення військових витрат у 2010р.

[55] Дані стосовно Франції, починаючи з 2006р., розраховуються за новою методикою через зміни в бюджетній системі та фінансовому законодавстві країни.

[56] Дані стосовно Греції за 2013р. слід використовувати обережно. Дані представлені на основі переглянутого бюджету, але через фінансову кризу витрати можуть бути значно нижчими, ніж оцінки на основі переглянутого бюджету

[57] Ісландія не має армії. Дані стосовно Ісландії з 2008р. враховують витрати на Систему протиповітряної оборони, збір розвідувальної інформації та проведення військових навчань, за які вона відповідає з 2008р., внески до бюджету НАТО та витрати на воєнізовані формування *Vikingasveitin*.

[58] Дані стосовно Італії враховують витрати на цивільну оборону, які зазвичай становлять близько 4,5% загального обсягу.

[59] Дані стосовно Литви були переглянуті у порівнянні з попередніми публікаціями *Щорічника СІПРІ* і зараз не містять витрат на Державну прикордонну службу, оскільки не має впевненості стосовно її класифікації як парамілітарної, чи військової структури відповідно до визначення СІПРІ. В результаті дані стосовно Литви за 2004-2012рр. стали на 20% меншими, ніж були раніше.

[60] Визначення військових витрат Македонії змінилося, починаючи з 2006р. Прикордонні війська були передані з Міністерства оборони до Міністерства внутрішніх справ. Тепер до військових витрат відносять військові пенсії, які раніше не враховувалися.

[61] Чорногорія відокремилася від Союзу Держав Сербії і Чорногорії 3 червня 2006р.

[62] Дані стосовно Польщі не враховують деякі витрати на оборону іншими міністерствами, додаткові витрати на внутрішню безпеку, зокрема через Фонд модернізації Збройних сил, а також на певні додаткові оборонні НДДКР. У 2004-2013рр. суми цих додаткових витрат коливалися від близько 240 млн. до 640 млн. злотих.

[63] Дані стосовно Сербії до 2005р. відповідають даним про Союз Держав Сербії і Чорногорії, а з 2006р. – лише про Сербію. Див. також посилання 61.

[64] Дані стосовно Швейцарії не враховують витрати кантонів і місцевої влади. Упродовж 1990-2006рр. військові витрати кантонів і місцевої влади становили, як правило, 5-8% видатків центрального Уряду.

[65] Дані стосовно Бахрейну не враховують позабюджетні витрати на оборонні закупівлі.

[66] Дані стосовно Ірану не враховують витрати на воєнізовані формування, зокрема Корпус ісламських стражів революції (*Islamic Revolutionary Guards Corps*, *IRGC*).

[67] Дані стосовно Іраку не враховують витрати на Раду національної безпеки, Управління головнокомандувача збройними силами та управління з роззброєння та інтеграції військових (*Directorate of Disarmament and Integration of Militias*), що становили 308 і 314 млрд. динарів у 2011р. та 2012р., відповідно.

[68] Дані стосовно Ізраїлю враховують додаткові видатки на операції в Палестині, інших територіях та охоплюють видатки на воєнізовану Прикордонну поліцію.

[69] Дані стосовно Оману не враховують суттєві додаткові видатки на оборонні закупівлі.

[70] Дані стосовно Саудівської Аравії враховують витрати на безпеку і оборону.

[71] Дані стосовно Сирії конвертовані з національної валюти в долари США за валютним курсом 2011р.: $1 = 48,215 сирійських фунтів. До того Сирія застосовувала співвідношення $1 = 11,225 сирійських фунтів, що використовувалося для розрахунків у *Щорічниках СІПРІ* до 2009р. Сирія відмовилася від офіційного курсу у 2007р. та перейшла до паралельного ринкового курсу, що раніше вважався неофіційним.

[72] Дані про військові витрати ОАЕ є недостовірними та непрозорими. Офіційні документи та доповіді МВФ інколи містять дані про військові витрати, але враховують витрати на товари та послуги (які не враховують заробітну плату чи військове обладнання). Доповіді МВФ враховують витрати Федеральними службами Абу-Дабі, які, за звітами, вважаються найбільшими витратами на безпеку і оборону. Загальні військові витрати ОАЕ становлять 80% витрат Федеральних служб Абу-Дабі, враховуючи дані Міністерства оборони про витрати на товари і послуги та оцінки цих витрат, точні дані яких є невідомими.

Джерела та методи

Визначення військових витрат

Універсальне визначення СІПРІ військових витрат охоплює наступні суб'єкти та види діяльності: (*а*) збройні сили, в т.ч. миротворчі підрозділи; (*б*) міністерства оборони та інші урядові органи, залучені до оборонних проектів; (*в*) воєнізовані формування, що проходять підготовку та оснащуються для участі у військових операціях; (*г*) військово-космічну діяльність. Визначення військових витрат охоплює поточні та капітальні витрати на: (*а*) утримання військового та цивільного персоналу, в т.ч. пенсії військовослужбовців і соціальне забезпечення особового складу; (*б*) бойову підготовку та експлуатацію озброєнь і військової техніки (ОВТ); (*в*) закупівлю ОВТ; (*г*) науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР); (*д*) військову допомогу (у складі військових витрат країни-донора). До військових витрат не належать витрати на цивільну оборону та поточні витрати на т.зв. "поствійськову" діяльність – пільги для ветеранів, демобілізацію, конверсію та утилізацію озброєнь. Хоча таке визначення вважається універсальним, на практиці його часто важко дотриматися через обмеженість даних.

Обмеженість даних

Обмеження впливають переважно на три головні характеристики даних: надійність, аргументованість і порівнянність.

Головні проблеми надійності виникають внаслідок скоріше браку, ніж неповноти офіційних даних про військові витрати, недостатності детальної інформації, особливо про фактичні витрати, а не бюджетні видатки. В багатьох країнах офіційні дані відбивають лише частину загальних витрат на оборону. Важливі витрати можуть бути приховані в невійськових статтях бюджету, або навіть фінансуватися поза межами державного бюджету. На практиці використовується багато механізмів понадбюджетних і позабюджетних витрат.

Аргументованість даних про військові витрати залежить від цілей їх використання. Оскільки ці витрати є мірою грошового внеску до зміцнення військових спроможностей, найбільш аргументованим буде використання даних про них як показника економічних ресурсів, спрямованих на військові цілі. Саме з цієї причини обмеженим є використання цих даних як показника військової сили чи спроможності. Хоча військові витрати суттєво впливають на військові спроможності, останні залежать також від багатьох інших чинників: балансу між особовим складом та озброєннями; технологічного рівня ОВТ, стану їх утримання та ремонту; загальних характеристик безпекового середовища, в якому застосовуватимуться збройні сили.

На порівнянність даних накладають обмеження два різні типи факторів: мінливість змісту категорії "військові витрати", а також методів перерахунку валют. Змістовне наповнення офіційних даних про військові витрати суттєво відрізняється залежно від країни, а також від періодів часу навіть для однієї країни. Від вибору обмінного курсу для перерахунків витрат у єдину валюту суттєво залежить можливість порівняння даних різних країн (див. нижче). Проблема міжнародних порівнянь економічних показників має загальний характер і стосується не лише військових витрат. Водночас, з огляду на чутливість міжнародних порівнянь військових витрат, важливо пам'ятати, що від вибору обмінного курсу значною мірою залежить інтерпретація порівняння країн.

Методи

Дані СІПРІ грунтуються на відкритих джерелах і відбивають офіційну інформацію, яку подають уряди. Водночас, офіційні дані не завжди відповідають визначенню військових витрат СІПРІ. Так само не завжди можливо перерахувати дані відповідно до визначення, оскільки це вимагає детальної інформації стосовно того, які витрати враховані в офіційному оборонному бюджеті, а які здійснюються за додатковим бюджетом і поза бюджетом. У багатьох випадках СІПРІ змушений використовувати дані урядів незалежно від визначення. Якщо наявні різноманітні дані, що буває досить часто, то використовується той набір даних, що найбільшою мірою відповідає визначенню військових витрат СІПРІ. В будь-якому разі пріоритет у виборі надається уніфікованим даним з метою забезпечення незмінності методів обчислення за певний проміжок часу, замість підведення даних за окремі роки під загальну дефініцію. Крім того, в деяких випадках доводиться застосовувати оцінки.

Оцінки. Оцінки військових витрат використовуються у випадках, коли (*а*) зміст офіційно наданої інформації суттєво відрізняється від визначення СІПРІ або (*б*) коли немає повних і несуперечливих вибірок даних за певні періоди. В першому випадку оцінки робляться переважно на підставі аналізу офіційних даних про державні бюджети і звітів про витрати. Найбільш детальні оцінки такого типу стосуються Китаю (наведені в *Щорічнику СІПРІ 1998* та оновлені в *Щорічнику СІПРІ 2011*) і Росії (наведені в *Щорічнику СІПРІ 1999*). У другому випадку, коли наявні лише неповні вибірки даних за певні періоди, для років, за які є такі вибірки, використовуються ті показники, що найбільшою мірою відповідають визначенню СІПРІ. Для років, за які даних немає, з метою досягнення послідовності застосовуються оцінки на підставі відсоткових змін у наявних вибірках за відповідні роки.

Оцінки завжди здійснюються на підставі офіційних урядових даних або інших емпіричних даних з відкритих джерел. Тому для країн, що не подали жодної офіційної інформації, оцінка не здійснюється, і стосовно цих країн даних у таблицях немає.

Оцінки СІПРІ в таблицях наводяться у квадратних дужках. Круглі дужки використовуються, якщо дані з незалежних від СІПРІ причин є неточними, наприклад, коли вони базуються на недостатньо надійних джерелах та у випадках, коли дані в доларах США в постійних цінах або відсотках ВВП є недостатньо надійними через відсутність достовірних економічних показників.

Дані за останні роки охоплюють два типи оцінок, що застосовуються для всіх країн: (*1*) дані за останні роки відповідають прийнятому бюджету, бюджетним оцінкам або уточненим оцінкам, більшість з яких підлягають перегляду наступними роками; (*2*) дефлятор у таблиці 4.11, що використовується для останнього року та є оцінкою, обчисленою за даними кількох місяців або за інформацією, наданою МВФ. Якщо невизначеність цих даних не перевищує прийнятного рівня, то вони не виокремлюються дужками.

У таблиці 4.1 узагальнені показники за світ, регіони, організації і групи країн за рівнем доходів є оцінками, оскільки дані про всі країни та за всі роки є не завжди доступними. Ці оцінки здійснюються найчастіше на підставі припущення, що рівень змін в окремій країні, даних про яку немає, є таким самим, як і в середньому в регіоні, до якого вона належить. Коли немає даних за кілька років у межах певного періоду, розрахунки здійснюються на підставі припущення про рівномірні тенденції змін у відповідному проміжку часу. Коли зробити оцінку витрат зовсім неможливо, відповідні країни в обчисленні загального показника не враховуються.

Розрахунки. Вихідні дані подаються в національній валюті в поточних цінах (таблиця 4.10). У таблиці позначені країни, де фінансовий рік не відповідає календарному. У всіх випадках крім одного, дані відповідають фінансовому року, що починається у зазначеному календарному. Винятком є США, де дані відповідають фінансовому року, що починається 1 жовтня попереднього до зазначеного року. В кількох країнах у 2004-2013рр. рамки фінансового року змінювалися. Інформація про такі випадки міститься в посиланнях.

Дані в доларах США в постійних цінах та у відсотках ВВП (таблиці 4.9, 4.10) стосуються календарних років, що у випадку окремих країн потребує приведення даних за фінансовий рік до календарного року. Дані за календарний рік розраховуються на підставі припущення, що впродовж усього фінансового року рівень витрат є однаковим. Дані в національній валюті конвертуються в долари США за постійними цінами та валютними курсами (таблиця 4.11) з використанням індексу споживчих цін конкретної держави та середньорічного ринкового валютного курсу (РВК).

Використання індексу споживчих цін як дефлятора означає, що динаміка оцінок СІПРІ військових витрат кожної країни (в доларах США в постійних цінах) відбиває реальні зміни купівельної спроможності стосовно типового споживчого кошика продуктів цивільного призначення. Використання спеціального дефлятора для військової продукції було б більш доцільним, але для більшості країн необхідних для цього даних немає.

Альтернативою є використання порівняльних показників паритету купівельної спроможності (ПКС) на основі ВВП, які дають можливість згладити цінову різницю та отримати показник реальної купівельної спроможності ВВП в кожній країні. Проте, вони не є кращим за РВК мірилом витрат на військові товари та послуги (більш детально див. *Щорічник СІПРІ 2006*). Зокрема, за допомогою ПКС навряд чи можливо охарактеризувати вартість сучасних військових технологій і систем у кожній країні. Насправді, дані про військові витрати, якими б порівняльними показниками не користувалися, не є безпосереднім мірилом військового потенціалу. Таким чином, порівняльні показники ПКС не дають "кращого" уявлення про реальні військові витрати країни. Скоріше вони демонструють обсяг альтернативних товарів і послуг, які можна придбати у країні на суму військових втрат. З іншого боку, РВК демонструє, що можна було б придбати на міжнародних ринках за кошти, витрачені на військові цілі. До того ж, показники ПКС – як оцінки – є менш надійними, ніж РВК. Через це, для конвертації даних про військові витрати в долари США СІПРІ, попри певні обмеження, застосовує РВК як найпростіший і найбільш об'єктивний засіб міжнародного порівняння рівнів військових витрат.

Джерела

Джерелами даних про військові витрати в порядку їх пріоритетності є: (*а*) першоджерела – офіційні дані, подані національними урядами в офіційних виданнях або у відповідь на запит; (*б*) вторинні джерела, що посилаються на першоджерела; (*в*) інші другорядні джерела.

Першу категорію складають документи про національні бюджети, Білі книги з питань оборони та державна фінансова статистика, а також відповіді на запити СІПРІ, які щороку надсилаються міністерствам фінансів та оборони, центральним банкам і національним статистичним службам країн, внесених до Бази даних СІПРІ про військові витрати. До цієї категорії належать також відповіді урядів про військові витрати, що надходять на запити ООН та ОБСЄ, якщо такі надсилаються країнами.

Другу категорію складають міжнародні статистичні дані, зокрема НАТО та МВФ. Дані про 16 країн-членів НАТО до 1999р. традиційно беруться з кількох джерел цієї організації, що

містять статистичні дані про військові витрати. Запровадження НАТО у 2005р. нового визначення військових витрат змушує до використання й інших джерел для пошуку даних за останні роки про деякі країни. Дані про переважну кількість країн, що розвиваються, беруться із Щорічника урядової фінансової статистики МВФ (*Government Financial Statistics Yearbook*), який містить дані про витрати на оборону більшості країн-членів Фонду, а також із звітів про країни, підготовлених експертами МВФ. До цієї категорії належать також видання інших організацій, в яких наводяться відповідні посилання на використані першоджерела, зокрема Звіти про країни (*Country Reports of the Economist Intelligence Unit*, *London*).

До третьої категорії джерел належать спеціалізовані журнали та газети.

Головним джерелом економічних даних є публікації МВФ: Міжнародна фінансова статистика (*International Financial Statistics*); Огляд світової економіки (*World Economic Outlook*); звіти про країни, підготовлені експертами МВФ.

Мережа збору даних СІПРІ про військові витрати

Автори висловлюють подяку за сприяння в отриманні даних про військові витрати, оцінки та рекомендації Ваелю Абдул-Шафі (*Wael Abdul-Shafi,* University of Gothenburg), Джуліану Куперу (*Julian Cooper*, Centre for Russian and East European Studies, University of Birmingham), Дімітару Дімітрову (*Dimitar Dimitrov*, University of National and World Economy, Sofia), Ініго Гевара-і-Мояно (*Inigo Guevara y Moyano*, Colectivo de Analisis de la Seguridad con Democracia, Queretaro), Гюлаю Гюнлюк-Сенесену (*Gülay Günlük-Şenesen*, Istanbul University), Ідувіні Хернандес (*Iduvina Hernandez*, Asociacion para el estudio y la promocion de la seguridad en democracia, Guatemala City), Шіру Хеверу (*Shir Hever*, Alternative Information Center, Jerusalem), Павану Наїру (*Pavan Nair*, Jagruti Seva Sanstha, Pune), Тамарі Патарая (*Tamara Pataraia*, Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development, Tbilisi), Томасу Шітцу (*Thomas Scheetz*, Lincoln University College, Buenos Aires), Нерхану Єнтюрку (*Nerhan Yentürk*, Istanbul Bilgi Universty), Ташін Зайоуні (*Tasheen Zayouna*, International IDEA, Stockholm).

5. Міжнародні поставки озброєнь

Загальний огляд

Обсяг міжнародних поставок основних звичайних озброєнь упродовж 2004-2008рр. і 2009-2013рр. збільшився на 14% (підрозділ I цього розділу). У 2009-2013рр. на п'ять провідних постачальників – США, Росію, Німеччину, Китай і Францію – припадало 74% всього обсягу експортних поставок. Упродовж останніх 20 років серед них домінували США та держави Європи, за невеликим винятком, коли до цього переліку потрапляли країни з інших регіонів. Утім, до переліку провідних постачальників увійшов Китай, який у 2009-2013рр. був четвертим.

Дані СІПРІ про поставки озброєнь не відбивають їх фінансову вартість. Водночас, окремі держави оприлюднюють дані про фінансову вартість свого експорту озброєнь. На підставі цих даних СІПРІ вирахував, що сукупна вартість світової торгівлі зброєю у 2012р. становила не менше $58 млрд. (підрозділ IV). Одним з наслідків фінансової кризи у країнах-виробниках озброєнь з Європи, Північної Америки та інших регіонів було скорочення оборонних бюджетів (розділ 4 цього видання) та, відповідно, внутрішніх закупівель, що примусило ці країни значно збільшити експорт, розширюючи наявні експортні ринки та шукаючи нові. Разом із традиційною підтримкою урядами експорту озброєнь власних виробників, багато крупних постачальників починають дедалі ширше застосовувати підтримку продажів або через стимулювання і сприяння експорту, або через послаблення обмежень на експорт озброєнь (підрозділ I).

Іншим наслідком скорочення оборонних бюджетів було помітне зменшення у 2008-2009рр. та 2009-2013рр. міжнародних поставок до європейських держав. Поставки озброєнь до Азії та Африки, навпаки, збільшилися. Впродовж 2009-2013рр. майже половина всіх поставок основних звичайних озброєнь (47%) припадала на держави Азії та Океанії; трьома найкрупнішими отримувачами були країни Азії – Індія, Китай і Пакистан (24% всіх поставок). До Top 5 отримувачів повернулися країни Близького Сходу – Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) та Саудівська Аравія.

Помітною тенденцією серед провідних отримувачів було придбання високоточних ракет великої дальності, здатних завдавати ударів по наземних цілях (land-attack missile, LAM) (підрозділ II). Ця зброя покращує спроможності держав загрожувати ударом або завдавати удару по невеликих цілях, розташованих у глибині території противника, – з мінімальним ризиком ураження ударом у відповідь власних особового складу або важливих платформ озброєнь. Розповсюдження керованих ракет великої дальності викликає занепокоєння, оскільки вони можуть порушити регіональний паритет в основних звичайних і ядерних озброєннях,

спричинити гонку озброєнь, призвести до мілітаризації, міждержавних криз і підвищити вірогідність війни. Попри погоджені міжнародні заходи з контролю над розповсюдженням ракет, держави - провідні постачальники озброєнь регулярно демонструють готовність експортувати керовані ракети, зокрема до регіонів з високим рівнем міждержавної напруженості та до країн, які володіють ядерною зброєю.

З точки зору прозорості поставок озброєнь, 2013р., як і 2012р., був невтішним (підрозділ III). Кількість держав, що надали у 2013р. звіти про експорт та імпорт озброєнь до Реєстру звичайних озброєнь ООН (United Nations Register of Conventional Arms, UNROCA) зросла, однак залишалася невеликою. В останні п'ять звітних років (2008-2012рр.) кілька найкрупніших постачальників з Top 10 звітували не регулярно, а кілька крупних отримувачів не надали за п'ять років жодного звіту. Останніми роками багато країн деяких регіонів дуже рідко надавали звіти або не надавали їх зовсім: у 2013р. звіти надали лише одна країна Близького Сходу і дві країни Африки.

СІМОН Т.ВЕЗЕМАН

I. Події у сфері поставок озброєнь у 2013р.[1]

СІМОН Т.ВЕЗЕМАН, ЛЮСІ БЕРО-СУДРО, ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН

Упродовж останніх 10 років обсяг міжнародних поставок озброєнь повільно зростав (діаграма 5.1), перевищивши у 2009-2013рр. обсяг попереднього п'ятирічного періоду 2004-2008рр. на 14%[2]. Більш тривалий процес змін не був однорідним: від початку 1980-х років до 2000-2004рр. обсяг поставок майже постійно зменшувався і склав лише 44% обсягу 1980-1984рр. Порівняно з 2000-2004рр., у період 2009-2013рр. обсяг поставок зріс на 30%. Обсяг останнього періоду був найвищим, починаючи із завершення холодної війни (1989-1993рр.). Сягнувши максимуму у 2011-2012рр., обсяг поставок у 2013р. дещо зменшився. Такі річні коливання є звичайними, і досвід показує, що їх не можна використовувати для прогнозування майбутніх довгострокових тенденцій.

Події у групі крупних постачальників

Найкрупнішими постачальниками основних озброєнь у 2009-2013рр. були США, Росія, Німеччина, Китай і Франція, на які припадало 74% всього обсягу експортних поставок (таблиці 5.1, 5.2). На США та Росію, – провідних найкрупніших постачальників – разом припадає 56% обсягу всіх світових поставок. У 2004-2008рр. та 2009-2013рр. у *Top 5* постачальників відбулися зміни: Китай, посівши четверту сходинку, посунув Францію на п'яту позицію; Велика Британія, відповідно, перемістилася на шосту. Таким чином, Китай впевнено ввійшов до *Top 5*, забезпечивши собі четверту або п'яту позицію у групі найкрупніших постачальників.

Просування і сприяння експорту озброєнь

Останнім часом оборонні бюджети багатьох країн-виробників озброєнь було скорочено або планувалося скоротити[3]. В цих країнах скорочення бюджетів на придбання озброєнь передбачалося відшкодувати за рахунок значного збільшення експортної частки загального продажу. Багато урядів, що тривалий час підтримували експорт озброєнь вітчизняного виробництва, тепер

[1] У цьому розділі, якщо не вказано інше, інформація про поставки озброєнь взята з Бази даних СІПРІ про поставки озброєнь, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>. База даних містить інформацію про всі поставки основних звичайних озброєнь упродовж 1950-2013рр. Дані в цьому розділі наведені станом на 17 березня 2014р. та можуть відрізнятися від даних попередніх видань *Щорічника СІПРІ* через щорічне оновлення Бази даних СІПРІ про поставки озброєнь.

[2] Дані СІПРІ про поставки озброєнь стосуються фактичних поставок основних звичайних озброєнь включно з продажем, ліцензійним виробництвом, лізингом і безкоштовною передачею. Для порівняння даних про поставки різних озброєнь і визначення загальних тенденцій СІПРІ використовує вартісний тренд-індикатор (BTI, *trend-indicator value*, *TIV*). Вартісні показники СІПРІ є індикаторами лише обсягів міжнародних поставок озброєнь і не відбивають фактичної фінансової вартості таких поставок. Оскільки обсяги поставок щороку можуть змінюватися, для визначення тенденцій використовується змінний середній показник за п'ять років.

[3] Див. підрозділ I розділу 4 цього видання.

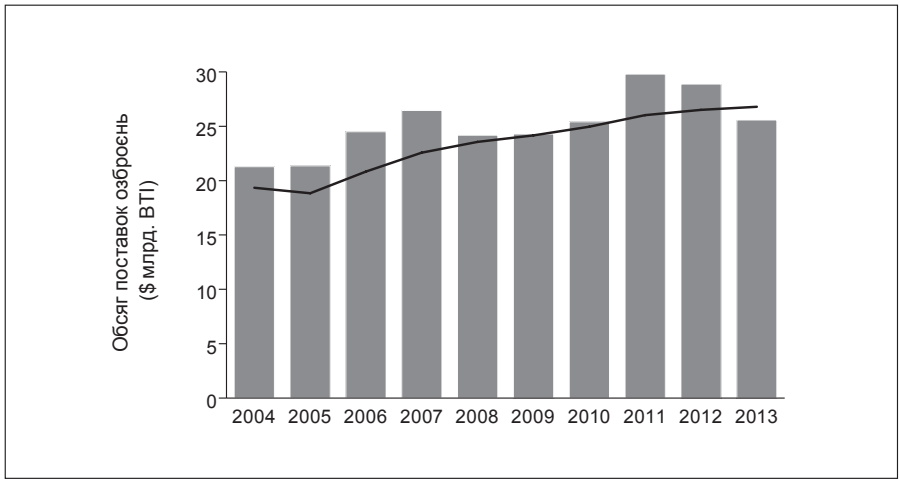

Діаграма 5.1. Тенденція міжнародних поставок основних звичайних озброєнь у 2004-2013рр.

Примітка: стовпчики ілюструють щорічні сукупні показники, а крива – поточні середні показники, обчислені наприкінці кожного п'ятирічного періоду.

Джерело: База даних СІПРІ про поставки озброєнь, http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>.

започатковують або планують здійснювати підтримку продажів у формі стимулювання і сприяння експорту або послаблення експортних обмежень[4].

У 2010р. Уряд США запровадив Ініціативу реформи експортного контролю (*Export Control Reform Initiative*), метою якої було спрощення ліцензування експорту шляхом скорочення переліку технологій і виробів, що раніше визначалися як ключові військові технології і тому підпадали під експортні обмеження[5]. Планувалося, що єдиною установою, яка буде визначати ключові технології та ухвалювати експортні ліцензії, буде Державний департамент США[6]. Водночас кілька провідних американських компаній-виробників озброєнь заявили, що планують експортувати значно більшу частину своєї продукції[7]. Канада – через скорочення бюджетів на придбання озброєнь для власних Збройних сил або збройних сил союзників – зосередилася на нових експортних ринках, переважно у країнах, що розвиваються[8].

[4] Джексон С.Т. Ключові події в головних країнах-виробниках озброєнь у 2011-2012рр.– *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ I розділу 4.

[5] US Department of State, 'Export control reform', Media note, 15 Oct. 2013, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/10/215428.htm>; Greenwalt, B., 'We haven't won yet on export control reforms', *Breaking Defense*, 21 Nov. 2013.

[6] Wasserbly, D., Malenic, M. and Moores, B., 'US Export Control Reform measures take effect', *Jane's Defence Weekly*, 23 Oct. 2013, p.20.

[7] Smith, M., 'Lockheed Martin chief outlines focus on international markets', *Jane's Defence Weekly*, 13 Mar. 2013, p.21; Jennings, G., 'Boeing looks to ramp up BDS exports', *Jane's Defence Weekly*, 29 May 2013, p.8; Wasserbly, D., 'Interview with Thomas Culligan', *Jane's Defence Weekly*, 19 June 2013, p.34; 'Boeing nears defence sales goal', *Jane's Defence Weekly*, 18 Dec. 2013, p.22.

[8] Berthiaume, L., 'Canada planning to sell guns and military equipment to developing countries to maintain domestic arms industry', *National Post* (Toronto), 5 Jan. 2014.

Інші уряди також шукають шляхи покращення експорту. У 2013р. Велика Британія проголосила експорт озброєнь найвищим пріоритетом і – разом з іншими ініціативами з його просування – планує запровадити систему продажів "уряд – уряду", подібну до програми Іноземних військових продажів США (*US Foreign Military Sales, FMS*)[9]. Франція також планує запровадити нові інструменти підтримки експорту, зокрема створення системи, подібної до *FMS*[10]. З метою збільшення експорту до країн з обмеженим фінансуванням придбань озброєнь Франція розглядає варіант їх лізингу (наприклад, фрегатів *FREMM* для Греції)[11]. Роль агентства, створеного у 2012р. Міністерством оборони (МО) Іспанії для підтримки експорту озброєнь, у 2013р. була збільшена, зокрема йому дозволено продавати надлишкову техніку[12]. Крім того, Іспанія почала пропонувати опцію угод "уряд – уряду"[13]. Таку ж опцію розглядає й Італія[14]. Швейцарія у 2013р. започаткувала процес спрощення експортного контролю і в березні 2014р. послабила прийняті раніше правила, якими заборонялися поставки до країн, що перебувають у стані конфлікту або в яких суттєво порушуються права людини[15].

Європейська комісія – в рамках оборонно-промислової політики ЄС, яка полягає переважно у зменшенні конкуренції у межах Євросоюзу, – в липні 2013р. заявила, що розгляне шляхи інституційної підтримки оборонної промисловості європейських країн на міжнародних ринках[16]. Однак, проти цієї ідеї виступила Велика Британія, і на початку 2014р. Рада ЄС ще не зробила жодного кроку в цьому напрямі[17].

[9] Norton-Taylor, R., 'Defence secretary: selling weapons abroad is priority for Britain', *The Guardian*, 10 Sep. 2013; Anderson, G., 'UK considers US-style FMS regime', *Jane's Defence Weekly*, 21 Aug. 2013; Chuter, A., 'UK considers adapting FMS framework for its exports', *Defense News*, 18 Nov. 2013. У схемі продажу "уряд – уряду" уряд-замовник купує техніку або послуги в уряду-постачальника та контролює виконання контрактів з промисловістю. Це дає переваги в безпеці та умовах контракту. Як правило, уряд-замовник додає до контракту "винагороду". Проте, уряд-постачальник має певні ризики: якщо уряд-замовник скасує контракт, збитки відшкодовувати доведеться уряду-постачальнику.

[10] 'La France vas'inspirer de la procédure des "Foreign Military Sales" pour favoriser ses ventes d'armes' [Для покращення продажу зброї Франція бере за зразок "Foreign Military Sales"], Opex 360.com, 9 Oct. 2013, <http://www.opex360.com/2013/10/09/la-france-va-sinspirer-de-la-procedure-americaine-des-foreign-military-sales-pour-favoriser-ses-ventes-darmes/>.

[11] Valmas, T.L. and De Larrinaga, N., 'Greece requests lease of French frigates and MPAs', *Jane's Defence Weekly*, 27 Feb. 2013, p.14; Cabirol, M., 'Défense: comment la France souhaite vendre des armes en leasing' [Оборона: як Франція бажає продавати зброю через лізинг], *La Tribune*, 17 Sep. 2013.

[12] Spanish Ministry of Defence, 'Normas' [Стандарти], *Boletínoficial del ministerio de defensa*, 3 May 2013, pp.9421-9423.

[13] Ing, D., 'Spain renews defence exports push', *Jane's Defence Weekly*, 8 May 2013, p.21; Spanish Law no.12/2012 of 26 Dec. on urgent measures to liberalize trade and specific services, *Boletín Oficial del Estado*, no.311, 27 Dec. 2012 (in Spanish).

[14] Forrester, G., 'Minister confirms UK FMS regime under consideration', *Jane's Defence Weekly*, 27 Nov. 2013, p.23.

[15] 'Le Conseil des Etats soutient l'industrie de l'armement' [Рада кантонів підтримує військову промисловість], *Le Matin* (Lausanne), 26 Sep. 2013; Smith, R., 'Swiss step up arms exports, peacefully', Inter Press Service, 13 Mar. 2014, <http://www.ipsnews.net/2014/03/swiss-step-arms-exports-peacefully/>.

[16] European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 'Towards a more competitive and efficient defence and security sector', 27 July 2013, COM (2013) 542, <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/defence/files/communication_defence_en.pdf>.

[17] Norton-Taylor (посилання 9); European Council, 'European Council, 19/20 December 2013, Conclusions', EUCO 217/13, Brussels, 20 Dec. 2013, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/140245.pdf>.

Таблиця 5.1. 10 найкрупніших постачальників основних звичайних озброєнь і місця призначення за регіонами у 2009-2013рр.

Наведені величини відбивають питому вагу постачальника в загальному обсязі експорту до регіону. Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення. Про межі регіонів і субрегіонів див. "Географічні регіони та субрегіони" на початку видання. xxvii.

	Постачальник									
Регіон отримувач	США	Росія	Німеччина	Китай	Франція	Велика Британія	Іспанія	Україна	Італія	Ізраїль
Африка	3	14	<0,5	14	14	2	3	31	7	4
Північна Африка	3	11	–	4	13	2	–	2	5	4
Африка (крім Північної)	<0,5	3	<0,5	10	1	<0,5	3	29	2	4
Америка	6	5	22	4	12	21	22	2	17	19
Південна Америка	4	5	12	4	6	3	18	2	9	13
Азія та Океанія	47	65	28	77	41	21	22	46	32	46
Центральна Азія	<0,5	1	–	–	–	–	1	2	1	1
Східна Азія	17	12	9	–	16	2	–	21	1	2
Океанія	10	–	1	–	5	2	12	–	<0,5	1
Південна Азія	12	40	2	60	2	12	<0,5	13	21	33
Південно-Східна Азія	7	12	16	17	18	1	9	10	10	8
Європа	16	6	32	–	16	7	30	12	21	18
ЄС	15	<0,5	31	–	13	5	9	<0,5	21	14
Близький Схід	28	10	17	5	17	50	23	9	23	13
Інші	1	–	–	–	–	–	–	–	<0,5	1

"–" – поставок немає.

Джерело: База даних СІПРІ про поставки озброєнь, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>.

Навіть Японія, яка ніколи не була крупним експортером озброєнь і військової техніки, – переважно через жорсткі обмеження експорту, запроваджені нею самою, – вжила заходів з підтримки вітчизняної оборонної промисловості - важливого виробника найсучасніших озброєнь і комплектуючих. У 2011р. держава дозволила експортувати нелетальну військову техніку, зокрема двигуни та патрульні літаки берегової авіації (*maritime patrol aircraft*). Також, було санкціоноване співробітництво з іншими країнами з розробки нової техніки; зокрема, у 2013р. був укладений договір з Великою Британією зі спільної розробки окремих (необумовлених) видів техніки[18]. Крім того, японські двигуни можуть бути встановлені на 12 нових підводних човнах Австралії[19].

У Росії Уряд тривалий час активно підтримував поставки озброєнь через *Рособоронэкспорт* – державну компанію, на яку припадає більшість поставок озброєнь. Росія шукає шляхи збільшення до 2016р. таких поставок з наступною (до 2020р.) стабілізацією їх обсягу[20]. Однак, компанії *Рособоронэкспорт* ніколи не дозволялось експортувати техніку за цінами, нижчими, ніж закупівельні ціни МО Росії. Це стало причиною конфлікту інтересів в Уряді Росії, і в березні 2013р. МО Росії та Федеральна служба військово-технічного співробітництва (*Federal Service for Military-Technical Cooperation, FSMTC*) погодилися, що військова техніка, яка експортується, не може мати ціни нижче, ніж ті, що використовуються в державному замовленні Уряду Росії[21].

США

Упродовж 2009-2013рр. США були найкрупнішим експортером основних звичайних озброєнь – 29% усіх поставок. У 2004-2008рр. та 2009-2013рр. обсяг поставок США зріс на 11%. Підписані, погоджені або заплановані контракти свідчать про те, що США й наступними роками утримуватимуть позицію провідного експортера.

У 2009-2013рр. 45% поставок США основних звичайних озброєнь припадало на Азію та Океанію; друге і третє місце серед їх отримувачів посідали, відповідно, Близький Схід та Європа (таблиця 5.1). Упродовж 2004-2008рр. та 2009-2013рр. поставки до Азії та Океанії зросли на 46%. Чотирма з п'яти найкрупніших отримувачів озброєнь США у 2009-2013рр. були країни Азії та Океанії: Австралія – 10% поставок, Південна Корея – 10%, Сінгапур – 6%, Пакистан – 5%.

Другим найважливішим для США регіоном-отримувачем основних звичайних озброєнь з часткою 28% усіх поставок у 2009-2013рр. був Близький Схід.

[18] 'Japan is looking to develop an engine for main battle tank in collaboration with Turkey', Army Recognition, 7 Jan. 2014, <http://www.armyrecognition.com/january_2014_global_defense_security_news_industry/japan_is_looking_to_develop_an_engine_for_main_battle_tank_in_collaboration_with_turkey_0701143.html>.

[19] Grevatt, J., 'Australia eyes submarine collaboration with Japan', *Jane's Defence Weekly*, 18 Dec. 2013, p.15.

[20] 'Rosoboronexport to steady sales', *Jane's Defence Weekly*, 27 Nov. 2013, p.23.

[21] Anderson, G., 'Russia to curb discounted equipment exports', *Jane's Defence Weekly*, 20 Mar. 2013, p.22.

Таблиця 5.2. 50 найкрупніших постачальників основних звичайних озброєнь у 2009-2013рр.

У таблиці наведені 50 найкрупніших постачальників (державних і недержавних суб'єктів) основних звичайних озброєнь у 2009-2013рр. Дані є вартісними тренд-індикаторами СІПРІ. Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

Місце			Обсяг експорту ($ млн. ВТІ)		% загального обсягу, 2009-2013	Зміна (%), порівняно з 2004-2008
2009-2013	2004-2008[a]	Постачальник	2013	2009-2013		
1	1	США	6 153	39 080	*29*	*11*
2	2	Росія	8 283	36 243	*27*	*28*
3	3	Німеччина	972	8 800	*7*	*–24*
4	8	Китай	1 837	7 379	*6*	*212*
5	4	Франція	1 489	7 211	*5*	*–30*
6	5	Велика Британія	1 394	5 515	*4*	*6*
7	10	Іспанія	605	3 986	*3*	*81*
8	12	Україна	589	3 503	*3*	*72*
9	7	Італія	801	3 480	*3*	*29*
10	9	Ізраїль	773	3 155	*2*	*39*
11	11	Швеція	505	2 786	*2*	*37*
12	6	Нідерланди	302	2 474	*2*	*–31*
13	15	Південна Корея	307	1 320	*1*	*66*
14	13	Швейцарія	205	1 211	*1*	*–21*
15	14	Канада	199	1 199	*1*	*–7*
16	20	Білорусь	338	735	*1*	*110*
17	22	Норвегія	64	684	*1*	*153*
18	17	Південна Африка	76	666	*<0,5*	*21*
19	30	Узбекистан	–	627	*<0,5*	*382*
20	34	Австралія	63	438	*<0,5*	*306*
21	18	Бельгія	52	436	*<0,5*	*–11*
22	19	Фінляндія	94	346	*<0,5*	*–7*
23	24	Туреччина	82	296	*<0,5*	*33*
24	23	Бразілія	36	288	*<0,5*	*22*
25	16	Польща	131	252	*<0,5*	*–57*
26	47	Румунія	108	220	*<0,5*	*412*
27	29	Іран	12	197	*<0,5*	*44*
28	40	Йорданія	1	152	*<0,5*	*75*
29	42	Сінгапур	1	145	*<0,5*	*110*
30	51	ОАЕ	43	119	*<0,5*	*240*
31	26	Австрія	1	111	*<0,5*	*–40*
32	35	Ірландія	1	78	*<0,5*	*–22*
33	25	Данія	9	76	*<0,5*	*–63*
34	64	Нова Зеландія	–	75	*<0,5*	*7 400*
35	21	Лівія	–	60	*<0,5*	*–78*
36	53	Саудівська Аравія	–	59	*<0,5*	*228*
37	45	Сербія	9	56	*<0,5*	*2*
38	27	Чехія	7	55	*<0,5*	*–70*
39	33	Індія	10	50	*<0,5*	*–55*
40	38	Португалія	–	46	*<0,5*	*–54*
41	56	Венесуела	–	40	*<0,5*	*264*
42	62	Сирія	–	40	*<0,5*	*1 233*

Місце			Обсяг експорту ($ млн. BTI)		% загального обсягу, 2009-2013	Зміна (%), порівняно з 2004-2008
2009-2013	2004-2008[a]	Постачальник	2013	2009-2013		
43	32	Болгарія	6	35	*<0,5*	*–72*
44	43	Молдова	–	31	*<0,5*	*–55*
45	. .	Бруней	–	24	*<0,5*	. .
46	31	Північна Корея	–	20	*<0,5*	*–84*
47	28	Чорногорія	–	18	*<0,5*	*–90*
48	. .	Тайвань	–	18	*<0,5*	. .
49	. .	Боснія і Герцеговина	–	14	*<0,5*	. .
50	48	Індонезія	–	4	*<0,5*	*–90*
		Інші (28)	7	71	*<0,5*	. .
Загалом			**25 564**	**133 921**	**100**	**14**

"–" – поставок не було.

Примітка: дані СІПРІ відбивають фактичні поставки основних звичайних озброєнь. Для порівняння даних про поставки різних видів озброєнь і виявлення тенденцій СІПРІ використовує вартісний тренд-індикатор (BTI, *trend-indicator value*, *TIV*). Оцінки СІПРІ, таким чином, відбивають лише обсяг міжнародних поставок озброєнь, а не реальні фінансові характеристики таких поставок. Тому ці оцінки не можуть порівнюватися з такими показниками економічної статистики, як ВВП або експорт/імпорт.

[a] Місця країн у 2004-2008рр. відрізняються від наведених у *Щорічнику СІПРІ 2009* унаслідок перегляду та уточнення даних за ці роки.

Джерело: База даних СІПРІ про поставки озброєнь, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>.

У цей період поставки США до регіону були на 21% менші, ніж у 2004-2008рр.; однак очікується, що до 2015р. їх обсяг знову зросте. Останніми роками США погодили крупні замовлення Саудівської Аравії, ОАЕ та інших держав Перської затоки. У 2013р. було дозволено продаж ракет великої дальності класу "повітря-земля" Саудівській Аравії; це був перший продаж таких озброєнь до регіону (підрозділ II). Утім, у жовтні 2013р. було відкладено поставки певних озброєнь до Єгипту – після військового перевороту в липні 2013р. Єгипет є ключовим союзником США на Близькому Сході, і військова допомога США цій країні є складовою частиною мирної угоди між Єгиптом та Ізраїлем від 1979р. Від 1983р. щорічний обсяг цієї допомоги США складав близько $1,3 млрд. – переважно за програмою Фінансування військової допомоги іноземним державам (*US Foreign Military Financing, FMF*)[22]. Однак, законодавство США забороняє більшість такої допомоги урядам, які прийшли до влади внаслідок державного перевороту[23]. США заявили, що не постачатимуть "певні великі системи", зокрема бойові літаки *F-16* і танки *M-1A1*, але можуть продовжувати постачати комплектуючі для техніки виробництва США та допомагати Єгипту в

[22] Sharp, J.M., *Egypt: Background and U.S. Relations*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress 7-5700 (US Congress, CRS: Washington, DC, 20 Jan. 2014), pp.18-19, 49.

[23] Binnie, J., 'Egyptian coup threatens US military financing', *Jane's Defence Weekly*, 10 July 2013, p.4; Sharp (посилання 22), pp.33-34.

боротьбі з тероризмом і в охороні кордону[24]. Уряд Єгипту виявив здивування і критикував США за їх відмову в наданні допомоги "у вирішальний час, коли Єгипет веде боротьбу з тероризмом"[25]. Ізраїль також виразив стурбованість з приводу відкладення допомоги, заявивши, що це може зашкодити мирній угоді 1979р.[26]

У 2009-2013рр. на літаки припадав 61% обсягу поставок США – 252 бойові літаки. Майбутні продажі спільного ударного винищувача *F-35* (*Joint Strike Fighter, JSF*), скоріш за все, продовжать цю тенденцію. Перші п'ять *F-35* уже були поставлені Великій Британії і Нідерландам, а у 2013р. були оголошені оновлені графіки виробництва *F-35*, за якими у 2015ф.р. має бути виготовлено близько 70 літаків і по 100 – кожного наступного року, в т.ч. 30-40 – для експорту[27]. Проте, програма розвитку цього винищувача дедалі зазнає технічних труднощів, що призводить до зростання його вартості та затримки планів виробництва; це відбувається в той час, коли європейські замовники скорочують бюджети на придбання озброєнь. Кілька країн скасували, скоротили чи призупинили плани придбання *F-35* або мають намір це зробити. Так, переважно через вартість літака Нідерланди вирішили замовити у 2013р. лише 37-40 винищувачів *F-35* замість 85, як планувалося спочатку[28]. Водночас, після того, як Південна Корея у 2013р. обрала для початкового замовлення 40 літаків *F-35A*, загальний портфель замовлень цих літаків від дев'яти іноземних покупців склав 590 одиниць[29].

Росія

У 2009-2013рр. на Росію припадало 27% усіх світових поставок озброєнь. Упродовж 2004-2008рр. і 2009-2013рр. обсяг поставок озброєнь збільшився на 28%. Держави Азії та Океанії отримали 65% російських поставок; за ними йдуть держави Африки і Близького Сходу. Росія експортувала озброєння до 52 держав, але її поставки були дуже "концентровані" – половина поставок припадала лише на двох замовників – Індію і Китай (таблиця 5.1).

Найважливішим отримувачем російських озброєнь залишалася Індія. У 2013р. країна отримала авіаносець (*Горшков*, перейменований на *Vikramaditya*) – після п'ятирічної затримки та подорожчання з $947 млн.

[24] US Department of State, 'U.S. assistance to Egypt', Press release, 9 Oct. 2013 <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/10/215258.htm>; Osborn, K., 'US cuts military aid to Egypt', DoD Buzz, 9 Oct. 2013, <http://www.dodbuzz.com/2013/10/09/us-cuts-military-aid-to-egypt/>; Wasserbly, D., 'US cuts aid, suspends arms deliveries to Egypt', *Jane's Defence Weekly*, 16 Oct. 2013, p.5.

[25] Allam, A., 'Egypt may look to Russia to counter US aid reduction', *Al-Monitor*, 14 Oct. 2013; and Fick, M., 'Egypt-U-S. relations in turmoil: Egyptian foreign minister', Reuters, 16 Oct. 2013.

[26] Lis, J., 'Washington cuts Egypt aid despite intense Israeli lobbying', *Haaretz*, 10 Oct. 2013.

[27] Lee, C., 'DoD looks to ramp up F-35 production to 70 jets in FY15', *Jane's Defence Weekly*, 6 Nov. 2013, p.12.

[28] Outeren, E., 'Defensie wil 37 JSF-toestellen aanschaffen: extra ontslagen' [Оборона хоче придбати 37 літаків *JSF*: додаткові надлишки], *NRC* (Amsterdam), 17 Sep. 2013, <http://www.nrc.nl/nieuws/2013/09/17/minimaal-34-jsfs-extra-ontslagen-bij-defensie/>.

[29] Kim, T., 'Korea decides to buy 40 F-35s', *Korea Times*, 22 Nov. 2012.

(вартість, погоджена в 1994р.) до $2,3 млрд.[30] У 2013р. Індія і Росія домовилися "дати новий поштовх спільному виробництву у високотехнологічних галузях", переважно в тих, де військовій техніці відводиться найважливіше місце. Було оголошено про створення нових спільних підприємств для можливого виробництва в Індії легких вертольотів *Ка-226* і середнього транспортного літака *Ил-112* – за умови, що Уряд Індії обере цей літак у тендерах на придбання для власних збройних сил[31]. Чинними залишаються погоджені коопераційні проекти з розробки та виробництва за ліцензією бойового літака *Т-50* і транспортного літака *Ил-214*[32]. Однак просування обох проектів є повільним і невпевненим. Індія ще не встигла офіційно замовити *Т-50*, але вже скоротила обсяг замовлення цих літаків на 2012р. із запланованих 200 до 144 одиниць і відклала рішення про продовження спільних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) у рамках контракту до принаймні 2014р.[33] Крім того, Індія відклала рішення про придбання транспортного літака *Ил-214*[34].

Відносини Росії з Китаєм у сфері постачання озброєнь залишаються важливими, але обом країнам бракує прозорості. Певний час надходили повідомлення про переговори стосовно замовлення Китаєм бойових літаків *Су-35*: на початку 2013р. повідомлялося, що угоду підписано, а згодом – що її, можливо, підпишуть у 2014р. Вважається, що затримка виникла через вартість, небажання Росії продати більше 24 літаків і бажання Китаю внести до угоди побудову центру технічного обслуговування *Су-35*[35]. Стан інших потенційних крупних замовлень, зокрема звичайних підводних човнів, залишається невідомим.

Росія досягла незначного успіху у продажі озброєнь до Близького Сходу. Її головним замовником у цьому регіоні у 2009-2013рр. була Сирія[36]. Другим найбільшим замовником російських озброєнь був Єгипет. Від кінця 1990-х років Росія поставила цій країні певну кількість озброєнь, зокрема транспортні вертольоти *Ми-17* і зенітні ракетні системи (ЗРС). Коли в жовтні 2013р. США відклали поставки до Єгипту, Росія відразу запропонувала йому свої озброєння, і впродовж кількох місяців були у принципі досягнуті домовленості про крупні продажі. Росія запропонувала Єгипту додаткові вертольоти та системи протиповітряної оборони (ППО), бойові літаки та їх

[30] 'Russia passes refitted aircraft carrier to India after 5-year delay', RIA Novosti, 16 Nov. 2013, <http://en.ria.ru/military_news/20131116/184748992/>.

[31] Competitors include several European and US designs. Grevatt, J., 'Russia, India explore defence links as aerospace JVs take shape', *Jane's Defence Weekly*, 2 Oct. 2013, p.22; Bedi, R., 'Go West: Indian lifters enter new era', *Jane's International Intelligence Review*, Oct. 2013, pp.28-29.

[32] *Т-50* також відомий в Росії як *ПАК ФА*, а в Індії – як *FG FA*; *Ил-214* в Індії має назву *МТА*.

[33] Luthra, G., 'IAF decides on 144 fifth generation fighters', *India Strategic*, Oct. 2012; Bedi, R., 'IAF chief plans more C-17s, admits FGFA delays', *Jane's Defence Weekly*, 16 Oct. 2013, p.18.

[34] Bedi (посилання 31).

[35] 'Su-35 deal won't be signed this year: Russian contractor', *Want China Times* (Taiwan), 20 Nov. 2013; Johnson, R.F., 'Reports of Su-35 sale to China met with scepticism', *Jane's Defence Weekly*, 18 Sep. 2013, p.14.

[36] Див. підрозділ II розділу 1 та підрозділ II розділу 10 цього видання.

ліцензійне виробництво[37]. Повідомлялося, що на початку 2014р. Росія та Єгипет підписали угоду з продажу цих озброєнь вартістю $3 млрд.[38]

Росія надає підтримку збройним силам сусідніх країн-союзників. Зокрема, вона продовжує постачати Білорусі ЗРС у рамках створення спільної ППО. Росія також стурбована можливістю погіршення хиткої ситуації в Афганістані після виводу більшої частини іноземних військ у 2014р., що призведе до зростання регіональної нестабільності[39]. На додаток до продажу вертольотів *Ми-17* Афганістану через США, Росія продовжує надавати цій країні обмежену військову допомогу[40]. Росія також постачає, можливо, в рамках співробітництва з членами Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ, *Collective Security Treaty Organization*, *CSTO*) вертольоти та іншу військову техніку Таджикистану для охорони його кордону з Афганістаном[41]. Росія планує надати Таджикистану військову допомогу на $200 млн. та Киргизстану – на $1,1 млрд.[42]

Німеччина

Упродовж 2004-2008рр. і 2009-2013рр. експорт основних звичайних озброєнь Німеччини зріс на 24%; при цьому країна залишилася третім найкрупнішим постачальником. Ще не виконані замовлення, контракти на які підписані починаючи з 2000р., зокрема на дорогі військово-морські озброєння, свідчать про те, що в наступні 10 років країна залишатиметься серед найкрупніших постачальників. Варто зазначити, що Німеччина є провідним світовим експортером підводних човнів. Упродовж 2009-2013рр. країна поставила шість нових підводних човнів і два – з надлишкових запасів. За даними на кінець 2013р., упродовж 2014-2020рр. мають бути виконані замовлення ще на 25 підводних човнів.

Тривалий час незмінною для експорту озброєнь Німеччини була певна диспропорція: якщо підводні човни та інші військово-морські судна продавались отримувачам з усього світу, то танки – переважно країнам Європи і членам НАТО. Це змінилось у 2004-2013рр., коли Німеччина стала другим

[37] 'Russia offers Egypt helicopters, air defense systems', RIA Novosti, 15 Nov. 2013, <http://en.ria.ru/military_news/20131115/184738028/Russia-Offers-Egypt-Helicopters-Air-Defense-Systems.html>.

[38] 'Russia, Egypt reach initial $3 bln arms deal–report', RIA Novosti, 14 Feb. 2014, <http://en.ria.ru/russia/20140214/187524953/Russia-Egypt-Reach-Initial-3-Bln-Arms-Deal--Report.html>.

[39] 'NATO pullout from Afghanistan "too hasty"–Russian defense official', RIA Novosti, 14 Aug. 2013, <http://en.ria.ru/world/20130814/182761135/NATO-Pullout-from-Afghanistan-Too-Hasty--Russian-Defense-Official.html>; Baizokova, Z. and McDermott, R., 'Neighbourhood watch', *Jane's Intelligence Review*, Dec. 2013, pp.40-43.

[40] США придбали для Афганістану 86 вертольотів *Ми-17*, а наприкінці 2013р. було прийняте рішення, що цього достатньо для потреб Афганістану і плани з придбання ще 15 вертольотів скасовано. Див.: Lee, C., 'DoD reverses decision to buy more Mi-17s for AAF', *Jane's Defence Weekly*, 20 Nov. 2013, p.8.

[41] 'Russia-led bloc to help Tajikistan boost Afghan border defenses', RIA Novosti, 20 Nov. 2013, <http://en.ria.ru/world/20131120/184810184/Russia-Led-Bloc-to-Help-Tajikistan-Boost-Afghan-Border-Defenses.html>; 'Putin orders support of Tajik military after US pullout from Afghanistan', RIA Novosti, 1 Aug. 2013, <http://en.ria.ru/world/20130801/182533633/Putin-Orders-Support-of-Tajik-Military-After-US-Pullout-From-Afghan.html>; Baizokova and McDermott (посилання 39), p.41.

[42] Baizokova and McDermott (посилання 39), pp.40-43.

найкрупнішим (після Росії) експортером танків, здійснивши або домовившись про їх поставки до Бразілії, Індонезії, Катару, Сінгапуру та Чілі. Арабським державам Німеччина відмовлялася продавати танки через побоювання можливості порушення регіональної стабільності і використання цих озброєнь проти Ізраїлю. Сьогодні у країні переважає думка про те, що під час прийняття рішень про поставки озброєнь слід враховувати стабілізуючу роль держави-отримувача (в цьому випадку – Саудівської Аравії) в регіональній ситуації та у відносинах з Іраном[43]. У цьому контексті у 2013р. відбулися дві помітні події: отримання замовлення від Катару на 62 танки *Leopard-2A7* і переговори із Саудівською Аравією про надання Німеччиною експортної ліцензії на продаж танків *Leopard-2*, зібраних в Іспанії.

Продаж танків, зокрема арабським державам та Індонезії, може свідчити про зміни в політиці експорту озброєнь Німеччини. Названа "Доктриною Меркель" ('*Merkel doctrine*'), за ім'ям Канцлера Німеччини А.Меркель (*Angela Merkel*), нова політика експорту озброєнь була пом'якшена, а поставки озброєнь перетворюються на дедалі важливішу складову реалізації міжнародної політики Уряду Німеччини, провідну роль в якій відіграє партія А.Меркель – Християнсько-демократичний союз (ХДС, *Christian Democratic Union*)[44]. Яким чином зміниться ситуація після формування нового коаліційного Уряду у 2013р., поки неясно. Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН, *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, *SPD*), яка має меншість у новому Уряді, обіцяла у своїй виборчій програмі відстоювати більш жорстку політику експорту озброєнь. На початку 2014р. з'явилися перші ознаки можливих змін, – коли СПДН активно виступила проти експорту танків *Leopard-2* до Саудівської Аравії[45].

Китай

Упродовж 2004-2008рр. і 2009-2013рр. поставки звичайних озброєнь з Китаю зросли на 212%, і частка країни в загальному експорті збільшилася з 2% до 6%. Це зростання піднесло Китай на рівень таких постачальників, як Франція і Німеччина, забезпечивши йому місце не нижче п'ятого[46].

[43] Про зміни в політиці Німеччини з питань експорту танків див.: Simmel, V., 'Der Wandel in der deutschen Rüstungsexportpolitik' [Зміна в експортній політиці Німеччини], Magisterarbeit, Geschwister-Scholl-Institut für Politikwissenschaft Lehrstuhl für internationale Beziehungen, 13 Oct. 2013; 'De Maiziere rechtfertigt Pläne für Waffenexporte' [Де Мез'єр виправдовує плани експорту озброєнь], *Süddeutsche Zeitung,* 21 Sep. 2012.

[44] Brzoska, M., 'Waffennach Mali und Saudi Arabien' [Зброя для Малі та Саудівської Аравії], *Blätter für Deutsche und Internationale Politik*, Feb. 2013, pp.52-60; 'German weapons for the world: how the Merkel doctrine is changing Berlin policy', Spiegel Online, 3 Dec. 2012, <http://www.spiegel.de/international/germany/german-weapons-exports-on-the-rise-as-merkel-doctrine-takes-hold-a-870596.html>.

[45] 'Ukraine-Vermittlung: Steinmeier lobt Russland' [Сприяння Україні: Штайнмайєр хвалить Росію], *Der Spiegel*, 22 Feb. 2014; Sozialdemokratische Partei Deutschlands, 'Das Wirentscheidet: das Regierungsprogramm 2013-17'['Ми' вирішуємо: урядова програма 2013-2017рр.], <http://www.spd.de/95466/regierungsprogramm_2013_2017.html>, pp.110-11.

[46] Китай є також крупним постачальником стрілецької зброї і легких озброєнь. Див.: Bromley, M., Duchâtel, M. and Holtom, P., *China's Exports of Small Arms and Light Weapons*, SIPRI Policy Paper no.38 (SIPRI: Stockholm, Oct. 2013).

Окремі з найбільш важливих отримувачів китайських озброєнь є його сусідами: у 2009-2013рр. 47% поставок озброєнь припало на Пакистан, 13% – на Бангладеш, 12% – на М'янму. Всі три країни мають крупні ще не виконані контракти з Китаєм, що сприймається Індією як елемент стратегії Китаю з її оточення та як його прагнення зміцнити військовий доступ до Індійського океану[47].

Китай впевнено поширює свою присутність на світовому ринку озброєнь. У 2012-2013рр. країна виборола кілька крупних контрактів у конкурентів, зокрема у Росії і країн Європи. Найкрупнішим був контракт на три фрегати *F-22* для Алжиру. Наприкінці 2013р. переговори про контракт на поставку ЗРС *HQ-9/FD-2000* розпочала Туреччина. Уклавши угоду з Туреччиною, Китай вперше досяг такого успіху у змаганні з європейськими та американськими постачальниками за контракт на поставку високотехнологічної системи озброєнь державі-члену НАТО. США, стурбовані тим, що ця угода може відкрити Китаю доступ до найважливіших військових технологій НАТО, переконували Туреччину не обирати китайську зброю[48].

Стурбованість можливим доступом Китаю до чутливих технологій, а також загальні політичні міркування та міркування, що стосуються прав людини, є для США та держав ЄС причинами не продавати Китаю військову техніку багатьох типів. Проте, це не є перепоною для кооперації компаній ЄС і США з компаніями Китаю з метою постачання озброєнь третім державам. Так, упродовж останніх 20 років Китай постачав бойові літаки *F-7*, обладнані італійськими радарами *Grifo*, тренувальні/бойові літаки *K-8* з американськими двигунами, а також вироблені за французькою ліцензією версії вертольота *AS-365*. Три фрегати *F-22*, замовлені Алжиром у 2012р., будуть обладнані радарними та іншими системами виробництва Нідерландів[49].

Франція

Упродовж 2004-2008рр. та 2009-2013рр. поставки Францією основних звичайних озброєнь зменшилися на 30%, і країна трохи поступилася Китаю – четвертому найкрупнішому постачальнику.

У 2009-2013рр. найкрупнішим отримувачем основних звичайних озброєнь Франції був Китай – 13% поставок. Більшість цих поставок стосувалися ліцензійного виробництва французьких озброєнь – відповідні угоди були укладені в 1970-1980рр. Найбільша частка поставок Франції до Китаю у 2009-2013рр. припадає на вертольоти – 71%, зокрема *AS-365* (китайська назва – *Z-9*), який став стандартним легким вертольотом збройних сил Китаю і вважається "найважливішим китайським військовим вертольотом"[50].

[47] Krishnan, A., 'China shoots into top arms exporters club', *The Hindu*, 19 Mar. 2013; Shivananda, H., 'Sino Myanmar military cooperation and its implications for India', *Journal of Defence Studies*, IDSA, vol.5, no.3 (July 2011), pp.117-126.

[48] 'US-sanctioned Chinese firm wins Turkey missile defense system tender', Reuters, 26 Sep. 2013; 'Confusion over Turkey's Chinese missile choice', *Hurriyet* (Turkey), 3 Oct. 2013; Kucera, J., 'Turkey working on Chinese T-Loramids dilemma', *Jane's Defence Weekly*, 20 Nov. 2013, p.8.

[49] Brief van de ministers voor buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking en van buitenlandse zaken [Лист від Міністра закордонної торгівлі й розвитку співробітництва та Міністра закордонних справ], Dutch Second Chamber of Parliament, Document no. 22 054, The Hague, 13 Aug. 2013.

[50] Hewson, R., 'Unfulfilled ambitions: China's helicopter plans are yet to soar', *Jane's International Defence Review*, Oct. 2013, pp. 52-57.

Таблиця 5.3. 10 найкрупніших отримувачів та їх постачальники у 2009-2013рр.

Дані відбивають питому вагу постачальника в загальному обсязі імпорту отримувача. Вказані лише постачальники, питома вага яких у загальному імпорті будь-якого з 10 крупніших отримувачів дорівнює або перевищує 1%. Дані про дрібних постачальників згруповані в категорію "Інші". Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

	Отримувач									
Постачальник	Індія	Китай	Пакистан	Південна Корея	Сінгапур	Алжир	Австралія	США	ОАЕ	Саудівська Аравія
Австралія	<0,5	–	–	–	2	–	. .	3	–	–
Білорусь	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Бельгія	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Канада	<0,5	–	–	–	–	–	–	16	1	2
Китай	–	. .	54	–	–	<0,5	–	–	–	1
Франція	1	15	1	3	16	3	7	5	8	6
Німеччина	1	<0,5	<0,5	12	11	–	2	12	1	4
Ірландія	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–
Ізраїль	6	–	–	1	5	–	1	1	–	–
Італія	2	–	3	<0,5	4	1	–	6	6	1
Лівія	–	–	<0,5	–	–	–	–	–	1	–
Нідерланди	<0,5	–	–	<0,5	–	–	–	1	–	1
Нова Зеландія	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–
Норвегія	–	–	–	–	–	–	1	10	–	–
Польща	–	–	–	–	–	–	–	3	–	–
Росія	75	64	1	–	–	91	–	<0,5	12	–
Південна Африка	<0,5	–	–	–	–	<0,5	–	5	<0,5	<0,5
Іспанія	–	–	<0,5	–	–	–	10	<0,5	5	7
Швеція	–	–	6	1	5	–	1	<0,5	3	3
Швейцарія	–	5	1	–	–	–	–	8	2	2
Туреччина	–	–	1	–	–	–	–	–	<0,5	–
Україна	1	11	4	–	–	1	–	–	–	–
Велика Британія	3	3	–	–	–	2	3	22	1	44
США	7	–	27	80	57	1	70	. .	60	29
Узбекистан	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші постачальники	–	–	1	–	<0,5	–	–	<0,5	<0,5	<0,5

"–" – поставок немає.

Джерело: База даних СІПРІ про поставки озброєнь, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers>.

Підтримка експорту озброєнь є найвищим пріоритетом для Франції. Просування на ринках бойового літака *Rafale* є особливою турботою Франції, оскільки плани власних військових витрат на 2014-2019рр. значною мірою залежать від його експорту. Франція планує придбати 2014-2019рр. 26 цих літаків, однак для підтримки технологічної лінії компанія-виробник *Dassault* має виробляти щороку принаймні 11 літаків. Згідно з контрактом, за відсутності іноземних замовлень різницю між повним завантаженням і власним придбанням (40 літаків упродовж 2014-2019рр.) зобов'язаний компенсувати Уряд Франції [51]. *Rafale* програв у кількох нещодавніх тендерах: востаннє, коли наприкінці 2013р. Бразілія обрала шведський *Gripen-E*[52]. У 2012р. 126 літаків *Rafale* вирішила придбати Індія, але на початку 2014р. контракт ще не було підписано[53].

У травні 2012р., відразу після призначення на посаду МО Франції, Ж-І.Ле Дріан (*Jean-Yves Le Drian*) запровадив оновлену дипломатичну стратегію переговорів з питань продажу озброєнь – розвиток "стратегічного партнерства" з певними перспективними клієнтами. На Близькому Сході цій стратегії сприяла політика Уряду Франції, яка враховувала позиції країн Перської затоки стосовно ядерної програми Ірану та конфлікту в Сирії[54]. Прикладом покращення відносин є підписаний з ОАЕ в липні 2013р. контракт "*Falcon Eye*" на два розвідувальні супутники вартістю €700 млн. ($930 млн.)[55]. Контракт передбачає підтримку військовими Франції партнерів з ОАЕ у проведенні аналізу зображень і спільному користуванні розвідувальними даними[56]. Покращені зв'язки вплинули також на переговори з Саудівською Аравією. У 2013р. ця держава підписала з компаніями Франції контракт "*LEX*" на модернізацію чотирьох фрегатів та двох допоміжних кораблів[57]. Також у 2013р. був укладений контракт на придбання у Франції ЗРС *VL Mica*[58]. Однак, попри великі зусилля Уряду Франції, до кінця 2013р.

[51] Cabirol, M., 'Le Rafale ne viendra pas au secours du budget de la défense' [*Rafale* не врятує оборонний бюджет], *La Tribune*, 24 Oct. 2012; Ruello, A., 'Recettesexceptionnelles et exportation du Rafale: des paris à 10 milliards pour boucler le budget' [Неочікувані доходи та експорт *Rafale*: гра на 10 мільярдів для вріноваження бюджету], *Les Echos*, 2 Aug. 2013.

[52] Saab, 'The Brazilian Government selects Gripen', Press release, 18 Dec. 2013, <http://www.saabgroup.com/en/Air/Gripen-Fighter-System/Gripen-News/>.

[53] Pandit, R. and Bagchi, I., 'Didn't ask for Rafale deal guarantee: France', *Times of India*, 1 Apr. 2014.

[54] Cabirol, M., 'La France au Moyen-Orient (1/5) : quand la diplomatieva, tout va . . . mieux' [Франція на Близькому Сході (1/5): гаразд з дипломатією – гаразд з усім], *La Tribune*, 22 Nov. 2013; Guibert, N., 'Armement et politique étrangère: relations au beau fixe entre Paris et Ryad' [Закордонна політика та політика в галузі озброєнь: відносини між Парижем та Ель-Ріядом у хорошому стані], *Le Monde*, 8 Oct. 2013; UPI, 'After scuttling Iran deal, France could clinch arms deals', 12 Nov. 2013; Ayad, C., 'La France, meilleure alliée de l'Arabie saoudite, au Liban comme en Syrie' [Франція: Саудівська Аравія – найкращий союзник як у Лівані, так як і в Сирії], *Le Monde*, 28 Dec. 2013.

[55] De Selding, P.B., 'Long-anticipated UAE spy sat contract goes to Astrium, Thales Alenia', Spacenews, 22 July 2013, <http://www.spacenews.com/article/military-space/36389military-space-quarterly-long-anticipated-uae-spy-sat-contract-goes-to>.

[56] Cabirol, M., 'Comment la France a vendu deux satellites d'observation hyper sophistiqués aux Emirats Arabes Unis' [Як Франція продала ОАЕ два надскладні розвідувальні супутники], *La Tribune*, 23 July 2013.

[57] 'Le contrat LEX officialisé' [Контракту "*LEX*" надано офіційного характеру], Mer et Marine, 10 Oct. 2013, <http://www.meretmarine.com/fr/content/arabie-saoudite-le-contrat-lex-officialise>; Tran, P. and Cavas, C.P., 'France, U.S. work toward Saudi Navy deals', *Defense News*, 29 Oct. 2012.

[58] Cabirol, M., 'MBDA renforces a position de champion européen' [*MBDA* зміцнює позицію лідера в Європі], *La Tribune*, 27 Nov. 2013.

не вдалося підписати крупний контракт "*Mark 3*" на модернізацію саудівських ЗРС *Shahine*, хоча після підписання того ж року контракту на обслуговування ЗРС *Crotale* на це дуже сподівалися[59].

Події у групі крупних отримувачів

У 2009-2013рр. найкрупнішим серед регіонів отримувачем основних звичайних озброєнь була Азія та Океанія – 47% світових поставок. Другим був Близький Схід (19%), третім – Європа (14%), четвертим – Америка (10%) і п'ятим – Африка (9%). Порівняно з 2004-2008рр., частка Азії та Океанії помітно зросла – на 40%, Африки – на 7%; частка Європи значно зменшилася – на 21%. Обсяг поставок до Близького Сходу та Америки збільшився в абсолютних величинах, однак залишився на 14% меншим за середні світові показники. Тому їх частки в усьому обсязі упродовж 2009-2013рр. зменшилися незначною мірою.

Три найкрупніші отримувачі з п'яти – Індія, Китай і Пакистан – є державами Азії (таблиці 5.3 та 5.4). Останніми роками високі позиції у списку отримувачів посіли кілька країн Східної і Південно-Східної Азії. У 2009-2013рр. до *Top 10* найкрупніших отримувачів належали Китай, Південна Корея і Сінгапур, а багато інших країн Азії суттєво збільшили закупівлі озброєнь або планують це зробити найближчими роками – часто шляхом імпорту. Головним мотивом придбання озброєнь є зростання напруженості у відносинах між Китаєм і прибережними державами в районі Південнокитайського та Східнокитайського морів[60]. Ця напруженість зросла у 2013р., коли Китай почав використовувати новий авіаносець (поставлений Україною і введений в експлуатацію у 2012р.), оголосивши в односторонньому порядку "зоною протиповітряної оборони" морські райони, на які претендують Японія і Південна Корея[61]. До того, як це сталося, Японія і США виявляли велику готовність постачати озброєння та надавати допомогу країнам Східної і Південно-Східної Азії. Починаючи з 2012р., США обіцяли країнам Південно-Східної Азії "допомогу в забезпеченні безпеки морських районів" на суму $156 млн., зокрема: $18 млн. – В'єтнаму на п'ять сторожових кораблів берегової охорони[62]; $40 млн. – Філіппінам, які мали намір частково використати ці кошти на придбання у США двох фрегатів[63]. У 2013р. Японія продала Філіппінам 10 великих сторожових катерів берегової охорони, оплата за які містила "м'яку позику" від Уряду Японії[64]. Подібна угода з В'єтнамом про придбання

[59] Cabirol, M., 'Thales remporte un nouveau contrat de support de missiles Crotale en Arabie saoudite' [*Thales* отримує контракт на обслуговування ракет *Crotale* у Саудівській Аравії], *La Tribune*, 26 Mar. 2013.

[60] Веземан, С.Т. Військово-морський вимір поставок озброєнь країнам Південно-Східної Азії у 2007-2011рр. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ III розділу VI. Див. також підрозділ III розділу 4 цього видання.

[61] Холтом П. та ін. Події у сфері поставок озброєнь у 2012р. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ I розділу V. Див. також підрозділ III розділу 4 цього видання.

[62] Lee, M. and Pennington, M.,'US ups security aid to Southeast Asia, criticizes China', Associated Press, 17 Dec. 2013.

[63] 'Philippines seeks more US navy ships amid China threat', Agence France-Presse, 15 Jan. 2014.

[64] Esplanada, J.E., 'Patrol boats from Japan to start arriving in 2015', *Philippine Daily Inquirer*, 31 Mar. 2014.

Таблиця 5.4. 50 найкрупніших отримувачів основних звичайних озброєнь у 2009-2013рр.

У таблиці наведені 50 найкрупніших отримувачів (державних і недержавних суб'єктів) основних звичайних озброєнь у 2009-2013рр. Країни наведені в порядку зменшення обсягів загального імпорту. Сума складових може не збігатися з підсумковим показником через округлення.

Місце			Обсяг імпорту ($ млн. ВТІ)		% загального обсягу у 2009-2013	Зміни (%), порівняно з 2004-2008
2009-2013	2004-2008[a]	Отримувач	2013	2009-2013		
1	2	Індія	5 581	18 564	*14*	*111*
2	1	Китай	1 534	6 581	*5*	*–51*
3	10	Пакистан	1 002	6 426	*5*	*119*
4	3	ОАЕ	2 245	5 777	*4*	*–18*
5	18	Саудівська Аравія	1 486	5 231	*4*	*154*
6	7	США	759	5 074	*4*	*45*
7	11	Австралія	303	5 027	*4*	*83*
8	4	Південна Корея	188	4 753	*4*	*–30*
9	14	Сінгапур	142	4 439	*3*	*76*
10	12	Алжир	336	4 221	*3*	*55*
11	8	Туреччина	604	3 976	*3*	*25*
12	65	Марокко	43	2 596	*2*	*1 154*
13	34	В'єтнам	369	2 359	*2*	*182*
14	19	Венесуела	476	2 327	*2*	*20*
15	9	Єгипет	501	2 293	*2*	*–27*
16	20	Велика Британія	438	2 284	*2*	*23*
17	27	Ірак	203	2 220	*2*	*83*
18	61	Афганістан	216	2 190	*2*	*805*
19	49	Азербайджан	921	2 179	*2*	*378*
20	24	Малайзія	113	2 098	*2*	*35*
21	5	Греція	66	2 049	*2*	*–57*
22	30	Індонезія	774	1 901	*1*	*93*
23	36	М'янма	362	1 677	*1*	*120*
24	17	Японія	145	1 622	*1*	*–30*
25	22	Норвегія	53	1 555	*1*	*–8*
26	50	Сирія	361	1 549	*1*	*240*
27	40	Португалія	27	1 512	*1*	*132*
28	25	Тайвань	633	1 470	*1*	*–5*
29	33	Бразілія	254	1 407	*1*	*65*
30	13	Чілі	53	1 237	*1*	*–54*
31	32	Нідерланди	252	1 156	*1*	*20*
32	54	Бангладеш	672	1 153	*1*	*217*
33	28	Німеччина	129	1 070	*1*	*–8*
34	26	Канада	191	1 052	*1*	*–27*
35	52	Колумбія	163	1 052	*1*	*142*
36	60	Таїланд	373	1 046	*1*	*315*
37	6	Ізраїль	348	1 017	*1*	*–78*
38	23	Іспанія	120	1 012	*1*	*–38*
39	. .	Катар	71	903	*1*	. .
40	41	Судан	345	842	*1*	*35*
41	43	Йорданія	100	806	*1*	*38*
42	21	Італія	52	805	*1*	*–54*
43	91	Уганда	20	770	*1*	*1 228*
44	15	Польща	152	765	*1*	*–68*

Місце			Обсяг імпорту ($ млн. ВТІ)		% загального обсягу у 2009-2013	Зміни (%), порівняно з 2004-2008
2009-2013	2004-2008[a]	Отримувач	2013	2009-2013		
45	42	Оман	490	752	*1*	*24*
46	51	Мексика	76	736	*1*	*62*
47	16	Південна Африка	2	654	*<0,5*	*–72*
48	56	Швеція	52	559	*<0,5*	*68*
49	46	Фінляндія	212	445	*<0,5*	*–21*
50	77	НАТО[b]	–	442	*<0,5*	*281*
		Інші (108)	1 563	10 310	*8*	. .
Загалом			**25 564**	**133 921**	***100***	***14***

"–" – поставок не було.

Примітка: дані СІПРІ відбивають фактичні поставки основних звичайних озброєнь. Для порівняння даних про поставки різних видів озброєнь і виявлення тенденцій СІПРІ використовує ВТІ. Оцінки СІПРІ, таким чином, відбивають лише обсяг міжнародних поставок озброєнь, а не реальні фінансові характеристики таких поставок. Тому вони не можуть порівнюватися з такими показниками економічної статистики, як ВВП або експорт/імпорт. Метод розрахунку з використанням ВТІ див. у підрозділі "Джерела та методи" цього розділу.

[a] Місця країн у 2004-2008рр. відрізняються від наведених у *Щорічнику СІПРІ 2009* внаслідок перегляду та уточнення даних за ці роки.

[b] Поставки міжнародним організаціям означають поставки тільки організаціям і не є складовою поставок держав-учасниць.

Джерело: База даних СІПРІ про поставки озброєнь, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>.

10 сторожових катерів берегової охорони обговорювалась у 2013р. та була погоджена у 2014р.[65]

До переліку провідних отримувачів повернулися ОАЕ та Саудівська Аравія; остання – вперше після 1997-2001рр. Останніми роками багато країн Близького Сходу, – особливо Ірак та арабські країни Перської затоки (Бахрейн, Катар, Кувейт, Оман, ОАЕ та Саудівська Аравія), – розмістили багато замовлень і планують розширити цю діяльність.

Зростання на 53% африканського імпорту відбулося переважно за рахунок поставок до Північної Африки, які зросли на 122%. Поставки до Екваторіальної Африки у 2009-2013рр. були дещо більшими, ніж у 2004-2008рр. Водночас, у кількох державах Східної Африки та Африканського Рогу зростання імпорту озброєнь було значно більшим і зумовлювалося початком виконання Нігерією планів крупних закупівель зброї під час внутрішнього конфлікту і зростання доходів від нафти.

Зменшення поставок до держав Європи у 2009-2013рр. (на 25%, порівняно з 2004-2008рр.) спричинене переважно наслідками фінансової кризи та, відповідно, бюджетними обмеженнями[66]. Багато держав Європи мають значні плани з придбання нових озброєнь, однак багато з цих планів відкладені або скорочені з фінансових міркувань.

[65] Cheney-Peters, S., 'Japan to provide Vietnam patrol boats next year', USNI News, 2 June 2014,<http://news.usni.org/2014/06/02/japan-provide-vietnam-patrol-boats-next-year>.

[66] Підрозділ I розділу 4 цього видання.

Джерела та методи

Методи

База даних про поставки озброєнь (http://www.sipri.org/databases/armstransfers/) підтримується відповідною програмою СІПРІ та містить інформацію про поставки основних звичайних озброєнь державам, міжнародним організаціям і недержавним озброєним угрупованням за період 1950-2013рр. Збір даних та їх аналіз здійснюються на постійній основі: мірою появи доступних даних відбувається оновлення Бази даних за всі роки; оновлені дані публікуються щорічно. Тому дані з різних видань Щорічника або інших публікацій СІПРІ не можна поєднувати та порівнювати між собою[67]. Перегляди даних проводяться ретроспективно та охоплюють увесь період накопичення інформації.

Джерела

Дані про поставки озброєнь збираються з різних джерел. Загальним критерієм відбору джерел є їх відкритість, тобто доступність для широкої аудиторії. Така відкрита інформація, проте, не може дати повної картини світових поставок озброєнь. Відкриті джерела надають лише часткову інформацію; наявність розбіжностей між наведеними в них даними є загальновизнаним фактом. Оскільки для відстеження поставок усіх озброєнь та іншої військової техніки відкритої інформації недостатньо, СІПРІ зосереджує увагу лише на основних звичайних озброєннях. Точно визначити дати замовлень і поставок, реальні обсяги, типи замовлених і поставлених озброєнь, визначити постачальника та отримувача вдається не завжди. Тому важливим елементом створення Бази даних СІПРІ є використання експертного оцінювання та обгрунтованих припущень.

Типи поставок

Під поставками озброєнь СІПРІ розуміє не лише продаж озброєнь (включно з ліцензіями на виробництво), але й передачу озброєнь у формі допомоги, подарунків, у кредит або в лізинг. Отримувачем озброєнь можуть бути збройні сили, військові формування або розвідувальні органи іншої держави, недержавні збройні угруповання або міжнародні організації. У випадках, коли поставка зафіксована, а постачальника чи отримувача достовірно ідентифікувати неможливо, поставки реєструються як здійснені "невідомим постачальником" або спрямовані "невідомому отримувачу".

Категорії озброєнь: основні звичайні озброєння

База даних СІПРІ про поставки озброєнь містить лише дані про "основні звичайні озброєння", до яких належать: (*1*) більшість літальних апаратів (у т.ч. безпілотних); (*2*) більшість броньованих машин; (*3*) артилерія калібру понад 100 мм; (*4*) засоби виявлення (радіолокатори, гідролокатори та багато пасивних електронних засобів виявлення); (*5*) зенітні ракетні системи та великі зенітні гармати; (*6*) керовані ракети, торпеди, бомби і снаряди; (*7*) більшість кораблів; (*8*) двигуни для військової авіації і великих літальних апаратів, бойових кораблів і великих допоміжних суден, броньованих машин; (*9*) всі башти з гарматою (кулеметом) або керованими ракетами для броньованих машин і кораблів; (*10*) розвідувальні супутники; (*11*) системи дозаправки в повітрі.

Усі засоби, що постачаються, повинні мати військове призначення. У випадках, коли засіб виявлення, башта або система дозаправки (засоби *4*, *9* та *11*) встановлені на платформі (транспортному засобі, літальному апараті або судні), до Бази даних вносяться лише ті з них, що отримані від постачальника, який не є постачальником самої платформи.

Тренд-індикатор СІПРІ

Для оцінки обсягу поставок основних звичайних озброєнь СІПРІ розроблена унікальна система, яка використовує просту одиницю вимірювання – вартісний тренд-індикатор (ВТІ). Обчислення ВТІ базується на відомій ціні зразків озброєнь і характеризує передачу військових потенціалів – але не фінансову вартість поставлених озброєнь. Озброєння, ціна яких невідома, порівнюються з типовими зразками за розмірами та тактико-технічними характеристиками (вага, швидкість, дальність дії, корисне навантаження), типами електроніки, завантажувальних/розвантажувальних механізмів, двигунів, гусениць чи коліс, озброєння та матеріалів і, нарешті, за роком виробництва. Вартість озброєнь, що були в експлуатації, оцінюється в 40% вартості нових зразків;

[67] Cheney-Peters, S., 'Japan to provide Vietnam patrol boats next year', USNI News, 2 June 2014,<http://news.usni.org/2014/06/02/japan-provide-vietnam-patrol-boats-next-year>.

вартість озброєнь, що були в експлуатації, але суттєво модернізовані чи модифіковані постачальником до здійснення поставки, оцінюється в 66% вартості нових зразків.

СІПРІ обчислює обсяги поставок озброєнь від / до / між усіма сторонами, використовуючи ВТІ та кількість систем озброєнь, поставлених певного року. Ці кількісні дані дозволяють визначити загальні параметри для оцінки тенденцій в поставках озброєнь до певних країн і регіонів у часі. В цьому сенсі, головними пріоритетами є забезпечення стабільності в часі системи вимірювання та ретроспективне врахування внесених змін.

ВТІ СІПРІ не відбиває продажну ціну поставлених озброєнь. Тому наведені дані не можуть порівнюватися з такими показниками економічної статистики, як ВВП, військові витрати, обсяг продажу або фінансова вартість експортних ліцензій під час оцінювання економічного навантаження від імпорту або економічного зиску від експорту озброєнь. Найкращим чином вони можуть використовуватися як вихідні дані для оцінки тенденцій в міжнародних поставках озброєнь, підрахунку питомої ваги постачальників та отримувачів у загальних обсягах поставок і відсоткових співвідношень обсягів поставок до (або з) певних країн.

II. Поставки керованих ракет великої дальності

ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН

Багато країн мають або прагнуть придбати керовані ракети, які можна запускати зі значної відстані та які дають можливість уникнути удару у відповідь і зберегти цінні пускові платформи (літаки, наземні пускові установки, кораблі) та їх екіпажі. Незалежно від конструкції – балістичні (БР) чи крилаті ракети (КР) з повітряно-реактивним двигуном, – усі вони, як правило, мають високі точність ураження цілей і спроможність долати системи захисту. Військове значення таких ракет великої дальності підтверджене на практиці, зокрема під час їх застосування Великою Британією і США в Іраку у 2003р., а також під час подій в Лівії у 2011р., де такі ракети застосовували Велика Британія, Італія, ОАЕ, США і Франція[1].

Загальної угоди стосовно керованих ракет великої дальності не існує. У цьому підрозділі увага зосереджується на проблемі розповсюдження ракет, а саме – на поставках керованих ракет зі звичайними боєголовками з дальністю понад 200 км і різними схемами управління. Зазначений поріг дальності є умовним, але він дозволяє показати, якою мірою дуже широкий попит на керовані ракети великої дальності зі звичайними боєголовками задовольняється міжнародними поставками. Упродовж 2004-2013рр. 16 країн отримували або замовляли керовані ракети з дальністю понад 200 км, а вісім країн їх експортували (таблиця 5.5)[2]. Хоча безпілотні бойові літальні апарати (ББЛА, *unmanned combat aerial vehicles*, *UCAV*), як і ракети, дають можливість особовому складу та дуже коштовним пусковим платформам перебувати поза зоною досяжності противника, але у 2013р. було здійснено лише кілька поставок цих апаратів, і тому в цьому підрозділі вони не розглядаються[3]. На прикладах подій на Корейському півострові, Близькому Сході та в Південній Африці ілюструються тенденції в міжнародних поставках керованих ракет великої дальності, зокрема – мотиви і ставлення до розповсюдження таких ракет, поведінка постачальників.

Корейський півострів

На базі технологій, імпортованих у 1970-х та 1980-х роках, Північна Корея будує арсенал БР, розмір якого невідомий. Більшість інших озброєнь Північної Кореї є застарілими, а доступу до нової техніки країна не має через

[1] Hewson, R., ‘Accuracy above all else’, *RUSI Defence Systems*, summer 2011, p.60; Barrie, D., ‘Europe odds-on to supply new UAE fighters’, International Institute for Strategic Studies (IISS), IISS Voices, 10 Dec. 2013,<http://www.iiss.org/en/iiss%20voices/blogsections/2012-6d11/december-2012-a370/europe-uae-fighters-163c>; Kopp, C., ‘Iraqi freedom: guided munitions’, *Australian Aviation*, June 2003.

[2] Керовані ракети та бомби з дальністю менше 200 км також користуються широким попитом. Див. Базу даних СІПРІ про поставки озброєнь, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>.

[3] Підтвердженими були лише поставки США до Великої Британії у 2007р. і 2013р. 11 ББЛА *Predator*, повністю обладнаних для виконання бойових завдань. Про управління використанням самокерованих озброєнь, зокрема ББЛА, див. підрозділ II розділу 9 цього видання.

Таблиця 5.5. Поставки керованих ракет класу “земля-земля” з дальністю 200 км, оснащених звичайними боєголовками у 2004-2013рр.

Отримувач	Постачальник	Обсяг замовлень	Специфікація	Клас	Дальність (км)	Рік замовлення	Роки поставок
Австралія	США	(260)	*AGM-158A JASSM*	КРПБ	370	2006	2011-2013
Бахрейн	США	(30)	*MGM-140B ATACMS*	БРНБ	270	2011	(2013)
Китай	Росія	(150)	*3M-54 Klub*	КРМБ	300	(2002)	(2005-2009)
Фінляндія	США	(70)	*AGM-158A JASSM*	КРПБ	370	2012	–
Німеччина	Ізраїль	. .	*Harop*	КРНБ	1 000	(2013)	–
Греція	Франція	(56)	*Storm Shadow/SCALP*	КРПБ	>250	2001	(2007)
Індія	Ізраїль	(50)	*Harop*	КРНБ	1 000	2009	(2013)
	Росія	(178)	*3M-54 Klub*	КРМБ	300	(1998)	(2001-2009)
	Росія	(866)	*PJ-10 BrahMos*	КРМ/Н/ПБ	270	1998	2006-2013
Італія	Велика Британія	200	*Storm Shadow/SCALP*	КРПБ	>250	1999	2004-2008
Південна Корея	США	(47)	*AGM-84H SLAM-ER*	КРПБ	280	2003	2006-2008
	Німеччина	(177)	*Taurus KEPD-350MR*	КРПБ	>250	2013	–
Пакистан	Китай	(50)	*CM-400AKG*	КРПБ	240	(2010)	2012-2013
Саудівська Аравія	Велика Британія	(350)	*Storm Shadow/SCALP*	КРПБ	>250	2009	2011-2013
	США	(650)	*AGM-84H SLAM-ER*	КРПБ	280	(2013)	–
Іспанія	Німеччина	43	*Taurus KEPD-350*	КРПБ	>500	2005	2007-2010
Сирія	Північна Корея	(100)	*Scud Mod-D*	БРНБ	800	(1996)	(2000-2009)
Туреччина	США	48	*AGM-84H SLAM-ER*	КРПБ	>280	2006	2012-2013
ОАЕ	Франція	(600)	*Storm Shadow/SCALP*	КРПБ	>250	1998	2003-2008
	США	(100)	*MGM-140B ATACMS*	БРНБ	270	2011	(2013)
	США	(300)	*AGM-84H SLAM-ER*	КРПБ	>280	(2013)	–
Велика Британія	США	(68)	*BGM-109 Tomahawk*	КРМБ	1 700	2004	2007-2013

( ) – неточні дані або оцінки СІПРІ; “. .” – даних немає; “–” – поставок немає; БР – балістична ракета; КР – крилата ракета; види базування: МБ – морського, НБ – наземного, ПБ – повітряного; ОАЕ – Об’єднані Арабські Емірати.

Джерело: База даних СІПРІ про поставки озброєнь,, <http://www.sipri.org/databases/armstransfers/>.

ембарго ООН на поставки озброєнь[4]. Тому ракети є основним елементом арсеналів як звичайної, так і ядерної зброї[5].

У відповідь на збільшення ракетного арсеналу Північної Кореї, Південна Корея у 2012р. заявила про створення новітньої системи захисту під назвою "*kill chain*" – сукупності засобів, здатних виявити і знешкодити північнокорейські ракети та ядерну зброю ще до їх запуску. Вона має діяти разом із системою протиракетної оборони (ПРО), яка буде застосована у випадку, якщо "*kill chain*" не спрацює[6]. Ключова роль у новітній системі захисту надається ракетам морського, наземного та повітряного базування. Від початку 1970-х років США надавали значну військову підтримку Південній Кореї, але наполягали на обмеженні дальності її ракет, побоюючись, що ракети великої дальності можуть дестабілізувати ситуацію на півострові. Проте, у 2012р. Південна Корея – за згодою США – заявила, що планує впродовж п'яти років розгорнути БР з дальністю 800 км та з корисним навантаженням 500 кг. На той час країна вже розгорнула БР *Hyunmo-2* з дальністю 300 км та з корисним навантаженням 500 кг. Південна Корея ніколи не обмежувала розгортання КР, і до 2012р. вже розробила та розгорнула КР морського (КРМБ) та наземного (КРНБ) базування *Hyunmo-3A* та *Hyunmo-3B* з дальністю 500 км і 1 000 км, відповідно[7].

У 2013р. США погодили замовлення Південної Кореї на бойові літаки *F-35* і розвідувальні БЛА *Global Hawk*, проте, як повідомлялося, відмовили їй у продажу КР *AGM-158 JASSM* з дальністю 370 км, носіями яких можуть бути отримані від США бойові літаки *F-15K*[8]. Замість цих ракет, у 2013р. Південна Корея обрала німецько-шведську КР *Taurus KEPD-350* з дальністю 250 км. До цього часу Німеччина і Швеція не продавали ракети з дальністю понад 200 км державам поза межами Європи.

Іран, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати

Іран виробляє БР з дальністю до 2 000 км на основі ракетних технологій, імпортованих у 1980-1990-х роках з Китаю і Північної Кореї, і з використанням компонентів і матеріалів, отриманих з порушенням санкцій ООН[9]. Ембарго ООН на поставки озброєнь означає, що Іран, як і Північна Корея, не може імпортувати такі сучасні ударні озброєння великої дальності, як бойові літаки. Тому країна виробляє ракети, що є ключовим елементом її військового арсеналу[10].

[4] Про ембарго ООН на поставки озброєнь, див. підрозділ II розділу 10 цього видання та Базу даних СІПРІ про поставки озброєнь, <http://www.sipri.org/databases/embargoes>.

[5] Про розробку ракет Північною Кореєю див.: Fitzpatrick, M., 'North Korean proliferation challenges: the role of the European Union', EU Non-proliferation Papers no. 18, EU Non-proliferation Consortium, June 2012, <http://www.nonproliferation.eu/activities/activities.php>. Про військовий ядерний потенціал Північної Кореї див. підрозділ IX розділу 6 цього видання.

[6] Kim, K., 'Seoul expanding missile defense in response to NK nuke test', *The Hankyoreh*, 14 Feb. 2013; Choi, J., 'The politics of the "kill chain"', *The Hankyoreh*, 22 Oct. 2013.

[7] Pinkston, D., 'The new South Korean missile guidelines and future prospects for regional stability', Strong & Prosperous blog, International Crisis Group, 25 Oct. 2012, <http://www.crisisgroupblogs.org/strongandprosperous/2012/10/25/>.

[8] 'S.Korea to buy European missiles', Agence France-Presse, 19 June 2013.

[9] International Institute for Strategic Studies (IISS), *Iran's Ballistic Missile Capabilities: A Net Assessment* (IISS: London, May 2010); United Nations, Security Council, Final report of the Panel of Experts established pursuant to Resolution 1929 (2010), 3 June 2013, annex to S/2013/331, 5 June 2013, p.23.

[10] Delory, S., 'The dynamics of missile proliferation in the Middle East and North Africa', Background paper, EU Non-Proliferation Consortium, July 2011, p. 15.

Почасти через відчуття загрози з боку Ірану, дві інші крупні держави регіону Перської затоки – Саудівська Аравія та ОАЕ – вдаються до імпорту різних типів КР великої дальності. За повідомленнями, Саудівська Аравія отримувала підтримку Китаю в обслуговуванні БР *Dong Feng-3(DF-3)* з дальністю 2 500 км, придбаних у Китаю в 1988р., а десь приблизно у 2007р. придбала нові та більш точні *DF-21* або інші БР, хоча жодних замовлень на їх поставки підтверджено не було[11]. У 1998р. ОАЕ замовили у Франції крилаті ракети повітряного базування (КРПБ) *Black Shaheen* з дальністю принаймні 250 км, а у 2009р. Саудівська Аравія замовила подібні ракети *Storm Shadow* у Великої Британії. В обох випадках США відмовилися постачати такі ракети, хоча й експортували до обох країн інші найсучасніші озброєння. Відмови США були пов'язані з необхідністю підтримувати якісну військову перевагу Ізраїлю над арабськими державами, а також з тим, що такі продажі не відповідають духу Режиму контролю над ракетними технологіями (РКРТ, *Missile Technology Control Regime*, *MTCR*), спрямованому на запобігання розповсюдженню ракет, здатних доставляти зброю масового ураження (ЗМУ)[12]. Втім, до 2013р. позиція США суттєво змінилася – були дозволені поставки КРПБ *AGM-84H* з дальністю 280 км і Саудівській Аравії, і ОАЕ. Угоди про ці поставки офіційно пояснювалися потребою покращення спроможностей Саудівської Аравії та ОАЕ протистояти загрозам у регіоні[13]. Укладення таких угод часто тлумачиться як складова зусиль США із запевнення союзників у регіоні Перської затоки в дотриманні зобов'язань щодо їх безпеки та зміцнення їх збройних сил – з огляду на відчуття загрози з боку Ірану[14].

Індія і Пакистан

Як Індія, так і Пакистан придбавали різноманітні БР і КР великої дальності для використання зі звичайними та ядерними боєголовками[15]. Напруженість між цими країнами є одним з головних рушіїв їх закупівель[16].

У розробці та виробництві БР і КР обидві країни покладалися на власну промисловість з різним ступенем іноземної участі. Вважається, що Пакистан отримав технології БР від Китаю і Північної Кореї у 1980-1990-х роках[17]. Стосовно КР є підозра, що Пакистан розробив їх з використанням технологій Китаю, Південної Африки та України[18]. Проте, про ступінь залежності сучасного пакистанського виробництва ракет від іноземних технологій нічого не відомо.

[11] O'Connor, S., 'Secrets of the sand', *Jane's Intelligence Review*, Aug. 2013, pp.10-13; Stein, J., 'The CIA was Saudi Arabia's personal shopper', *Newsweek*, Jan. 2014.

[12] Gormley, D.M., *Missile Contagion: Cruise Missile Proliferation and the Threat to International Security* (Praeger Security International: Westport, CT, 2008), pp.56-57. Стислий опис та інші деталі РКРР див. у підрозділі III додатка Б цього видання.

[13] Defense Security Cooperation Agency (DSCA), 'Saudi Arabia–various munitions and support', News release, 15 Oct. 2013; Defense Security Cooperation Agency (DSCA), 'United Arab Emirates (UAE)–various munitions and support', News release, 15 Oct. 2013.

[14] Mehta, A. and Mustafa, A., 'Gulf nations eye strike capability', *Defense News,* 18 Nov. 2013.

[15] Про ракети-носії ядерної зброї Індії і Пакистану, див. підрозділи VI та VII розділу 6 цього видання.

[16] Холтом П. та ін. Міжнародні поставки озброєнь. – *Щорічник СІПРІ 2011*, підрозділ III розділу 6.

[17] James Martin Centerfor Nonproliferation Studies, 'Country profile: Pakistan', Nuclear Threat Initiative, Feb. 2013, <http://www.nti.org/country-profiles/pakistan/>.

[18] Gormley (посилання 12), pp.73-74; Hewson, R., 'Cruise missile technology proliferation takes off', *Jane's Intelligence Review*, Oct. 2005, pp.41-42.

Найкрупніші імпортні поставки ракетних технологій до Індії в минуле 10-річчя пов'язані зі спільним з Росією підприємством з виробництва різних варіантів високоточної надзвукової КРН/М/ПБ *BrahMos* з дальністю 270 км. Ракетою з найбільшою дальністю, яку імпортувала Індія, була ізраїльська *Harop*. Названа виробником "боєприпасом, що тиняється", *Harop*, по суті, є низькошвидкістною ракетою з дальністю 1 000 км, яка в пошуках цілі для атаки може кружляти над великою територією. Реагуючи на плани закупівель Індії, компанії Європи та Ізраїлю запропонували країні КРПБ, здатні задовольнити визначені та очікувані вимоги[19]. Повідомлялося, що індійська КР *Nirbhay*, вперше випробувана у 2012р., має російський двигун[20].

Висновки

Розповсюдження ракет великої дальності дає кілька приводів для занепокоєння. В кожному з наведених вище випадків імпорт озброєнь, здатних з високою точністю атакувати цілі глибоко всередині території противника із значно зменшеним ризиком або взагалі без ризику для пускових екіпажів, може знизити поріг рішення на застосування сили. Це може порушити регіональні паритети в основних звичайних і ядерних озброєннях, зумовити гонку озброєнь, призвести до ескалації військового протистояння, міждержавних криз і підвищити вірогідність війни[21]. Окремі держави-постачальники озброєнь бачать у розгортанні іншими державами ракет великої дальності потенційну загрозу. Зокрема, США розглядає розповсюдження ракет великої дальності як "значну" та "асиметричну" загрозу для себе та союзників[22]. 34 держави приєдналися до РКРТ та погодились обмежити експорт з метою запобігання їх використанню як систем доставки ЗМУ[23]. Подібну мету мають і санкції ООН стосовно передачі ракетних технологій Ірану та Північній Кореї.

Попри це занепокоєння, поставки керованих ракет великої дальності або їх ключових технологій відбуваються регулярно, в т.ч. до регіонів з високим рівнем міждержавної напруженості і до держав, що володіють ядерною зброєю. Навіть США, які постійно висловлюють занепокоєння розповсюдженням ракет, упродовж останніх 10 років послабили обмеження на їх експорт. Поява ББЛА зумовить новий вимір цієї проблеми.

[19] 'MBDA reiterates its relationship with India', *India Strategic,* Mar. 2012; Minnick, W., 'Israeli exhibit among largest at show', *Defense News*, 2 Dec. 2009.

[20] Jha, S., 'Becoming a power that counts', *Geopolitics*, Mar. 2013, p.51; 'Sub Rosa subsonic', *Aviation Week & Space Technology,* 2 July 2012, p.24.

[21] Scheffran, J., 'Missiles in conflict: the issue of missiles in all its complexity', *Disarmament Forum*, no.1 (2007), p.19.

[22] US Air Force, National Air and Space Intelligence Center (NASIC), *Ballistic & Cruise Missile Threat*, NASIC-1031-0985-13 (NASIC: Wright-Patterson AFB, OH, 2013), pp.3-4.

[23] Missile Technology Control Regime, 'Guidelines for sensitive missile-relevant transfers', <http://www.mtcr.info/english/guidetext.html>.

III. Прозорість поставок озброєнь

СІМОН Т.ВЕЗЕМАН, ЛЮСІ БЕРО-СУДРО

Офіційні та загальнодоступні дані про поставки озброєнь є важливими для оцінки національної політики експорту та закупівлі озброєнь. Водночас, практично для всіх держав оприлюднення даних про закупівлю і продаж озброєнь є чутливим питанням. У цьому підрозділі аналізуються останні зміни в офіційних глобальних, регіональних і національних механізмах звітності, які мають на меті повністю або частково підвищити якість і збільшити обсяг загальнодоступної інформації стосовно міжнародних поставок озброєнь[1].

Реєстр звичайних озброєнь ООН *(UNROCA)*

UNROCA, створений у 1992р., є ключовим міжнародним офіційним механізмом забезпечення прозорості поставок озброєнь. Усі країни-члени ООН запрошуються до надання *UNROCA* даних про експорт та імпорт семи категорій звичайних озброєнь, а також про поставки стрілецької зброї і легких озброєнь (СЗЛО, *small arms and light weapons*, *SALW*)[2].

Кількість держав, що надали звіти про поставки озброєнь, зменшилася з 87 у 2010р. до 57 – у 2011р. Про результати 2012р. держави звітували краще – станом на квітень 2014р., звіти надали 72 держави (таблиця 5.6). У 2008-2012рр. інформацію про поставки надали менше половини держав-членів ООН. Упродовж 2009-2013рр. звіти до *UNROCA* регулярно надавали всі 10 найкрупніших постачальників основних звичайних озброєнь. Водночас, упродовж останніх п'яти років три держави хоча б одного разу не звітували: Франція – за 2008р., Україна – за 2010р. та Ізраїль – за 2012р. У 2008-2012рр. з 10 провідних отримувачів жодного разу не надали звіти Алжир, ОАЕ та Саудівська Аравія; Індія не звітувала за 2011р. та 2012р.; решта – надали звіти за всі роки.

Крім низького рівня участі у звітуванні, є й інша проблема – надані звіти часом містять неповну, неконкретну або недоречну інформацію. Кілька держав продовжують звітувати про передачу зброї для експозиції в музеях, цивільним користувачам і на брухт. Зокрема, з 57 експортних установ Великої Британії лише дві надали інформацію про поставки військовим користувачам. Водночас, держава не внесла до звітів поставки ракет великої дальності

[1] У цьому підрозділі не розглядаються конфіденційні міжурядові обміни інформацією про поставки озброєнь у рамках таких організація, як ОБСЄ, Організація Американських Держав, Вассенаарська домовленість. Іншим джерелом інформації про міжнародну торгівлю зброєю є митні дані Бази даних торговельної статистики ООН (*UN Commodity Trade Statistics Database, Comtrade*). Ці дані не використовуються тут через те, що вони не вважаються інструментом, за допомогою якого можна збільшувати обсяг загальнодоступної інформації про міжнародні поставки озброєнь. Дані *Comtrade* містяться також у Базі даних про торгівлю стрілецькою зброєю Норвезької ініціативи з поставок стрілецької зброї (*Norwegian Initiative on Small Arms Transfers (NISAT) Small Arms Trade Database*), <http://www.prio.no/NISAT/Small-Arms-Trade-Database/>.

[2] До цих категорій належать: (*a*) танки, (*b*) бойові броньовані машини, (*c*) артилерійські системи крупного калібру, (*d*) бойові літаки, (*e*) ударні вертольоти, (*f*) військові кораблі, (*g*) ракети та пускові установки.

Таблиця 5.6. Звітування до *UNROCA* за регіонами у 2008-2012рр.
Роки означають рік, за який складені звіти, а не рік подання звіту. (%) – частка держав-членів ЄС, які надали звіти.

	2008		2009		2010		2011		2012	
Регіон	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%	кількість	%
Африка	4	*8*	4	*8*	2	*4*	2	*4*	3	*6*
Америка	15	*43*	10	*29*	18	*51*	7	*20*	11	*31*
Азія та Океанія	19	*44*	22	*51*	19	*44*	11	*26*	14	*33*
Європа	39	*81*	39	*81*	45	*94*	36	*75*	43	*90*
Близький Схід	3	*20*	2	*13*	3	*20*	1	*7*	1	*7*
Загалом[a]	80	*42*	77	*40*	87	*45*	57	*30*	72	*37*

[a] У 2008-2010рр. членами ООН були 192 держави. Південний Судан став 193 членом у 2011р.
Джерело: База даних *UNROCA*, <http://www.un-register.org/>.

дії класу "повітря-земля" Саудівській Аравії. Надзвичайно проблематичною залишається категорія "ракети та пускові установки". Кілька країн (зокрема, Австралія і Швеція) відмовляються надавати дані про кількість імпортованих та експортованих озброєнь цієї категорії, – вірогідно через те, що ракети розглядаються як боєприпаси та більшою мірою вказують на здатність сприяти війнам, ніж інші озброєння з категорій *UNROCA*.

Договір про торгівлю зброєю (ДТЗ, *The Arms Trade Treaty*, *ATT*), який погоджено у 2013р. та може набути чинності у 2014р., робить майбутнє *UNROCA* невизначеним[3]. Договір містить власні зобов'язуючі вимоги до звітності та передбачає щорічні звіти про імпорт та експорт озброєнь за сімома категоріями *UNROCA*, а також про поставки СЗЛО (чого вимагає й *UNROCA*). Можливо, держави вирішать звітувати лише секретаріату ДТЗ. Проте, на відміну від *UNROCA*, звітування ДТЗ не є публічним, а зменшення звітування до *UNROCA* стане серйозною втратою.

Національні та регіональні звіти про експорт озброєнь

Від початку 1990-х років кількість урядів, що оприлюднювали національні звіти про експорт озброєнь, зросла[4]. Починаючи з 1990р., станом на січень 2014р., 35 держав опублікували принаймні по одному національному звіту про експорт озброєнь, 32 – робили це протягом останніх п'яти років (2009-2013рр.), а 23 – публікували щорічні звіти безперервно, починаючи з першого року звітування[5]. Упродовж 2013р. не було держави, яка б раніше не видала національний звіт про експорт озброєнь. З 10 провідних постачальників основних звичайних озброєнь три – ніколи не публікували національних звітів про експорт озброєнь: Ізраїль, Китай і Росія.

[3] Про переговори з питань ДТЗ див. підрозділ I розділу 10 цього видання.

[4] База даних опублікованих звітів підтримується СІПРІ на сайті: <http://www.sipri.org/research/armaments/transfers/transparency/national_reports>.

[5] Трьома державами, що з 1990р. надали принаймні один звіт, але не надали жодного з 2009р., були Австралія, Білорусь, Боснія і Герцеговина.

Можливості покращення прозорості ще не вичерпані навіть у державах, що публікують звіти про експорт озброєнь багато років. Останніми роками окремі уряди вжили заходів з покращення прозорості в національному звітуванні. У Німеччині після виборів 2013р., під час укладення коаліційної угоди, ХДС і СДП погодилися покращити прозорість експорту озброєнь шляхом реалізації остаточних рішень Федеральної ради безпеки (*Federal Security Council*), підкомітету Кабінету міністрів з питань експортних ліцензій. Рекомендації, пов'язані з попередніми вимогами, залишилися не реалізованими. Коаліційні партії також дійшли згоди стосовно своєчасності щорічного звіту та оприлюднення даних раз на два роки[6]. Обійнявши у травні 2012р. посаду МО Франції, Ж-І.Ле Дріан у липні 2013р. особисто подав на розгляд Парламенту щорічний звіт про експорт озброєнь, чого раніше ніколи не робилося. Щорічний звіт Франції постаралися підготувати раніше, а його зміст було доповнено додатковими даними[7]. Проте, наданій інформації ще бракувало таких важливих деталей, як специфікація типів поставлених матеріалів і характер кінцевого користувача[8].

Уряд Ізраїлю, дотримуючись петиції про свободу інформації і судочинства, опублікував список, хоч і неповний, покупців озброєнь у 2011р. та 2012р.[9] Уряд Швейцарії, після заклику однієї з місцевих газет дотримуватися прозорості, також видав додаткову інформацію про експорт "специфічних військових товарів" за 2013р. Згідно з новими даними, експорт країни виявився в чотири рази вищим, ніж показували раніше опубліковані дані[10].

Законодавство ЄС вимагає від держав-членів щорічно обмінюватись інформацією про вартість наданих експортних ліцензій і фактичного експорту та інформацією про відмови від надання експортних ліцензій[11]. П'ятнадцятий щорічний звіт, опублікований в січні 2014р., охоплює поставки, здійснені у 2012р. До цього звіту 20 країн-членів ЄС з 27 надали повні дані – тобто, дані

[6] 'Rüstungsexport soll transparenter werden' [Експорт озброєнь має стати більш прозорим] *Handelsblatt*, 7 Nov. 2013; *Deutschlands Zukunft gestalten: Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD* [Роблячи майбутнє Німеччини: коаліційна угода між ХДС, ХСС та СДПН] (Union Betriebs: Rheinbach, 14 Dec. 2013), p.13.

[7] Leymarie, P., 'Les vendeurs d'armes français en petite forme' [Французькі продавці зброї почуваються погано], *Le Monde diplomatique*, 5 Aug. 2013, <http://blog.mondediplo.net/2013-08-05-Les-vendeurs-d-armes-francais-en-petite-forme>; French Ministry of Defence, 'Publication du rapport au Parlementsur les exportations d'armement 2013' [Публікація звіту Парламенту про поставки озброєнь у 2013р.], 23 July 2013, <http://www.defense.gouv.fr/actualites/articles/publication-du-rapport-au-parlement-sur-les-exportations-d-armement-2013>.

[8] Behalal, Z., 'Exportations d'armes françaises : Le Drian innove, mais on est encore loin du compte' [Французький експорт озброєнь: Ле Дріан запроваджує нововведення, але кінця шляху не видно], *Le NouvelObservateur*, 11 Sep. 2013.

[9] Cohen, G., 'Israel reveals more than $7 billion in arms sales, but few names', *Haaretz*, 9 Jan. 2014.

[10] 'La *Sonntagszeitung* oblige le Seco à publier la liste d'exportations des biens militaires spécifiques' [*Sonntagszeitung* змусила *Seco* оприлюднити дані про експорт специфічних військових товарів], *Le Temps* (Geneva); Tuchschmid, B. and Spörri, B., 'Der Rüstungs-Sonderfall Schweiz' [Особий випадок озброєння Швейцарії], *Sonntagszeitung* (Zurich), 24 Nov. 2013.

[11] Спільна позиція Ради ЄС 2008/944/CFSP від 8 грудня 2008р. визначає спільні правила контролю над поставками військових техніки та технологій. Див.: *Official Journal of the European Union*, L335, 13 Dec. 2008.

Таблиця 5.7. Кількість країн-членів ЄС, що подали повні дані до річних звітів ЄС у 2003-2012рр.

Річний звіт	Звітний рік	Кількість держав, що подали дані	Кількість держав, що подали повні дані[a]	% держав, що подали повні дані
П'ятнадцятий	2012	27[b]	20	*74*
Чотирнадцятий	2011	27	18	*67*
Тринадцятий	2010	27	17	*63*
Дванадцятий	2009	27	17	*63*
Одинадцятий	2008	27	19	*70*
Десятий	2007	27	16	*59*
Дев'ятий	2006	25	16	*64*
Восьмий	2005	25	17	*68*
Сьомий	2004	25	13	*52*
Шостий	2003	22[c]	6	*27*

[a] "Повні дані" означає наявність даних про вартість як виданих ліцензій на експорт озброєнь, так і фактичних експортних поставок, деталізованих за місцем призначення та категоріями Спільного військового списку ЄС (*Common Military List*).

[b] Хорватія, що стала членом ЄС у 2013р., не була зобов'язана надавати дані за 2012р.

[c] Оскільки шостий річний звіт містив дані про видані експортні ліцензії і фактичні поставки за 2003р., 10 держав, що вступили до ЄС у 2004р. не були зобов'язані подавати ці дані. Водночас, їм запропонували в разі наявності подати інформацію за 2003р., і сім держав це зробили.

Джерело: Рада ЄС, річні звіти ЄС, <http://www.eeas.europa.eu/non-proliferation-and-disarmament/arms-export-control>.

про кількість виданих ліцензій і фінансової вартості як експортних ліцензій, так і фактичних експортних поставок озброєнь, деталізованих за місцем призначення та категоріями Спільного військового списку ЄС (таблиця 5.7)[12].

[12] Council of the European Union, Fifteenth Annual Report according to Article 8(2) of Council Common Position 2008/944/CFSP defining common rules governing control of exports of military technology and equipment, *Official Journal of the European Union*, C18, 21 Jan. 2014.

IV. Фінансова вартість державного експорту озброєнь

МАРК БРОМЛІ, ЛЮСІ БЕРО-СУДРО

У таблиці 5.8 наведено офіційні дані про фінансову вартість державного експорту озброєнь за 2003-2012рр. Таблиця містить дані стосовно лише тих держав, що надали офіційну інформацію про фінансову вартість "експорту озброєнь", "ліцензій на експорт озброєнь" або "угод про експорт озброєнь" принаймні за шість з 10 років, упродовж кожного з яких вартість експорту перевищувала $10 млн. Дані беруться зі звітів, заяв або з безпосереднього спілкування з представниками урядових установ або офіційних органів промисловості. В офіційних виданнях, з яких надходять дані, всі ці категорії містяться в рубриці "Дані охоплюють" (*'Stated data coverage'*). Попри розбіжності в національних стандартах у цій сфері, тут категорія "експорт озброєнь" стосується переважно вартості поставлених озброєнь; категорія "ліцензії на експорт озброєнь" – вартості ліцензій, виданих національними органами ліцензування; а категорія "угоди про експорт озброєнь" – вартості укладених експортних угод. Надані ліцензії або ухвалені угоди не обов'язково завершуються реальними поставками, тому повідомлені вартості, скоріш за все, є перебільшеними. Крім того, навіть якщо поставки були здійснені, то вони могли тривати не один рік. Таким чином, висока або низька вартість ліцензій або угод за один рік (наприклад, дуже висока вартість угод США у 2012р.) не обов'язково свідчить про зміну тенденції.

За даними СІПРІ, на країни, що надають офіційну інформацію про фінансову вартість поставок озброєнь, припадає 90% усього обсягу поставок основних звичайних озброєнь. Підсумувавши дані таблиці 5.8, можна отримати приблизну оцінку фінансової вартості світової торгівлі озброєннями. Водночас, для такого використання цих даних є значні обмеження. По-перше, як зазначалося вище, ці дані грунтуються на різних визначеннях і методиках, через що їх не можна порівнювати[1]. По-друге, деякі держави, зокрема Велика Британія, не розкривають дані про "експорт озброєнь", тоді як інші, зокрема Китай, зовсім не розкривають дані – ні про "експорт озброєнь", ні про "ліцензії на експорт озброєнь", ні про "угоди про експорт озброєнь". Однак, склавши всі отримані від держав дані про фінансову вартість "експорту озброєнь", можна сказати, що сукупний обсяг світової торгівлі озброєннями у 2012р. становив принаймні $58 млрд. Утім, дійсний обсяг був, напевно, ще вищим[2].

[1] Міжнародного узгодженого визначення терміну "озброєння" немає, і під час збору даних про фінансову вартість і звітування про поставки озброєнь уряди послуговуються різними джерелами. Крім того, немає стандартизованої методики збору даних і підготовки звітів. Тому одні держави збирають дані про "поставки озброєнь", використовуючи інформацію про видані експортні ліцензії, а інші – митні дані.

[2] Варто зазначити, що ці дані грунтуються на сумі грошової вартості експортованих товарів і що окремі товари можуть враховуватися двічі. Зокрема, багато товарів можуть експортуватися як компоненти, з яких збираються крупні системи озброєнь, що експортуються до інших місць призначення.

Таблиця 5.8. Фінансова вартість експорту озброєнь держав, за даними національних урядових і промислових джерел, у 2003-2012рр.

Дані наведені в $ млн. у постійних цінах 2012р. Конвертація зазначена з розрахунком обмінного курсу за зазначений рік та індексу споживчих цін (ІСЦ). Якщо не зазначене інше, дані наведені за календарні роки.

Держава	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Дані охоплюють
Австрія	163	6	165	207	188	328	517	520	610	585	Експорт озброєнь
	346	24	374	437	2 090	1 477	3 344	2 465	2 315	1 997	Ліцензії на експорт озброєнь
Бельгія	938	821	374	1 256	1 364	2 085	1 638	1 398	1 184	1 246	Ліцензії на експорт озброєнь
Боснія і Герцеговина	. .	53	94	71	58	91	68	39	. .	. .	Ліцензії на експорт озброєнь
Бразілія	61	346	335	401	177	41	106	. .	. .	. .	Експорт озброєнь
Болгарія	. .	. .	208	160	224	234	216	360	328	281	Експорт озброєнь
	. .	. .	466	627	573	742	470	413	316	449	Ліцензії на експорт озброєнь
Канада	645	602	312	361	336	558	507	418	655	. .	Експорт озброєнь[a]
Чехія	117	136	129	133	264	297	260	303	260	352	Експорт озброєнь
	149	187	177	260	723	331	580	629	491	341	Ліцензії на експорт озброєнь
Данія	113	152	130	186	297	255	375	524	336	285	Ліцензії на експорт озброєнь
Естонія	. .	–	1	–	5	9	12	3	496	4	Ліцензії на експорт озброєнь
Фінляндія	69	63	151	76	114	145	129	82	138	152	Експорт озброєнь
	144	495	64	123	86	526	278	85	261	73	Ліцензії на експорт озброєнь
Франція	6 049	10 491	5 426	5 682	6 846	4 905	5 486	5 164	5 173	4 298	Експорт озброєнь
	5 942	5 102	6 014	8 219	8 576	10 283	12 135	7 136	9 244	6 320	Ліцензії на експорт озброєнь
Німеччина	1 877	1 704	2 383	1 963	2 288	2 229	1 990	2 954	1 823	1 216	Експорт озброєнь[b]
	6 850	5 745	6 163	5 984	5 558	9 039	7 496	6 628	7 680	6 046	Ліцензії на експорт озброєнь
Греція	158	23	42	126	50	75	337	411	321	437	Ліцензії на експорт озброєнь
Угорщина	15	14	18	23	26	23	25	26	26	35	Експорт озброєнь
	69	60	47	89	145	186	189	192	221	347	Ліцензії на експорт

											озброєнь
Індія	118	85	68	108	92	211	73	. .	. .	. .	Експорт озброєнь[c]
Ірландія	49	41	44	66	50	48	67	33	38	60	Ліцензії на експорт озброєнь
Ізраїль	2 932	3 160	3 056	3 416	. .	. .	7 383	7 580	7 143	7 470	Експорт озброєнь
	3 744	4 497	4 114	5 580	6 200	6 745	7 918	7 685	. .	. .	Угоди на експорт озброєнь
Італія	887	724	1 215	1 386	1 920	2 775	3 278	859	1 451	3 869	Експорт озброєнь
	1 805	2 248	1 989	3 131	7 188	8 841	9 949	4 533	7 465	5 347	Ліцензії на експорт озброєнь
Південна Корея	301	508	308	288	936	1 099	1 248	1 251	2 431	2 353	Угода на експорт озброєнь
Литва	. .	. .	. .	6	67	48	65	21	68	24	Експорт озброєнь
	. .	5	7	11	95	73	117	32	72	26	Ліцензії на експорт озброєнь
Нідерланди	. .	. .	997	1 154	1 324	781	843	943	1 095	1 057	Експорт озброєнь
	1 621	942	1 718	1 607	1 086	1 965	1 955	1 273	590	1 210	Ліцензії на експорт озброєнь
Норвегія	533	363	448	518	604	736	766	639	651	667	Експорт озброєнь
Польща	258	397	424	393	435	575	2 068	637	1 204	814	Ліцензії на експорт озброєнь
Португалія	35	18	10	1	. .	111	24	28	35	40	Експорт озброєнь
	44	26	18	1	41	119	42	29	44	67	Ліцензії на експорт озброєнь
Румунія	86	51	54	114	93	88	105	129	134	83	Експорт озброєнь
	. .	. .	116	125	187	127	177	160	188	179	Ліцензії на експорт озброєнь
Росія	6 988	7 024	7 201	7 401	8 193	8 903	9 095	10 527	13 979	15 200	Експорт озброєнь
Словаччина	. .	30	31	46	56	59	65	21	14	32	Експорт озброєнь
	54	98	73	91	112	111	159	81	43	94	Ліцензії на експорт озброєнь
Південна Африка	511	515	. .	488	629	761	986	1 198	1 291	1 292	Ліцензії на експорт озброєнь
Іспанія	539	613	612	1 207	1 414	1 459	2 002	1 573	3 448	2 510	Експорт озброєнь
	376	664	1 798	1 851	2 973	3 945	4 746	3 120	4 072	10 238	Ліцензії на експорт озброєнь
Швеція	1 000	1 206	1 357	1 601	1 573	2 054	1 896	2 008	2 186	1 441	Експорт озброєнь
	1 392	1 073	2 382	2 320	1 119	1 554	1 552	1 932	1 713	1 171	Ліцензії на експорт озброєнь
Швейцарія	351	393	244	361	429	711	716	647	1 003	747	Експорт озброєнь

Туреччина	413	238	396	401	465	614	717	667	834	1 390	Експорт озброєнь
Україна	624	. .	. .	. .	775	853	856	1 007	1 024	1 204	Експорт озброєнь
Велика Британія	9 946	10 115	8 525	11 580	21 379	8 540	12 086	9 482	8 828	13 894	Замовлення на експорт озброєнь[d]
	6 322	4 489	4 409	3 405	1 988	3 851	5 146	3 955	9 934	3 424	Ліцензії на експорт озброєнь
США	12 146	13 850	13 091	13 107	13 779	12 569	17 455	13 840	14 071	15 819	Експорт озброєнь[e]
	15 789	16 512	10 254	19 859	19 000	29 880	31 472	22 854	26 680	62 996	Угоди на експорт озброєнь[e]

[a] Дані стосовно Канади не враховують експорт до США.

[b] Ці величини стосуються лише “воєнних озброєнь”, як це визначено національним законодавством Німеччини.

[c] Дані стосовно Індії за 2002-2008рр. наведені за період з 1 квітня поточного до 31 березня наступного року. Дані за 2009р. наведені за період з 1 квітня до 31 грудня.

[d] Ці дані стосуються експорту обладнання оборонного призначення та додаткового аерокосмічного обладнання й послуг.

[e] Дані стосовно США наведені за період з 1 жовтня до 30 вересня (дані за 2012р. наведені за період з 1 жовтня 2011р. до 30 вересня 2012р.) Дані стосуються лише експорту за міжурядовими угодами в рамках Іноземних військових продажів (*Foreign Military Sales, FMS*). Експорт за угодами прямих комерційних продажів (*Direct Commercial Sales, DCS*) між підприємствами США та урядами зарубіжних країн не враховано.

Джерела: Оприлюднена інформація або безпосередні контакти з урядами та офіційними представниками промисловості; повний перелік джерел і всі доступні фінансові дані про експорт озброєнь див.: <http://www.sipri.org/research/armaments/transfers/measuring/financial_values>.

6. Світові ядерні сили

Загальний огляд

На початку 2014р. дев'ять держав – США, Росія, Велика Британія, Франція, Китай, Індія, Пакистан, Ізраїль і Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР, або Північна Корея) – володіли приблизно 16 350 одиницями ядерної зброї, з яких 4 150 були розгорнуті або готові до використання за першої необхідності (таблиця 6.1), а 1 800 – зберігаються у стані високої бойової готовності.

Загальні запаси ядерних боєголовок зменшуються, насамперед внаслідок скорочення ядерних арсеналів Росії і США в рамках двостороннього Договору 2010р. про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Новий СНО, Treaty on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms, New START) та односторонніх скорочень. Але схоже, що темпи скорочень уповільнюються, порівняно з тими, що були 10 років тому. Водночас, усі ядерні держави модернізують наявні ядерні сили та, очевидно, в осяжному майбутньому планують зберегти чималі ядерні арсенали.

США та Росія реалізують далекосяжні програми модернізації систем доставки ядерної зброї, боєголовок і виробничих потужностей (підрозділи I та II цього розділу). Ядерні арсенали інших ядерних держав є значно меншими (підрозділи III-IX), але всі ці держави розробляють, розгортають нові озброєння або заявили про такі плани. Серед ядерних держав, що де факто мають ядерну зброю, збільшують свої арсенали лише Китай, Індія, Пакистан і Північна Корея.

Доступність достовірної інформації про ядерні арсенали і спроможності ядерних держав є різною. США оприлюднили великі масиви інформації про свої запаси та сили, Велика Британія і Франція також надавали деяку інформацію. Росія відмовляється надавати докладну інформацію про структуру своїх сил, як того вимагає Новий СНО (навіть якщо вона надає інформацію США), а Уряд США припинив надавати докладну інформацію про китайські та російські ядерні сили. Уряди Індії і Пакистану повідомляють про деякі ракетні випробування, але не надають інформацію про стан і розмір своїх арсеналів. Політика Ізраїлю – не давати коментарів стосовно ядерного арсеналу, а Північна Корея не надає жодної інформації про ядерні спроможності.

Хоча Північна Корея наразі має найменші запаси ядерних боєголовок, але у 2013р. вона виявляла намір продовжити реалізацію програми ядерної зброї, здійснивши третій випробувальний ядерний вибух, який став 2055-м,

Таблиця 6.1. Світові ядерні сили, станом на січень 2014р.

Усі дані є приблизними. Наведені тут оцінки ядерних сил грунтуються на загальнодоступній інформації і містять певні погрішності, про що йдеться в посиланнях до таблиць 6.1-6.9.

Країна	Рік першого ядерного випробування	Розгорнуті боєголовки[a]	Інші боєголовки[b]	Усього запасів
США	1945	~2 100[c]	5 200	~7 300[d]
Росія	1949	~1 600[e]	~6 400[f]	~8 000[g]
Велика Британія	1952	160	~65	~225
Франція	1960	290	~10	~300
Китай	1964	–	~250	~250
Індія	1974	–	90-110	90-110
Пакистан	1998	–	100-120	100-120
Ізраїль	. .	–	~80	~80
Північна Корея	2006	–	. .	6-8
Загалом		**~4 150**	**~12 200**	**~16 350**

“. .” – не доступні або не придатні дані; “–” – нуль.

[a] “Розгорнуті” означає боєголовки на ракетах чи базах у діючій армії.

[b] Ці боєголовки перебували в резерві, чекали на демонтаж або потребували певної підготовки (наприклад, збирання чи завантаження на пускові установки) для приведення в повну бойову готовність.

[c] Крім стратегічних боєголовок, ця величина враховує 184 нестратегічні (тактичні) одиниці ядерної зброї, розгорнуті в Європі.

[d] Ядерні запаси МО США складали близько 4 785 боєголовок. Ще близько 2 515 виведених з бойового складу боєголовок планувалося демонтувати.

[e] Ця величина є меншою за наведену в *Щорічнику СІПРІ 2013* через перерахунок на основі сумарних даних Нового СНО, повідомлень ЗМІ та коригування підрахунку озброєння бомбардувальників.

[f] Ця величина враховує приблизно 700 боєголовок для бомбардувальників та атомних підводних човнів з балістичними ракетами (АПЧБР, *nuclear-powered ballistic missile submarines*, *SSBN*s), що перебували в капітальному ремонті, 2 000 одиниць нестратегічної ядерної зброї малої дальності для Військово-морських сил (ВМС), Військово-повітряних сил (ВПС) і Сил протиповітряної оборони (ППО), а також близько 3 700 знятих з озброєння боєголовок, що чекали на демонтаж.

[g] Ця величина враховує військові запаси обсягом близько 4 300 ядерних боєголовок, а також 3 700 знятих з озброєння боєголовок, що чекали на демонтаж.

зафіксованим з 1945р. (підрозділ XI). Невідомо, що саме використовувала Північна Корея у вибуховому пристрої – високозбагачений уран (ВЗУ) чи плутоній, які є найбільш поширеними розщеплюваними матеріалами, потрібними для всіх типів ядерних вибухових пристроїв. Велика Британія, Китай, Росія, США і Франція виробляли для своєї ядерної зброї і ВЗУ, і плутоній; Індія та Ізраїль – переважно плутоній; а Пакистан – ВЗУ (підрозділ X).

ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

I. Ядерні сили США

ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Станом на січень 2014р., в арсеналі США утримувалося, за оцінками, близько 4 785 ядерних боєголовок, у т.ч. близько 2 100 – розгорнутих, з них близько 1 920 – стратегічних і 184 – нестратегічні[1] (таблиця 6.2). Крім цього розгорнутого арсеналу, приблизно 2 685 боєголовок зберігались у резерві. Ще 2 515 виведених з бойового складу боєголовок чекали на демонтаж. Тож загальні запаси становили близько 7 300 боєголовок.

У виконанні Нового СНО США домоглися невеликого прогресу[2]. На 1 березня 2014р. у США налічувалося 1 585 стратегічних боєголовок, приписаних до 778 розгорнутих ракет і бомбардувальників, що дещо менше, ніж півроку тому, у вересні 2013р.[3] Загальне скорочення після набуття Договором чинності в лютому 2011р. становило 215 стратегічних боєголовок і 104 засоби доставки.

Але через правила обліку ці величини не відбивають фактичного розгортання стратегічних боєголовок і засобів доставки, оскільки, по-перше, кожен бомбардувальник рахують як носій одного боєприпасу – хоча він може нести до 20 ядерних крилатих ракет повітряного базування (КРПБ, *air-launched cruise missile*, *ALCM*); по-друге, багато бомбардувальників, до яких уже не приписана ядерна зброя, досі рахуються як її носії.

Наразі США виконують Новий СНО шляхом скорочення насамперед т.зв. носіїв-“фантомів” (які вже не залучаються до доставки ядерної зброї, але за Новим СНО досі рахуються як засоби її доставки, оскільки на них залишається обладнання для неї). Наразі це змінюється. Перша реальна “денуклеаризація” носія ядерної зброї – бомбардувальника *B-52H* – відбулась у вересні 2013р.[4] З 2015р. ВМС США починають зменшувати на всіх АПЧБР кількість пускових установок (ПУ) з 24 до 20, а ближче до 2020р. ВПС США зменшать кількість міжконтинентальних балістичних ракет (МБР, *intercontinental ballistic missile*, *ICBM*) з 450 до 400. ВПС США також планують позбавитися майже 60 своїх бомбардувальників[5].

[1] Державний департамент США у квітні 2014р. оголосив, що запаси ядерної зброї США на 1 вересня 2013р. становили 4 804 боєголовки. За оцінкою авторів, після того з озброєння була знята невелика кількість боєголовок. Див.: US Department of State, ‘Transparency in the U.S. nuclear weapons stockpile’, Fact Sheet, 29 Apr. 2014, <http://www.state.gov/t/avc/rls/225343.htm>.

[2] Стислий опис та інші деталі Нового СНО див. у підрозділі III додатка А цього видання.

[3] US Department of State, ‘New START Treaty aggregate numbers of strategic offensive arms’, Fact Sheet, 1 Apr. 2014, <http://www.state.gov/t/avc/rls/224236.htm>.

[4] McCasland, J., ‘First B-52H becomes New START compliant ground trainer’, Barksdale Air Force Base, 20 Sep. 2013, <http://www.barksdale.af.mil/news/story.asp?id=123364035>.

[5] US Department of Defense, ‘Report on plan to implement the nuclear force reductions, limitations, and verification and transparency measures contained in the New START treaty specified in Section 1042 of the National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2012’, Apr. 2014, <http://www.defense.gov/documents/New-START-Implementation-Report.pdf>.

Таблиця 6.2. Ядерні сили США, станом на січень 2014р.

Вид	Назва	Кількість розгорнутих[a]	Рік першого розгортання	Дальність (км)[b]	Боєголовки × потужність	Кількість боєголовок
Стратегічні сили						**~1 920**
Бомбардувальники[c]		*89/60*				*300*
B-52H	*Stratofortress*	78/44	1961	16 000	КРПБ 5-150Кт[d]	200
B-2A	*Spirit*	11/16	1994	11 000	бомби *B61-7, -11, B83-1*[e]	100
МБР		*448/450*				*470*
LGM-30G	*Minuteman III*[f]					
	Mk-12A	200	1979	13 000	1-3×335Кт	220
	Mk-21 SERV	250	2006	13 000	1×300Кт	250
АПЧБР/БРПЧ[g]		*260/288*				*1 151*
UGM-133A	*Trident II (D5)*[h]					
	Mk-4	. .	1992	>7 400	4×100Кт	267
	Mk-4A	. .	2008	>7 400	4×100Кт	500
	Mk-5	. .	1990	>7 400	4×475Кт	384
Нестратегічні сили						**~184**
Бомби *B61-3*, *-4*		. .	1979	. .	0,3-170Кт	~184[i]
Загалом розгорнутих боєголовок						**~2 100**
Резервних боєголовок						~2 685
Загалом військових запасів						**~4 785**
Знятих з озброєння, запланованих до демонтажу						~2 515
Загалом запасів						**~7 300**[j]

". ."– не доступні або не придатні дані; Кт – кілотонна; *SERV* – головна частина з підвищеним захистом (*security-enhanced re-entry vehicle*); БРПЧ – балістична ракета на підводному човні (*SLBM, submarine-launched ballistic missile*); КРМБ – крилата ракета морського базування (*SLCM, sea-launched cruise missile*).

[a] Перша величина у стовпчику "Кількість розгорнутих" означає кількість зразків озброєнь, що вважаються "розгорнутими" за визначенням Нового СНО. Друга – кількість зразків, призначених для виконання ядерних завдань.

[b] Дальність польоту авіації наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження.

[c] Загальна кількість бомбардувальників *B-52H* – 93, бомбардувальників *B-2A* – 20.

[d] *B-52H* також здатні доставляти бомби *B61-7* та *B83-1*, але літак зараз використовується лише як носій КРПБ. Загальна кількість КРПБ скорочена до 528. Згідно з Новим СНО, кожен ядерний бомбардувальник вважається за одиницю зброї; зброя, що зберігається на авіабазах, не враховується.

[e] Носієм бомб для виконання стратегічних завдань вважається лише бомбардувальник *B-2A*.

[f] Розвантаження останніх МБР з роздільними боєголовками індивідуального наведення (БГРІН, *multiple independently-targetable re-entry vehicle*, *MIRV*) почалося згідно з рішенням Огляду ядерного стану (*Nuclear Posture Review*, *NPR*) 2010р. про зняття БГРІН з *Minuteman III*, але із збереженням можливості, за потреби, повернути їх у війська.

[g] Два або більше з 14 АПЧБР по черзі постійно перебувають у ремонті. Їх ракети та боєголовки не враховуються в загальній кількості розгорнутих.

[h] Хоча згідно з Новим СНО вважається, що ракети *D5* несуть по вісім боєголовок, але ВМС США, за оцінками, зменшили навантаження кожної ракети до 4-5 боєголовок.

[i] З 2001р. число розгорнутих у Європі бомб *B61* було в односторонньому порядку скорочено майже на дві третини – з 480 до близько 180. Додаткові боєголовки перебувають у резерві.

[j] Крім 7 700 зібраних боєголовок, ще близько 20 тис. плутонієвих сердечників зберігаються на заводі *Pantex* у Техасі, і близько 5 000 вторинних уранових елементів – на об'єкті *Y-12* в Оук-Рідж, штат Теннессі.

Джерела: МО США, бюджетні доповіді і прес-релізи; Міністерство енергетики США, бюджетні доповіді і плани; МО США, документи, отримані згідно із Законом про свободу інформації; бесіди авторів з представниками ВПС, ВМС та Міністерства енергетики США; статті в рубриці "*NRDC Nuclear Notebook*" Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

Модернізація ядерних сил

Упродовж наступних 10 років Уряд США планує витратити на модернізацію та утримання своїх ядерних сил $350 млрд.[6] Модернізація охоплює: розробку нового класу АПЧБР, нового бомбардувальника великої дальності, здатного нести ядерні боєприпаси, та нової КРПБ; вивчення варіантів наземних МБР наступного покоління; розгортання нового тактичного бойового літака, здатного нести ядерну зброю; завершення повномасштабного виробництва однієї ядерної боєголовки та започаткування робіт з модернізації двох інших; створення нових потужностей з виробництва ядерної зброї і засобів моделювання.

Усі наявні типи американських боєголовок наступними десятиріччями мають пройти масштабні програми подовження терміну служби та модернізації. Повномасштабне виробництво близько 1 200 боєголовок *W76-1* для БРПЧ *Trident II* (*D5*) триватиме до 2019р. і коштуватиме загалом близько $3,7 млрд.[7] Виробництво високоточної ядерної бомби *B61-12* має тривати до 2025р., його вартість складатиме близько $10 млрд.[8] Розробка до 2033р. ядерної боєголовки (*Long-Range Standoff*, *LRSO*) для нової КРПБ великої дальності (КРПБ ВД), коштуватиме ще $8,8 млрд.; програма *LRSO* разом з вартістю нової КР може коштувати до $20 млрд.[9]

Національна адміністрація з питань ядерної безпеки (*National Nuclear Security Administration*, *NNSA*) презентувала план створення нового сімейства т.зв. "сумісних" ('*interoperable*') боєголовок (раніше їх називали "єдиними" або "адаптованими"), які можна використовувати і на МБР, і на БРПЧ[10]. Першою з них має стати сумісна боєголовка *IW1* (*Interoperable Warhead 1*) на базі боєголовок *W78* і *W88*; її виробництво триватиме до 2039р. та коштуватиме $10-15 млрд.

В Огляді ядерного стану (*Nuclear Posture Review*, *NPR*) 2010р. зазначалося, що США "не розроблятимуть нові ядерні боєголовки", але розглянуть "увесь спектр" варіантів подовження терміну їх служби, в т.ч. "модернізацію наявних боєголовок, повторне використання ядерних компонентів різних боєголовок і заміну ядерних компонентів"[11]. Це має на меті усунути потребу поновлення реальних ядерних випробувань, припинених згідно з Договором 1996р. про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ,

[6] US Congressional Budget Office, *Projected Costs of U.S. Nuclear Forces, 2014 to 2023* (US Congress: Washington, DC, Dec. 2013), table 1.

[7] US Department of Energy (DOE), National Nuclear Security Administration, *Fiscal Year 2015 Stockpile Stewardship and Management Plan*, Report to Congress (DOE: Washington, DC, Apr. 2014), p.8-13.

[8] До суми $10 млрд. належать близько $8 млрд. для Національної адміністрації з питань ядерної безпеки (*NNSA*) і $205 млн. для МО – на компоненти боєголовок, ще $1,1 млрд. – на нову хвостову систему оперення, плюс кількасот $ млн. – на інтеграцію з майбутнім бомбардувальником великої дальності нового покоління. Див.: US Department of Energy (посилання 7), p.8-12; US Department of the Air Force, *Department of Defense Fiscal Year 2015 Budget Estimates: Research, Development, Test & Evaluation–Air Force*, vol.2 (Department of the Air Force: Washington, DC, Mar. 2014), p.626.

[9] Wolfsthal, J.B., Lewis, J. and Quint, M., *The Trillion Dollar Nuclear Triad* (Monterey Institute of International Studies, James Martin Center for Nonproliferation Studies: Monterey, CA, Jan. 2014), p.11.

[10] Опис т.зв. Плану 3+2 див.:US Department of Energy (посилання 7), pp.1-2-1-4.

[11] US Department of Defense (DOD), *Nuclear Posture Review Report* (DOD: Washington, DC, Apr. 2010), p.xiv.

Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty, *CTBT*)[12]. В Огляді також стверджується, що будь-яка програма подовження терміну служби "використовуватиме лише ядерні компоненти на основі випробуваних раніше проектів і . . . не передбачатиме підтримку нових військових спроможностей"[13]. Але це залежатиме від того, яким чином визначатимуться "нові" спроможності, адже встановлення нового чи вдосконаленого пристрою ззовні контейнера ядерного заряду також може підвищити спроможності боєприпасу. Очікується, що США спробують підвищити точність ядерних боєприпасів з метою зменшення потужності модифікованих боєголовок з покращеними характеристиками.

Нова стратегія застосування ядерної зброї

Довгоочікуваний Адміністрацією США перегляд цілей для застосування ядерної зброї (*Post-NPR Review*, або Дослідження виконання *NRP*, *NPR Implementation Study*) був завершений в червні 2013р., з публікацією президентських Настанов щодо стратегії застосування ядерної зброї (Президентська політична директива 24, *Presidential Policy Directive 24*, *PPD-24*)[14]. Настанови містять загальні вказівки стосовно планування військовими можливого застосування ядерної зброї.

PPD-24 підтвердила ключові елементи нинішньої ядерної стратегії США. В ній підкреслюється важливість збереження тріади МБР, БРПЧ і стратегічних бомбардувальників, яку доповнюють нестратегічні ядерні сили меншої дальності, призначені для використання проти тих самих категорій цілей, що й під час холодної війни. Дійсно, з Настанов вилучене менш амбітне положення про мінімальне стримування як основу ядерної стратегії США. Більше того, США відмовилися від стримування ядерного нападу як "єдиного завдання" американської ядерної зброї, але досі покладаються на стримування нею нападу із застосуванням звичайної, біологічної і хімічної зброї.

Водночас *PPD-24* містить положення про зміну трьох аспектів нинішнього ядерного стану США. По-перше, там зазначено, що США могли б гарантувати безпеку країни, маючи на третину менше боєголовок, розгорнутих на балістичних ракетах наземного та морського базування, від 1 550 боєголовок, дозволених Новим СНО. Проте, Настанови прямо не наказують скорочувати ядерні сили нижче рівнів Нового СНО, а залишають цю можливість наступному Президенту, який обійме посаду в січні 2017р. *PPD-24* також запроваджує оновлену стратегію визначення кількості ядерних боєголовок у нерозгорнутому резерві (у т.зв. "хеджі", '*hedge*'), потрібної для забезпечення подальшого скорочення резервного запасу. Можливі скорочення зумовлюються створенням потужностей з виробництва нових боєголовок.

[12] США підписали, але ще не ратифікували ДВЗЯВ. Стислий опис та інші деталі ДВЗЯВ див. у підрозділі I додатка A цього видання.

[13] US Department of Defense (посилання 11), p.xiv.

[14] US Department of Defense, 'Report on nuclear employment strategy of the United States, specified in Section 491 of 10 U.S.C.', [12 June 2013], <http://www.defense.gov/pubs/>; White House, 'Nuclear weapons employment strategy of the United States', Fact Sheet, 19 June 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/06/19/fact-sheet-nuclear-weapons-employment-strategy-united-states>.

По-друге, *PPD-24* доручає МО вивчити шляхи зменшення ролі стратегії пуску в умовах нападу (*Launch Under Attack*, *LOA*) у планах США нанесення ударів – з метою набуття можливостей здійснювати пуски ракет, щойно стане відомо, що по них випущені ракети противника. Це відбиває думку, що Росія за реальних обставин навряд чи завдасть першою роззброючого удару по США. Проте, водночас Настанови вимагають від Збройних сил зберігати здатність пуску після нападу та підтримувати наявний рівень готовності ядерних сил.

Нарешті, згідно з Настановами, МО повинні вивчити шляхи зменшення ролі ядерних боєприпасів за рахунок підвищення ролі звичайних озброєнь у планах нанесення ударів. Це завдання грунтується на тенденції 1970-х років, особливо періоду після завершення холодної війни, коли досконаліші звичайні озброєння стали відігравати більшу роль в американських стратегіях стримування та ведення бойових дій. У Настановах, однак, зазначено, що звичайні озброєння не замінять ядерну зброю.

Визначені в *PPD-24* заходи будуть використані для оновлення як розробленої МО Політики застосування ядерної зброї (*Nuclear Weapons Employment Policy*, *NUWEP*), так і розробленого Комітетом начальників штабів ядерного додатка до Спільного плану застосування стратегічних спроможностей (*Joint Strategic Capabilities Plan*, *JSCP-N*). Зміна цих документів вимагатиме перегляду Стратегічним командуванням (*Strategic Command*, *STRATCOM*) стратегічного плану ядерної війни, відомого нині як План операцій стратегічного стримування і глобального удару (*Strategic Deterrence and Force Employment*, *OPLAN 8010-12*)[15]. Впровадження цих змін може зайняти кілька років[16].

Бомбардувальники

ВПС США наразі мають 20 бомбардувальників *B-2* і 91 *B-52H*. З цих літаків 18 *B-2* і 76 *B-52H* здатні нести ядерну зброю[17]. Вважається, що близько 60 бомбардувальників (16 *B-2* і 44 *B-52H*) мають ядерні завдання згідно зі стратегічним планом ядерної війни[18]. Ці літаки зведені в сім бомбардувальних ескадрилій у трьох крилах на трьох авіабазах ВПС: Майнот (штат Північна Дакота), Барксдейл (штат Луїзіана) і Вайтмен (штат Міссурі).

Кожен *B-2* може нести до 16 ядерних бомб (*B61-7*, *B61-11* та *B83-1*), а кожен *B-52* – до 20 КРПБ. До бомбардувальників, за оцінками, приписано

[15] Про стан стратегічного ядерного плану див.: Kristensen, H.M., ‘US nuclear war plan updated amidst nuclear policy review’, Federation of American Scientists (FAS) Strategic Security Blog, 4 Apr. 2013, <http://fas.org/blogs/security/2013/04/oplan8010-12/>.

[16] Про результати аналізу Адміністрацією США змісту та наслідків стратегії застосування ядерної зброї див.: Kristensen, H.M., ‘Falling short of Prague: Obama’s nuclear weapons employment policy’, Murdock, C., ‘Little content, even less satisfaction in Obama’s nuclear weapons policy’, Wolfsthal, J.B., ‘Rightsizing the U.S. nuclear arsenal’, *Arms Control Today*, vol.43, no.7 (Sep. 2013).

[17] Третій важкий бомбардувальник *B-1B* вже не може нести ядерну зброю.

[18] Згідно з Новим СНО, на 1 вересня 2013р. нараховується нібито 101 ядерний бомбардувальник – парадокс, спричинений врахуванням т.зв. “фантомних” бомбардувальників, які вже не мають ядерних завдань, але досі мають обладнання, яке робить їх підзвітними згідно з договірними процедурами. Див.: US Department of State, ‘New START Treaty aggregate numbers of strategic offensive arms’, Fact Sheet, 1 Jan. 2014, <http://www.state.gov/t/avc/rls/219222.htm>.

1 000 ядерних боєприпасів, у т.ч. 528 КРПБ. За звичайних обставин лише близько 300 боєприпасів розгорнуто на базах бомбардувальників, решта 700 боєприпасів зберігаються на центральному сховищі на авіабазі Кіртленд (штат Нью-Мексико).

ВПС планують започаткувати заміну наявних бомбардувальників новими із середини 2020-х років. Передбачено закупити 80-100 літаків, частину з них – в ядерному варіанті, на суму понад $55 млрд.[19] Новий бомбардувальник, відомий як ударний бомбардувальник великої дальності (*long-range strike bomber*, *LRSB*) – або бомбардувальник нового покоління – зможе нести нову високоточну бомбу *B61-12* (що замінить усі інші авіабомби) та КР з *LRSO* (яка замінить КРПБ).

Нинішня КРПБ проходить програму подовження терміну служби для збереження на озброєнні до 2030р. Оскільки Адміністрація США пообіцяла відмовитися від розробок "нових" ядерних боєголовок, то *LRSO* може нести модернізований варіант боєголовки КРПБ *W80-1* або модернізований варіант знятої з озброєння боєголовки *W84*, якою колись оснащували крилаті ракети наземного базування (КРНБ, *ground-launched cruise missile, GLCM*). Запланована кількість *LRSO* не оголошувалась, але може становити 400-500 одиниць.

Балістичні ракети наземного базування

США мають 450 МБР *Minuteman III* шахтного базування, рівною мірою розподілених між трьома крилами: 90 ракетне крило на авіабазі Уоррен (штат Вайомінг); 91 ракетне крило – Майнот (штат Північна Дакота); 341 ракетне крило – Мальмстром (штат Монтана). Кожне крило має три ескадрильї по 50 ракет, керованих з п'яти центрів управління пусками. За даними Нового СНО, на 1 вересня 2013р., 448 ракет *Minuteman III* перебували в бойовому складі, а ще 256 – на зберіганні[20].

Кожна *Minuteman III* несе 335-Кт головну частину *W78*, або 300-Кт *W87*. Зменшення навантаження невеликої кількості *Minuteman III*, досі оснащених БГРІН, до моноблочної конфігурації має завершитись у 2014р. Попри офіційне зменшення навантаження, сотні боєголовок перебувають на складах, а МБР зберігають можливість, за відповідних умов, переоснащення на БГРІН.

США планують скоротити число МБР до 400 розгорнутих ракет з метою дотримання договірного ліміту за Новим СНО – 700 розгорнутих ядерних ракет і важких бомбардувальників до 2018р. Але замість ліквідації одного дивізіону з 50 ракетами ВПС США планують провести скорочення на всіх трьох базах. Крім того, 50 порожніх ракетних шахт не будуть знищені, а залишаться для можливого повернення ракет. "Скорочені" МБР будуть не знищені, а залишені на зберіганні: у Звіті про виконання Нового СНО зазначена однакова кількість *Minuteman III* у 2014р. і 2018р. – 454 розгорнуті та нерозгорнуті ракети[21].

[19] Gertler, J., 'Budget highlights: Air Force Long Range Strike Bomber', US Congress, Congressional Research Service, 2 July 2014, <http://fas.org/sgp/crs/weapons/IN10095.html>.

[20] US Department of State (посилання 18).

[21] US Department of Defense (посилання 5), p.3.

У 2015р. має завершитися багатомільярдна 10-річна програма модернізації з подовження до 2030р. термінів служби *Minuteman III*. Хоча США офіційно не розгортають нових МБР, але модернізовані *Minuteman III* "є принципово новими ракетами, крім корпусу"[22].

ВПС США вивчають варіант заміни МБР під назвою "стратегічний засіб стримування наземного базування" (*ground based strategic deterrent*, *GBSD*), що планується до розгортання після 2030р. На 2014р. заплановане дослідження можливих альтернатив для підготовки до 2016р. початкового рішення стосовно нової конструкції[23]. Варіанти – від подовження терміну експлуатації ракети *Minuteman III* ще на 20 років після 2030р. до розгортання цілком нової мобільної МБР.

У 2013р. було здійснено три випробувальні пуски *Minuteman III* – 22 травня, 22 вересня і 27 грудня. В останніх випробуваннях були задіяні ракети шахтного базування з авіабаз Уоррен і Мальмстром.

Підводні човни з балістичними ракетами

Усі 14 АПЧБР класу *Ohio* ВМС США (вісім – у Тихому та шість – в Атлантичному океані) несуть БРПЧ *Trident II* (*D5*). 12 АПЧБР постійно перебувають у боєготовому стані, ще два – в ремонті. Згідно з нетаємними узагальненими даними Нового СНО, за звичайних умов передбаченої кількості ракет вистачить менше, ніж на 12 АПЧБР. Так, станом на 1 вересня 2013р., вважалися розгорнутими лише 260 ракет на 12 човнах – на 28 менше за штатну кількість; тобто на момент підрахунку повністю завантаженими ракетами можна вважати не більше 10 АПЧБР[24]. Починаючи з 2015р., кількість ракетних пускових установок (ПУ) на кожному АПЧБР класу *Ohio* буде зменшена на чотири – з 24 до 20. Це робиться з метою скорочення до 2018р. кількості постійно розгорнутих БРПЧ до 240 – визначеного Новим СНО ліміту розгорнутих стратегічних засобів доставки.

Норма завантаження боєголовками розгорнутих БРПЧ в узагальнених даних Нового СНО не визначена. На практиці ракети, ймовірно, нестимуть 3-6 боєголовок, залежно від потрібної потужності удару, передбаченої воєнними планами. Зменшення кількості боєголовок сприяє збільшенню дальності ракети.

БРПЧ несуть три варіанти двох базових типів боєголовок: 100-Кт *W76-0*, 100-Кт *W76-1* і 455-Кт *W88*. *W76-1* є модернізованою версією *W76-0* – з такою само потужністю, але з доданою двоканальною захищеною системою управління підривом. Крім того, в рамках подовження терміну служби та підвищення точності *W76-1* на корпус головної частини (*Mk4A*) встановлюють новий пристрій зведення, детонації і підриву (*arming, fusing and firing*, *AF&F*). Завершення серійного виробництва близько 1 200 *W76-1*, що триває на заводі

[22] Pampe, C., 'Life extension programs send missiles into the future', US Air Force Global Strike Command, 24 Oct. 2012, <http://www.afgsc.af.mil/news/story.asp?id=123323606>.

[23] US Department of the Air Force (посилання 8), pp.129-131.

[24] US Department of State (посилання 18).

Pantex у Техасі, планується до 2019р. *W76-1* у комбінації з *Mk4A* постачаються також Великій Британії для її АПЧБР (підрозділ III)[25].

Річна кількість патрулів АПЧБР "стримування" зменшилася більш, ніж на 56%: з 64 патрулів у 1999р. до 28 – у 2013р. Попри зменшення 10 років тому кількості АПЧБР з 18 до 14, кожен АПЧБР наразі перебуває на бойовому патрулюванні – для чого їх власне і створювали – менше півроку, порівняно з 60-70% часу 10 років тому. Для АПЧБР класу *Ohio* цей показник є найнижчим. Кожне патрулювання триває в середньому 70 діб: від 30 діб до понад 100. Понад 60% патрулювань здійснюються в Тихому океані, згідно з планами ядерної війни в Китаї, Північній Кореї і східній Росії[26].

ВМС США мають амбітні плани модернізації із заміною АПЧБР класу *Ohio* новим проектом, на 2 000 т важчим за субмарину класу *Ohio*, але з 16 ПУ замість 24[27]. Планується мати 12 нових АПЧБР (попереднє позначення – *SSBNX*), тобто на два менше за нинішню кількість, вартістю близько $90,4 млрд.[28] Закупівля першого човна запланована на 2021р., початок розгортання – 2031р.

На першому 10-річному етапі *SSBNX* будуть озброєні БРПЧ у нинішньому варіантом *Trident IID5 – D5LE*, з новою системою наведення для "забезпечення гнучкості виконання нових завдань" і "вищої точності" ракети[29]. Починаючи з 2017р., ракетами *D5LE* – до завершення терміну їх служби (2042р.) – будуть споряджатися також наявні АПЧБР класу *Ohio* і британські АПЧБР.

У 2013р. здійснено вісім випробувальних пусків БРПЧ *Trident II* (*D5*) з двох підводних човнів. Перший залп здійснено у квітні, коли з АПЧБР *Pennsylvania* (*SSBN-735*) було запущено чотири ракети, одну з яких – з новою системою наведення *Mk6 Mod 1* для *D5LE*.

Нестратегічна ядерна зброя

США мають запас лише одного типу нестратегічної зброї – авіабомби *B61* у трьох модифікаціях (*B61-3*, *B61-4* і *B61-10*). За оцінками, на зберіганні лишаються приблизно 500 тактичних бомб *B61* усіх модифікацій. Дещо більше 180 з них (варіанти *-3* та *-4*) перебувають на шести авіабазах у п'яти

[25] Kristensen, H.M., 'British submarines to receive upgraded us nuclear warhead', Federation of American Scientists (FAS) Strategic Security Blog, 1 Apr. 2011, <http://fas.org/blog/security/2011/04/britishw76-1/>.

[26] Аналіз патрулювання американських АПЧБР див.: Kristensen, H.M., 'Declining deterrent patrols indicate too many SSBNs', Federation of American Scientists (FAS) Strategic Security Blog, 30 Apr. 2013, <http://fas.org/blogs/security/2013/04/ssbnpatrols/>.

[27] Загальний огляд програми *SSBNX* див.: Brougham, W.J., US Navy, 'Ohio replacement program', Presentation, 2012 Navy Submarine League, 18 Oct. 2012, <http://news.usni.org/news-analysis/documents/ohio-replacement-program>; O'Rourke, R., Navy Ohio Replacement (SSBN[X]) Ballistic Missile Submarine Program: Background and Issues for Congress, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R41129 (US Congress, CRS: Washington, DC, 18 Oct. 2012).

[28] O'Rourke (посилання 27), p.13.

[29] 'Keeping Trident ever ready', Draper Laboratory, *Explorations*, spring 2006, p.8; 'Underwater wonder, submarines: a powerful deterrent', Naval Surface Warfare Center, Crane Division, *Warfighter Solutions*, fall 2008, p.14.

європейських країнах: Бельгії, Італії, Нідерландах, Німеччині та Туреччині. Завдання з доставки американської ядерної зброї мають ВПС Бельгії, Нідерландів, Туреччини (бойовими літаками *F-16*), Італії і Німеччини (бойовими літаками *PA-200 Tornado*), але ця зброя зберігається під контролем ВПС США, поки її використання під час війни не буде санкціоновано Президентом США і схвалено НАТО.

Невелика кількість решти нестратегічних боєприпасів, що зберігаються у США, призначені для можливого застосування американськими винищувачами-бомбардувальниками на підтримку союзників за межами Європи, в т.ч. на Близькому Сході та в Північно-Східній Азії.

НАТО схвалив модернізацію ядерних сил у Європі шляхом розгортання на початку наступного 10-річчя керованої ядерної авіабомби *B61-12*[30]. У ній використано підривний ядерний пристрій *B61-4* максимальною потужністю близько 50 Кт, а також хвостова система оперення для підвищення точності. *B61-12* зможе вражати захищені цілі, які неможливо знищити за допомогою *B61-3* чи *-4*, і дозволить під час планування бойових дій обирати меншу потужність бомб з метою зменшення супутньої шкоди. Крім того, кілька країн НАТО, які наразі мають ядерні завдання, планують модернізувати свої винищувачі-бомбардувальники до стандартів американського *F-35A* (*Joint Strike Fighter*). До появи нового літака, бомбами *B61-12* будуть оснащувати наявні літаки *F-15E*, *F-16* і *Tornado*[31]. Оснащення *B61-12* літаків *F-35A* означатиме суттєве підсилення нестратегічних ядерних спроможностей США в Європі[32].

[30] US Government Accountability Office (GAO), *Nuclear Weapons*, GAO-11-387 (GAO: Washington, DC, May 2011), p.13.

[31] Kristensen, H.M., 'B61-12 nuclear bomb integration on NATO aircraft to start in 2015', Federation of American Scientists (FAS) Strategic Security Blog, 13 Mar. 2014, <http://fas.org/blogs/security/2014/03/b61-12integration/>.

[32] Аналіз бойової ефективності модернізованої *B61-12* див.: Kristensen, H.M., 'B61-12 nuclear bomb design features', Federation of American Scientists (FAS) Strategic Security Blog, 14Apr. 2014, <http://fas.org/blogs/security/2014/04/b61-12features/>; Kristensen, H.M., 'B61 LEP: increasing NATO nuclear capability and precision low-yield strikes', Federation of American Scientists (FAS) Strategic Security Blog, 15 June 2011, <http://fas.org/blogs/security/2011/06/b61-12/>.

II. Ядерні сили Росії

ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Станом на січень 2014р., Росія мала в бойовому складі близько 4 300 ядерних боєголовок. Приблизно 2 300 з них – стратегічні, 1 600 з яких розміщені на балістичних ракетах (БР) і базах бомбардувальників, а 700 – призначені для бомбардувальників і підводних човнів (ПЧ) і зберігаються у сховищах. Росія також мала близько 2 000 нестратегічних (тактичних) ядерних боєголовок. Ще 3 700 – були зняті з озброєння або чекали на демонтаж, тож загальна кількість становила близько 8 000 боєголовок (таблиця 6.3).

Росія досягла ліміту в 1 550 розгорнутих боєголовок, дозволених Новим СНО, у 2012р. – на шість років раніше, ніж передбачено Договором[1]. На 1 вересня 2013р. вважалося, що загалом Росія має 1 400 розгорнутих боєголовок, приписаних до 473 охоплених Договором стратегічних носіїв – МБР, БРПЧ і важких бомбардувальників[2]. Це на 99 розгорнутих боєголовок і 18 підзвітних носіїв менше, ніж 1 вересня 2012р.[3]

Російські стратегічні сили скорочуються шляхом поступового зняття з озброєння ракет радянських часів, які замінюються сучасними системами, хоч і не повною мірою. Якщо ця тенденція збережеться впродовж наступних 10 років, то розміри стратегічних сил Росії, імовірно, зменшаться навіть без наступного договору про скорочення озброєнь. Стратегічна модернізація Росії спричинена не лише потребою заміни старих систем; серед інших причин: забезпечення загального паритету зі США, підвищення живучості та ефективності зброї, престиж країни.

З метою трансформації пострадянського стратегічного арсеналу виробництво ракет збільшилося. В лютому 2012р. Прем'єр-міністр (наразі – Президент) Росії В.Путін заявив, що впродовж наступних 10 років російські військові отримають "понад 400 сучасних МБР наземного та морського базування", або в середньому 40 ракет на рік[4]. Насамперед передбачаються виробництво БРПЧ і заміна ракет, запущених для випробувань.

Уряд Росії пообіцяв міцну фінансову та організаційну підтримку ядерній модернізації, але кошти потрібні і для фінансування модернізації усіх російських Збройних сил, оснащених переважно технікою радянських часів. Російські ЗМІ у 2012р. повідомляли, що Росія планує у 2013-2015рр. витрачати на ядерну зброю в середньому 34 млрд. руб. ($1 млрд.) на рік[5].

[1] Стислий опис та інші деталі Нового СНО див. у підрозділі III додатка А цього видання.

[2] US Department of State, 'New START Treaty aggregate numbers of strategic offensive arms', Fact Sheet, 1 Oct. 2013, <http://www.state.gov/t/avc/rls/215000.htm>. Згідно з Новим СНО, кожен важкий бомбардувальник рахується як носій лише однієї боєголовки, навіть якщо літак може нести більше ядерних крилатих ракет чи ядерних бомб.

[3] Росія продовжує утримуватися від оприлюднення всіх нетаємних даних, якими вона обмінюється в рамках Нового СНО, включно з даними про розгорнуті та нерозгорнуті ракети, кількість бомбардувальників на окремих базах, а також про приписані до них боєголовки.

[4] В.Путин: "Быть сильными: гарантии национальной безопасности для России", *Российская газета*, 20 февраля 2012г., <http://www.rg.ru/2012/02/20/putin-armiya.html>.

[5] 'Russia to spend 100 billion on nuclear weapons', *Pravda*, 18 Oct. 2012, <http://english.pravda.ru/news/russia/18-10-2012/122499-russia_nuclear_weapons-0/>.

Таблиця 6.3. Ядерні сили Росії, станом на січень 2014р.

Тип/російське позначення (позначення НАТО)	Кількість розгорнутих	Рік початку розгортання	Дальність (км)[a]	Боєголовки, × потужність	Кількість боєголовок[b] розгорнутих/ приписаних)[b]
Стратегічні наступальні сили					**~1 600/2 300**[c]
Бомбардувальники	*60/72*[d]				*60/810*[e]
Ту-95МС6 (Bear-H6)	24/29	1981	6 500-10 500	6 × КРПБ *AS-15A*, бомби	24/174
Ту-95МС16 (Bear-H16)	25/30	1981	6 500-10 500	16 × КРПБ *AS-15A*, бомби	25/480
Ту-160 (Blackjack)	11/13	1987	10 500-13 200	12 × КРПБ *AS-15B* або УРМД *AS-16*, бомби	11/156
МБР	*304*				*967/967*
РС-20В (SS-18 Satan)	46[e]	1992	11 000-15 000	10 × 500-800 Кт	460/460[f]
РС-18 (SS-19 Stiletto)	30	1980	10 000	6 × 400 Кт	180/180
РС-12М Тополь (SS-25 Sickle)	117	1985	10 500	1 × 800 Кт	117/117
РС-12М2 Тополь-М(SS-27)	60	1997	10 500	1 × 800 Кт	60/60
РС-12М1 Тополь-М (SS-27)	18	2006	10 500	1 × (800 Кт)	18/18
РС-24 (SS-27 Mod 2)	33	2010	10 500	4 × (100 Кт)	132/132
РС-24 (SS-27 Mod 2/шахтна)	-	(2014)	10500	4 × (100 Кт)	–/–
БРПЧ	*144*				*416/528*[g]
РСМ-50 Волна (SS-N-18 M1 Stingray)	48	1978	6 500	3 × 50 Кт	96/144
РСМ-54 Синева (SS-N-23 M1)	96	1986/2007	9 000	4 × 100 Кт	320/384
РСМ-56 Булава (SS-NX-32)	(48)	(2015)	>8 050	4 × (100 Кт)	–/(192)
Нестратегічні сили					**–/(~2 000)**[h]
ПРО, ППО, берегова оборона[i]	*~1 100*				–/(*~425*)
53Т6 (SH-08, Gazelle)	68	1986	30	1 × 10 Кт	–/(68)
С-300 (SA-10/12/20)	1000	1980	. .	1 × малої потужності	–/(~340)
SSC-1B (Sepal)	34	1973	500	1 × 350	–/(~17)
ВПС[j]	*430*				–/(*~730*)
Ту-22М3 (Backfire-C)	150	1974	. .	3 × ПКР, бомби	–/(~450)
Су-24М/М2 (Fencer-D)	260	1974	. .	2 × бомби	–/(~260)
Су-34 (Fullback)	20	2006	. .	2 × бомби	–/(~20)
СВ	*170*				–/(*~170*)
Точка (SS-21 Scarab)	140	1981	120	(1 × 10 Кт)	–/(~140)
Искандер (SS-26 Stone)	30	2005	500	(1 × 10 Кт)	–/(~30)
ВМФ					–/(*~700*)
ПЧ/надводні кораблі/авіація					
КРМБ, ПЧО, ЗРК, глибинні бомби, торпеди[k]					
Загалом розгорнутих /приписаних боєголовок					**~1 600/4 300**
Знятих з озброєння та запланованих до демонтажу					~3 700
Загалом запасів					**~8 000**

". ." – не доступні або не придатні дані; ( ) – непевні дані; ЗРК – зенітний ракетний комплекс; КРМБ – крилата ракета морського базування; КРПБ – крилата ракета повітряного базування; Кт – кілотонна; МБР – міжконтинентальна балістична ракета; ПКР – протикорабельна ракета; ПРО – протиракетна оборона; ПЧ – підводний човен; ПЧО – протичовнова оборона; УРМД – ударна ракета малої дальності.

[a] Дальність польоту авіації наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження.

[b] Перша величина у стовпчику означає оціночну кількість боєголовок, розгорнутих на носії, друга – оціночну кількість приписаних до носіїв боєголовок.

[c] Розгорнута кількість – це оціночна кількість боєголовок на балістичних ракетах згідно з Новим СНО плюс близько 200 боєприпасів для бомбардувальників, які перебувають на авіабазах, але не враховуються за Договором. Приписана кількість – у другому стовпчику – це оцінка загальної кількості боєголовок, приписаних до конкретної системи доставки. Враховує 700 стратегічних боєголовок, що, за оцінками, перебувають у резерві, призначені для АПЧБР і бомбардувальників. Таблиця не враховує т.зв. "фантомні літаки" – бомбардувальники, що не мають ядерних завдань, але досі несуть електронне обладнання, що робить їх підзвітними за Договором.

[d] Перша величина – оцінка кількості бомбардувальників, що підлягають обліку за Новим СНО. Друга – загальна кількість наявних бомбардувальників.

[e] З 810 боєзарядів, приписаних до стратегічних бомбардувальників, лише 300 вважаються такими, що розташовані на авіабазах. Вважається, що решта боєзарядів зберігаються на центральних базах.

[f] Ця величина враховує 46 ракет у семи полках. Можливо, восьмий полк також є боєздатним; у такому випадку кількість *РС-20В* становитиме 52, а боєголовок – 520.

[g] Дві або три АПЧБР постійно перебувають у ремонті без ракет і ядерних боєголовок.

[h] За даними Уряду Росії, всі нестратегічні боєголовки перебувають на зберіганні й тому не враховані в загальній кількості розгорнутих боєголовок.

[i] Система ПРО *А-135* навколо Москви модернізується. Вважається, що система *С-300* може бути оснащена ядерними боєзарядами, але стосовно її наступних модифікацій (*SA-10 Grumble*, *SA-12 Gargoyle*, *SA-12A Gladiator*, *SA-12B Giant*) невідомо, які саме і скільки з них мають ядерні спроможності.

[j] Враховуючи ці дані, можна припустити, що лише половина з ударних літаків наземного базування мають ядерні завдання.

[k] Вважається, що надводні кораблі не оснащені ядерними торпедами.

Джерела: прес-релізи МО Росії; US Department of State, START Treaty Memoranda of Understanding, 1990-July 2009; узагальнені дані в рамках Нового СНО за різні роки; US Air Force, National Air and Space Intelligence Center (NASIC), *Ballistic and Cruise Missile Threat* (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, OH, May 2013); BBC Monitoring; російські ЗМІ; Russian Strategic Nuclear Forces, <http://www.russianforces.org/>; International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance* (Routledge: London, різні роки); Cochran, T.B. et al., *Nuclear Weapons Databook*, vol.4, *Soviet Nuclear Weapons* (Harper & Row: New York, 1989); *Jane's Strategic Weapon Systems*, різні випуски; *Proceedings*, праці Інституту ВМС США, різні випуски; статті в рубриці "*NRDC Nuclear Notebook*" Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

За даними Комітету з питань оборони Державної Думи (нижньої палати російського Парламенту), Росія у 2016р. витратить на ядерну зброю 46 млрд. руб. ($1,4 млрд.), проти 29 млрд. руб. ($888 млн.) у 2013р.[6] Неясно, на що саме передбачається витратити цю суму, але це лише крихти, порівняно з близько $23 млрд., які США щороку витрачають на підтримку свого ядерного арсеналу[7].

[6] 'Russia to up nuclear weapons spending by 50% by 2016', RIA Novosti, 8 Oct. 2013, <http://en.ria.ru/military_news/20131008/184004336/RussiatoUpNuclearWeaponsSpending50by2016.html>. Про військовий бюджет Росії, плани модернізації і проблеми виконання див.: Перло-Фрімен С. Військові витрати, реформа та реструктуризація ЗС Росії. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ III розділу 3.

[7] US Congressional Budget Office, *Projected Costs of U.S. Nuclear Forces, 2014 to 2023* (US Congress: Washington, DC, Dec. 2013), p. 2.

Стратегічні бомбардувальники

Командування дальньої авіації Росії має на озброєнні 13 бомбардувальників *Ту-160*, 30 – *Ту-95МС16* і 29 – *Ту-95МС6*. Максимальне навантаження цих бомбардувальників – близько 810 ядерних боєприпасів, близько 200 з яких можуть зберігатися на двох авіабазах стратегічних бомбардувальників. *Ту-160* і приблизно 15 *Ту-95* базуються на авіабазі Енгельс поблизу Саратова. Решта *Ту-95* базуються на авіабазі Українка поблизу Білогірська на сході Росії.

Кожен *Ту-160* може нести до 12 крилатих ракет великої дальності (КРВД, *long-range cruise missile*) *AS-15B Kent* (*Х-55*). *Ту-95МС16* може нести до 16 КРВД *AS-15A*, а *Ту-96MS6* – до шести *AS-15A*. Не ясно, чи досі бомбардувальники оснащені як носії ядерних бомб.

Модернізація застарілих бомбардувальників *Ту-160* і *Ту-95МС* відбувається за планом, кілька модернізованих бомбардувальників вже надійшли на озброєння. "Кілька десятків" з наявних 59 літаків *Ту-95МС*, будуть модернізовані, решта – зняті з озброєння, хоча "принаймні 10" *Ту-160* будуть модернізовані до 2020р.[8] Крім удосконалення застарілої техніки, модернізація *Ту-160* збільшить спроможності з доставки звичайної зброї.

Започаткована розробка бомбардувальника нового покоління під шифром *ПАК ДА*; в лютому 2014р. контракт на неї отримала компанія *Туполев*[9]. Заміна бомбардувальників *Ту-160* і *Ту-95* новим дозвуковим бомбардувальником має розпочатись у середині 2020-х років.

Росія з 2004р. відновила програму навчальних польотів бомбардувальників на дальнє патрулювання та іноді – до баз в інших країнах. Російські *Ту-95* регулярно виконують завдання в Норвезькому морі та Атлантичному океані, Японському морі, в західній і східній частинах Тихого океану. В жовтні 2013р. два *Ту-160* перелетіли з авіабази Енгельс маршрутом північніше Кольського півострова до Карибського басейну та приземлилися в аеропорту Майкетіа у Венесуелі, після чого здійснили переліт до Нікарагуа[10].

Балістичні ракети наземного базування

Станом на січень 2013р., Ракетні війська стратегічного призначення (РВСП) Росії – вид Збройних сил, озброєний МБР, що складаються з трьох ракетних армій (12 ракетних дивізій), – разом мали на озброєнні 304 МБР шести різних типів і модифікацій. МБР несуть близько 1 000 боєголовок – майже 2/3 розгорнутих стратегічних боєголовок Росії.

РВСП швидко змінюються шляхом поступового зняття з озброєння ракет радянських часів і надходження новітніх МБР (але в меншій кількості). До 2016р. ракети *РС-20В* (за позначенням НАТО – *SS-18*), *РС-18* (*SS-19*) і *РС-12М Тополь* (*SS-25*) становитимуть менше половини всіх МБР, а до 2024р. їх не залишиться на озброєнні. Враховуючи поточні плани, оголошені російськими військовими, кількість ракет у РВСП в наступні 10 років може

[8] Михайлов А. "Стратегический бомбардировщик "Медведь" оставили на службе", *Известия*, 20 сентября 2012г.; 'Russia to upgrade over 10 Tu-160 bombers by 2020', RIA Novosti, 7 Feb. 2012, <http://en.rian.ru/mlitary_news/20120207/171200584.html>.

[9] "Туполев" получил контракт на разработку нового стратегического бомбардировщика. – Интерфакс, 13 февраля 2014г., http://www.interfax.ru/russia/357940.

[10] Isby, D. C., 'Blackjacks return to Venezuela', *Air International*, Dec. 2013, p.13.

скоротитися до близько 280. Для підтримання відносного паритету з ракетними силами США (в яких, згідно з Новим СНО, планується мати 400 МБР, див. підрозділ I) Росія робить акцент на оснащенні нових МБР кількома боєголовками. До початку 2020-х років співвідношення шахтних і мобільних ракет залишиться приблизно тим самим, але мобільні МБР з БГРІН нестимуть більшу частку боєголовок (51% проти 28% наразі). До 2010р. всі російські мобільні МБР були моноблочними.

Рідкопаливні МБР шахтного базування *РС-20В* несуть по 10 боєголовок – приблизно половину боєголовок РВСП. На двох ракетних базах залишаються 46 ракет, проти 108 10 років тому: 28 ракет у чотирьох полках в Ужурі (Красноярський край) і 18 – у трьох полках у селищі Домбаровський (Оренбурзька обл.)[11]. Командувач РВСП генерал-полковник С.Каракаєв у грудні 2012р. заявив, що термін служби *РС-18* буде подовжено до 2019р., а *РС-20В* – до 2022р.[12]

Залишиться близько 30 рідкопаливних МБР шахтного базування *РС-18*. Кожна ракета, за оцінками, несе шість боєголовок, разом – 180 боєголовок. 10 років тому було 130 ракет. Останню *РС-18* планується зняти з озброєння до 2019р. З цих 30 *РС-18* близько 20 розгорнуті в Козельську (Калузька обл.) і, можливо, 10 – у 60-й ракетній дивізії в Татіщево (Саратовська обл.).

Третю МБР радянських часів, мобільну твердопаливну *РС-12 Тополь-М*, також швидко знімають з озброєння. 10 років тому їх було 315, наразі – 117. Ракету планують зняти з озброєння до 2021р.[13] Кілька випробувальних пусків *РС-12М* на проміжну дальність, здійснених останніми роками, могли бути пов'язані з розробкою нової бойової частини МБР, можливо, здатної долати систему ПРО.

Твердопаливна моноблочна *РС-12 Тополь-М* (*SS-27 Mod 1*) розгорнута в мобільному (*РС-12М1*) і шахтному (*РС-12М2*) варіантах. Розгортання *РС-12М2* започатковане в Татіщево в 1997р. та завершилось у 2012р. розміщенням 60 ракет. У 2007-2010рр. відбулося розгортання *РС-12М1* в Тейково, на північний схід від Москви.

Згідно з Договором 1991р. про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-I, *Treaty on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms*, *START*), завантаження МБР боєголовками не можна було змінювати, але коли у 2009р. Договір втратив чинність, Росія започаткувала розгортання *РС-24 Ярс* (*SS-7 Mod 2*) – варіант *Тополь-М* (*SS-27 Mod 1*) з БГРІН[14]. Розгортання мобільної версії *РС-24* в Тейково було започатковане у 2010р. і наразі триває в Новосибірську та Тагілі, де у грудні 2013р. перші *РС-24* заступили на "експериментальне бойове чергування"[15].

[11] У бойовому складі може залишатися четвертий полк у Домбаровському; в такому випадку розгорнутими є 52 *РС-20В* з 520 боєголовками.

[12] Российская армия получит новую межконтинентальную ракету к 2020г. – *Интерфакс*, 15 декабря 2012г., http://www.interfax.ru/russia/347234.

[13] "Советские баллистические ракеты будут на вооружении РВСН до 2021г." – *Новости космонавтики*, 17 декабря 2013г., <http://novosti-kosmonavtiki.ru/news/14702/>.

[14] Стислий опис та інші деталі Договору СНО-I див. у підрозділі III додатка А цього видання.

[15] 15 мобільних *РС-24* заступили на "експериментальне бойове чергування" 25 грудня 2013р., в т.ч. один полк у повному складі (дев'ять ПУ) в Новосибірську та один полк у скороченому складі (шість ПУ) в Тагілі. Див.: Командующий РВСН: в Ракетных войсках идет интенсивный процесс перевооружения. – *ИТАР-ТАСС*, 18 декабря 2013г., <http://itar-tass.com/politika/841474>.

Розгортання перших *РС-24* шахтного базування започатковане у 28-й гвардійській ракетній дивізії в Козельську. Підготовка почалась у 2012р., а розміщення першого полку (10 ракет) – на початку 2014р.[16] Ще невідомо, скільки *РС-24* буде розміщено в Козельську, але, ймовірно, не менше 30.

Росія започаткувала розробку третьої модифікації *Тополя-М*, відомої як *РС-26* (робоча назва). Як і *Тополь*, пуски *РС-26* здійснювалися для випробувань на міжконтинентальну та меншу дальність. За словами С.Каракаєва, *РС-26* є "експериментальною МБР на основі *Ярс* і *Тополь-М* на автомобільному шасі", але значно легшою (близько 80 т, тоді як *РС-24* важить близько 120 т), що підвищує її маневреність[17]. Як зазначив С.Каракаєв, "її мобільність буде вищою, її розмір буде меншим, вона матиме більшу живучість і вимагатиме меншого обсягу заходів з маскування".

Започаткована розробка нової "важкої" МБР. Нова рідкопаливна ракета з БГРІН шахтного базування під назвою *Сармат* має замінити *РС-20В*. Розробку санкціонували у 2012р., а розгортання 100-тонної ракети має розпочатись у 2020г. *Сармат* розгорнуть спочатку в Домбаровському, а пізніше, можливо, в Ужурі.

Ракетна промисловість Росії працює також над концепцією ракети з БГРІН на залізничній платформі, яка буде легшою і коротшою за *РТ-23* (*SS-24*), зняту з озброєння у 2005р. Рішення про розробку та розгортання ракети на залізничній платформі ще не прийняте.

Підводні човни з балістичними ракетами та балістичні ракети морського базування

Станом на січень 2014р., ВМФ Росії мав на озброєнні всього дев'ять АПЧБР. Ще три нові АПЧБР перебувають на різних стадіях будівництва, а один старіший АПЧБР використовують для випробувальних пусків БРПЧ.

Три ПЧ проекту *667BDR Кальмар* (за позначенням НАТО – *Delta III*), кожен з 16 БРПЧ *РСМ-50 Волна* (*SS-N-18 M1*), приписані до Тихоокеанського флоту. Рідкопаливна *РСМ-50* несе три БГРІН.

Основу російського флоту АПЧБР складають шість ПЧ проекту *667БДРМ Дельфин* (класу *Delta IV*), приписані до Північного флоту, кожен з 16 БРПЧ *РСМ-54 Синева* (*SS-N-23*). Кожна рідкопаливна *РСМ-54* несе чотири БГРІН. У 2007-2012рр. *Синева* замінила *РСМ-54* (*SS-N-23 Skiff*), а наразі надходить третя модифікація ракети під назвою *Лайнер*. Були повідомлення про збільшення її навантаження до 10 менших боєголовок[18]. Розробка таких боєголовок, у разі розгортання цієї ракети, призведе до перевищення стратегічними силами Росії ліміту Нового СНО. Інші називають модернізацію "помірною" і вважають, що зміни навантаження можуть більшою мірою стосуватися підвищення здатності долати систему ПРО[19].

[16] 'Russian Strategic Missile troops gear up for new ICBMs by 2018-2020', Interfax, 28 Mar. 2014, BBC Monitoring.

[17] Новые "ядерные поезда" оснастят ракетами на базе "Ярса". – *Новости ВПК*, 19 декабря 2013г., <http://vpk.name/news/102448_novyie_yadernyie_poezda_osnastyat_raketami_na_baze_yarsa.html>.

[18] "Лайнер" придумали ради экономии. – *Известия*, 17 февраля 2012г., http://www.izvestia.ru/news/515216.

[19] ВМФ России принял на вооружение ракетный комплекс с МБР "Лайнер". – *ВПК*, 2 апреля 2014г., http://vpk-news.ru/news/19774.

Для заміни АПЧБР радянських часів Росія будує вісім АПЧБР класу *Борей*. У січні 2013р. на озброєння Північного флоту надійшов перший ПЧ *Борей – К-535 Юрий Долгорукий*. Другий ПЧ, *К-550 Александр Невский*, надійшов у грудні 2013р., а третій, *Владимир Мономах*, відбуває ходові випробування. Перший ПЧ класу *Борей* буде приписано до Північного флоту, наступні два – до Тихоокеанського, де вони замінять останній старий АПЧБР *Кальмар*. Четвертий і наступні корпуси класу *Борей* матимуть удосконалену конструкцію – проект 955А. Будівництво першого вдосконаленого *Борея* започатковане в липні 2012р.

Технічні проблеми з твердопаливною БРПЧ *РСМ-56 Булава-30* (*SS-NX-32*) затримали надходження на озброєння АПЧБР класу *Борей* на невизначений термін. Розробці заважали технічні складнощі – близько половини випробувальних пусків були невдалими. Після останньої невдачі у 2013р., ще два пуски були заплановані наприкінці 2014р.[20] Кожна АПЧБР класу *Борей* має 16 ПУ для *Булави*, кожна з яких, за оцінкою, несе чотири БГРІН. За непідтвердженими та суперечливими даними, кожна вдосконалена АПЧБР класу *Борей* буде оснащена 20 ракетами.

Нестратегічна ядерна зброя

Дані про розмір і розташування нестратегічних ядерних запасів Росії є дуже непевними. За оцінкою авторів, російські Збройні сили мають близько 2 000 нестратегічних ядерних боєзарядів; ще багато – зняті з озброєння та чекають на демонтаж (таблиця 6.3). Ця оцінка грунтується на попередніх даних про радянські запаси нестратегічних ядерних боєзарядів, інформації, оприлюдненій у зв'язку з Президентськими ядерними ініціативами (*Presidential Nuclear Initiatives*, *PNIs*) 1991-1992рр., у заявах російських офіційних осіб про перебіг скорочення нестратегічної зброї згідно з *PNIs*, а також на аналізі бойового складу російських Збройних сил і номінального завантаження боєголовками засобів доставки[21]. Оцінка збігається із заявою МО США в листопаді 2011р. про те, що російські запаси нестратегічної ядерної зброї, за нетаємними даними, налічують приблизно 2 000-4 000 одиниць[22].

[20] Загальний огляд випробувальних пусків *Булавы* див.: Podvig, P., 'Bulava missile test history', Russian Strategic Nuclear Forces, 7 Sep. 2013, <http://russianforces.org/navy/slbms/bulava.shtml>.

[21] Kristensen, H.M., *Non-Strategic Nuclear Weapons*, Federation of American Scientists (FAS) Special Report no.3 (FAS: Washington, DC, May 2012), pp.51-65. Див. також: Kristensen, H.M., *Trimming Nuclear Excess: Options for Further Reductions of U.S. and Russian Nuclear Forces*, Federation of Atomic Scientists (FAS) Special Report no. 5 (FAS: Washington, DC, Dec. 2012), pp.26-27.

[22] Miller, J., Principal Deputy Under Secretary of Defense for Policy, Statement before the US House of Representatives, Armed Services Committee, 2 Nov. 2011, p.2, <http://armedservices.house.gov/index.cfm/2011/11/the-current-status-and-future-direction-for-u-s-nuclear-weapons-policy-and-posture>; Кайл Ш.Н. та ін. Ядерні сили Росії – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу 7.

В іншому дослідженні, оприлюдненому у 2012р., припускається, що кількість російських "оперативно приписаних" нестратегічних ядерних боєприпасів може становити лише близько 1 000, а загальні запаси – близько 1 900. У цьому дослідженні припускається, що нестратегічні ядерні боєприпаси приписані не до конкретних засобів доставки, а до частин ядерних сил, які мають фіксовану кількість приписаних до них ядерних боєприпасів. Див.: Sutyagin, I., *Atomic Accounting: A New Estimate of Russia's Non-Strategic Nuclear Forces*, Occasional Paper (Royal United Services Institute: London, Nov. 2012), pp.2-3.

Нестратегічні ядерні запаси Росії складаються переважно із систем озброєнь, розроблених і поставлених у війська за радянських часів, значна їх частина може бути знята з озброєння в найближчі 10 років. Але на відміну від інших ядерних держав, Росія і надалі приділяє увагу нестратегічній ядерній зброї – як свого роду компенсації слабших звичайних сил. Як наслідок, триває модернізація ряду нестратегічних систем ядерної зброї.

Модернізація стосується БРМД *Искандер-М* (*SS-26*), що замінює *Точку* (*SS-21*) у 10 ракетних бригадах. Розгортання започатковане у 2004р. і зараз триває у п'яти бригадах, насамперед – у західних військових округах. Повідомлення про розгортання *Искандер-М* у Калінінградській області не відповідають дійсності[23]. Натомість розгортання перших *Искандер-М* у Західному військовому окрузі триває у 26-й ракетній бригаді поблизу м.Луга на південь від Санкт-Петербурга[24].

Модернізація нестратегічних літаків-носіїв ядерної зброї охоплює вдосконалення застарілого бомбардувальника проміжної дальності (*intermediate-range*) *Ту-22М3* (*Backfire*), винищувача-бомбардувальника *Су-24М* (*Fencer-D*) та прийняття на озброєння нового винищувача-бомбардувальника *Су-34* (*Fullback*). *Су-34*, який повністю замінить *Су-24М*, вже надходить до західних військових округів і залучається до військових навчань та операцій.

Будуються нові ударні підводні човни проекту 885М класу *Ясень* (*Graney*), перший з яких, *К-560 Северодвинск*, перебуває на ходових випробуваннях. До 2020р. планується мати не менше шести ПЧ *Ясень*, які, як вважається, оснащені новою КРМБ ВД *Калибр* (*SS-N-30*), що може нести ядерний заряд. Також триває модернізація наявних ударних ПЧ, які можуть нести ядерну зброю, в т.ч. проектів 945 (*Sierra*), 949А (*Oscar II*) і 971 (*Акула*).

Останніми роками було багато спекуляцій з приводу порушення Росією радянсько-американського Договору 1987р. про ліквідацію ракет середньої дальності і меншої дальності (Договір про РСМД, *Treaty on the Elimination of Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles*, *INF Treaty*) через випробування нової КР, можливо, *Р-500*, на дальність, заборонену Договором[25]. Уряд США підтвердив, що відчуває "стурбованість щодо дотримання Росією Договору про РСМД" і "не збирається залишати це питання поза увагою, поки ця стурбованість не буде усунута"[26].

[23] Заяви і спростування повідомлень про ракети *Искандер-М* у Калінінграді див.: Solms-Laubach, F., 'Putin stationiert Raketenfür Atomprengköpfe', *Bild*, 14 Dec. 2013; 'Putin says no Iskanders deployed in Kaliningrad', RIA Novosti, 19 Dec. 2013, <http://en.ria.ru/military_news/20131219/185723285/Putin-Says-No-Iskanders-Deployed-in-Kaliningrad.html>.

[24] Западный военный округ до конца года получит на вооружение ракеты "Искандер-М". – *Интерфакс*, 21 января 2014г., http://www.interfax.ru/russia/352949.

[25] E.g. Gordon, M.R., 'U.S. says Russia tested missile, despite treaty', *New York Times*, 29 Jan. 2014. Стислий опис та інші деталі стосовно Договору про РСМД див. у підрозділі III додатка А цього видання.

[26] Friedt, A.E., Acting Assistant Secretary, US Department of State, Bureau of Arms Control, Verification and Compliance, 'U.S.-Russian nuclear arms control negotiations: Ukraine and beyond', Testimony before US House of Representatives, Foreign Affairs Committee Joint Subcommittee, 29 Apr. 2014, <http://www.state.gov/t/avc/rls/2014/225530.htm>.

III. Ядерні сили Великої Британії

ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Сили ядерного стримування Великої Британії мають лише морський компонент: АПЧБР класу *Vanguard*, озброєні БРПЧ *Trident II* (*D5*), боєголовки до них та інфраструктуру забезпечення. Велика Британія володіє арсеналом приблизно у 160 боєздатних ядерних боєголовок, готових для використання чотирма АПЧБР *Trident* (таблиця 6.4), що базуються у Фаслейні (західна Шотландія). Велика Британія орендує 58 БРПЧ *Trident II* (*D5*) у ВМС США за системою "спільного володіння засобами".

Кожен АПЧБР класу *Vanguard* оснащений 16 ракетами *Trident II* (*D5*) із 48 боєголовками (по три – на кожну ракету). Боєголовка є аналогічною американській *W76*; вона дооснащена американською системою взведення, детонації і підриву елементів головної частини *Mk-4A* ракети *Trident II*, що підвищує точність наведення і здатність ураження захищених цілей[1]. У 2006р. Велика Британія приєдналася до американської програми подовження терміну служби ракет *D5* – до 2042р. замість 2028р. У 2013р. ця програма була піддана критиці після повідомлень у ЗМІ про різке зростання її річної вартості на етапі основних закупівель[2].

Вважається, що окремі з ракет *D5* розгорнуто лише з однією боєголовкою, можливо, зменшеної потужності. Це зумовлено рішенням британського МО від 1998р. надати силам *Trident* "субстратегічної", або обмеженої ударної ролі з метою підвищення гнучкості варіантів націлювання ядерної зброї – а саме "варіанту обмеженого удару, який автоматично не призведе до повномасштабного обміну ядерними ударами"[3]. У Доповненні до цього рішення від 2002р. функції ядерної зброї розширені – додане стримування "керівників проблемних держав і терористичних організацій"[4].

За схемою Постійного стримування на морі (*Continuous at Sea Deterrence*, *CASD*), на патрулюванні постійно перебуває один британський АПЧБР. Другий і третій – можуть швидко вийти в море; приєднання до них четвертого АПЧБР забере більше часу, оскільки цикл капітального ремонту АПЧБР є таким, що один з чотирьох човнів постійно перебуває в цьому режимі. Після холодної війни АПЧБР на патрулюванні утримуються в обмеженій готовності – в очікуванні на можливе перенацілювання ракет та "отримання команди на відкриття вогню" з визначенням терміну пуску в кілька днів[5].

[1] За деякими повідомленнями, Велика Британія купує для своїх ракет *Trident* американську боєголовку *W76-1*. Див.: Kristensen, H.M.,'British submarines to receive upgraded US nuclear warhead', Strategic Security, Federation of American Scientists, 1 Apr. 2011, <http://fas.org/blogs/security/2011/04/britishw76-1/>.

[2] Edwards, R., 'Trident costs rocket by over 600%', *The Herald*, 24 Nov. 2013.

[3] British Ministry of Defence, *The Strategic Defence Review: Modern Forces for the Modern World*, Cm 3999 (The Stationery Office: London, July 1998), para.63.

[4] British Ministry of Defence, *The Strategic Defence Review: A New Chapter*, Cm 5566, vol.1 (The Stationery Office: London, July 2002), para.21.

[5] British Ministry of Defence and British Foreign and Commonwealth Office, *The Future of the United Kingdom's Nuclear Deterrent*, Cm 6994 (The Stationery Office: Norwich, Dec. 2006), p.13.

Таблиця 6.4. Ядерні сили Великої Британії, станом на січень 2014р.

Вид	Назва	Кількість розгорнутих	Рік початку розгортання	Дальність (км)	Боєголовок × потужність	Запас боєголовок
Балістичні ракети на підводних човнах						
Trident II	*D5*	48	1994	>7 400	1-3 × 100 Кт	225[a]

[a] У готовності до застосування перебувають менше 160 боєголовок, у т.ч. 144 – для спорядження 48 ракет на трьох з чотирьох АПЧБР. На патрулюванні постійно перебуває лише один човен, який несе до 48 боєголовок. У 2010р. було вирішено, що кількість боєготових боєголовок буде зменшена до 120, 40 з яких постійно перебуватимуть на патрульних АПЧБР. До середини 2020-х років запас боєголовок буде скорочено до 180.

Джерела: British Ministry of Defence, Білі книги, прес-релізи, сайт, <http://www.gov.uk/ government/ organisations/ministry-of-defence/>; Палата общин Великої Британії, Парламентські дебати (*Hansard*), різні випуски; Norris, R.S. et al., *Nuclear Weapons Databook*, vol.5, *British, French and Chinese Nuclear Weapons* (Westview: Boulder, CO, 1994), p.9; статті в рубриці "*NRDC Nuclear Notebook*" Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

У Стратегічному огляді оборони та безпеки (*Strategic Defence and Security Review*, *SDSR*) 2010р. британський Уряд зобов'язався й надалі зберігати сили ядерного стримування на основі АПЧБР[6]. МО наразі планує замінити чотири АПЧБР класу *Vanguard*, термін служби яких добігає кінця у 2024р., новими – з модифікованими БРПЧ *Trident II* (*D5*) початковою вартістю £20 млрд. ($37 млрд.) в цінах 2006р.[7] Для економії коштів вони матимуть менший за розмірами ракетний відсік на вісім ПУ і не більше 40 боєголовок[8]. У Стратегічному огляді рішення про "головний етап" – коли мають бути остаточно затверджені детальні плани закупівлі, конструкція і кількість АПЧБР – відкладено до 2016р.

У липні 2013р. британський Уряд оприлюднив результати аналізу альтернатив *Trident*, започаткованого у 2011р. Метою аналізу була "оцінка можливості забезпечення надійної альтернативи ядерного стримування іншими концепціями або системами озброєнь", які б були здатними й під час кризи "негайно завдати ядерного удару по комплексах цілей з потрібною потужністю й дуже високою надійністю"[9]. До аналізу підштовхнула критика всередині правлячої коаліції стосовно оціночної вартості заміни наявних АПЧБР *Trident* новими човнами подібного типу[10].

Під час аналізу альтернатив *Trident* розглянуто ряд концепцій, в т.ч. непостійного патрулювання АПЧБР зі зниженням ступеню боєготовності. Ці концепції розглядалися відповідно до різних варіантів планування структури сил, зокрема розгортання КР у ядерному спорядженні (замість БР) на літаках, надводних кораблях і багатоцільових ПЧ. Дослідження підтвердило наявність

[6] British Ministry of Defence, *Securing Britain in an Age of Uncertainty: The Strategic Defence and Security Review*, Cm7948 (The Stationery Office: London, Oct. 2010), paras 3.8-3.9.

[7] British Ministry of Defence (посилання 6), para.3.10.

[8] British Ministry of Defence (посилання 6), paras 3.11-3.12, 3.14.

[9] British Cabinet Office, *Trident Alternatives Review* (Cabinet Office: London, 16 July 2013), pp.3, 14.

[10] Hopkins, N., 'Trident: no need for like-for-like replacement, says Danny Alexander', *The Guardian*, 23 Jan. 2013.

альтернатив нинішній концепції, які б дозволили Великій Британії завдати "значної шкоди" агресорам і стримати їх. Але було зроблено висновок, що жодна інша розглянута ядерна концепція не дає "такого ж ступеня стійкості", як *CASD*, і не гарантує "швидкої відповіді за будь-яких обставин"[11]. Дослідники також дійшли висновку, що всі альтернативи програмі заміни *Trident* подібними засобами були б дорожчими, оскільки вони вимагають розробки та виробництва нових боєголовок, ракет, засобів доставки та тилової інфраструктури[12].

Критики програми заміни *Trident* не погодилися з висновками дослідження. Одні стверджували, що реальна ціна будівництва та експлуатації нових ПЧ за багато років може бути набагато вищою за оцінку МО – можливо, понад £100 млрд. ($155 млрд.)[13]. Інші критикували дослідження за принципову відсталість, що проявляється в зосередженні уваги на ядерному стримуванні та оперативних спроможностях *CASD*, з одночасним ігноруванням інших варіантів, у т.ч. неядерних концепцій, більш придатних для розв'язання нинішніх і майбутніх проблем безпеки[14].

Стратегічний огляд 2010р. передбачає скорочення британського ядерного арсеналу. Запаси боєготових ядерних боєголовок будуть скорочені з нинішніх майже 160 до 120, 40 з яких постійно перебуватимуть на патрульних АПЧБР. Загальні ядерні запаси, включно з нерозгорнутими боєприпасами, також зменшаться до середини 2020-х років з нинішніх 225 боєголовок до "не більше 180"[15]. У 2013р. МО повідомило про плани "демонтувати боєголовки *Trident*" у Центрі ядерної зброї (*Atomic Weapon Establishment*) у Бургфілді (південно-східна Англія)[16]. Деякі з цих боєголовок приведено в непридатний стан, інші, вже не потрібні Збройним силам, розміщені у сховищах.

[11] British Cabinet Office (посилання 9), p.10.

[12] British Cabinet Office (посилання 9), p.11.

[13] Campaign for Nuclear Disarmament (CND), *The Real Alternative: What the Government's Trident Alternatives Review Isn't Telling You* (CND: London, June 2013), p.5.

[14] Grossman, E.M., 'Does Britain really need its own nuclear arsenal?', Global Security Newswire, 11 Oct. 2013, <http://www.nti.org/gsn/article/does-britain-really-need-its-own-nuclear-arsenal/>.

[15] British Ministry of Defence (посилання 6), para.3.11.

[16] Edwards, R., 'UK's nuclear weapons being dismantled under disarmament obligations', *The Guardian*, 11 Aug. 2013.

IV. Ядерні сили Франції

ФІЛЛІП ПАТТОН ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Ядерний арсенал Франції налічує близько 300 боєголовок, призначених для доставки БРПЧ та КРПБ (таблиця 6.5)[1]. Основою французького ядерного стримування є чотири АПЧБР класу *Triomphant*, разом з літаками-носіями ядерної зброї.

Франція постійно має на патрулюванні один АПЧБР. Другий і третій – можуть швидко вийти в море, приєднання до них четвертого АПЧБР забере більше часу, потрібного для завершення капремонту та обслуговування. Наразі Франція оснащує АПЧБР новими БРПЧ *M51*, які замінюють старі ракети *M45*. Модернізація всіх чотирьох ПЧ має завершитися до 2019р.[2] Вже у 2014р. два ПЧ були оснащені 16 БРПЧ *M51.1* кожен. Два інші – будуть оснащені БРПЧ *M51.2*, удосконаленим варіантом *M51.1*. Роботи на першому з них започатковано влітку 2013р., а у 2016р. ПЧ має повернутися до бойового складу[3]. *M51.2* має нести нову ядерну боєголовку *TNO* (*Tête Nucléaire Océanique*) потужністю до 150 Кт[4]. Франція вже розробляє наступну версію БРПЧ *M51 – M51.3*[5].

Згідно з урядовими документами, Франція започатковує розробку АПЧБР третього покоління з метою забезпечення до 2030р. заміни ПЧ класу *Triomphant*[6].

5 травня 2013р. випробувальний пуск БРПЧ *M51.1* завершився невдачею і самопідривом ракети невдовзі після її пуску з бухти Одьєрн поблизу узбережжя Бретані на північному заході Франції. МО Франції не повідомляло про причину невдачі, але зазначило, що інцидент не ставить під сумнів надійність ядерного стримування Франції, і що всі п'ять попередніх випробувальних пусків *M51.1* були успішними[7].

Авіаційний компонент ядерних сил Франції складається з двох типів наземних (*Mirage 2000N* і *Rafale F3*) та одного типу палубних (*Rafale M F3*) літаків-носіїв ядерної зброї. У 2019р. *Mirage 2000N* планується замінити на *Rafale B*. Літаки озброєні модернізованою ракетою "повітря-земля" середньої

[1] Поглиблений аналіз ядерних сил Франції див.: Patton, T., Podvig, P. and Schell, P., *A New START Model for Transparency in Nuclear Disarmament: Individual Country Reports* (United Nations Institute for Disarmament Research: Geneva, 2013), pp.17-23.

[2] French Senate, *Avis présenté au nom de la commission des affaires étrangères, de la défense et des forces armées (1) sur le projet de loi de finances pour 2014*, vol.8, *Défense: Equipement des forces*, no.158 (French Senate: Paris, 21 Nov. 2013), pp.51-52; Lennox, D. (ed.), *Jane's Strategic Weapon Systems*, no.54 (IHS Global Ltd: Coulsdon, 2011), p.51.

[3] 'Le SNLE Le Triomphant en refonte', Mere et Marine, 20 Sep. 2013, <http://www.meretmarine.com/fr/content/le-snle-le-triomphant-en-refonte>.

[4] French Senate (посилання 2); Lennox (посилання 2), p.50.

[5] French Law no.2013-1168 of 18 December 2013 on the military programme for the years 2014 to 2019 and miscellaneous provisions for defense and national security (1), 1 Jan. 2014, <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;?cidTexte=JORFTEXT000028338825> (in French).

[6] French Law no.2013-1168 (посилання 5); 'La modernisation des forces nucléaires françaises', Mere et Marine, 5 Aug. 2013, <http://www.meretmarine.com/fr/content/la-modernisation-des-forces-nucleaires-francaises>.

[7] 'Le SNLE Le Triomphant en refonte' (посилання 3).

Таблиця 6.5. Ядерні сили Франції, станом на січень 2014р.

Тип	Кількість розгорнутих	Рік початку розгортання	Дальність (км)[a]	Боєголовок × потужність	Кількість боєголовок
Літаки наземного базування					
Mirage 2000N	~20	1988	2 750	1 × до 300 Кт *TNA*	~20
Rafale C F3	~20	2010-2011	2 000	1 × до 300 Кт *TNA*	~20
Палубні літаки					
Rafale M F3	~10	2010-2011	2 000	1 × до 300 Кт *TNA*	~10
БРПЧ[b]					
M45	16	1996	6 000[c]	4-6 × 100 Кт *TN-75*	80[d]
M51.1	32	2010-2011	6 000	4-6 × 100 Кт *TN-75*	160[d]
M51.2	–	(2015)	6 000	4-6 х до 150 Кт *TNO*	–
M51.3	–	. .	. .	. .	–
Загалом					**~290**[e]

( ) – непевні дані; Кт – кілотонна; *TNA – Tête Nucléaire Aéroportée* (авіаційна ядерна боєголовка); *TNO – Tête Nucléaire Océanique* (ядерна боєголовка морського базування).

[a] Дальність польоту наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження.

[b] Франція має достатньо БРПЧ для оснащення трьох патрульних АПЧБР, за умов перебування четвертого АПЧБР у ремонті.

[c] За даними Комісії Національної Асамблеї з питань національної оборони за 2001р., дальність ракети *M45* становить лише 4 000 км.

[d] БРПЧ можуть нести до шести боєголовок, але у 2006р. Президент Ж.Ширак (*Jacques Chirac*) заявив, що кількість боєголовок на окремих БРПЧ зменшена з метою підвищення гнучкості націлювання на регіональні держави.

[e] Франція не має резерву, але може мати невеликий запас боєголовок, тож загальна їх кількість становить близько 300 одиниць.

Джерела: Sarkozy, N., French President, Speech on defence and national security, Porte de Versailles, Paris, 17 June 2008; Sarkozy, N., French President, 'Presentation of SSBM "Le Terrible"', Speech, Cherbourg, 21 Mar. 2008; Chirac, J., French President, Speech during visit to the Strategic Forces, Landivisiau–L'Île Longue, Brest, 19 Jan. 2006; публікації МО Франції, <http://www.defense.gouv.fr/>; законопроекти Національної Асамблеї з питань національної оборони; Norris, R.S. et al., *Nuclear Weapons Databook*, vol.5, *British, French, ma Chinese Nuclear Weapons* (Westview: Boulder, CO, 1994), p.10; видання *Air Actualités*, різні випуски; видання *Aviation Week & Space Technology*, різні випуски; статті в рубриці "*NRDC Nuclear Notebook*" Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

дальності *ASMP-A* (*Air-Sol Moyenne Portée-Améliorée*). У 2022р. має бути започаткована програма проміжної модернізації *ASMP-A*[8]. Ці ракети несуть авіаційну ядерну боєголовку *TNA* (*Tête Nucléaire Aeroportée*) змінної потужності до 300 Кт.

[8] French Senate (посилання 2), p.52.

V. Ядерні сили Китаю

ФІЛЛІП ПАТТОН ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Китайський ядерний арсенал налічує, за оцінками, приблизно 250 боєголовок і поступово нарощується[1]. Загалом вважається, що в мирний час Китай зберігає ядерні боєголовки на складах окремо від засобів їх доставки, тобто вони не готові до негайного пуску[2]. З тріади наземних, повітряних і морських ядерних сил боєготовими наразі вважаються лише балістичні ракети наземного базування (БРНБ) та літаки-носії ядерної зброї – до цих засобів доставки приписано приблизно 185 боєголовок. Всі вони не встановлені на носіях, а перебувають, як вважається, в центральних сховищах. Решта боєголовок приписані до нерозгорнутих сил, зокрема до нових систем, що розробляються, систем, які плануються до розгортання, а також резервних (таблиця 6.6).

Контроль над китайським ядерним арсеналом і ракетами наземного базування здійснює 2-й артилерійський корпус Народно-визвольної армії Китаю (НВАК, *Chinese People's Liberation Army*, *PLA*) за допомогою централізованої системи керування. Ракетні частини зведені в шість географічно розосереджених районів базування та один центральний склад[3]. 2-й артилерійський корпус підпорядковується безпосередньо Центральній військовій комісії (ЦВК, *Central Military Commission*, *CMC*) китайського Уряду на чолі з Главою держави Сі Цзіньпіном (*Xi Jinping*)[4].

Згідно із заявами китайського керівництва, нинішня модернізація ядерного арсеналу Китаю здійснюється в рамках довгострокової програми, що може бути пов'язана з удосконаленням сучасних наступальних та оборонних ядерних озброєнь інших держав, які можуть загрожувати ядерним силам Китаю. Модернізація ядерних сил Китаю спрямована на створення більш живучих сил і зміцнення спроможностей завдавати ядерного удару у відповідь. Для досягнення цих цілей Китай зосередився на якісній модернізації, а не на простому збільшенні кількості ядерної зброї[5].

[1] Ця оцінка збігається з оцінкою Уряду США. Командувач Стратегічного командування США генерал Р.Келер (*Robert Kehler*) у 2012р. заявив, що "китайський арсенал має до кількасот" ядерних боєголовок. У 1993р. Центральне розвідувальне управління (ЦРУ, *Central Intelligence Agency*, *CIA*) США оцінювало китайські запаси у 200-250 боєголовок і 200-300 – у 1996р. Див.: Kristensen, H.M., 'STRATCOM Commander rejects high estimates for Chinese nuclear arsenal', Strategic Security, Federation of American Scientists, 22 Aug. 2012, <http://fas.org/blogs/security/2012/08/china-nukes/>; US Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Proliferation Digest*, DI PD 96-003CX, 29 Mar. 1996, <http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000996348.pdf>; US Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, Office of Scientific and Weapons Research, 'China's nuclear weapons testing: facing prospects for a comprehensive test ban', Intelligence memorandum, 30 Sep. 1993, p.3, <http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000996367.pdf>.

[2] Zhang, H., 'China', ed. R. Acheson, *Assuring Destruction Forever: Nuclear Weapon Modernization around the World* (Reaching Critical Will: New York, 2012), p.17; Stokes, M.A., *China's Nuclear Warhead Storage and Handling System* (Project 2049 Institute: Arlington, VA, 12 Mar. 2010).

[3] Stokes (посилання 2), p.7.

[4] Gill, B. and Medeiros, E.S., 'China', eds H.Born, B.Gill and H.Hänggi, SIPRI, *Governing the Bomb: Civilian Control and Democratic Accountability of Nuclear Weapons* (Oxford University Press: Oxford, 2010), p.147.

[5] Hu, S., [Шлях до китайської ядерної зброї], *Huánqiúkēxué*, no.12 (2007).

Таблиця 6.6. Ядерні сили Китаю, станом на січень 2014р.

Тип/китайське позначення (американське позначення)	Кількість розгорнутих	Рік початку розгортання	Дальність (км)[a]	Боєголовка × потужність	Кількість боєголовок
Ракети наземного базування	*~150*[b]				*~140*
DF-3A (CSS-2)[c]	. .	1971	3 000	1 × 3,3 Мт	. .
DF-4 (CSS-3)	~10-15	1980	5 500	1 × 3,3 Мт	~10-15
DF-5A (CSS-4)	20	1981	13 000	1 × 4-5 Мт	20
DF-15 (CSS-6 Mod 1)	. .	1994	600	(1 × 10-50 Кт)	. .
DF-21 (CSS-5 Mods 1, 2)	<100	1991	2 100[d]	1 × 200-300 Кт	~80
DF-31 (CSS-10 Mod 1)	~5-10	2006	>7 200	(1 × 200-300 Кт)	~5-10
DF-31A (CSS-10 Mod 2)	~20	2007	>11 200	(1 × 200-300 Кт)	~20
Нова МБР (. .)	–	. .	. .	1 × . .[e]	. .
БРПЧ	*(48)*				*(48)*
JL-1 (CSS-N-3)	(12)	1986	>1 700	1 × 200-300 Кт	(12)
JL-2 (CSS-NX-14)	(36)	(2014)	>7 000	(1 × 200-300 Кт)	(36)
Літаки[f]	*~20*				*(~40)*
H-6 (B-6)	~20	1965	3 100	1 бомба	(~20)
Штурмовики (. .)	. .	1972-. .	. .	1 бомба	(~20)
КР	*150-350*				. .
КРНБ *DH-10*[g]	150-350	2007	>1 500	1 × . .	. .
(КРПБ *CJ-20*)[h]	. .	(2014)	>1 500	1 × . .	. .
Загалом					**(~250)**[i]

". ." – не доступні або не придатні дані; "–" – 0; ( ) – непевні дані; БРПЧ – балістична ракета на підводному човні; КРПБ – крилата ракета повітряного базування; КРНБ – крилата ракета наземного базування; Кт – кілотонна; Мт – мегатонна.

[a] Дальність польоту наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження.

[b] Окремі ПУ можуть мати одну або кілька ракет для перезаряджання.

[c] Остання бригада з *DF-3A*, ймовірно, переозброєна на *DF-21*.

[d] Дальність ядерних варіантів *DF-21* (*CSS-5* модифікації 1 і 2) вважається більшою за 1 750 км, про яку зазвичай повідомляють.

[e] За даними МО США, "Китай також може розробляти нову МБР на автомобільному шасі, здатну нести БГРІН". Китай розробляє БГРІН десятки років, і моноблочна *DF-5A* вже багато років вважається їх потенційним носієм.

[f] Дані стосуються лише літаків-носіїв ядерної зброї. Дані про ядерні завдання літаків непевні, і якщо такі завдання є, то лише другорядні.

[g] Національний центр аерокосмічної розвідки ВПС США (*National Airand Space Intelligence Center*, *NASIC*) називає *DH-10* "звичайною або ядерною", так само як російську *AS-4* і пакистанські КР *Babur* і *Ra'ad*, здатні нести ядерну зброю.

[h] Командування глобального удару (*Global Strike Command*) ВПС США вважає *CJ-20* носієм ядерної зброї; *NASIC* – ні.

[i] Вважається, що на зберіганні або у виробництві є також боєголовки для озброєння майбутніх ракет *DF-31A*, *JL-2* і КР. Загальний запас оцінюють приблизно у 250 боєголовок, і він поступово зростає.

Джерела: видання МО США *Military Power of the People's Republic of China*, різні роки; документи ВПС і Національного центру повітряної та космічної розвідки (*National Air and Space Intelligence Center*, *NASIC*) США; документи Центрального розвідувального управління (*Central Intelligence Agency*) США; Kristensen, H.M., Norris, R.S. and McKinzie, M.G., *Chinese Nuclear Forces and U.S. Nuclear War Planning* (Federation of American Scientists/Natural Resources Defense Council: Washington, DC, Nov. 2006); Norris, R.S. et al., *Nuclear Weapons Databook*, vol.5, *British, French and Chinese Nuclear Weapons* (Westview: Boulder, CO, 1994); статті в рубриці "*NRDC Nuclear Notebook*" Бюлетеня вчених-атомників; Google Earth; авторські оцінки.

У виданій у квітні 2013р. Білій книзі з питань оборони (видається в Китаї кожні два роки) підтверджено, що 2-й артилерійський корпус будується за принципом "невеликих та ефективних сил", але вилучено пряму згадку про давню обіцянку Китаю не використовувати ядерну зброю першим[6]. Це викликало дискусію серед китайських експертів і посадовців: чи не означає це можливу зміну позиції Китаю щодо ядерної зброї[7]. Але китайське військове керівництво та інші західні експерти пояснили, що невикористання ядерної зброї першим залишається наріжним каменем ядерної політики Китаю[8]. У заявах на міжнародних форумах, зокрема на Конференції з роззброєння китайські посадовці також підтвердили позицію Китаю стосовно невикористання ядерної зброї першим[9].

Наприкінці 2013р. - на початку 2014р. китайські урядові ЗМІ повідомили про кілька навчань та операцій із залученням систем доставки ядерної зброї. У жовтні 2013р. центральне телебачення Китаю показало відео про застосування ВМС з новими і старими знімками АПЧБР ВМС Китаю[10]. В січні 2014р. пов'язаний з НВАК веб-сайт продемонстрував фото навчань 2-го артилерійського корпусу з пуском ракети *Dong Feng-21* (*DF-21*)[11]. Якщо китайські ЗМІ пояснювали факти цих трансляцій виконанням вимог Заходу щодо прозорості збройних сил, то інші вважали, що Китай може використовувати таку вибіркову прозорість з метою демонстрації військової потужності[12].

З усіх ядерних держав Китай, за оцінками, має найменші запаси збройового ВЗУ і плутонію (підрозділ X). Вважається, що він припинив виробництво збройового ВЗУ десь у 1987-1989рр., а збройового плутонію у 1991р., – без офіційного оголошення мораторію на виробництво розщеплюваних матеріалів у військових цілях. Наявні запаси ядерних матеріалів – без поновлення їх виробництва у військових цілях – не дозволяють Китаю суттєво збільшити запаси ядерних боєголовок.

[6] Chinese State Council, *The Diversified Employment of China's Armed Forces*, Defence White Paper (Information Office of the State Council: Beijing, Apr. 2013), chapter II.

[7] Acton, J.M., 'Is China changing its position on nuclear weapons?', *New York Times*, 18 Apr. 2013.

[8] Yao, Y., 'China will not change its nuclear policy', China-US Focus, 22 Apr. 2013, <http://www.chinausfocus.com/peace-security/china-will-not-change-its-no-first-use-policy/>; Fravel, M.T., 'China has not (yet) changed its position on nuclear weapons', The Diplomat, 22 Apr. 2013, <http://thediplomat.com/2013/04/china-has-not-yet-changed-its-position-on-nuclear-weapons/>; Acton, J.M., 'Debating China's no-first-use commitment: James Acton responds', Carnegie Endowment for International Peace, 22 Apr. 2013, <http://carnegieendowment.org/2013/04/22/debating-china-s-no-first-use-commitment-james-acton-responds/g0lx>.

[9] Wu, H., Permanent Representative of China, Statement to the Conference on Disarmament, Geneva, 26 Mar. 2013, <http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/2013/Statements/26March_China.pdf>.

[10] [Вперше показані таємні АПЧБР ВМС Китаю], China Central Television, 27 Oct. 2013, <http://www.chinanews.com/shipin/2013/10-27/news316598.shtml>; [Вперше показані секретні АПЧБР ВМС Китаю], Xinhua, 28 Oct. 2013, <http://news.xinhuanet.com/mil/2013-10/28/c_125612654.htm>.

[11] [Підрозділ 2-го артилерійського корпусу], 21 Jan. 2014, <http://photo.chinamil.com.cn/pla/2014-01/21/content_5743847.htm>.

[12] Про першу точку зору див., зокрема: 'Demystifying nuclear subs a welcome move', *Global Times*, 29 Oct. 2013, <http://www.globaltimes.cn/content/820956.shtml>. Про другу точку зору див., зокрема: Weitz, R., 'Global insights: nuclear displays show that China has learned to love the bomb', World Politics Review, 19 Nov. 2013, <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/13389/global-insights-nuclear-displays-show-that-china-has-learned-to-love-the-bomb>; Chan, M., 'China's nuclear missile drill seen as warning to US not to meddle in region', *South China Morning Post*, 23 Jan. 2014.

Балістичні ракети наземного базування

Китай модернізує БРНБ і замінює старі рідкопаливні ракети шахтного базування новішими мобільними твердопаливними.

Ракетно-ядерний арсенал Китаю складається з приблизно 140 ракет семи типів. Одну з найстаріших китайських БР, рідкопаливну одноступеневу *DF-3A*, замінила нова мобільна твердопаливна двоступенева балістична ракета середньої дальності (БРСД, *medium-range ballistic missile*, *MRBM*) *DF-21* – як засіб регіонального ядерного стримування. Китай також розгортає мобільну твердопаливну триступеневу МБР *DF-31*, здатну досягати заходу США (Аляски), Росії та Європи. МБР *DF-31* замінює застарілу рідкопаливну двоступеневу БР *DF-4*.

Рідкопаливна двоступенева *DF-5A* і мобільна твердопаливна триступенева *DF-31A* – обидві з оціночною дальністю пуску понад 11 тис. км – є найбільш перспективними МБР Китаю. Залишається неясним, чи замінить 2-й артилерійський корпус застарілу, нещодавно модернізовану *DF-5A* на *DF-31A*, чи утримуватиме обидві ракетні системи.

За оцінкою МО США, "Китай може розробляти також нову мобільну МБР, здатну, ймовірно, нести БГРІН", оснащені засобами подолання протиракетної оборони (ПРО)[13]. Подібної думки дотримується і Національний центр аерокосмічної розвідки ВПС США (*NASIC*)[14]. Китай розробляє БГРІН десятки років і міг встановити роздільні боєголовки на *DF-5A* багато років тому, але не зробив цього. Активізація робіт з поставки військам мобільної твердопаливної ядерної МБР свідчить про увагу 2-го артилерійського корпусу до підвищення живучості та мобільності ядерних сил. Проте, за даними МО США, 2-й артилерійський корпус має відносно невеликий досвід організації чергування мобільних ракет, що може стати серйозною проблемою для наявних систем управління силами та засобами Китаю[15].

Китай також розширює свою програму неядерних БР. Балістична ракета малої дальності (БРМД, *short-range ballistic missile*, *SRBM*) подвійного призначення (ядерного та неядерного) *DF-15* перебуває на озброєнні із середини 1990-х років, починається розгортання двох неядерних варіантів *DF-21*: *DF-21C* і протикорабельної *DF-21D*. Подібність неядерних і ядерних ракет зумовлює серйозний ризик випадкової ескалації конфлікту, оскільки противник може не знати, чим оснащена запущена ракета – звичайною чи ядерною боєголовкою[16].

[13] US Department of Defense (DOD), *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2013*, Annual Report to Congress (DOD: Washington, DC, May 2013), p.6. У звіті за 2012р. цього твердження немає. ЗМІ та експерти часто називають *DF-41* як можливу МБР наступного покоління.

[14] US Air Force, National Air and Space Intelligence Center, *Ballistic and Cruise Missile Threat*, NASIC-1031-0985-13 (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, July 2013), p.19.

[15] US Department of Defense (посилання 13), p.32.

[16] Окремі аналітики вважають також, що ядерні та неядерні ракети *DF-21* перебувають на тих самих базах. Див.: Lewis, J. W. and Xue, L., 'Making China's nuclear war plan', *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol.68, no.5 (Sep./Oct. 2012). Інші аналітики вважають, що ядерні та неядерні ракети розміщені на різних базах.

Підводні човни з балістичними ракетами

Китай стикнувся із серйозними труднощами під час розробки морських засобів ядерного стримування[17]. ВМС Китаю побудували єдиний АПЧБР типу 092 (за класифікацією НАТО, клас *Xia*), який може нести 12 твердопаливних двоступеневих БРПЧ *Ju Lang-1* (*JL-1*). Ракета *JL-1* є морським варіантом *DF-21*. Човен ніколи не був на патрулюванні та, попри декілька модернізацій, не вважається повністю боєготовим.

У ВМС Китаю розроблено наступний АПЧБР типу 094 (клас *Jin*). За даними МО США, три АПЧБР типу 094 перебувають на озброєнні (без ракет), і за прогнозами, ВМС Китаю мають намір побудувати до п'яти човнів[18]. Один вважається приписаним до Північного флоту ВМС Китаю, порт приписки – Цзянгечжуан поблизу Ціндао, другий – до Південного, порт приписки – Юлінь, о-в Хайнань[19]. Залишається невідомим, скільки АПЧБР типу 094 планує побудувати Китай. Свідченням будівництва четвертого ПЧ може бути супутниковий знімок, зроблений в жовтні 2013р., на якому видно АПЧБР типу 094 в сухому доку на верфі Бохаї в Хулудао (провінція Ляонін), де будують китайські ПЧ[20]. Але це міг бути й один з перших трьох АПЧБР.

АПЧБР типу 094 можуть нести до 12 триступеневих твердопаливних БРПЧ *JL-2* (морський варіант *DF-31*). У березні 2014р. командувач Тихоокеанського командування ВМС США адмірал С.Локлір (*Samuel J.Locklear*) прогнозував, що АПЧБР типу 094 з ракетою *JL-2* може надійти на озброєння до кінця 2014р.[21] Програма *JL-2* мала ряд затримок через технічні труднощі. За непідтвердженими повідомленнями, серія остаточних випробувальних пусків *JL-2* з АПЧБР типу 094 могла бути проведена в січні та серпні 2012р.[22]

Китайські АПЧБР ще ніколи не здійснювали бойове патрулювання, але можуть зробити це найближчим часом. Залишилося побачити, чи надсилатиме Китай в море АПЧБР з ядерними боєголовками на БРПЧ *JL-2*. ЦВК традиційно неохоче передає ядерні боєголовки військам у мирний час. Як альтернативний варіант Китай може задіяти АПЧБР без ядерних ракет, залишаючи можливість розгорнути боєголовки під час кризи.

Хоча майбутні функції і завдання нинішнього та майбутнього флоту АПЧБР залишаються не до кінця ясними, МО США підтвердило прогноз,

[17] Повний аналіз баз та об'єктів підводного флоту Китаю див.: Patton, T., Podvig, P. and Schell, P., *A New START Model for Transparency in Nuclear Disarmament: Individual Country Reports* (United Nations Institute for Disarmament Research: Geneva, 2013), pp.13-16.

[18] US Department of Defense (посилання 13), pp.4, 6.

[19] Wu, R., 'Survivability of China's sea-based nuclear forces,' *Science & Global Security*, vol.19, no.2 (2011), pp.94-96.

[20] Kristensen, H.M., 'China SSBN fleet getting ready–but for what?', Strategic Security, Federation of American Scientists, 25 Apr. 2014, <http://fas.org/blogs/security/2014/04/chinassbnfleet/>.

[21] Locklear. S.J. (Adm.), Statement on US Pacific Command posture before the US Senate Committee on Armed Services, 25 Mar. 2014, p.10, <http://www.armed-services.senate.gov/hearings/14-03-25-us-pacific-command-and-us-forces-korea>.

[22] Richardson, D., 'Chinese Navy conducts series of Julang-2 SLBM firings', *Jane's Missiles and Rockets*, vol.16, no.3 (Mar. 2012), p.10; Gertz, B., 'Ready to launch', Washington Free Beacon, 21 Aug. 2012, <http://freebeacon.com/national-security/ready-to-launch/>.

що розвиток морських ядерних сил Китаю може зумовити проблеми для наявних систем управління силами та засобами НВАК – через обмежений досвід організації патрулювання АПЧБР[23].

Літаки і крилаті ракети

Вважається, що ВПС НВАК мають невеликий запас авіабомб для доставки бомбардувальниками середньої (*medium-range*) дальності *H-6* і, можливо, винищувачами-бомбардувальниками меншої дальності (*shorter-range*). Водночас, ВПС НВАК начебто не мають і військових частин, призначених насамперед для доставки ядерних авіабомб[24].

НВАК має на озброєнні кілька типів КР, але, за повідомленнями, ядерну зброю нести може лише *Donghai-10* наземного базування (*DH-10*, інша назва – *Changjian-10*, *CJ-10*)[25]. Про технічні характеристики *DH-10* відомо відносно мало, і повідомлення про варіанти та класифікацію ракети є суперечливими[26]. За непідтвердженими повідомленнями ЗМІ у 2012р., розробляється також морський варіант *DH-10*, хоча жодне відоме джерело не підтверджує, що цей варіант може нести ядерний заряд[27].

Китай також розробляє КРПБ для ударів по наземних цілях, яку деякі джерела називають *CJ-20*, на базі *DH-10*, для доставки модернізованим варіантом літака *H-6*[28]. В інструктажі з командних питань, виданому Командуванням глобального удару (*US Air Force Global Strike Command*) ВПС США у 2013р., *CJ-20* названо носієм ядерної зброї, тоді як у звіті *NASIC* за 2013р. ця ракета взагалі не згадується[29].

[23] US Department of Defense (посилання 13), p.32.

[24] US National Security Council, 'Report to Congress on the status of China, India and Pakistan nuclear and ballistic missile programs', 28 July 1993, obtained under the US Freedom of Information Act by the Federation of American Scientists, <http://fas.org/irp/threat/930728-wmd.htm>.

[25] У ВПС США *DH-10* називають "звичайною або ядерною", так само як російську *AS-4* і пакистанські *Babur* і *Ra'ad*, які можуть бути подвійного призначення. Див.: US Air Force, National Air and Space Intelligence Center (посилання 14), p.29.

[26] Easton, I., 'The assassin under the radar: China's DH-10 cruise missile program', Futuregram no.09-005, Project 2049 Institute, 1 Oct. 2009, <http://project2049.net/publications.html>; Gormley, D.M., Erickson, A.S. and Yuan, J., *A Low-Visibility Force Multiplier: Assessing China's Cruise Missile Ambitions* (National Defense University Press: Washington, DC, 2014).

[27] Minnick, W., 'Glimpse of China's new fighter fuels rumors', *Defense News*, 5 Aug. 2012.

[28] 'Military might: China develops its strategic missile systems', *Jane's Intelligence Review*, 1 Aug. 2013.

[29] Lt Gen. James M.Kowalski, Commander, US Air Force Global Strike Command, 'Air Force Global Strike Command', Presentation, Barksdale Air Force Base, 7 May 2013, <http://fas.org/blogs/security/2013/05/afgsc-brief2013/>; US Air Force, National Air and Space Intelligence Center (посилання 14).

VI. Ядерні сили Індії

ШЕННОН Н.КАЙЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Індія має приблизно 90-110 одиниць ядерної зброї. Ця оцінка грунтується на розрахунках наявного в Індії збройового плутонію, а також кількості боєготових систем доставки ядерної зброї.

Вважається, що в індійській ядерній зброї використовується плутоній. Станом на 2013р., індійські запаси збройового плутонію оцінювались у 360-780 кг (підрозділ X). Плутоній вироблявся в Центрі ядерних досліджень Бхабха (*Bhabha Atomic Research Centre*, *BARC*) поблизу Мумбаї (штат Махараштра), на 40-Мвт термоядерному важководному реакторі *CIRUS*, заглушеному наприкінці 2010р., і 100-Мвт важководному реакторі *Dhruva*. З метою заміни *CIRUS* триває будівництво нового, потужнішого "багатоцільового реактора з високою щільністю нейтронного потоку", подібного до реактора *Dhruva*, в новому комплексі *BARC* поблизу портового міста Вісахапатнам (або Візаг, штат Андра-Прадеш). Початок експлуатації заплановано на 2017-2018рр.[1]

Індія планує побудувати шість бридерних реакторів на швидких нейтронах, що суттєво розширить її можливості з виробництва збройового плутонію. Добудовується експериментальний 1 250-Мвт бридерний реактор на швидких нейтронах у комплексі Центру ядерних досліджень ім.І.Ганді (*Indira Gandhi Centre for Atomic Research*, *IGCAR*) у Калпаккамі (штат Таміл-Наду); там же розташовано центр переробки ядерних матеріалів, що не підпадає під гарантії МАГАТЕ. Досягнення першого критичного режиму реактора очікується у 2014р., після чого почнуться тривалі випробування[2]. За умови 75% завантаження, реактор з рідким натрієвим охолоджувачем потенційно міг би виробляти близько 140 кг збройового плутонію на рік, чого достатньо для виготовлення 28-35 боєприпасів – залежно від конструкції бомб і технології виробництва[3].

Індія наразі нарощує потужності зі збагачення урану, насамперед – з виробництва ВЗУ для корабельних реакторів. Вона продовжує центрифугове збагачення урану на рідкоземельному заводі Раттегаллі (*Rattehalli Rare Materials Plant*) поблизу Місора (штат Карнатака)[4]. У 2013р. неурядові аналітики на основі супутникових знімків припускали, що Індія, імовірно, будує в Раттегаллі другий об'єкт з більшою кількістю центрифуг для

[1] TNN, 'BARC to set up centre in Vizag', *Times of India*, 24 July 2009; Jha, S., '"Enrichment capacity enough to fuel nuke subs"', IBN Live, 26 Nov. 2011, <http://ibnlive.in.com/news/enrichment-capacity-enough-to-fuel-nuke-subs/206066-61.html>; International Panel on Fissile Materials (IPFM), *Global Fissile Material Report 2011: Nuclear Weapon and Fissile Material Stockpiles and Production* (IPFM: Princeton, NJ, 2011).

[2] "PFBR at Kalpakkam will go critical in a year", *The Hindu*, 15 Sep. 2013.

[3] Cochran, T.B. et al., *Fast Breeder Reactor Programs: History and Status* (International Panel on Fissile Materials: Princeton, NJ, Feb. 2010), pp.41, 45.

[4] Kelley, R. and Cloughey, B., 'Nuclear option: India increases it uranium enrichment programme', *Jane's Intelligence Review*, July 2014, pp.8-15.

збагачення урану[5]. Крім того, Індія започаткувала підготовчі роботи на новому заводі з промислового центрифугового збагачення урану в центрі збагачення спеціальних матеріалів у районі Читрадурга (штат Карнатака), непідконтрольному МАГАТЕ[6]. Хоча збільшення потужностей Індії з центрифугового збагачення урану пояснюють планами будівництва нових корабельних реакторних силових установок, але потенційний надлишок потужностей може свідчити також про намір рухатися до створення термоядерних боєприпасів, маючи при цьому наявний плутонієвий арсенал і допоміжні запаси боєголовок на ВЗУ[7].

Ядерна доктрина Індії грунтується на принципі мінімального гарантованого стримування та невикористання ядерної зброї першою[8]. Офіційних заяв про розміри арсеналу, необхідного для "мінімального гарантованого стримування", не було, але згідно з позицією МО Індії, це означає "поєднання сухопутних, морських та авіаційних спроможностей"[9]. За повідомленнями, індійське керівництво підтримує створення повноцінної тріади ядерних сил як основи національного потенціалу стримування[10].

Ядерне командування (*Nuclear Command Authority*, *NCA*) Індії несе загальну відповідальність за ядерне стримування. *NCA* складається з Політради на чолі з Прем'єр-міністром та Економічної ради на чолі з радником Прем'єр-міністра з питань національної безпеки. Політрада – єдиний орган, що може санкціонувати використання Індією ядерної зброї. Директиви *NCA* реалізуються Командуванням стратегічних сил (*Strategic Forces Command*, *SFC*) – органом, відповідальним за оперативне управління, командування ядерними силами Індії і контроль над ними[11].

Літаки

Літаки є найбільш сформованим компонентом ударних ядерних сил Індії (таблиця 6.7). За повідомленнями, у ВПС Індії багатоцільові літаки *Mirage 2000H* пройшли сертифікацію як носії ядерних бомб. Також повідомлялося, що ядерну зброю можуть нести бойові літаки ВПС Індії *Jaguar IS Shamsher* та *Сухой Су-30MKI*.

[5] Albright, D. and Kelleher-Vergantini, S., 'Construction finishing of likely new Indian centrifuge facility at Rare Materials Plant', Institute for Science and International Security (ISIS) Imagery Brief, 4 Dec. 2013, <http://isis-online.org/isis-reports/detail/construction-finishing-of-likely-new-indian-centrifuge-facility-at-rare-mat/>.

[6] Albright and Kelleher-Vergantini (посилання 5).

[7] Kelley and Cloughey (посилання 4).

[8] Indian Ministry of External Affairs, 'Draft report of National Security Advisory Board on Indian nuclear doctrine', 17 Aug. 1999, <http://www.mea.gov.in/mystart.php?id=51515763>.

[9] Indian Ministry of Defence (MOD), *Annual Report 2004-05* (MOD: New Delhi, 2005), p.14.

[10] Pandit, R., 'PM takes stock of country's nuclear arsenal', *Times of India*, 14 June 2012.

[11] Saran, S., 'India's nuclear weapons not for national pride', *The Tribune* (Chandigarh), 9 May 2013; Sidhu, W.P.S., 'India', eds H.Born, B.Gill and H.Hänggi, SIPRI, *Governing the Bomb: Civilian Control and Democratic Accountability of Nuclear Weapons* (Oxford University Press: Oxford, 2010), pp.180-181.

Таблиця 6.7. Ядерні сили Індії, станом на січень 2014р.

Тип	Дальність (км)[a]	Навантаження (кг)	Стан
Літаки [b]			
Mirage 2000H	1 850	6 300	За повідомленнями, придатні для доставки ядерних авіабомб
Jaguar IS	1 400	4 760	Окремі з чотирьох ескадрилій можуть мати завдання з доставки ядерної зброї
БРНБ			
Prithvi II	350	500	У складі Командування стратегічних сил з 2003р.; з надходженням *Agni* ядерні завдання БРМД, імовірно, зменшаться; розгорнуто менше 50 ПУ *Prithvi*; останні випробувальні пуски – 7 січня 2014р.
Agni I[c]	~700	1 000	Останні військові випробування в СВ Індії – 7 листопада 2013р.; на озброєнні 334-й ракетної групи СВ Індії
Agni II	>2 000	1 000	Можуть бути на озброєнні; випробувальний пуск – 7 квітня 2013р.
Agni III	>3 200	1 500	Надійшла до збройних сил, але ще не повністю боєготова; випробувальний пуск – 23 грудня 2013р.
Agni IV	>3 500	1 000	Розробляється; 20 січня 2014р. здійснено четвертий випробувальний пуск, після чого МО заявило, що ракета "наразі готова до прийняття на озброєння, і невдовзі розпочнеться її серійне виробництво"
Agni V	>5 000	(1 000)	Розробляється; випробувальний пуск – 15 вересня 2013р.
БРМБ			
Dhanush	400	500	"Прийняття на озброєння" триває, але, ймовірно, ракета ще не боєготова; випробувальний пуск – 24 листопада 2013р.
K-15 (B-05)	700	500-600	Розробляється; випробувальний пуск із зануреної платформи – 27 січня 2013р.; імовірно, готується випробувальний пуск з АПЧ *Arihant* – у 2014р. або 2015р.
K-4	~3 000	. .	Розробляється; за повідомленнями, здійснено випробувальний пуск із зануреної платформи 24 березня 2014р.

. . – не доступні або не придатні дані; ( ) – непевні дані; АПЧ – атомний підводний човен; БРМБ – балістична ракета морського базування; БРНБ – балістична ракета наземного базування; ПУ – пускова установка; СВ – Сухопутні війська.

[a] Дальність польоту наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження. Для досягнення максимальної дальності навантаження ракет може бути зменшене.

[b] Ядерну зброю потенційно можуть нести також бойові літаки *Су-30МКІ*.

[c] Розробка першої ракети *Agni I*, наразі відомої як *Agni*, здійснювалася за програмою демонстрації технологій і завершилась у 1996р. Назва за стандартами МО Індії – *A1*.

Джерела: Indian Ministry of Defence, річні доповіді та прес-релізи; річні доповіді та прес-релізи; Міжнародний інститут стратегічних досліджень (*International Institute for Strategic Studies*, *IISS*), *The Military Balance 2010* (Routledge: London, 2010); документи ВПС і Національного центру повітряної та космічної розвідки США (*National Air and Space Intelligence Center, NASIC*), *Ballistic and Cruise Missile Threat* (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, OH, July 2013); повідомлення індійських ЗМІ; статті в рубриці "*NRDC Nuclear Notebook*" Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

Ракети наземного базування

Багато років БРМД *Prithvi* була єдиною БР в індійських Збройних силах. *Prithvi I* з дальністю пуску 150 км – мобільна одноступенева рідкопаливна ракета, що надійшла на озброєння СВ Індії у 1994р. Загалом вважається, що ряд ракет *Prithvi I* були модифіковані для виконання завдань в ядерному спорядженні. В червні 2013р. Оборонна науково-дослідна організація Індії (*Defence Research and Development Organisation*, *DRDO*) повідомила, що *Prithvi I* знімуть з озброєння та замінять новою тактичною твердопаливною БР *Prahar*, яку можна запускати в залповому режимі з однієї ПУ[12]. Неясно, чи має *Prahar* з дальністю пуску 150 км ядерні завдання. Ракета більшої дальності *Prithvi II*, яка надійшла на озброєння СВ і ВПС Індії у 2003р., була офіційно оголошена ядерною[13].

У розробках індійських ядерних БРНБ наразі домінує сімейство БР більшої дальності *Agni*. Ракети *Agni*, як і *Prithvi*, розробляються *DRDO* в рамках об'єднаної програми розробки керованих ракет. Мобільна *Agni I* є одноступеневою твердопаливною БРМД, що надійшла на озброєння у 2007р. За оцінками, 20 її ПУ перебувають на озброєнні однієї або двох ракетних груп.

Двоступенева балістична ракета середньої дальності (БРСД) *Agni II* на залізничній платформі надійшла на озброєння у 2011р., з деякою затримкою. За оцінками, в одній ракетній групі розгорнуто 10 ПУ. 7 квітня 2013р. на об'єднаному випробувальному полігоні на о.Вілер поблизу узбережжя штату Одіша були здійснені військові випробування[14].

Двоступенева твердопаливна балістична ракета проміжної дальності (БРПД, *intermediate-range ballistic missile*, *IRBM*) на залізничній платформі *Agni III* незабаром надійде на озброєння СВ Індії. Останній випробувальний пуск – за повідомленнями, друге випробування ракети, здійснене Командуванням стратегічних сил, – відбувся 23 грудня 2013р.[15] *Agni III* є першою індійською ракетою-носієм ядерної зброї, що може з індійської території досягти столиці Китаю Пекіна. Її надходження до бойового складу планується найближчим часом.

DRDO розробляє БРПД *Agni IV* – варіант *Agni II*, раніше відомий як *Agni II Prime*. За словами представників *DRDO*, двоступенева *Agni IV* має кілька технологічних новинок, у т.ч. композитні ракетні двигуни, вдосконалену систему відділення ступенів і найсучаснішу систему наведення[16]. Після успішних випробувань, що відбулися 20 січня 2014р., *DRDO* повідомила про рішення започаткувати серійне виробництво ракети[17].

[12] Press Trust India, 'Prithvi missiles to be replaced by more-capable Prahar: DRDO', *Hindustan Times*, 30 June 2013.

[13] Indian Press Information Bureau, 'Prithvi does it again," 8 Oct. 2013, <http://pib.nic.in/newsite/pmreleases.aspx?mincode=33>.

[14] Indian Press Information Bureau, 'Agni-2 launched: accurately hits target area', 7 Apr. 2013, <http://pib.nic.in/newsite/erelease.aspx?relid=94527>.

[15] Indian Press Information Bureau, 'Agni-3 launch, a flawless mission', 23 Dec. 2013, <http://pib.nic.in/newsite/erelease.aspx?relid=102101>.

[16] Pandit, R., 'With China in mind, India tests new-generation Agni missile with high "kill efficiency" ', *Times of India*, 16 Nov. 2011.

[17] Subramanian, T. S., 'Agni IV successfully test fired', *The Hindu*, 20 Jan. 2014.

Для покриття всієї території Китаю з баз у глибині індійської території, далі від кордону з Китаєм, *DRDO* розробляє триступеневу ракету *Agni V* з дальністю, близькою до міжконтинентальної – 5 000 км. На відміну від інших ракет *Agni*, *Agni V* зберігатиметься і запускатиметься з нового мобільного контейнера, що, на думку Уряду Індії, має, зокрема, підвищити "боєготовність" системи[18]. За умов, коли індійські ракети в мирний час не перебувають на бойовому чергуванні, підвищена боєготовність потрібна для скорочення часу переведення ракет у готовність до пуску в умовах кризи[19]. Але заяви *DRDO* про розгортання *Agni V* до 2015р., ймовірно, є передчасними[20].

Представники *DRDO* публічно заявляли, що Індія матиме на деяких БРВД, у т.ч. *Agni V* і майбутній *Agni VI* (ще більшої дальності), по кілька боєголовок. Проте, наразі неясно, чи санкціонована розробка БГРІН Урядом Індії. Водночас, ті ж самі представники *DRDO* публічно заявляли про "відсутність планів" оснащення БГРІН ракети *Agni V* [21].

Крім БР, Індія почала розробку нової дозвукової КРНБ під назвою *Nirbhay*. Випробувальний пуск *Nirbhay* 12 березня 2013р. виявився невдалим – ракета відхилилася від курсу та була знищена[22]. Ця ракета дальністю 700-1 000 км є аналогом пакистанської КР *Babur* та американської *Tomahawk*. Вона вважається засобом доставки ядерної зброї, але офіційного підтвердження цього немає.

Ракети морського базування

Індія продовжує розробку морського компоненту своєї тріади ядерних сил. Її перший вітчизняний АПЧ, *INS Arihant*, після численних затримок був спущений на воду у 2009р. в рамках проекту *ATV* (*Advanced Technology Vessel*), започаткованого ще в 1970-х роках. Його водо-водяний енергетичний реактор *Arihant* потужністю 82 МВт вперше вийшов на критичний режим 10 серпня 2013р.[23] Ходові випробування АПЧ можуть розпочатися у 2014р.[24] За повідомленнями, будується другий АПЧ класу *Arihant*; започатковане будівництво третього човна[25].

DRDO розробляє двоступеневу ракету *K-15* (або *B-05*) для АПЧБР *Arihant*[26]. Можливості *K-15* ще невідомі, але за оцінкою, вона матиме дальність до 700 км. Кожен АПЧБР зможе нести до 12 ракет *K-15*[27].

[18] Indian Press Information Bureau, 'Second test flight of Agni 5 successful', 15 Sep. 2013, <http://pib.nic.in/newsite/pmreleases.aspx?mincode=33>.

[19] Aroor, S., 'New chief of India's military research complex reveals brave new mandate', *India Today*, 13 July 2013.

[20] Mallikarjun, Y., 'None can intercept Agni-V: Chander', *The Hindu*, 18 Sep. 2013.

[21] Mallikarjun (посилання 20).

[22] 'The launch and crash of cruise missile Nirbhay', *Economic Times* (Mumbai), 13 Mar. 2013, <http://economictimes.indiatimes.com/slideshow/18948444.cms>.

[23] Subramanian, T.S., 'In a first for India, nuclear sub's reactor activated.' *The Hindu*, 11 Aug. 2013.

[24] Pandit, R., 'India's first N-sub to head for sea trials in Feb-March', *Times of India*, 4 Dec. 2013.

[25] 'India's nuclear submarine force shaping up', Defence News, 18 May 2013, <http://www.defencenews.in/defence-news-internal.aspx?id=UkatsKbOlb4=>.

[26] У деяких джерелах ракету називають *Sagarika* – за назвою дослідницького проекту *DRDO*. Див.: Unnithan, S., 'The secret "K" missile family', *India Today*, 20 Nov. 2010; Subramanian, T.S., 'DRDO plans another K-15 missile launch', *The Hindu*, 28 Jan. 2011.

[27] US Air Force, National Air and Space Intelligence Center (NASIC), *Ballistic and Cruise Missile Threat*, NASIC-1031-0985-13 (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, OH, July 2013), p.25.

За непідтвердженими повідомленнями індійських ЗМІ, *DRDO* розробляє наземний варіант БРПЧ *K-15* під назвою *Shourya*, яка, за деякими оцінками, зможе нести ядерну зброю[28]. Повідомлялося, що випробувальні пуски мобільної ракети здійснені у 2008р. і 2011р.

За відносно малої дальності, роль *K-15* у планах другого ядерного удару буде обмеженою. Тому *DRDO* розробляє БРПЧ *K-4* більшої дальності, що матиме дальність близько 3 000 км[29]. Представники *DRDO* підтвердили здійснення 24 березня 2014р. першого випробувального пуску із зануреної платформи, але офіційної заяви індійського Уряду про це не було[30]. Зі стартової позиції в північній частині Індійського океану *K-4* зможе досягти всієї території Пакистану та більшої частини Китаю. Кожен АПЧБР класу *Arihant* зможе нести чотири ракети.

Очевидно, започатковане будівництво військово-морської бази для АПЧБР *Arihant* поблизу Рамбіллі, на східному узбережжі Індії, приблизно в 50 км на південь від м.Вісахапатнам, де оснащують перший АПЧБР. Будівництво бази перебуває на початковому етапі[31].

На озброєння ВМС Індії надійшла ракета *Dhanush*, морський варіант *Prithvi II*, яку запускають з корабельної стабілізаційної платформи. За повідомленнями, вона може доставляти 500-кг боєголовку на відстань до 400 км і призначена для враження як морських, так і берегових цілей. 23 листопада 2013р. *Dhanush* була успішно запущена з військового корабля біля узбережжя штату Одіша в рамках військово-морських випробувань[32].

[28] Subramanian, T.S. and Mallikarjun, Y., 'India successfully test-fires Shourya missile', *The Hindu*, 24 Sep. 2011.

[29] Isby, D., 'India's K-4 SLBM awaits first launch', *Jane's Missiles & Rockets*, 28 Aug. 2013; та Rout, H. K., 'Longest range ballistic missile all set for undersea launch', *New Indian Express*, 10 Dec. 2013.

[30] Subramanian, T.S., 'Success on debut for undersea launch of missile', *The Hindu*, 8 May 2014.

[31] Pandit, R., 'India readies hi-tech naval base to keep eye on China', *Times of India*, 26 Mar. 2013.

[32] Rout, H.K., 'Dhanush hits target', *New Indian Express*, 24 Nov. 2013.

VII. Ядерні сили Пакистану

ФІЛЛІП ПАТТОН ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Пакистан має приблизно 100-120 одиниць ядерної зброї, яка може доставлятися літаками та ракетами (таблиця 6.8). Вважається, що в мирний час Пакистан зберігає свої ядерні боєголовки окремо від засобів доставки. Згідно з деякими повідомленнями, боєголовки також можуть зберігатись у розібраному стані[1]. Проте, Управління стратегічного планування (*Strategic Plans Division*, *SPD*), що керує ядерними силами Пакистану, ніколи цього не підтверджувало. У 2013р. Пакистан продовжив виробництво та випробування більшості типів своїх ядерних ракет, які наразі перебувають на озброєнні або розробляються.

Вважається, що в наявних пакистанських боєголовках використовується ВЗУ. Пакистан продовжує виробляти ВЗУ у військових цілях, запаси якого у 2013р. оцінювались у три тонни (підрозділ X). Збагачення здійснюється на центрифугових установках у Кахуті та Гадвалі (провінція Пенджаб).

Розширення потужностей Пакистану з виробництва плутонію і розробка менших БР і КР, здатних нести ядерну зброю, може свідчити про намір створення ядерного арсеналу з частковим використанням плутонію. За однакової потужності плутонієві боєголовки можуть бути легшими та компактнішими за уранові. Втім, підтверджень успішних випробувань плутонієвої боєголовки ще не було.

Пакистан розширює свій головний комплекс з виробництва плутонію в Хушабі (провінція Пенджаб). Наразі цей комплекс складається з трьох ядерних важководних реакторів і заводу з виробництва важкої води. Будівництво четвертого важководного реактора триває і може бути близьким до завершення[2]. Вважається, що кожен з чотирьох термоядерних реакторів має потужність 40-50 МВт. Перший реактор, *Khushab-I*, працює з 1998р. і, за оцінками, виробляє 6-12 кг плутонію на рік (залежно від продуктивності), що достатньо для виготовлення 1-3 боєголовок (залежно від конструкції боєголовки та навичок збирання)[3]. Другий реактор, *Khushab-II*, міг розпочати роботу наприкінці 2009р. чи у 2010р. Будівництво третього реактора в Хушабі започатковане у 2006р. та могло завершитися наприкінці 2011р.[4] Аналіз супутникових

[1] Tertrais, B., 'Pakistan's nuclear and WMD programmes: status, evolution and risks', Non-Proliferation Papers no.19, EU Non-Proliferation Consortium, July 2012, p.5, <http://www.nonproliferation.eu/activities/activities.php>.

[2] Albright, D. and Avagyan, R., 'Construction progressing rapidly on the fourth heavy water reactor at the Khushab nuclear site', Institute for Science and International Security (ISIS) Imagery Brief, 21 May 2012, <http://isis-online.org/isis-reports/detail/construction-progressing-rapidly-on-the-fourth-heavy-water-reactor-at-the-k/>.

[3] International Panel on Fissile Materials, 'Countries: Pakistan', 3 Feb. 2013, <http://fissilematerials.org/countries/pakistan.html>.

[4] International Panel on Fissile Materials (IPFM), *Global Fissile Material Report 2011: Nuclear Weapon and Fissile Material Stockpiles and Production* (IPFM: Princeton, NJ, 2011), p.19; Kelleher-Vergantini, S. and Avagyan, R., 'Further construction progress on the fourth heavy water reactor at Khushab nuclear site', Institute for Science and International Security (ISIS) Imagery Brief, 20 Dec. 2013, <http://isis-online.org/isis-reports/detail/further-construction-progress-on-the-fourth-heavy-water-reactor-at-khushab-/>.

знімків показує, що *Khushab-III* ввели в експлуатацію наприкінці 2012р. або на початку 2013р. Додатковий аналіз супутникових знімків, наявних у відкритих джерелах, свідчить про збільшення охолоджувальної спроможності хушабських реакторів. Це може дозволити реакторам працювати з вищою потужністю і виробляти дещо більше плутонію, ніж вважалося раніше[5].

Використання ядерного комплексу в Хушабі і продовження виробництва ВЗУ дозволяють Пакистану в кілька разів збільшити потужності з річного виробництво ядерних боєголовок. Це залежатиме, однак, від наявності достатніх вітчизняних потужностей з переробки відпрацьованого палива та від постачання в достатніх обсягах уранового палива на реактори в Хушабі.

Ракети наземного базування

Пакистан розширює арсенал ядерних ракет. Наразі Управління стратегічного планування має на озброєнні мобільні твердопаливні БРМД *Ghaznavi* (або *Hatf-3*) та *Shaheen I* (*Hatf-4*). Може розроблятися варіант *Shaheen I* збільшеної дальності – *Shaheen IA*.

Пакистан має два типи БРСД: мобільну рідкопаливну *Ghauri I* (*Hatf-5*), створену, як вважається, на основі північнокорейської ракети *Nodong*, і мобільну двоступеневу твердопаливну *Shaheen I* (*Hatf-4*).

Стан ракети *Shaheen II* невідомий. У 2004-2008рр. здійснено шість-сім випробувальних пусків, у т.ч. два армійські випробування у 2008р.; це означає, що система почала надходити у війська. В Національному центрі аерокосмічної розвідки ВПС США (*NASIC*) у 2013р. зазначали, що *Shaheen II*, "імовірно, невдовзі буде розгорнута", але повідомлень про випробувальні пуски ракети з 2008р. не було[6]. Це може означати, що програма стикнулась із серйозними технічними проблемами. Напевно невідомо, але можливо, що ракета *Shaheen I* збільшеної дальності, яку випробували у 2012р., має до надходження на озброєння *Shaheen II* тимчасово заповнити вільну нішу.

Пакистан розробляє також кілька БРМД, здатних нести ядерну зброю. За словами пакистанських військових, БРМД *Abdali* (*Hatf-2*), випробувальний пуск якої відбувся 15 лютого 2013р., забезпечує "Стратегічним силам Пакистану спроможності оперативного рівня"[7]. З 2002р. *Abdali* випробували не менше шести разів, але в переліку *NASIC* цієї ракети немає.

Мобільну БРМД *Nasr* (*Hatf-9*) з дальністю 60 км пакистанські військові вважають "системою швидкого реагування", яка підвищує ефективність наявного потенціалу "на малих відстанях" з метою "стримування ескалації

[5] Patton, T., 'Combining satellite imagery and 3D drawing tools for nonproliferation analysis: a case study of Pakistan's Khushab plutonium production reactors', *Science & Global Security*, vol.20, nos 2-3 (2012).

[6] US Air Force, National Air and Space Intelligence Center (NASIC), *Ballistic and Cruise Missile Threat*, NASIC-1031-0985-13 (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, OH, July 2013), p.15.

[7] Pakistani Inter Services Public Relations, Press Release no.PR20/2013-ISPR, <https://www.ispr.gov.pk/front/main.asp?o=t-press_release&id=2242>.

Таблиця 6.8. Ядерні сили Пакистану, станом на січень 2014р.

Тип	Дальність (км)[a]	Навантаження (кг)	Стан
Літаки			
F-16A/B	1 600	4 500	~30 літаків у трьох ескадрильях
Mirage V	2 100	4 000	Для випробувальних пусків ракети *Ra'ad* у 2012р. використовувалися *Mirage III*
JF-17	. .	. .	За деякими повідомленнями, обладнані для доставки КРПБ *Ra'ad*; можливість доставки ядерної зброї не з'ясована
БРНБ			
Abdali (Hatf-2)	180	200-400	Розробляється; випробувальний пуск – 15 лютого 2013р.
Ghaznavi (Hatf-3)	290[b]	500	Надійшли на озброєння СВ Пакистану у 2004р.; розгорнуто менше 50 ПУ; останні випробувальні пуски – 22 квітня і 8 травня 2014р.
Shaheen I (Hatf-4)	750	750-1 000	Надійшли на озброєння СВ Пакистану у 2003р.; розгорнуто менше 50 ПУ; останні випробувальні пуски – 10 квітня 2013р.; дальність, імовірно, збільшена[c]
Shaheen II (Hatf-6)	2 000	(~1 000)	Розробляється; останній відомий випробувальний пуск – 21 квітня 2008р.; невдовзі можливе надходження на озброєння
Ghauri (Hatf-5)	1 250	700-1 000	Надійшли на озброєння СВ Пакистану у 2003р.; розгорнуто менше 50 ПУ; останній випробувальний пуск – 28 листопада 2012р.
Nasr (Hatf-9)	60	. .	Розробляється; випробувальний пуск – 5 листопада 2013р.
КР			
Babur (Hatf-7)	350[d]	400-500	Розробляється; випробувальний пуск – 17 вересня 2012р.; спочатку – наземного базування, але, за повідомленнями, розробляються варіанти морського та повітряного базування
Ra'ad (Hatf-8)	350	. .	Розробляється; повітряного базування; останній випробувальний пуск – 31 травня 2012р.

. . – не доступні або не придатні дані; ( ) – непевні дані.

[a] Дальність польоту наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність польоту залежить від профілю маршруту та бойового навантаження. Для досягнення максимальної дальності навантаження ракет може бути зменшене.

[b] За оцінками *NASIC*, дальність становить 250 км.

[c] Пакистанські військові повідомляють про збільшення дальності *Shaheen I* до 900 км, але, за оцінками *NASIC*, дальність становить 750 км проти >450 км у 2009р.

[d] Пакистанські військові повідомляють про дальність 700 км.

Джерела: МО Пакистану; US Air Force, National Air and Space Intelligence Center (NASIC), *Ballistic and Cruise Missile Threat* (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, OH, May 2013); US Central Intelligence Agency, 'Unclassified report to Congress on the acquisition of technology relating to weapons of mass destruction and advanced conventional munitions, 1 January through 30 June 2002', Apr. 2003; US National Intelligence Council, 'Foreign missile developments and the ballistic missile threat through 2015' (unclassified summary), Dec. 2001; Міжнародний інститут стратегічних досліджень (*International Institute for Strategic Studies*, *IISS*), *The Military Balance 2010* (Routledge: London, 2010); статті в рубриці "*NRDC Nuclear Notebook*" Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

загроз”[8]. Ракету запускають з мобільної багатозарядної ПУ, здатної, за потреби, “вести огонь залпами по чотири ракети”[9]. Залпові системи доставки ядерної зброї потенційно можна використати проти великих військових формувань противника на випадок вторгнення Індії до Пакистану.

Пакистанський розробник ракет, Національна інженерно-наукова комісія (*National Engineering and Scientific Commission*, *NESCOM*), розробляє також два типи КР-носіїв ядерної зброї: наземного базування *Babur* (*Hatf-7*) і повітряного – *Ra’ad* (*Hatf-8*).

Розробка нових типів ядерних БРМД і КР дозволяє припустити, що стратегічне планування Пакистану еволюціонувало в напрямі розширення умов застосування ядерної зброї, можливо, у відповідь на доктрину Холодного старту (*Cold Start*) індійської армії, за якою Індія може завдати швидких, але обмежених неядерних ударів по території Пакистану з використанням формувань передового базування. Це може свідчити також про зростаючу увагу Пакистану до можливості протистояти переважаючим звичайним силам і новостворюваній ПРО Індії. Розгортання субстратегічних ядерних сил малої дальності збільшує ризик використання ядерних боєприпасів на більш ранньому етапі індійсько-пакистанської війни, що може призвести до ескалації конфлікту та використання ракет великої дальності.

Літаки

Пакистан у середині 1980-х років закупив у США 40 бойових літаків *F-16A/B*. Окремі з них можуть виконувати завдання з доставки ядерної зброї. Приблизно 30 *F-16*, що ще залишилися, разом із ще кількома поставленими США у 2005-2008рр., активно переоснащуються в рамках проміжної модернізації (*mid-life upgrade*, *MLU*)[10]. США беруть активну участь у *MLU*, що здійснюється в рамках програми закордонних військових продажів (*Foreign Military Sales*, *FMS*) США, і у 2006р. високопоставлений представник Сполучених Штатів заявив, що “конкретно ці *F-16* були продані Пакистану не як потенційні носії ядерної зброї”[11]. Але після прибуття *F-16* до Пакистану вже пакистанський Уряд мав вирішувати, для чого їх використовувати.

Більш ефективними в доставці ядерної зброї можуть бути бойові літаки ВПС Пакистану *Mirage V*. Факт використання *Mirage III* для експериментальних пусків КРПБ *Ra’ad* в ядерному оснащенні можна розглядати як логічне

[8] Pakistani Inter Services Public Relations, Press Release no. PR94/2011-ISPR, 19 Apr. 2011, <http://www.ispr.gov.pk/front/main.asp?o=t-press_release&id=1721>.

[9] Pakistani Inter Services Public Relations, ‘Inter-agency meeting on counter improvised explosive device (CIED) strategy’, Press Release no.PR17/2013-ISPR, 11 Feb. 2013, <http://www.ispr.gov.pk/front/main.asp?o=t-press_release&id=2240>.

[10] Pakistan Air Force, ‘PAF F-16 Block 15 aircraft arrives after mid life upgrade’, 12 Feb. 2012, <http://www.paf.gov.pk/F-16_Mid_life_upgrade.html>.

[11] Hillen, J., Assistant Secretary, US Department of State, Bureau of Political Military Affairs, Speaking at the hearing ‘Proposed sale of F-16 aircraft and weapons systems of Pakistan’ before the US House of Representatives, Committee on International Relations, 20 July 2006, <http://commdocs.house.gov/committees/intlrel/hfa28787.000/hfa28787_0f.htm>.

продовження ударних функцій *Mirage V* з доставки ядерних бомб. Пакистан створив чималі вітчизняні потужності з обслуговування та ремонту для підтримки цих літаків у боєздатному стані, а також повністю модернізував їх для виконання завдань з нанесення високоточних ударів на великій дальності, в т.ч. в нічних умовах. Дальність літаків *Mirage* збільшена завдяки створенню у ВПС Пакистану можливостей з дозаправки в повітрі з використанням літаків *Ил-78*.

Mirage V старішає, і для його заміни Пакистан купує китайські *JF-17*. Повідомлялося про можливість інтеграції КР *Ra'ad* з літаками *JF-17 Thunder* чи навіть *F-16*, але це досі не підтверджено[12].

[12] Ansari, U., 'Despite missile integration, nuke role unlikely for Pakistan's JF-17', *Defense News*, 7 Feb. 2013; Waldron, G., 'Pakistan tests nuclear-capable Ra'ad air-launched cruise missile', *Flightglobal*, 6 June 2012; 'Pakistan test flight of new Ra'ad air launched cruise missile', Aviation Report Global, 30 Apr. 2011,<http://www.aviationreportglobal.com/2011/04/30/pakistan-test-flight-of-new-raad-airlaunched-cruise-missile/>.

VIII. Ядерні сили Ізраїлю

ФІЛЛІП ПАТТОН ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Ізраїль продовжує дотримуватися політики ядерної невизначеності, офіційно не підтверджуючи, але й не заперечуючи наявності ядерної зброї[1]. За оцінкою авторів, Ізраїль має близько 80 зібраних ядерних боєприпасів, у т.ч. 50 боєголовок для БРСД *Jericho II* і 30 авіабомб (таблиця 6.9). Стан готовності БРВД *Jericho III* невідомий. 12 липня 2013р. Ізраїль здійснив випробування "силової установки ракети", що, вірогідно, було випробувальним пуском балістичної ракети *Jericho III*[2].

Вважається, що Ізраїль виробляв плутоній для незадекларованої програми ядерної зброї в Негевському Центрі ядерних досліджень (*Negev Nuclear Research Center*) поблизу м.Дімона. За оцінками, станом на 2013р., Ізраїль мав 730-990 кг збройового плутонію (підрозділ X), але лише частина його могла бути використана для ядерної зброї.

Було багато припущень стосовно здатності Ізраїлю оснащувати свої дизель-електричні ПЧ типу 800 класу *Dolphin* ядерними КРМБ, можливо, вдосконаленим варіантом ізраїльської ракети *Popeye Turbo*[3]. Ізраїль рішуче заперечував такі повідомлення. В німецькій компанії *Thyssen Krupp*, що будує ПЧ, також заявили, що після поставки ПЧ дооснастити його такою ракетною системою технічно неможливо[4]. Всього планується мати шість ПЧ *Dolphin*.

[1] Про роль цієї політики у прийнятті рішень у сфері національної безпеки Ізраїлю див.: Cohen, A., 'Israel', eds H.Born, B.Gill and H.Hänggi, SIPRI, *Governing the Bomb: Civilian Control and Democratic Accountability of Nuclear Weapons* (Oxford University Press: Oxford, 2010).

[2] Ben David, A., 'Israel tests enhanced ballistic missile', *Aviation Week & Space Technology*, 29 July 2013; таAgence France-Presse, 'Ministry: Israel tests rocket system' *Defense News*, 12 July 2013.

[3] Von Bergman, R. et al., 'Made in Germany', *Der Spiegel*, 4 June 2012 (німецькою).

[4] Thyssen Krupp', Devianzen, 21 Jan. 2013, <http://www.devianzen.de/2012/01/21/thyssen-krupp/>.

Таблиця 6.9. Ядерні сили Ізраїлю, станом на січень 2014р.

Тип	Дальність (км)[a]	Навантаження (кг)	Стан
Літаки[b]			
F-16A/B/C/D/ I Falcon	1 600	5 400	За штатом – 205 літаків; окремі вважаються здатними нести ядерну зброю
БР[c]			
Jericho II	1 500-1 800	750-1 000	Близько 50 ракет; розгорнуті з 1990р.; випробувальний пуск – 27 червня 2001р.
Jericho III	>4 000	1 000-1 300	Вірогідно, на стадії розробки; на основі космічної ракети *Shavit*; випробувальний пуск – 12 липня 2013р.; стан невідомий
КР			
Popeye Turbo Mod	. .	. .	За повідомленнями – ядерний варіант для дизель-електричного ПЧ класу *Dolphin*; заперечується ізраїльськими офіційними особами

[a] Дальність польоту наводиться лише для ілюстрації; реальна дальність залежить від профілю маршруту та бойового навантаження. Для досягнення максимальної дальності навантаження ракет може бути зменшене.

[b] Окремі з 25 ізраїльських літаків *F-15I* також можуть доставляти ядерну зброю на велику відстань.

[c] Космічна ракета *Shavit* у разі переробки на балістичну ракету могла б доставляти 775 кг вантажу на 4 000 км.

Джерела: Cohen, A., *The Worst-Kept Secret: Israel's Bargain with the Bomb* (Columbia University Press: New York, 2010); Cohen, A. and Burr, W., 'Israel crosses the threshold', *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol. 62, no. 3 (May/June 2006); Cohen, A., *Israel and the Bomb* (Columbia University Press: New York, 1998); Albright, D., Berkhout, F. and Walker, W., SIPRI, *Plutonium and Highly Enriched Uranium 1996: World Inventories, Capabilities and Policies* (Oxford University Press: Oxford, 1997); *Jane's Strategic Weapon Systems*, різні випуски; Fetter, S., 'Israeli ballistic missile capabilities', *Physics and Society*, vol. 19, no. 3 (July 1990) – оновлений аналіз див. у неопублікованому виданні: 'A ballistic missile primer', <http://faculty.publicpolicy.umd.edu/fetter/pages/publications>; статті в рубриці "*NRDC Nuclear Notebook*" Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

IX. Ядерні військові спроможності Північної Кореї

ШЕННОН Н.КАЙЛ, ФІЛЛІП ПАТТОН ШЕЛЛ, ХАНС М.КРІСТЕНСЕН

Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР, або Північна Корея) має активну і вкрай непрозору військову ядерну програму. Оцінки ядерного арсеналу Північної Кореї дуже різняться. Переважно вони грунтуються на розрахунках кількості плутонію, який Північна Корея могла виділити з відпрацьованого палива її 5-МВт графітового дослідницького реактора в Йонгбені, і припущеннях щодо конструкції північнокорейської зброї та технології її виготовлення[1]. За оцінкою авторів, Північна Корея має до восьми примітивних ядерних боєприпасів – з розрахунку, що на кожен боєприпас потрібно 5 кг збройового плутонію[2].

12 лютого 2013р. Північна Корея повідомила про здійснення третього підземного ядерного вибуху на ядерному полігоні Пунге-рі на північному сході країни (підрозділ XI). Згідно з повідомленням, це випробування "урізноманітнило" спроможності ядерного стримування Північної Кореї завдяки використанню меншого та легшого ядерного пристрою більшої вибухової потужності, ніж під час випробувань 2006р. і 2009р.[3] Перевірити цю інформацію через незалежні джерела неможливо[4]. Розробка ядерного пристрою менших розмірів означає важливий технічний крок Північної Кореї до створення достатньо компактної і легкої боєголовки для БРВД (про ракети, здатні нести таку боєголовку, див. нижче).

У 2013р. Північна Корея започаткувала масштабні роботи з відновлення та модернізації потужностей з виробництва плутонію. 3 квітня Головний департамент атомної енергетики (*General Department of Atomic Energy*) Північної Кореї повідомив про намір "відновити" та запустити знову об'єкти в Йонгбені, в т.ч. виведений з експлуатації 5-МВт реактор[5]. У грудні два неурядові експерти на основі супутникових знімків дійшли висновку, що після глибокої модернізації реактора в Йонгбені Північна Корея започаткувала виробництво паливних елементів для нього[6]. За оцінками, цей реактор може виробляти близько 6 кг плутонію на рік[7].

[1] Albright, D. and Waldron, C., *North Korea's Estimated Stocks of Plutonium and Weapon-grade Uranium* (Institute for Science and International Security: Washington, DC, 16 Aug. 2012).

[2] Кайл Ш.Н. Ядерні військові спроможності Північної Кореї. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ IX розділу 6.

[3] Korean Central News Agency (KCNA), 'KCNA report on successful 3rd underground nuclear test', 12 Feb. 2013. *KCNA* (Центральне агентство новин Кореї, ЦАНК) є державним агентством новин Північної Кореї; його заяви див. на сайті Корейської служби новин (*Korean News Service*) в Токіо, <http://www.kcna.co.jp/>.

[4] Broad, W.J., 'A secretive country gives experts few clues to judge its nuclear program', *New York Times*, 12 Feb. 2013.

[5] Korean Central News Agency (KCNA), 'DPRK to adjust uses of existing nuclear facilities', 2 Apr. 2013.

[6] Hansen, N., 'Major development: reactor fuel fabrication facilities identified at Yongbyon nuclear complex', 38 North, US-Korea Institute, Johns Hopkins University, 23 Dec. 2013, <http://38north.org/2013/12/yongbyon122313/>.

[7] Hansen, N. and Lewis, J., 'North Korea restarting its 5 MW reactor', 38 North, US-Korea Institute, Johns Hopkins University, 11 Sep. 2013, <http://38north.org/2013/09/yongbyon091113/>.

З'являлися варті уваги повідомлення про намагання Північної Кореї створити ядерні боєприпаси з використанням ВЗУ та можливість отримання нею прихованої допомоги у проектуванні зброї на ВЗУ від пакистанського інженера-ядерника А.К.Хана (*Abdul Qadeer Khan*)[8]. Отримавши ВЗУ для ядерних боєприпасів, Північна Корея потенційно могла подолати обмеження, спричинені браком запасів збройового плутонію. Також повідомлялося, що Північна Корея може спробувати створити пристрій ініціювання термоядерного синтезу за рахунок підриву уранового боєприпасу (*fusion-boosted fission device*) та навіть термоядерний боєприпас, для якого потрібен і ВЗУ, і плутоній[9]. Відомо, що Північна Корея має програму збагачення урану, в т.ч. установку центирфугового збагачення у Йонгбені, офіційно – в мирних цілях. Але лишається неясним, чи вже виробила Північна Корея ВЗУ у воєнних цілях. Зразки радіонуклідів у повітрі, взяті після випробувального вибуху в лютому 2013р., не дали однозначної відповіді на питання, чи використовувався в ядерному пристрої як розщеплюваний матеріал ВЗУ, а не плутоній, який Північна Корея, імовірно, використовувала під час двох попередніх випробувань (підрозділ XI)[10].

Балістичні ракети

Головною метою ядерної програми Північної Кореї вважається розробка ядерної боєголовки для БРВД. Але немає явних доказів ні розробки Північною Кореєю придатної для цього достатньо компактної ядерної боєголовки, ні головної частини ракети для її доставки – попри амбітну програму балістичних ракет. У 2013р. директор Національної розвідки (*National Intelligence*) США Дж.Клеппер (*James R.Clapper*) підтвердив, що, на думку переважної більшості американської розвідувальної спільноти, Північна Корея "ще не продемонструвала весь спектр спроможностей, необхідних для створення ракети в ядерному спорядженні"[11].

Відомо, що ракетний арсенал КНДР складається з дев'яти типів вітчизняних керованих БР, створених, імовірно, на базі ракет старих радянських

[8] Hecker, S.S., 'What to expect from a North Korean nuclear test?', *Foreign Policy*, 4 Feb. 2013. Див. також: United Nations, Security Council, Report of the Panel of Experts established pursuant to resolution 1874 (2009), 11 May 2012, annex to S/2012/422, 14 June 2012, para.26.

[9] Lewis, J., 'Setting expectations for a DPRK test', Arms Control Wonk, 29 Jan. 2013, <http://lewis.armscontrolwonk.com/archive/6200/setting-expectations-for-a-dprk-test#more-3155>; Makino, Y., 'N. Korea likely to test fusion-boosted fission bomb able to reach U.S.', Asia and Japan Watch, *Asahi Shimbun*, 25 Jan. 2013, <http://ajw.asahi.com/article/asia/korean_peninsula/AJ201301250058>.

[10] Schneidmiller, C., 'Possible North Korea nuke test emissions identified', Global Security Newswire, 23 Apr. 2013, <http://www.nti.org/gsn/article/possible-north-korea-nuke-test-emissions-identified/>.

[11] Clapper, J.R., US Director of National Intelligence, 'DNI Statement on North Korea's nuclear capability', Press statement, 11 Apr. 2013, <http://www.dni.gov/index.php/newsroom/press-releases/191-press-releases-2013/839-dni-statement-on-north-korea-snuclearcapability>; Shanker, T., Sanger, D.E. and Schmitt, E., 'Pentagon finds nuclear strides by North Korea', *New York Times*, 11 Apr. 2013.

конструкцій і технологій, відтворених у Північній Кореї[12]. У відкритих джерелах часто згадується, що Північна Корея має загалом 800-1 000 різних типів БР, але ці оцінки є дуже приблизними[13]. Бракує точних даних про надійність і боєготовність її БР. Порівняно з ракетними програмами інших країн, Північна Корея здійснила лише невелику кількість випробувальних і тренувальних пусків вітчизняних ракет перед оголошенням про їх надходження на озброєння[14].

Виходячи з того, що Північна Корея дійсно розробляє компактну ядерну боєголовку, деякі оглядачі вважають, що за розміром, дальністю та боєготовністю головним претендентом на роль носія ядерної зброї є ракетна система *Nodong* (таблиця 6.10)[15]. Інші варіанти – *Musudan* (або *BM-25*), *Hwasong-13* (*KN-08*) та *Taepodong-2*[16].

Nodong є мобільною одноступеневою БРСД з максимальною дальністю ~1 000-1 250 км[17]. Перший випробувальний пуск ракети Північна Корея здійснила в 1993р., потім – у 2006р. та 2009р. Останній пуск відбувся 26 березня 2014р., коли Стратегічне командування ракетних сил Корейської народної армії (*Strategic Rocket Force Command of the Korean People's Army*) здійснило з мобільних ПУ пуски двох ракет *Nodong*, які подолали 650 км і впали в Японському морі[18].

Є дані, що *Musudan* (або *BM-25*) є мобільною одноступеневою БРПД. За висновками більшості відкритих джерел, її конструкція базується на російській БРПЧ *R-27* (*SS-N-6*). *Musudan* вперше продемонстрували на військовому параді у 2010р.[19] Ракету ще не випробовували, і вважається, що її на озброєнні немає.

Мобільну МБР *Hwasong-13* Північна Корея вперше продемонструвала на військовому параді у квітні 2012р. Її ще випробували, відомо про неї мало. За словами Дж.Клаппера, Північна Корея зробила "перші кроки" до розгортання

[12] До них належать: чотири ракети меншої дальності *Hwasong-5* (позначення НАТО – *Scud B*), *Hwasong-6* (*Scud C*), *Hwasong-7* (*Scud D*), *Toksa* (американське позначення – *KN-02*) і п'ять ракет більшої дальності *Nodong*, *Musudan*, *Hwasong-13*, *Taepodong-1* і *Taepodong-2*. Докладніше про ракетну програму Північної Кореї див.: Pollack, J.D., *No Exit: North Korea, Nuclear Weapons and International Security* (Routledge: Abingdon, 2011); Bermudez, J.S., *A History of Ballistic Missile Development in the DPRK*, Occasional Paper no.2 (Monterey Institute of International Studies, Center for Nonproliferation Studies: Monterey, CA, 1999).

[13] Schiller, M., *Characterizing the North Korean Nuclear Missile Threat* (Rand Corporation: Santa Monica, CA, 2012), p.xv.

[14] Schiller (посилання 13), pp.11-13, 34-36.

[15] Fitzpatrick, M., 'North Korea nuclear test on hold?', Shangri-La Voices, International Institute for Strategic Studies, 27 May 2014, <http://www.iiss.org/en/shangri-la voices/blogsections/2014-363a/north-korea-nuclear-test-on-hold-8fec>.

[16] Повний технічний аналіз програми балістичних ракет Північної Кореї див.: Schiller (посилання 13). Див. також: Fitzpatrick, M. (ed.), *North Korean Security Challenges: A Net Assessment* (International Institute for Strategic Studies: London, July 2011), pp.129-160.

[17] Fitzpatrick (посилання 16), pp.134-135.

[18] 'N.Korea fires two ballistic missiles', Yonhap News Agency, 26 Mar. 2014, <http://english.yonhapnews.co.kr/national/2014/03/26/65/0301000000AEN20140326000500315F.html>.

[19] Lewis, J., 'Origins of the Musudan IRBM', Arms Control Wonk, 11 June 2012, <http://lewis.armscontrolwonk.com/archive/5337/origins-of-the-musudan-irbm>.

Таблиця 6.10. Потенційні засоби доставки ядерної зброї Північної Кореї, станом на січень 2014р.

Явних доказів розробки та випробування Північною Кореєю головної частини балістичної ракети для ядерної боєголовки немає. В таблиці наведені дані про балістичні ракети, які потенційно могли б виконувати функцію носія ядерної зброї.

Тип	Дальність (км)	Навантаження (кг)	Стан
Nodong	1 250	750-1 000	Менше 50 ПУ[a]; перша розгорнута в 1990р.; останній випробувальний пуск – 26 березня 2014р.
Musudan (BM-25)	>3 000	~1 000	Розробляється; випробувальних пусків ще не було
Hwasong-13 (KN-08)	>5 500	. .	Розробляється; випробувальних пусків ще не було
Taepodong-2	>5 500	. .	Розробляється; невдалий випробувальний пуск у 2006р.; у грудні 2012р. триступеневий варіант – космічна ракета *Unha-3* – вивела на орбіту супутник

[a] Загальна кількість ракет може бути більшою за кількість ПУ, які можна перезаряджати.

Джерела: US Air Force, National Air and Space Intelligence Center (NASIC), *Ballistic and Cruise Missile Threat* (NASIC: Wright-Patterson Air Force Base, OH, May 2013); *Jane's Strategic Weapon Systems*, різні випуски; статті в рубриці "*NRDC Nuclear Notebook*" Бюлетеня вчених-атомників; авторські оцінки.

Hwasong-13[20]. Але, на думку деяких неурядових аналітиків, ракети, показані під час військових парадів у 2012-2013рр., були лише макетами, оскільки мали ряд аномальних елементів конструкції. Це викликало питання, чи існує система насправді[21].

Taepodong-2 є, імовірно, дво- або триступеневою МБР, хоча оцінки стосовно її дальності суттєво різняться. Перший випробувальний пуск у 2006р. провалився, як і дві наступні спроби її пусків у варіантах космічної ракети: у 2009р. (варіант *Unha-2*) та у квітні 2012р. (варіант *Unha-3*)[22]. У грудні 2012р. Північна Корея ракетою *Unha-3* успішно вивела супутник на навколоземну орбіту[23]. Попри успішне застосування технології розділення трьох ступенів під час запуску супутника, аналітики відзначали, що Північна Корея ще не продемонструвала технологій керування головною частиною та повернення її в атмосферу, потрібних для БРВД[24].

[20] Clapper, J.R., US Director of National Intelligence, 'Worldwide threat assessment of the US intelligence community', Statement for the record, US Senate, Select Committee on Intelligence, 29 Jan. 2014, p.6, <http://www.dni.gov/index.php/newsroom/testimonies/203-congressional-testimonies-2014/1005-statement-for-the-record-worldwide-threat-assessment-of-the-us-intelligence-community>.

[21] Richardson, D., 'North Korea has taken steps towards KN-08 deployment', *Jane's Missiles and Rockets*, 7 Feb. 2014; Schiller, M. and Schmucker, R.H., 'The assumed KN-08 technology', Arms Control Wonk, 26 Apr. 2012, <http://lewis.armscontrolwonk.com/archive/5205/addendum-on-kn08>.

[22] Postol, T.A., 'A post-launch examination of the Unha-2', *Bulletin of the Atomic Scientists*, 29 June 2009, <http://thebulletin.org/post-launch-examination-unha-2>. Неясно, чи були *Taepodong-2* та *Unha-2* запущені відповідно у 2006р. і 2009р., одним і тим самим типом ракети.

[23] Richardson, D., 'Unha-3 was largely of North Korean manufacture', *Jane's Missiles and Rockets*, Mar. 2013, pp.4-6; та Wright, D., 'Markus Schiller's analysis of North Korea's Unha-3 launcher', All Things Nuclear, Union of Concerned Scientists, 22 Feb. 2013, <http://allthingsnuclear.org/markus-schillers-analysis-of-north-koreas-unha-3-launcher/>.

[24] Elleman, M., 'Prelude to an ICBM? Putting North Korea's Unha-3 launch into context', *Arms Control Today*, vol.43, no.2 (Mar. 2013).

X. Світові запаси та виробництво розщеплюваних матеріалів

АЛЕКСАНДЕР ГЛАСЕР, ЗІ МІН

МІЖНАРОДНА ГРУПА З ПИТАНЬ РОЗЩЕПЛЮВАНИХ МАТЕРІАЛІВ

Для всіх типів ядерних зарядів – від першого покоління атомної до сучасної термоядерної зброї – потрібні матеріали, здатні підтримувати вибухову ланцюгову реакцію розщеплення. Найпоширенішими з цих розщеплюваних матеріалів є ВЗУ і плутоній. В цьому підрозділі наведені дані про наявні запаси ВЗУ (таблиця 6.11) і виділеного плутонію (таблиця 6.12) – у т.ч. в боєприпасах, – а також про наявні потужності з виробництва цих матеріалів (таблиці 6.13 і 6.14, відповідно). Дані таблиць грунтуються на Доповіді про світові запаси розщеплюваних матеріалів за 2013р. (*Global Fissile Material Report 2013*)[1].

Сировиною для виробництва як ВЗУ, так і плутонію є природний уран. Природний уран майже повністю складається з ізотопу *U-238*, що не піддається ланцюговій реакції, і приблизно 0,7% *U-235*. Концентрацію ізотопів *U-235* можна збільшити шляхом збагачення – зокрема, за допомогою газових центрифуг. Уран, збагачений до менше ніж 20% *U-235* (як правило, до 3-5%) – т.зв. НЗУ – придатний для використання в енергетичних реакторах. Уран, збагачений до не менш ніж 20% *U-235* – т.зв. ВЗУ – вважається мінімально прийнятним за концентрацією збройовим матеріалом. Але для зменшення маси ядерного заряду, збройовий уран зазвичай збагачують до понад 90% *U-235*. Плутоній виробляють в ядерних реакторах, піддаючи *U-238* впливу нейтронів, а потім хімічній обробці для виділення з використаного палива. Плутоній отримують у різних ізотопних сумішах, більшість з яких мають збройову якість. Розробники зброї надають перевагу суміші із вмістом *Pu-239* – через її відносно низький рівень спонтанної емісії нейтронів і гамма-випромінювання, а також низьке виділення тепла під час радіоактивного розпаду. Збройовий плутоній зазвичай містить понад 90% ізотопу *Pu-239*. Плутоній у звичайному відпрацьованому паливі ядерних реакторів (реакторний плутоній) містить 50-60% *Pu-239*, але є придатним для зброї навіть першого покоління.

П'ять ядерних держав-учасниць Договору 1968р. про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ, *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, Non-Proliferation Treaty, NPT*) – Велика Британія, Китай, Росія, США і Франція – виготовляли ядерну зброю на основі як ВЗУ, так і плутонію; Ізраїль, Індія і Північна Корея – переважно плутонію, а Пакистан – переважно ВЗУ. Певні можливості з виробництва розщеплюваних матеріалів мають усі країни з цивільною ядерною промисловістю.

[1] International Panel on Fissile Materials (IPFM), *Global Fissile Material Report 2013: Increasing Transparency of Nuclear-warhead and Fissile-material Stocks as a Step toward Disarmament* (IPFM: Princeton, NJ, Oct. 2013).

Таблиця 6.11. Світові запаси високозбагаченого урану, станом на 2013р.

Країна	Національні запаси (т)[a]	Стан виробництва	Коментарі
Китай	16 ± 4	Припинено в 1987-1989рр.	
Франція[b]	30 ± 6	Припинено в 1996р.	У т.ч. 4,7 т задекларовано для цивільного призначення
Індія[c]	2,7 ± 1,1	Триває	
Ізраїль[d]	0,3	–	
Пакистан	3,1 ± 0,4	Триває	
Росія[e]	666 ± 120	Припинено в 1987-1989рр.	У т.ч. 50 т зарезервовано як паливо для корабельних і дослідницьких реакторів
Велика Британія[f]	21,2	Припинено в 1962р.	У т.ч. 1,4 т задекларовано для цивільного призначення
США[g]	532	Припинено в 1992р.	У т.ч. 152 т зарезервовано як паливо для корабельних реакторів і 20 т для інших ректорів, що працюють на ВЗУ; не враховуючи 61 т, що підлягають збідненню або захороненню як відходи
Інші країни[h]	~15		
Загалом	**~1 285**		**Округлено до найближчих 5 т; не враховуючи 61 т що підлягають збідненню**

[a] Більшість з цих матеріалів – збагачений до 90-93% *U-235*, який зазвичай вважається збройовим. За потреби, визначаються виняткові випадки. Враховано збіднення (тобто розбавлення або зниження концентрації *U-235*) надлишків російського та американського збройового ВЗУ до кінця 2013р.

[b] Станом на кінець 2012р., Франція задекларувала в МАГАТЕ 4,74 т цивільного ВЗУ; тут його зараховано як збройовий ВЗУ, збагачений до 93%, хоча частина матеріалу перебуває в опроміненій формі. Оцінки непевні стосовно 26 т військових запасів, але не 4,74 т задекларованого запасу.

[c] Вважається, що Індія виробляє ВЗУ (30-45%) для використання як паливо корабельних реакторів. Оцінка наведена для ВЗУ, збагаченого до 30%.

[d] Ізраїль міг придбати близько 300 кг збройового ВЗУ у США не пізніше 1965р.

[e] Дані про російські запаси для корабельних реакторів є оцінкою авторів, що грунтується на розмірах російського флоту. Повідомлялося, що Росія поновила нерегулярне дрібне виробництво ВЗУ на експорт для цивільного застосування.

[f] Станом на 31 березня 2002р., Велика Британія задекларувала 21,9 т ВЗУ; середній рівень його збагачення не наводився. За оцінкою, 0,7 т могли бути використані як паливо для корабельних реакторів. Станом на кінець 2012р., Велика Британія задекларувала в МАГАТЕ 1,4 т цивільного ВЗУ.

[g] Дані про американський ВЗУ наведені у фактичній вазі, а не в еквіваленті 93% збагачення. Станом на 30 вересня 1996р., США мали 741 т ВЗУ, в т.ч. 620 т *U-235*. Станом на кінець 2012р., вони розбавили 143 т надлишків; проте, навряд чи якась частина цього обсягу була збройовим ВЗУ. У 2012р. США вивели із запасів заявлених надлишкових військових матеріалів, призначених для розбавлення, 24 т ВЗУ; тепер ці матеріали зарезервовано для корабельного палива, тому загальна кількість ВЗУ цієї категорії зросла до 152 т (свіжого) ВЗУ. Ще принаймні 100 т є опроміненим корабельним паливом.

[h] У Щорічній доповіді МАГАТЕ за 2011р. перелічено 212 значних запасів ВЗУ, що перебувають під всеохоплюючими гарантіями. З урахуванням похибки в оцінках рівнів збагачення, що стосується переважно дослідницьких реакторів, загальний обсяг ВЗУ становить 15 т. З них приблизно 10 т мають 20% рівень збагачення та належать Казахстану.

Таблиця 6.12. Світові запаси виділеного плутонію, станом на 2013р.
Дані про цивільні запаси плутонію наведені станом на кінець 2012р. через затримку щорічних декларацій США і Росії до МАГАТЕ.

Країна	Військові запаси на 2013р. (т)	Стан військового виробництва	Цивільні запаси на 2012р., якщо не зазначено іншого (т)[a]
Китай	1,8 ± 0,8	Припинено в 1991р.	0,01
Франція	6 ± 1,0	Припинено в 1992р.	57,5 (не рахуючи 22,8 у іноземних власників)
Німеччина[b]	–	–	3,4 (у Великій Британії, Німеччині і Франції)
Індія[c]	0,57 ± 0,21	Триває	5,24 (в т.ч. 5±0,4 поза гарантіями)
Ізраїль[d]	0,86 ± 0,13	Триває	–
Японія	–	–	44,2 (у т.ч. 35 у Франції і Великій Британії)
Північна Корея[e]	0,03	Припинено	–
Пакистан[f]	0,17 ± 0,02	Триває	–
Росія[g]	128 ± 8 (34 задекларовані як надлишок)	Припинено	50,7
Велика Британія[h]	3,2	Припинено в 1995р.	97,3 (у т.ч. 0,9 за кордоном, але не рахуючи 23,8 у іноземних власників)
США[i]	82,9 (49 задекларовані як надлишок)	Припинено в 1988р.	–
Інші країни[j]	–	–	10 (у іноземних власників у Франції і Великій Британії)
Загалом	**~224 (83 задекларовані як надлишок)**		**~268**

[a] Деякі країни мають цивільний плутоній, що зберігається за кордоном, переважно у Франції і Великій Британії, але не надають МАГАТЕ звітів *INFCIRC/549*. Це стосується Австралії, Італії і Нідерландів.

[b] Ця оцінка може бути завищеною, оскільки Німеччина, очевидно, повідомляє про плутоній як неопромінене *MOX*-паливо (на основі суміші оксидів), навіть якщо паливо почало опромінюватись у реакторі.

[c] У рамках американо-індійської Ініціативи співробітництва в галузі цивільної ядерної енергетики (*Civil Nuclear Cooperation Initiative*) 2005р. Індія відносить до військового сектору значну кількість плутонію, виділеного з відпрацьованого палива індійських енергетичних реакторів. Вказаний в таблиці матеріал поза гарантіями в рамках "спеціальної для Індії" угоди, підписаної 2 лютого 2009р. Урядом Індії та МАГАТЕ, використовується як паливо для бридерних реакторів. Дані, станом на кінець 2013р.

[d] Вважається, що Ізраїль продовжує експлуатувати реактор для виробництва плутонію в м.Дімона, але при цьому використовує його переважно для виробництва тритію. Дані, станом на кінець 2013р.

[e] Північна Корея, за повідомленнями, в червні 2008р. доповіла про задекларoване виробництво 31 кг плутонію; у 2006р. та 2009р. вона здійснила ядерні випробування, а у 2009р. поновила виробництво плутонію та отримала ще 8-10 кг. У лютому 2013р. Північна Корея здійснила ще одне випробування, а у квітні 2013р. оголосила, що має намір поновити виробництво плутонію.

[f] Пакистан експлуатує плутонієві реактори *Khushab-1*, *-2*, *-3*. На тому ж майданчику будується ще один реактор для виробництва плутонію. Дані, станом на кінець 2013р.

[g] Цей плутоній, задекларований як надлишковий, Росія не вносить до повідомлень до МАГАТЕ *INFCIRC/549*. До військових запасів належать 6 т збройового плутонію, вироблених в 1994-2010рр., які не враховуються ні як надлишкові, ні як цивільні.

[h] Станом на кінець 2012р., Велика Британія задекларувала 97,3 т плутонію для мирних цілей (не рахуючи 23,8 т плутонію іноземних власників, що зберігається у Великій Британії) в т.ч. було задекларовано 4,4 т надлишкового військового плутонію, що перебувають під гарантіями Євратому та мають підпадати під гарантії МАГАТЕ.

[i] У звіті до МАГАТЕ *INFCIRC/549* США задекларували, станом на кінець 2012р., 49 т опроміненого плутонію (виділеного та у складі змішаного оксидного ядерного палива) як надлишкові для військовий цілей. Ще 4,4 т були відправлені для знешкодження на дослідний завод з ізоляції відходів у штаті Нью-Мексико.

[j] Це, зокрема, Італія, якій належать 1,1 т плутонію на установці в Аг (*La Hague*), Франція.

Джерела для таблиці 6.11: International Panel on Fissile Materials (IPFM), *Global Fissile Material Report 2013: Increasing Transparency of Nuclear-warhead and Fissile-material Stocks as a Step toward Disarmament* (IPFM: Princeton, NJ, Oct. 2013); **Франція:** International Atomic Energy Agency (IAEA), Communication received from France concerning its policies regarding the management of plutonium, INFCIRC/549/Add.5/17, 28 Aug. 2013; **Ізраїль:** Myers, H., 'The real source of Israel's first fissile material', *Arms Control Today*, vol.37, no.8 (Oct. 2007), p.56; Gilinsky, V. and Mattson, R.J., 'Revisiting the NUMEC affair', *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol.66, no.2 (Mar./Apr. 2010); **Росія:** United States Enrichment Corporation, 'Megaton to megawatts', <http://www.usec.com/russian-contracts/megatons-megawatts>; **Велика Британія:** British Ministry of Defence, 'Historical accounting for UK defence highly enriched uranium', Mar. 2006, <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/http:/www.mod.uk:80/defenceinternet/aboutdefence/corporatepublications/healthandsafetypublications/uranium/>; IAEA, Communication received from the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland concerning its policies regarding the management of plutonium, INFCIRC/549/Add.8/16, 18 July 2013; **США:** US Department of Energy (DOE), *Highly Enriched Uranium, Striking a Balance: A Historical Report on the United States Highly Enriched Uranium Production, Acquisition, and Utilization Activities from 1945 through September 30, 1996* (DOE: Washington, DC, 2001); US National Nuclear Security Administration, 'U.S. HEU disposition program', <http://nnsa.energy.gov/aboutus/ourprograms/dnn/fmd/heu>; *Non-nuclear weapon states*: IAEA, *IAEA Annual Report 2012* (IAEA: Vienna, 2013), Annex, Table A.4, p.99.

Джерела для таблиці 6.12: International Panel on Fissile Materials (IPFM), *Global Fissile Material Report 2013: Increasing Transparency of Nuclear-warhead and Fissile-material Stocks as a Step toward Disarmament* (IPFM: Princeton, NJ, Oct. 2013); **США:** US National Nuclear Security Administration (NNSA), *The United States Plutonium Balance, 1944-2009* (NNSA: Washington, DC, June 2012); International Atomic Energy Agency (IAEA), Communication received from the United States of America concerning its policies regarding the management of plutonium, INFCIRC/549/Add.6/16, 2 Apr. 2014; *Civilian stocks (except for India)*: declarations by countries to the IAEA under INFCIRC/549, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/>; **Північна Корея:** Kessler, G., 'Message to U.S. preceded nuclear declaration by North Korea', *Washington Post*, 2 July 2008; **Росія:** Russian-US Agreement concerning the Management and Disposition of Plutonium Designated as No Longer Required for Defense Purposes and Related Cooperation (Russian-US Plutonium Management and Disposition Agreement), signed 29 Aug. and 1 Sep. 2000, amended Apr. 2010, and entered into force July 2011, <http://www.state.gov/t/isn/trty/>; **Неядерні держави:** Areva, *Traitement des combustibles usés provenant de l'étranger dans les installations d'AREVA NC La Hague: Rapport 2012* [Reprocessing of foreign spent fuel at the facilities of AREVA NC La Hague] (Areva: Beaumont-Hague, 2013).

Таблиця 6.13. Важливі установки збагачення урану та їх потужність, станом на 2013р.

Країна	Назва або місце розташування об'єкта	Тип	Стан	Процес збагачення[a]	Потужність (тис.ОРР/рік)[b]
Аргентина	*Pilcaniyeu*[c]	Цивільний	Поновлює роботу	ГД	. .
Бразілія	*ResendeEnrichment*	Цивільний	Запускається	ГЦ	115-200
Китай	*Lanzhou 2*	Цивільний	Працює	ГЦ	500
	Lanzhou (новий)	Цивільний	Працює	ГЦ	1000
	Shaanxi	Цивільний	Працює	ГЦ	1000
Франція	*GeorgesBesse II*	Цивільний	Працює	ГЦ	7 500-11 000
Німеччина	*UrencoGronau*	Цивільний	Працює	ГЦ	4 100-4 500
Індія	*Rattehalli*	Військовий	Працює	ГЦ	15-30
Іран	*Natanz*	Цивільний	Будується	ГЦ	8-120
	Qom	Цивільний	Будується	ГЦ	5-10
Японія	*Rokkasho*[d]	Цивільний	Поновлює роботу	ГЦ	75-1 500
КНДР	*Yongbyon*[e]	. .	. .	ГЦ	8
Нідерланди	*UrencoAlmelo*	Цивільний	Працює	ГЦ	5 400-6 000
Пакистан	*Gadwal*	Військовий	Працює	ГЦ	. .
	Kahuta	Військовий	Працює	ГЦ	15-45
Росія[f]	*Ангарск*	Цивільний	Працює	ГЦ	2 200-5 000
	Новоуральск	Цивільний	Працює	ГЦ	13 300
	Северск	Цивільний	Працює	ГЦ	3 800
	Зеленогорск 7 900	Цивільний	Працює	ГЦ	
Велика Британія	*Capenhurst*	Цивільний	Працює	ГЦ	5 000
США	*ArevaEagleRock*	Цивільний	Заморожено	ГЦ	3 300-6 600
	Paducah[g]	Цивільний	Закрито	ГД	11 300
	Piketon, шт. Огайо	Цивільний	Заморожено	ГЦ	3 800
	UrencoEunice	Цивільний	Працює	ГЦ	3 200-5 900

[a] Газоцентрифугова (ГЦ) технологія є головною технологією розділення ізотопів для підвищення вмісту *U-235* у природному урані, але на ряді установок продовжують використовувати газову дифузію (ГД).

[b] ОРР/рік – одиниця роботи з розділення на рік: ОРР – одиниця виміру зусиль, потрібних для розділення на збагачувальній установці урану з наявним вмістом *U-235* на два компоненти – з вищою і нижчою концентрацією *U-235*, відповідно. Якщо наведена вилка потужностей, це означає, що потужність об'єкта збільшується або оцінка є приблизною.

[c] У 2010р. Аргентина повідомила про відновлення роботи закритого у 1990-х роках уранозбагачувального газодифузійного заводу *Pilcaniyeu.* Він має запрацювати у 2014р.

[d] Газоцентрифуговий завод *Rokkasho* переоснащується для використання нової технології центрифугування та наразі працює з дуже малою потужністю.

[e] Експлуатаційний стан уранозбагачувальної установки в Йонгбені, про який повідомлялося у 2010р., наразі є невідомим.

[f] *Ангарск* раніше називали *Ангарск-10*; *Новоуральск – Свердловск-44*; *Северск – Томск-7*. На установці *Зеленогорск* (раніше *Красноярск-45*) має розпочати роботу каскад з виробництва ВЗУ-палива для реактора на швидких нейтронах і дослідницького реактора.

[g] Завод *Paducah* (ГД) закрили у травні 2013р.

Джерела: Дані про збагачувальні потужності взяті з видань: International Atomic Energy Agency (IAEA), Integrated Nuclear Fuel Cycle Information Systems (INFCIS), <http://www-nfcis.iaea.org/>; International Panel on Fissile Materials (IPFM), *Global Fissile Material Report 2013: Increasing Transparency of Nuclear-warhead and Fissile-material Stocks as a Step toward Disarmament* (IPFM: Princeton, NJ, Oct. 2013).

Таблиця 6.14. Найважливіші у світі переробні потужності, станом на 2013р.
Якщо не зазначено інше, всі об'єкти переробляють паливо для легководних реакторів.

Країна	Назва або місце знаходження об'єкта	Тип	Стан	Проектна потужність (т важкого металу/рік)[a]
Китай	*Lanzhou*, дослідна установка	Цивільний	Запускається	50-100
Франція	*La Hague UP2*	Цивільний	Працює	1 000
	La Hague UP3	Цивільний	Працює	1 000
Індія[b]	*Kalpakkam* (паливо ВВР)	ПВ	Працює	100
	Tarapur (паливо ВВР)	ПВ	Працює	100
	Trombay (паливо ВВР)	Військовий	Працює	50
Ізраїль	*Dimona* (паливо ВВР)	Військовий	Працює	40-100
Японія	*JNC Tokai*	Цивільний	Тимчасово закритий	200
	Rokkasho	Цивільний	Запускається	800
КНДР	*Yongbyon*	Військовий	На консервації	100-150
Пакистан	*Chashma* (паливо ВВР?)	Військовий	Будується	50-100
	Nilore (паливо ВВР)	Військовий	Працює	20-40
Росія	*Маяк РТ-1, Озерск*[c]	Цивільний	Працює	200-400
Велика Британія	*BNFL B205 Magnox*	Цивільний	Підлягає закриттю	1 500
	BNFL Thorp, Sellafield	Цивільний	Підлягає закриттю[d]	1 200
США	*H-canyon, Savannah Riversite*	Цивільний	Працює	15

ВВР – важководний реактор; ПВ – подвійного використання.

[a] Проектна потужність означає максимальну кількість відпрацьованого палива, яку установка може переробити; вимірюється в тоннах важких металів на рік; тонна важких металів – це кількість важких металів, у цьому випадку урану, у відпрацьованому паливі. Фактична потужність часто є значна меншою за проектну. Наприклад, російський завод *Маяк РТ-1* ніколи не переробляв більше 130 т важких металів на рік, а Франція через припинення зовнішніх контрактів скоро перероблятиме лише 850 т важких металів на рік. Відпрацьоване паливо легководних реакторів містить близько 1% плутонію, а важководних і графітових – приблизно 0,4%.

[b] У рамках американо-індійської Ініціативи співробітництва в галузі цивільної ядерної енергетики 2005р. Індія вирішила не відкривати жодного зі своїх переробних заводів для перевірки гарантій МАГАТЕ.

[c] *Маяк РТ-1* раніше називався *Челябинск-65*.

[d] У липні 2012р. британське Агентство з виводу з експлуатації ядерних об'єктів (*Nuclear Decommissioning Authority*, *NDA*) оголосило, що після завершення у 2018р. поточних контрактів на переробку завод *Thorp* в Селлафілді (*Sellafield*) планується закрити.

Джерела: Дані про проектну потужність взяті з видань: International Atomic Energy Agency (IAEA), Integrated Nuclear Fuel Cycle Information Systems (INFCIS), <http://www-nfcis.iaea.org/>; International Panel on Fissile Materials (IPFM), *Global Fissile Material Report 2012–2013: Increasing Transparency of Nuclear-warhead and Fissile-material Stocks as a Step toward Disarmament* (IPFM: Princeton, NJ, Oct. 2013).

XI. Ядерні вибухи в період 1945-2013рр.

ВІТАЛІЙ ФЕДЧЕНКО

У лютому 2013р., після випробувань, проведених у жовтні 2006р. та квітні 2009р., Північна Корея здійснила третій випробувальний ядерний вибух[1]. Він став 2055-м ядерним вибухом, зафіксованим з 1945р.

Ядерне випробування в Північній Кореї

24 січня 2013р. офіційне агентство новин Північної Кореї – Центральне агентство новин Кореї (ЦАНК) заявило, що держава здійснить "ядерне випробування вищого рівня" у відповідь на засудження РБ ООН пуску ракети Північною Кореєю, до якого вона вдалася всупереч санкціям ООН[2]. Вибух стався о 02:57 *UTC* 12 лютого (11:57 за місцевим часом). За кілька годин ЦАНК заявило, що це було третє успішне підземне ядерне випробування Північної Кореї, "здійснене безпечно та досконало, на високому рівні, з використанням меншої і легшої, але більш потужної, ніж попередні зразки, атомної бомби"[3]. У заяві зазначено, що "випробування не мало негативного впливу на довкілля".

Заяви Північної Кореї мали бути перевірені за допомогою наявних технологій. Технології верифікації підземних ядерних випробувань складаються із сейсмології, радіонуклідного моніторингу та аналізу супутникової зйомки[4]. Після згаданого вибуху міжнародні організації, окремі держави та багато дослідницьких організацій за допомогою цих технологій перевіряли, чи дійсно це був вибух, і якщо так, то які він мав характеристики – місце, потужність, характер.

Договір 1996р. про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ, *Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*, *CTBT*) є багатостороннім договором, що забороняє будь-які ядерні вибухи[5]. Була створена Комісія Організації ДВЗЯВ для підготовки до набуття Договором чинності, в т.ч. шляхом створення міжнародної системи моніторингу для виявлення ядерних вибухів. Хоча на час вибуху ДВЗЯВ ратифікували 159 країн, він не може набути чинності до підписання та ратифікації 44 країнами, що мають ядерні об'єкти. Північна Корея, яка належить до цих 44 країн, не підписала Договір і, відповідно, не бере участі в системі моніторингу.

[1] Про попередні випробування див.: Федченко В., Ферм Хеллгрен Р. Ядерні вибухи протягом 1945-2006рр. – *Щорічник СІПРІ 2007*, додаток 12Б; Федченко В. Ядерні вибухи протягом 1945-2009рр. – *Щорічник СІПРІ 2010*, додаток 8Б.

[2] Korean Central News Agency (KCNA), 'DPRK NDC vows to launch all-out action to defend sovereignty of country', 24 Jan. 2013. Заяви ЦАНК див. на сайті Корейської служби новин (*Korean News Service*) у Токіо, <http://www.kcna.co.jp/>. Докладніше про політичне підгрунтя вибуху див. підрозділ II розділу 7 цього видання.

[3] Korean Central News Agency (KCNA), 'KCNA report on successful 3rd underground nuclear test', 12 Feb. 2013.

[4] US National Academy of Sciences, *Technical Issues Related to the Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty* (National Academy Press: Washington, DC, 2002), pp.39-41; Dahlman, O. et al., *Detect and Deter: Can Countries Verify the Nuclear Test Ban?* (Springer: Dordrecht, 2011), pp.29-76.

[5] Стислий опис та інші деталі ДВЗЯВ див. у підрозділі I додатка A цього видання.

Сейсмічні дані, зафіксовані станціями моніторингу по всьому світу, допомогли встановити час, місце та масштаб події (таблиця 6.15). Система моніторингу надала перший звіт країнам-учасницям ДВЗЯВ менше ніж через дві години після вибуху[6]. Зафіксовані контури сейсмічної хвилі, глибина залягання (менше 1 км) і той факт, що він стався так близько до місця обох ядерних випробувань 2006р. і 2009р., свідчать, що у 2013р. стався вибух, а не землетрус[7].

Більшість оцінок потужності вибуху, зроблених на підставі сейсмічних даних, супутникових зйомок та інформації про два попередні випробування, коливаються в діапазоні 5-16 Кт, що "за потужністю приблизно у 2,5-3 рази більше", ніж випробування 2009р. (та, відповідно, у 12,5-15 – ніж 2006р.)[8].

Для підтвердження ядерного характеру підземного вибуху лише сейсмічних даних недостатньо. Після випробування 2006р. ядерний характер вибуху був підтверджений слідами радіоактивного ксенону у пробах повітря (радіоактивного ізотопу ксенону, що виділяється внаслідок ядерного вибуху)[9]. Після випробування 2009р. слідів радіоактивного ксенону чи інших радіоактивних опадів виявлено не було[10].

23 квітня 2013р. Організація ДВЗЯВ повідомила, що дві її станції у Такасакі (Японія) та в Уссурійську (Росія) на початку місяця зафіксували два радіоактивні ізотопи ксенону – ксенон-131*m* і ксенон-133, – які діють як "хронометр", визначаючи час події, за якої ці ізотопи були утворені[11]. Рівень концентрації цих ізотопів у пробах повітря відповідав ядерному розпаду, що відбувся більш ніж за 50 днів до виявлення (ксенон у Японії виявили через 55 днів після вибуху). Моделювання руху атмосфери, здійснене Організацією ДВЗЯВ, показало місце двох попередніх ядерних випробувань як можливе джерело витоку ксенону. Оскільки радіоактивний ксенон виявили так пізно, то не було можливості визначити, що саме було його причиною – розпад урану чи плутонію[12]. Це, своєю чергою, означає, що неможливо визначити, чи використовувала Північна Корея у вибуховому пристрої ВЗУ (підрозділ).

[6] CTBTO, 'On the CTBTO's detection in North Korea', Press release, 12 Feb. 2013, <http://www.ctbto.org/press-centre/press-releases/2013/on-the-ctbtos-detection-in-north-korea/>.

[7] Richards, P., 'Seismic detective work: CTBTO monitoring system "very effective" in detecting North Korea's third nuclear test', *CTBTO Spectrum*, no. 20 (July 2013), p.22.

[8] Richards (посилання 7); Zhang, M. and Wen, L., 'High-precision location and yield of North Korea's 2013 nuclear test', *Geophysical Research Letters*, vol.40, no.12 (28 June 2013). Потужність випробувального ядерного вибуху у 2006р. оцінили до 1 Кт, у 2009р. – у 2-7 Кт. Федченко та Ферм Хеллгрен (посилання 1), p.553; Федченко (посилання 1), p.373.

[9] Федченко та Ферм Хеллгрен (посилання 1), p.553.

[10] Pearce, R.G. et al., 'The announced nuclear test in the DPRK on 25 May 2009', *CTBTO Spectrum*, no. 13 (Sep. 2009), pp.28-29.

[11] CTBTO, 'CTBTO detects radioactivity consistent with 12 February announced North Korean nuclear test', Press release, 23 Apr. 2013, <http://www.ctbto.org/press-centre/press-releases/2013/ctbto-detects-radioactivity-consistent-with-12-february-announced-north-korean-nuclear-test/>.

[12] 'Detection of radioactive gases consistent with North Korean test underlines strength of CTBTO monitoring system', *CTBTO Spectrum*, no.20 (July 2013), p.26.

Таблиця 6.15. Дані про ядерний вибух у Північній Кореї 12 лютого 2013р.

Джерело[a]	Час (UTC)	Широта	Довгота	Допустима похибка[b]	Магнітуда об'ємної хвилі[c]
IDC[d]	02:57:51	41.3005° N	129.0652° E	±8,1 км[e]	4,9
CEME (Росія)	02:57:49.4	41.31° N	129.1° E	. .	5,3
IGGCAS (Китай)	02:57:51.3	41.2927° N	129.0730° E	. .	4,93±0,21
NEIC (США)	02:57:51	41.308° N	129.076° E	±11,2 км[f]	5,1
NORSAR (Норвегія)	02:57:51	41.28° N	129.07° E	. .	5,0

UTC – єдиний світовий час; . . – даних немає.

[a] З урахуванням розбіжностей між оцінками, особливо стосовно точного місця вибуху, для порівняння представлені дані від п'яти джерел – однієї міжнародної та чотирьох національних установ: *IDC* – Міжнародний центр даних (*International Data Centre*) Організації ДВЗЯВ, Відень; *CEME* – Центральна дослідно-методична експедиція Геофізична служба Російської Академії наук, м.Обнінськ Калузької обл.; *IGGCAS* – Інститут геології та геофізики Академії наук Китаю (*Chinese Academy of Sciences, Institute of Geology and Geophysics*), Пекін; *NEIC* – Національний інформаційний центр з питань землетрусів Геологічної служби США (*US Geological Survey, National Earthquake Information Center*), Денвер, штат Колорадо; *NORSAR* – Норвезький національний центр даних Організації ДВЗЯВ (*Norwegian national data centre for the CTBTO*), Карасьок.

[b] Відносні похибки вказані за даними використаних джерел інформації.

[c] Магнітуда об'ємної хвилі характеризує масштаб події. Для коректної оцінки потужності підземного вибуху потрібна детальна інформація (наприклад, про геологічні умови в районі вибуху). Дані про магнітуду об'ємної хвилі забезпечують точну характеристику масштабу вибуху.

[d] *IDC* працювала "лише в тестовому тимчасовому режимі"; в момент події дані надали лише близько 85% станцій системи міжнародного моніторингу ДВЗЯВ (*CTBTO's International Monitoring System*).

[e] Це значення є довжиною великої півосі довірчого еліпсу.

[f] Ця величина є похибкою визначення горизонтальних координат, яка визначається як "довжина найбільшої проекції на горизонтальну площину трьох головних похибок".

Джерела: ***IDC***: CTBTO, 'Update on CTBTO findings related to the announced nuclear test by North Korea', Press release, 15 Feb. 2013, <http://www.ctbto.org/press-centre/highlights/2013/ update-on-ctbto-findings-related-to-the-announced-nuclear-test-by-north-korea/>, NORSAR, 'Detection and location of the February 12, 2013, announced nuclear test in North Korea', *NORSAR Scientific Report*, no.2-2012 (June 2013), p.26; ***CEME***: CEME, 'Information message about underground nuclear explosion made in North Korea on February 12, 2013', [n.d.], <http://www.ceme.gsras.ru/cgi-bin/info_quakee.pl?mode=1&id=204>; *IGGCAS*: Feng, X. et al., [Попередні висновки щодо корейського підземного ядерного випробування 12 лютого 2013р.], IGGCAS, 13 Feb. 2013, <http://www.igg.cas.cn/xwzx/zhxw/201302/t20130213_3763392.html> (китайською мовою); Feng, X. et al., [Точне позиціонування північнокорейського підземного ядерного випробування 12 лютого 2013р.], IGGCAS, 28 Feb. 2013, <http://www.igg.cas.cn/xwzx/zhxw/201302/t20130228_3783953.html> (китайською мовою); ***NEIC***: NEIC, 'M5.1–24km ENE of Sungjibaegam, North Korea (BETA)', US Geological Survey, 7 Aug. 2009, <http://comcat.cr.usgs.gov/earthquakes/eventpage/usc000f5t0#scientific_ summary>; ***NORSAR***: NORSAR, 'Nuclear explosion in North Korea, February 12, 2013: observations, magnitudes and location estimates', Press release, <http://www.norsar.no/norsar/about-us/News/2013/NuclearExplosionDPRK12Feb2013>.

Оцінка кількості ядерних вибухів упродовж 1945-2013рр.

З 1945р. вісьмома державами – США, СРСР, Великою Британією, Францією, Китаєм, Індією, Пакистаном і Північною Кореєю – здійснено 2 055 відомих ядерних вибухів (таблиця 6.16). До них належать ядерні випробування, здійснені в рамках програм випробування ядерної зброї, вибухи в мирних цілях і вибухи двох атомних бомб, скинутих на Хіросіму та Нагасакі в серпні 1945р. Сумарна кількість враховує також випробування з метою перевірки безпеки запасів ядерної зброї, здіснені Радянським Союзом, США і Францією, незалежно від їх потужності та від того, чи став результатом випробування ядерний вибух[13]. Дані таблиці не враховують докритичні експерименти. Одночасні детонації вибухових пристроїв, що отримали назву групових (або залпових) ядерних випробувань, здійснювалися США (з 1963р.) та Радянським Союзом (з 1965р.) переважно з метою економії ресурсів[14]. Групові випробування складають 20% усіх радянських випробувань і 6% – американських.

У цій сфері запроваджувалися ряд мораторіїв, як на добровільній, так і юридично зобов'язуючих. Радянський Союз, Велика Британія і США дотримувалися мораторію на випробування з листопада 1958р. по вересень 1961р. 10 жовтня 1963р. набув чинності Договір про часткову заборону ядерних випробувань 1963р. (*Partial Test-Ban Treaty*, *PTBT*[15]*)*, що заборонив ядерні вибухи в атмосфері, у відкритому космосі та під водою. Радянський Союз дотримувався одностороннього мораторію на випробування із серпня 1985р. по лютий 1987р. СРСР і потім Росія дотримувалися мораторію на випробування із січня 1991р., а США – з жовтня 1992р. і до підписання ДВЗЯВ 24 вересня 1996р; Франція дотримувалася подібного мораторію з квітня 1992р. по вересень 1995р. ДВЗЯВ, який ще не набув чинності, заборонить здійснення будь-яких ядерних вибухів[16].

[13] В експерименті з метою перевірки безпеки (випробуванні на безпеку) ядерні вибухові пристрої більшого або меншого ступеня готовності піддають впливу чинників, характерних для аварійної ситуації. Сердечник ядерного боєзаряду руйнується звичайною вибухівкою без вивільнення або з дуже малим вивільненням енергії розщеплення. Велика Британія здійснювала численні перевірки безпеки боєзарядів, але вони не враховані в таблиці 6.16 через їх велику кількість.

[14] Радянський Союз здійснював одночасні випробування восьми пристроїв 23 серпня 1975р. та 24 жовтня 1990р. (останні радянські випробування).

[15] Серед його сторін – Велика Британія, Індія, Пакистан, Росія і США. Повний перелік див. у підрозділі I додатка А цього видання.

[16] Його підписали, зокрема Велика Британія, Китай, Росія, США і Франція. Повний перелік див. у підрозділі I додатка А цього видання.

Таблиця 6.16. Оціночна кількість ядерних вибухів упродовж 1945-2013рр.
а – атмосферні (або, у деяких випадках – підводні); п – підземні[a]

	США[b]		Росія/ СРСР		Велика Британія[b]		Франція		Китай		Індія		Пакистан		КНДР		
Рік	а	п	а	п	а	п	а	п	а	п	а	п	а	п	а	п	Разом
1945	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3
1946	2[c]	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2
1947	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1948	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3
1949	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
1950	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1951	15	1	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	18
1952	10	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	11
1953	11	–	5	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	18
1954	6	–	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	16
1955	17[c]	1	6[c]	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	24
1956	18	–	9	–	6	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	33
1957	27	5	16[c]	–	7	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	55
1958	62[d]	15	34	–	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	116
1959	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1960	–	–	–	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3
1961	–	10	58[c]	1	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	71
1962	39[c]	57	78	1	–	2	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	178
1963	4	43	–	–	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–	50
1964	–	45	–	9	–	2	–	3	1	–	–	–	–	–	–	–	60
1965	–	38	–	14	–	1	–	4	1	–	–	–	–	–	–	–	58
1966	–	48	–	18	–	–	6	1	3	–	–	–	–	–	–	–	76
1967	–	42	–	17	–	–	3	–	2	–	–	–	–	–	–	–	64
1968	–	56	–	17	–	–	5	–	1	–	–	–	–	–	–	–	79
1969	–	46	–	19	–	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–	67
1970	–	39	–	16	–	–	8	–	1	–	–	–	–	–	–	–	64
1971	–	24	–	23	–	–	5	–	1	–	–	–	–	–	–	–	53
1972	–	27	–	24	–	–	4	–	2	–	–	–	–	–	–	–	57
1973	–	24	–	17	–	–	6	–	1	–	–	–	–	–	–	–	48
1974	–	22	–	21	–	1	9	–	1	–	–	1	–	–	–	–	55
1975	–	22	–	19	–	–	–	2	–	1	–	–	–	–	–	–	44
1976	–	20	–	21	–	1	–	5	3	1	–	–	–	–	–	–	51
1977	–	20	–	24	–	–	–	9	1	–	–	–	–	–	–	–	54
1978	–	19	–	31	–	2	–	11	2	1	–	–	–	–	–	–	66
1979	–	15	–	31	–	1	–	10	1	–	–	–	–	–	–	–	58
1980	–	14	–	24	–	3	–	12	1	–	–	–	–	–	–	–	54
1981	–	16	–	21	–	1	–	12	–	–	–	–	–	–	–	–	50
1982	–	18	–	19	–	1	–	10	–	1	–	–	–	–	–	–	49
1983	–	18	–	25	–	1	–	9	–	2	–	–	–	–	–	–	55
1984	–	18	–	27	–	2	–	8	–	2	–	–	–	–	–	–	57
1985	–	17	–	10	–	1	–	8	–	–	–	–	–	–	–	–	36
1986	–	14	–	–	–	1	–	8	–	–	–	–	–	–	–	–	23
1987	–	14	–	23	–	1	–	8	–	1	–	–	–	–	–	–	47
1988	–	15	–	16	–	–	–	8	–	1	–	–	–	–	–	–	40
1989	–	11	–	7	–	1	–	9	–	–	–	–	–	–	–	–	28

	США[b]		Росія/ СРСР		Велика Британія[b]		Франція		Китай		Індія		Пакистан		КНДР		
Рік	а	п	а	п	а	п	а	п	а	п	а	п	а	п	а	п	Разом
1990	–	8	–	1	–	1	–	6	–	2	–	–	–	–	–	–	18
1991	–	7	–	–	–	1	–	6	–	–	–	–	–	–	–	–	14
1992	–	6	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	8
1993	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	1
1994	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	2
1995	–	–	–	–	–	–	–	5	–	2	–	–	–	–	–	–	7
1996	–	–	–	–	–	–	–	1	–	2	–	–	–	–	–	–	3
1997	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1998	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2[e]	–	2[e]	–	–	4
2006	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1
2009	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1
2013	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1
Разом	**217**	**815**	**219**	**496**	**21**	**24**	**50**	**160**	**23**	**22**	**–**	**3**	**–**	**2**	**–**	**3**	
Загалом	**1 032**		**715**		**45**		**210**		**45**		**3**		**2**		**3**		**2 055**

[a] "Підземне ядерне випробування" визначається у Протоколі 1990р. до радянсько-американського "порогового" Договору 1974р. про обмеження підземних випробувань ядерної зброї (*Threshold Test-Ban Treaty*, *TTBT*) як "або одиничний підземний ядерний вибух, здійснений на випробувальному полігоні, або два чи більше підземних ядерних вибухи, здійснених на випробувальному полігоні в межах зони, окресленої колом діаметром 2 км і здійснених впродовж загального періоду часу 0,1 секунди" (Розділ I, п. 2). "Підземний ядерний вибух" визначається у радянсько-американському Договорі 1976р. щодо підземних ядерних вибухів в мирних цілях (*Peaceful Nuclear Explosions Treaty*, *PNET*) як "будь-який окремий чи груповий підземний ядерний вибух у мирних цілях" (Стаття II(a)). "Груповий вибух" визначається як "два чи більше окремі вибухи, для яких часовий інтервал між послідовними окремими вибухами не перевищує п'яти секунд і для яких місця закладання всіх зарядів можуть бути з'єднані прямолінійними відрізками, кожен з яких з'єднує два місця закладання і кожен з яких не перевищує 40 км" (Стаття II(c)).

[b] Всі британські випробування 1962р. здійснювалися спільно зі США на американському випробувальному полігоні Невада, але зазначені в цій таблиці лише в стовпчику "Велика Британія". Таким чином, кількість американських випробувань є вищою, ніж наведено в таблиці. Випробування на безпеку, здійснені Великою Британією, не внесені до таблиці.

[c] Одне з цих випробувань було здійснене під водою.

[d] Два з цих випробувань були здійснені під водою.

[e] Індійські вибухи 11 і 13 травня 1998р. враховані як одне випробування в кожну дату. П'ять пакистанських вибухів 28 травня 1998р. також враховані як одне випробування.

Джерела: Bergkvist, N.-O. and Ferm, R., *Nuclear Explosions 1945-1998* (Swedish Defence Research Establishment/SIPRI: Stockholm, July 2000); Swedish Defence Research Agency (FOI); різні оцінки, у т.ч. надана автору в лютому. 2007р. і жовтні 2009р. інформація від Міжнародного центру даних Організації ДВЗЯВ і Шведського національного центру даних; Reports from the Australian Seismological Centre, Australian Geological Survey Organisation, Canberra; US Department of Energy (DOE), *United States Nuclear Tests: July 1945 through September 1992* (DOE: Washington, DC, 1994); Norris, R.S., Burrows, A.S. and Fieldhouse, R.W., Natural Resources Defense Council, *Nuclear Weapons Databook*, vol.5, *British, French and Chinese Nuclear Weapons* (Westview: Boulder, CO, 1994); Direction des centres d'experimentations nucléaires (DIRCEN), Commissariat à l'Énergie Atomique (CEA), *Assessment of French Nuclear Testing* (DIRCEN and CEA: Paris, 1998); Russian ministries of Atomic Energy and Defence, *USSR Nuclear Weapons Tests and Peaceful Nuclear Explosions, 1949 through 1990* (Russian Federal Nuclear Center (VNIIEF): Sarov, 1996); Natural Resources Defense Council, 'Archive of nuclear data',<http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datainx.asp>.

Частина III. Нерозповсюдження, контроль над озброєннями та роззброєння у 2013р.

Розділ 7. Контроль над ядерною зброєю і нерозповсюдження

Розділ 8. Зменшення загроз безпеці від хімічних і біологічних матеріалів

Розділ 9. Контроль над звичайними озброєннями і зміцнення довіри у військовій сфері

Розділ 10. Контроль над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю

7. Контроль над ядерною зброєю і нерозповсюдження

Загальний огляд

У 2013р. міжнародні зусилля, спрямовані на розв'язання давніх суперечностей стосовно масштабу та характеру ядерної програми Ірану, дали обнадійливі результати (підрозділ I цього розділу). В листопаді в результаті переговорів Ірану з Групою "5+1" (п'ять постійних членів Ради Безпеки ООН – Велика Британія, Китай, Росія, США і Франція – плюс Німеччина) було укладено шестимісячну проміжну угоду як перший крок на шляху до довгострокової всеосяжної угоди, що має на меті забезпечення гарантій винятково мирного характеру іранської ядерної програми. Відповідно до укладеної угоди, Тегеран погодився на ряд практичних заходів, що накладають обмеження на його програму збагачення урану, а також на проект створення ядерного важководного реактора – в обмін на часткове припинення США та ЄС фінансових і торговельних санкцій.

На початку листопада Іран і МАГАТЕ підписали Рамкову угоду про співробітництво з метою збільшення транспарентності іранської ядерної програми. Ця угода зобов'язує Тегеран виконати ряд заходів із забезпечення МАГАТЕ додатковою інформацією про свої ядерні об'єкти та установки, а також з розширення можливості допуску до них представників Агентства. Згадана Угода, призначена для зміцнення довіри та збільшення транспарентності, розглядалась як підготовка основи для подальшої діяльності МАГАТЕ щодо перевірки інформації про здійснення Іраном деяких видів ядерної діяльності, які, можливо, мали воєнний вимір, всупереч його зобов'язанням за Договором 1968р. про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ, Non-Proliferation Treaty, NPT).

У 2013р., на відміну від попереднього періоду, коли спостерігалося поступове зменшення напруженості навколо ядерної військової програми Північної Кореї, відбулося різке її зростання (підрозділ II). У лютому Північна Корея здійснила третє випробування ядерного вибухового пристрою, під час якого, як заявив Пхеньян, була перевірена більш легка й компактна конструкція ядерного боєзаряду. Північна Корея відкинула звинувачення з боку Ради Безпеки (РБ) ООН щодо проведення випробування ядерної зброї, після чого вдалася до низки провокативних кроків, які відродили загрозу збройного конфлікту зі США та Південною Кореєю. Протягом року керівництво Північної Кореї ще раз підтвердило намір утримувати ядерну зброю як ключовий елемент політики "армія – перш за все" та озвучило довгострокову стратегію розбудови та вдосконалення ядерних сил країни. Рік завершився на тлі невеликого оптимізму щодо перспектив поновлення припинених Шестисторонніх переговорів, метою яких було схилити Північну Корею до відмови від ядерного арсеналу в обмін на міжнародну допомогу.

Що стосується інших подій, то серед них слід відзначити те, що Росія та США досягли двосторонньої домовленості про заміну чинної на той момент правової основи здійснення діяльності за напрямами фізичної ядерної безпеки та ядерного роззброєння в рамках ключової для даної сфери програми Спільного зменшення загрози (СЗЗ, Cooperative Threat Reduction programme, CTR). Виконання цієї фінансованої США Програми було започатковане в 1992р. і продовжується в широкому спектрі видів діяльності, включно з демонтажем ядерної стратегічної зброї, ліквідацією виготовленої в Радянському Союзі хімічної зброї, забезпеченням ядерної безпеки та безпеки зберігання ядерних матеріалів. Скорочення масштабів або завершення ключових робіт СЗЗ в Росії, яке було зафіксовано в новій Угоді, відбивало еволюцію американо-російських відносин у напрямі більш рівного партнерства країн.

Упродовж року на міжнародній арені з'являлись ознаки посилення розчарування браком прогресу в багатосторонньому ядерному роззброєнні. На цьому напрямі залишилося багато незавершених справ. Зокрема, це стосується досі не вирішеної проблеми започаткування переговорів щодо Договору про заборону виробництва розщеплюваних матеріалів (ДЗВРМ, fissile material cut-off treaty, FMCT), а також набуття чинності Договором 1996р. про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ, Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, CTBT). Упродовж звітного року набули динаміки зусилля зі сприяння альтернативному міжнародному діалогу з питань ядерного роззброєння, завдяки яким, зокрема, в центр уваги потрапив вплив ядерної зброї на гуманітарні проблеми (підрозділ IV). Крім того, у 2013р. Генеральна асамблея (ГА) ООН уперше скликала Відкриту робочу групу (open-ended working group, OEWG) для розробки пропозицій, що мають на меті досягнення прогресу в багатосторонніх переговорах з ядерного роззброєння.

Нарешті, у 2013р. джерелом суперечностей продовжувало залишатися питання статусу запропонованої міжнародної конференції зі створення на Близькому Сході зони, вільної від ядерної зброї, а також іншої зброї масового ураження (ЗМУ, weapons of mass destruction, WMD). Рішення про її проведення було ухвалено на Конференції 2010р. з розгляду дії ДНЯЗ і на виконання резолюції Конференції 1995р. з розгляду та подовження дії ДНЯЗ. Невдача з організацією конференції наприкінці 2012р. викликала розчарування в багатьох країнах регіону та за його межами. Тупикова ситуація, що спостерігалася впродовж 2013р. з визначенням дати проведення заходу, змусила делегацію Єгипту вдатися до символічного протесту, покинувши засідання Підготовчого комітету з проведення Оглядової конференції ДНЯЗ 2015р. Дії Єгипту поставили під сумнів реалістичність Плану дій у рамках ДНЯЗ на оглядовий цикл 2010-2015рр.

ШЕННОН Н.КАЙЛ

І. Іран і занепокоєння розповсюдженням ядерної зброї

ШЕННОН Н.КАЙЛ

У 2013р. відбувся прорив у дипломатичних зусиллях з розв'язання суперечностей навколо рамок і характеру іранської ядерної програми. Ці суперечності виникли у 2002р., коли вперше були оприлюднена інформація про не задекларовані Іраном ядерні установки, що викликало стурбованість міжнародного співтовариства з приводу виконання Тегераном своїх зобов'язань за ДНЯЗ[1]. РБ ООН згодом ухвалила п'ять резолюцій, які вимагали від Ірану припинення програми збагачення урану, будівництва важководного ядерного реактора та відповідних проектів. РБ ратифікувала і ввела в дію Додатковий протокол до Угоди з МАГАТЕ про всеохопні гарантії[2]. В листопаді 2013р. переговори між Іраном і Групою "5+1", які, починаючи з 2006р., спорадично відновлювалися та нарешті досягли результату – проміжної угоди, що визначила підхід до досягнення довгострокового комплексного розв'язання давніх суперечностей щодо іранської ядерної програми.

Діючи окремо, але паралельним курсом, Іран і МАГАТЕ узгодили у 2013р. рамкову угоду про майбутнє співробітництво в отриманні відповідей на питання МАГАТЕ стосовно поточної і попередньої ядерної діяльності Тегерана. Серед іншого, угода містила положення про практичні заходи з підвищення транспарентності та верифікації, які мають забезпечити отримання Агентством додаткової інформації про іранські ядерні установки та ядерну діяльність.

Поновлення міжнародних переговорів стосовно ядерної програми Ірану

У 2013р. Іран і країни Групи "5+1" поновили переговори про довгострокову угоду, яка мала б стати відповіддю на занепокоєння іранською ядерною програмою. 26-27 лютого після восьмимісячної перерви в переговорах сторони зустрілися в Алма-Ати (Казахстан)[3]. Члени Групи "5+1" запропонували переглянуту версію їх пропозиції 2012р., яка визначала ряд проміжних заходів з обмеження іранської програми збагачення урану та забезпечувала необхідний час для переговорів стосовно укладення довгострокової угоди[4]. 18 березня у Стамбулі (Туреччина) відбулась експертна нарада сторін з обговорення технічних аспектів заходів зміцнення довіри, що

[1] Про розвиток подій навколо ядерної програми Ірану попередніми роками див. Кайл Ш.Н. Іран і занепокоєння розповсюдженням ядерної зброї. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ І розділу 7, а також попредні видання *Щорічника СІПРІ*. Стислий опис та інші деталі ДНЯЗ див. у підрозділі І додатка А цього видання.

[2] Резолюції РБ ООН: №1737 від 23 грудня 2006р.; №1747 від 24 березня 2007р.; №1803 від 3 березня 2008р.; №1835 від 27 вересня 2008р. та №1929 від 9 червня 2010р.

[3] 'Iran nuclear crisis: Jalili says talks "positive step" ', BBC News, 27 Feb. 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-21598792>.

[4] Rozen, L., 'The P5+1 nuclear proposal to Iran in Almaty: document', The Back Channel, Al-Monitor.com, 9 June 2013, <http://backchannel.al-monitor.com/index.php/2013/06/5444/p51-almaty-confidence-building-proposal-to-iran/#more-5444>.

містились у пропозиції Групи "5+1"[5]. 5-6 квітня сторони знову зустрілися в Алма-Ати на черговому раунді переговорів. Переговори завершилися майже безрезультатно – було досягнуто лише незначного прогресу у зближенні позицій сторін стосовно очікувань від укладеної угоди та її пріоритетів[6].

Політична ситуація навколо поновлених переговорів згодом покращилася. На президентських виборах в Ірані у червні 2013р. переконливо переміг Х.Рухані (*Hassan Rouhani*), колишній голова Вищої ради національної безпеки (*Supreme National Security Council*) Ірану та головний переговорник Тегерана з ядерних питань. Новий Президент пообіцяв захищати права народу Ірану, застосовуючи при цьому більш прагматичний підхід в усуненні занепокоєння міжнародної спільноти стосовно іранської ядерної програми[7]. Як повідомлялось, одним з результатів перемоги Х.Рухані стало також проведення низки таємних двосторонніх переговорів високопосадовців Ірану і США, які заклали фундамент для досягнення подальшого прогресу в переговорах між Іраном і Групою держав "5+1"[8].

Переговори поновилися 15-16 жовтня 2013р. в Женеві (Швейцарія). За повідомленнями, Іран висунув детальну пропозицію, що окреслювала рамки комплексної угоди для виведення з глухого дипломатичного кута переговорів з питань іранської ядерної програми[9]. Невдовзі після переговорів, 30-31 жовтня, відбулися технічні консультації експертів стосовно заходів зміцнення довіри та транспарентності, запропонованих Тегераном[10]. Пізніше, 7-10 листопада, в Женеві сторони продовжили переговори на фоні посилення чуток у ЗМІ про неминучість укладення угоди[11].

Одним з головних завдань для Групи "5+1" залишалося набуття чинності низкою узгоджених обмежень і вжиття технічних заходів з метою збільшення часу, потрібного Ірану для виходу з ДНЯЗ, тобто для набуття ним спроможностей з відновлення або переорієнтації виробництва ядерних матеріалів, що дозволять йому отримати достатню для виготовлення однієї бомби кількість збройового розщеплюваного матеріалу настільки швидко, що МАГАТЕ або національні розвідувальні органи будуть неспроможні виявити

[5] Заява прес-секретаря Високого представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки К.Ештон (*Catherine Ashton*) після наради експертів Є3/ЄС+3 з Іраном у Стамбулі (Туреччина), 18 березня 2013р. Див.: European Union Press Release A 144/13, 19 Mar. 2013, <http://www.consilium.europa.eu/press/press-releases/latest-press-releases/newsroomrelated?grp=22862>.

[6] Pawlak, J. and Torbati, Y., 'Powers and Iran fail to end nuclear deadlock in Almaty', Reuters, 6 Apr. 2013.

[7] 'Iran's president-elect calls his election victory a mandate for change', *The Guardian*, 29 June 2013; 'Iran seeks win-win game in nuclear talks: Rohani', Press TV, 6 Aug. 2013, <http://www.presstv.com/detail/2013/08/06/317502/iran-seeks-winwin-game-in-nissue/>.

[8] Lee, M., Klapper, B. and Pace, J., 'Secret US-Iran talks set stage for nuke deal', Associated Press, 24 Nov. 2013; 'Iran nuclear: Obama and Rouhani speak by phone', BBC News, 28 Sep. 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24304088>.

[9] Gordon, M.R. and Erdbrink, T., 'Iran presents nuclear plan to big powers', *New York Times*, 15 Oct. 2013; Reynolds, J., 'Iran nuclear checks most detailed ever–Ashton', BBC News, 16 Oct. 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24542216>.

[10] Dahl, F., 'Iran nuclear diplomacy intensifies, Tehran denies enrichment halt', Reuters, 30 Oct. 2013.

[11] Dyer, G. et al., 'Iran nears interim nuclear deal with US', *Financial Times*, 8 Nov. 2013.

відповідну ядерну діяльність і відреагувати на неї до її завершення. Водночас, напередодні переговорів у Женеві США та держави євротрійки (ЄС-3 – Велика Британія, Німеччина, Франція) дійшли висновку, що останні здобутки іранської ядерної програми – особливо, установка додаткових центрифуг першого покоління та більш досконалих центрифуг, а також продовженням робіт у рамках проекту створення важководного реактора – вимагають перегляду та розширення кола питань, внесених до алма-атинської пропозиції Групи "5+1"[12]. Зазначена пропозиція була зосереджена на зупинці підземного збагачувального заводу, розташованого у Фордоу (провінція Кум), і припиненні Іраном виробництва та накопичення збагаченого до 20% урану, який, відповідно до пояснень Тегерана, використовується для виробництва медичних радіоізотопів[13]. Під час нових переговорів у Женеві країни Групи "5+1" висунули для обговорення розширений пакет заходів з призупинення Іраном усієї збагачувальної діяльності і проекту створення важководного реактора, як цього вимагали відповідні резолюції РБ ООН.

Представники нової іранської команди на ядерних переговорах зробили публічну заяву про те, що вони, у принципі, не виключають можливості прийняття Іраном рішення про обмеження програми збагачення урану. Але при цьому іранські коментатори підкреслили, що країни Групи "5+1" для сприяння укладенню будь-якої угоди мали б зняти частину санкцій, відповідно до обсягу технічних заходів і заходів з підвищення транспарентності, вжитих Тегераном[14]. До того ж, Президент Х.Рухані та інші іранські високопосадовці продовжували наполягати на тому, що всі сторони переговорного процесу, відповідно до Статті IV ДНЯЗ, мають визнати "законне право" Ірану створювати для мирних цілей повний ядерний паливний цикл, включно зі збагаченням урану[15]. США послідовно заперечували заяви Ірану про те, що ДНЯЗ надає йому або будь-якій іншій стороні Договору законне право на розвиток технології збагачення урану. Виступаючи напередодні переговорів у Женеві, один з високопоставлених урядовців США ще раз повторив позицію Вашингтона, згідно з якою, враховуючи те, що Стаття IV ДНЯЗ "нічого не говорить про це питання", Уряд США вважає, що ця Стаття ні надає "невід'ємного" права на збагачення урану, ні заперечує його[16].

[12] Einhorn, R., 'The upcoming Geneva P5+1 round: an opportunity to explore', Saban Centre for Middle East Policy, Brookings Institution, 11 Oct. 2013, <http://www.brookings.edu/blogs/iran-at-saban/posts/2013/10/11-geneva-nuclear-talks-iran-einhorn>.

[13] Процес збагачення від природного до 20% (по ізотопу *U-235*) урану потребує значно більших витрат часу та ресурсів, ніж збагачення від 20% до понад 90% урану (типовий рівень матеріалу збройової якості). Для напрацювання кількості урану збройової якості, достатньої для виготовлення одного ядерного боєзаряду, потрібно приблизно 240-250 кг 20% урану.

[14] Mousavian, S.H., 'Success is in sight, if sanctions can be lifted', *Asharq Al-Awsat* (London), 6 Nov. 2013.

[15] 'Iran's right to enrich non-negotiable: Rouhani', *Tehran Times*, 2 Oct. 2013. Іран відстоює право на збагачення урану, посилаючись на Статтю IV ДНЯЗ, яка гарантує державам-учасницям доступ до ядерних технологій в мирних цілях, доки вони дотримуються зобов'язань за Договором.

[16] Dahl, F., 'Q&A: Is there a "right" to enrich uranium? Iran says yes, U.S. no', Reuters, 22 Nov. 2013; Heller, K.J., 'Why is the new agreement between P5+1 and Iran not void?', Opinio Juris, 24 Nov. 2013, <http://opiniojuris.org/2013/11/24/npt/>.

Спільний план дій Ірану і Групи "5+1"

24 листопада 2013р. новий міністр закордонних справ Ірану М.Заріф (*Mohammad Javad Zarif*) та Високий представник ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки К.Ештон (*Catherine Ashton*), яка виступала від імені Групи "5+1", оприлюднили в Женеві заяву про досягнення сторонами угоди "про Спільний план дій, який визначає підхід до подальших дій з досягнення довгострокового всеосяжного розв'язання суперечностей щодо іранської ядерної програми"[17]. Цій заяві передували кілька днів переговорів (з 20 листопада), в яких взяли участь міністри закордонних справ і керівники політичних департаментів країн Групи "5+1".

Політично зобов'язуючий Спільний план дій окреслює двоетапний процес, по завершенню якого Іран і країни Групи "5+1" мають досягти "взаємоузгодженого довгострокового рішення, що гарантує винятково мирний характер ядерної програми Ірану". Водночас, згідно з планом, Іран матиме можливість повністю реалізувати своє право на використання ядерної енергії в мирних цілях згідно з відповідними статтями ДНЯЗ, за умов дотримання зобов'язань за цим Договором[18]. Операційною метою було виконання "спільно окресленої" іранської збагачувальної програми з "практичними обмеженнями та заходами із забезпечення прозорості", що мали б бути гарантіями її мирного характеру – взамін на поетапне скасування всіх пов'язаних з ядерною програмою санкцій, накладених на Іран окремими країнами, ЄС і РБ ООН. Крім того, сторони зобов'язались опрацювати відповідні резолюції РБ ООН з метою забезпечення розгляду Радою іранського ядерного досьє в такий спосіб, який призведе до "прийнятного рішення"[19].

Спільний план дій визначив низку добровільних взаємних заходів, які мають бути реалізовані як перший крок на шляху до укладення всеохопної угоди. Цей початковий етап має тривати шість місяців і може бути "відновлений за взаємною згодою". Сторони погодились утворити спільну комісію (її склад не було визначено) у справах "моніторингу виконання короткострокових заходів і розв'язання проблем, які можуть виникати"[20].

Зобов'язання Ірану

На початковому етапі виконання Спільного плану дій Іран зобов'язався утримуватися від подальшого розвитку чутливих технологій ядерного паливного циклу. Серед іншого, це передбачає тимчасово призупинення або обмеження Іраном виробництва та накопичення збагаченого урану.

[17] Joint Statement by EU High Representative Catherine Ashton and Iran Foreign Minister Zarif, Geneva, 24 Nov. 2013, <http://www.eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131124_02_en.pdf>.

[18] Joint plan of action, Geneva, 24 Nov. 2013, p.1, <http://eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131124_03_en.pdf>. Для розгляду правового статусу угоди див.: Hollis, D., 'The new Iran deal doesn't look legally binding. Does it matter?', Opinio Juris, 24 Nov. 2013, <http://opinionjuris.org/2013/11/24/new-us-Iran-deal-doesnt-look-legally-binding-matter/>.

[19] Joint plan of action (посилання 18), p.1.

[20] Joint plan of action (посилання 18), p.1.

Обмеження на центрифуги. Іран погодився заморозити розвиток технічних спроможностей із збагачення урану шляхом припинення обладнання трьох збагачувальних заводів додатковими центрифугами та їх використання. Тегеран зобов'язався замінювати встановлені центрифуги тільки на центрифуги того ж типу, а також виготовляти нові центрифуги лише для заміни центрифуг, що вийшли з ладу. Він також погодився не постачати газоподібний гексафторид урану (UF_6) до центрифуг, встановлених, але ще не задіяних у процесі збагачення урану[21]. Офіційні представники Ірану пізніше наголосили, що згідно з планом Іран може продовжувати науково-дослідні роботи зі створення нового покоління більш ефективних центрифуг без демонтажу вже встановлених центрифуг"[22].

Обмеження на рівні збагачення. Іран погодився зупинити виробництво UF_6, збагаченого до майже 20% *U-235*, і скоротити накопичений запас цього матеріалу. Одна половина цього запасу буде перетворена на порошкоподібний оксид урану (U_3O_8), що використовується у виготовленні паливних збірок для Тегеранського дослідного реактора, а інша – буде розбавлена до UF_6 із вмістом *U-235* не вище 5%. Згідно з планом, Іран не буде створювати нову технологічну лінію для переробки U_3O_8 на UF_6[23].

Обмеження на запас низькозбагаченого урану (НЗУ, *low-enriched uranium*, *LEU*). Тегеран погодився обмежити запаси газоподібного UF_6, збагаченого до 5% *U-235*. Він буде реалізовувати цей пункт угоди шляхом конверсії в діоксид урану (UO_2) частини наявного запасу UF_6, еквівалентної кількості щойно виробленого матеріалу. Заплановано, що новий завод для конверсії збагаченого гексафториду урану UF_6 в оксид урану UO_2 буде побудовано у 2014р.[24]

Спільний план проміжних заходів, спрямованих на обмеження іранської програми збагачення урану, був презентований одночасно з оприлюдненням останньої з доповідей Генерального директора МАГАТЕ Правлінню Агентства стосовно виконання Іраном Угоди про гарантії нерозповсюдження[25]. В ній стверджується, що з часу попередньої доповіді від серпня 2013р. Іран не нарощував технічні спроможності зі збагачення урану, і що його запаси збагаченого урану залишилися в цілому незмінними (таблиця 7.1).

Припинення робіт на майданчику важководного ядерного реактора в Араку. Іран зобов'язався утриматися від введення в експлуатацію важководного реактора *IR-40*, що будується поблизу Араку (провінція Марказі). Тегеран також пообіцяв не доставляти на будівельний майданчик ядерне

[21] Joint plan of action (посилання 18), p.1-2. Газоподібний гексафторид урану є вихідним матеріалом для процесу збагачення урану, придатного для виробництва палива ядерних реакторів і виготовлення ядерної зброї.

[22] 'Iran has not brought new centrifuges into operation: Salehi', *Tehran Times*, 29 Dec. 2103; 'Zarif raps US bid to distort Iran's Geneva pledges', Press TV (Iran), 23 Jan. 2014, <http://www.presstv.ir/detail/2014/01/23/347243/iran-not-dismantling-nequipment-zarif/>.

[23] Joint plan of action (посилання 18), p.2.

[24] Dahl, F., 'Iran's nuclear stockpile may rise for now despite deal with powers', Reuters, 22 Jan. 2014.

[25] International Atomic Energy Agency, Board of Governors, 'Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of the Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran', Report by the Director General, GOV/2013/56, 14 Nov. 2013.

Таблиця 7.1. Огляд розвитку іранської програми збагачення урану у 2012-2013рр.

Елемент програми	Листопад 2012	Лютий 2013	Травень 2013	Серпень 2013	Листопад 2013
Кількість збагачувальних центрифуг [a]					
Встановлені центрифуги *IR-1*	13 198	15 376	16 593	18 454	18 458
Центрифуги *IR-1* в експлуатації	9 852	9 688	9 688	9 860	9 860
Встановлені центрифуги *IR-2m* [b]	–	180	689	1 008	1 008
Поточний запас збагаченого урану (кг) [c]					
Збагаченого не більш ніж до 5%	5 303	5 974	6 357	6 774	7 153
Збагаченого до 19,75%	134,9	167	182	185,8	196
Загальна кількість напрацьованого збагаченого урану (кг)					
Збагаченого не більш ніж до 5%	7 611	8 271	8 960	9 704	10 357
Збагаченого до 19,75%	232	280	324	372	410

[a] Наведені дані стосуються центрифуг на пілотному паливозбагачувальному заводі (*Pilot Fuel Enrichment Plant, PFEP*), на паливозбагачувальному заводі в Натанці (*Fuel Enrichment Plant, FEP*), а також на підземному паливозбагачувальному заводі (*Fordow Fuel Enrichment Plant, FFEP*) у Фордоу.

[b] Дані стосуються центрифуг на *FEP*, станом на листопад 2013р., жодна з яких не була в експлуатації. Для проведення науково-дослідних робіт Іран здійснив монтаж більш досконалих центрифуг на *PFEP*.

[c] Запас матеріалу зберігається у формі газоподібного гексафториду урану.

Джерела: International Atomic Energy Agency, Board of Governors, 'Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of the Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran', Reports by the Director General, 26 Nov. 2012, 21 Feb. 2013, 22 May 2013, 28 Aug. 2013 and 14 Nov. 2013.

паливо або важку воду, додатково не виробляти та не тестувати паливо для реактора, а також не виконувати монтаж ще не змонтованих компонентів реактора[26]. Крім того, Іран знову запевнив, що не планує будувати установку для виділення плутонію з відпрацьованого ядерного палива[27].

Виконання проекту в Араку викликало міжнародне занепокоєння, оскільки під час експлуатації важководного реактора утворюється відпрацьоване ядерне паливо із вмістом плутонію, що забезпечує Ірану альтернативний шлях для виготовлення ядерної зброї[28]. Подібні ж реактори, які, начебто, будувалися для досліджень, використовуються для напрацювання плутонію, що використовується у виготовленні ядерної зброї в Ізраїлі, Індії, Пакистані та Північній Кореї. Спостерігачі, скептично налаштовані до заявлених Іраном цілей його ядерної програми, висловлювали особливу стурбованість тим, що в разі введення в експлуатацію реактора в Араку він не зможе бути виведений з ладу військовим ударом без ризику викиду небезпечних радіоактивних матеріалів[29].

[26] Критики спільного плану дій звертали увагу на те, що план не забороняє Ірану виготовляти реакторні компоненти, які згодом можуть бути змонтовані на майданчику в Араку, поза межами цього майданчика. Див. Borger, J. and Dehghan, S.K., 'Iran nuclear negotiations at crucial juncture over Arak reactor', *The Guardian*, 9 Nov. 2013.

[27] Joint plan of action (посилання 18), p.2.

[28] Ravid, B., 'Israel asks P5+1 to address military dimension of Iran nuclear program', *Haaretz*, 23 Nov. 2013.

[29] Landler, M. and Gordon, M.R., 'Talks with Iran fail to produce a nuclear agreement', *New York Times*, 10 Nov. 2013.

На початку листопада 2013р. проект реактора в Араку опинився в центрі спорів. Як повідомлялося, довгоочікуване досягнення угоди між Іраном і Групою "5+1" було заблоковане запереченням з боку Франції, яке полягало в тому, що угода в запропонованому вигляді не забезпечує достатнього прогресу – з точки зору створюваних цим реактором ризиків розповсюдження ядерної зброї[30]. Разом з тим, окремі експерти, коментуючи це заперечення, не поділяли його, аргументуючи свою позицію тим, що реактор в Араку не становить безпосередньо загрози розповсюдження ядерної зброї, що залишає можливості повернутися до цього питання на завершальному етапі виконання всеохопної угоди[31].

Домовленості про посилення можливостей МАГАТЕ з інспектування та моніторингу. Іран зобов'язався надати МАГАТЕ додаткову інформацію про ядерні установки та покращити нагляд за ними. Домовленостями передбачається, що Іран забезпечить щоденний, а не щотижневий, доступ інспекторів МАГАТЕ до систем нагляду та моніторингу на паливозбагачувальних заводах у Натанці (провінція Ісфахан) і Фордоу, чим значно посилить можливості Агентства швидко виявляти незаявлену ядерну діяльність на цих заводах. Іран також погодився надати інспекторам МАГАТЕ т.зв. "регульований доступ" (*managed access*) до виробництва роторів центрифуг, складальних цехів і складських приміщень для центрифуг, а також до уранових шахт і заводів з переробки уранової руди[32]. Крім того, Іран погодився передати МАГАТЕ оновлену проектну документацію на реактор в Араку та дати дозвіл на частіші інспекції його майданчика.

Зобов'язання Групи "5+1"

Країни групи "5+1" погодилися вжити тимчасових заходів, спрямованих на послаблення окремих міжнародних санкцій проти ядерної програми Ірану. Внаслідок запровадження ЄС і США у 2010р. більш жорстких обмежень щодо енергетичних, страхових, постачальних, банківських та інших операцій за участі Ірану, сума втраченого Тегераном прибутку, за оцінками, склала близько $120 млрд.[33] Деякі критики угоди стверджували, зокрема, що послаблення санкцій проти Ірану, завдяки чому він міг би отримати близько $7 млрд., означає зниження тиску Заходу заради досягнення кардинальних поступок з його боку[34]. Але Адміністрація США встала на захист угоди, підкреслюючи, що вона надає Ірану лише "обмежені, тимчасові, цільові та оборотні" послаблення, які залишають незмінними санкції в найбільш

[30] Landler and Gordon (посилання 29).

[31] Borger and Dehghan (посилання 26; Petersen, S., 'Iran's Arak nuclear reactor: real deal breaker or red herring?', *Christian Science Monitor*, 18 Nov. 2013.

[32] Joint plan of action (посилання 18), p.2. Після того, як у 2006р. Іран припинив виконувати положення Додаткового протоколу до Угоди з МАГАТЕ про всеохопні гарантії, інспекторам МАГАТЕ відмовили в доступі до цих об'єктів.

[33] Lakshmanan, I.A.R., 'Iran to reap $7 billion in sanctions relief under accord', Bloomberg News, 24 Nov. 2013.

[34] Cohen, T., '5 reasons diverse critics oppose Iran nuclear deal', CNN News, 26 Nov. 2013, <http://edition.cnn.com/2013/11/25/politics/iran-deal-opponents-5-things/>.

чутливих для Тегерана торговельній, фінансовій і нафтовій сферах. Це означає, що ключові важелі в переговорах про довгострокову угоду залишились у ЄС і США[35].

У рамках конкретних кроків Група "5+1" погодилася призупинити заходи з подальшого скорочення продажу іранської нафти, дозволивши споживачам здійснювати її закупівлю в середніх законтрактованих обсягах. Ірану дозволять повернути $4,2 млрд., отриманих від продажу нафти та розміщених на іноземних рахунках, а ЄС і США скасують санкції стосовно страхових і транспортних послуг, пов'язаних з такими продажами[36].

ЄС і США також пообіцяли призупинити санкції таким чином, щоб це дозволило Ірану поновити продаж нафтопродуктів, золота та інших дорогоцінних металів, а також надало можливість відновити його співробітництво з іноземними компаніями, залученими до іранського автомобілебудівного сектору. Адміністрація США оцінила, що таке послаблення санкцій дозволить Ірану впродовж шести місяців дії проміжної угоди отримати близько $1,5 млрд.[37]

Спільний план дій передбачав, що ЄС і РБ ООН упродовж шестимісячного проміжного періоду утримуються від застосування до Ірану нових санкцій, пов'язаних з ядерною програмою країни, – доки країна дотримуватиметься взятих зобов'язань. Подібним чином пообіцяла діяти й Адміністрація США, "враховуючи відповідні повноваження Президента та Конгресу"[38].

Таке формулювання зобов'язання США відбиває домінування скептичних оцінок угоди в обох основних партіях Конгресу США. Проект закону, внесений до Сенату у грудні 2013р., передбачав запровадження нових санкцій проти експорту нафти Іраном у випадку, якщо Президент не зможе регулярно надавати Сенату свідчення про те, що Іран повністю виконує Женевську проміжну угоду та не є спонсором терористичних актів проти США. Цей законопроект містить також жорсткі умови стосовно укладення остаточної угоди[39]. У відповідь на повідомлення про цей законопроект Міністр закордонних справ Ірану М.Заріф попередив, що у випадку запровадження США впродовж проміжного періоду нових санкцій проти Ірану "повна угода загине"[40].

Реакція на проміжну угоду

Оголошення про узгодження Спільного плану дій викликало на міжнародній арені як схвальні, так і скептичні відгуки. Багато коментаторів у Європі і США позитивно оцінили угоду як необхідний перший крок, який – у випадку повного виконання угоди – затримає розбудову технічних спроможностей

[35] White House, 'First step understandings regarding the Islamic Republic of Iran's nuclear program', Fact sheet, 23 Nov. 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/11/23/fact-sheet-first-step-understandings-regarding-islamic-republic-iran-s-n>.

[36] White House (посилання 35).

[37] White House (посилання 35).

[38] Joint plan of action (посилання 18), p.3.

[39] Landler, M., 'Senate bill to impose new sanctions on Iran spurs veto threat from White House', *New York Times*, 19 Dec. 2013.

[40] Wright, R., 'Iran's Foreign Minister says sanctions would kill nuclear deal', *Time*, 9 Dec. 2013.

Ірану зі створення ядерної зброї і посилить можливості міжнародної спільноти з моніторингу проблемних видів ядерної діяльності Ірану. З іншого боку, угода зазнала критики як невдала спроба стримати розвиток нинішньої ядерної програми Ірану, що може спровокувати процес поширення неповаги до міжнародних санкцій з боку деяких країн і компаній[41].

Громадськістю Ірану угода була сприйнята схвально завдяки певному послабленню тягаря санкцій і започаткуванню курсу на вихід країни з міжнародної ізоляції[42]. Іранське керівництво підносило угоду як перемогу Ірану у визнанні сторонами переговорів його права на продовження збагачувальної програми, що має стати частиною будь-якої остаточної угоди[43]. Керівники країни заперечили критичні оцінки з боку деяких консервативних членів Меджлісу (*Majlis* – Парламент Ірану), на думку яких, угода накладає надто масштабні обмеження на ядерну діяльність Ірану і зрештою може призвести до зупинки програми збагачення урану[44].

Реакція близькосхідних союзників США на укладення проміжної угоди не була позитивною. Прем'єр-міністр Ізраїлю Б.Нетаньяху (*Benjamin Netanyahu*) осудив угоду, назвавши її "історичною помилкою", оскільки вона залишила в недоторканності чутливі елементи інфраструктури ядерного паливного циклу Ірану[45]. Урядові аналітики Саудівської Аравії висловили занепокоєння негативним впливом можливого зближення Ірану і США на динаміку політичних і безпекових процесів на Близькому Сході[46].

Виконання проміжної угоди

У Спільному плані дій дата початку виконання угоди визначена не була. Передбачалося, що це буде зроблено під час технічних переговорів на експертному рівні з розробки практичних аспектів виконання положень угоди. 12 грудня, після заяви США про внесення до санкційного списку додаткових 19 іранських компаній та окремих осіб, пов'язаних з ядерною проблематикою, Іран на певний час вийшов з переговорів "для проведення консультацій"[47].

[41] Hafezi, P. and Pawlak, J., 'Breakthrough deal curbs Iran's nuclear activity', Reuters, 24 Nov. 2013; Petersen, M.E., 'First reactions to Iran nuclear deal', European Parliamentary Research Service, 9 Dec. 2013, <http://epthinktank.eu/2013/12/09/first-reactions-to-the-iran-nuclear-deal/>; Katzman, K. and Kerr, P.K., *Interim Agreement on Iran's Nuclear Program*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R43333 (US Congress, CRS: Washington, DC, 11 Dec. 2013).

[42] Baker, A., 'Iranians celebrate nuclear deal', *Time*, 24 Nov. 2013; Dehghan, S.K., 'Iran's leaders and public celebrate Geneva nuclear deal', *The Guardian*, 24 Nov. 2013.

[43] Ziabari, K., 'Historic nuclear deal: the art of delicate Iranian diplomacy', *Tehran Times*, 26 Nov. 2013; United States Institute of Peace, 'Geneva deal III: Iranian reaction', Iran Primer, 24 Nov. 2013, <http://iranprimer.usip.org/blog/2013/nov/24/geneva-deal-iii-iranian-reaction>.

[44] Dareini, A.A., 'Iran hard-liners criticize Geneva deal', Associated Press, 27 Nov. 2013.

[45] Hafezi and Pawlak (посилання 41).

[46] 'Tehran treaty: winners and losers in Geneva nuclear deal', Spiegel Online, 2 Dec. 2013, <http://www.spiegel.de/international/world/how-the-nuclear-deal-with-tehran-could-change-the-world-a-936620.html>.

[47] Dahl, F. and Croft, A., 'Iran angry over U.S. sanctions, nuclear talks interrupted', Reuters, 13 Dec. 2013.

Наступні кілька раундів інтенсивних переговорів з розгляду спірних питань, включно з планами Ірану продовжувати науково-дослідні роботи з удосконалення центрифуг, було проведено у Відні (Австрія). 12 січня сторони оголосили про досягнення порозуміння стосовно ряду технічних умов виконання Спільного плану дій[48]. Проміжна угода набула чинності 20 січня 2014р.[49]

Майбутнє іранської програми зі збагачення урану

Відповідно до Спільного плану дій сторони взяли зобов'язання впродовж року з моменту підписання документа в Женеві укласти довгострокову всеохопну угоду. В багатьох коментарях з цього приводу прогнозувалося, що майбутнє збагачувальної програми Ірану стане головним предметом спору під час наступних переговорів[50]. Хоча в тексті проміжної угоди право Ірану на збагачення урану в явному вигляді не визнається, але в ній підтверджується, що програма буде продовжена та буде частиною будь-якої всеохопної угоди. Спільний план дій закликає до завершального кроку, на якому "[іранська] збагачувальна програма буде обговорена всіма сторонами"; крім того, має бути досягнута домовленість про "узгоджені ліміти на обсяги та рівень збагачувальної діяльності, її продуктивність… і запаси збагаченого урану", що мають "відповідати практичним потребам"[51]. Офіційні особи Ірану розтлумачили це як згоду США та інших провідних держав на продовження Іраном збагачувальної діяльності впродовж необмеженого часу[52].

Спільний план дій не надав пояснень стосовно кінцевого стану іранської ядерної програми. Натомість, він передбачає, що всеохопна угода "матиме визначений та узгоджений сторонами довгостроковий термін", по завершенню якого "іранська ядерна програма буде розглядатися так само, як і програма будь-якої іншої держави, що не володіє ядерною зброєю і є учасницею ДНЯЗ"[53]. Деякі критики проміжної угоди висловлювали невдоволення, що тим самим утворюється проміжок часу, яким, за відсутності санкцій і конкретних обмежень на збагачувальні спроможності, Іран зможе скористатися для розбудови власних уранозбагачувальних потужностей у промислових масштабах вже як "звичайної" держави, що не володіє ядерною зброєю і є учасницею ДНЯЗ"[54].

[48] 'Iran, world powers agree to enforce Geneva deal on Jan. 20', Fars News Agency, 12 Jan. 2014, <http://english.farsnews.com/newstext.aspx?nn=13921022001533>; White House, 'Summary of technical understandings related to the implementation of the Joint Plan of Action on the Islamic Republic of Iran's nuclear program', 16 Jan. 2014, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/01/16/summary-technical-understandings-related-implementation-joint-plan-actio>.

[49] 'Iran nuclear deal comes into force', *Tehran Times*, 20 Jan. 2014; та 'Iran nuclear: curbs on uranium enrichment begin', BBC News, 20 Jan. 2014, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-25805209>.

[50] Kimball, D.G., 'After the first-phase deal with Iran', *Arms Control Today*, vol. 43, no.10 (Dec. 2013).

[51] Спільний план дій (посилання 18), с.4.

[52] 'Iran's enrichment recognized in deal: Zarif', Press TV (Iran), 24 Nov. 2013, <http://www.presstv.com/detail/2013/11/24/336364/iran-right-to-enrich-recognized-zarif/>.

[53] Спільний план дій (посилання 18), с.4.

[54] Reiss, M. B. and Takeyh, R., 'Don't get suckered by Iran', *Foreign Affairs*, 2 Jan. 2014.

Рамкова угода між Іраном і МАГАТЕ

11 листопада 2013р. Генеральний директор МАГАТЕ Ю.Амано (*Yukiya Amano*) та голова Організації з атомної енергії Ірану (ОАЕІ, *Atomic Energy Organization of Iran*, *AEOI*) А.Салехі *(Ali Akbar Salehi*) підписали в Тегерані угоду, яка заклала основу для розширення "співпраці та діалогу з метою забезпечення впевненості у винятково мирному характері ядерної програми Ірану"[55]. Згоди вдалося досягти за результатами переговорів між офіційними представниками Ірану та МАГАТЕ, що відбулися 28-29 жовтня у Відні[56]. Починаючи із січня 2012р., представники Ірану та МАГАТЕ провели 10 нарад, безуспішно намагаючись домовитися про рамки та послідовність проведення Агентством розслідування підозрілої незаявленої ядерної діяльності Ірану. В новій угоді обидві сторони зобов'язалися "співпрацювати надалі з питань версифікаційної діяльності МАГАТЕ, спрямованої на розв'язання всіх невирішених сьогодні та в минулому питань"[57].

Додаток до рамкової угоди містить перелік з шести першочергових кроків, які мають бути зроблені Тегераном упродовж трьох місяців. Уперше з 2005р. передбачається надання дозволу Іраном на візит інспекторів МАГАТЕ до уранового рудника Гчин поблизу Бандар-Аббаса (провінція Хормозган), а також надання додаткової інформації про кількість природного урану, що добувається на руднику. Іран також погодився дозволити доступ інспекторам Агентства до важководного ядерного реактора поблизу Араку[58]. 8 грудня інспектори відвідали завод уперше з 2011р. і взяли зразки важкої води, що виробляється на об'єкті[59]. З цього приводу А.Салехі підкреслив, що за Угодою з МАГАТЕ про всеохопні гарантії Іран не має зобов'язань дозволяти такі інспекції, але погодився на цей крок, з метою продемонструвати "добру волю" для розв'язання суперечностей навколо ядерної програми[60].

Крім цих кроків, Іран дав згоду передати МАГАТЕ інформацію про чотири нові дослідні реактори, що планується збудувати для виробництва медичних ізотопів, і про 16 майданчиків для майбутніх АЕС. Тегеран також дав обіцянку прояснити свої попередні заяви стосовно планів будівництва додаткових установок для центрифугового збагачення, а також заяву Президента країни, в якій ішлося про розробку лазерної технології збагачення[61].

[55] International Atomic Energy Agency, 'MIAEA, Iran sign Joint Statement on Framework for Cooperation', Press Release 2013/21, 11 Nov. 2013, <http://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/2013/prn201321.html>.

[56] 'Iran, IAEA describe negotiations "very productive"', Press TV (Iran), 29 Oct. 2013, <http://www.presstv.com/detail/2013/10/29/331924/iraniaea-talks-very-productive/>.

[57] International Atomic Energy Agency, (посилання 55).

[58] Важка вода, що виробляється на заводі, буде використовуватися в реакторі *IR-40*, який будується на тому ж майданчику.

[59] 'U.N. inspectors visit Iranian site linked to nuclear program', Reuters, 8 Dec. 2013.

[60] 'Iran, IAEA agree on "roadmap" for further cooperation', *Tehran Times*, 11 Nov. 2013.

[61] International Atomic Energy Agency, (посилання 55). Про заяву Президента Ірану у 2010р. див.: 'Iran's latest achievements in laser technology', Press TV, 8 Feb. 2010, <http://www.youtube.com/watch?v=8snVEsyzvK4>.

У рамковій угоді відкрито не згадується про розслідування МАГАТЕ "можливих військових вимірів" ядерної програми Ірану. Роботи, пов'язані з виробництвом ядерної зброї, які начебто виконував Іран, охоплювали: випробування потужної вибухівки, що застосовується в ядерних боєзарядах; експерименти з нейтронної ініціації та з детонації; науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи із встановлення на ракети ядерного боєзаряду разом з механізмом взведення, детонації і підриву; а також закупівля відповідних товарів. Більша частина цих робіт виконувалися до 2003р., але у МАГАТЕ є підозри, що деякі види діяльності, можливо, здійснювалися Іраном і до теперішнього часу[62]. Тегеран відкинув ці звинувачення як безпідставні й такі, що спираються на підробки та дані, сфабриковані ворожими зарубіжними розвідувальними службами.

Генеральний директор МАГАТЕ Ю.Амано в доповіді Правлінню Агентства в листопаді 2013р. стосовно виконання Угоди про всеохопні гарантії пояснив, що "наявним проблемам, яких не стосуються практичні заходи, перелічені в додатку до рамкової угоди про співробітництво, в т.ч. проблемам, зазначеним у попередніх доповідях Генерального директора, буде приділено увагу під час виконання наступних кроків"[63]. З точки зору деяких аналітиків, це відбиває тактичні зміни в підходах МАГАТЕ, згідно з якими Агентство вирішило розпочати співробітництво з найменш суперечливих питань прозорості, а потім, на наступному етапі, звернутися до головних проблем, пов'язаних з можливими військовими вимірами ядерної програми Ірану[64]. До спірних питань, які досі вимагають вирішення, належить і запит Агентства на отримання дозволу на візит до крупного військово-промислового комплексу в м.Парчин поблизу Тегерана. МАГАТЕ отримало від держав-членів інформацію про використання об'єкта в Парчині для проведення експериментів з високопотужною вибухівкою (в окремих з них міг використовуватися уран), пов'язаних з програмою розробки ядерної зброї[65].

11 грудня офіційні представники МАГАТЕ та Ірану зустрілись у Відні для оцінки прогресу у виконанні початкових кроків, передбачених рамковою угодою. За інформацією представника МАГАТЕ, двосторонні переговори повинні відбутися на початку 2014р. у рамках передбачених рамковою угодою наступних серій заходів і стосуватимуться, зокрема, занепокоєння Агентства можливими військовими вимірами ядерної програми Ірану[66].

[62] Занепокоєння Агентства викладені в документі: International Atomic Energy Agency, Board of Governors, 'Implementation of the NPT safeguards agreement and relevant provisions of the Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran', Report by the Director General, GOV/2011/65, 8 Nov. 2011.

[63] International Atomic Energy Agency, (посилання 55), GOV/2013/56 (посилання 25), с.11.

[64] Albright, D. and Stricker, A., 'Iran's negotiating track with the IAEA', Institute for Science and International Security (ISIS) Report, 26 Nov. 2013, <http://isis-online.org/isis-reports/category/iran/#2013>.

[65] Критику заяви про виконання в Парчині таємних ядерних робіт див.: Kelley, R., 'The International Atomic Energy Agency and Parchin: questions and concerns', SIPRI Expert Comment, 18 Jan. 2003, <http://www.sipri.org/media/expert-comments/18jan2013_IAEA_Kelley>.

[66] 'Iran, IAEA hold productive nuclear talks, new meeting on January 21', Reuters, 11 Dec. 2013.

Рух до всеохопної угоди?

У 2013р. прогрес, досягнутий в переговорах між Іраном і Групою “5+1”, а також між Іраном і МАГАТЕ, висвітлив функціональне злиття двох паралельних, але окремих напрямів переговорного процесу. Прогрес на переговорах у рамках одного з напрямів позитивно впливав на переговори за іншим напрямом, закладаючи основи для виконання заходів з підвищення прозорості і зміцнення довіри. Проте, переговори залишили нерозглянутими ряд ключових проблем, серед яких слід вирізнити дві: визначення дозволених меж розвитку ядерної програми Ірану, що вгамувало б занепокоєння можливим виготовленням ним ядерної зброї; визначення методів вирішення питань щодо видів ядерної діяльності Тегерана, які можуть мати військові виміри.

При цьому, наприкінці року залишалися серйозні сумніви у спроможності сторін подолати наявні взаємні підозри, а в деяких випадках – несумісність цілей і пріоритетів, що заважає досягненню конструктивних зрушень на шляху до врегулювання суперечностей навколо ядерної програми Ірану.

II. Ядерна програма Північної Кореї

ШЕННОН Н.КАЙЛ

12 лютого 2013р. Північна Корея заявила про успішне здійснення нею третього підземного ядерного випробування в тунелі поблизу випробувального полігону Пунге-рі у провінції Хамгьон-Пукто на північному сході країни. У заяві випробування було охарактеризоване як крок до "диверсифікації" спроможності Північної Кореї з ядерного стримування завдяки використанню меншого за розмірами та вагою ядерного вибухового пристрою з більшою потужністю, порівняно з пристроями, випробуваними у 2006р. і 2009р.[1] Заяву Пхеньяна про випробування зменшеного ядерного вибухового пристрою підтвердити даними з незалежних джерел не вдалося[2]. Також виявилося неможливим на основі аналізу відібраних після випробування зразків радіоактивного газу визначити, який саме розщеплюваний матеріал було використано: високозбагачений уран (ВЗУ) чи плутоній? Останній, як вважається, був використаний у двох попередніх випробуваннях[3].

За повідомленням офіційного агентства новин Північної Кореї, випробування було проведене з метою "захисту безпеки та суверенітету країни" від "безжалісних ворожих дій США, які навмисно порушили законне право [Північної Кореї] запускати супутник [-и] в мирних цілях"[4]. Під цими діями Пхеньян мав на увазі ініційовану США та ухвалену 22 січня 2013р. Резолюцію РБ ООН №2087, яка засудила запуск ракети великої дальності, здійснений минулого місяця для виводу на орбіту північнокорейського супутника[5]. Північна Корея знову заявила, що відповідно до міжнародних норм має право використовувати відкритий космос у мирних цілях і відмовляється виконувати Резолюцію, яка є проявом "вищого ступеня подвійних стандартів" в інтерпретації запуску наукового супутника як випробування балістичної ракети[6]. 24 січня Державний Комітет національної оборони (*National Defence Commission*) Північної Кореї попередив, що у відповідь на

[1] Korean Central News Agency (KCNA), 'KCNA report on successful 3rd underground nuclear test', 12 Feb. 2013; 'North Korea carries out biggest nuclear test', BBC News, 12 Feb. 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-21421841>. *KCNA* (Центральне агентство новин Кореї, ЦАНК) є державним агентством новин Північної Кореї; його заяви див. на сайті Корейської служби новин (*Korean News Service*) в Токіо, <http://www.kcna.co.jp/>.

[2] Broad, W.J., 'A secretive country gives experts few clues to judge its nuclear program', *New York Times*, 12 Feb. 2013.

[3] Про подробиці випробувальних ядерних вибухів див. підрозділ XI розділу 6 цього видання. Про два попередні ядерні випробування див.: Федченко В. та Ферм Хеллгрен Р. Ядерні вибухи в період 1945-2006рр. – *Щорічник СІПРІ 2007*; Федченко В. Ядерні вибухи в період 1945-2009рр. – *Щорічник СІПРІ 2010*.

[4] Korean Central News Agency (посилання 1).

[5] UN Security Council Resolution 2087, 22 Jan. 2013; та United Nations, Security Council, 'Security Councils condemns use of ballistic missile technology in launch by Democratic People's Republic of Korea in Resolution 2087 (2013)', Press Release SC/10891, 22 Jan. 2013, <https://www.un.org/News/Press/docs/2013/sc10891.doc.htm>.

[6] Korean Central News Agency (KCNA), 'DPRK FM refutes UNSC's "resolution" pulling up DPRK over its satellite launch', 23 Jan. 2013. Резолюції РБ ООН заборонили Північній Кореї такі запуски, з огляду на те, що технології, які використовуються для запуску супутників, можуть бути безпосередньо використані для розробки балістичних ракет.

"незаконні резолюції" країна буде здійснювати запуски "супутників і ракет великої дальності різних типів", а також проводити ядерні випробування "більш високого рівня", – хоча часу здійснення цих заходів зазначено не було[7]. У 2006р. і 2009р. на засудження РБ ООН запусків ракет великої дальності Північна Корея відреагувала схожою риторикою, кульмінацією використання якої стали ядерні випробування.

Реакція на північнокорейське ядерне випробування та наступні події

Хоча здійснений Північною Кореєю третій випробувальний ядерний вибух не був несподіваним, заява про його проведення викликала різке засудження на міжнародній арені, в т.ч. з боку Китаю, найбільш важливого союзника Північної Кореї, який закликав Пхеньян "припинити будь-які висловлювання або дії, здатні погіршити ситуацію, та якомога швидше повернутися до правильного курсу, заснованого на діалозі та консультаціях"[8].

Після тривалих дискусій, 7 березня 2013р. РБ ООН одностайно ухвалила Резолюцію №2094, яка вимагала від Північної Кореї "у спосіб, що піддається перевірці та забезпечує незворотність дій, повної відмови від усієї ядерної зброї та існуючих ядерних програм", утримання від подальших ядерних випробувань і випробувань балістичних ракет і відновлення участі в Договорі 1968р. про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ, *Non-Proliferation Treaty*, *NPT*) як держава, що не володіє ядерною зброєю[9]. Нова, п'ята, резолюція РБ ООН, що запроваджує санкції проти Північної Кореї за виконання нею ядерної і ракетної програм (таблиця 7.2). Резолюція визначає наступні заходи з блокування фінансових операцій і переказів крупних сум готівкою, що використовуються на підтримку діяльності Пхеньяна, забороненої міжнародним співтовариством. Крім того, документ посилює повноваження держав з огляду підозрілих вантажів на морських суднах та відмови в заході таких суден до портів, а також повноваження держав стосовно доступу до пов'язаних з Північною Кореєю авіавантажів під час перельотів над їх територією.

Пхеньян відмовився визнавати Резолюцію №2094 як ще один "надуманий" захід, в якому РБ "була використана для проведення ворожої політики США", спрямованої на підрив економіки та політичної системи Північної Кореї[10]. 8 березня заява, передана державним агентством новин, анонсувала ряд

[7] Korean Central News Agency (KCNA), 'DPRK NDC issues statement refuting UNSC resolution', 24 Jan. 2013.

[8] Chance, D. and Kim, J., 'North Korean nuclear test draws anger, including from China', Reuters, 12 Feb. 2013. Всебічний аналіз реакції Китаю див.: Duchâtel, M. and Schell, P., *China's Policy on North Korea: Economic Engagement and Nuclear Disarmament*, SIPRI Policy Paper no.40 (SIPRI: Stockholm, Dec. 2013).

[9] UN Security Council Resolution 2094, 7 Mar. 2013; United Nations, Security Council, 'Security Council strengthens sanctions on Democratic People's Republic of Korea in response to 12 February nuclear test', Прес-реліз SC/10934, 7 Mar. 2013, <http://www.un.org/News/Press/docs/2013/sc10934.doc.htm>. Стислий опис та інші деталі ДНЯЗ див. у підрозділі I додатка A цього видання.

[10] Korean Central News Agency (KCNA), 'Foreign Ministry slams UNSC's additional "resolution on sanctions" ', 9 Mar. 2013.

контрзаходів, яких вживатиме Північна Корея, включно із заявою Верховного командувача армії про те, що Корейська угода про перемир'я 1953р. та всі пакти з Південною Кореєю про ненапад "повністю втратили чинність"[11]. У заяві Пхеньяна також сказано, що військова "гаряча лінія" – останній канал зв'язку між двома країнами – буде негайно відключена[12].

Оголошення Північною Кореєю заходів у відповідь відбулося на фоні ескалації напруженості через початок спільних щорічних військових навчань США та Південної Кореї. 29 березня 2013р., після повідомлень про політ стратегічних бомбардувальників США над територією Південної Кореї, північнокорейські державні агентства новин поширили інформацію, що лідер країни Кім Чен Ин (*Kim Jong Un*) ухвалив план підготовки до ракетних ударів по американських цілях, у т.ч. розташованих на материковій частині території США, а також по військових базах у Тихому океані та в Південній Кореї[13]. При цьому, хоча військові аналітики й заперечували здатність Пхеньяна нанести удар балістичними ракетами по материковій частині території США, але вони не відкидали такої можливості стосовно близько розташованих цілей[14]. У відповідь на це США посилили свої протиракетні спроможності в регіоні, розгорнувши на о.Гуам мобільну протиракетну систему *THAAD* (*Terminal High Altitude Area Defense*)[15]. Раніше, в березні, Адміністрація США заявила про плани розгорнути до 2017р. додаткові протиракетні системи наземного базування на двох військових базах на Алясці та в Каліфорнії. Американські офіційні особи пояснювали, що це рішення було прийнято частково як політичний меседж на адресу союзників у північно-східній Азії, щоб переконати їх у готовності США виділити значні оборонні ресурси на стримування Північної Кореї "від ірраціональних кроків"[16].

Зростання ролі північнокорейської ядерної зброї

2 квітня Генеральний департамент з атомної енергії (*General Department of Atomic Energy*) Північної Кореї оголосив про прийняте рішення стосовно "переналаштування та перезапуск усіх ядерних установок" на головному комплексі країни у Йонгбені у провінції Пхьонан-Пукто[17]. Перезапуск

[11] Korean Central News Agency (KCNA), 'Important measures to defend nation's sovereignty, dignity and country's supreme interests: CPRK', 8 Mar. 2013. North Korea had made similar declarations in 1994, 2003 and 2009.

[12] Korean Central News Agency (посилання 11).

[13] Korean Central News Agency (KCNA), 'Kim Jong Un convenes operation meeting, finally examines and ratifies plan for firepower strike', 29 Mar. 2013.

[14] Mullen, J. and Shoichet, C.E., 'North Korea readying rockets to aim at U.S. targets, state media says', CNN International, 29 Mar. 2013, <http://edition.cnn.com/2013/03/28/world/asia/north-korea-us-threats/index.html>.

[15] 'North Korea threats: US to move missile defences to Guam', BBC News, 4 Apr. 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-22021832>.

[16] Shanker, T., Sanger, D. and Fackler, M., 'U.S. is bolstering missile defense to deter North Korea', *New York Times*, 15 Mar. 2013.

[17] Korean Central News Agency (KCNA), 'DPRK to adjust uses of existing nuclear facilities', 2 Apr. 2013. Опис установок на об'єкті в Йонгбені див. підрозділ IX розділу 6 цього видання.

Таблиця 7.2. Резолюції РБ ООН, якими запроваджені санкції проти Північної Кореї у зв'язку з її ядерною та ракетною програмами

Дата	№ резолюції	Головні положення
15 липня 2006р.	1695	Засудила запуски ракет 5 липня 2006р.; заборонила державам продавати або передавати Північній Кореї матеріали та технології для балістичних ракет або товари, що стосуються виробництва ЗМУ
14 жовтня 2006р.	1718	Засудила ядерне випробування 9 жовтня 2006р.; закликала держави здійснювати догляд вантажів, що призначені для КНДР або мають походження з КНДР і викликають підозру з точки зору поставок ядерної, хімічної або біологічної зброї і пов'язаних з нею матеріалів; запровадила торговельні та фінансові обмеження до компаній, пов'язаних з ядерною програмою Північної Кореї; заборонила експорт до Північної Кореї ряду предметів розкоші; заборонила продаж, поставку або передачу до країни військових кораблів, танків, бойових літаків, вертольотів, крупнокаліберної артилерії і ракет або ракетних систем; містить положення про створення Комітету із санкцій для забезпечення їх моніторингу та перегляду, а також для регулярного звітування перед РБ
12 червня 2009р.	1874	Засудила ядерне випробування 25 травня 2009р.; поширила сферу застосування санкцій, заборонивши експорт будь-якої зброї з Північної Кореї та імпорт зброї (за винятком стрілецької) до неї; заборонила фінансові операції, технічну підготовку або допомогу, пов'язану з постачанням, виготовленням, обслуговуванням або використанням ЗМУ та ракетних систем; висловила прохання до Генерального секретаря створити експертну групу на підтримку діяльності Комітету із санкцій, створеного на виконання Резолюції №1718
22 січня 2013р.	2087	Засудила запуск ракет великої дальності 12 грудня 2012р.; визначила нові суб'єкти застосування санкцій, попередньо ухвалених РБ
7 березня 2013р.	2094	Засудила ядерне випробування 12 лютого 2013р.; доповнила перелік обладнання та технологій, а також юридичних і фізичних осіб, які підлягають санкціям; надала право державам здійснювати огляд усіх вантажів, які перебувають на їх території або у процесі транзитного перевезення їх територією, і мають походження з КНДР або призначені для КНДР

Джерела: Документи ООН стосовно Північної Кореї; Резолюції РБ; Доповідь РБ, *http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/dprk-north-korea.*

установок в Йонгбені став реалізацією рішення північнокорейського керівництва надати найвищий пріоритет ядерній зброї як центральному елементу оборонного планування і стратегії національної безпеки[18]. Заявленими цілями цього кроку були "розвиток самодостатньої ядерної енергетики" для виробництва електроенергії, а також "якісне та кількісне зміцнення ядерних збройних сил"[19]. Подвійна ціль відповідала обранню нової "стратегічної

[18] Duchâtel and Schell (посилання 8), с.1-2.
[19] Korean Central News Agency (посилання 17).

лінії" – т.зв. "лінії Бьонгцзін" (*Byongjin line*), – яку оголосив Кім Чен Ин у доповіді на пленумі ЦК Трудової партії Кореї 31 березня[20]. Нова лінія полягає в паралельній розбудові економіки та ядерних сил, які складають ядро т.зв. політики *сонгун* (*songun*) ("армія – перш за все"). Кім Чен Ин пояснив, що ця політика "буде й надалі посилювати оборонні спроможності країни без додаткових військових витрат, спрямовуючи натомість великі зусилля на економічний розвиток і підвищення стандартів життя населення"[21]. Кім Чен Ин підкреслив, що ядерна зброя КНДР є абсолютно необхідною для стримування агресії США та не може бути "товаром для отримання доларів США [або] політичним козирем… на столі переговорів, метою яких є примушення [Північної Кореї] до роззброєння"[22].

Слова Кім Чен Ина свідчать про глибокі розбіжності між його країною, з одного боку, та США, Японією і Південною Кореєю, з іншого, стосовно рамок і послідовності кроків, необхідних для початку діалогу, спрямованого на зменшення напруженості на Корейському півострові. 14 квітня Державний секретар США Дж.Керрі (*John Kerry*) заявив, що США та їх союзники готові до переговорів з Північною Кореєю, але при цьому повторюють, що спочатку Пхеньян повинен припинити створювати загрози і зробити відчутні кроки, які продемонструють серйозну налаштованість на денуклеаризацію[23].

Північна Корея не перешкоджала спробам США налагодити діалог, роблячи вигляд, що вона сама шукає шляхи зменшення напруженості[24]. Разом з тим, заява Комітету національної оборони від 18 квітня охарактеризувала як "безглузді та розбійницькі" заклики до КНДР "продемонструвати її прагнення до денуклеаризації" до початку будь-яких переговорів[25]. У заяві були визначені умови Північної Кореї стосовно початку діалогу, включно із скасуванням РБ ООН санкцій, запроваджених у відповідь на виконання країною ядерної програми і програми розвитку балістичних ракет. Крім того, Пхеньян висунув вимогу до США – вивести з регіону всі "засоби ядерної війни" і припинити спільні військові навчання з Південною Кореєю. Вашингтон і Сеул умови Північної Кореї негайно відхилили[26].

[20] 'Kim Jong Un's report and remarks at KWP Central Committee meeting 31 March 2013', North Korea Leadership Watch, <http://nkleadershipwatch.wordpress.com/kim-jong-un/kim-jong-uns-report-and-remarks-at-kwp-central-committee-meeting-31-march-2013/>. Про стратегічну лінію Бьонгцзін див.: Duchâtel and Schell (посилання 8), с.21.

[21] 'Kim Jong Un's report and remarks at KWP Central Committee Meeting 31 March 2013' (посилання 20).

[22] Korean Central News Agency (KCNA), 'Report on plenary meeting of WPK Central Committee', 31 Mar. 2013.

[23] Mohammed, A. and Takenaka, K., 'Kerry says U.S. ready to "reach out" to North Korea', Reuters, 14 Apr. 2013.

[24] Choe, S.-H. and Gladstone, R., 'North Korea tones down language, giving hope for dialogue', *New York Times*, 18 Apr. 2013.

[25] Korean Central News Agency (KCNA), 'DPRK NDC Policy Department issues statement', 18 Apr. 2013.

[26] Jung, H.-W., 'North Korea lays out tough pre-conditions for talks', Agence France-Presse, 18 Apr. 2013.

Політичні та дипломатичні процеси

У II половині 2013р. відносини між Пхеньяном і Сеулом поступово покращувалися завдяки обопільним зусиллям з розрядки надзвичайно напруженої конфронтації, що породила побоювання початку збройного конфлікту. В червні Південна Корея прийняла пропозицію Північної Кореї стосовно двосторонніх переговорів на високому рівні – першого такого діалогу між двома Кореями за останні шість років – з питань ряду спільних підприємств[27]. Хоча переговори були скасовані Північною Кореєю внаслідок виявлених протокольних суперечностей, обидві країни висловили інтерес до відновлення співробітництва[28].

Водночас, у відповідь на загрози, що походять від ядерної зброї і балістичних ракет Північної Кореї, Південна Корея і США посилили двостороннє військове співробітництво. 2 жовтня вони підписали угоду з питань стратегії двостороннього "адекватного стримування" Північної Кореї[29]. Повідомлялося, що нова стратегія передбачає завдання повномасштабних превентивних ударів по Північній Кореї у випадку отримання чітких доказів невідворотності ядерного нападу з її боку[30]. Але, за повідомленнями південнокорейської преси, Сеул відхилив плани Вашингтона щодо розгортання на території країни вдосконалених протиракетних систем наземного базування та радарних систем *X*-діапазону – під впливом сильного опору з боку Китаю[31].

Упродовж II половини 2013р. міжнародні зусилля з відновлення призупинених Шестисторонніх переговорів не дали суттєвих результатів. З метою вивчення можливих варіантів дій та умов відновлення переговорів, Китай ініціював проведення низки консультацій з їх сторонами[32]. Разом з посиленням примусових санкцій ООН, спрямованих проти фінансових операцій Пхеньяна, Китай, як повідомлялося, здійснював у цей період тиск на Північну Корею з метою повернення її до переговорів[33]. Попри ці зусилля,

[27] Choe, S.-H., 'South and North Korea agree to meet at a border village', *New York Times*, 7 June 2013.

[28] 'N.Korea calls off cross-border talks', *Chosun Ilbo*, 12 June 2013, <http://english.chosun.com/site/data/html_dir/2013/06/12/2013061200901.html>.

[29] Parrish, K., 'U.S., South Korea announce "tailored deterrence" strategy', US Department of Defense, American Forces Press Service, 2 Oct. 2013, <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=120896>.

[30] Alexander, D. and Kim, J., 'South Korea, U.S. sign new pact to deter North Korea nuclear threat', Reuters, 2 Oct. 2013.

[31] 'S.Korea-U.S. alliance under pressure from regional interests', *Chosun Ilbo*, 2 Oct. 2013, <http://english.chosun.com/site/data/html_dir/2013/10/02/2013100201496.html>.

[32] Zhang, Y., 'Restart Six-Party Talks, says FM', *China Daily*, 19 Sep. 2013; 'Negotiators trying to restart six-party talks for North Korea's nuclear program', Japan Daily Press, 8 Nov. 2013, <http://japandailypress.com/negotiators-trying-to-restart-six-party-talks-for-north-koreas-nuclear-program-0839225/>. Шестисторонні переговори, започатковані в серпні 2003р., є форумом для проведення багатосторонніх переговорів з питань ядерної програми Північної Кореї. Шістьма сторонами переговорів є Китай (головує на цих переговорах), Південна Корея, Північна Корея, Росія, США та Японія.

[33] 'N.Korea seeks new talks on its nuclear program, China says', Bloomberg News, 20 June 2013.

жодна зі сторін не продемонструвала будь-яких змін у своїх позиціях стосовно відновлення багатосторонніх переговорів з питань денуклеаризації Північної Кореї[34].

Тупикова ситуація зберігається

У 2013р. на фоні ескалації напруженості, викликаної третім ядерним випробуванням Північної Кореї, її керівництво знову підтвердило намір зберегти ядерну зброю на невизначений термін. Було сформульовано довгострокову стратегію якісного та кількісного нарощування ядерних збройних сил, яка буде реалізовуватися паралельно з економічним розвитком країни. Впродовж року Південна Корея, Японія і США неодноразово підкреслювали, що вони не визнають легітимним самопроголошений статус Північної Кореї як держави-володаря ядерної зброї і не погодяться на відновлення призупинених Шестисторонніх переговорів без оголошення Пхеньяном чітких зобов'язань щодо денуклеаризації країни. Рік завершувався на фоні невеликих сподівань стосовно прориву в пошуках виходу з патової дипломатичної ситуації, що склалася навколо ядерної програми Північної Кореї.

[34] Davenport, K., 'N. Korea lays out conditions for talks', *Arms Control Today*, vol. 43, no.9 (Nov. 2013). Стислий виклад головних завдань і пріоритетів сторін Шестисторонніх переговорів див.: Bajoria, J. and Xu, B., 'The Six Party Talks on North Korea's nuclear program', Backgrounder, US Council on Foreign Relations, 30 Sep. 2013, <http://www.cfr.org/proliferation/six-party-talks-north-koreas-nuclear-program/p13593>.

III. Російсько-американське співробітництво у зменшенні ядерних ризиків

ШЕННОН Н.КАЙЛ

У 2013р. Росія і США реструктурували правові угоди, які після холодної війни складали основу їх спільних зусиль з контролю або ліквідації ЗМУ та пов'язаних з нею матеріалів і засобів доставки. Дві країни також завершили виконання укладеної 20 років тому угоди, яка стала віхою у двосторонньому співробітництві та мала на меті скорочення надлишкових російських запасів ВЗУ, що використовувався в ядерних боєприпасах.

Зміни у програмі Спільного зменшення загроз

Програма Спільного зменшення загроз (СЗЗ), яку часто називають Програмою Нанна-Лугара – за прізвищами сенаторів США С.Нанна (*Sam Nunn*) та Р.Лугара (*Richard Lugar*), які в 1992р. просували відповідний законопроект, – відіграла центральну роль у зусиллях Уряду США, спрямованих на зменшення пов'язаних зі ЗМУ загроз, якими супроводжувався розпад Радянського Союзу[1]. Виконання програми розпочалося під егідою Міністерства оборони (МО) США. Її першочерговим завданням було надання у форматах двосторонніх відносин фінансової, технічної та іншої допомоги Білорусі, Казахстану, Росії та Україні для забезпечення фізичної безпеки ядерних матеріалів у цих країнах. В інших країнах світу головні заходи СЗЗ згодом були доповнені широким спектром пов'язаних з нею програм з питань зменшення ризиків розповсюдження хімічної, біологічної, радіаційної та ядерної зброї, а також запобігання її потраплянню до рук терористів. Нині реалізація ряду важливих ініціатив здійснюється під керівництвом Міністерства енергетики, Державного департаменту та Міністерства внутрішньої безпеки США[2]. Останніми роками пріоритети програми дещо змістилися в напрямі зменшення біологічних загроз[3].

14 червня 2013р. Росія і США заявили, що "парасолькова угода", яка з 1992р. забезпечувала фінансову і правову основу реалізації заходів СЗЗ у

[1] Про програму в документах див.: Blanton, T. and Savranskaya, S. with Melyakova, A. (eds), 'Nunn-Lugar revisited', National Security Archive Electronic Briefing Book no.447, 22 Nov. 2013, <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB447/>. Про започаткування та подальший розвиток програми див.: Lockwood, D., 'Nuclear arms control', *SIPRI Yearbook 1993*, pp.566-571; Ентоні Я., Федченко В. Міжнародна допомога у сферах нерозповсюдження та роззброєння. – *Щорічник СІПРІ 2005*, розділ 13.

[2] Всебічний огляд діяльності за програмою СЗЗ див.: Nikitin, M. and Woolf, A., *The Evolution of Cooperative Threat Reduction: Issues for Congress*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress R43143 (US Congress, CRS: Washington, DC, 8 July 2013).

[3] Woolf, A.F., Kerr, P.K. and Nikitin, M.B. D., *Arms Control and Nonproliferation: A Catalogue of Treaties and Agreements*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress RL33865 (US Congress, CRS: Washington, DC, 15 July 2013), p.22. Див. також підрозділ IV розділу 8 цього видання.

Росії, добігає кінця[4]. Угода, як повідомлялось у заяві, буде замінена новим двостороннім протоколом до Рамкової угоди від 2003р. про Багатосторонню ядерно-екологічну програму в Російській Федерації (*Multilateral Nuclear Environmental Programme in the Russian Federation, MNEPR*)[5]. *MNEPR* історично складала правову основу, спираючись на яку держави могли надавати Росії допомогу в забезпеченні безпеки (*safety*) відпрацьованого ядерного палива та в поводженні з радіоактивними відходами[6].

За інформацією Державного департаменту США, нова правова основа співробітництва надала Росії і США можливості продовжувати співпрацю "з широкого кола питань фізичної ядерної безпеки та нерозповсюдження"[7], що охоплює проекти: підвищення фізичної безпеки ядерних та інших радіоактивних матеріалів; забезпечення конверсії дослідних реакторів з переходом від палива на основі ВЗУ до палива на основі НЗУ; демонтажу атомних підводних човнів[8].

Новий протокол не передбачає продовження робіт за всіма напрямами СЗЗ. Зокрема, Росія "візьме на себе подальші витрати та завершить роботи без допомоги США" за двома ключовими напрямами попереднього двостороннього співробітництва: ліквідація балістичних ракет і знищення хімічної зброї. Проекти за обома напрямами мали високий пріоритет у фінансуванні МО США російської частини робіт у рамках СЗЗ. У рамках цих проектів була надана суттєва підтримка спільним зусиллям з ліквідації надлишкових і застарілих стратегічних наступальних озброєнь, а також будівництва установок для знищення виготовлених за радянських часів хімічних озброєнь. Останніми роками, мірою досягнення головних цілей і виконання поставлених завдань, роботи за цими проектами поступово згорталися[9]. Росія і США пообіцяли "продовжити обговорення можливого технічного співробітництва у знищенні хімічної зброї", але зауважили, що це буде зроблено поза рамками нової угоди[10].

[4] White House, 'United States and the Russian Federation sign new bilateral framework on threat reduction', Fact sheet, 17 June 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/06/17/fact-sheet-united-states-and-russian-federation-sign-new-bilateral-frame>.

[5] US Department of State, 'A new legal framework for U.S.-Russian cooperation in nuclear nonproliferation and security', Fact sheet, 19 June 2013, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/06/210913.htm>; Framework Agreement on a Multilateral Nuclear Environmental Programme in the Russian Federation, signed 21 May 2003, entered into force 26 July 2007, <http://www.oecd-nea.org/law/mnepr-ratification.html>.

[6] *MNEPR* укладена з метою забезпечення європейських партнерів можливістю фінансувати проекти у сфері нерозповсюдження та радіаційної екології в Росії у рамках Глобального партнерства *G8*.

[7] US Department of State (посилання 5).

[8] US Department of State (посилання 5); Guarino, D.P., 'New U.S.-Russian security deal greatly scales back scope, experts say', Global Security Newswire, 18 June 2013, <http://www.nti.org/gsn/article/new-us-russian-security-deal-greatly-scales-back-scope-experts-say/>.

[9] Так, у 2014р. бюджетний запит МО на фінансування знищення стратегічних наступальних озброєнь різко зменшився, оскільки більша частина робіт, визначена Новим СНО у 2010р., була виконана. Див.: Nikitin and Woolf (посилання 2), с.19-20. Стислий опис та інші деталі Нового СНО див. у підрозділі III додатка А цього видання. Про знищення хімічної зброї див. підрозділ II розділу 8 цього видання.

[10] US Department of State (посилання 5).

Крім програмних змін, важливим фактором, що зумовив тиск Росії стосовно укладення нової угоди було давнє невдоволення Москви положеннями "парасолькової угоди" 1992р. про юридичну та фінансову відповідальність[11]. Цими положеннями Уряд США та його підрядники захищалися в рамках російської судової системи від відповідальності за аварії, що могли трапитися в Росії під час виконання програми СЗЗ[12]. На відміну від цього, американо-російський протокол до *MNEPR* від 14 червня 2013р. визначив більш обмежений захист американських виконавців проектів, а також посилив пункти угоди, згідно з якими правового захисту може вимагати Уряд Росії[13].

На думку деяких спостерігачів, новий двосторонній протокол про діяльність зі спільного зменшення загроз відбиває еволюцію американо-російських відносин з часу завершення холодної війни у напрямі більш рівного партнерства[14]. Росія в жовтні 2012р. продемонструвала брак намірів продовжувати термін дії угоди про СЗЗ, зокрема через відсутність потреби у фінансовій допомозі США в реалізації програми на власній території і небажання надалі відігравати роль реципієнта міжнародної допомоги. Серед російських офіційних осіб дедалі більше поширювалося невдоволення ризиком розкриття секретної інформації внаслідок необхідності надання доступу представникам США до об'єктів і персоналу оборонної промисловості[15].

Російсько-американська угода щодо високозбагаченого урану

Після завершення холодної війни утилізація ВЗУ перетворилася на високопріоритетне завдання для Росії і США, оскільки запаси цього матеріалу в обох країнах значно перевищували їх оборонні потреби. Проблема утилізації ВЗУ російського ядерного військового комплексу була визнана однією з найбільш пріоритетних одразу після розпаду Радянського Союзу. Реакцією на неї стала знакова американо-російська Угода 1993р. стосовно утилізації вилученого з боєзарядів ВЗУ, яку іноді називають програмою "Мегатонни в Мегавати"[16].

Зазначена Угода отримала широке визнання як одна з найбільш успішних спільних програм періоду після холодної війни. Вона мала за мету зниження

[11] Угода між РФ і США про безпеку та захист перевезень, зберігання та знищення зброї, а також запобігання її розповсюдженню (*Agreement between the Russian Federation and the United States of America concerning the Safe and Secure Transportation, Storage, and Destruction of Weapons and the Prevention of Weapons Proliferation*), "парасолькова угода" зі спільного зменшення загрози, підписана 17 червня 1992р., втратила чинність 17 червня 2013р.

[12] Woolf, Kerr and Nikitin (посилання 3). Також мали місце суперечності на оперативному рівні щодо звільнення від оподаткування на території Росії підрядників Уряду США.

[13] Nikitin and Woolf (посилання 2), с.12; Horner, D. and Collina, T.Z., 'Nunn-Lugar program scaled back', *Arms Control Today*, vol.43, no.6 (July/Aug. 2013).

[14] Horner and Collina (посилання 13).

[15] Guarino, D.P., 'Nunn-Lugar program could survive despite Russian objections, experts say', Global Security Newswire, 11 Oct. 2012, <http://www.nti.org/gsn/article/ctr-program-could-survive-despite-russian-objections-experts-say/>.

[16] Американо-російська угода стосовно утилізації високозбагаченого урану, вилученого з ядерних боєзарядів (*Russian-US Agreement Concerning the Disposition of Highly Enriched Uranium Extracted from Nuclear Weapons*), підписана та набула чинності 18 лютого 1993р., <http://www.armscontrol.ru/start/docs/heu93t.htm>.

ризику незаконного використання ядерного матеріалу у військових цілях. За умовами Угоди, Росія погоджувалася впродовж 20 років розбавляти ВЗУ (загалом 500 т), вилучений з ядерних боєголовок, для отримання НЗУ та відправляти його до США для виробництва ядерного палива для АЕС. На виконання Угоди було укладено контракт між американською корпорацією *US Enrichment Corporation* (*USEC*) і підприємством *Техснабэкспорт* (*Tenex*, зовнішньоторговельною компанією російської Державної корпорації з атомної енергії *Росатом*), які виступали як представники урядів США та Росії. У 2002р. початкові умови контракту були відкориговані з метою запровадження більш гнучкого ринкового механізму ціноутворення[17]. Загальна вартість укладеного контракту оцінювалася приблизно в $17 млрд.[18]

Виконання контракту було завершене у грудні 2013р., після отримання США останнього вантажу з розбавленим НЗУ від збагачувального заводу підприємства *Tenex* у м.Зеленогорськ (Красноярський край). Паливо надійшло до газодифузійного заводу компанії *USEC* у м.Падука (штат Кентуккі) для виготовлення ядерних паливних збірок для американських АЕС. Починаючи з 1995р., в результаті більш ніж 250 поставок *USEC* отримала понад 14 тис. т НЗУ, що еквівалентно приблизно 20 тис. знищених боєголовок. З того часу у США близько половини ядерних установок для виробництва електроенергії використовували паливо з розбавленого російського НЗУ, завдяки чому було вироблено близько 10% загального обсягу електроенергії у США[19].

Завершення контракту з переробки ВЗУ не означало припинення американо-російських торговельних домовленостей про придбання ядерного палива. У 2011р. корпорація *USEC* започаткувала виконання багаторічного (до 2022р.) контракту з *Tenex* стосовно поставок російського НЗУ в обсягах, удвічі менших за попередній контракт. На відміну від контракту з переробки ВЗУ, необхідна кількість поставленого за новим контрактом матеріалу буде отримана за рахунок комерційних збагачувальних послуг, а не в результаті розбавлення російського збройового матеріалу[20]. Росія відмовилася від пропозицій США подовжити термін дії контракту з переробки ВЗУ без визначення зобов'язань Вашингтона приступити до розбавлення відповідної кількості власного матеріалу. Виходячи із заяв російських офіційних осіб, можна припустити, що 500 т ВЗУ, утилізованого за контрактом, можуть складати дещо менше половини загального російського резерву матеріалу радянського походження[21].

[17] 'Megatons to Megawatts program concludes', World Nuclear News, 11 Dec. 2013, <http://www.world-nuclear-news.org/ENF-Megatons-to-Megawatts-program-concludes-1112134.html>.

[18] Scoblic, J.P., 'United States, Russia approve new "HEU Deal" contract', *Arms Control Today*, vol.32, no.6 (July/Aug. 2002).

[19] USEC, 'Final Megatons to Megawatts shipment completes historic program', Press release, 10 Dec. 2013, <http://www.usec.com/news/final-megatons-megawatts-shipment-completes-historic-program>; 'Megatons to Megawatts 2.0: Russia eyes new nuclear project with US energy industry', RT.com, 11 Dec. 2013, <http://rt.com/news/heu-leu-agreement-over-037/>; 'Megatons to Megawatts program concludes' (посилання 17).

[20] USEC (посилання 19).

[21] Gutterman, S., 'Uranium shipment signals end of US-Russian nuclear deal', Reuters, 14 Nov. 2013. Про оцінки американських і російських запасів ВЗУ в цивільному і військовому секторах див. підрозділ X розділу 6 цього видання.

IV. Процеси, пов'язані з міжнародними договорами та ініціативами у сферах контролю над ядерною зброєю та ядерного нерозповсюдження

ШЕННОН Н.КАЙЛ

Попри важливість міжнародних зусиль у ядерному роззброєнні, останніми роками багато урядів і груп громадянського суспільства висловлювали на Конференції з роззброєння та під час інших заходів зростаюче невдоволення браком прогресу в досягненні цілей багатостороннього ядерного роззброєння[1]. Намагання сприяти альтернативному діалогу навколо ядерного роззброєння пожвавилися у 2013р., після першої міжнародної Конференції з питань гуманітарного впливу ядерної зброї. Крім того, Генеральна асамблея (ГА) ООН скликала нову робочу групу відкритого складу (*OEWG*) для розробки пропозицій зі сприяння багатостороннім переговорам стосовно ядерного роззброєння[2]. Подібні проблемні питання, разом з традиційними пунктами порядку денного, порушувались і на нараді Підготовчого комітету до Конференції 2015р. з розгляду дії ДНЯЗ[3].

Упродовж року міжнародна увага зосереджувалася також на пошуку шляхів посилення та активізації багатосторонніх ініціатив із запобігання розповсюдженню ЗМУ. Відбиттям цього стало, зокрема, скликання наради високого рівня для відзначення 10 річниці Ініціативи протидії розповсюдженню (*Proliferation Security Initiative, PSI*), під час якої представники країн-учасниць розглянули уроки 10-річного досвіду діяльності в рамках Ініціативи.

Міжнародна конференція з питань гуманітарного впливу ядерної зброї

4-5 березня 2013р. відбулася перша Конференція з питань гуманітарного впливу ядерної зброї, в якій взяли участь представники урядів 127 країн, а також кількох міжнародних організацій системи ООН, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і груп громадянського суспільства[4]. Конференція була ініційована і профінансована Норвегією, а місцем її проведення обрано столицю Норвегії, Осло.

Цілями цього заходу були розгляд гуманітарних та екологічних наслідків випадкового або навмисного застосування ядерної зброї, а також прискорення процесу ядерного роззброєння поза рамками дипломатичних форумів, що

[1] Про Конференцію з роззброєння див., наприклад: Acheson, R. and Dalbert, A., 'The CD addresses Oslo: a "distraction," or a dynamic opportunity?', Reaching Critical Will, 5 Mar. 2013, <http://www.reachingcriticalwill.org/disarmament-fora/cd/2013/reports/7467-the-cd-addresses-oslo-a-distraction-or-a-dynamic-opportunity>. Перелік учасників Конференції див. у підрозділі I додатка Б цього видання.

[2] Робоча група відкритого складу створена згідно з Резолюцією ГА ООН №67/56 від 3 грудня 2012р.; її перша зустріч відбулася в Женеві в березні-серпні 2013р. Див.: United Nations, General Assembly, 'Proposals to take forward multilateral nuclear disarmament negotiations for the achievement and maintenance of a world without nuclear weapons', Note by the Secretary-General, A/68/514, 9 Oct. 2013; UN General Assembly Resolution 68/46, 5 Dec. 2013.

[3] Стислий опис та інші деталі ДНЯЗ див. у підрозділі I додатка А цього видання.

[4] Norwegian Ministry for Foreign Affairs, 'The Norwegian Minister of Foreign Affairs, Mr Espen Barth Eide hosted 4-5 March 2013 an international conference on the humanitarian impact of nuclear weapons', 11 Mar. 2013, <http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/selected-topics/humanitarian-efforts/humimpact_2013.html>.

зайшли до глухого кута. Зосередження на цих питаннях стало продовженням висловленого в заключному документі Конференції 2010р. з огляду дії ДНЯЗ глибокого занепокоєння сторін "катастрофічними гуманітарними наслідками" будь-якого застосування ядерної зброї; у цьому документі знову підтверджена "необхідність для всіх держав завжди дотримуватися відповідних норм міжнародного права, включно з нормами міжнародного гуманітарного права"[5].

Змістовні дискусії на Конференції були зосереджені на трьох темах: негайні гуманітарні наслідки застосування ядерної зброї; більш широкі і тривалі наслідки; гуманітарна готовність і здатність до реагування після ядерного вибуху. Сесійні обговорення дозволили дійти загального висновку, що міжнародне співтовариство не може забезпечити адекватну підготовку до негативного впливу від застосування ядерної зброї будь-якої потужності, отже має подвоїти зусилля з оголошення цієї зброї поза законом та її знищення[6]. Наприкінці зустрічі Мексика оголосила, що у 2014р. готова прийняти другу Конференцію з питань гуманітарного впливу ядерної зброї[7].

Від делегування представників на Конференцію 2013р. відмовилися п'ять держав, визначені в ДНЯЗ як володарі ядерної зброї – Велика Британія, Китай, Росія, Сполучені Штати і Франція. 5 березня на Конференції з роззброєння вони оприлюднили окремі заяви, висловивши занепокоєння тим, що започаткування нового процесу роззброєння відволікатиме увагу та ресурси й ускладнить проведення майбутньої сесії Підготовчого комітету (*Preparatory Committee*) в рамках підготовки до проведення Оглядової конференції ДНЯЗ 2015р.[8]

Сесія Підготовчого комітету Конференції 2015р. з розгляду дії ДНЯЗ

Друга сесія Підготовчого комітету Конференції 2015р. з розгляду дії ДНЯЗ відбувалася з 22 квітня по 3 травня 2013р. в Женеві (Швейцарія) під головуванням Посла Румунії К.Ферути (*Cornel Feruta*). Щорічні наради Підготовчого комітету, що розпочинаються за три роки до початку Конференції з розгляду дії ДНЯЗ, яка проводиться раз на п'ять років, призначені для "розгляду принципів, цілей і шляхів діяльності з метою сприяння повному виконанню Договору, а також його універсалізації і підготовки відповідних рекомендацій" для Конференції[9]. На нараді 2013р. її учасники проаналізували прогрес у виконанні зобов'язань, прийнятих на Оглядовій конференції ДНЯЗ 2010р. та обговорили широке коло проблем, що стосуються трьох стовпів ДНЯЗ: ядерна енергетика, ядерне роззброєння та ядерне нерозповсюдження.

Багато заяв, зроблених під час сесії, засвідчили видатне значення, якого надали її учасники гуманітарному виміру проблематики ядерної зброї і роззброєння. 24 квітня 80 держав, що не володіють ядерною зброєю, увійшли

[5] 2010 NPT Review Conference, Final Document, NPT/CONF.2010/50 (Vol.I)*, 18 June 2010, para.80 and p.19.

[6] Schmitt, A., 'Impacts of nuclear weapons use discussed', *Arms Control Today*, vol.43, no.3 (Apr. 2013); International Campaign to Abolish Nuclear Weapons, 'Humanitarian impact of nuclear weapons', 4 Mar. 2013, <http://www.icanw.org/action/humanitarian-impact-of-nuclear-weapons-4-5-march/>.

[7] Mexican Ministry of Foreign Affairs, 'Second Conference on the humanitarian impact of nuclear weapons', 30 Nov. 2013, <http://www.sre.gob.mx/en/index.php/humanimpact-nayarit-2014>.

[8] Acheson and Dalbert (посилання 1).

[9] 1995 NPT Review and Extension Conference, Final Document, 11 May 1995, NPT/CONF.1995/32 (Part I), Annex, Decision 1.

до щойно створеної групи під назвою Гуманітарна ініціатива (*Humanitarian Initiative*) та підписали спільну заяву про глибоке занепокоєння можливим катастрофічним гуманітарним впливом ядерної зброї. У заяві висунута вимога визнати цей вплив "фундаментальною і глобальною проблемою, яка має бути головною темою всіх обговорень питань ядерного роззброєння та нерозповсюдження"[10]. Аналогічну заяву, оприлюднену на сесії Підготовчого комітету в 2012р., підписали лише 16 держав-учасниць[11].

Домінуючим на сесії Підготовчого комітету стало обговорення невдалої спроби скликання конференції з питань створення на Близькому Сході зони, вільної від ЗМУ. Зобов'язання провести захід до кінця 2012р. було ключовим пунктом Плану дій, що містився в заключному документі Оглядової конференції ДНЯЗ 2010р.[12] Але в листопаді 2012р. співорганізатори Конференції – Велика Британія, Росія і США – зробили заяву про її перенесення на більш пізній термін[13]. Головним каменем спотикання стало неврегульована розбіжність у позиціях Ізраїлю та арабських країн стосовно термінів і умов скликання конференції про створення зони, вільної від ЗМУ. Під час оголошення про відкладення конференції ні нової дати її проведення, ні кінцевого терміну розгляду цього питання визначено не було.

29 квітня делегація Єгипту заявила, що вона залишає нараду Підготовчого комітету з метою "послати потужний меседж про невдоволення браком серйозного ставлення до проблеми" визначення дати конференції з питань створення на Близькому Сході зони, вільної від ЗМУ[14]. В історії ДНЯЗ такого вчинку делегації ще не було. Єгипет упродовж тривалого часу був одним з головних прихильників створення в регіоні зони, вільної від ЗМУ. На початку 2013р. Ліга Арабських Держав зробила заяву про те, що вона розгляне можливість бойкотування наступної сесії Підготовчого комітету, – якщо невдовзі не буде визначено дату проведення конференції. Проте, жодна з делегацій не наслідувала приклад делегації Єгипту[15]. Разом з тим багато делегацій арабських країн підтримали заяву Єгипту про те, що невизначення дати конференції є очевидним зривом виконання Плану дій Оглядової конференції ДНЯЗ 2010р. і є ще одним прикладом невиконання ключового зобов'язання в рамках ДНЯЗ[16].

[10] 2nd Session of the 2015 NPT Review Conference Preparatory Committee, Joint statement on the humanitarian impact of nuclear weapons, Delivered by Ambassador Abdul Samad Minty, Permanent Representative of South Africa to the United Nations at Geneva, 24 Apr. 2013. Documents and statements from the Preparatory Committee meeting are available at <https://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT2015/PrepCom2013/>.

[11] 1st Session of the 2015 NPT Review Conference Preparatory Committee, Joint statement on the humanitarian dimension of nuclear disarmament, Delivered by Ambassador Benno Laggner, Swiss Federal Department of Foreign Affairs, Geneva, 24 Apr. 2013, <https://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT2015/PrepCom2012/statements.html>.

[12] 2010 NPT Review Conference (посилання 5), с.29-31.

[13] Hart, J., 'Chemical weapon arms control and disarmament', *SIPRI Yearbook 2013*, p.370.

[14] 2nd Session of the 2015 NPT Review Conference Preparatory Committee, Statement by Ambassador Hisham Badr, Egyptian Assistant Minister of Foreign Affairs, Geneva, 29 Apr. 2013.

[15] Grossman, E.M., 'Egypt stages walkout over failure to convene Mideast WMD summit', Global Security Newswire, 30 Apr. 2013, <http://www.nti.org/gsn/article/egypt-stages-walkout-over-failure-convene-mideast-wmd-summit/>.

[16] Johnson, R., 'The NPT's "unacceptable and continuous failure": Egypt walks out', Acronym Institute for Disarmament Policy, 1 May 2013, <http://www.acronym.org.uk/articles-and-analyses/npt-s-unacceptable-and-continuous-failure-egypt-walks-out>.

Саміт країн-учасниць Ініціативи протидії розповсюдженню

28 травня 2013р. представники урядів 70 країн зібрались у Варшаві (Польща) на нараду високого рівня, присвячену 10 річниці започаткування Ініціативи протидії розповсюдженню (ІПР)[17]. Ініційована Президентом США Дж.Бушем (*George W.Bush*) у травні 2003р. ІПР грунтується на ряді узгоджених принципів, відповідно до яких країнам-учасницям дозволено здійснювати огляд повітряних і морських суден, що перевозять підозрілі вантажі, та вилучати заборонені для перевезень види зброї, ракетні та ядерні технології. Іноді ІПР визначають як "діяльність, а не організацію". Наприкінці 2013р. в рамках ІПР співпрацювали 102 країни-учасниці, але Ініціатива інституційно не була оформлена та не має постійно діючого персоналу[18].

Однією з головних цілей зустрічі був розгляд шляхів посилення та активізації ролі ІПР у протидії розповсюдженню ЗМУ, враховуючи уроки досвіду реалізації ініціативи впродовж минулого 10-річчя[19]. Країни-учасниці ухвалили чотири спільні заяви, якими визначили практичні кроки з подальшого розвитку Ініціативи. Вони охоплюють: стримування розповсюджувачів шляхом проведення в рамках ІПР регулярних і ретельно підготовлених навчань; проведення переговорів з питань юридично зобов'язуючих міжнародних договорів, що передбачають криміналізацію пов'язаних зі ЗМУ транскордонних перевезень комерційними літаками та кораблями; обмін інформацією і ресурсами для розбудови спроможностей та опрацювання практик перехоплення; розповсюдження впливу ІПР у глобальному масштабі шляхом залучення до участі в ній нових держав і населення. Для виконання цих заходів США та п'ять інших держав погодилися щорічно проводити в рамках ІПР навчання в Азійсько-Тихоокеанському регіоні з метою сприяння зміцненню спроможностей держав-партнерів у перехопленні вантажів, пов'язаних зі ЗМУ[20].

Зазначені кроки були узгоджені на фоні критики у Конгресі США, де Білий дім був звинувачений в ослабленні ІПР, свідченням чого стало зменшення кількості перехоплень, починаючи з 2009р.[21] Проте, деякі оглядачі вказують, що прихований характер операцій в рамках Ініціативи, які часто пов'язані з чутливими питаннями співпраці розвідувальних органів, робить надто важким завдання оцінки конкретних досягнень або загальної ефективності витрат на ІПР[22].

[17] US Department of State, 'Proliferation Security Initiative 10th anniversary high-level political meeting outcomes', 28 May 2013, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/05/210010.htm>.

[18] Перелік держав-учасниць ІПР див. у підрозділі III додатка Б цього видання.

[19] Аналіз оперативних, політичних і правових проблем ІПР див.: Dunne, A., *The Proliferation Security Initiative: Legal Considerations and Operational Realities*, SIPRI Policy Paper no.36 (SIPRI: Stockholm, May 2013).

[20] US Department of State (посилання 17).

[21] Williams, I., 'Proliferation Security Initiative: ten years on', Arms Control Now, 28 May 2013, <http://armscontrolnow.org/2013/05/28/proliferation-security-initiative-ten-years-on/>.

[22] Dunne (посилання 19); Oswald, R.,'U.S.-led WMD interdiction program could do more, GOP lawmakers say', Global Security Newswire, 14 Mar. 2013, <http://www.nti.org/gsn/article/us-led-wmd-interdiction-program-could-do-more-gop-critics-say/>.

8. Зменшення загроз безпеці від хімічних і біологічних матеріалів

Загальний огляд

У 2013р. держави продовжили розробку стратегій запобігання зловмисному застосуванню токсичних хімікатів і біологічних матеріалів, а також зменшення можливих наслідків. Окремі заходи в цих напрямах вживалися в контексті охорони здоров'я і довкілля, інші – безпеки та оборони. Головними правовими інструментами боротьби з розповсюдженням хімічної і біологічної зброї (ХБЗ) є Конвенція 1993р. про заборону хімічної зброї (КЗХЗ, Chemical Weapons Convention, CWC) та Конвенція 1972р. про біологічну та токсинну зброю (КБТЗ, Biological and Toxin Weapons Convention, BTWC). Вони зосереджують увагу на загрозах, що походять від хімічної та біологічної зброї, заходах реагування на них, програмах їх розробки, повідомленнях про їх застосування, характері можливих законсервованих програм, а також зусиллях із запобігання використанню науки та технологій у небезпечних для людства цілях або як способу ведення війни.

Головні події у 2013р. в зазначеній сфері стосувалися Сирії (підрозділ I цього розділу). Після визнання у 2012р. сирійським Урядом наявності у нього хімічної зброї, у 2013р. низка повідомлень, що зумовлювали дедалі більшу настороженість, ряд погроз військовим втручанням та невдалі спроби міжнародного розслідування призвели до прибуття до Сирії міжнародної інспекції під егідою Генерального секретаря ООН. Доповідь інапекторів, в якій підтверджується застосування хімічної зброї у громадянській війні, але без зазначення сторони, яка його застосувала, став чинником приєднання Сирії до КЗХЗ.

Будучи стороною КЗХЗ, Сирія офіційно повідомила про запаси хімічної зброї та уклала угоду про вивезення з її території хімічних речовин і прекурсорів для їх наступного знищення. Комплексні інспекційні та верифікаційні заходи здійснювалися згідно зі спільною домовленістю між Управлінням ООН у справах роззброєння (UN Office for Disarmament Affairs, UNODA), Організацією із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ, Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons, OPCW), Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ, World Health Organization, WHO) та іншими установами, в т.ч. національними лабораторіями. Але сирійський Уряд і надалі заперечував використання ним хімічної зброї і не навів у своїй першій декларації два типи боєприпасів, ідентифікованих міжнародними інспекторами як застосовані в Гуті 21 серпня.

Важливими подіями на міжнародній арені стали Третя оглядова конференція КЗХЗ та Вісімнадцята конференція держав-учасниць Конвенції – зокрема, завдяки увазі до триваючого конфлікту в Сирії та рішення США

не завдавати удару по ній у відповідь на застосування нею хімічної зброї в обмін на гарантоване хімічне роззброєння (підрозділ II). Адміністрація США в останні місяці не раз давала зрозуміти, що застосування хімічної зброї в конфлікті означатиме перетинання "червоної лінії" і призведе до "серйозних наслідків" – у сенсі військового втручання. У 2013р. ОЗХЗ отримала Нобелівську премію миру за "визначні зусилля з ліквідації хімічної зброї".

У 2013р. держави-учасниці КБТЗ двічі зустрічалися в рамках другої (з чотирьох) міжсесійної зустрічі експертів та представників сторін, про проведення якої домовилися на Сьомій оглядовій конференції у 2011р. Зустріч була присвячена питанням науково-технічного розвитку та заходам довіри – зокрема, доцільності і способу оцінки дотримання Конвенції державами-учасницями (підрозділ III).

До подій у сфері біологічних досліджень подвійної спрямованості – тобто наукових досліджень, що можуть мати як мирне, так і військове застосування – належить завершення тривалої американо-російської програми Спільного зменшення загроз (СЗЗ, Cooperative Threat Reduction, CTR), спрямованої останнім часом на зменшення біологічних загроз (підрозділ IV). Вчені, які відкрили новий ботулінічний нейротоксин, вирішили до розробки ефективного антитоксину не передавати дані про знайдену послідовність до публічного репозитарію нуклеотидних послідовностей – через серйозну загрозу токсину для здоров'я людей. Про загрозу широкого доступу до такої нуклеотидної послідовності свідчить повідомлення про проект розробки біологічного еквіваленту тривимірного (3D) принтера, який можна буде використовувати для відтворення патогенних мікроорганізмів.

ДЖОН ХАРТ

I. Програми хімічної і біологічної зброї

ДЖОН ХАРТ

Серед повідомлень, пов'язаних з програмами розробки та застосуванням хімічної і біологічної зброї у 2013р., домінували сирійські події. Крім того, в червні Ірак заявив про викриття планів Аль-Каїди з виробництва хімічної зброї, зокрема іприту та зарину, а також здійснення з її використанням нападів у Європі і США[1].

Сирія

У 2013р. в Сирії на фоні загострення збройного конфлікту відбувалися різні спекуляції та інциденти, пов'язані з хімічною зброєю. Хімічний аспект сирійського конфлікту мав розголос у різних установах та організаціях, що відповідають за міжнародний мир і безпеку, в т.ч. в ООН, Раді з прав людини Генеральної асамблеї ООН (*UN General Assembly's Human Rights Council*), Міжнародному кримінальному суді (*International Criminal Court*), Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ), Всесвітній організації охорони здоров'я (ВООЗ) і в національних органах безпеки та оборони (лабораторіях, розвідслужбах, мережах та установах, що займаються виявленням, зберіганням хімічної зброї і реагуванням на порушення міжнародних норм). Попри ряд спроб відокремити вищі політичні міркування від технічних і робочих питань – особливо збору та аналізу зразків хімічної зброї і продуктів розпаду, – такі зусилля не завжди мали успіх.

Упродовж року була напрацьована гібридна схема співробітництва між ОЗХЗ, ООН і ВООЗ, – спочатку як інспекційна Місія для розслідування повідомлень про застосування хімічної зброї. Місія була створена в березні рішенням Генерального секретаря ООН. До 18 серпня вона не могла потрапити до Сирії через розбіжності щодо мандата інспекції. Політична ситуація змінилася 21 серпня, коли було достовірно підтверджено та набув розголосу факт ураження невідомою хімічною речовиною понад 1 000 осіб в м.Гута, поблизу Дамаска. Після оприлюднення висновку Місії про застосування в Сирії хімічної зброї і за результатами паралельних процесів в ООН (у Нью-Йорку) та в ОЗХЗ (у Гаазі), між зацікавленими сторонами, включно із Сирією, Росією і США, була укладена угода. 12 вересня Сирія погодилася приєднатися до КЗХЗ, а 27 вересня Виконавча рада ОЗХЗ погодила план, згідно з яким Сирія зобов'язувалася знищити свої запаси до 30 червня 2014р.[2] Інспекційну Місію ООН офіційно реорганізували у спільну ліквідаційну Місію ОЗХЗ-ООН.

[1] 'Iraq uncovers al-Qaeda "chemical weapons plot"', BBC News, 1 June 2013, <http://www.bbc.co.uk/ news/world-middle-east-22742201>; al-Qaisi, M., 'Iraqi security shuts down al-Qaeda chemical weapons plants', al-Shorfa.com, 12 June 2013, <http://al-shorfa.com/en_GB/articles/meii/features/2013/06/12/ feature-02>; Saeed, R., 'Syria chemical weapons pose regional threat: analysis', al-Shorfa.com, 6 Aug. 2013, <http://al-shorfa.com/en_GB/articles/meii/features/2013/08/06/feature-01>.

[2] Стислий опис та інші деталі КЗХЗ див. у підрозділі I додатка A цього видання. Документи КЗХЗ див. на сайті ОЗХЗ, <http://www.opcw.org/documents-reports/>.

Упродовж року міжнародна спільнота (насамперед, Велика Британія, США і Франція) обмірковувала спосіб реагування на події в Сирії і доцільність військового втручання. Але у вересні, на час остаточного доведення застосування хімічної зброї, предмет дискусії дещо змінився – внаслідок приєднання Сирії до КЗХЗ. Зокрема, актуальними стали питання підтвердження повноти та достовірності декларації Сирії до ОЗХЗ, а також контрольованої ліквідації програми та запасів хімічної зброї цієї країни.

Слід зауважити, що разом з визнанням Урядом Сирії володіння хімічною зброєю, він заперечив свою участь в її застосуванні[3]. Росія активно підтримала цю позицію в ООН, Виконавчій раді ОЗХЗ та інших організаціях. Нарешті, сирійський Уряд висловив невдоволення з приводу розголошення державами-учасницями змісту його (конфіденційних) декларацій до ОЗХЗ, що політизувало процес верифікації і ліквідації, який мав би бути суто технічною справою[4].

Заяви та оцінки

Визнання сирійським Урядом у липні 2012р. факту володіння хімічною зброєю супроводжувалося до кінця року міжнародною дискусією з питань захисту арсеналів та об'єктів виробництва хімічної зброї на випадок падіння режиму Президента Б.Асада (*Bashar al-Assad*)[5]. Повідомлялося, що в січні 2013р. Ізраїль вдався до авіаційного нападу на Сирійський науково-дослідний центр північніше Дамаска, до якого були запроваджені міжнародні санкції через підозру у причетності до програм розробки ХБЗ[6].

У 2013р. з'являлися нові відеоматеріали та заяви про застосування хімічної зброї[7]. 12 березня директор Національної розвідки США Дж.Клеппер (*James R.Clapper*) повідомив Спеціальному комітету Сенату США з питань розвідки (*US Senate Select Committee on Intelligence*): "Ми вважаємо, що Сирія має дуже активну програму хімічної зброї і зберігає запаси гірчичного газу, зарину та *VX*. За нашою оцінкою, Сирія має арсенал боєприпасів – у т.ч. керовані ракети, авіабомби та, ймовірно, некеровані ракети, – які можна використати для доставки бойових хімічних речовин". Він додав, що "[Сирія] може бути обмежено здатна виробляти хімічні речовини. Про те, що Сирія успішно "мілітаризувала" біологічні речовини для наявних систем доставки, нічого невідомо, але вона має системи звичайної і хімічної зброї, які можна модифікувати для доставки біологічних речовин"[8].

[3] Це випливає з декларації Сирії, поданої до ОЗХЗ у грудні. Див.: OPCW, Conference of the States Parties, 18th session, Syrian Arab Republic, 2-6 Dec. 2013, <http://www.opcw.org/index.php?eID=dam_frontend_ push&docID=16905>.

[4] OPCW (посилання 3).

[5] Про події 2012р. див.: Hart, J., 'Chemical and biological weapon programmes', *SIPRI Yearbook 2013*, pp.376-380.

[6] Sanger, D.E., Schmitt, E. and Rudoren, J., 'Veil unfolds bit by bit on Israeli attack on Syria', *International Herald Tribune*, 4 Feb. 2013, pp.1, 4.

[7] Узагальнені дані див.: 'Syrian channel listings', Brown Moses Blog, 11 Mar. 2013, <http://brown-moses.blogspot.com/2012/06/syrian-channel-listings.html>.

[8] Clapper, J.R., US Director of National Intelligence, US Office of the Director of National Intelligence, 'Worldwide threat assessment of the US intelligence community', Statement for the record, US Senate, Select Committee on Intelligence, 12 Mar. 2013, p.8, <http://www.dni.gov/index.php/newsroom/testimonies/194-congressional-testimonies-2013/816-statement-for-the-record-worldwide-threat-assessment-of-the-u-s-intelligence-community>.

Повідомлення про те, що сили чи то сирійського Уряду, чи то повстанців застосували хімічну зброю, з'явилися 19 березня. Міністерство закордонних справ Росії заявило про вибух хімічного боєприпасу, наповненого нез'ясованою речовиною, в результаті чого вбито 16 і поранено близько 100 осіб[9]. Сили повстанців заявили, що хімічна зброя була застосована в Хан-аль-Асалі, на півночі провінції Алеппо, та в районі Атайба, в передмісті Дамаска[10]. Про застосування хімічної зброї, за повідомленнями, заявили 20 березня два члени ізраїльського Кабінету міністрів. Але, за словами неназваного американського високопосадовця, Прем'єр-міністр Ізраїлю Б.Нетаньяху (*Benjamin Netanyahu*) під час особистих зустрічей з Президентом США Б.Обамою (*Barack Obama*), який перебував у Ізраїлі з державним візитом, "не навів переконливих доказів удару"[11].

20 березня Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун (*Ban Ki-moon*) отримав від Уряду Сирії прохання розслідувати повідомлення про застосування хімічної зброї 19 березня в Хан-аль-Асалі[12]. 21 березня ООН заявила про початок спільного з ОЗХЗ та ВООЗ розслідування шляхом утворення Місії ООН з розслідування повідомлень про застосування хімічної зброї в Сирії (*UN Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in Syria*), яка "розгляне конкретний інцидент, про який [Генеральному секретарю] повідомив сирійський Уряд"[13]. Місію очолив шведський експерт з хімічної зброї О.Селлстрьом (*Åke Sellström*). Місія розташовувалася на Кіпрі, керувалась Управлінням ООН у справах роззброєння (*UNODA*) і складалася переважно з інспекторів ОЗХЗ і представників ВООЗ. У РБ ООН точилися спори – чи розслідувати лише заяву сирійського Уряду, чи перевіряти також повідомлення сирійських повстанців. Велика Британія і Франція офіційно вимагали від Генерального секретаря санкціонувати розслідування повідомлень про застосування хімічної зброї в багатьох інших районах Сирії[14].

У квітні Президент Б.Обама наказав американській розвідці "здобути надійну та підтверджену інформацію … і встановити факти з певною мірою

[9] Министерство иностранных дел Российской Федерации, Комментарий Департамента информации и печати МИД России относительно применения незаконными вооруженными формированиями химического оружия в Сирии, сообщение для прессы 534-19-03-2013, <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/956AFD3F61A3A6EA44257B33004BDE03>.

[10] Landler, M. and Gladstone, R., 'Chemicals would be "game changer" in Syria, Obama says', *International New York Times*, 20 Mar. 2013.

[11] Landler and Gladstone (посилання 10).

[12] OPCW, Executive Council, 'Statement by the Director-General to the Executive Council at its thirty-second meeting', EC-M-32/DG.1, 27 Mar. 2013, para.2.

[13] United Nations, 'Ban Ki-moon: press encounter on Syrian Government request', UN Web TV, 21 Mar. 2013, <http://webtv.un.org/topics-issues/un-secretary-general/watch/ban-ki-moon-press-encounter-on-syrian-government-request/2241903792001>. Право Генерального секретаря ООН створити таку Місію грунтується, зокрема, на двох резолюціях: Резолюції Генеральної асамблеї ООН №42/37 від 30 листопада 1987р. і Резолюції РБ ООН №620 від 26 серпня 1988р. 27 березня Генеральний директор ОЗХЗ "дозволив передати ресурси ОЗХЗ у розпорядження Генерального секретаря ООН" для сприяння розслідуванню. Див.: OPCW, Executive Council, 'Statement by the Chairperson of the Executive Council following the thirty-second meeting of the Executive Council 27 March 2013', EC-M-32/2/Rev.1, 27 Mar. 2013.

[14] OPCW, EC-M-32/DG.1 (посилання 12).

достовірності"[15]. 30 квітня він заявив: "наразі ми маємо свідчення застосування хімічної зброї в Сирії, але ми не знаємо, як її застосували, коли [і] хто її застосував. … І якщо ми поквапимося робити висновки без твердих, надійних доказів, ми можемо виявитися неспроможними мобілізувати міжнародну спільноту на підтримку наших дій"[16].

Наприкінці квітня з'явились анонімні розвідувальні дані, згідно з якими Сирія мала 100-200 боєголовок із зарином для ракет *Scud* і "тисячі" артилерійських снарядів, споряджених зарином або *VX*. Повідомлялося про те, що в місті Аль-Сафіра, поблизу м.Алеппо, розташований один з головних сирійських об'єктів з виробництва хімічної зброї, в т.ч. зарину, а у складі сил опозиції, що атакували об'єкт у квітні 2013р., діяли підрозділи Фронту Аль-Нусра (*al-Nusra Front*)[17].

У травні Карла дель Понте (*Carla Del Ponte*), член Незалежної міжнародної комісії з розслідування подій у Сирії (*Independent International Commission of Inquiry on Syria*), створеної Радою ООН з прав людини (*UN Human Rights Council*) у серпні 2011р., заявила швейцарським ЗМІ, що за наявними свідченнями, зарин використовували опозиційні формування, і вона не виключає, що й сирійські урядові сили також застосували хімічну зброю[18]. 31 травня 2013р. Міністр закордонних справ Росії С.Лавров порадив надати абсолютно відкриті роз'яснення з питань застосування хімічної зброї у Сирії[19].

У червні Незалежна міжнародна комісія з розслідування подій у Сирії задокументувала "застосування хімічних речовин". Повідомивши про володіння Урядом Сирії хімічною зброєю, вона водночас визнала, що сили повстанців "могли мати доступ до хімічної зброї і застосувати її"[20]. Повідомлялося, що Велика Британія, США і Франція надали ООН "масу свідчень, у т.ч. багато зразків крові, тканин і грунту", що, на думку США, "доводить застосування сирійськими військами … зарину на полі бою"[21]. Також у червні Уряд Франції

[15] White House, 'Statement by Deputy National Security Advisor for strategic communications Ben Rhodes on Syrian chemical weapons use', 13 June 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/06/13/statement-deputy-national-security-advisor-strategic-communications-ben->.

[16] White House, 'News conference by the President', Press briefing, 30 Apr. 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/04/30/news-conference-president>.

[17] Freeman, C., 'Syria: Al-Qaeda's battle for control of Assad's chemical weapons plant', *Daily Telegraph*, 27 Apr. 2013.

[18] 'UN's Del Ponte says evidence Syria rebels "used sarin"', BBC News, 6 May 2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-22424188>.

[19] Министерство иностранных дел Российской Федерации, Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова в ходе пресс-конференции по итогам переговоров с заместителем Председательствующего Совета министров, Министром иностранных дел Боснии и Герцеговины З.Лагумджией, Москва, 31 мая 2013г., <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newsline/644C2B9832AEB07F44257B7C004049A4>.

[20] United Nations, General Assembly, Human Rights Council, Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, A/HRC/23/58, Advance unedited version, 4 June 2013, p.1 and para.138.

[21] Lynch, C. and Warrick, J., 'In Syrian chemical weapons claim, criticism about lack of transparency', *Washington Post*, 21 June 2013.

заявив про наявність переконливих доказів використання в Сирії зарину[22]. 4 червня Міністр закордонних справ Франції Л.Фабіус (*Laurent Fabius*) оприлюднив результати аналізів, які "показали присутність зарину в ряді наявних у нас проб, а саме, зібраних після ударів у Джобарі 12-14 квітня та в Саракібі 29 квітня"[23]. Франція передала цю інформацію О.Селлстрьому і в письмовій формі запропонувала Генеральному секретарю ООН поширити мандат Місії на інциденти в Джобарі та Саракібі[24]. Аналогічну оцінку зробила Велика Британія[25].

13 червня Адміністрація США заявила, що з "високою достовірністю"

> наша розвідка вважає, що режим Асада минулого року неодноразово обмежено використовував проти опозиції хімічну зброю, в т.ч. нервово-паралітичну речовину зарин. . . За оцінкою розвідки, на цей день у Сирії від зафіксованих ударів хімічною зброєю загинуло 100-150 осіб. . . Ми вважаємо, що режим Асада зберігає контроль над цією зброєю. Надійних, перевірених даних про отримання або застосування хімічної зброї сирійською опозицією ми не маємо[26].

Два неназвані американські посадовці пізніше згадували, що цей висновок "грунтувався на наукових оцінках десятків задокументованих зразків, отриманих після неодноразових ударів упродовж кількох місяців"[27].

14 червня США в листі Генеральному секретарю ООН привернули увагу до нових оцінок американської розвідки і пропонували Місії О.Селлстрьома розслідувати конкретні повідомлення про застосування хімічної зброї[28].

9 липня Росія надала Секретаріату ООН підготовлену її фахівцями докладну доповідь про результати аналізу зразків з Хан-аль-Асалі. Росія зазначила, що "під час збору та перевезення зразків особлива увага надавалася збереженню ланцюга доказів"[29]. Ця інформація була передана також О.Селлстрьому.

[22] Erlanger, S. and Cumming-Bruce, N., 'France offers evidence of "multiple" uses of nerve gas in Syria', International New York Times, 4 June 2013; French Ministry of Foreign Affairs, 'Syrie–Armes chimiques–Déclaration de Laurent Fabius (4 juin 2013)', <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/syrie/la-france-et-la-syrie/evenements-4439/article/syrie-armes-chimiques-declaration>. Див. також: French Government, 'Programme chimique Syrien: cas d'emploi passés d'agents chimiques par le régime, attaque chimique conduit par le regime le 21 août 2013', Summary of declassified national intelligence, 2 Sep. 2013, <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/syrie/la-france-et-la-syrie/actualites-2013/article/ renseignement-declassifie-attaque>.

[23] OPCW, Executive Council, 'France: response to the statement by the Director-General of the OPCW on the matter of chemical weapons in Syria', EC-73/NAT.13, 16 July 2013.

[24] OPCW, EC-73/NAT.13 (посилання 23).

[25] British Joint Intelligence Organisation, 'Syria: reported chemical weapons use', 29 Aug. 2013, <https://www.gov.uk/government/publications/syria-reported-chemical-weapons-use-joint-intelligence-committee-letter>.

[26] White House (посилання 15).

[27] Lynch and Warrick (посилання 21).

[28] OPCW, Executive Council, 'United States of America: statement by Ambassador Robert P.Mikulak, United States delegation at the seventy-third session of the Executive Council regarding the use of chemical weapons in Syria', EC-73/NAT.5, 16 July 2013, p.1.

[29] OPCW, Executive Council, 'Russian Federation: statement by the delegation of the Russian Federation at the seventy-third session of the Executive Council under agenda item 3', EC-73/NAT.17, 16 July 2013, p.1.

Питання прояснення фактів застосування хімічної зброї офіційно не було внесене до порядку денного засідання Виконавчої ради ОЗХЗ 16-19 липня. На засіданні США заявили:

> Той факт, що застосування хімічної зброї у Сирії не стоїть на порядку денному цієї сесії Виконавчої ради, … дуже погано характеризує і Виконавчу раду, і ОЗХЗ у цілому. Ця Організація була створена державами, сповненими рішучості попередити будь-яке подальше застосування хімічної зброї. Нам слід обговорити повідомлення про застосування хімічної зброї. Під загрозою – потреба в КЗХЗ та ОЗХЗ у майбутньому та довіра до них.

США також додали:

> Хтось може говорити, що т.зв. "політичні питання" треба залишити РБ ООН і що політичні органи ОЗХЗ, зокрема Виконавча рада, мають право займатися лише технічними питаннями. Хтось може стверджувати, що події на території держави, яка не є учасницею, не стосуються Виконавчої ради. Ми принципово не згодні, що Рада має обмежитися лише технічними питаннями. Будь-яке повідомлення про застосування хімічної зброї будь-де стосується завдань і цілей КЗХЗ і, відповідно, роботи політичних органів ОЗХЗ[30].

Росія в офіційній заяві не зазначила, чи вірить вона в застосування хімічної зброї в Сирії, і якщо так, то хто за це відповідає. Росія також піддала критиці ОЗХЗ за намагання фактично втрутитись у сирійське питання, коли Сирія на той час не була учасницею КЗХЗ. Зокрема, Росія заявила:

> Ряд делегацій у своїх заявах багато говорили про те, яким має бути мандат розслідування ООН. Вони серйозно вірять, що ОЗХЗ чи навіть окремі делегації мають відповідний досвід, знання, не кажучи вже про кваліфікацію, для того, щоб робити далекосяжні висновки з питань, які жодним чином не належать до компетенції ОЗХЗ[?] Більше того, одна з цих делегацій . . . радила, що "ОЗХЗ має нагадати Сирії про міжнародні зобов'язання у сфері хімічних озброєнь". Очевидно, що такі настанови не належать до компетенції КЗХЗ, оскільки Сирія, не будучи державою-учасницею, не має зобов'язань за цією Конвенцією. Своєю чергою, ОЗХЗ не є органом, що відповідає за інші міжнародні договори"[31].

При цьому, під "іншими міжнародними договорами" мався на увазі Женевський протокол 1925р., давньою учасницею якого є Сирія[32].

"Червоні лінії" та погрози силою

Дискусію про доцільність і спосіб реагування міжнародної спільноти на сирійський конфлікт (у т.ч. із застосуванням військової сили) спочатку значною мірою зводилися до оцінок перетину "червоної лінії".

Для США, згідно із заявою 2012р., застосування хімічної зброї було однією з таких "червоних ліній". Американські посадові особи підкреслювали, що використання хімічної зброї є неприйнятним, і давали зрозуміти, що у випадку підтвердження такого факту, потрібно застосувати військову силу[33].

[30] OPCW, EC-73/NAT.5 (посилання 28).

[31] OPCW, EC-73/NAT.17 (посилання 29).

[32] Стислий опис та інші деталі Протоколу про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів (Женевський протокол від 1925р.) див. у підрозділі I додатка A цього видання.

[33] White House, 'Remarks by the President to the White House Press Corps', Press Briefing transcript, 20 Aug. 2012, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/08/20/remarks-president-white-house-press-corps>.

З цим погодилися не всі держави. Але під час візиту до Швеції у вересні 2013р. Президент США Б.Обама заявив, що в застосуванні хімічної зброї світ встановив "червону лінію"[34].

Р.Екеус (*Rolf Ekéus*), керівник Спеціальної комісії ООН (*UN Special Commission*, *UNSCOM*) з питань застосування зброї масового ураження в Іраку в 1990-х роках, критикував американські заяви про застосування хімічної зброї як "червону лінію", кажучи: "Якщо ви в опозиції і чуєте [про цю політичну лінію], ви зацікавлені створити уявлення, що нібито застосована якась хімічна зброя"[35]. До нез'ясованих питань стосовно "червоної лінії" належать: чи насправді Б.Обама провів цю лінію; чи відрізняються американські допустимі межі від інших міжнародних "червоних ліній" і як саме. Не зрозуміло також, чи мав Б.Обама намір застосувати військову силу у 2012р. і 2013р. та наскільки тиск Франції міг підштовхнути США до реалізації військового сценарію.

У березні з'явилися повідомлення про підготовку США плану багатонаціональної операції зі знищення сирійських запасів хімічної зброї. У ній могли б узяти участь Ізраїль, Йорданія і Туреччина[36].

Британський Уряд 10 липня 2013р. повідомив, що він "вивчає можливість" постачання сирійській опозиції "технічних засобів захисту від застосування хімічної і біологічної зброї"[37]. Міністр закордонних справ Великої Британії У.Хейг (*William Hague*) заявив: "Ми плануємо поставити поміркованій озброєній опозиції 5 000 протигазів, таблетки від нервово-паралітичних речовин і паперові індикатори хімічної зброї". Він сказав, що дарунок вартістю £656 тис. ($1 025 тис.) буде надано Національній коаліції сирійських революційних та опозиційних сил (*National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces*, або Сирійська національна коаліція, *Syrian National Coalition*), і що Велика Британія визнає цей орган "єдиним законним представником сирійського народу"[38].

19 липня 2013р. Голова Комітету начальників штабів США генерал М.Демпсі (*Martin E.Dempsey*) надіслав листа Голові Комітету Сенату США у справах видів Збройних сил (*US Senate Committee on Armed Services*) К.Левіну (*Carl Levin*), окресливши п'ять варіантів можливого застосування Збройних сил США в сирійському конфлікті: (*а*) "навчання, консультації і допомога опозиції "; (*б*) "здійснення обмежених ударів з великої відстані"; (*в*) "запровадження безпольотної зони"; (*г*) "запровадження буферних зон"; (*д*) "встановлення контролю над хімічною зброю". Останній варіант передбачає

> використання Збройних сил для запобігання застосуванню чи розповсюдженню хімічної зброї. Ми робимо це шляхом знищення частини великих сирійських

[34] Загальний огляд характеру та еволюції "червоних ліній" див.: Kessler, G., 'President Obama and the "red line" on Syria's chemical weapons', *Washington Post*, 6 Sep. 2013.

[35] Lynch and Warrick (посилання 21).

[36] 'Obama to act on Syrian CW: enough is enough, US, NATO, Israel, Turkey and Jordan gird for Syria operation', *DEBKA-Net-Weekly*, vol.13, no.581 (29 Mar. 2013); Reuters, 'U.S. officials: securing Syria's chemical weapons could take thousands of troops', *Haaretz*, 16 Aug. 2012.

[37] Hague, W., British Foreign Secretary, 'Gifting of chemical weapons protective equipment to the Syrian Opposition', Written Statement to Parliament, British Foreign and Commonwealth Office, 16 July 2013, <https://www.gov.uk/government/speeches/gifting-of-chemical-weapons-protective-equipment-to-the-syrian-opposition>.

[38] Hague (посилання 37). Про постачання військової техніки учасникам конфлікту див. підрозділ II розділу 1 цього видання.

> запасів, створення перешкод для їх переміщень і доставки, або шляхом захоплення та убезпечення елементів програми їх створення. Як мінімум, цей варіант потребував би безпольотної зони, а також авіаційних і ракетних ударів сотнями літаків, кораблів, підводних човнів та інших засобів. Для нападу на критичні об'єкти та їх охорони знадобляться тисячні сили спеціальних операцій та інші наземні сили. Середні витрати значно перевищать мільярд доларів на місяць. Наслідком буде контроль лише над частиною, але не над усією хімічною зброєю. Це допомогло б запобігти її наступному потраплянню до рук екстремістських угруповань. Наша нездатність повністю контролювати сирійські сховища та системи доставки залишає їх доступними для екстремістів. Ризики такі ж, як у варіанті запровадження безпольотної зони, але з додатковим ризиком для американських наземних сил[39].

Від удару в Гуті поблизу Дамаска 21 серпня, за повідомленнями, постраждало понад 1 000 осіб, які мали симптоми, подібні до отруєння органофосфатами[40]. Велика Британія, США, Франція та інші країни звинуватили в ударі сирійський Уряд і погрожували негайним ударом у відповідь[41]. 27 серпня Рада Ліги Арабських Держав також звинуватила Уряд Сирії в нападі та закликала РБ ООН домовитися про дії, але не рекомендувала військову акцію[42].

Будь-яке військове втручання виглядало ймовірним, поки 29 серпня, після обговорення доповіді Місії ООН в РБ, британська Палата громад (*British House of Commons*, нижня палата британського Парламенту) не проголосувала проти пропозиції Уряду підтримати військову акцію Великої Британії у Сирії[43]. Уряд Франції залишився прихильником військового реагування[44]. Хоча Комітет Сенату США із закордонних справ (*US Senate Committee on Foreign Relations*) 4 вересня підтримав запит Адміністрації на застосування сили в Сирії, цей запит викликав дебати, які виявили в Конгресі та американському суспільстві значну опозицію застосуванню сили[45]. Саміт

[39] Dempsey, M.E., Chairman of the US Joint Chiefs of Staff, Letter to C.Levin, Chairman, US Senate Committee on Armed Services, 19 July 2013, <http://www.levin.senate.gov/newsroom/press/release/gen-dempsey-responds-to-levins-request-for-assessment-of-options-for-use-of-us-military-force-in-syria>.

[40] 'Syria conflict: "chemical attacks kill hundreds"', BBC News, 21 Aug. 2013, <http://www.bbc.co.uk/ news/world-middle-east-23777201>; Lynch and Warrick (посилання 21). Див. також: Syrian Civil War, 'Live thread: stream of videos coming out of Eastern Ghouta claiming SAA chemical weapons attack', reddit.com, <http://www.reddit.com/r/syriancivilwar/comments/1kry33/live_thread_stream_of_videos_ coming_out_of/; Untitled webcam video, Bambuser, 21 Aug. 2013, <http://bambuser.com/v/3832579>.

[41] Reals, T., 'Syria chemical weapons attack blamed on Assad, but where's the evidence?', CBS News, 30 Aug. 2013, <http://www.cbsnews.com/news/syria-chemical-weapons-attack-blamed-on-assad-but-wheres-the-evidence>.

[42] Reuters, 'Arab League blames Syria's Assad for chemical attack', *Daily Star* (Beirut), 27 Aug. 2013; та League of Arab States, Council, Resolution 7651, 27 Aug. 2013, <http://lasportal.org/wps/wcm/connect/ 7fb4fe0040e61714bd2abf5cbcbea77a/las+res+syria+7651.pdf?MOD=AJPERES>.

[43] British House of Commons, 'Order of business', 29 Aug. 2013, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201314/cmagenda/ob130829.htm>; 'Syria crisis: Cameron loses Commons vote on Syria action', 30 Aug. 2013, <http://www.bbc.com/news/uk-politics-23892783>.

[44] Ridgewell, H., 'French Government pushes for Syria response', Voice of America, 4 Sep. 2013, <http://www.voanews.com/content/french-government-pushes-for-syria-response/1743543.html>.

[45] US Senate, Committee on Foreign Relations, Business meeting, 4 Sep. 2013, <http://www.foreign. senate.gov/hearings/2013/09/04/business-meeting>; Landler, M., Weisman, J. and Gordon, M.R., 'Split Senate panel approves giving Obama limited authority on Syria', *International New York Times*, 4 Sep. 2013.

міністрів фінансів і керівників центральних банків країн Двадцятки (*G20*) 5-6 вересня 2013р. не зміг узгодити підхід до врегулювання сирійської кризи, але 11 держав виступили на саміті зі спільною заявою, закликавши до "рішучої міжнародної реакції"[46].

Міжнародні заходи з інспекцій і верифікації та їх результати

31 липня, після неодноразових закликів надати Місії ООН повний і безперешкодний доступ до Сирії, Офіс Генерального секретаря ООН повідомив: "На основі інформації, оціненої Місією на цей день, і порозуміння, досягнутого з Урядом Сирії, Місія буде відряджена до Сирії якнайшвидше та з метою розслідування всіх трьох заявлених інцидентів, у т.ч. в Хан-аль-Асалі"[47]. Того ж дня повідомили, що ООН отримала доповіді про 13 випадків застосування хімічної зброї у Сирії[48], у т.ч. в Хан-аль-Асалі (провінція Алеппо) та в Утейбі (Дамаск) 19 березня, в Шейх-Максуді (квартал м.Алеппо) 13 квітня та в Саракібі (провінція Ідліб) 29 квітня[49].

Місія ООН на чолі з О.Селльстрьомом прибула до Сирії 18 серпня. За кілька днів після удару по Гуті, масштаб якого перевершив усі попередні, мандат Місії доповнили розслідуванням нового інциденту. Момент нанесення цього удару наводив на думку, що його планували так, щоб він збігся в часі з прибуттям інспекційної Місії.

Місія ООН представила результати у двох доповідях, що стосувалися можливого використання двох типів боєприпасів[50]. Першим типом був нестандартний, "модифікований на місці" ракетний двигун з привареною спереду каністрою ємністю 5-6 л. Другий тип – 144-мм ракета, що була розроблена та вироблялася в СРСР у 1950-х роках у звичайному, димовому та хімічному варіантах спорядження. Повідомлені медиками симптоми жертв удару в Гуті охоплювали запаморочення, ядуху, погіршення зору та судоми. Місія ООН зафіксувала, що 14% пацієнтів мали міоз (звуження зіниць). ОЗХЗ, з метою підтримки розслідування Місії ООН, у співпраці з "кількома партнерськими лабораторіями" зробила понад 300 аналізів[51]. Місія ООН дослідила траєкторії польоту окремих ракет під час удару по Гуті та вирахувала, що вони

[46] Joint Statement on Syria by Australia, Canada, France, Italy, Japan, South Korea, Saudi Arabia, Spain, Turkey, the UK and the USA, 6 Sep. 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/09/06/joint-statement-syria>.

[47] United Nations, Secretary-General's Office, 'Notes to correspondents on Syria', 31 July 2013, <http://www.un.org/sg/offthecuff/index.asp?nid=2908>.

[48] 'Syria allows UN weapons inspectors to visit sites of suspected chemical attacks', *Daily Telegraph*, 31 July 2013.

[49] United Nations, A/HRC/23/58 (посилання 20).

[50] United Nations, General Assembly and Security Council, Report of the United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic on the alleged use of chemical weapons in the Ghouta area of Damascus on 21 August 2013, A/67/997–S/2013/553, 16 Sep. 2013; United Nations, General Assembly and Security Council, United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic, Final Report, annex to A/68/663–S/2013/735, 13 Dec. 2013.

[51] OPCW, Conference of the States Parties, 18th session, Opening statement by the Director-General, C-18/DG.17, 2 Dec. 2013, para.76.

запущені з відстані близько 1 км[52]. 25-29 вересня Місія також вивчала повідомлення про застосування хімічної зброї в Ашрафії Сахная, Баххаріє, Джобарі, Хан-аль-Асалі, Саракібі та Шейх-Максуді. Зокрема, у військовому шпиталі Дамаска були проведені опитування постраждалих і забір зразків крові та ДНК.

Місія дійшла висновку про наявність "чітких і переконливих доказів" використання в Гуті хімічної зброї. В інших місцях результати Місії були наступними: в Хан-аль-Асалі – "зібрана надійна інформація, що підтверджує повідомлення"; у Джобарі – "зібрані свідчення, що підтверджують імовірне застосування"; в Саракібі та Ашрафії Сахная – "зібрані свідчення, що дозволяють припустити застосування"; в Баххаріє – "не можна підтвердити" заяви "через брак позитивних проб крові", в Шейх-Максуді – "не можна підтвердити" заяви "через брак додаткової інформації про інцидент"[53].

Після активних міжнародних переговорів і консультацій найбільш зацікавлених сторін в ООН, ОЗХЗ та інших організаціях були узгоджені умови приєднання Сирії до КЗХЗ. 12 вересня Сирія погодилася приєднатися до КЗХЗ, а 14 жовтня стала її учасницею[54]. Згідно з американо-російською рамковою угодою про порозуміння від 14 вересня, Сирія упродовж одного тижня мала надати повний перелік своєї хімічної зброї; до листопада 2013р. мало бути знищене обладнання для виробництва, змішування та наповнення хімічної зброї; до 30 червня 2014р. мали бути знищені матеріали та обладнання для сирійської хімічної зброї[55]. ОЗХЗ розглянула проект плану ліквідації сирійської хімічної зброї (розроблений після консультацій з членами Виконавчої ради та експертами Технічного секретаріату) та на основі рішення Виконавчої ради від 27 вересня й після консультацій з посадовцями ООН та інших організацій розробила режим його верифікації[56]. Він передбачав ліквідацію токсичних хімікатів на борту спеціально обладнаного судна в Середземному морі. Того ж дня РБ ООН ухвалила Резолюцію, що закликала країни-учасниці ООН "надати підтримку, в т.ч. персонал, технічний досвід, інформацію, техніку, фінансові та інші ресурси й допомогу"[57].

19 вересня та 4 жовтня Сирія надіслала до ОЗХЗ декларації про наявність іприту, прекурсорів зарину та *VX*. У декларації перелічено 41 об'єкт на 23 майданчиках: 18 об'єктів виробництва хімічної зброї, 12 сховищ хімічної зброї, вісім мобільних наповнювачів, три військові хімічні об'єкти, 1 000 тонн хімікатів I категорії (переважно прекурсорів), 290 тонн хімікатів II категорії,

[52] 'Interview of Åke Sellström by Gwyn Winfield in 'Modern warfare', *CBRNe World* (Feb. 2014), pp.11-12.

[53] United Nations, A/68/663–S/2013/735 (посилання 50), pp.19-21.

[54] OPCW, 'OPCW to review request from Syria', 13 Oct. 2013, <http://www.opcw.org/news/article/ opcw-to-review-request-from-syria/>; OPCW, 'Syria's accession to the Chemical Weapons Convention enters into force', 14 Oct. 2013, <http://www.opcw.org/news/article/syrias-accession-to-the-chemical-weapons-convention-enters-into-force/>.

[55] Russian–US Framework for Elimination of Syrian Chemical Weapons, 14 Sep. 2013, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/09/214247.htm>.

[56] OPCW, Executive Council, 'Destruction of Syrian chemical weapons', Decision, EC-M-33/DEC.1, 27 Sep. 2013.

[57] Резолюція РБ ООН №2118 від 27 вересня 2013р.

1 230 порожніх боєприпасів і два раніше не заявлені сирійським Урядом балони, можливо, наповнені бойовою хімічною речовиною. Були також надані схеми сховищ хімічної зброї[58].

Варто зазначити, що в сирійській декларації ОЗХЗ не було двох типів боєприпасів, досліджених у серпні міжнародними інспекторами в Гуті. Задекларована хімічна зброя, крім іприту, складалася з прекурсорів органофосфатних нервово-паралітичних речовин. У вересні Президент Б.Асад заявив в інтерв'ю американському телеканалу, що не дозволяв застосування хімічної зброї[59]. З цим погодилися представники німецької розвідки[60]. Висловлювалися також підозри – чи не були перші відео ймовірних жертв зняті ще до удару 21 серпня[61].

16 жовтня інспекційну Місію ООН офіційно реорганізували у Спільну місію ОЗХЗ-ООН з ліквідації сирійської програми хімічної зброї (*OPCW-UN Joint Mission for the Elimination of the Chemical Weapons Programme of Syria*) на чолі зі спеціальним координатором – голландською дипломаткою С.Кааг (*Sigrid Kaag*)[62]. Заходи інспектування та верифікації (яким заважала небезпека у країні) зосереджувалися на перевірці повноти й достовірності декларацій, на завершенні у 2013р. утилізації порожніх снарядів, контейнерів тощо, а також на забезпеченні транспортування токсичних хімікатів на борт судна з гідролізною установкою в Середземному морі. Данія і Норвегія погодилися вивезти токсичні хімікати із сирійського порту Латакія, а США надали судно, оснащене гідролізною установкою для ліквідації хімічної зброї[63]. Продукти гідролізу хімічних речовин (гідролізати) будуть використані в мирних цілях приватними компаніями, що виграли відкриті тендери ОЗХЗ.

Вивезення із Сирії хімікатів, що підлягали першочерговому знищенню, розпочалося 7 січня 2014р.[64]

[58] OPCW, Executive Council, 'Progress in the elimination of the Syrian chemical weapons programme', Note by the Director-General, EC-M-34/DG.1, 25 Oct. 2013. Докладніше про сирійські запаси та інфраструктуру можна дізнатися з відкритих тендерів ОЗХЗ для виявлення зацікавленості приватних компаній в ліквідації токсичних хімікатів. Див., наприклад: OPCW, 'OPCW awards contracts to two companies for destruction of Syrian chemicals and effluents', 14 Feb. 2014, <http://www.opcw.org/news/article/opcw-awards-contracts-to-two-companies-for-destruction-of-syrian-chemicals-and-effluents/>.

[59] Interview with Bashar al-Assad, President of Syria, *Charlie Rose Show*, PBS, 9 Sep. 2013, <http://www.charlierose.com/watch/60263639>. Текст див.: Syria Arab News Agency (SANA), 'President al-Assad's interview with American CBS news', 10 Sep. 2013, <http://sana.sy/eng/21/2013/09/10/501729. htm>. Див. також: Rushe, D., 'Assad chemical weapons interview is just latest scoop for Charlie Rose', *The Guardian*, 8 Sep. 2013.

[60] Tisdall, S. and Le Blond, J., 'Assad did not order Syria chemical weapons attack, says German press', *The Guardian*, 9 Sep. 2013.

[61] Докладну критику таких відео див.: Brown Moses Blog, <http://brown-moses.blogspot.com/>.

[62] OPCW-UN Joint Mission for the Elimination of the Chemical Weapons Programme of the Syrian Arab Republic, 'UN Secretary-General, OPCW chief appoint Sigrid Kaag Special Coordinator', Press release, 16 Oct. 2013, <http://opcw.unmissions.org/CommunicationsCentre/Newsroom/PressReleasesandBulletins/tabid/193/ctl/Details/mid/635/ItemID/157/Default.aspx>.

[63] US Department of Defense, 'With encouragement from Hagel, Cape Ray leaves for Syria mission', American Forces Press, 28 Jan. 2014, <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=121548>.

[64] OPCW, 'Director-General: removal of priority chemicals in Syria marks "important new phase" in work of joint mission', 8 Jan. 2014, <http://www.opcw.org/news/article/director-general-removal-of-priority-chemicals-in-syria-marks-important-new-phase-in-work-of/>.

Судові справи у США

Перша з двох американських справ стосувалася реалізації міжнародної заборони хімічної зброї, друга справа стосувалася біологічної зброї.

У першій справі, Бонд проти США, Верховний суд США розглянув і повернув суду нижчої інстанції питання, чи можна вважати, що ст.229 Розділу 18 Кримінального кодексу США, яка запроваджує до американського законодавства Акт імплементації Конвенції про заборону хімічної зброї (*Chemical Weapons Convention Implementation Act*) 1998р., не поширюється на "звичайні справи про отруєння"[65]. У 2006р. Керол Е.Бонд (*Carol Anne Bond*) невдало намагалась отруїти Мірлінду Гейнес (*Myrlinda Haynes*), колишню подругу та коханку її чоловіка, нанісши суміш 10-хлорфеноксімиш'яку та біхромату калію на предмети, яких торкалася Гейнес (у т.ч. поштову скриньку, дверну ручку та ручку дверцят машини). Ключове засадниче юридичне питання в американських судах – чи не похитнеться право виконавчої влади укладати та виконувати договори, якщо такі випадки непідсудні згідно з Актом імплементації Конвенції про заборону хімічної зброї[66].

Друга справа бере початок у квітні, коли три листи з протеїновим рицином були надіслані Президенту США Б.Обамі, сенатору Р.Уікеру (*Roger Wicker*) і судді з Міссісіпі С.Холланд (*Sadie Holland*). 17 квітня Федеральне бюро розслідувань (ФБР) заарештувало Пола К.Куртіса (*Paul Kevin Curtis*) в його домі в Коринфі (штат Міссісіпі)[67]. Але пізніше його звільнили й заарештували іншу людину, Е.Датшка (*Everett Dutschke*). Вони мали давню неприязнь, і як пізніше з'ясувалося, Датшк хотів підставити Куртіса. У грудні 2012р. Датшк замовив в Інтернет-магазині *eBay* 50 касторових бобів. Він також мав кавомолку та інформацію про одержання рицину на своєму комп'ютері. Американська влада звинуватила Датшка у спробі використання біологічної зброї згідно зі ст.175(а) Розділу 18 Кримінального кодексу США, де йдеться:

Той, хто свідомо розробляє, виробляє, запасає, передає, одержує, зберігає або має будь-яку біологічну речовину, токсин чи систему доставки для використання в якості зброї, або свідомо допомагає іноземній державі чи будь-якій організації робити це, або намагається, погрожує чи замислює

[65] *Code of Laws of the United States of America*, Title 18, *Crimes and Criminal Procedures* (US Government Printing Office: Washington, DC, 2012), Chapter 11B 'Chemical weapons', sections 229-229F; та Chemical Weapons Convention Implementation Act of 1998, Division I of US Public Law no. 105-277, signed into law 21 Oct. 1998, <http://www.cwc.gov/cwc_authority_legislation.html>.

[66] Юридичні висновки (за і проти) застосування Акта імплементації Конвенції про заборону хімічної зброї див. у Bond, C. A. and Clement, P. D., 'Can the US Government use the Chemical Weapons Convention to prosecute routine domestic crimes?, Cons', *Supreme Court Debates*, *a Pro & Con Monthly*, vol. 16, no. 9 (Dec. 2013), pp. 23-43; та Verrilli, D. B., 'Can the US Government use the Chemical Weapons Convention to prosecute routine domestic crimes?, Pros', *Supreme Court Debates*, *a Pro & Con Monthly*, vol. 16, no. 9 (Dec. 2013), pp. 13-22.

[67] US Federal Bureau of Investigation, 'Arrest made in suspicious letters investigation', Press release, 17 Apr. 2013, <http://www.fbi.gov/jackson/press-releases/2013/arrest-made-in-suspicious-letters-investigation-1>.

робити це, підлягає накладанню штрафу згідно з цією статтею, або ув'язненню довічно чи на певну кількість років, або до нього застосовується обидва види покарання. Екстериторіальна федеральна юрисдикція поширюється на злочин, передбачений цією статтею, скоєний громадянином США або проти громадянина США[68].

Залишається неясним, чи буде американська влада в майбутньому переслідувати за політично немотивовані вбивства, використовуючи нормативні акти, що впроваджують міжнародні зобов'язання стосовно хімічної і біологічної зброї. Хоча ці справи є суто американськими, потенційно вони можуть впливати на розуміння та реалізацію заборони такої зброї в інших країнах.

[68] US District Court, Northern District of Mississippi, 'In re: United States' criminal complaint and application for an arrest warrant for James Everett Dutschke, affidavit in support of criminal complaint', Case 3:13-mj-00020-SAA, doc. no. 1-1, filed 26 Apr. 2013; та *Code of Laws of the United States of America*, Title 18 (посилання 65), Chapter 10 'Biological weapons', Section 175, p.40.

II. Контроль хімічної зброї і роззброєння

ДЖОН ХАРТ

У 2013р. ряд факторів сприяв підвищенню важливості ОЗХЗ. Зокрема, заяви про застосування хімічної зброї у Сирії і нездатність Сирії та РБ ООН погодити мандат Місії ООН з розслідування повідомлень про застосування хімічної зброї в Сирії (*UN Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in Syria*, див. підрозділ I) збільшили політичну вагу та міжнародну увагу до Третьої оглядової конференції КЗХЗ у квітні 2013р. і Вісімнадцятої конференції країн-учасниць у грудні. На Оглядовій конференції був присутній Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун – це перші відвідини Генеральним секретарем зустрічі країн-учасниць КЗХЗ. Він заявив: "Усі серйозні заяви мають бути розглянуті без затримки, без умов і без винятків"[1]. Візит Генерального секретаря засвідчив підтримку і сприяв консультаціям з питань методів верифікації інспекційної місії ООН і її механізмів "зворотної" підтримки (коли люди на місцях можуть звернутися до національних експертів та організацій з проханням про консультації та іншу підтримку), – яка значною мірою надавалася через ОЗХЗ. Нарешті, у грудні ОЗХЗ присудили Нобелівську премію миру за 2013р. – "за її визначні зусилля з ліквідації хімічної зброї"[2].

Станом на 31 грудня 2013р., учасницями Конвенції 1993р. про заборону хімічної зброї були 190 держав; дві держави підписали, але не ратифікували її; чотири – не підписали та не ратифікували Конвенцію[3]. Дві держави приєдналися до Конвенції у 2013р.: Сомалі та, з огляду на громадянську війну та підозри в застосуванні хімічної зброї, Сирія[4].

Головні події

Третя оглядова конференція

Третя оглядова конференція 8-19 квітня структуровано та системно розглянула діяльність у рамках Конвенції та ОЗХЗ, але не прийняла будь-яких рішень. З метою надання учасникам допомоги у визначенні пріоритетів і підготовці рішення Оглядової конференції Технічний секретаріат ОЗХЗ (*OPCW Technical Secretariat*) видав перелік подій, що вимагають реагування[5].

[1] United Nations, 'Secretary-General's remarks to the Third Review Conference of the States Parties to the Chemical Weapons Convention', Press release, 8 Apr. 2013, <http://www.un.org/sg/statements/index.asp?nid=6722>.

[2] OPCW, 'Statement by the OPCW Director-General on the 2013 Nobel Prize for Peace', Press release, 11 Oct. 2013, <http://www.opcw.org/news/article/statement-by-the-opcw-director-general-on-the-2013-nobel-prize-for-peace-1/>.

[3] Ізраїль і М'янма підписали, але не ратифікували КЗХЗ. Чотири країни-члени ООН, що не підписали та не ратифікували Конвенцію: Ангола, Єгипет, Південний Судан і Північна Корея.

Стислий опис та інші деталі КЗХЗ див. у підрозділі I додатка A цього видання. Документи КЗХЗ див. на сайті ОЗХЗ, <http://www.opcw.org/documents-reports/>.

[4] OPCW, 'Somalia joins the Chemical Weapons Convention', Press release, 31 May 2013, <http://www.opcw.org/news/article/somalia-joins-the-chemical-weapons-convention/>.

[5] OPCW, Executive Council, 'Matrix of actionable items identified at the Third Review Conference', Note by the Technical Secretariat, EC-73/S/2, 4 June 2013.

Підсумковий документ Оглядової конференції визначає рамки заходів, що належать до компетенції ОЗХЗ, і баланс між ними, надає інформацію для майбутніх консультацій з питань стратегічних напрямів режиму Конвенції та акцентує увагу на політичних зобов'язаннях сторін з підтримки режиму[6]. Водночас, Оглядова конференція не змінила стратегію імплементації Конвенції[7]. Для досягнення учасниками ширшого консенсусу з питань майбутнього вигляду режиму – після фактичної ліквідації всієї хімічної зброї – потрібно більше концептуальних дискусій і неформального порозуміння сторін[8].

У грудні Вісімнадцята конференція країн-учасниць консенсусом перепризначила на посаду Генерального директора ОЗХЗ на другий (і останній) чотирирічний термін представника Туреччини А.Узюмджю (*Ahmet Üzümcü*)[9].

Науково-консультативна рада

Науково-консультативна рада (НКР, *Scientific Advisory Board*, *SAB*) ОЗХЗ виконує важливу роль у визначенні місця науково-технічного розвитку в забезпеченні дієздатності та адекватності режиму верифікації КЗХЗ.

У 2013р. продовжувала роботу тимчасова хіміко-біологічна робоча група НКР, у т.ч. у формі неофіційних зустрічей і консультацій з органами Конвенції 1972р. про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (КБТЗ)[10]. За оцінкою робочої групи, до 2020р. в 10% виробництва хімічної продукції застосовуватимуться біологічно опосередковані процеси[11]. Це означає, що регулярні декларації та інспекції КЗХЗ можуть нарешті охопити деякі прикладні та фундаментальні біологічні дослідження. Для цього учасникам КЗХЗ доведеться, можливо, змінити загальну прихильність до обмеження вартості, масштабів і рівня втручання звичайного режиму верифікації дотримання вимог Конвенції. Ця дискусія стосується давнього питання імплементації КЗХЗ – чи мають положення Конвенції з питань "виробництва шляхом синтезу" охоплювати біологічні та біологічно опосередковані процеси (наприклад, із застосуванням ферментів як каталізаторів)[12].

[6] OPCW, 3rd Review Conference, 'Report of the Third Special Session of the Conference of the States Parties to review the operation of the Chemical Weapons Convention', RC-3/3, 19 Apr. 2013.

[7] Про дилеми Оглядової конференції див.: Daoudi, M. et al., *The Future of the Chemical Weapons Convention: Policy and Planning Aspects*, SIPRI Policy Paper no.35 (SIPRI: Stockholm, Apr. 2013).

[8] Daoudi et al. (посилання 7), p.32.

[9] OPCW, Conference of the States Parties, 18th Session, 'Renewal of the appointment of the Director-General', Decision, C-18/DEC.9, 4 Dec. 2013.

[10] Дві інші тимчасові робочі групи НКР займалися навчанням, інформуванням і верифікацією. Стислий опис та інші деталі КБТЗ див. у підрозділі I додатка A цього видання. Див. також підрозділ III цього розділу.

[11] OPCW, Scientific Advisory Board, Report of the third meeting of the temporary working group on the convergence of chemistry and biology, SAB-20/WP.3, 11 Apr. 2013, p.6.

[12] Див. ОЗХЗ (посилання 3), Verification Annex, Part IX.

Робоча група також дійшла висновку, що можливість застосування біотехнологій для виробництва токсичних хімікатів, перелічених у Списку 1 і Списку 2 Додатка до КЗХЗ стосовно хімічних речовин, залишається обмеженою[13].

Зміни в географічній структурі

Як і в будь-якій організації, утвореній за моделлю ООН, учасники КЗХЗ зазвичай консультуються та узгоджують позиції у рамках п'яти регіональних груп: Африка, Азія, Західна, Східна Європа, Латинська Америка та Карибський басейн, – та у групі Інші держави. Пакистан від імені Азійської групи зажадав змінити географічний поділ, що сталося вперше в історії КЗХЗ і було дуже нетиповим для організації, утвореної за моделлю ООН[14]. Виконавча рада ОЗХЗ не домоглася згоди з цього питання[15].

Сторони також неофіційно вимагали пояснити, яким чином переговірники КЗХЗ визначали регіональні групи на Конференції з роззброєння. Зокрема, окремі незахідні країни бажали скоротити або ліквідувати Східноєвропейську групу і збільшити представництво Азійської групи. Склад цих груп нагадує про два блоки часів холодної війни, які зіграли важливу роль у розробці та узгодженні Конвенції, але вже не відбивають політичну орієнтацію багатьох Східноєвропейських країн.

Позиції багатьох делегацій в КЗХЗ після набуття нею чинності полягають у тому, що цю угоду треба розглядати саму по собі, а не в контексті намірів переговірників[16]. Внісши зміни, зокрема, до Центральної аналітичної бази даних (*Central Analytical Database*, *OCAD*) ОЗХЗ, учасники виступили проти зміни Додатка стосовно хімічних речовин, а також порядку ухвалення рішень більшістю голосів у випадках, коли питання є "несуттєвим" (тобто адміністративним чи процедурним). Прохання змінити географічну структуру відбиває також ширші міжнародні зміни в економічному та політичному впливах.

[13] Mogl, S., 'OPCW SAB TWG: convergence in chemistry and biology, end of mandate report', Presentation to BTWC Meeting of States Parties, Geneva, 10 Dec. 2013, slide 5, <http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/F1E3C6301EB76635C1257C3D005FC261/$file/BWC_MSP_2013-Presentation-131210-OPCW_SAB_TWG_Convergence.pdf>. Додаток до КЗХЗ стосовно хімічних речовин (посилання 3) складається з трьох списків. Речовини зі Списку 1 – це хімікати та прекурсори, що, як вважається, мають обмежене мирне застосування. Речовини зі Списків 2 і 3 мають ширше мирне, в т.ч. комерційне, застосування.

[14] Прохання (з поясненням) внести це питання до порядку денного Виконавчої ради див.: OPCW, Executive Council, 'Request for the inclusion of an item in the provisional agenda for the seventy-first session of the Executive Council, 19-22 February 2013', Note by the Director-General, EC-71/Rev.1/Add.1, 8 Feb. 2013.

[15] OPCW, Executive Council, Report of the 71st session, EC-71/3, 21 Feb. 2013, para.2.1. Питання порядку денного мало назву "Доцільність представництва регіональних груп у Виконавчій раді".

[16] Історію переговорів див.: Krutzsch, W., Myjer, E. and Trapp, R. (eds), *The Chemical Weapons Convention: A Commentary* (Oxford University Press: Oxford, 2014). Див. також: Kenyon, I.R. and Feakes, D. (eds), *The Creation of the Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons: A Case Study in the Birth of an Intergovernmental Organisation* (T. M. C. Asser Press: The Hague, 2007).

Інші події

У 2013р. ОЗХЗ взяла участь у 26 навчаннях з розбудови спроможностей у сфері допомоги та захисту[17]. Станом на червень 2013р., з моменту відкриття у грудні 2007р. банку даних допомоги та захисту ОЗХЗ зареєстровано 1 644 звернення до нього, в т.ч. 349 – з 22 травня 2012р. по 31 травня 2013р.[18]

У довіднику Технічного секретаріату ОЗХЗ наведено відмінності між деклараціями держав-учасниць згідно зі Статтею VI КЗХЗ та результатами інспекцій хімічних виробництв. Вони класифікуються переважно як (*а*) відмінності між кількістю заводів з виробництва конкретних органічних хімікатів, заявленою учасником і виявленою на місці, (*б*) відмінності між кодами груп продуктів, заявленими учасником і виявленими на місці (тобто наявність хоча б однієї невідповідності підкодів груп продуктів), (*в*) випадки, коли група інспекторів ОЗХЗ пропонувала використати або змінити підкоди груп продуктів, (*г*) виявлені на місці відмінності між асортиментом продукції, заявленим учасником та виявленим на місці, (*д*) відмінності між заявленими назвою, власником та адресою заводу і виявленими на місці[19].

Ліквідація хімічної зброї

Станом на 31 грудня 2013р., було знищено 58 528 т хімічної зброї I категорії (81% загальних 72 532 т, задекларованих учасниками КЗХЗ)[20]. На ту ж дату 14 країн задекларували 96 колишніх хімічних військових об'єктів, 43 з яких було знищено, а 22 – конвертовано в цивільні[21]. Декларації про запаси хімічної зброї надіслали до ОЗХЗ вісім держав: Албанія, Індія, Ірак, Лівія, Південна Корея, Сирія, Росія і США. Албанія, Індія і Південна Корея вже знищили свої запаси.

Ірак у 2009р. задекларував наявність хімічної зброї у двох бункерах, залишених попереднім режимом С.Хусейна (*Saddam Hussein*)[22]. Держава надала ОЗХЗ додаткову інформацію про об'єкт, пов'язаний з хімічною зброєю, з метою сприяння плануванню його знищення, але у 2013р. заходів зі знищення не вживалося[23].

Лівія, станом на 31 жовтня, знищила 22,3 т (85%) своєї хімічної зброї I категорії і 555,7 т (40%) хімічної зброї II категорії[24]. У травні 2013р. Лівія

[17] OPCW, Conference of the States Parties, 18th session, Opening statement by the Director-General, C-18/DG.17, 2 Dec. 2013, para.108.

[18] OPCW, Executive Council, 'The content of the assistance-and-protection data bank and its use', Note by the Technical Secretariat, EC-73/S/3, 10 June 2013, para.12.

[19] OPCW, Technical Secretariat, 'Refinements in the conduct of inspections to improve the consistency, effectiveness, and efficiency of the Article VI verification regime', Note by the Technical Secretariat, S/1066/2013, 11 Feb. 2013, p.8.

[20] Визначення категорій хімічної зброї, що частково грунтується на належності до списків (див. посилання 13), наведено в КЗХЗ (посилання 3), Верифікаційний додаток, частина IV(A), параграф 16.

[21] OPCW, 'Demilitarisation', <http://www.opcw.org/our-work/demilitarisation/>.

[22] Докладніше див. попередні видання *Щорічника СІПРІ*.

[23] OPCW, C-18/DG.17 (посилання 17), para.31.

[24] OPCW, C-18/DG.17 (посилання 17), para.28.

завершила ліквідацію нефасованого іприту на об'єкті Рувага[25]. Через неповне початкове декларування Лівією хімічної зброї Технічний секретаріат ОЗХЗ оприлюднив процедури поводження з раніше не задекларованими речовинами зі Списку 1[26]. Лівійська хімічна зброя I категорії мала бути ліквідована до кінця 2013р.; це було зроблено в січні 2014р.[27] Ліквідація хімічної зброї II категорії має завершитися до грудня 2016р.[28]

Росія, станом на 31 жовтня, знищила 30 795 т (77%) своєї хімічної зброї I категорії[29]. У 2013р. працювали п'ять заводів зі знищення хімічної зброї – в Кізнері, Леонідівці, Марадиковському, Почепі та Щучьєму. Завод зі знищення хімічної зброї в Кізнері запрацював 19 грудня[30]. Росія підтвердила, що планує завершити ліквідацію запасів хімічної зброї до грудня 2015р.[31] За офіційними оцінками, завершена у 2013р. програма Спільного зменшення загроз (СЗЗ) допомогла знищити в Албанії і Росії загалом 4 018,6 т хімічної зброї[32].

США, станом на 31 жовтня, знищили 24 924 т (90%) своєї хімічної зброї I категорії. Решта американських запасів розташовані у Блю Грасс (штат Кентуккі) та Пуебло (штат Колорадо), де зберігається відповідно 1,7% і 8,5% колишніх загальних запасів[33]. Ліквідація в Пуебло має розпочатись у грудні 2015р., а у Блю Грасс – у квітні 2020р.[34] США планують завершити знищення запасів хімічної зброї до вересня 2023р.[35]

Станом на 31 грудня 2013р., всі заявлені об'єкти з виробництва хімічної зброї в Сирії були ліквідовані, задекларовані запаси хімічної зброї вивезені з країни для знищення, яке має завершитися до 30 червня 2014р. (див. підрозділ I).

[25] OPCW, 'Libya completes destruction of its bulk sulfur mustard stockpile', Press release, 6 May 2013, <http://www.opcw.org/news/article/libya-completes-destruction-of-its-bulk-sulfur-mustard-stockpile/>.

[26] OPCW, Executive Council, 'Technical Secretariat's procedure for handling cases of previously undeclared Schedule 1 facilities and activities', Note by the Director-General, EC-72/DG.6, 24 Apr. 2013. Про обставини неповного декларування Лівією хімічної зброї див.: Hart, J., 'Chemical weapon arms control and disarmament', *SIPRI Yearbook 2013*, p.373.

[27] Лівія завершила ліквідацію хімічної зброї 26 січня 2014р. Див.: OPCW, 'Libya completes destruction of its category 1 chemical weapons', Press release, 4 Feb. 2014, <http://www.opcw.org/news/article/libya-completes-destruction-of-its-category-1-chemical-weapons/>.

[28] OPCW, C-18/DG.17 (посилання 17), para.30.

[29] OPCW, C-18/DG.17 (посилання 17), para.25. Росія вже знищила всю свою хімічну зброю II і III категорій.

[30] OPCW, 'New chemical weapons destruction facility opens at Kizner in the Russian Federation', 20 Dec. 2013, <http://www.opcw.org/news/article/new-chemical-weapons-destruction-facility-opens-at-kizner-in-the-russian-federation/>.

[31] OPCW, Conference of the States Parties, 18th session, 'Report of the Executive Council on the performance of its activities in the period from 16 July 2012 to 19 July 2013', C-18/2, 9 Oct. 2013, para.2.10 (b).

[32] Blanton, T., Savranskaya, S. and Melyakova, A. (eds), 'Nunn-Lugar revisited', National Security Archive Electronic Briefing Book no. 447, George Washington University, 22 Nov. 2013, <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB447/>, 'Nunn-Lugar CTR scorecard'. Про завершення програми СЗЗ див. підрозділ IV цього розділу та підрозділ III розділу 7 цього видання.

[33] Hopkins, A.T., 'United States chemical demilitarization program', Presentation by Principal Deputy (Acting) to the Assistant Secretary of Defense for Nuclear, Chemical, and Biological Defense Programs at the 18th Conference of the States Parties, The Hague, Dec. 2013, slide 2.

[34] OPCW, C-18/DG.17 (посилання 17), para.21.

[35] OPCW, C-18/DG.17 (посилання 17), para.20.

Застаріла, покинута та затоплена в морі хімічна зброя

З моменту набуття чинності КЗХЗ і до 31 грудня 2013р. чотири країни задекларували наявність на своїй території покинутої хімічної зброї (ПХЗ), 15 країн задекларували застарілу хімічну зброю (ЗХЗ)[36]. У 2013р. ОЗХЗ здійснила шість інспекцій об'єктів ЗХЗ у п'яти країнах[37].

У 1991р. розпочалися китайсько-японські пошуки хімічної зброї, залишеної Японією в Китаї під час Другої світової війни, а розкопки та утилізація були започатковані у 2000р. З 1991р. виконано понад 110 заходів у 50 місцях. Стаціонарний завод зі знищення хімічної зброї в Харбалінгу (провінція Дзілін) працює з грудня 2012р.[38] Використовувалися два мобільні заводи – по одному на півдні та півночі. Завод на півдні завершив знищення хімічної зброї у Наньцзінгу (провінція Цзянсу), наразі працює у Вухані (провінція Хубей), а потім буде переміщений до Гуанчжоу (провінція Гуандонг). Завод на півночі наразі працює в Шицзяжуангу (провінція Хебей), а потім буде переміщений до Харбіну (провінція Хейлонгцзянг). Знайдену ПХЗ перевозять або до стаціонарного заводу зі знищення хімічної зброї, або до одного з двох мобільних заводів; у Шицзяжуангу планується знищити 1 700 одиниць ПХЗ. Станом на травень 2013р., Китай задекларував 49 682 одиниць ПХЗ (враховуючи знищені)[39]. Діяльність зі знешкодження боєприпасів продовжуватиметься шляхом розкопок у різних відомих і ще не відомих місцях.

Спеціальна робоча група *MUNI* Комісії із захисту екосистеми Балтійського моря (*Baltic Marine Environment Protection Commission*, т.зв. Гельсінська комісія, *Helcom*) видала у грудні останню на той час доповідь. Ця доповідь доповнює попередній великий звіт *Helcom* 1994р. про затоплену в Балтійському морі хімічну зброю, в якому рекомендувалося не знешкоджувати хімічні боєприпаси. Нова доповідь рекомендує сторонам, разом з іншими заходами, "передавати накопичені в рамках виконання чинних міжнародно-правових інструментів процедури та досвід планового знешкодження [хімічних боєприпасів]", а також "розгортати групи реагування та, за їх порадою, розглядати переміщення [хімічних боєприпасів] як прийнятний надзвичайний захід"[40]. Знешкоджувальні роботи мають бути прив'язаними до місця, технічно доцільними та здійсненними. Їх проведення дозволяється під керівництвом робочої групи *Helcom SUBMERGED*, утвореної у 2013р. в рамках існуючої групи *Helcom RESPONSE*.

[36] OPCW (посилання 21).

[37] Ці країни: Бельгія, Велика Британія, Канада, Нідерланди та Німеччина. Див.: OPCW, C-18/DG.17 (посилання 17), para.51.

[38] OPCW, Conference of the States Parties, 18th session, 'Japan: abandoned chemical weapons in China: progress in 2013', Poster session, The Hague, 2-5 Dec. 2013.

[39] OPCW, Executive Council, 'Japan: report on the current status of the ACW projects in China in accordance with the Executive Council decision (EC-67/DEC.6) (reporting period: 1 April-31 May 2013)', EC-73/NAT.2, 14 June 2013, para.3.1 (b) (iii), para.3.3 (b).

[40] Knobloch, T. et al., *Chemical Munitions Dumped in the Baltic Sea*, Report of the ad hoc Expert Group to Update and Review the Existing Information on Dumped Chemical Munitions in the Baltic Sea (Helcom MUNI), Baltic Sea Environment Proceedings no.142 (Baltic Marine Environment Protection Commission: Helsinki, 2013), p.8.

Генеральна асамблея ООН без голосування схвалила Резолюцію стосовно спільних заходів з оцінки та інформування про екологічні наслідки затоплених у морі залишків хімічної зброї[41]. Резолюція запрошує держави-учасниці ООН надати допомогу та поділитися досвідом у створенні спроможностей з оцінки, відстеження і збору інформації, а також покращити спроможності із запобігання ризикам і реагування на них. Резолюція також пропонує Генеральному секретарю ООН провести консультації з державами-учасницями зі створення в системі ООН на "найкращій інституційній основі" бази даних, яка б "містила актуальну добровільно надану інформацію" про розташування місць захоронення, тип, кількість і наскільки, можливо стан хімічних боєприпасів, а також про їх "зафіксований" вплив на довкілля.

Останній за часом розгляд в ООН питань затопленої хімічної зброї здійснювався спочатку в рамках Першого комітету з роззброєння та міжнародної безпеки (*Disarmament and International Security Committee*) понад три роки тому, але згодом його передали Другому, економічно-фінансовому, комітету (*Economic and Financial Committee*), підкреслюючи, що це є скоріше питанням екології, а не міжнародного миру та безпеки. Це було зроблено з метою деполітизації дискусій, які мали б завершитись юридичними зобов'язаннями стосовно затопленої хімічної зброї. Це також відповідає точці зору, що хімічну зброю слід розглядати як екологічну загрозу. Формулювання Резолюції відбивають небажання окремих держав-учасниць інституціалізувати процес, що зобов'яже їх знешкоджувати затоплену хімічну зброю (чи в більш широкому контексті – затоплені звичайні боєприпаси) та ліквідовувати наслідки. Це означало б, зокрема, фінансові зобов'язання невизначеного масштабу і тривалості, а також зумовило б проблемні питання юридичної відповідальності.

Компанії продовжують розробляти та випробовувати технології виявлення, знешкодження затоплених боєприпасів (у т.ч. хімічних) і ліквідації наслідків[42]. Започаткована у 2014р. утилізація прекурсорів сирійської хімічної зброї та іприту на борту судна в Середземному морі надає такий досвід та – за умов технічної реалізовності, наявності політичної волі та ресурсів – підвищує ступінь політичної прийнятності системного здійснення в майбутньому таких робіт.

[41] UN General Assembly Resolution 68/208, 20 Dec. 2013.

[42] International Dialogue on Underwater Munitions, <http://underwatermunitions.org/>; Chemical Munitions Search & Assessment (CHEMSEA), <http://www.chemsea.eu/>.

III. Контроль над біологічною зброєю і роззброєння

ДЖОН ХАРТ

У сфері контролю над біологічною зброєю головними заходами у 2013р. були зустрічі експертів (12-16 серпня) та учасників (9-13 грудня) Третього міжсесійного процесу Конвенції 1972р. про біологічну та токсинну зброю (КБТЗ)[1]. Трьома постійними питаннями порядку денного зустрічей були: (*а*) співробітництво та допомога, (*б*) науково-технічний огляд, (*в*) покращення імплементації на національному рівні[2]. У 2013р. обговорювалися шляхи забезпечення ширшої участі в юридично незобов'язуючих заходах зміцнення довіри (ЗЗД, *confidence-building measures*, *CBMs*) – тема, що порушується кожні два роки. На обох зустрічах кілька учасників запропонували документи під рубрикою "Треба поговорити про дотримання"[3]. Це призвело до дискусій і консультацій про розуміння "дотримання" в контексті КБТЗ (процедурне, структурне та в сенсі конкретних питань дотримання Конвенції). Як і попередніми роками, міжсесійні зустрічі стосувалися переважно обміну думками та базовими матеріалами – за підтримки Відділу підтримки імплементації (*Implementation Support Unit*, *ISU*) у складі трьох осіб. Слід зауважити, що наразі учасники можуть приймати юридично зобов'язуючі рішення лише на п'ятирічних оглядових конференціях – наступна запланована на 2016р.[4]

У 2013р. до КБТЗ приєдналися чотири держави: Гайана, Камерун, Малаві та Науру. Ще 10 держав підписали, але не ратифікували Конвенцію, 16 – не підписали і не ратифікували її[5].

Заходи довіри

На серпневій зустрічі експерти обмірковували, чи слід політично обов'язкові ЗЗД з обміну інформацією вважати примусовими (тобто "юридично обов'язковими", а не "добровільними"). На думку Великої Британії, дотримання КБТЗ має означати, зокрема, щорічне подання інформації з "додатковими розсекреченими деталями будь-яких минулих наступальних та

[1] Стислий опис та інші деталі КБТЗ див. у підрозділі I додатка A цього видання. Документи КБТЗ див. на сайті <http://www.unog.ch/bwc>. Щоденні підсумки зустрічей див.: Bio-Weapons Prevention Project (BWPP), 'Daily reports from BWC meetings', <http://bwpp.org/reports.html>.

[2] Seventh BTWC Review Conference, Final document, BWC/CONF.VII/7, 13 Jan. 2012, para.8.

[3] BTWC, Meeting of the States Parties, 'Australia: BWC compliance–a conceptual discussion: preliminary views by Australia', BWC/MSP/2013/MX/WP.2, 29 July 2013.

[4] Про Відділ підтримки імплементації КБТЗ та офіційні документи зустрічей див.: United Nations Office at Geneva (UNOG), 'Disarmament: Implementation Support Unit', <http://www.unog.ch/ bwc/isu/>. Міжсесійні зустрічі могли приймати рішення чи розробляти юридично зобов'язуючі документи з дозволу Оглядової конференції.

[5] Держави, що підписали, але не ратифікували КБТЗ: Єгипет, Гаїті, Кот-д'Івуар, Ліберія, М'янма, Непал, Сомалі, Сирія, Танзанія, Центральноафриканська Республіка. Держави-члени ООН, які не підписали та не ратифікували Конвенцію: Ангола, Андорра, Коморські Острови, Гвінея, Джібуті, Ерітрея, Ізраїль, Кірібаті, Маврітанія, Мікронезія, Намібія, Ніуе, Самоа, Південний Судан, Тувалу, Чад. Повний перелік учасників див. у підрозділі I додатка A цього видання.

оборонних програм [біологічних бойових засобів]"[6]. ПАР вважає, що річна декларація ЗЗД має "обмежену користь, як на національному рівні, так і для розбудови довіри між країнами-учасницями"[7]. Швейцарія запропонувала змінити нинішні ЗЗД таким чином, щоб вони більшою мірою зосереджувалися на покращенні процесу оцінки дотримання[8]. Японія запропонувала розглядати дотримання як (*а*) регуляторно-правові заходи, спрямовані винятково на підтримку та імплементацію положень КБТЗ про заборону біологічних бойових засобів (як це визначено у Статті I), (*б*) всеохопний експортний контроль на національному рівні, (*в*) належні заходи біозахисту та біобезпеки, (*г*) створення і впровадження ефективної системи для досягнення цих цілей. Вона також підтримала "взаємоузгоджені візити до проблемних об'єктів" і підкреслила важливість підтримки механізму Генерального секретаря ООН з розслідування повідомлень про застосування хімічної чи біологічної зброї[9]. У 2013р. здійснено 65 ЗЗД – дещо менше, ніж у 2012р. (69)[10].

Обговорюючи ЗЗД, сторони намагались уникати терміну "верифікація", в т.ч. через те, що окремі держави і спостерігачі вважають надійне підтвердження дотримання КБТЗ загалом технічно недосяжним у рамках багатостороннього контролю над біологічною зброєю. На робочому рівні багато делегацій утрималися від вживання цього слова, оскільки делегація США, зокрема, не підтримує текст із цим терміном.

Заходи співробітництва та допомоги

На зустрічі експертів відбувся також обмін досвідом і думками про заходи співробітництва та допомоги, які певною мірою можуть підпадати під положення Статті X КБТЗ (про економічне співробітництво та розвиток)[11].

Група Руху неприєднання (*Group of the Non-aligned Movement*) та група інших держав-учасниць зауважили, що повне впровадження бази даних *ISU*, створеної рішенням Сьомої оглядової конференції 2011р. з метою спрощення співробітництва та допомоги (в т.ч. шляхом систематизації і порівняння пропозицій і запитів сторін), ще попереду[12].

[6] BTWC, Meeting of the States Parties, 'United Kingdom: We need to talk about compliance, a response to BWC/MSP/2012/WP.11', BWC/MSP/2013/MX/WP.1, 2 July 2013, para.11(c). У робочому документі роз'яснюються моменти, порушені у спільному робочому документі Австралії, Канади, Нової Зеландії, Швейцарії та Японії від 2012р. із закликом розпочати концептуальне обговорення змісту дотримання КБТЗ.

[7] BTWC, Meeting of the States Parties, 'South Africa: implementation of the BTWC in South Africa', BWC/MSP/2013/MX/WP.10, 7 Aug. 2013, para.17.

[8] BTWC, Meeting of the States Parties, 'Switzerland: confidence-building measures, enabling fuller participation', BWC/MSP/2013/MX/WP.13, 9 Aug. 2013.

[9] BTWC, Meeting of the States Parties, 'Japan: preliminary views on the paper entitled "We needto talk about compliance"', BWC/MSP/2013/MX/WP.18, 13 Aug. 2013, para.5, paras 3-4.

[10] United Nations Office at Geneva (UNOG), 'Disarmament: CBM returns', <http://www.unog.ch/bwc/cbmsreturns>.

[11] У заключній доповіді експертної зустрічі підсумовуються завдання міжсесійного періоду та узагальнюються висловлені думки. Див.: BTWC, Meeting of Experts, Report, BWC/MSP/2013/MX/3, 11 Sep. 2013.

[12] BTWC, Meeting of the States Parties, 'Group of the Non-aligned Movement and Other States Parties: measures for full, effective and non-discriminatory implementation of the Article X', BWC/MSP/2013/MX/WP.17, 13 Aug. 2013.

ЄС підбив підсумки ініціативи створення хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних високотехнологічних центрів (*Centres of Excellence*), що має зміцнити інституційну спроможність інших держав з пом'якшення хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних ризиків. Загалом у світі виконувалось або укладалося не менше 34 проектів на загальну суму €40 млн. ($53 млн.)[13].

Під час зустрічі сторін США узагальнили пов'язані з біобезпекою зміни у своїх Правилах поводження з особливо небезпечними речовинами (*Select Agent Regulations*), що регламентують заходи із запобігання несанкціонованому доступу до біологічно небезпечних речовин і токсинів (*biological select agents and toxins*, *BSAT*)[14]. Франція доповіла про здійснений представниками дев'яти держав аналіз, спрямований на вдосконалення практики імплементації КБТЗ[15]. Канада, Чехія і Швейцарія доповіли про стан пілотного проекту з оцінки дотримання[16].

[13] BTWC, Meeting of Experts, 'European Union: statement by Mr Andras Kos, Minister Counsellor, Permanent Delegation of the European Union to the United Nations', 12 Aug. 2013, p.3. Див. також: European Union, CBRN Centres of Excellence (COE), <http://www.cbrn-coe.eu/>. Міжрегіональний інститут ООН з питань злочинності і правосуддя (*UN Interregional Crime and Justice Research Institute*, *UNICRI*) є регіональним координатором високотехнологічних центрів у Південно-Східній Азії. Див.: Interview with María Eugenia de los Angeles Rettorri in Winfield, G., 'Asian cradle: the EU/Unicri's Asian COE', *CBRNe World*, Dec. 2013, pp.12, 14.

[14] BTWC, Meeting of the States Parties, 'United States of America: key biosecurity-related changes made to the USA select agent regulations', BWC/MSP/2013/MX/WP.4, 29 July 2013.

[15] BTWC, Meeting of Experts, 'France: intervention de M. Jean-Hugues Simon-Michel, Ambassadeur, Représentant permanent de la France auprès de la Conférence du désarmement à Genève', Geneva, 9 Dec. 2013, p.2.

[16] BTWC, Meeting of the States Parties, 'Czech Republic', Geneva, 9 Dec. 2013. Підсумкова доповідь про зустріч сторін була, фактично, узагальненням завдань і заходів міжсесійного процесу, "синтезом" "думок, уроків, перспектив, рекомендацій, висновків і пропозицій на основі презентацій, заяв, робочих документів і заходів делегацій згідно з темами, що обговорювалися на експертній зустрічі", відповідно до списку офіційних міжсесійних документів. Див.: BTWC, Meeting of the States Parties, Report, BWC/MSP/2013/5, 24 Dec. 2013.

IV. Огляд біологічних досліджень подвійного спрямування

ПЕТЕР КЛЕВЕСТІГ, ДЖОН ХАРТ

Російсько-американське співробітництво в галузі біологічних наук

У червні 2013р. завершився термін дії американо-російської Рамкової угоди 1992р. про програму спільного зменшення загроз (СЗЗ, *Cooperative Threat Reduction*, *CTR*)[1]. Останніми роками в центрі уваги СЗЗ, а також Глобального партнерства проти розповсюдження зброї і матеріалів масового ураження (*Global Partnership against the Spread of Weapons and Materials of Mass Destruction*) Великої вісімки (*G8*) було зменшення біологічної загрози[2]. В бюджеті США на 2014ф.р. "програми протидії біологічній зброї" складають дещо менше 60% бюджету СЗЗ, а зменшення біозагрози було предметом занепокоєння Великої вісімки на зустрічі у Стокгольмі (Швеція) у 2012р.[3] 26-28 вересня 2013р. колишні учасники програми СЗЗ і вчені зустрілися на о-ві Сент-Саймонс (штат Джорджія, США) з метою обговорення та аналізу результатів програми[4].

Росія, своєю чергою, заявила про намір припинити співробітництво з Міжнародним науково-технічним центром (*International Science and Technology Center*, *ISTC*), метою якого є сприяння нормальному працевлаштуванню вчених, залучених до програм подвійного спрямування, як альтернативи продовженню їх праці у військових програмах. У лютому 2013р. американо-російська експертна група рекомендувала двом країнам запровадити спільне фінансування дослідження у сфері природознавчих наук[5].

Відкриття нового ботулінічного нейротоксину

У жовтні 2013р. Журнал інфекційних хвороб (*Journal of Infectious Diseases*) опублікував дві праці з описом нового штаму *Clostridium botulinum*, взятого у дитини, хворої на дитячий ботулізм, з якого вдалося виділити раніше не класифікований ботулінічний нейротоксин. У першій праці описано процес виділення нейротоксину *BoNT/H*, який було отримано разом з нейротоксином

[1] Woolf, A.F., Kerr, P.K. and Nikitin, M.B.D., *Arms Control and Nonproliferation: A Catalogue of Treaties and Agreements*, Congressional Research Service (CRS) Report for Congress RL33865 (US Congress, CRS: Washington, DC, 15 July 2013), p.21. Про завершення СЗЗ див. також підрозділ III розділу 7 цього видання.

[2] Станом на січень 2013р., у Глобальному партнерстві брали участь 25 учасників: Австралія, Бельгія, Канада, Чехія, Данія, Європейський Союз, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Японія, Казахстан, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Росія, Південна Корея, Швеція, Швейцарія, Україна, Велика Британія і США.

[3] Woolf et al. (посилання 1, pp.22, 26.

[4] Blanton, T., Savranskaya, S. and Melyakova, A. (eds), 'Nunn-Lugar revisited', National Security Archive Electronic Briefing Book no.447, George Washington University, 22 Nov. 2013, <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB447/>.

[5] Committee on US-Russia Assessment of Bioengagement Development, Security, and Cooperation, *The Unique U.S.-Russian Relationship in Biological Science and Biotechnology: Recent Experience and Future Directions* (National Academies Press: Washington, DC, 2013).

типу *B* і який не вдалося нейтралізувати наявними моновалентними поліклональними ботулінічними антитоксинами, наданими американським Центром контролю та попередження захворювань (*Centers for Disease Control and Prevention*) в Атланті (штат Джорджія)[6]. У другій праці пояснюється, як дослідникам вдалося впорядкувати кластер генів нового штаму (*IBCA10-7060*) і підтвердити його відмінність від описаних раніше типів ботулінічних нейротоксинів[7]. Це сталося через 40 років після відкриття ботулінічного нейротоксину *BoNT/H*[8].

Оскільки американські автори знали, що існуючі антитоксини не можуть нейтралізувати ботулінічний нейротоксин типу *H*, і що ці нові дані, ймовірно, не були відомі іншим, вони після консультацій з американськими офіційними особами вирішили – до розробки ефективного антитоксину не передавати інформацію про нову послідовність до ГенБанку (*GenBank*), публічного американського репозитарію нуклеотидних послідовностей[9].

У редакційній статті в Журналі інфекційних хвороб Стенфордського університету член американської Національної науково-дорадчої ради з питань біобезпеки (*National Science Advisory Board for Biosecurity*) Д.Рельман (*David A.Relman*) писав: "Поки не буде створено, доведено ефективність і передано медицині антитоксин проти *BoNT/H*, його штам і послідовність (з якої легко можна зробити рекомбінований протеїн) становлять серйозні ризики людському здоров'ю, оскільки помилкове поводження з ними може викликати жахливі та масштабні наслідки"[10].

Д.Рельман також згадав про дослідження 1980-х років Групи з питань наукових зв'язків і національної безпеки (*Panel on Scientific Communication and National Security*) Національної академії наук США, в якому розглянуто зростаюче протиріччя між відкритістю науки і проблемами національної безпеки[11]. Група визначила "сіру зону" досліджень, які мають бути не засекречені, а обмежені для доступу. Критерії потрапляння досліджень до цієї категорії є наступними: (*a*) дослідження подвійного або військового

[6] Для позначення наступного класифікованого ботуліничного нейротоксину використали літеру *H*. Раніше були описані ботуліничні нейротоксини типів *A, B, C1, C2, D, E, F* та *G*. Див.: Barash, J.R. and Arnon, S.S., 'A novel strain of *Clostridium botulinum* that produces type B and type H botulinum toxins', *Journal of Infectious Diseases*, vol.209, no.2 (Jan. 2014), pp.183-191.

[7] Dover, N. et al., 'Molecular characterization of a novel botulinum neurotoxin type H Gene', *Journal of Infectious Diseases*, vol.209, no.2 (Jan. 2014), pp.192-202.

[8] Popoff, M. R., 'Botulinum neurotoxins: more and more diverse and fascinating toxin proteins', *Journal of Infectious Diseases*, vol.209, no.2 (15 Jan. 2014), pp.168-169.

[9] Серед федеральних відомств, з якими відбулися консультації у США, були Лабораторія інфекційних хвороб Сухопутних військ (*Army's Infectious Diseases Laboratory*), Міністерство національної безпеки (*Department of Homeland Security*) і Центр контролю та попередження захворювань (*Centers for Disease Control and Prevention*). GenBank, 'GenBank overview', <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/genbank/>. Див. також: MacKenzie, D., 'New botox super-toxin has its details censored', *New Scientist*, 14 Oct. 2013.

[10] Relman, D.A., '"Inconvenient truths" in the pursuit of scientific knowledge and public health', *Journal of Infectious Diseases*, vol.209, no.2 (7 Oct. 2013). У коментарях він посилається на: Arnon, S.S. et al., 'Botulinum toxin as a biological weapon: medical and public health management', *Journal of the American Medical Association*, vol.285, no.8 (28 Feb. 2001), pp.1059-1070.

[11] Panel on Scientific Communication and National Security et al., *Scientific Communication and National Security* (National Academy Press: Washington, DC, 1982).

спрямування, (*б*) дослідження, близькі до отримання результатів подвійного або військового використання, (*в*) дослідження, поширення результатів яких може дати короткострокові переваги противникам, (*г*) дослідження, інформації про які, як вважається, ще немає у противників[12]. Д.Рельман привернув увагу до цієї "сірої зони" і заявив: "Автори цих статей, будучи впевненими, що інформація про послідовність *BoNT/H* несе прямий і дуже серйозний ризик для суспільства, а також вважаючи, що ця інформація навряд чи вже потрапила до тих, хто хотів би наробити шкоди, вирішили вдатися до самоцензури та утриматися від розголошення цієї специфічної інформації"[13].

Відтворення ДНК

У жовтні 2013р. відомий американський біолог і засновник кількох компаній, що займаються генними інженерією і синтезом, Дж.К.Вентер (*John Craig Venter*) в інтерв'ю згадував про поточний проект завантаження й передачі інформації для відтворення ДНК за допомогою т.зв. цифрових біоконверторів. Такі конвертори є біологічним аналогом тривимірних (*3D*) принтерів. Саме Дж.К.Вентеру належить висловлювання "життя запрограмоване в ДНК"[14].

Широке використання *3D*-принтерів може обмежити ефективність заходів нерозповсюдження, в т.ч. зосередження патогенних штамів на небагатьох добре захищених об'єктах, а також заходів з нагляду за поштовою пересилкою традиційних патогенних штамів винятково в мирних цілях.

[12] Panel on Scientific Communication and National Security et al. (посилання 11).

[13] Relman (посилання 10).

[14] Interview with J. Craig Venter, *Charlie Rose Show*, 21 Oct. 2013, http://charlierose.com/watch/60285321; Venter, J.C., *Life at the Speed of Light: From the Double Helix to the Dawn of Digital Life* (Viking: New York, 2013).

9. Контроль над звичайними озброєннями і зміцнення довіри у військовій сфері

Загальний огляд

Контроль над озброєннями постійно вдосконалюється у відповідь на зміни безпекової ситуації, включно з потребами коригування та обмеження поведінки недержавних суб'єктів і появою нових технологій. Застосування юридично обмежувальних заходів поширюється наразі далеко за межі технічних засобів, що традиційно визначаються як озброєння. Так само, рамки наявних і нових механізмів стримування не обмежуються лише договорами та конвенціями. Інноваційними можна назвати, зокрема, політично зобов'язуючі заходи зміцнення довіри (ЗЗД, confidence-building measures, CBMs), спрямовані на заохочення відповідального використання інформаційних і комунікаційних технологій, а також спільний кодекс етики, який має спрямовувати в потрібному напрямі розуміння небезпеки від потенційних зловживань новими перспективними технологіями у сфері штучного інтелекту та роботехніки.

Важливе питання контролю над озброєннями – яким чином здійснювати регулювання стосовно різних видів озброєнь для забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права (підрозділ I цього розділу). По-перше, участь у чинних договорах, які можуть вважатись угодами з питань гуманітарного контролю над озброєннями, є далеко не всеохопною. Крім того, країнам-учасницям таких угод ще багато належить зробити для їх виконання.

Кілька країн-учасниць Конвенції 1997р. про протипіхотні міни (Anti-Personnel Mines Convention) досі не виконали її. Інші – попросили подовжити терміни її виконання. У 2013р. продовжувала зростати кількість учасників Конвенції 2008р. про касетні боєприпаси (ККБ, Convention on Cluster Munitions, CCM) – п'ять держав приєдналися до неї, ще сім пообіцяли приєднатися мірою готовності національних заходів з її імплементації.

Величезною проблемою є зменшення загрози від саморобних вибухових пристроїв (СВП, improvised explosive devices, IEDs), до яких важко застосувати традиційні підходи контролю над озброєннями. Тим часом невибіркове застосування СВП має серйозні гуманітарні наслідки. В рамках Конвенції 1981р. про "негуманну" зброю (КНЗ, Certain Conventional Weapons Convention, CCW) продовжувалися дискусії навколо способів усунення доступу недержавних суб'єктів до ключових матеріалів та елементів, необхідних для створення СВП.

У вересні 2013р. Рада Безпеки (РБ) ООН ухвалила Резолюцію №2117 – перший в її історії документ, присвячений винятково питанням стрілецької зброї і легких озброєнь. Презентуючи Резолюцію, Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун (Ban Ki-moon) акцентував увагу на гуманітарному вимірі впливу стрілецької зброї – ця тема знайшла відгук у виступах багатьох держав і міжнародних організацій, які взяли участь у дебатах.

Розпочались обговорення державами шляхів регламентації розвитку нових і перспективних технологій з метою усунення неприйнятних ризиків для принципів міжнародного гуманітарного права або прав людини. В центрі дискусій у 2013р. булі дві нові перспективні технології: повністю автономна зброя і кіберзброя.

Питання доцільності і способів регламентації автономної зброї обговорювалися в рамках КНЗ та Ради з прав людини Генеральної асамблеї (ГА) ООН (підрозділ II). Наприкінці 2013р. держави-учасниці КНЗ домовилися, що починаючи з 2014р., офіційною частиною програми їх діяльності стане обговорення питань, пов'язаних з повністю автономною зброєю.

У грудні 2013р. держави-учасниці ОБСЄ домовилися розробити комплекс ЗЗД з метою зменшення ризику сприйняття підозрілої діяльності у кіберпросторі як ворожої (підрозділ III). Домовленість поширити в рамках ОБСЄ ЗЗД у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є першою такою домовленістю у світі. Кінцевою метою держав-учасниць ОБСЄ є сприяння міжнародному розумінню та узгодженню принципів поведінки відповідальних держав у кіберпросторі та зміцненню міжнародного права. Водночас багато держав-учасниць ОБСЄ продовжують розвивати національні можливості зі здійснення операцій в кіберпросторі.

Занепокоєння європейських держав стосувалося питання – чи здатні досягнуті у 1990-х роках угоди про контроль над звичайними озброєннями та відповідні політично зобов'язуючі заходи зміцнення довіри та безпеки досі відігравати головну роль у забезпеченні передбачуваності військової діяльності і впевненості, що метою збройних сил є лише оборона (підрозділ IV). У 2013р. члени НАТО, Росія та інші європейські держави визнали ризик виникнення додаткових питань про наслідки нинішніх тенденцій військового планування через проведення військових навчань поблизу спільного кордону країн НАТО, Росії та Білорусі. На цьому фоні продовжувалось обговорення відповідності нових підходів до проведення військових навчань спільній меті – зробити Європу більш безпечною і мирною.

ЯН ЕНТОНІ

I. Гуманітарні ініціативи в контролі над озброєннями

ЛІНА ГРІП

У 2013р. держави-учасниці Конвенції 2008р. про касетні боєприпаси (ККБ), Конвенції 1997р. про протипіхотні міни (Конвенції про ППМ) і Конвенції 1981р. про "негуманну" зброю (КНЗ) продовжували роботу з обмеження впливу на цивільних деяких видів озброєнь[1]. Головними здобутками цих документів було обмеження використання вибухонебезпечних залишків війни (ВЗВ, *explosive remnants of war*, *ERW*) та розчищення від них територій, що дозволило суттєво зменшити втрати серед цивільних осіб. Так, Велика Британія – колись крупний виробник касетних боєприпасів – заявила про повне знищення їх запасів у 2013р. Головними проблемами, пов'язаними з цією зброєю, є порушення нових міжнародних норм державами - не сторонами конвенцій і недержавними суб'єктами.

Конвенція про касетні боєприпаси

Завданням ККБ є заборона застосування, виробництва, передачі та зберігання касетних боєприпасів, що завдають неприйнятної шкоди цивільним, і створити систему співробітництва та допомоги, яка забезпечить належну допомогу в лікуванні та реабілітації постраждалих, розмінуванні, навчанні у сфері зменшення ризиків, знищенні запасів касетних боєприпасів. ККБ не стосується наземних мін (які частково підпадають під Конвенцію про ППМ).

Темою зустрічі держав-учасниць у 2013р. була універсальність – поступове охоплення ККБ всіх країн світу, – оскільки саме в цій сфері прогрес був найповільнішим. Станом на кінець 2013р., учасниками ККБ були 84 держави, ще 29 – підписали, але не ратифікували її. Щороку Конвенцію ратифікували держави, які її підписали. У 2013р. повноцінними членами ККБ стали Андорра, Болівія, Ірак, Ліхтенштейн, Науру, Сент-Кітс і Невіс, а також Чад. Проте, після набуття нею чинності в серпні 2010р. до режиму ККБ приєдналися лише п'ять нових держав. Важливо, що шість держав, які її не підписали – Габон, Ефіопія, Камбоджа, Монголія, Палестина та Південний Судан, територія деяких з них забруднена касетними боєприпасами, – на Конференції 2013р. заявили про намір приєднатися до ККБ[2]. Не охопленими ККБ залишаються всі великі виробники касетних боєприпасів, у т.ч. Росія і США.

Сирія, яка не є учасницею ККБ, у 2013р. продовжувала активно використовувати касетні боєприпаси. Організація *Human Rights Watch* виявила 152 місця, де сирійський Уряд з липня 2012р. по червень 2013р. використав

[1] Стислий опис та інші деталі ККБ, Конвенції про ППМ, КНЗ і протоколів до неї див. у підрозділі I додатка A цього видання.

[2] Human Rights Watch, 'Cluster munitions: Syria use persists but treaty shows progress as many countries destroy stockpiles', 4 Sep. 2013, <http://www.hrw.org/news/2013/09/04/cluster-munitions-syria-use-persists>.

принаймні 204 касетні боєприпаси; багато випадків не були задокументовані[3]. Удари завдавалися по всій Сирії, по окремих об'єктах – по кілька разів. Одним з головних завдань ККБ є створення загальносвітової норми, що засуджує застосування касетних боєприпасів; крім того, Конвенція прямо вимагає від держав-учасниць "робити все можливе, щоб відмовити країни, які не є учасницями Конвенції, від застосування касетних боєприпасів"[4]. Отже, хоча Сирія не є учасницею ККБ, застосування нею касетних бомб є викликом виконанню Конвенції.

У листопаді 2013р. 123 держави проголосували за Резолюцію ГА ООН, що засуджує подальшу ескалацію насильства в Сирії, в т.ч. невибіркове застосування сирійською владою касетних боєприпасів проти цивільних[5]. Голосування за Резолюцію багатьох держав, що не є учасницями ККБ, може бути сприйняте як доказ нормотворчої ролі ККБ поза колом держав-учасниць. Але це не зовсім так, оскільки міжнародним гуманітарним правом заборонене невибіркове застосування проти цивільних будь-якої зброї. Згадка в Резолюції ГА ООН про касетні боєприпаси (разом з іншими видами зброї) є невеликою, але перемогою для ККБ, однак її затьмарюють нові порушення сирійським Урядом міжнародного гуманітарного права та міжнародного законодавства з прав людини.

У доповіді 2013р. Коаліції проти касетних боєприпасів (*Cluster Munition Coalition*) згадуються непідтверджені повідомлення про застосування касетних боєприпасів М'янмою і Суданом[6].

Позитивним результатом стало завершення у 2013р. Великою Британією і Чілі знищення запасів касетних боєприпасів. Велика Британія мала чи не найбільші запаси касетних боєприпасів серед усіх держав-учасниць ККБ. Данія планувала знищити свої запаси до кінця 2013р., але офіційно підтвердила це лише на початку 2014р.[7]

Конвенція про протипіхотні міни

Конвенція про ППМ, зокрема, забороняє застосування, розробку, виробництво та передачу ППМ. Станом на кінець 2013р., її учасницями була 161 держава. Конвенція, як і раніше, забезпечує серйозні успіхи у зменшенні втрат від мін і в розмінуванні територій[8].

Наразі наземні міни використовуються більшою мірою недержавними збройними угрупованнями, ніж урядами. У 2012р. недержавні збройні угруповання у восьми країнах (Афганістан, Ємен, Колумбія, М'янма, Пакистан,

[3] Human Rights Watch (посилання 2).

[4] ККБ (посилання 1), Article 21(2).

[5] UN General Assembly Resolution 68/182, 18 Dec. 2013.

[6] Cluster Munition Coalition, *Cluster Munition Monitor 2013* (International Campaign to Ban Landmines–Cluster Munition Coalition: Geneva, Sep. 2013).

[7] Danish Ministry of Foreign Affairs, 'Denmark leads global disarmament, destroys cluster munitions', 20 Mar. 2014, <http://um.dk/en/news/newsdisplaypage/?newsID=7ABB4C60-A861-49C1-B727-76FDBC4EDA09>.

[8] International Campaign to Ban Landmines, *Landmine Monitor 2013* (International Campaign to Ban Landmines–Cluster Munition Coalition: Geneva, Nov. 2013), pp.1-2.

Сирія, Таїланд і Туніс) застосовували наземні міни – найбільша кількість країн за п'ять років[9]. Всі ці держави, крім М'янми, Пакистану та Сирії, є сторонами Конвенції про ППМ, підтверджуючи, що наявність наземних мін у недержавних суб'єктів і їх застосування є серйозним викликом для виконання Конвенції. Поза рамками Конвенції про ППМ розроблено ще один механізм, що дозволяє недержавним угрупованням формально брати на себе гуманітарні зобов'язання стосовно ППМ, – Акт Женевського заклику про зобов'язання з дотримання повної заборони протипіхотних мін і співпрацю в розмінуванні (*Geneva Call's Deed of Commitment for Adherence to a Total Ban on Anti-Personnel Mines and for Cooperation in Mine Action*)[10]. Хоча цей Заклик підписали 43 недержавні збройні угруповання, жодне з них у семи з восьми країн, де вони застосовували у 2013р. наземні міни, не підписалося під забороною ППМ. Це ілюструє відповідну кореляцію між зобов'язаннями та діями недержавних збройних угруповань.

Білорусь, Греція та Україна досі не виконали вимоги Конвенції про ППМ, не завершивши знищення своїх запасів. Чотирирічний термін для Білорусі і Греції сплив у 2008р., для України – у 2010р.[11] У 2013р. Нігер, Мозамбік, Сербія, Судан, Туреччина та Чад зажадали й отримали, згідно зі Статтею 5 Конвенції, подовження термінів розмінування[12].

Конвенція про "негуманну" зброю

На зустрічі у 2013р. держави-учасниці КНЗ продовжили обговорення питань, пов'язаних з мінами, крім протипіхотних (*mines other than anti-personnel mines*, *МОТАРМ*), але без помітного прогресу[13]. Дискусіям заважали розбіжності в поглядах сторін на актуальність обмеження *МОТАРМ*[14]. На щорічній зустрічі з питань звітування в рамках Протоколу V (про ВЗВ) Експертна група не домоглася внесення *МОТАРМ* до порядку денного технічних дискусій на 2013р. Брак підготовчої роботи з питань *МОТАРМ* в Експертній групі ускладнив обговорення цих питань на наступних переговорах.

Сторони зміненого Протоколу II КНЗ (про застосування мін, пасток та інших пристроїв) продовжили у 2013р. обговорення гуманітарних наслідків застосування саморобних вибухових пристроїв (СВП). Упродовж року використання СВП, часто в населених районах, увійшло в практику діяльності недержавних збройних угруповань, через що загинули багато цивільних.

[9] International Campaign to Ban Landmines (посилання 8), p.1.

[10] Типові зобов'язання з дотримання повної заборони ППМ і співпраці в розмінуванні, згідно з Женевським закликом, а також перелік недержавних збройних угруповань, що їх підписали, див.: Geneva Call, 'Landmine ban', <http://www.genevacall.org/Themes/Landmines/landmines.htm>.

[11] International Campaign to Ban Landmines (посилання 8), p.7.

[12] 13th Meeting of States Parties to the APM Convention, Geneva, 2-5 Dec. 2013, Final report, APLC/MSP.13/2013/6, 16 Dec. 2013, para.21.

[13] 2013 Meeting of States Parties to the CCW Convention, Geneva, 14-15 Nov. 2013, Final report, CCW/MSP/2013/10, 6 Dec. 2013.

[14] Розвиток дискусії про *МОТАРМ* у рамках КНЗ див.: Гріп Л., Паттон Т. Гуманітарні ініціативи в контролі над озброєннями. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ I розділу 8.

У 2012р. (році, за який є останні дані) застосування СВП найчастіше фіксувалося в Іраку (39% випадків), Пакистані (15%), Сирії (15%), Афганістані (12%) та Нігерії (6%)[15].

З 2009р. питання СВП обговорюються в Експертній групі зміненого Протоколу II[16]. Її діяльність охоплювала прогнозування гуманітарних наслідків СВП – за допомогою експертів ззовні, з використанням обміну інформацією та "компіляції наявних керівних принципів, найкращих практик та інших рекомендацій з розв'язання проблем переадресації або незаконного застосування матеріалів, які можна використати для створення СВП"[17]. У 2013р. Група розглядала створення бази даних як інструмента покращення обміну інформацією про переадресацію і незаконне застосування (в т.ч. контрабанду) матеріалів, які можна використати для створення СВП, а також інші засоби зменшення загрози від такої зброї. Юридичні заходи з обмеження СВП у рамках КНЗ вважаються дуже складними через загальну доступність компонентів СВП у законному обігу[18].

[15] Binnie, J. and Wright, J., ' "Infernal machines": improvised explosive devices', *The Small Arms Survey 2013: Everyday Dangers* (Small Arms Survey: Geneva, 2013), p.224; Dodd, H. and Perkins, R., *An Explosive Situation: Monitoring Explosive Violence in 2012* (Action on Armed Violence: London, Mar. 2013), p.25.

[16] 15th Annual Conference of State Parties to Amended Protocol II to the CCW Convention, Report on Improvised Explosive Devices, CCW/AP.II/CONF.15/3, 4 Sep. 2013, p.1.

[17] 15th Annual Conference of State Parties to Amended Protocol II to the CCW Convention, CCW/AP.II/CONF.15/3 (посилання 16), p.4.

[18] 15th Annual Conference of State Parties to Amended Protocol II to the CCW Convention, CCW/AP.II/CONF.15/3 (посилання 16), pp.6-7.

II. Регламентація автономної зброї

ЯН ЕНТОНІ, КРІСТОФЕР ХОЛЛАНД

Ще у 1980-х роках усі чотири види Збройних сил США бачили переваги підвищення автономії зброї на полі бою. Без людини-оператора техніка не вимагає наявності систем життєзабезпечення, меншою є потреба в силах для рятування та евакуації людей. Такі системи можуть бути меншими і швидшими, через відсутність екіпажу зменшується навантаження, знижується потреба в системах зв'язку з високою пропускною спроможністю, підвищується придатність до застосування у складних умовах без втручання людини, зменшується чутливість до радіоперешкод, такі системи важче захопити, вони здатні довше перебувати на патрулюванні та є, як правило, дешевшими за засоби, керовані людиною[1].

У 2013р. сумісність автономної зброї з міжнародним гуманітарним правом і міжнародним законодавством з прав людини розглядалася на кількох міжнародних форумах. Головними були питання здатності і способів застосування наявних законів, норм і правил за умов тенденції підвищення автономії систем зброї, а також потреби нових правил для нинішніх і перспективних розробок, зокрема безпілотних літальних апаратів (БЛА).

Обговорення потенційних проблем, що походять від автономної зброї

У липні 2013р. Консультативна рада у справах роззброєння (*Advisory Board on Disarmament Matters*) при Генеральному секретареві ООН звернула увагу на тенденцію автоматизації бойових дій і розробки повністю автономних систем зброї. Стосовно смертоносних автономних роботів Консультативна рада висловила занепокоєння

> здатністю повністю автономної системи адаптуватися до існуючого права (включно з міжнародним гуманітарним правом, міжнародним законодавством з прав людини та міжнародним правом загалом); потенційними проблемами, пов'язаними з конструкцією майбутньої повністю автономної зброї, які можуть призвести до необхідності знешкодження, чи запровадження етичних обмежень на автономію роботехніки у прийнятті рішень про життя чи смерть людини[2].

Отже, порушені питання стосувалися наступного: по-перше – чи можна вважати повністю автономну зброю (якщо її вдасться розробити) незаконною через її технічні характеристики; по-друге (якщо вона вважатиметься законною) – як зменшити ризик її незаконного застосування. Наступні дебати не дали остаточного розуміння обговорюваних термінів. Наразі для

[1] Guetlein, M., 'Lethal autonomous weapons: ethical and doctrinal implications', Joint Military Operations Department, US Naval War College, Newport, RI, 14 Feb. 2005, <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA464896>. Прикладом зброї з більшим часом виконання завдань і меншою вартістю, порівняно з пілотованими літаками, була розроблена у 1980-х роках крилата ракета *AGM-136A Tacit Rainbow*. Див.: National Museum of the US Air Force, 'Northrop AGM-136A Tacit Rainbow', Fact sheet, 3 Aug. 2011, <http://www.nationalmuseum.af.mil/factsheets/factsheet.asp?id=418>.

[2] United Nations, General Assembly, 'Work of the Advisory Board on Disarmament Matters', Report of the Secretary-General, A/68/206, 26 July 2013, para.42.

просування в напрямі регламентації потрібно визначитися з багатьма базовими поняттями. А саме, не існує стандартного визначення автономної зброї, а Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ, *International Committee of the Red Cross*, *ICRC*) вважає, що "попри масу фахової літератури з цього питання, в застосуванні цього терміну дещо бракує послідовності"[3]. Як наслідок, класифікація зброї як автономної залежить від визначення "автономії". Головні дискусійні питання стосуються адаптивної здатності зброї до прийняття непередбачуваних самостійних рішень та – у зв'язку з цими рішеннями – місця та ролі людини в контурі управління зброєю.

Кожен вид Збройних сил США самостійно розробляє, випробовує, купує і розгортає системи озброєнь, і з часом у кожному з них сформувалася власна термінологія стосовно автономної зброї. Спробам координувати та узгоджувати розробку автономної зброї – зокрема, через Управління спільних проектів у галузі робототехнічних систем (*Robotic Systems Joint Project Office*) Міністерства оборони (МО), – заважали розбіжності в підходах, але було розуміння потреби більш узгодженого підходу до визначень і термінів.

У Директиві МО США 2012р. визначення терміну "автономна система зброї" є дуже широким та охоплює різні види автономії. Одна частина цього визначення охоплює "системи зброї, які після активації можуть обирати і вражати цілі без подальшого втручання людини-оператора"[4]. Такі характеристики мають ряд існуючих систем – наприклад, гармати та зенітні ракети, призначені для захисту кораблів або рухомих об'єктів у ближній зоні шляхом обстрілу ударних ракет на кінцевій ділянці траєкторії. Після активації ці системи обстрілюватимуть всі цілі, що потрапляють до зон ураження. Такі системи є "автономними" в тому сенсі, що вони наперед запрограмовані на ураження цілі на основі визначених критеріїв – зокрема, виявлене радіолокаційне випромінювання – без участі оператора.

Друга частина визначення МО стосується систем з обмеженим втручанням людини: "підконтрольні людині автономні системи зброї", що "передбачають можливість втручання людини-оператора і припинення ним бойового застосування, в т.ч. у випадку збою системи, до моменту завдання шкоди неприйнятного рівня"[5]. Категорія "підконтрольних людині автономних систем зброї" виглядає близькою до визначення "автономної зброї", що використовується рядом незалежних експертів[6].

[3] Lawland, K., Head of the ICRC arms unit, 'Fully autonomous weapon systems', Presentation to a seminar on fully autonomous weapon systems at the Permanent Mission of France to the Conference on Disarmament, Geneva, 25 Nov. 2013, <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/statement/2013/09-03-autonomous-weapons.htm>.

[4] US Department of Defense, 'Autonomy in weapon systems', Directive 3000.09, 21 Nov. 2012, p.13.

[5] US Department of Defense (посилання 4), p.14.

[6] Наприклад, на Пагуошському семінарі в березні 2013р. учасники визначили автономну зброю як "зброю, яка після пуску обирає та атакує цілі без подальшого втручання людини". Див.: 'Report to COMEST of Workshop on Ethics of Modern Robotics in Surveillance, Policing and Warfare', SHS/EGC/ COMEST2013/EN/9, Working documents of the World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology (COMEST) Follow-up Conference 'Emerging Ethical Issues in Science and Technology', Bratislava, 30-31 May 2013, <http://unesdoc.unesco.org/Ulis/cgi-bin/ulis.pl?catno=226478>.

Обидва аспекти "автономії" у визначенні МО цілком узгоджуються з традиційними визначеннями "автоматизованої " чи "напівавтономної зброї " – категоріями зброї, які МКЧХ чітко відрізняє від наданого ним визначення автономної зброї. Провідний експерт МКЧХ визначає зброю першої групи (з першої частини визначення МО) як зброю з низьким рівнем автоматизації, оскільки вона "виконує винятково наперед запрограмовані дії або алгоритми в чітко визначених і контрольованих умовах". Друга група – "високоавтоматизовані системи, [які] на практиці працюють з "людиною в контурі управління""[7]. За такого підходу до класифікації зброї жодна з груп не вважається автономною.

МКЧХ визначає автономну зброю як "зброю, запрограмовану навчатися або адаптуватися до мінливих характеристик середовища, в якому вона розгорнута"[8]. Термін "повністю автономна зброя" використовується для позначення класу зброї, якої ще немає, вважаючи, що

> Дійсно автономна система зброї мала б бути здатна знаходити, ідентифікувати та вражати ціль, у т.ч. людину (ворожих бійців), без будь-якого втручання чи керування з боку людини.
>
> Це визначення може бути застосоване до мобільної системи з певною формою штучного інтелекту, здатної діяти в динамічному середовищі без контролю оператора.
>
> Слід підкреслити, що така "повністю" автономна зброя наразі перебуває лише на етапі досліджень, ще не розроблена й тим більше не застосовувалась у збройних конфліктах. Але технічні можливості в цій сфері прогресують швидкими темпами[9].

Подібно до того, як термін "автономна зброя" вживається МКЧХ, Спеціальний доповідач ООН з питань позасудових страт, страт без належного судового розгляду або довільних страт К.Хейнс (*Christof Heyns*) визначає клас "смертоносних озброєних роботів" як "системи зброї, які після активації можуть обирати і вражати цілі без втручання людини-оператора. *Важливо, щоб робот мав автономний "вибір" стосовно селекції цілі та застосування смертоносної сили"*[10].

Концепцію вибору використало й МО США в його Комплексній дорожній карті розвитку безпілотних систем (*Unmanned Systems Integrated Roadmap*) на 2013-2038рр., де автономну систему характеризують як систему, здатну "самостійно вирішувати, як їй діяти", та бути "незалежною від взаємодії з людиною"[11]. Таке вживання терміну в документі, який не є директивним, ще більше ускладнює його робоче визначення у США.

В авторитетній доповіді неурядових організацій *Human Rights Watch* та *International Human Rights Clinic* стверджується, що коректніше було б

[7] Lawland (посилання 3).

[8] Lawland (посилання 3).

[9] Lawland (посилання 3).

[10] United Nations, General Assembly, Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Christof Heyns, A/HRC/23/47, 9 Apr. 2013, para.38 (*курсив додано*).

[11] US Department of Defense (DOD), *Unmanned Systems Integrated Roadmap, FY 2013-2038*, 14-S-0553 (DOD: Washington, DC, 23 Dec. 2013), p.67.

мислити в термінах певного спектра автономій, який еволюціонує, а не фіксованих класів речей. Постійне вдосконалення наявних озброєнь може поступово підвищувати їх складність аж до повністю автономних систем[12]. Такий погляд є подібним до підходу МКЧХ, в якому автономна зброя розглядається як певна "межа континууму або спектра результатів поступової автоматизації озброєнь у процесі їх розвитку". Наукова рада МО США також вважає, що говорячи про автономію, корисніше було б розглядати її як "властивість (чи комплекс властивостей), що дозволяє великій людино-машинній системі виконувати визначені завдання", а не у вузькому сенсі індивідуальної зброї[13].

Застосовність міжнародного законодавства з прав людини та міжнародного гуманітарного права

Міжнародне законодавство з прав людини та міжнародне гуманітарне право представляють різні, чітко визначені парадигми публічного міжнародного права. В ситуаціях, коли збройного конфлікту немає, застосовується міжнародне законодавство з прав людини. Якщо ситуація класифікується як збройний конфлікт, то застосовується також міжнародне гуманітарне право.

Міжнародний суд (МС, *International Court of Justice*) і правозахисні органи ООН підтверджують, що під час збройного конфлікту продовжує надаватися певний захист у рамках міжнародного законодавства з прав людини (за винятком прав, захист яких обмежується положеннями відповідних договорів)[14]. У принципі, під час збройного конфлікту хоч і продовжують застосовуватися норми міжнародного законодавства з прав людини, у випадках перетину двох парадигм пріоритет надається положенням чинного міжнародного гуманітарного права.

Про потенційні ризики розробки та застосування автономної зброї першою замислилася саме міжнародна неурядова спільнота. Для обговорення цієї теми кілька експертів у 2009р. утворили Міжнародний комітет з контролю над роботизованою зброєю (*International Committee for Robot Arms Control*). У 2013р. нещодавно організована Кампанія за заборону роботів-убивць (*Campaign to Stop Killer Robots*) вимагала превентивно заборонити розробку, виробництво та застосування повністю автономної зброї[15].

Міжнародне законодавство з прав людини

Згідно з принципами міжнародного законодавства з прав людини, якщо законного застосування сили не уникнути, то слід зробити все можливе, щоб обмежити його, і діяти відповідно до легітимної мети, якої треба досягти – має бути забезпечений максимальний захист людського життя.

[12] Human Rights Watch (HRW) and International Human Rights Clinic (IHRC) at Harvard Law School, *Losing Humanity: The Case against Killer Robots* (HRW: Cambridge, MA, Nov. 2012).

[13] US Defense Science Board (DSB), *The Role of Autonomy in DoD Systems* (DSB: Washington, DC, July 2012), p.21.

[14] International Court of Justice, 'Legal consequences of the construction of a wall in the Occupied Palestinian Territory', Advisory Opinion, 9 July 2004, para.106. Див. також: United Nations, International Covenant on Civil and Political Rights (CCPR), 'CCPR General Comment no.29: Article 4: Derogations during a state of emergency*', CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 31 Aug. 2001, para.3.

[15] Campaign to Stop Killer Robots, 'Our first year of campaigning', 20 Dec. 2013, <http://www.stopkillerrobots.org/2013/12/first-year-of-campaigning/>.

У 2010р. Рада з прав людини ГА ООН доручила Спеціальному доповідачу ООН Ф.Олстону (*Philip Alston*) проаналізувати наслідки нових технологій у сфері позасудових страт, страт без належного судового розгляду або довільних страт. У проміжній доповіді в серпні 2010р. Ф.Олстон писав, що "тоді як роботизована та автоматична зброя розвиваються вражаючими темпами, публічні дебати з правових, етичних і моральних питань їх застосування перебувають у зародковому стані, а на міжнародну правову базу, необхідну для вирішення відповідних питань, звертається дуже мало уваги"[16]. Доповідь Ф.Олстона рекомендувала

> Терміново розглянути правові, етичні та моральні наслідки розвитку та застосування технологій робототехніки загалом, але не лише у війні. Слід звернути увагу не лише на виклики з боку таких технологічних досягнень, але й на те, які запобіжні кроки можна зробити для оптимізації таких технологій в сенсі забезпечення ефективнішого дотримання міжнародного гуманітарного права та міжнародного законодавства з прав людини[17].

К.Хейнс, який в серпні 2010р. змінив Ф.Олстона на посаді Спеціального доповідача ООН, також отримав завдання вивчити проблемні питання, що виникають через розвиток летальної автономної робототехніки. У квітні 2013р. він підготував доповідь, зосереджену на летальній автономній робототехніці і збереженні життя людини, в якій дійшов висновку, що смертоносні автономні роботи

> викликають глибоке занепокоєння захистом життя людини у воєнний і мирний час. Це стосується питань про межі, в яких їх можна програмувати, щоб їх використання відповідало вимогам міжнародного гуманітарного права і стандартам захисту життя за міжнародним законодавством з прав людини. Крім того, їх застосування може бути неприйнятним через неможливість розробки адекватної системи юридичної відповідальності, а також тому, що роботизовані системи не повинні вирішувати питання життя і смерті людських істот[18].

Доповідь обговорювалася в Раді з прав людини, і деякі представлені в цьому органі держави також порушили питання про відповідальність та етичність смертоносних дій не контрольованих людиною роботів[19].

К.Хейнс рекомендував державам "запровадити мораторії на національному рівні на статус [летальної автономної робототехніки]" та закликав утворити групу високого рівня з "формування політики міжнародної спільноти з цього питання"[20].

[16] United Nations, General Assembly, Interim report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, A/65/321, 23 Aug. 2010, para.29.

[17] United Nations, A/65/321 (посилання 16), para.48.

[18] United Nations, A/HRC/23/47 (посилання 10), p.1.

[19] 'States discuss UN expert report on "lethal autonomous robotics"', Article 36, 1 June 2013, <http://www.article36.org/weapons-review/states-discuss-un-expert-report-on-lethal-autonomous-robotics/>.

[20] United Nations, A/HRC/23/47 (посилання 10), p.1.

Міжнародне гуманітарне право

Міжнародне гуманітарне право грунтується на двох ключових принципах: розрізнення і пропорційності[21]. Згідно з принципом розрізнення мають бути відокремлені цивільні та військові цілі удару, а напади на цивільних забороняються. Принцип пропорційності забороняє військові акції, наслідком яких можуть бути загибель чи каліцтво цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів, які можуть вважатися надмірними, порівняно з очікуваними конкретними і прямими військовими перевагами.

Застосування принципів розрізнення і пропорційності вимагає прийняття рішень у специфічних умовах військової операції. Хоча бойовий командир діє в межах дозволених правил ведення бою, в кожному окремому випадку може бути потрібен юридичний висновок, який гарантуватиме, що запланована операція відповідає гуманітарному праву. Якщо буде визначено, що операція відповідає гуманітарному праву, то особи, яким доручено її виконати, мають з'ясувати, чи законними є їх конкретні дії з точки зору встановлених правил здійснення цієї операції. Деякі неурядові спостерігачі порушували питання, чи може повністю автономна зброя приймати рішення, що є суто людською прерогативою, та чи узгоджуватиметься застосування повністю автономної зброї з відповідальною військовою діяльністю[22].

У вересні 2013р. Франція як країна, головуюча на зустрічі держав-учасниць КНЗ, організувала семінар з питань відповідності повністю автономних систем зброї міжнародному гуманітарному праву[23]. Пізніше, в листопаді, це питання розглядалося на зустрічі держав-учасниць КНЗ, де було прийняте рішення продовжити у 2014р. експертні зустрічі з метою глибшого вивчення питань: що таке повністю автономні системи зброї; що таке "автономність"; які виклики може нести така зброя для міжнародного гуманітарного права; яких заходів можуть вжити держави у відповідь на розвиток цієї галузі[24].

Безпілотні літальні апарати

У загальній дискусії про автономну зброю багато уваги приділяють новим функціям і завданням озброєних безпілотних літальних апаратів (БЛА). Вони вже виконують різні військові завдання. БЛА, оснащені відеокамерами, радарами, інформаційно-комунікаційними засобами, виконують завдання

[21] Принципи розрізнення і пропорційності сформульовані в Додатковому протоколі I від 1977р. (зокрема, у Статті 57) до Женевської конвенції 1949р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів неміжнародного характеру. Стислий опис та інші деталі Протоколу див. у підрозділі I додатка А цього видання.

[22] Fihn, B., Campaign to Stop Killer Robots, Statement to the Human Rights Council, Geneva, 30 May 2013, <http://webtv.un.org/search/clustered-id-on-executions-and-idps-contd-10th-meeting-23rd-regular-session-of-human-rights-council/2419860367001?term=10th meeting>.

[23] Permanent Mission of France to the Conference on Disarmament, 'Séminaire sur les systèmes d'armes entièrement autonomes', Geneva, 3 Sep. 2013, <http://www.delegfrance-cd-geneve.org/03-09-2013-Seminaire-sur-les,692>. Стислий опис та інші деталі КНЗ і протоколів до неї див. у підрозділі I додатка А цього видання.

[24] United Nations Office at Geneva, 'Disarmament: lethal autonomous weapons', <https://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/6CE049BE22EC75A2C1257C8D00513E26>.

тактичної розвідки, зв'язку та виявлення цілей для артилерійських чи авіаційних ударів. Вони також використовуються, наприклад, у науково-дослідних роботах з розробки пілотованих літаків і випробуваннях та оцінці систем протиповітряної оборони (ППО). БЛА дедалі більше використовуються для вирішення невійськових безпекових завдань – контролю та патрулювання кордону, а також у поліцейських операціях. БЛА також використовуються в цивільних цілях, зокрема для регулювання дорожнього руху.

Один з типів БЛА оснащується летальною зброєю – як правило, недосяжною для ППО ракетою невеликої дальності. Відсутність ризику для персоналу та відносно невисока вартість БЛА зумовили суттєве збільшення їх кількості, в т.ч. озброєних, у збройних силах держав світу.

У 2013р. питання, чи підлягають озброєні БЛА спеціальному контролю через загрозу їх використання, інтенсивно обговорювалося, зокрема, Консультативною групою Генерального секретаря ООН з роззброєння. Група дійшла висновку, що

> наявні озброєні БЛА постійно перебувають під дистанційним контролем оператора. Вони не завжди мають невибіркову дію, тому занепокоєння міжнародної спільноти стосується радше політичних, правових і безпекових аспектів їх застосування, а не конструкції. Таким чином, питання, пов'язані з використанням БЛА є насамперед питаннями застосування та дотримання чинних правових норм[25].

Особливе занепокоєння викликає застосування озброєних БЛА для т.зв. цілеспрямованого вбивства. Застосовність чинного права прав людини до озброєних БЛА розглядалася Радою з прав людини ГА ООН у двох окремих галузях. Як зазначалося вище, питання військових роботів розглядали, змінюючи один одного, спеціальні доповідачі з питань позасудових страт, страт без належного судового розгляду або довільних страт. У центрі уваги було застосування озброєних БЛА. Але Рада з прав людини призначила для аналізу цього питання ще одного експерта – Б.Еммерсона (*Ben Emmerson*), спеціального доповідача з питань захисту прав та основоположних свобод людини в умовах боротьби з тероризмом.

Б.Еммерсон мав розглянути застосування озброєних БЛА в антитерористичних операціях з точки зору відповідності міжнародно-правовим принципам застосування сили, а також міжнародному гуманітарному праву і законодавству з прав людини. Аналізуючи, які чинні закони мають застосовуватися, він поставив питання: "Коли саме виникає неміжнародний конфлікт, і якими є, якщо вони є, географічні межі застосування законів війни в цьому контексті?"[26].

Відповідь на це питання мала підказати, як звести до мінімуму цивільні втрати – ця правова вимога була головним орієнтиром у дослідженні

[25] United Nations, A/68/206 (посилання 2), para.40.

[26] United Nations, General Assembly, 'Delegates consider deadly use of drone technology as Third Committee hears more presentations by experts on human rights obligations', News Release GA/SHC/4078, 25 Oct. 2013, <http://www.un.org/News/Press/docs/2013/gashc4078.doc.htm>.

Б.Еммерсона. Він зауважив, що чітке визначення цивільних втрат може бути проблемою для командирів у разі нападу на недержавне збройне угруповання поблизу цивільних – які можуть вважатись учасниками бойових дій через надання ними тієї чи іншої добровільної або примусової підтримки збройному угрупованню. Б.Еммерсон зазначив, що "відмінність у поглядах на дії, які згідно з міжнародним гуманітарним правом можуть вважатися прямою участю в бойових діях, майже неминуче призведе до різних оцінок рівня цивільних втрат"[27]. Він також рекомендував прагнути більшої ясності в застосуванні чинних правових норм.

У своїх доповідях і К.Хейнс, і Б.Еммерсон дійшли наступних висновків: наявна правова база є застосовною до використання озброєних БЛА за будь-яких обставин; озброєні БЛА не є протизаконними; для їх регламентації не потрібні нові правові норми[28]. Водночас, обидва спеціальні доповідачі дійшли висновку про гостру потребу роз'яснення застосування чинних правових норм до озброєних БЛА. Обидва експерти вважають, що міжнародній спільноті знадобиться більше інформації і прозорості для того, щоб зробити висновок – чи належним чином застосовуються чинні правові норми в операціях з використанням озброєних БЛА[29].

10 грудня 2013р. ГА ООН одностайно схвалила заклик до всіх держав "забезпечити відповідність будь-яких вжитих заходів і залучених засобів боротьби з тероризмом, у т.ч. застосування дистанційно керованих літальних апаратів, зобов'язанням за міжнародним правом, включно із Статутом ООН, міжнародним законодавством з прав людини та міжнародним гуманітарним правом, зокрема принципам розрізнення і пропорційності"[30].

Висновки

Міжнародна спільнота, окремі держави та їх збройні сили стикаються з двома викликами. Перший – забезпечення відповідності праву поточного застосування наявної зброї, зокрема озброєних БЛА. Другий – усунення відставання розвитку правової бази від темпів технічного прогресу, зокрема, від підвищення автономії зброї і переходу її до самостійного прийняття рішень, які наразі приймає людина.

[27] United Nations, GA/SHC/4078 (посилання 26).

[28] United Nations, General Assembly, 'Extrajudicial, summary or arbitrary executions', Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, A/68/382, 13 Sep. 2013; United Nations, General Assembly, 'Promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism', Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, A/68/389*, 18 Sep. 2013.

[29] У доповіді К.Хейнс закликав до "пошуку консенсусу в коректному тлумаченні та застосуванні міжнародно визнаних, однакових для всіх держав стандартів використання БЛА". United Nations, A/68/382 (посилання 28), para.117.

[30] UN General Assembly Resolution 68/178, 18 Dec. 2013, para.6(s).

III. Заходи довіри у сфері інформаційних і комунікаційних технологій

ЯН ЕНТОНІ

Міжнародна регламентація інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) є дуже проблемною через швидкість, масштаб і характер їх розвитку. На різних форумах тривають обговорення важливих питань, пов'язаних, зокрема, із застосуванням Інтернету у злочинних цілях і захистом приватних і конфіденційних особистих даних[1]. У цій проблемній галузі вже узгоджено ряд керівних принципів, а також кілька міжнародних правових актів[2].

У нещодавньому дослідженні, оприлюдненому Спільним центром передових технологій кіберзахисту (*Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*) НАТО, зазначено, що уявлення про кібербезпеку, "яка раніше розглядалася винятково як технічна та організаційна проблема", змінилися:

> Кібербезпека стала невід'ємною частиною національної безпеки – про що свідчить велика кількість національних стратегій кібербезпеки, виданих після 2008р., – а також питанням міжнародного миру та безпеки.
>
> Окремі держави підкреслюють потенційно смертельно небезпечні характеристики кіберзасобів і ризик перетворення кіберпростору на нове глобальне поле бою. Дійсно, збройні сили кількох держав намагаються розглядати кіберпростір як п'яту сферу ведення бойових дій[3].

Економічна, політична і стратегічна важливість ІКТ і факт спільного використання певної інфраструктури різними сторонами означає, що питання регламентації не можуть бути обмежені географічними, військово-цивільними та державно-приватними рамками. Але цей підрозділ обмежується обговоренням загроз міжнародному миру та безпеці від ІКТ, зосереджуючись на дискусіях в ООН, ОБСЄ та між Росією і США.

Події на форумах ООН

Питання інформаційної безпеки були в порядку денному ООН з 1998р., але без укладення домовленостей[4]. У 2011р. Китай, Росія, Таджикистан та Узбекистан надіслали Генеральному секретарю ООН проект Кодексу поведінки та

[1] Tikk, E., *Frameworks for International Cyber Security* (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence: Tallinn, May 2010).

[2] Так, Конвенція 2001р. про кіберзлочини (*Convention on Cybercrime*, або Будапештська конвенція), укладена в рамках Ради Європи, вважається найбільш передовою міжнародною угодою стосовно кіберпростору. Конвенція вимагає від сторін віднести в національному законодавстві до категорії кримінальних такі злочини, як незаконний доступ до комп'ютерних даних і систем, незаконне перехоплення передачі закритих комп'ютерних даних, навмисні перешкоди роботі комп'ютерів. Див.: Convention on Cybercrime, opened for signature 23 Nov. 2001, entered into force 1 July 2004, <http://www.coe.int/t/DGHL/cooperation/economiccrime/cybercrime/default_en.asp>.

[3] Ziolkowski, K., *Confidence Building Measures for Cyberspace: Legal Implications* (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence: Tallinn 2013), p.6.

[4] UN General Assembly Resolution 53/70, 4 Dec. 1998.

попросили його розповсюдити документ на наступній сесії ГА ООН[5]. Документ не було ухвалено, але запропонований проект стимулював наступні детальні обговорення.

У червні 2013р. з'явилася доповідь Групи урядових експертів з питань розробок у сфері інформації і телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки (*Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Securit*y), утвореної ГА ООН у 2011р. Один з її висновків – "добровільні ЗЗД можуть сприяти довірливим і впевненим відносинам між державами і зменшенню ризиків конфлікту, підвищуючи передбачуваність і зменшуючи непорозуміння"[6]. Експерти також привітали двостороннє та багатостороннє обговорення ЗЗД, у т.ч. в регіональних групах.

Події в ОБСЄ

У грудні 2013р. держави-учасниці ОБСЄ уклали угоду про комплекс першочергових ЗЗД, спрямованих на зменшення ризику конфлікту внаслідок застосування ІКТ[7]. Найпершим завданням сторін було запобігання перетворенню підозр у зловмисних діях на серйозну кризу. В контексті сфер відповідальності ОБСЄ держави зазначили наявність ризиків сприйняття нестандартної події в кіберпросторі як ворожого акту, особливо в період напруженості; у крайньому випадку це може підвищити ймовірність відкритого конфлікту[8].

ОБСЄ розробила перелік добровільних ЗЗД, спрямованих на зменшення виявленого ризику. Ці заходи вимагатимуть від держав-учасниць розпочати предметне обговорення для їх наступної практичної деталізації.

Згідно з угодою, держави-учасниці ОБСЄ обмінюватимуться думками про різні аспекти загроз і використання ІКТ. З метою зменшення ризику непорозумінь вони розвиватимуть співпрацю компетентних національних органів, ініціюють обмін інформацією і консультації. Обмін інформацією має охоплювати роз'яснення засад національної організації, стратегій, політики і програм у сфері кібербезпеки; для полегшення цього процесу держави-учасниці зобов'язалися призначити відповідальних і надати контактні дані.

[5] Chinese Ministry of Foreign Affairs, 'China, Russia and other countries submit the document of International Code of Conduct for Information Security to the United Nations', 13 Sep. 2011, <http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/jks_665232/kjfywj_665252/t858978.shtml>.

[6] United Nations, General Assembly, Report of the Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security, A/68/98, 24 June 2013, para.26.

[7] OSCE, Permanent Council, 'Initial set of OSCE confidence-building measures to reduce the risks of conflict stemming from the use of information and communication technologies', Decision no.1106, PC.DEC/1106, 3 Dec. 2013. Стислий опис і перелік членів ОБСЄ див. у підрозділі II додатка Б цього видання.

[8] Останніми роками повідомлялося про ряд імовірних серйозних і скоординованих кібератак на органи державної влади держав ОБСЄ, зокрема Грузії та Естонії. Див.: Terlikowski, M., 'Cyberattacks on Estonia: implications for international and Polish security', *Polish Quarterly of International Affairs*, no. 3, 2007; and US Cyber Consequences Unit, 'Overview by the US-CCU of the cyber campaign against Georgia in August of 2008', Aug. 2009, <http://www.registan.net/wp-content/uploads/2009/08/US-CCU-Georgia-Cyber-Campaign-Overview.pdf>.

Держави-учасниці ОБСЄ поставили перед собою завдання скласти списки національної термінології у сфері кібербезпеки з метою наступного видання спільного глосарію ОБСЄ.

У рамках угоди про ЗЗД держави-учасниці ОБСЄ погодилися, що масив інформації для обміну має містити роз'яснення вжитих заходів із забезпечення відкритого, сумісного, безпечного та надійного Інтернету. Постійна Рада ОБСЄ затвердила ЗЗД консенсусом, і згодом вони були підтримані всіма державами-учасницями. Але після дискусії одна держава – Росія – заявила, що, надаючи підтримку, вона "керуватиметься в їх імплементації міцною відданістю принципам невтручання у внутрішні справи держав, рівності в адмініструванні Інтернету, суверенного права держав на регламентацію Інтернету у власному національному інформаційному просторі, буде дотримуватися міжнародного права та основоположних прав і свобод людини"[9]. Один аналітик зауважив, що погляд Росії на кібербезпеку базується на ідеї суверенітету в кіберпросторі:

> Росія разом з державами-однодумцями (зокрема, членами СНД [Співдружності Незалежних Держав], ОДКБ [Організації Договору про колективну безпеку] та ШОС [Шанхайської організації співробітництва]), рішуче підтримує ідею національного контролю над всіма Інтернет-ресурсами в межах фізичних кордонів держави та відповідні концепції застосування національного законодавства[10].

Зусилля держав-учасниць ОБСЄ слід розглядати не ізольовано, а як частину ширшого і глибшого міжнародного дискурсу у сфері кібербезпеки. Як зазначено в базовому документі, презентованому Німеччиною, кінцевою метою має бути взаємодія і співробітництво на багатосторонній основі для створення стабільного міжнародного кіберпростору шляхом укладення домовленості про відповідальну поведінку[11]. Як зазначено вище, консультації з питань безпеки ІКТ тривають у рамках ООН, інші суб'єкти також виявляють ініціативу в цій сфері.

У Стратегії кібербезпеки (*Cybersecurity Strategy*), оприлюдненій в лютому 2013р., ЄС пообіцяв підтримати розвиток ЗЗД у сфері ІКТ[12]. У офіційній

[9] OSCE, Permanent Council, Delegation of the Russian Federation interpretative statement under Paragraph IV.1(A)6 of the Rules of Procedure of the Organization for Security and Cooperation in Europe, Decision no. 1106, PC.DEC/1106 attachment, 3 Dec. 2013.

[10] Giles, K., 'Russia's public stance on cyberspace issues', eds C. Czosseck, R. Ottis, and K. Ziolkowski, *Proceedings of the 4th International Conference on Cyber Conflict* (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence: Tallinn, 2012), p.65. Стислий опис і переліки членів СНД, ОДКБ та ШОС див. у підрозділі II додатка Б цього видання.

[11] 'OSCE participating states agree initial set of confidence-building measures to reduce the risks of conflict stemming from the use of information and communication technologies', Background paper, 3 Dec. 2013.

[12] European Commission, European External Action Service, 'Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace', Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, JOIN(2013) 1 final, Brussels, 7 Feb. 2013, p.16.

презентації на Щорічній конференції ОБСЄ з огляду безпеки (*Annual Security Review Conference*) ЄС привітав і підтримав дії ОБСЄ в цій сфері[13].

Зміни в російсько-американських відносинах

У червні 2013р. США та Росія домовились утворити під егідою двох президентів робочу групу з питань кібербезпеки. Її перша зустріч відбулась у листопаді[14]. Після обміну "білими книгами" про національні підходи до кібербезпеки США та Росія в червні 2013р. погодили три двосторонні ЗЗД. По-перше, був запроваджений зв'язок між американськими та російськими комп'ютерними групами реагування на надзвичайні ситуації, які обмінюватимуться інформацією про виявлені віруси, що можуть походити з території інших країн. По-друге, для прояснення інцидентів, які можна прийняти за навмисні недружні дії, будуть залучені наявні у США та Росії центри зниження ядерних ризиків. По-третє, до наявної системи захищеного зв'язку між Білим домом і Кремлем (т.зв. "гарячої лінії"), додана захищена лінія телефонного зв'язку, що з'єднує координатора з кібербезпеки США із заступником Секретаря Ради безпеки Росії. Ця лінія, за потреби, буде використовуватися для владнання кризових ситуацій, пов'язаних з ІКТ[15].

У 2013р. Росія запропонувала доповнити двосторонній діалог США-Росія шляхом внесення питань кібербезпеки до програми дій Ради НАТО-Росія, але в НАТО цю пропозицію не прийняли[16].

Триваючі у 2013р. дискусії на цих форумах свідчать, що міжнародна регламентація ІКТ лише формується. Відбувається розробка певних норм, але їх остаточний вигляд і майбутній баланс, наприклад, між державним контролем і міжнародною співпрацею в кіберпросторі, прогнозувати ще зарано.

[13] European Union, EU statement on Working Session I: transnational threats and challenges, OSCE 2013 Annual Security Review Conference, PC.DEL/538/13, Vienna, 21 June 2013.

[14] US Department of State, 'U.S.-Russia bilateral presidential commission', <http://www.state.gov/p/eur/ci/rs/usrussiabilat/index.htm>; та White House, 'Joint statement on the inaugural meeting of the U.S.-Russia Bilateral Presidential Commission working group on threats to and in the use of information and communication technologies (ICTs) in the context of international security', 22 Nov 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/11/22/joint-statement-inaugural-meeting-us-russia-bilateral-presidential-commi>.

[15] White House, 'U.S.-Russian cooperation on information and communications security', Fact sheet, 17 June 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/06/17/fact-sheet-us-russian-cooperation-information-and-communications-technol>.

[16] Russian Ministry of Foreign Affairs, 'Interview by the Russian Foreign Minister Sergey Lavrov to Russia Today TV-channel', Press release no.2606-24-12-2013, 24 Dec. 2013, <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/E76E9D275ED12CBF44257C5B001DF024>. Стислий опис Ради НАТО-Росія див. у підрозділі II додатка Б цього видання.

IV. Європейські дебати та дискусії з питань контролю над звичайними озброєннями

ЯН ЕНТОНІ

У 2010р. представники НАТО та Росії під час зустрічі на Раді НАТО-Росія (РНР) у Лісабоні зробили спільну заяву, в якій ішлося, зокрема, про рішучу підтримку "відродження та модернізації режиму контролю над звичайними озброєннями в Європі"[1]. Наступні дискусії показали, що НАТО, з одного боку, та Росія – з іншого, принципово не згодні зі шляхами відродження та модернізації.

Нинішній режим обмеження збройних сил у Європі грунтується на трьох стовпах. Договір 1990р. про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ, *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, *CFE Treaty*) запровадив юридично зобов'язуючі обмеження на певні озброєння. Віденський документ 1990р. про заходи зміцнення довіри та безпеки (*Vienna Document on confidence- and security- building measures*, *CSBM*) юридично зобов'язав держави-учасниці ОБСЄ інформувати одна одну про важливі військові події з метою забезпечення прозорості та передбачуваності планів на майбутнє. Договір 1992р. з відкритого неба (*Open Skies Treaty*) юридично зобов'язав держави-учасниці відкрити свою територію для беззбройного спостереження з повітря з метою збору інформації про військову діяльність на землі[2]. Ці інструменти визначаються як взаємодоповнюючі, але не взаємозамінні – тобто, наприклад, подальшу деталізацію заходів зміцнення довіри та безпеки (ЗЗДБ) не слід розглядати як замінник продовження зусиль з контролю над озброєннями[3].

Договір про звичайні збройні сили в Європі

У минулому російські офіційні особи вважали, що нинішні обмеження звичайних озброєнь у Європі легалізують дисбаланс сил на шкоду Росії. Тривалий час Росія стверджувала, що наявна правова база могла б бути основою для наступного розвитку контролю над звичайними озброєннями в Європі, але лише після набуття чинності Угодою 1999р. з адаптації ДЗЗСЄ[4].

На початок 2013р. російські високопосадовці дійшли висновку, що перспективи розвитку спільної юридичної бази контролю над озброєннями вже пройшли рубіж, до якого їх ще можна було оновити. Заступник Міністра оборони (МО) Росії А.Антонов заявив, що "ДЗЗСЄ і відповідні домовленості,

[1] NATO-Russia Council, Joint Statement, Lisbon, 20 Nov. 2010, p.3, <http://www.nato-russia-council.info/en/documents-glossaries/>. Стислий опис і перелік держав-членів НАТО та Ради НАТО-Росія див. у підрозділі II додатка Б цього видання.

[2] Стислий опис та інші деталі ДЗЗСЄ, Віденського документа та Договору з відкритого неба див. у підрозділі II додатка А цього видання.

[3] Delawie, G., 'Enhancing security cooperation in Europe', Remarks, Working Session III: Arms Control and Confidence- and Security-Building Measures, 2013 OSCE Annual Security Review Conference, Vienna, 20 June 2013, <http://www.state.gov/t/avc/rls/2013/211055.htm>.

[4] Стислий опис та інші деталі Угоди з адаптації ДЗЗСЄ див. у підрозділі II додатка А цього видання.

що грунтуються на принципах холодної війни, абсолютно застаріли. Принаймні Росія ніколи до них не повернеться”[5]. Російські посадовці говорять про наявні договори в минулому часі; яскравим прикладом є заява А.Антонова про те, що “колишній ДЗЗСЄ помер. Він повністю себе вичерпав. Його положення не можуть слугувати основою майбутнього механізму гарантування безпеки в євро-атлантичному регіоні”[6].

А.Антонов зауважив, що ефективна система контролю над звичайними озброєннями має враховувати залучення до бойових операцій спроможностей, які сьогодні не контролюються, згадавши при цьому озброєні БЛА, протиракетну оборону та космічну зброю. А.Антонов також зазначив потребу позбутися прийнятого в режимі ДЗЗСЄ підходу, що базується на визначенні зональних обмежень, і необхідність брати до уваги, наприклад, участь у бойових операціях відносно невеликих підрозділів спеціального призначення швидкого розгортання.

Держави НАТО, своєю чергою, наголошували на потребі продовжити обговорення шляхів збереження і зміцнення наявної юридичної бази контролю над звичайними озброєннями. На засіданні РНР у 2013р. представник США Р.Гьоттемюллер (*Rose Gottemoeller*) зауважила, що

> 10 років тому Європа була більш передбачуваною, ніж сьогодні. Це хибний напрям, і нам треба його змінити.
>
> Наявні режими є важливою основою передбачуваності в Європі, і тому Сполучені Штати не можуть погодитися, що ДЗЗСЄ помер”[7].

Подібну логіку відбиває заява турецького посадовця про те, що попри позитивне ставлення до обговорень можливих шляхів покращення контролю над звичайними озброєннями, “нам слід бути обережними та не створювати альтернатив наявним механізмам”[8].

Віденський документ і Договір з відкритого неба

На фоні розбіжності думок про обмеження звичайних озброєнь, є загальна згода в тому, що Віденський документ і Договір з відкритого неба виконують важливу функцію. Але існують різні погляди на потребу подальшого розвитку європейських ЗЗДБ.

На думку Росії, чинний Віденський документ 2011р. забезпечує достатній контроль над військовою інфраструктурою, дислокацією і діяльністю звичайних збройних сил у Європі. З іншого боку, США підтримують періодичний

[5] Antonov, A., Russian Deputy Minister of Defence, Talking points for statement at the panel discussion ‘Next steps in nuclear disarmament: where do we go from here?’, 2013 International Security Forum, Geneva, 24 Apr. 2013, <http://eng.mil.ru/en/science/publications/more.htm?id=11730484@cmsArticle>.

[6] Antonov, A., Russian Deputy Minister of Defence, Speaking notes, Meeting of NATO–Russia Council, 24 July 2013, <http://www.missiontonato.ru/en/news/219/>.

[7] Gottemoeller, R., Remarks at the NATO-Russia Council ambassadorial annotated agenda, Brussels, 24 July 2013, <http://www.state.gov/t/us/212489.htm>.

[8] Ildem, T., Statement by Permanent Representative of Turkey in response to the address by the OSCE Chairperson-in-Office, Special Permanent Council, PC.DEL/11/13, Vienna, 17 Jan. 2013, <http://www.osce.org/pc/98845>.

перегляд Віденського документа з метою "переналаштування" певних елементів, наприклад, "зниження порогу повідомлень про військову діяльність" і "пристосування документа до сучасних, менших за розміром збройних сил"[9].

У 2011р. широко обговорювалося зниження порогу повідомлень про військову діяльність у рамках оновлення Віденського документа[10]. Прихильники стверджували, що збереження порогу повідомлень і спостереження військових заходів на рівні 1992р. призвело до зменшення кількості військових навчань, про які держави мають повідомляти (та на які вони зобов'язані запрошувати спостерігачів). Більшість завчасних повідомлень про військові заходи надсилаються добровільно, а не в силу політичних зобов'язань, що містяться у Віденському документі.

У 2013р. і НАТО, і Росія здійснювали навчання з бойовими стрільбами поблизу спільного кордону, повідомивши про зміст і форму навчань на РНР у липні[11]. Попри добровільне розкриття даних про навчання, вплив цих навчань, здається, підтверджує висловлену на Днях безпеки ОБСЄ думку одного експерта про те, що "в зоні ОБСЄ багатьох непокоїть відновлення серйозної недовіри на стратегічному рівні", і що "наявність військових формувань постійної готовності та масштабні маневри спричинятимуть дедалі більше занепокоєння у Східній і Центральній Європі"[12].

Реагуючи на навчання НАТО *Steadfast Jazz-2013*, А.Антонов сказав:

> Я не приховуватиму, що в російському Міністерстві оборони викликала подив заявлена мета цього навчання, яка передбачає застосування статті 5 Вашингтонського договору у відповідь на агресію проти Польщі. Від цих навчань віє духом холодної війни. Як такі дії можуть сприяти підвищенню довіри між НАТО та Росією?[13]

У вересні 2013р. Росія і Білорусь провели навчання *Запад-2013*. Як пояснив А.Антонов на засіданні РНР, метою була підготовка до відповіді на випадок проникнення на територію Білорусі чи Росії терористичних або незаконних збройних угруповань. У лютому 2013р. Президент Росії В.Путін пояснив, що ці навчання є елементом створення повністю укомплектованих звичайних військових формувань, які будуть утримуватись у стані постійної готовності. В.Путін заявив, що бойова підготовка має зосереджуватися на "діях на невідомій місцевості, швидкому маневрі на велику відстань, бойовому злагодженні різних видів і родів військ. Саме за такою логікою має бути організоване стратегічне навчання *Запад-2013*"[14].

[9] Delawie (посилання 3).

[10] Шмідт Г.-Й., Целлнер В. Заходи зміцнення довіри та безпеки. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ V розділу 9.

[11] Antonov (посилання 6).

[12] Schulte, P., 'Developing a new approach to conventional arms control', Presentation to the panel Future Conventional Arms Control in Europe, OSCE Security Days, Vienna, 4 Mar. 2013, <http://www.osce.org/secretariat/100454>.

[13] Antonov (посилання 6).

[14] Расширенное заседание коллегии Министерства обороны, речь Президента России, 27 февраля 2013г., <http://www.kremlin.ru/news/17588>.

Ряд європейських держав порушували питання, яким чином білорусько-російські навчання узгоджуються із заявленим сценарієм. Наприклад, МО Литви Ю.Олекас (*Juozas Olekas*) попросив Росію пояснити сценарій навчань, зауваживши: "Вони оголосили антитерористичну операцію, що видається досить дивним, оскільки задіяні танки та авіація"[15].

Що стосується навчання *Запад-2013*, то Білорусь і Росія окремо повідомили про два заходи, кожен – нижче порогу, за яким вимагається запрошення сторонніх спостерігачів (що є дорогою і клопітною справою для приймаючої сторони). Факт одночасного проведення двох заходів під єдиним командуванням свідчить про потребу роз'яснення порядку інформування про такі навчання згідно з Віденським документом.

НАТО і Рада НАТО-Росія

У 1986р. в НАТО створили Спеціальну групу високого рівня з контролю над звичайними озброєннями (*High Level Task Force on Conventional Arms Control*), де члени НАТО обговорюють політику в цій сфері. В рамках Групи здійснюється інформування про ініціативи та заходи, що вживаються в рамках РНР. Рада має ряд допоміжних органів, у т.ч. Робочу групу з питань прозорості, стратегії і реформ у сфері оборони (*Defence Transparency, Strategy and Reform (DTSR) Working Group*).

Групу *DTSR* розглядають як форум, де НАТО та Росія можуть обговорювати шляхи "розширення обміну інформацією і практичної співпраці"[16]. Для цього Німеччина та Росія у 2013р. обговорили підготовлений німецькою стороною документ під назвою "До спільного простору довіри", який стосується військових навчань. У ньому йдеться про різні заходи забезпечення прозорості, в т.ч. про попереднє повідомлення та завчасне обговорення запланованих військових навчань. До цих дискусій приєдналися ще кілька держав, розширивши участь у Групі до семи-восьми представників (включно з Росією)[17]. Але при цьому не вдалось узгодити навіть обмежені кроки, зокрема зобов'язання добровільно в односторонньому порядку повідомляти про навчання. Очікувалося, що обговорення пропозицій стосовно "спільного простору довіри" будуть внесені до проекту робочої програми *DSTR* на 2014р., але з акцентом на обміні інформацією після навчань та їх аналізі, а не на попередньому повідомленні про них.

Попри замороження режиму ДЗЗСЄ, у 2013р. тривала співпраця та дискусії про військові навчання в рамках ЗЗДБ в Європі. Проте, події протягом року зміцнюють думку, що дискусії не замінять співпрацю – потрібна угода про режим контролю над озброєннями в Європі.

[15] 'Lithuania lacks transparency in Russia–Belarus war exercise "Zapad 2013"', Lithuanian Tribune, 21 Sep. 2013, <http://www.lithuaniatribune.com/51277/lithuania-lacks-transparency-in-russia-belarus-war-exercise-zapad-2013-201351277/>.

[16] Gottemoeller (посилання 7).

[17] Черненко Е. Мы сможем начать строить совместную ПРО – интервью с заместителем Генерального секретаря НАТО А.Вершбоу, *Коммерсантъ*, 1 апреля 2013г., http://www.kommersant.ru/doc/2159913.

10. Контроль над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю

Загальний огляд

У 2013р. глобальні зусилля у зміцненні заходів з контролю над торгівлею звичайною зброєю увінчалися значним прогресом – погодженням Генеральною асамблеєю (ГА) ООН у квітні, після шести років перемовин, тексту Договору про торгівлю зброєю (ДТЗ, Arms Trade Treaty, ATT). Хоча багатосторонні зусилля у сфері контролю над торгівлею товарами подвійного використання подібною знаковою подією відзначені не були, але останніми роками стає більш помітним поступ і в цій сфері.

Погодження ДТЗ стало результатом глобальних зусиль, спрямованих на досягнення консенсусу стосовно укладення міжнародного договору, яким би встановлювалися "максимально досяжні загальні стандарти в поставках звичайної зброї". Хоча наприкінці заключної Конференції з питань ДТЗ у березні 2013р. спостерігалися спроби Ірану, Північної Кореї і Сирії заблокувати досягнення такого консенсусу, але згодом Договір був прийнятий ГА ООН і 3 червня відкритий для підписання (підрозділ I цього розділу).

ДТЗ є першою міжнародною угодою, що охоплює брокерську діяльність, транзит та експорт звичайної зброї. Окремі розділи Договору стосуються також боєприпасів, запасних частин і комплектуючих. ДТЗ передбачає обмін інформацією стосовно різноманітних аспектів торгівлі зброєю, утім, остаточні рамки та механізми такого обміну ще мають бути визначені. Договір містить також зобов'язання звітувати про національні системи імплементації, про поставки основних звичайних озброєнь сімох категорій, визначених Реєстром звичайних озброєнь ООН (United Nations Register of Conventional Arms; UNROCA), а також стрілецької зброї і легких озброєнь (СЗЛО, small arms and light weapons, SALW). Відмінністю між ДТЗ та UNROCA є визначення звітності про експорт та імпорт СЗЛО як зобов'язання, а не акту доброї волі. Проте, номенклатура, визначена в ДТЗ, є вужчою за Список товарів військового призначення (Munitions List) Вассенаарської домовленості (ВД, Wassenaar Arrangement) і не охоплює вироби подвійного використання, що можуть бути застосовані у звичайній зброї.

Прихильники ДТЗ прагнули побудувати його на принципах і стандартах, що вже існують у деяких національних і регіональних системах контролю над торгівлею зброєю. Окреме згадування про гендерне насильство як критерій обмеження торгівлі зброєю виходить за межі більшості національних і регіональних угод, у т.ч. Спільної позиції ЄС стосовно експорту зброї (European Union Common Position on arms exports), хоча в цьому документі такий критерій мається на увазі. Компромісна домовленість про укладення ДТЗ має примирити між собою широку гаму позицій країн-членів ООН стосовно співвідношення між прерогативами державної безпеки та гарантіями безпеки людини – в т.ч. зобов'язаннями у сфері міжнародного гуманітарного права та прав людини, – а також між інтересами експортерів та імпортерів. Саме тому текст Договору викладено у спосіб, що залишає певний простір для тлумачень положень ДТЗ під час формування державами законодавства, політики і практичних дій.

У сфері ембарго на поставки зброї результати мали більш неоднозначний характер, особливо на фоні постійних невдач з погодженням ембарго ООН на поставки зброї до Сирії і суттєвих протиріч поміж п'ятьма постійними членами Ради Безпеки (РБ) ООН (підрозділ II). Чинним залишилось ембарго на поставки зброї до Сирії, запроваджене Лігою Арабських Держав (ЛАД), натомість ЄС у червні 2013р. не подовжив термін чинності ембарго, ухваленого ним у 2011р. Це сталося через розбіжності між країнами-членами ЄС з питання – подовжувати чинне ембарго чи адаптувати його; особливі розбіжності виникли також навколо питання дозволу поставок зброї силам сирійської опозиції. У квітні ЄС погодив дозвіл на постачання силам сирійської опозиції окремих видів нелетальних засобів, але поставка обладнання і програмного забезпечення для контролю Урядом Сирії засобів зв'язку залишилася під забороною. В серпні країни-члени ЄС призупинили експорт до Єгипту будь-яких технічних засобів, що могли бути використані для внутрішніх репресій; утім це рішення не набуло форми юридично обов'язкового ембарго. У 2013р. РБ ООН запровадила одне нове ембарго на поставки зброї до Центральноафриканської Республіки (ЦАР). Як і попередніми роками, відповідні комітети ООН з нагляду за дотриманням ембарго ООН доповідали про їх численні порушення.

Чотири неформальні, юридично не зобов'язуючі режими багатостороннього експортного контролю – Австралійська група (АГ, Australia Group, AG), Режим контролю над ракетними технологіями (РКРТ, Missile Technology Control Regime, MTCR), Група ядерних постачальників (ГЯП, Nuclear Supplier Group, NSG) та Вассенаарська домовленість про контроль над експортом звичайних озброєнь, товарів і технологій подвійного використання (ВД, Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies, WA) – продовжували роботу над узгодженими рішеннями з посилення контролю над торгівлею стратегічно важливою продукцією (підрозділ III). Ці багатосторонні режими продовжували регулярне оновлення контрольних списків, але не спромоглися погодити нові керівні принципи або засади стосовно контролю над діяльністю, пов'язаною з експортом, зокрема над брокерською діяльністю, транзитом і перевантаженням. У 2013р. до АГ приєдналася Мексика, – вже отримавши перед цим згоду на приєднання у 2012р. до ГЯП і ВД. Предметом серйозних, але безрезультатних дискусій залишалася зацікавленість Індії у приєднанні до режимів. Застосування хімічних озброєнь у Сирії підтвердило відповідність потребам і важливість АГ, діяльність якої стосується продукції, що може бути використана в біологічній і хімічній зброї. Продовження Китаєм поставок ядерних реакторів Пакистану стало предметом дискусій як серед членів ГЯП, так і поза її межами.

Якщо у сфері товарів подвійного використання відбувалася мобілізація зусиль з імплементації регіональних і міжнародних зобов'язань, то у сфері звичайної зброї очікується активізація зусиль у напрямі надання технічної допомоги в рамках ДТЗ. У грудні 2013р. ЄС затвердив програму підтримки країн-членів в імплементації ДТЗ. Спільною проблемою в контролі над торгівлею як товарами подвійного використання, так і звичайною зброєю, а також головним викликом для ДТЗ залишається дієвий примус, включно із санкціями та ембарго.

СІБІЛ БАУЕР

I. Договір про торгівлю зброєю

ПОЛ ХОЛТОМ

У 2013р., після шести років перемовин, ДТЗ – юридично зобов'язуюча угода про встановлення стандартів регулювання міжнародної торгівлі зброєю – був остаточно прийнятий і відкритий для підписання[1]. ДТЗ спрямований на запобігання незаконній торгівлі зброєю з метою сприяння миру, безпеці і стабільності, зниженню рівня людських страждань, просуванню багатосторонньої співпраці, прозорості та відповідальності у сфері торгівлі зброєю.

На рівні ООН переговори з питань ДТЗ розпочалися у 2006р.; до них долучилися країни-члени ООН, організації громадянського суспільства, представники оборонної промисловості[2]. Очікувалося, що переговори в ООН будуть завершені в липні 2012р. на Конференції ООН з питань ДТЗ. Проте, на Конференції проект тексту Договору погодити не вдалося. У грудні 2012р. ГА ООН погодилася скликати в березні 2013р. заключну Конференцію з питань ДТЗ – як продовження липневої 2012р. Конференції, але з новим головою, Послом Австралії П.Вулкоттом (*Peter Woolcott*). Звіт про заключну Конференцію мав бути наданий ГА ООН "на засіданні, що буде організоване в найкоротший термін після 28 березня 2013р."[3].

Хоча заключна Конференція ООН з питань ДТЗ не спромоглася узгодити текст проекту, Договір був ухвалений за результатами голосування ГА ООН 2 квітня 2013р. У цьому підрозділі наводиться інформація про підсумки Конференції ООН з питань ДТЗ та про його ухвалення у 2013р., а також про заходи з його імплементації.

Заключна Конференція ООН 2013р.

Попри кількамісячну перерву і призначення нового голови, у проміжку між конференціями 2012р. і 2013р. продовжувалися важливі дискусії. Остаточний проект тексту Договору, погоджений на Конференції 2012р., став базовим для переговорів на Конференції 2013р. Як і на Конференції 2012р., на Конференції 2013р. проявилися тенденції поділу учасників на т.зв. "прогресивні" держави (що обстоювали ідею "сильного" та дієвого ДТЗ, з особливим наголосом на уникненні негативних наслідків поставок зброї для національної безпеки та безпеки людини) та "скептично налаштовані" держави (прихильниці укладення Договору з обмеженим масштабом застосування та позбавленого критеріїв "суб'єктивної" оцінки)[4].

[1] Стислий опис та інші деталі ДТЗ, включно з переліком держав, що підписали та ратифікували ДТЗ, станом на 31 грудня 2013р., див. у підрозділі I додатка A цього видання.

[2] Про обговорення в ООН див.: Холтом П., Бромлі М. Переговори з питань Договору про торгівлю зброєю. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ I розділу 9; Холтом П., Веземан С.Т. Назустріч Договору про торгівлю озброєннями? – *Щорічник СІПРІ 2007*, додаток 10B.

[3] UN General Assembly Resolution 67/234, 24 Dec. 2012.

[4] Bromley, M., Cooper, N. and Holtom, P., 'The UN Arms Trade Treaty: arms export controls, the human security agenda and the lessons of history', *International Affairs*, vol.88, no.5 (Sep. 2012), pp.1040-1044.

У перший день Конференції 108 "прогресивних" держав закликали до "значного покращення" проекту Договору від 2012р., зокрема: внесення до сфери його компетенції боєприпасів; удосконалення положень, пов'язаних із запобіганням переадресації поставок; посилення критеріїв оцінки експортних ризиків[5]. Індія, одна з найактивніших держав-"скептиків", закликала чітко спрямувати Договір проти поставок зброї терористам та "іншим неуповноваженим або незаконним недержавним суб'єктам" та, що найбільш важливо, уважно поставитися до балансу зобов'язань експортерів та імпортерів[6]. П'ять постійних членів РБ ООН – Велика Британія, Китай, Росія, США і Франція – із самого початку продемонстрували прагматичний підхід, закликаючи до укладення "стислого, простого для розуміння та імплементації" Договору, до пониження всіма державами рівня очікувань заради досягнення спільного "консенсусу", а також до визнання того факту, що проект ДТЗ від 2012р. "містить певні компроміси, які дуже важливо зберегти"[7].

З метою проведення неформальних зустрічей з питань головних розбіжностей стосовно проекту Договору П.Вулкотт призначив 11 модераторів - представників різних держав[8]. На цих зустрічах було розглянуто головні аспекти проекту Договору, але найбільші зусилля їх учасників були спрямовані на узгодження таких питань, як сфери компетенції ДТЗ, обмеження, критерії оцінки експорту, запобігання переадресації поставок, визначення зв'язків з іншими міжнародними інструментами. П.Вулкотт відзначив, що в окремих аспектах модератори "переписали" проект Договору, а в інших – обмежилися "констатацією факту, що з окремих спірних питань можливе подальше вдосконалення"[9]. Ключову роль у блокуванні закликів до чіткої заборони поставок зброї недержавним суб'єктам продовжували відігравати США. Їх представники виступали також проти закликів стосовно перенесення положень про боєприпаси з профільної статті Договору до загальної Статті 2(1) – про сфери застосування Договору (за рахунок цього боєприпаси мали підпадати під оцінку експортних ризиків, заходи із запобігання переадресації поставок і вимоги стосовно звітування про імплементацію ДТЗ). З обох цих питань (про заборони поставок і боєприпаси) позиція США мала багато прихильників. Китай незмінно підтримував блокування будь-яких спроб визнання сторонами ДТЗ регіональних організацій, пов'язуючи це питання з ембарго ЄС на поставки йому зброї.

[5] United Nations, Final UN Conference on the ATT, Statement delivered by Mexico on behalf of 108 states, New York, 18 Mar. 2013. Цю та інші заяви див. на сайті: <http://www.un.org/disarmament/ATT/statements/>.

[6] United Nations, Final UN Conference on the ATT, Statement by Sujata Mehta, Permanent Representative of India to the Conference on Disarmament, New York, 18 Mar. 2013.

[7] United Nations, Final UN Conference on the ATT, Declaration by H. E. Jean-Hughes Simon-Michel, Permanent Representative of France to the Conference on Disarmament, on behalf of the China, Russia, the UK, the USA and France, New York, 18-28 Mar. 2013.

[8] United Nations, General Assembly, Report of the Final United Nations Conference on the Arms Trade Treaty, A/CONF.217/2013/2, 2 Apr. 2013.

[9] Woolcott, P., 'A multilateral negotiation: finalising the ATT text', Presentation at 'The Arms Trade Treaty: Past, present and future', Geneva Forum, SIPRI and the Friedrich-Ebert-Stiftung, Geneva, 20 June 2013.

Велика кількість змін до проекту Договору від 2012р. зумовили переформатування змісту або мінімальні доповнення та незначні виправлення (наприклад, кількість актів ратифікації, необхідні для набуття Договором чинності, була зменшена з 65 до 50). Значні зміни торкнулися двох сфер.

По-перше, у проекті ДТЗ 2012р. містилася лазівка у вигляді положення про те, що ДТЗ "не може бути аргументом анулювання контрактних зобов'язань за угодами в галузі оборони". З цієї фрази були вилучені слова "контрактних зобов'язань", а решта – перенесена до параграфу статті 26, який стосується зв'язків Договору "з іншими міжнародними інструментами"[10]. В пункті (1) статті 26 ідеться про те, що зобов'язання, визначені іншими "міжнародними угодами", мають відповідати зобов'язанням за ДТЗ таким чином, щоб угоди про співпрацю в галузі оборони більше не могли слугувати лазівкою для ухилення від зобов'язань у рамках ДТЗ[11]. Така зміна стала свідченням того, що одна з "червоних ліній", визначених Індією, була перетнута, і це спонукало головного переговірника від неї зблизитися з противниками прийняття ДТЗ.

По-друге, дворівневий спосіб оцінки ризиків, викладений у статті 4 про "національну оцінку" проекту Договору 2012р., був замінений у тексті 2013р. на: (*а*) однорівневий спосіб оцінки ризиків, що стосуються міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини, міжнародних конвенцій або протоколів стосовно тероризму, а також міжнародних конвенцій або протоколів стосовно міжнародної організованої злочинності; (*б*) нову статтю про протидію переадресації поставок; (*в*) вимогу враховувати ризик насильства на гендерному підгрунті або серйозні акти насильства проти жінок і дітей[12]. Мексика – як модератор однієї з неформальних груп з питань переадресації поставок – відіграла ключову роль у розширенні одного рядка з проекту Договору від 2012р. до розмірів статті, присвяченої як заходам, яких має вживати держава-сторона ДТЗ з метою запобігання переадресації поставок, так і стимулам з обміну інформацією з цього питання[13]. Водночас, з тексту вилучена вимога до держав-сторін ДТЗ: перед схваленням будь-якої операції з експорту зброї оцінювати ризик корупції і її негативний вплив на події, – яка була чітко окреслена у проекті Договору від 2012р. Вимога стосовно оцінки ризику гендерного насильства або актів насильства проти жінок і дітей від самого початку мала серйозну підтримку завдяки ефективному лобіюванню з боку організацій громадянського суспільства – підтримувати її були схильні 100 держав[14].

Текст Договору, представлений країнам-членам ООН в останній день заключної Конференції ООН з питань ДТЗ, певною мірою і в багатьох сферах відрізнявся від запропонованого у 2012р. проекту. Водночас, в остаточному

[10] United Nations, General Assembly, 'The draft of the Arms Trade Treaty', 26 July 2012, A/CONF.217/CRP.1, Article 5(2).

[11] Arms Trade Treaty (посилання 1), Article 26.

[12] United Nations, General Assembly (посилання 10), Article 4; Arms Trade Treaty (посилання 1), Articles 7, 11.

[13] Arms Trade Treaty (посилання 1), Article 11.

[14] '100 states support strengthening the criterion on preventing gender-based violence', *Arms Trade Treaty Monitor*, vol.6, no.8 (27 Mar. 2013), p.5.

тексті збереглися неоднозначні формулювання, що виникли внаслідок пошуку компромісів під час кількарічних переговорів. Окрім того, в Договорі детально не визначені кроки з його імплементації державами-сторонами ДТЗ. П.Вулкотт висловив думку, що "остаточний текст у будь-якому разі не міг бути сильнішим, але все ж таки в ньому вдалося поєднати значно відмінні інтереси" і з наближенням завершального дня Конференції "було відчуття оптимізму стосовно можливості досягнення консенсусу"[15].

Консенсус та ухвалення Договору про торгівлю зброєю

28 березня 2013р. Конференція ООН не спромоглась ухвалити ДТЗ консенсусом. Після завершальних консультацій і неодноразових прохань голови Конференції надати пояснення своїх позицій три держави – Іран, Північна Корея і Сирія – виступили проти ухвалення тексту Договору через брак балансу прав експортерів та імпортерів, а також через те, що в остаточному тексті їх пропозиції не були достатньою мірою враховані. Алжир, Венесуела, Вірменія, Білорусь, Болівія, Індія, Індонезія, Куба, Нікарагуа, Пакистан, Росія, Судан та Арабська Група не наклали вето на текст, але заявили, що не мають наміру ухвалювати наявну версію тексту[16]. Індія заявила, що її позиція є близькою до заперечення ухвалення тексту ДТЗ через міркування, аналогічні тим, що були надані Іраном, Північною Кореєю і Сирією.

Мексика спробувала аргументувати свою позицію тим, що немає визначення поняття "консенсус", і закликала до ухвалення тексту без голосування, але проти цього виступили Індія, Іран, Китай і Росія[17]. Після закриття Конференції Кенія – від імені сімох ініціаторів початкової резолюції ГА ООН 2006р. з питань ДТЗ (Австралії, Аргентини, Великої Британії, Коста-Ріки, Кенії, Фінляндії, Японії), а також Мексики, Нігерії, Норвегії і США – представила проект резолюції стосовно тексту Договору, яка мала бути ухвалена ГА ООН[18]. 2 квітня 2013р. ГА провела зустріч з розгляду проекту резолюції, і ДТЗ був ухвалений: 155 голосів – "за"; три – "проти", 22 – утрималися[19]. Після цього, 3 червня 2013р. ДТЗ був відкритий для підписання.

П.Вулкотт заявив, що хоча заключна Конференція, "з формальної точки зору, не надала дійсно консенсусного результату", але спрямований на його досягнення переговорний процес у підсумку дозволив ухвалити остаточну версію Договору, проти якої відкрито виступили лише три зі 193 країн-членів ООН. З цієї точки зору, резолюція ГА ООН, якою була скликана Конференція

[15] Woolcott (посилання 9).

[16] Acheson, R., 'The failure of consensus', *Arms Trade Treaty Monitor*, vol.6, no.10 (29 Mar. 2013), pp.1-2.

[17] United Nations, Final UN Conference on the ATT, Statement by Juan Manuel Gomez Robledo, Head of Delegation of Mexico, New York, 28 Mar. 2013.

[18] United Nations, General Assembly, 'The Arms Trade Treaty', Draft resolution A/67/L.58, 1 Apr. 2013.

[19] Згідно з протоколом голосування 2 квітня 2013р. 154 країни голосували "за", три – "проти", а 23 – утрималися. Ангола на початку утрималась, але згодом проголосувала "за". Див.: Abramson, J., 'Special report: UN General Assembly adopts Arms Trade Treaty in overwhelming vote', *Arms Control Today*, vol.43, no.4 (May 2013).

2013р., надала країнам-членам ООН можливість винести на голосування легітимно отриманий текст Договору, навіть за умов вичерпання можливостей досягнення консенсусу[20]. Проти такого бачення процесу виступили Китай і Росія, заявивши, що однією з ключових причин їх утримання від голосування (для Китаю – єдиною офіційною причиною) було їх заперечення прийняття ДТЗ на ГА ООН більшістю голосів[21]. Китай висловив певні занепокоєння через створення прецеденту для інших переговорів з питань контролю над озброєннями; при цьому надія на підписання ДТЗ Китаєм не відкидається[22]. На відміну від позиції Китаю, імовірність підписання ДТЗ Росією, навіть після його ретельного вивчення, є набагато нижчою[23].

Підготовка до набуття чинності Договором про торгівлю зброєю

ДТЗ відкритий для підписання 3 червня 2013р., і в перший день був підписаний 67 державами[24]. Станом на 31 грудня 2013р., ДТЗ підписаний загалом 115 державами – в т.ч. США, – з них дев'ять держав його ратифікували[25]. Очікується, що у 2014р. – після розгляду питання Європейським Парламентом, прийняття відповідного рішення Радою ЄС і завершення процесу ратифікації країнами-членами ЄС, – ця кількість збільшиться[26]. Договір набуде чинності через 90 днів після його ратифікації 50 державами – очікується, що це відбудеться до кінця 2014р.

Є кілька груп викликів, з якими стикнуться прихильники запровадження режиму ДТЗ у регулюванні міжнародних поставок зброї і запобіганні їх переадресації з метою забезпечення інтересів державної безпеки та безпеки людини відповідно до вимог Договору. По-перше, оскільки держави мають під час ратифікації ДТЗ переглянути національні системи контролю над поставками зброї, очікується, що їм доведеться стикнутися з проблемами приведення законодавства, політичної і практичної діяльності у відповідність до Договору – за умов його певної невизначеності. Наприклад, наявні регіональні, міжнародні, багатосторонні угоди та інші документи дають різні тлумачення ключових термінів Договору – таких, як "поставка", "основний ризик", "обізнаність на момент надання дозволу" та "пом'якшувальні заходи".

[20] Woolcott (посилання 9); UN General Assembly Resolution 67/234 (посилання 3), Operative para.7.

[21] 'China: UN Arms Trade Treaty should be reached through consensus', Xinhua, 3 Apr. 2013; 'Russia warns that it may not sign landmark UN arms treaty', *Moscow Times*, 4 Apr. 2013.

[22] Bromley, M., Duchâtel, M. and Holtom, P., *China's Exports of Small Arms and Light Weapons*, SIPRI Policy Paper no.38 (SIPRI: Stockholm, Oct. 2013), p.11.

[23] Pukhov, R., 'Russia's special opinion on the Arms Trade Treaty', Valdai Discussion Club, 17 Apr. 2013, <http://valdaiclub.com/defense/57540/print_edition/>.

[24] 'More than 65 countries sign landmark treaty regulating multibillion-dollar world arms trade', Associated Press, 3 Jun. 2013.

[25] Перелік держав, що підписали та ратифікували ДТЗ, див. у підрозділі I додатка A цього видання.

[26] Council Decision 2014/165/EU of 3 March 2014 authorising Member States to ratify, in the interests of the European Union, the Arms Trade Treaty, *Official Journal of the European Union*, L89/44, 25 Mar. 2014.

По-друге, великій кількості держав, що підтримують цілі ДТЗ, бракує правової інфраструктури та можливостей розвитку ефективної, угодженої з вимогами ДТЗ системи контролю над поставками. Так, стаття 16 ДТЗ присвячена міжнародній допомозі державам-учасницям ДТЗ, але в ній немає положень про допомогу у створенні систем з виконання зобов'язань ДТЗ до набуття ним чинності. Хоча наявність цієї проблеми була визнана вже під час Конференції 2012р., а Управління ООН у справах роззброєння (*UN Office for Disarmament Affairs, UNODA*), разом з Австралією, Данією, Іспанією, Нідерландами та Німеччиною заснували Трастовий фонд ООН сприяння співпраці в регулюванні торгівлі зброєю (*UN Trust Facility Supporting Cooperation on Arms Regulation, UNSCAR*) для надання підтримки у прискоренні ратифікації і набуття чинності ДТЗ[27]. До набуття чинності Договором підтримку у створенні систем виконання зобов'язань надають також держави, регіональні та неурядові організації[28]. Зокрема, у грудні 2013р. з метою сприяння зусиллям країн в імплементації ДТЗ спеціальну програму підтримки започаткував ЄС[29].

По-третє, питання розташування майбутнього секретаріату ДТЗ призвело до суперечок у таборі "прогресивних" держав Півночі та Півдня. Конкуренція з питання розміщення на своїй території секретаріату ДТЗ виникла між Тринідадом і Тобаго, Австрією і Швейцарією. І навпаки, широку підтримку отримала пропозиція Мексики прийняти у себе першу Конференцію держав-учасниць ДТЗ.

[27] UN Office for Disarmament, 'UNSAR: UN Trust Facility Supporting Cooperation on Arms Regulation', <http://www.un.org/disarmament/UNSCAR/>.

[28] Bromley, M. and Holtom, P., 'Arms Trade Treaty assistance: identifying a role for the European Union', EU Non-Proliferation Consortium, Discussion Paper, Feb. 2014, <http://www.nonproliferation.eu/activities/activities.php>, p. 3.

[29] Council Decision 2013/768/CFSP of 16 December 2013 on EU activities in support of the implementation of the Arms Trade Treaty, in the framework of the European Security Strategy, *Official Journal of the European Union*, L341, 18 Dec. 2013; Bromley and Holtom (посилання 28).

II. Багатосторонні ембарго на поставки зброї

ПІТЕР Д.ВЕЗЕМАН, НОЕЛ КЕЛЛІ

Упродовж 2013р. у сфері багатосторонніх ембарго на поставки зброї відбувалися важливі події. Предметом суперечок на міжнародному рівні залишалося питання обмеження поставок зброї воюючим сторонам у Сирії. У 2013р. знову були отримані доповіді про значні порушення ембарго ООН, що підкреслює складність виконання ембарго на поставки зброї.

У 2013р. діяли 36 багатосторонніх ембарго на поставки зброї: 14 – запроваджені ООН, 21 – ЄС та одне – ЛАД (таблиця 10.1)[1]. 10 із 21 ембарго ЄС грунтувалися на рішеннях ООН, три – виконували ембарго ООН зі змінами у змісті та масштабі застосування, а вісім – не мають аналогів серед ембарго ООН[2]. Ембарго ЛАД (проти Сирії) не має аналогів серед запроваджених ООН.

У 2013р. одне нове ембарго на поставки зброї було запроваджене РБ ООН у відповідь на спалахи насильства у ЦАР. ЄС запровадив два нові ембарго: проти ЦАР (відповідно до вимог РБ ООН) і проти Єгипту, внаслідок військового державного заколоту в цій країні. Як і у 2012р., РБ ООН не спромоглася погодити санкції проти Сирії, навіть попри підвищення інтенсивності конфлікту та застосування там хімічної зброї. Усередині ЄС суперечки навколо ухвалення або відмови від постачання зброї силам сирійських повстанців призвели до скасування у 2013р. більшості пунктів ембарго ЄС на поставки зброї до Сирії, запровадженого у 2011р.

Сирія[3]

Після невдалої спроби у 2011р., у 2012-2013рр. до РБ ООН не було подано жодного проекту резолюцій, що погрожували б запровадженням ООН ембарго на поставки зброї до Сирії або схвалювали його. Зокрема, Резолюція РБ ООН від 27 вересня 2013р., прийнята у відповідь на

[1] Крім того, у 2013р. залишалося чинним одне добровільне багатостороннє ембарго: у 1992р. Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ, *Conference on Security and Co-operation in Europe, CSCE*, наразі – Організація з безпеки та співробітництва в Європі) звернулася до країн-членів з проханням запровадити ембарго на поставки зброї вірменським та азербайджанським збройним силам, залученим до бойових дій в Нагірному Карабасі. Прохання залишилося чинним, проте декілька країн-членів ОБСЄ поставляли зброю Вірменії та Азербайджану після 1992р. Див.: Conference on Security and Co-operation in Europe, Committee of Senior Officials, annex 1 to Journal no.2 of the Seventh Meeting of the Committee, Prague, 27-28 Feb. 1992. Див. також: Холтом П. Постачання озброєнь до Вірменії та Азербайджану у 2007-2011рр. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ IV розділу 6.

[2] Три ембарго, що відрізняються від відповідних ембарго ООН, запроваджені проти Ірану, Північної Кореї (ембарго стосуються більшого асортименту зброї, порівняно з відповідним ембарго РБ ООН) і Судану (стосується всієї країни в цілому, тоді як ембарго ООН – лише регіону Дарфур). Вісім ембарго, що не мають аналогів серед ембарго ООН, були запроваджені проти Білорусі, Китаю, Гвінеї, М'янми, Південного Судану, Сирії та Зімбабве, а також частково – проти Єгипту. Ембарго ЄС проти Китаю та Єгипту мають характер політичних зобов'язань, тоді як шість інших є юридично обов'язковими. 10 ембарго, запроваджені безпосередньо на виконання ембарго ООН, описані нижче в таблиці 10.1.

[3] Про аргументи "за" і "проти" різноманітних форм ембарго на поставки зброї до Сирії див. підрозділ II розділу 1 цього видання.

використання хімічної зброї в Сирії, не містила явної погрози запровадженням ембарго на поставки зброї[4].

У лютому 2013р. ЄС ухвалив рішення поновити на наступні три місяці дію запровадженого у травні 2011р. ембарго на поставки зброї до Сирії зі змінами, що дозволяють розширення підтримки нелетальними засобами та технічної підтримки захисту цивільного населення. Велика Британія і Франція стверджували, що надалі ембарго ЄС має бути змінене з метою надання можливості постачати зброю силам опозиції. Проте, більшість держав-членів ЄС не підтримали такий крок[5]. Оскільки ці дві держави не мали наміру підтримувати ембарго, що за будь-яких обставин забороняло підтримку зброєю сирійських повстанців, термін чинного ембарго на поставки зброї до Сирії у червні 2013р. добіг кінця і не був подовжений[6]. Санкції ЄС проти Сирії і надалі охоплюють ембарго на поставки обладнання і програмного забезпечення для моніторингу Урядом Сирії комунікаційних систем, а також на постачання деяких технічних засобів, що можуть бути застосовані для внутрішніх репресій.

Рада ЄС наголосила, що держави-члени, як і раніше, у своїх рішеннях стосовно експорту зброї до Сирії керуватимуться Спільною позицією ЄС стосовно експорту зброї (*EU Common Position on arms exports*)[7]. Але жодної Спеціальної позиції стосовно поставок зброї до Сирії визначено не було. Водночас, у попередній декларації Ради ЄС було зазначено, що країни-члени ЄС зобов'язалися надавати зброю, що постачається до Сирії, Національній коаліції революційних та опозиційних сил Сирії (*National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces*, або Сирійська Національна Коаліція, *Syrian National Coalition*, *SNC*) для захисту цивільного населення, а також не починати такі постачання негайно. Рада ЄС оголосила про намір переглянути цю позицію до 1 серпня 2013р.[8] Проте, такий перегляд до кінця року так і не відбувся.

Єгипет

Політичне насильство в Єгипті спалахнуло в середині 2013р. У II половині серпня загинули сотні людей, багато з них – під час операцій сил безпеки Єгипту[9]. 21 серпня 2013р. Рада ЄС із закордонних справ, заявила, що дії сил безпеки Єгипту мали непропорційний характер і що держави-члени ЄС

[4] UN Security Council Resolution 2118, 27 Sep. 2013. Про застосування хімічної зброї в Сирії див. підрозділ I розділу 8 цього видання.

[5] Про аргументи Великої Британії і Франції, а також про наступні обговорення всередині ЄС див. підрозділ II розділу 1 цього видання.

[6] Council Decision 2013/255/CFSP of 31 May 2013 concerning restrictive measures against Syria, *Official Journal of the European Union*, L147, 1 June 2013.

[7] Council Common Position 2008/944/CFSP of 8 Dec. 2008 defining common rules governing control of exports of military technology and equipment, *Official Journal of the European Union*, L335, 8 Dec. 2008.

[8] Council of the European Union, Council declaration on Syria, 3241st Foreign Affairs Council meeting, 27 May 2013, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/137315.pdf>.

[9] Human Rights Watch, 'Egypt: security forces used excessive lethal force', 19 Aug. 2013, <https://www.hrw.org/news/2013/08/19/egypt-security-forces-used-excessive-lethal-force>.

погодились: (*а*) призупинити чинність ліцензій на експорт до Єгипту будь-якого обладнання, що може бути використане для внутрішніх репресій; (*б*) переглянути експортні ліцензії на обладнання військового призначення та допомогу структурам безпеки Єгипту[10].

На відміну від більшості інших угод про обмеження експорту зброї до певних країн, Рада ЄС не публікувала рішень або регламентів з цього питання. Тому часткове ембарго на поставки зброї не було юридично обов'язковим і мало натомість ознаки політичної декларації, певним чином схожої на ембарго ЄС на поставки зброї до Китаю[11].

Рада ЄС не визначила часові ліміти на обмеження торгівлі зброєю і не пояснила терміни "призупинити" або "обладнання, що може бути використане для внутрішніх репресій". Останній термін може використовуватися для визначення певних типів зброї і військової техніки – таких, як стрілецька зброя, броньовані машини, – що застосовувалися силами безпеки Єгипту під час кривавого насильства в серпні 2013р. Утім, цей термін може охоплювати також інші вироби, що не підпадають під визначення ЄС "озброєння та військова техніка", як це викладено у Спільному списку військової техніки ЄС (*EU Common Military List*), – зокрема, машини з водяними гарматами, машини для перевезення ув'язнених, колючий дріт тощо[12].

Центральноафриканська Республіка

У листопаді 2013р. у відповідь на занепад законності і правопорядку, зростання насильства та широкомасштабні порушення прав людини в ЦАР Франція запропонувала прийняти Резолюцію РБ ООН, яка була одностайно схвалена 5 грудня.

Резолюція передбачає вжиття деяких заходів, включно з ембарго на поставки зброї, військової техніки та надання відповідної підтримки недержавним суб'єктам у ЦАР, на початковий термін в один рік. Резолюція також дозволила постачання зброї силам безпеки ЦАР – у разі попереднього схвалення Комітетом ООН із санкцій проти ЦАР (*UN Sanctions Committee*), створеного згідно з цією Резолюцією РБ ООН[13].

Сомалі

У березні 2013р. РБ ООН внесла зміни до обмежень і процедур, пов'язаних з постачанням зброї Уряду Сомалі, залишаючи при цьому чинним повномасштабне ембарго на поставки зброї недержавним суб'єктам у цій

[10] Council of the European Union, Council conclusions on Egypt, Foreign Affairs Council meeting, 21 Aug. 2013, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/138599.pdf>.

[11] База даних СІПРІ про ембарго на поставки зброї, <http://www.sipri.org/databases/embargoes/>.

[12] Council of the European Union, General Secretariat of the Council, 'Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and security Policy', 11205/12, 15 June 2012, pp.28-29 and Annex II.

[13] Thomas, L. and Penney, J., 'France to boost Central African force with UN backing', Reuters, 26 Nov. 2013; UN Security Council Resolution 2127, 5 Dec. 2013.

країні[14]. Окремі положення Резолюції були викладені неоднозначно і згодом були опрацьовані і вміщенні в наступну Резолюцію від липня 2013р. Разом ці резолюції визначили, що впродовж року "ембарго на поставки зброї до Сомалі не буде застосовуватися до озброєнь, військової техніки, послуг з підтримки і тренування, – призначених винятково для розвитку Сил безпеки Федерального Уряду Сомалі (*Security Forces of the Federal Government of Somalia*) та заради безпеки народу Сомалі"[15].

Як Уряд Сомалі, так і Африканський Союз (АС) закликали до повного зняття обмежень на постачання Уряду Сомалі товарів військового призначення. Проте, згідно з резолюціями 2013р., за Комітетом ООН із санкцій проти Сомалі залишилося право зупиняти поставки зброї[16].

Липневою Резолюцією РБ ООН запроваджено перелік деяких категорій військової техніки, постачання якої Уряду Сомалі вимагатиме в кожному окремому випадку попереднього схвалення Комітетом ООН із санкцій проти Сомалі[17]. До цього переліку внесені: зенітні ракети; кулемети, гаубиці, гармати калібру понад 12,7 мм, боєприпаси та комплектуючі до них; міномети калібру понад 82 мм; протитанкові керовані озброєння; заряди і пристрої, розроблені для військових потреб, із вмістом енергетичних матеріалів; приціли до зброї з приладами нічного бачення[18]. Резолюція не визначає, чому були обрані саме ці вироби, а не інші. Так, до переліку внесені кулемети, гаубиці та гармати, але немає ракетних пускових установок, які є аналогічними ним за функціями на полі бою і ступенем ураження. За відсутності негативного рішення Комітету ООН із санкцій проти Сомалі були дозволені поставки озброєнь і військової техніки, не внесені до переліку і призначені винятково для допомоги розвитку інститутів сектору безпеки Сомалі.

Обидві зазначені резолюції РБ ООН відрізнялися від попередніх, згідно з якими Уряд Сомалі – а не держава-постачальник – визначався відповідальним за інформування Комітету ООН із санкцій проти Сомалі про поставки озброєнь, військової техніки, надання послуг з підтримки та підготовки сил безпеки Сомалі щонайменше за п'ять днів до їх початку.

Резолюції заборонили Уряду Сомалі передачу зброї будь-яким суб'єктам або особам, що не належать до урядових сил безпеки. Резолюції не надали чіткого тлумачення визначенню "не належать до сил безпеки", що є проблематичним через неформальні відносини між Урядом та озброєними ополченцями. Водночас, резолюції зобов'язали Уряд Сомалі звітувати до РБ ООН про структуру та інфраструктуру своїх сил безпеки, а також про порядок убезпечення складів зброї.

[14] UN Security Council Resolution 2093, 6 Mar. 2013

[15] UN Security Council Resolution 2111, 24 July 2013.

[16] Веземан П.Д., Бухгольд К. Багатосторонні ембарго на поставки озброєнь. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ II розділу 9.

[17] UN Security Council Resolution 2111 (посилання 15), annex.

[18] Там само.

Інші санкції Європейського Союзу

У жовтні 2013р. ЄС без публічних пояснень подовжив ще на один рік ембарго проти Гвінеї, хоча з часів його запровадження у 2009р. політична ситуація в цій країні значно покращилась, і у 2010р. влада у країні перейшла до цивільного Уряду[19].

У квітні 2013р. ЄС скасував усі санкції проти М'янми, за винятком ембарго на постачання зброї, що було подовжене ще на один рік без будь-яких пояснень[20].

Порушення ембарго ООН

У 2013р., як і попередніми роками, порушення ембарго ООН на поставки зброї та інші проблемні питання стосовно запровадження ембарго були предметом доповідей і звітів передусім від експертних груп ООН з моніторингу дотримання цих ембарго[21]. Найбільш помітними випадками були порушення ембарго на поставки зброї до/або з Дарфуру (Судан), ДРК, Еритреї, Ірану, Лівії, Північної Кореї і Сомалі.

Попередніми роками оцінювання тенденцій у порушеннях ембарго на поставки зброї блокувалося зусиллями окремих членів РБ ООН, спрямованими на унеможливлення або затримку оприлюднення звітів експертних груп ООН[22]. Проте, у 2013р. всі нові звіти були оприлюднені.

Дарфур

Експертна група ООН у Судані звітувала, що Уряд Судану продовжував переміщення до регіону Дарфур озброєнь і військової техніки, включно з бойовими літаками, бомбами та боєприпасами, які нещодавно були законно поставлені Судану[23]. Ці переміщення відбувалися на порушення ембарго ООН і всупереч гарантіям, наданим Урядом Судану постачальникам техніки.

[19] Council Decision 2013/515/CFSP of 21 October 2013 amending Decision 2010/638/CFSP concerning restrictive measures against the Republic of Guinea, *Official Journal of the European Union*, L280, 22 Oct. 2013.

[20] Council Decision 2013/184/CFSP of 22 April 2013 concerning restrictive measures against Myanmar/Burma, *Official Journal of the European Union*, L111, 23 Apr. 2013.

[21] У 2013р. експертні групи здійснювали моніторинг усіх запроваджених ООН ембарго на поставки зброї, за винятком тих, що стосувалися неурядових сил в Іраку та Лівані. Доповіді експертних груп див. на веб-сторінках комітетів РБ ООН із санкцій, <http://www.un.org/sc/committees/>.

[22] Про зусилля із внесення змін до звітів або блокування їх оприлюднення у 2010-2013рр. див.: Веземан П.Д., Келлі Н. Багатосторонні ембарго на поставки озброєнь у 2010р. – *Щорічник СІПРІ 2011*, додаток 10А; Веземан, Бухгольд (посилання 16).

[23] United Nations, Security Council, Letter dated 22 January 2013 from the Panel of Experts on the Sudan established pursuant to resolution 1591 (2005) addressed to the Chairman of the Security Council Committee established pursuant to resolution 1591 (2005) concerning the Sudan, S/2013/79, 12 Feb. 2013, p.3; United Nations, Security Council, Letter dated 7 February 2014 from the Panel of Experts on the Sudan established pursuant to resolution 1591 (2005) addressed to the Chair of the Security Council Committee established pursuant to resolution 1591 (2005) concerning the Sudan, S/2014/87, 11 Feb. 2014, pp.12-45.

Іран

Експертна група ООН в Ірані знайшла докази підтримки Іраном широкої мережі закупівель зброї і товарів подвійного використання в обхід ембарго ООН. За висновками Групи, Іран залишається залежним від закордонних постачальників технологій, окремих комплектуючих і сировини для програми створення балістичних ракет[24]. Іран також порушує ембарго ООН на експорт зброї, і у 2013р. він навіть скоригував інформацію на маркетинговому сайті Організації іранської оборонної промисловості (*Iranian Defence Industries Organization, DIO*)[25].

Група розслідувала конкретний випадок імовірного експорту зброї з Ірану, коли зразки зброї, за підозрами, іранського походження – включно з переносними зенітними ракетними комплексами (ПЗРК, *man-portable air defence systems*, *MANPADS*), 122-мм ракетами, гранатометами та вибухівкою, – були знайдені на борту судна, перехопленого єменською береговою охороною і підрозділами ВМС США в територіальних водах Ємену[26]. Думки членів Групи стосовно цього випадку розділилися: п'ятеро з них дійшли висновку, що цей випадок є порушенням ембарго на експорт зброї з Ірану, троє – що цей випадок був лише спробою порушення ембарго[27]. Єменські державні органи підозрювали, що озброєння мали бути поставлені повстанцям-хуситам на півночі Ємену[28].

У 2013р. Група розслідувала, але не спромоглася підтвердити факти експорту Іраном зброї до сектору Гази (Палестина), Кенії, Кот-д'Івуару, Сирії, Сомалі та Судану[29]. Усі ці випадки наочно продемонстрували труднощі у виявленні фактів експорту зброї з Ірану на порушення санкцій ООН.

Північна Корея

Експертна група в Північній Кореї звітувала про ряд випадків постачань упродовж 2008-2013рр. північнокорейської зброї на порушення ембарго ООН[30].

Фактом продовження порушень санкцій стало виявлення в липні 2013р. компетентними органами Панами під час обшуку одного з північнокорейських суден забороненого вантажу, включно з двома бойовими літаками *МиГ-21*, 15 двигунами для них, а також компонентами для ЗРК та боєприпасами,

[24] United Nations, Security Council, Final report of the Panel of Experts established pursuant to Resolution 1929 (2010), 3 June 2013, annex to S/2013/331, 5 June 2013, p.23.

[25] Defense Industries Organization, <http://www.diomil.ir/>.

[26] United Nations, Security Council, Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2060 (2012): Somalia, annex to S/2013/413, 12 July 2013, pp.28, 313-314.

[27] United Nations, S/2013/331 (посилання 24), pp.14-15.

[28] United Nations, S/2013/413 (посилання 26), pp.278-285, 292.

[29] United Nations, S/2013/331 (посилання 24), pp.24-25.

[30] United Nations, Security Council, Letter dated 7 June 2013 from the Coordinator of the Panel of Experts established pursuant to Resolution 1874 (2009) addressed to the president of the Security Council, annex to S/2013/337, 11 June 2013, p.4.

захованими під вантажем цукру[31]. Сліди походження озброєнь привели до Куби, яка через кілька днів після інциденту заявила, що "морально застарілі оборонні озброєння", знайдені на судні, були відправлені до Північної Кореї "для ремонту з наступним поверненням до Куби"[32]. Заява Куби не усунула всіх сумнівів; була підозра, що Північна Корея придбала техніку для власних потреб[33]. За будь-якої версії, ембарго ООН на поставки зброї було порушене, оскільки, згідно з вимогами мали бути заборонені як поставки до Північної Кореї всіх основних озброєнь, так і експорт з Північної Кореї будь-якої зброї і відповідних послуг з ремонту та технічного обслуговування[34]. Куба не була публічно засуджена та не зазнала санкцій за порушення ембарго проти Північної Кореї. Якщо ж озброєння призначалися для Північної Кореї, то сам факт їх фізичного та морального старіння (термін їх експлуатації становив близько 40 років) дає зрозуміти, що ембарго ускладнило для Північної Кореї завдання із забезпечення своїх збройних сил сучасною технікою.

Лівія

Експертна група ООН у Лівії відзначила, що більшість складів зброї в Лівії не перебували під контролем держави та що влада Лівії ще не завершила перебудову системи прикордонного контролю. Внаслідок цього, зброя може розповсюджуватися з території Лівії, підживлюючи конфлікти будь-де. Група розслідувала ряд підозрілих або задокументованих випадків контрабанди зброї з Лівії для недержавних суб'єктів в Алжирі, Єгипті, секторі Гази в Палестині, Малі, Нігері, Нігерії, Сирії, Сомалі, Тунісі та Чаді[35].

Група відзначила труднощі у встановленні фактів, які б підтверджували порушення ембарго ООН у 2011р., хоча в окремих випадках Групі вдавалося задокументувати надходження зброї до Лівії всупереч ембарго ООН. Зокрема, було зроблено висновок, що коли Катар та ОАЕ постачали зброю силам, опозиційним режиму М.Каддафі (*Muammar Gaddafi*), вони не надавали жодної інформації Комітету ООН із санкцій проти Лівії, і таким чином ці країни порушили запроваджене у 2011р. ембарго ООН на поставки зброї до Лівії[36].

Сомалі та Еритрея

Моніторингова Група ООН у Сомалі та Еритреї дійшла висновку, що незаконні поставки зброї недержавним суб'єктам у Сомалі, особливо Аль-Шабаб (*al-Shabab*), продовжувалися й у 2013р. Хоча Групі вдалося задокументувати

[31] United Nations, Security Council, Letter dated 3 March 2014 from the Coordinator of the Panel of Experts established pursuant to Resolution 1874 (2009) addressed to the President of the Security Council, annex to S/2014/147, 6 Mar. 2014, pp.26-31.

[32] Cuban Foreign Ministry, Statement about the North Korean ship Chang Chon Gang seized in Panama Canal, 16 July 2013, <http://www.cubaminrex.cu/en/statement-ministry-foreign-affairs-6>.

[33] Johnson, T., 'Cuban weapons aboard N. Korean ship part of "major deal", Panama says', McClatchyDC, 10 Oct. 2013, <http://www.mcclatchydc.com/2013/10/10/205036/cuban-weapons-aboard-n-korean.html>.

[34] United Nations, S/2014/147 (посилання 31), p.29.

[35] United Nations, Security Council, Letter dated 15 February 2013 from the Panel of Experts on Libya established pursuant to resolution 1973 (2011) addressed to the President of the Security Council, S/2013/99, 9 Mar. 2013, pp.24-38.

[36] United Nations, S/2013/99 (посилання 35), pp.15-23.

в деталях окремі випадки в період із середини 2012р. до середини 2013р., але вона не мала змоги встановити обсяги контрабанди.

Ємен вважався первинним джерелом контрабанди зброї і боєприпасів до Сомалі. Найбільший перехоплений вантаж зброї для Сомалі за цей період складався з 220 ракет для гранатометів і 137 кг тротилу[37]. Група доповідала, що Уряд Сомалі не повідомив Комітет із санкцій про будь-яку отриману зброю, попри надходження з надійних джерел доповідей про здійснення таких поставок у І половині 2013р.[38]

Група також встановила, що Ерітрея продовжувала отримувати з-за кордону певну допомогу в технічному обслуговуванні військової техніки та імпортувала кілька цивільних літаків для своїх збройних сил[39].

[37] United Nations, S/2013/413 (посилання 26), pp.278-285.

[38] United Nations, S/2013/413 (посилання 26), p.30.

[39] United Nations, Security Council, Report of the Monitoring Group on Somalia and Eritrea pursuant to Security Council resolution 2060 (2012): Eritrea, annex to S/2013/440, 25 July 2013, pp.25-26.

Таблиця 10.1. Чинні багатосторонні ембарго на поставки зброї у 2013р.

Об'єкт[a]	Дата першого ухвалення	Інструменти запровадження або зміни ембарго[b]	Зміни впродовж 2013р.
Ембарго ООН на поставки зброї			
Аль-Каїда, пов'язані з нею особи та організації	16 січня 2002р.	Р РБ ООН №№1390, 1989	
ЦАР(НДУ)	5 грудня 2013р.	Р РБ ООН №2127	Нове ембарго
ДРК (НДУ)	28 липня 2003р.	Р РБ ООН №№1493, 1596, 1807, 2078	
Кот-д'Івуар	15 листопада 2004р.	Р РБ ООН №№1572, 1946, 2045	Подовжене до 30 квітня 2014р. Р РБ ООН №2101 від 25 квітня 2013р.
Ерітрея	23 грудня 2009р.	Р РБ ООН №1907	
Іран	23 грудня 2006р.	Р РБ ООН №№1737, 1747, 1929	
Ірак (НДУ)	6 серпня 1990р.	Р РБ ООН №№661, 1483, 1546	
Північна Корея	15 липня 2006р.	Р РБ ООН №№1695, 1718, 1874	
Ліван (НДУ)	11 серпня 2006р.	Р РБ ООН №1701	
Ліберія (НДУ)	22 грудня 2003р.[c]	Р РБ ООН №№1521, 1683, 1903, 2079	Подовжене до 10 грудня 2014р. Р РБ ООН №2128 від 10 грудня 2013р.
Лівія (НДУ)	26 лютого 2011р.	Р РБ ООН №№1970, 1973, 2009	Змінене Р РБ ООН №2095 від 14 березня 2013р.[d]
Сомалі (НДУ)	23 січня 1992р.	Р РБ ООН №№733, 1725	Змінене Р РБ ООН №2093 від 6 березня 2013р. та Р РБ ООН №2111 від 24 липня 2013р.[e]
Судан (Дарфур)	30 липня 2004р.	Р РБ ООН №№1556, 1591, 1945	
Талібан	16 січня 2002р.	Р РБ ООН №№1390, 1988	
Ембарго ЄС на поставки зброї			
Аль-Каїда, пов'язані з нею особи та організації*	17 грудня 1996р.	СП РЄС 96/746/CFSP, 2001/154/CFSP, 2002/402/CFSP	
Білорусь	20 червня 2011р.	Р РЄС 2011/357/CFSP, Р РЄС 2012/642/CFSP	Подовжене до 31 жовтня 2014р., Р РЄС 2012/534/CFSP від 29 жовтня 2013р.
Китай	27 червня 1989р.	Декларація Європейської Ради	
ЦАР (НДУ)*	23 грудня 2013р.	Р РЄС 2013/798/CFSP	Нове ембарго
ДРК (НДУ)*	7 квітня 1993р.	Декларація, СП РЄС 2003/680/CFSP, 2005/440/CFSP, 2008/369/CFSP	

Об'єкт[a]	Дата першого ухвалення	Інструменти запровадження або зміни ембарго[b]	Зміни впродовж 2013р.
Кот-д'Івуар (НДУ)*	13 грудня 2004р.	СП 2004/852/CFSP, 2010/656/CFSP, Р РЄС 2012/371/CFSP	
Єгипет	21 серпня 2013р.	Висновки РЄС	Нове ембарго
Ерітрея*	1 березня 2010р.	Р РЄС 2010/127/CFSP	
Гвінея	27 жовтня 2009р.	СП РЄС 2009/788/CFSP, 2009/1003/CFSP	Подовжене до 27 жовтня 2014р., Р РЄС 2013/515/CFSP від 21 жовтня 2013р.
Іран	27 лютого 2007р.	СП РЄС 2007/140/CFSP, 2007/246/CFSP, Р РЄС 2012/168/CFSP	
Ірак (НДУ)*	4 серпня 1990р.	Декларація, СП РЄС 2003/495/CFSP, 2004/553/CFSP	
Північна Корея	20 листопада 2006р.	СП РЄС 2006/795/CFSP, 2009/573/CFSP	
Ліван (НДУ)*	15 вересня 2006р.	СП 2006/625/CFSP	
Ліберія (НДУ)*	7 травня 2001р.	СП РЄС 2001/357/CFSP, 2004/137/CFSP, 2006/518/CFSP, 2010/129/CFSP	
Лівія (НДУ)*	28 лютого 2011р.	Р РЄС 2011/137/CFSP, 2011/625/CFSP	
М'янма	29 липня 1991 р.[f]	Декларація РЗС, СП РЄС 96/635/CFSP, 2003/297/CFSP, 2010/232/CFSP	Подовжене до 30 квітня 2014р., Р РЄС 2013/184/CFSP від 22 квітня 2013р.
Сомалі (НДУ)*	10 грудня 2002р.	СП РЄС 2002/960/CFSP, 2009/138/CFSP, 2010/231/CFSP	
Південний Судан	18 липня 2011р.	Р РЄС 2011/423/CFSP	
Судан	15 березня 1994р.	СП РЄС 94/165/CFSP, 2004/31/CFSP, 2005/411/CFSP, Р РЄС 2011/423/CFSP	
Сирія	9 травня 2011р.	Р РЄС 2011/273/CFSP; П РЄС 36/2012, 509/2012; Р РЄС 2012/420/CFSP, 2012/739/CFSP	Скасоване Р РЄС 2013/255/CFSP від 31 травня 2013р.
Зімбабве	18 лютого 2002р.	СП 2002/145/CFSP	Подовжене до 20 лютого 2014р., Р РЄС 2013/89/CFSP від 18 лютого 2013р.
Ембарго Ліги Арабських Держав на поставки зброї			
Сирія[g]	3 грудня 2011р.	Заява РЛАД, Р РЛАД7446	

* – ембарго ЄС на виконання ембарго ООН; Р РБ ООН – Резолюція РБ ООН; Р РЄС – Рішення Ради ЄС; СП РЄС – Спільна позиція Ради ЄС; П РЄС – Постанова Ради ЄС; Р РЛАД – Резолюція Ради ЛАД; РЗС – Рада із загальних справ; ДРК – Демократична Республіка Конго; НДУ – недержавне угруповання; ЦАР – Центральноафриканська Республіка.

[a] З часу першого запровадження ембарго об'єкт міг змінитися. В таблиці об'єкт зазначено станом на кінець 2013р.

[b] Попередні інструменти могли бути змінені або скасовані після ухвалення наступних.

[c] Ліберія є об'єктом ембарго ООН на поставки озброєнь, починаючи з 2013р.; ембарго стосувалися різних, але пов'язаних між собою суб'єктів.

[d] Р РБ №2095 від 14 березня 2013р. скасувала вимоги, що містилися у повідомленні Комітету із санкцій ООН, стосовно поставок нелетального військового обладнання для гуманітарних цілей, а також стосовно постачання Уряду Лівії нелетального військового обладнання, надання технічної і фінансової допомоги та послуг з навчання.

[e] Р РБ №2093 від 6 березня 2013р. доповнила процедури та ліміти поставок зброї Уряду Сомалі. Р РБ №2111 від 24 липня 2013р. внесла роз'яснення до Р РБ №2093. Упродовж одного року, до березня 2014р., ембарго не поширюватиметься на поставки для урядових сил безпеки. Поставки дозволяються лише за умов попереднього схвалення Комітетом із санкцій ООН.

[f] ЄС і країни-члени вперше запровадили ембарго на поставки зброї до М'янми в 1990р.

[g] Резолюція №7446 може бути розтлумачена як дозвіл на поставки зброї сирійській опозиції.

Джерела: United Nations, Security Council, 'UN Security Council sanctions committees', <http://www.un.org/sc/committees/>; and European External Action Service, 'Sanctions or restrictive measures', 29 Jan. 2014, <http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/index_en.htm>.

III. Режими експортного контролю

СІБІЛ БАУЕР, ІВАНА МІЧІЧ

У 2013р. чотири добровільні, побудовані на засадах консенсусу режими експортного контролю – Австралійська група (АГ), Режим контролю над ракетними технологіями (РКРТ), Група ядерних постачальників (ГЯП) та Вассенаарська домовленість про контроль над експортом звичайних озброєнь, товарів і технологій подвійного використання (ВД) – працювали у своїх галузях заради посилення контролю над торгівлею зброєю[1]. Хоча експортний контроль залишається головним організаційним принципом режимів, але в центрі уваги заходів з контролю дедалі частіше опиняється саме торгівля. Проте, дискусії навколо розширення масштабів діяльності режимів – зокрема, охоплення посередництва, транзиту, перевантаження, а також невідчутних передач технологій, – і контрольних списків не призвели до вагомих результатів у сенсі прийняття у 2013р. нових документів.

У 2013р. продовжувалися дискусії навколо членства Індії в режимах, зокрема в ГЯП. Водночас, слідом за зустріччю у 2012р. між Пакистаном і ВД, Пакистан у січні 2013р. провів в Анкарі (Туреччина) зустріч із Трійкою ГЯП (складається з попереднього, нинішнього та наступного голови), а в лютому прийняв з візитами представників АГ та РКРТ[2].

Австралійська група

Учасники АГ прагнуть запобігти розробкам або закупівлям хімічної і біологічної зброї шляхом створення координованого режиму контролю над торгівлею ними, в т.ч. використовуючи спільно погоджений список товарів, торгівля якими, за національним законодавством, підлягає ліцензуванню на рівні державних органів[3].

У січні 2013р. АГ оприлюднила заяву із занепокоєнням з приводу ситуації в Сирії і можливого використання хімічної зброї[4]. Група підтвердила “незмінну позицію, схвалену всіма державами-учасницями Групи (41), стосовно експорту до Сирії товарів подвійного використання та особливо уважного ставлення учасників АГ до експортних поставок до Сирії”, звернулась із закликом до всіх сторін сирійського конфлікту не використовувати хімічну або біологічну зброю і закликала до ліквідації такої зброї[5]. На час проведення в червні 2013р. пленарної зустрічі з’являлося дедалі більше доказів

[1] Стислий опис і переліки держав-учасниць кожного з цих режимів див. підрозділ III додатка Б цього видання.

[2] Pakistani Ministry of Foreign Affairs, ‘Pakistan’s engagement with multilateral export control regimes’, Press release, 20 Feb. 2013, <http://www.mofa.gov.pk/secdiv/pr-details.php?prID=1431>; Hussain, S., ‘Pakistan eyeing MTCR membership, recognition as nuclear power’, Pakistan Today, 20 Feb. 2013.

[3] Стислий опис і перелік учасників АГ див. у підрозділі III додатка Б цього видання.

[4] Australia Group, ‘Australia Group statement of concern regarding Syrian chemical weapons’, 28 Jan. 2013, <http://www.australiagroup.net/en/syria_statement.html>.

[5] Про застосування хімічної зброї в Сирії див. підрозділ III розділу 1 і підрозділ I розділу 8 цього видання.

застосування хімічної зброї в Сирії, і це впливало на подальші дискусії. Після пленарного засідання АГ підтвердила свої ключові позиції, проголошені в січневій заяві, а також виступила на підтримку Місії ООН з розслідування повідомлень про можливе використання в Сирії хімічної зброї[6].

Враховуючи можливість застосування хімічної і біологічної зброї, створеної на базі нових і новітніх технологій, пленарне засідання зосередило увагу на змінах у галузі хімічних речовин, у природознавстві та нанотехнологіях, а також на хімічному та біологічному виробничому обладнанні[7]. Як завжди, проведенню пленарної зустрічі АГ у 2013р. передувала низка зустрічей на рівні робочих груп. Так, фахівці з ліцензування і правозастосування обговорили специфічні питання імплементації та забезпечення дотримання вимог правових актів, а також обмінялися досвідом у запобіганні передачам чутливої хімічної і біологічної продукції подвійного використання (тобто товарів, що можуть застосовуватися у військовій та невійськовій сферах). Крім того, технічні експерти провели зустріч з метою перегляду Контрольного списку хімічних і біологічних товарів. У березні 2013р. ними був змінений Контрольний список АГ об'єктів виробництва хімічної продукції подвійного використання, обладнання та відповідних технологій і програмного забезпечення (*Australia Group's Control List of Dual-use Chemical Manufacturing Facilities and Equipment and Related Technology and Software*), а також Список експортного контролю над біологічними матеріалами (*List of Biological Agents for Export Control*)[8]. У червні та липні було оприлюднено зміни стосовно біологічного обладнання і тваринних патогенів у Контрольному списку біологічного обладнання подвійного використання, відповідних технологій і програмного забезпечення (*Control List of Dual-use Biological Equipment and Related Technology and Software*) та у Списку тваринних патогенів з Основного списку продукції, що підлягає експортному контролю (*List of Animal Pathogens for Export Control Core List*)[9].

На пленарних зустрічах продовжилися започатковані минулими роками обговорення шляхів посилення співпраці та обміну інформацією "про підходи до ветеринарного контролю, про досвід із впровадження засад всеохопного контролю та про інші заходи з метою подальшого підвищення ефективності Групи"[10]. Держави-учасниці підтвердили намір підтримувати зв'язки з промисловістю та наукою з метою підвищення обізнаності з питань контролю над брокерською діяльністю (для цього у 2012р. були погоджені

[6] Australia Group, Media release, Plenary meeting, Paris, 7 June 2013, <http://www.australiagroup.net/en/media_june2013.html>.

[7] Australia Group (посилання 6).

[8] Australia Group, 'Control list of dual-use chemical manufacturing facilities and equipment and related technology and software', Mar. 2013, <http://www.australiagroup.net/en/dual_chemicals.html>; Australia Group, 'List of biological agents for export control', Mar. 2013, <http://www.australiagroup.net/en/biological_agents.html>.

[9] Australia Group, 'Control list of dual-use biological equipment and related technology and software', June 2013, <http://www.australiagroup.net/en/dual_biological.html>; Australia Group, 'List of animal pathogens for export control core list', July 2013, <http://www.australiagroup.net/en/animal.html>.

[10] Australia Group (посилання 6).

нові Керівні принципи) та з контролю над невідчутними передачами технологій (такими, як передачі електронною поштою або через надання технічної підтримки).

АГ також продовжила залучати до свого складу нові країни. В серпні 2013р. Мексика, яка у 2012р. приєдналася до ВД та ГЯП, стала 42-ю учасницею АГ і першою, після приєднання у 2007р. Хорватії[11]. 40 держав-учасниць і Європейська Комісія під час пленарної зустрічі досягли консенсусу у відповіді на звернення Мексики, висловивши "дуже сильну підтримку" її членства[12]. В заяві Мексики у відповідь на підтвердження її членства було підкреслене прагнення не допустити розповсюдження ЗМУ та особливо відзначено, що наявні засоби контролю над торгівлею зброєю дозволять мексиканській промисловості "набути більшої безпеки та конкурентоспроможності шляхом зміцнення платформи для безперервного та контрольованого розвитку прогресивних технологій, особливо в секторах, де застосовуються хімічні речовини, біологічні засоби та технології, що контролюються Групою"[13]. Ряд інших звернень – від Казахстану, Росії, Сербії і Чілі – ще розглядаються[14]. Також зазначалося, що Індія розглядає членство в режимі як пакетний договір або принаймні може забажати, перш ніж приєднатися до АГ, звіритися з дорожньою картою приєднання до РКРТ та ГЯП[15].

Режим контролю над ракетними технологіями

РКРТ створено для запобігання розповсюдженню безпілотних систем, здатних доставляти ЗМУ[16]. На 27-й пленарній зустрічі Режиму в Римі в жовтні 2013р. Італія вдруге стала головуючою країною за принципом ротації[17].

Держави-партнери РКРТ обговорили наявні та можливі процеси у сфері запобігання розповсюдженню ракет за час, що минув після попередньої

[11] Про мексиканську систему експортного контролю та досвід Мексики з набуття членства в режимах див.: Ochoa, C.E.H. and Morales, P.F.G., 'A milestone in Mexico's export control evolution', *1540 Compass*, no.3 (spring 2013), pp.22-25.

[12] Australia Group, 'Press Release: Mexico joins the Australia Group', 12 Aug. 2013, <http://www.australiagroup.net/en/mexico_statement.html>.

[13] Mexican Ministry of Foreign Affairs and Secretariat of Economy, 'Mexico formally enters the Australia Group', Joint statement, 12 Aug. 2013, <http://www.australiagroup.net/en/joint_sre_se_statement.html>.

[14] Про розширення членства режимів див.: Бауер С., Мічіч І. Контроль над міжнародними поставками, пов'язаними з безпекою. – *Щорічник СІПРІ 2010*, с.373-375; Clinton, H., US Secretary of State, 'Australia Group: supplementary guidance for Australia Group Plenary, September 21-25, 2009', Cable to US Embassy in Canberra and US Embassy in Paris no.09STATE97434, 18 Sep. 2009, <https://wikileaks.org/plusd/cables/09STATE97434_a.html>.

[15] Nayan, R., 'Accepting a nuclear India', The Diplomat, <http://thediplomat.com/2011/06/accepting-a-nuclear-india/1/>, 5 June 2011; Nayan, R. and Stewart, I., 'Export controls and India', King's College Centre for Science and Security Studies Occasional Papers no. 2013/1, Aug. 2013, <http://www.kcl.ac.uk/sspp/departments/warstudies/research/groups/csss/pubs/India-export-control.pdf>.

[16] Стислий опис РКРТ та перелік його учасників див. у підрозділі III додатка Б цього видання.

[17] Missile Technology Control Regime, Press release, Plenary meeting, Rome, 14-18 Oct. 2013, <http://www.mtcr.info/english/press/Italy2013.html>; Italian Ministry of Foreign Affairs, 'Bonino: "The war on missiles relaunched from Rome"', 15 Oct. 2013, <http://www.esteri.it/MAE/EN/Sala_stampa/ArchivioNotizie/Interviste/2013/10/20131015_BoninoMTCR.htm>. Італія вперше головувала в РКРТ в 1988р. У 2014р. в режимі головуватиме Норвегія, після неї, у 2015р. – Україна.

пленарної зустрічі 2012р. в Берліні (Німеччина). На додаток до вже згаданих Ірану та Північної Кореї, занепокоєння було висловлене також "продовженням програм зі створення ракет на Близькому Сході, у країнах Північно-Східної і Східної Азії, що може сприяти розповсюдженню ракет будь-де"[18]. Держави-партнери РКРТ підтвердили зобов'язання з імплементації відповідних, окремо перелічених резолюцій РБ ООН. Як завжди, пленарній зустрічі передували зустрічі технічних експертів, експертів з питань ліцензування і правозастосування, а також зустріч з питань обміну інформацією. Обговорення стосувалися ключових технологічних тенденцій, а також заходів і методів придбання зброї. Також були обговорені внутрішні питання функціонування режиму, включно з "питаннями, що стосуються послідовності та ефективності головування"[19].

На пленарній зустрічі обговорювалися також питання членства, але прийняття нових членів не відбулося. Держави-партнери погодилися "подвоїти зусилля з інформування зацікавлених сторін і сприяння в їх прагненні підтримувати принципи нерозповсюдження ракет, цілі й принципи РКРТ"[20]. Діяльність поза межами режиму у 2013р. охоплювала відвідування Пакистану та ОАЕ в лютому, коли в РКРТ головувала Німеччина[21]. Крім того, заохочувалося "продовження зусиль на індивідуальному, колективному та регіональному рівнях" зі сприяння країнам у "вжитті заходів з контролю над експортом продукції, пов'язаної з ракетами, як того вимагає Резолюція (РБ ООН) №1540". Пріоритет у висвітленні інформації надавався корисності Контрольного списку та Керівних принципів РКРТ у "визначенні міжнародних стандартів найкращого досвіду контролю над експортом пов'язаної з ракетами продукції"[22].

РКРТ доповнюється Гаазьким Кодексом протидії розповсюдженню балістичних ракет (ГКП, *Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation*, *HCOC*), який був розроблений РКРТ у 2002р., але надалі перетворився на окрему ініціативу[23]. Урочистості з нагоди 10-ї річниці Кодексу відбувались у січні 2013р. у Відні (Австрія)[24].

Дослідження Південною Кореєю ракети, запущеної Північною Кореєю, дозволило з'ясувати певні деталі північнокорейських процесів придбання та виробництва озброєнь, продемонструвавши водночас важливість контролю

[18] Missile Technology Control Regime (посилання 17). Про міжнародні поставки керованих ракет великої дальності див. підрозділ II розділу 5 цього видання.

[19] Missile Technology Control Regime (посилання 17).

[20] Missile Technology Control Regime (посилання 17).

[21] Бауер С., Віскі А. Режими експортного контролю. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ IV розділу 9.

[22] Missile Technology Control Regime (посилання 17).

[23] Стислий опис і перелік держав, що підписали ГКП, див. у підрозділі III додатка Б цього видання. Дві держави – Антигуа та Барбуда і Домініка – приєдналися до ГКП у 2013р., після чого кількість учасників, що підписали ГКП, досягла 136. Щорічні зустрічі ГКП відбуваються у Відні. На зустрічі у травні 2013р. головувала Японія. На зустрічі 2014р. головуватиме Перу.

[24] European External Action Service, Delegation to the International Organisations in Vienna, 'HCOC commemorative event', 29 Jan. 2013, <http://eeas.europa.eu/delegations/vienna/press_corner/news_un/2013/hcoc_2_en.htm>.

та обмежень у стримуванні розповсюдження ракет. Згідно зі звітом, певна кількість комплектуючих виробів для ракети могли бути "отримані, як правило, від Китаю та інших чотирьох країн", при цьому переважна кількість комплектуючих були виготовлені в самій Північній Кореї"[25]. Згідно з аналізом, наданим південнокорейським агентством розробок у сфері оборони (*South Korean Agency for Defense Development*), комплектуючі іноземного виробництва – включно з конверторами, температурними датчиками та іншими електронними приладами, – були вироблені переважно в п'яти країнах, призначалися "для широкого використання" й тому не підлягали контролю з боку РКРТ. Агентство дійшло висновку, що "попри обмеження, запроваджені до передач технологій і закупівель комплектуючих через санкції міжнародної спільноти, [Північна Корея] була здатна завдяки проведенню значної кількості експериментів" покращити якість технології виготовлення своїх ракет великої дальності[26].

РКРТ також переглянув і доповнив Контрольні списки та оприлюднив на своєму сайті всю хронологію змін до них, що допоможе країнам, які використовують ці списки, але не беруть участі в зустрічах у рамках режиму[27].

У заяві пленарного засідання 2013р. уряди держав-учасниць наголосили на "важливості зосередження уваги на питаннях брокерської діяльності, транзиту та перевантаження, а також на спробах їх використання для ухилення від експортного контролю". При цьому в заяві не згадано про будь-який прогрес у розробці керівних принципів або найкращих практик з цих питань[28]. На відміну від РКРТ, АГ ще у 2012р. оприлюднила Керівні принципи стосовно брокерської діяльності[29].

Група ядерних постачальників

Метою ГЯП є запобігання розповсюдженню ядерної зброї шляхом контролю над поставками ядерних і пов'язаних з ними матеріалів, обладнання, програмного забезпечення та технологій "без перешкоджання законній торгівлі та міжнародній співпраці в мирному використанні ядерної енергії"[30]. Пленарне засідання Групи в червні 2013р. у Празі (Чехія) зібрало разом 48 держав-учасниць – у т.ч. Мексику та Сербію, які вперше брали участь у такому заході, – а також Європейську Комісію та очільника Комітету Цангера (обидва є постійними спостерігачами[31]).

[25] Kim, K., 'Most of December rocket was produced within North Korea', *The Hankyoreh*, 22 Jan. 2013, <http://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_northkorea/570753.html>.

[26] Kim (посилання 25).

[27] Missile Technology Control Regime, 'Equipment, software and technology annex', 17 Oct. 2013, <http://www.mtcr.info/english/MTCR-TEM-Technical_Annex_Track_Changes_2013-10-17_from_2012-10-23.pdf>.

[28] Missile Technology Control Regime (посилання 17).

[29] Бауер, Віскі (посилання 21).

[30] Nuclear Suppliers Group (NSG), Public statement, Plenary meeting, Prague, 13-14 June 2013, <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/en/nsg-documents>. Стислий опис ГЯП та перелік держав-учасниць див. у підрозділі III додатка Б цього видання. Див. також: Бауер С. Події у Групі ядерних постачальників. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ V розділу 8; Viski, A., 'The revised Nuclear Suppliers Group guidelines: a European Union perspective', EU Non-proliferation Consortium, Non-proliferation Papers no.15, May 2012, <http://www.nonproliferation.eu/activities/activities.php>.

[31] Стислий опис Комітету Цангера та перелік держав-учасниць див. у підрозділі III додатка Б цього видання.

Подібно до інших режимів, ГЯП прагне зберегти мир за умов розвитку технологій та постійних викликів у сфері безпеки. Фундаментальний перегляд Контрольних списків ГЯП, започаткований на пленарній зустрічі 2010р. у Крістчорч (Нова Зеландія), був завершений на пленарній зустрічі 2013р.[32] Перегляду були піддані сфери застосування матеріалів, обладнання та технологій, пов'язаних з обробкою, використанням або виробництвом спеціальних розщеплюваних матеріалів або з розробкою, перевіркою і створенням ядерних вибухових пристроїв. До Контрольних списків ГЯП внесені не всі вироби, що використовуються в діяльності, пов'язаної з розробкою ядерної зброї; окремі країни можуть контролювати додаткові групи товарів шляхом застосування положень "всеохопного" контролю, якими визначаються вимоги з ліцензування товарів, не охоплених цими списками. ГЯП може приймати рішення не вносити до списків певний товар через низку причин, у т.ч. через брак консенсусу стосовно внесення змін до Контрольних списків чи можливі ускладнення для законної торгівлі, а також з метою уникнення небажаної реклами використання окремих товарів у технологіях створення ядерної зброї[33].

На пленарному засіданні ГЯП відбувся щорічний обмін інформацією і практичними надбаннями з питань ліцензування і правозастосування, у т.ч. з проблем розповсюдження – особливо в Ірані та Північній Кореї. У заяві пленарного засідання прямо згадані ядерні випробування в Північній Кореї в лютому 2013р., позиції ГЯП з підтримки відповідних резолюцій РБ ООН і Правління МАГАТЕ стосовно Ірану, а також резолюції РБ ООН, що стосуються ГЯП[34]. ГЯП внесла зміни до своїх Керівних принципів з метою врахування рекомендацій МАГАТЕ стосовно фізичного захисту ядерних матеріалів[35]. ГЯП також погодила створення нового доопрацьованого веб-сайту для оприлюднення інформації кількома мовами.

Держави-учасниці ГЯП продовжили обговорення шляхів імплементації прийнятої у 2008р. Заяви про співпрацю з Індією в галузі цивільної ядерної енергетики (*Statement on Civil Nuclear Cooperation with India*) та відносин

[32] Як прийнято для всіх відкритих документів ГЯП, переглянуті проміжні списки і списки товарів подвійного використання були оприлюднені МАГАТЕ у формі інформаційних циркулярів. Див.: International Atomic Energy Agency (IAEA), Communication received from the Permanent Mission of the Czech Republic to the International Atomic Energy Agency regarding certain member states' guidelines for the export of nuclear material, equipment and technology, INFCIRC/254/Rev.12/Part 1, 13 Nov. 2013; International Atomic Energy Agency (IAEA), Communication received from the Permanent Mission of the Czech Republic to the International Atomic Energy Agency regarding certain member states' guidelines for transfers of nuclear-related dual-use equipment, materials, software and related technology, INFCIRC/254/Rev.9/Part 2, 13 Nov. 2013.

[33] Про роль у ядерних програмах товарів, не внесених до Контрольних списків, див.: Albright, D., Stricker, A. and Wood, H., *Future World of Illicit Nuclear Trade: Mitigating the Threat* (Institute for Science and International Security: Washington, DC, July 2013).

[34] Nuclear Suppliers Group (посилання 30). Про події, пов'язані з Іраном і Північною Кореєю, див. підрозділи IX та XI розділу 6, а також підрозділи I та II розділу 7 цього видання.

[35] International Atomic Energy Agency (IAEA), INFCIRC/254/Rev.12/Part 1 (посилання 32), para.3(a) and Annex C. Про фізичний захист ядерних матеріалів та ядерну безпеку див.: Ентоні Я. Заходи боротьби з ядерним тероризмом. – *Щорічник СІПРІ 2013*, підрозділ IV розділу 7.

ГЯП з Індією[36]. Міністр закордонних справ Австралії Дж.Бішоп (*Julie Bishop)* під час свого візиту до Делі в листопаді 2013р. заявила, що її країна підтримуватиме повноправне членство Індії в ГЯП[37]. Після неформальної зустрічі в березні 2013р. у Відні повідомлялося, що членство Індії в ГЯП підтримують Велика Британія, Росія, США і Франція, а Китай виступає проти. Також повідомлялося, що Японія та окремі європейські країни, в т.ч. Нідерланди, Швейцарія та Ірландія були "не в захваті від цієї ідеї", але відкрито не висловлювали намірів блокувати заявку Індії[38]. На зустрічі з індійським колегою Міністр закордонних справ Туреччини А.Давутоглу (*Ahmet Davutoğlu*) під тримав заявку Індії, проте заявив, що насамперед має бути вирішене питання приєднання Індії до Договору 1968р. про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ, *Non-Proliferation Treaty*, *NPT*)[39]. США відкрито висловили підтримку членства Індії в усіх режимах експортного контролю, включно з ГЯП; це питання обговорювалось у квітні 2013р. на слуханнях у Конгресі США про реформу експортного контролю[40].

Водночас, у середині 2013р. Китай – який починаючи із середини 1990-х років вже поставив Пакистану чотири ядерні реактори, – погодився надати Пакистану принаймні два водо-водяні реактори *ACP-1000*. Є побоювання, що ці реактори, створені нібито для цивільного використання, можуть "сприяти програмі Пакистану зі створення ядерної зброї і підвищити ризик розповсюдження цієї зброї в регіоні", а "їх розробка може бути засобом тиску на членів ГЯП з метою відкрити Пакистану шлях, яким він міг би домогтися угоди про вихід на глобальний ринок ядерних технологій, аналогічної тій, що була укладена в Нью-Делі у 2008р.[41] Продаж двох реакторів стимулював з новою силою обговорення всередині ГЯП та поза її межами т.зв. "дідусевого права" (*grandfather clause*): Китай заявив, що згадані поставки передбачені

[36] Заява від 2008р. оприлюднена як Документ МАГАТЕ: Communication dated 10 September 2008 received from the Permanent Mission of Germany to the Agency regarding a 'Statement on Civil Nuclear Cooperation with India', INFCIRC/734 (Corrected), 19 Sep. 2009. Про відносини між Індією та ГЯП див. Бауер (посилання 30); Бауер, Віскі (посилання 21).

[37] Hodge, A., 'Australia to back India for nuclear watchdog group membership', *The Australian*, 19 Nov. 2013.

[38] Painter, D., 'The Nuclear Suppliers Group at the crossroads', The Diplomat, 10 June 2013, <http://thediplomat.com/2013/06/the-nuclear-suppliers-group-at-the-crossroads/>.

[39] 'Turkey not against India's membership in NSG, Turkish FM says', *Hürriyet Daily News,* 24 July 2013. Стислий опис та інші деталі ДНЯЗ див. у підрозділі I додатка A цього видання.

[40] US Congress, House Committee on Foreign Affairs, 'Hearing: Export control reform: the agenda ahead', 24 Apr. 2013, <http://foreignaffairs.house.gov/hearing/hearing-export-control-reform-agenda-ahead>; 'US reiterates support for India's multilateral regimes membership', *WorldECR*, [n.d.], <http://www.worldecr.com/u-s-reiterates-support-for-indias-multilateral-regimes-membership/>; 'Le Groupe des fournisseurs nucléaires (NSG) et le régime mondial de non-prolifération nucléaire' [Група ядерних постачальників (ГЯП) і світовий режим нерозповсюдження ядерної зброї], *Observatoire de la Non-prolifûration*, no.85 (Oct. 2013).

[41] Hibbs, M., 'Power loop: China provides nuclear reactors to Pakistan', Jane's Intelligence Review, Jan. 2014. Про торгівлю між Китаєм та Пакистаном ядерними матеріалами та технологіями, підконтрольними ГЯП, і застосування в цьому контексті т.зв. "дідусевого права" див.: Бауер (посилання 30).

погодженою у 2003р. двосторонньою угодою з Пакистаном, про яку він повідомив ГЯП під час приєднання у 2004р.[42]

Що стосується діяльності поза межами ГЯП, то на пленарному засіданні були розроблені додаткові настанови для голови ГЯП, до яких належить рекомендація для Комітету РБ ООН з дотримання Резолюції №1540 стосовно брокерської діяльності і транзиту[43].

Вассенаарська домовленість

Якщо АГ, РКРТ і ГЯП зосереджують увагу на ЗМУ та системах її доставки, то ВД прагне запобігти "дестабілізуючому накопиченню" державами звичайних озброєнь, відповідних товарів і технологій подвійного використання, а також унеможливити закупівлю такої продукції терористичними угрупованнями, організаціями та окремими терористами[44]. ВД заохочує прозорість та обмін інформацією і думками про поставки зброї, а також стимулює відповідальну поведінку з підтримки регіональної та міжнародної безпеки і стабільності[45].

Після того, як у квітні 2013р. ГА ООН ухвалила ДТЗ, ВД оприлюднила заяву, в якій зазначила, що інструменти та керівні принципи ефективного впровадження заходів експортного контролю – такі, як Контрольні списки ВД та документи стосовно найкращих практик, – могли б бути прийняті іншими державами, і що держави-учасниці ВД "готові поділитися своїми досвідом і знаннями з іншими державами"[46]. Під час пленарної зустрічі у Відні 3-4 грудня 2013р. учасники ВД ще раз привітали ухвалення ДТЗ, відзначивши, що цілі ДТЗ збігаються з цілями ВД, а також підтвердили наміри, зазначені в попередній заяві[47]. Аспекти імплементації ДТЗ у діяльність ВД мали бути обговорені впродовж місяця після пленарної зустрічі[48].

На пленарній зустрічі ВД у 2013р. головувала Данія, того ж року відбулися чергові зустрічі робочих груп ВД. Група також провела щорічний захід "реалізації регіональних думок" ('*regional views exercise*') з метою обміну інформацією про ризики, пов'язані з поставками зброї і звичайної продукції

[42] Про суперечливі точки зору див., наприклад: Vaid, M., 'China's reactor sale to Pakistan: a nuclear mistake?', Observer Research Foundation, 16 Dec. 2013, <http://orfonline.org/cms/sites/orfonline/modules/analysis/AnalysisDetail.html?cmaid=60664&mmacmaid=60665>; Balachandran, G. and Patil, K., 'China's reactor sale to Pakistan: the known unknowns', Indian review of Global Affairs, 16 Nov. 2013, <http://www.irgamag.com/component/k2/item/5870-china%E2%80%99s-reactor-sale-to-pakistan-the-known-unknownsmistake?>; Hibbs, M., 'Pakistan's next Chinese reactor', Arms Control Wonk, 28 Sep. 2013, <http://hibbs.armscontrolwonk.com/archive/2248/pakistans-next-chinese-reactor>.

[43] Nuclear Suppliers Group (посилання 30).

[44] Стислий опис і перелік держав-учасниць ВД див. у підрозділі III додатка Б цього видання.

[45] Wassenaar Arrangement, 'Guidelines and procedures, including the initial elements', Dec. 2011, <http://www.wassenaar.org/guidelines/>.

[46] Wassenaar Arrangement, 'Public statement by the Wassenaar Arrangement on the Arms Trade Treaty (ATT)', 3 June 2013, <http://www.wassenaar.org/publicdocuments/index_PS_Other.html>. Стислий опис та інші деталі ДТЗ див у підрозділі I додатка А цього видання. Про ухвалення ДТЗ див. підрозділ I цього розділу.

[47] Wassenaar Arrangement, Public statement, Plenary meeting, Vienna, 3-4 Dec. 2013, <http://www.wassenaar.org/publicdocuments/index_PS_PS.html/>.

[48] 'Interview: Talking export controls with Philip Griffiths', *WorldECR*, no.26 (Oct. 2013), pp.13-14.

подвійного використання до специфічних регіонів. Держави-члени ВД продовжили обговорення національних практик і досвіду стосовно кінцевого використання та гарантій кінцевого користувача: заходи контролю над транзитом, перевантаженнями, брокерською діяльністю та реекспортом; застосування всеохопного контролю до товарів, не внесених до Контрольних списків; залучення промисловості; міжнародні програми дотримання правил[49].

Група повторно оголосила про намір продовжувати щільні контакти з державами, що не є її членами, шляхом проведення двосторонніх зустрічей (зокрема, з Індією), колективних технічних інструктажів з питань змін у Контрольних списках, а також шляхом взаємодії з промисловістю[50]. ВД підтримує контакти з відповідними регіональними та міжнародними організаціями, продовжуються неформальні контакти з ГЯП стосовно специфічних питань, пов'язаних з Контрольними списками. У 2013р. на розгляді перебували кілька заяв про вступ до ВД, але нові члени не приймалися[51]. Держави-учасниці ВД підтвердили, що Група відкрита для прийому нових членів "згідно з погодженими критеріями", зазначивши, що обговорення стратегічних питань, які стосуються майбутньої участі у ВД, вже розпочалося[52].

На пленарній зустрічі також було вирішено провести у 2016р. внутрішнє оцінювання з метою перегляду та оцінки якості функціонування Групи, а також покращення її ефективності та корисності. Попереднє подібне оцінювання у Групі відбувалось у 2011р.[53]

Контрольний список ВД був змінений шляхом внесення роз'яснень, видалення та додавання нових пунктів на підставі великої кількості отримуваних щороку пропозицій її учасників. У 2013р. держави-учасниці роз'яснювали наявні механізми контролю над поставками інерційного вимірювального обладнання або систем, а також послабленого контролю над експортом виробів на зразок вимірювальних приладів із записом на плівку та цифрових обчислювальних машин[54].

Контроль над технологіями стеження

З огляду на нещодавні інциденти, пов'язані з використанням технологій стеження (*surveillance*) в комунікаційних мережах, члени ВД погодили нові механізми контролю над програмними засобами несанкціонованого доступу до комунікаційних мереж і системами стеження в Інтернеті[55]. Враховуючи пропозиції Великої Британії і Франції, до Контрольних списків ВД були додані нові вироби, включно з "інструментами збору даних стеження,

[49] Wassenaar Arrangement (посилання 47).

[50] Wassenaar Arrangement (посилання 47). Про діяльність, спрямовану на Індію, див. 'Interview: Talking export controls with Philip Griffiths' (посилання 48).

[51] 'Interview: Talking export controls with Philip Griffiths' (посилання 48).

[52] Wassenaar Arrangement (посилання 47).

[53] Бромлі М., Макдональд Г. Обмеження військових потенціалів: події у сфері контролю над експортом озброєнь. – *Щорічник СІПРІ 2012*, підрозділ II розділу IX.

[54] Wassenaar Arrangement (посилання 47); Wassenaar Arrangement, 'Summary of changes: list of dual-use goods & technologies and munitions list', 4 Dec. 2013, <http://www.wassenaar.org/controllists/>.

[55] Wassenaar Arrangement (посилання 54).

поліцейської/розвідувальної інформації" і "технічними засобами або системами стеження в мережі з використанням Інтернет-протоколів (*Internet Protocol (IP) network surveillance systems*), які, за певних обставин, можуть бути небезпечними для міжнародної і регіональної безпеки і стабільності"[56].

Після подій "арабської весни" 2011р. уряди, парламенти та недержавні організації почали замислюватися над ризиками, пов'язаними з експортом технологій стеження, у площині як дотримання прав людини, так і обгрунтованого вибору заходів експортного контролю, спрямованих на розв'язання таких проблем. Традиційно експортний контроль над товарами подвійного використання виходив як із принципу нерозповсюдження ЗМУ, так і з можливого застосування цього принципу до звичайних товарів військового призначення. Хоч аспект дотримання прав людини певним чином враховується у критеріях прийняття рішень з питань ліцензування експорту, але головною підставою внесення товарів до Контрольних списків залишається можливість їх застосування для військових потреб. Водночас у практиці ЄС окремим заходам контролю, у правовому контексті, піддавалися вироби, що можуть використовуватись як засоби тортур[57].

Голова Комітетів з питань експортного контролю над зброєю Палати громад Великої Британії (*British House of Commons' Committees on Arms Export Controls*) Дж.Стенлі (*John Stanley*) заявив про необхідність постійного оновлення списків військової техніки, експорт якої підлягає ліцензуванню. Дж.Стенлі наголосив, що "це питання перетворюється на дедалі більшу проблему мірою нашого просування до ери електроніки, коли всі держави, як демократичні, так і недемократичні, отримують надмірні можливості для стеження"[58].

У 2013р. Голова Секретаріату ВД Ф.Гріффітс (*Philip Griffiths*) в одному з інтерв'ю дав позитивну відповідь на питання, чи можливо "очікувати в майбутньому поширення контрольних списків товарів подвійного використання на телекомунікаційні та інші види технологій, що можуть використовуватися для електронного стеження". При цьому він підкреслив, що вже розглядались як можливість розширення великої кількості категорій з контрольних списків (зокрема, електроніка, комп'ютери, засоби зв'язку та інформаційної безпеки), так і внесення відповідних виробів "до списків підконтрольних виробів подвійного використання на підставі як пропозицій держав, так і колективних оцінок ризиків, що походять від нових технологій або випливають з міжнародних тенденцій"[59].

[56] Wassenaar Arrangement (посилання 47); Omanovic, E., 'International agreement reached controlling export of mass and intrusive surveillance technology', Privacy International blog, 9 Dec. 2013, <https://www.privacyinternational.org/blog/international-agreement-reached-controlling-export-of-mass-and-intrusive-surveillance>.

[57] Council Regulation (EC) no.1236/2005 of 27 June 2005 concerning trade in certain goods which could be used for capital punishment, torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, *Official Journal of the European Union*, L200 (30 July 2005), pp.1-19.

[58] Hopkins, N. and Taylor, M., 'Trade in spy systems must be reviewed, says committee chair', *The Guardian*, 19 Nov. 2013.

[59] 'Interview: Talking export controls with Philip Griffiths' (посилання 48).

Висновки

Якщо в порядку денному режимів експортного контролю у сфері нерозповсюдження ЗМУ тривалий час домінувала ядерна зброя, то після подій 2013р. центральне місце посіла хімічна зброя. Динамізм діяльності режимів характеризується також залученням ними держав, які не є їх учасницями, – це було показано на прикладі пропозиції ВД стосовно надання допомоги в імплементації ДТЗ, – вжиттям більшістю режимів заходів з охоплення промисловості, а також намаганнями наблизити темпи змін і прийняття контрольних списків з темпами появи нових проблемних технологій – зокрема, технологій електронного стеження – і прогресу в галузях досліджень та інновацій. Ці аспекти діяльності режимів експортного контролю у 2013р. підтвердили свою актуальність і необхідність.

Додатки

Додаток А. Угоди з контролю над озброєннями та з роззброєння

Додаток Б. Міжнародні організації, співпраця в галузі безпеки

Додаток В. Хронологія 2013р.

Додаток А. Угоди з контролю над озброєннями та з роззброєння

НЕННЕ БОДЕЛЛ

У додатку наводиться перелік багатосторонніх і двосторонніх угод, конвенцій, протоколів і договорів з контролю над озброєннями та з роззброєння. Якщо не зазначене інше, інформація стосовно статусу угод, учасників і підписантів наводиться станом на 1 січня 2014р.

Примітки

1. Угоди розподілені на універсальні (багатосторонні угоди, що відкриті для всіх країн, підрозділ I), регіональні (багатосторонні угоди, відкриті для країн окремого регіону, підрозділ II) та двосторонні (підрозділ III). Перелік угод упорядкований у хронологічному порядку їх прийняття, підписання або відкриття для підписання (багатосторонні угоди) чи підписання (двосторонні угоди). Крім того, наведені також дати набуття чинності та зазначені депозитарії багатосторонніх договорів.

2. Головне джерело інформації – надані депозитаріями переліки підписантів і сторін договорів. У списку сторін договору та підписантів ті країни, що виділені курсивом, ратифікували, приєдналися, стали правонаступницями або підписали угоду протягом 2013р.

3. У переліках наведені держави та організації як сторони, що ратифікували, приєднались або стали правонаступницями угод. Колишні території, які не мали власного державного управління, після здобуття незалежності іноді декларують приєднання до всіх угод, укладених колишньою метрополією. У цьому додатку сторонами вважаються лише ті нові держави, які однозначно декларували подовження участі в угодах або повідомили депозитаріїв про правонаступництво. Російська Федерація підтвердила подовження всіх міжнародних зобов'язань за угодами, укладеними СРСР. Сербія підтвердила подовження всіх міжнародних зобов'язань за угодами, укладеними Союзною Державою Сербії і Чорногорії.

4. Якщо не зазначене інше, багатосторонні угоди, що згадуються в цьому додатку, відкриті для підписання, ратифікації, приєднання або правонаступництва для всіх держав або всіх держав відповідної зони (або регіону). Не всі підписанти та сторони договору є країнами-членами ООН.

Ряд країн не визнали Тайвань незалежною державою; проте, він згадується як сторона ратифікованих ним угод.

5. Де можливо, вказується джерело розміщення точної копії тексту договору. Ними можуть бути депозитарій, агенція чи секретаріат відповідного договору, або Збірник договорів ООН (*United Nation Treaty Series*, <http://treaties.un.org/>).

6. Прийняті скорочення: ДРК – Демократична Республіка Конго; ОАЕ – Об'єднані Арабські Емірати; ПАР – Південна Африка (Південноафриканська Республіка); ЦАР – Центральноафриканська Республіка (*перекл.*).

7. Переліки держав наведені за англійською абеткою (*перекл.*).

8. Назви договорів, конвенцій, угод, протоколів, які підписала, ратифікувала або до яких приєдналась Україна, взяті з бази даних законодавства України – http://www.rada.gov.ua> (*перекл.*).

I. Універсальні угоди

Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів (Женевський протокол від 1925р.)

Підписаний в Женеві 17 червня 1925р.;
набув чинності 8 лютого 1928р.;депозитарій – Уряд Франції

Протокол забороняє застосування задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів під час війни. Протокол є основою міжнародної заборони на застосування хімічних і біологічних засобів. Дотримання цих зобов'язань і принципів Протоколу підкріплене підписанням Конвенції 1972р. про біологічну та токсинну зброю та Конвенції 1993р. про заборону хімічної зброї.

Сторони (*139*): Афганістан, Албанія, Алжир, Ангола, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія, Австрія, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Бельгія, Бенін, Бутан, Болівія, Бразілія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чілі, Китай, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Гамбія, Німеччина, Гана, Греція, Гренада, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Кенія, Північна Корея, Південна Корея, Кувейт, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Мальта, Маврітанія, Мексика, Молдова, Монако, Монголія, Марокко, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, Свазіленд, Швеція, Швейцарія, Сирія, Тайвань, Танзанія, Таїланд, Того, Тонга, Трінідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Уганда, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, Венесуела, В'єтнам, Ємен

Примітки: окремі держави, приєднавшись до Протоколу, висловили застереження, якими залишили за собою право на застосування хімічної чи біологічної зброї проти держав, що не є учасницями Протоколу, проти коаліцій, до складу яких належать держави, що не є учасницями Протоколу, чи у відповідь на застосування стороною-агресором хімічної чи ядерної зброї. Більшість із цих держав згодом відкликали свої застереження (зокрема, після укладення Конвенції 1972р. про біологічну та токсинну зброю та Конвенції 1993р. про заборону хімічної зброї), оскільки вони суперечили їх зобов'язанням як держав-учасниць цих Конвенцій.

На додаток до самостійно заявлених застережень, ряд держав, що декларували приєднання до Протоколу після набуття ними незалежності, успадкували застереження, заявлені їх відповідними державами-попередницями. Наприклад, такі застереження стосуються держав, що здобули незалежність від Великої Британії і Франції до того, як ті відкликали чи змінили свої застереження. Держави, що приєдналися до Протоколу, а не успадкували участь, не успадкували й відповідних застережень.

Текст Протоколу див.: French Ministry of Foreign Affairs, *http://www.diplomatie.gouv.fr/traites/affichetraite.do?accord=TRA19250001*

Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Конвенція про геноцид)

Прийнята в Парижі на засіданні Генеральної асамблеї ООН 9 грудня 1948р.; *набула чинності 12 січня 1951р.*; *депозитарій – Генеральний секретар ООН*

Згідно з положеннями Конвенції, будь-які акти, спрямовані на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої, оголошуються злочинами та підлягають покаранню відповідно до міжнародного права.

Сторони (*144*): Афганістан, Албанія*, Алжир*, Андорра, Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн*, Бангладеш*, Барбадос, Білорусь*, Бельгія, Беліз, Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразілія, Болгарія*, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Канада, Кабо-Верде, Чілі, Китай*, Колумбія, Комори, ДРК, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гвінея, *Гвінея-Бісау*, Гаїті, Гондурас, Угорщина*, Ісландія, Індія*, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Ямайка, Йорданія, Казахстан, Північна Корея, Південна Корея, Кувейт, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Малайзія*, Мальдіви, Малі, Мексика, Молдова, Монако, Монголія*, Чорногорія*, Марокко*, Мозамбік, М'янма*, Намібія, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни*, Польща*, Португалія*, Румунія*, Росія*, Руанда*, Сент-Вінсент і Гренадіни, *Сан-Маріно*, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія*, Сейшельські Острови, Сінгапур*, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія*, Шрі-Ланка, Судан, Швеція, Швейцарія, Сирія, Танзанія, Того, Тонга, Трінідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Уганда, Велика Британія, Україна*, ОАЕ, Уругвай, США*, Узбекистан, Венесуела*, В'єтнам*, Ємен*, Зімбабве

* Із застереженнями та/або заявами.

Примітка: на додаток до 144 сторін (станом на 1 січня 2014р.), 2 квітня 2014р. до Конвенції приєдналася Палестина, а 6 червня – Мальта.

Підписала, але не ратифікувала (*1*): Домініканська Республіка

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, http://treaties.un.org/Pages/CTC Treaties.aspx?id=4

IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни

Підписана в Женеві 12 серпня 1949р.; *набула чинності 21 жовтня 1950р.*; *депозитарій – Уряд Швейцарії*

IV Женевська конвенція встановлює правила захисту цивільних осіб у районах бойових дій і на окупованих територіях. Конвенція розроблена на Конференції дипломатичного рівня, що відбулася 21 квітня - 12 серпня 1949р. Одночасно прийняті інші конвенції: I Конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях; II Конвенція про покращення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; III Конвенція про поводження з військовополоненими.

Сторони (*195*): Афганістан, Албанія*, Алжир, Андорра, Ангола*, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія*, Австрія, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш*, Барбадос*, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразілія, Бруней , Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Китай*, Колумбія, Комори, ДРК, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія*, Данія, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Ерітрея, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина*, Гана, Греція, Гренада, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау*, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Іран*, Ірак, Ірландія, Ізраїль*, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Кірібаті, Північна Корея*, Південна Корея*, Кувейт*, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото,

Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія*, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Маврітанія, Маврікій, Мексика, Мікронезія, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, М'янма, Намібія, Науру, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія*, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Оман, Пакистан*, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія*, Катар, Румунія, Росія*, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сан-Томе і Прінсіпі, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, Сомалі, ПАР, *Південний Судан*, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, Сурінам*, Свазіленд, Швеція, Швейцарія, Сирія, Таджикистан, Танзанія, Таїланд, Тімор-Лешті, Того, Тонга, Трінідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Тувалу, Уганда, Велика Британія*, Україна*, ОАЕ, Уругвай*, США*, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам*, Ємен*, Замбія, Зімбабве

* Із застереженнями та/або заявами.

Примітка: на додаток до 195 сторін (станом на 1 січня 2014р.), 2 квітня 2014р. до Конвенції приєдналася Палестина. У 1989р. Організація визволення Палестини поінформувала депозитарія про наміри неухильно дотримуватися чотирьох Женевських конвенцій і двох Протоколів 1977р.

Текст Конвенції див.: Swiss Federal Department of Foreign Affairs, <http://www.eda.admin.ch/eda/fr/home/topics/intla/intrea/chdep/warvic/gvaciv.html>

Додатковий Протокол I до Женевських конвенцій 1949р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів

Додатковий Протокол II до Женевських конвенцій 1949р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру

Відкриті для підписання в Берні 12 грудня 1977р.;
набули чинності 7 грудня 1978р.; *депозитарій – Уряд Швейцарії*

Протоколи підтверджують, що сторони, які беруть участь у міжнародних і неміжнародних збройних конфліктах, мають дотримуватися певних обмежень у виборі засобів і методів збройної боротьби. Забороняється застосовувати зброю та інші засоби збройної боротьби, використання яких призведе до надмірних каліцтв і зайвих страждань.

Сторони Протоколу I (*173*) та *Протоколу II* (*167*): Афганістан, Албанія, Алжир*, Ангола[1]*, Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Вірменія, Австралія*, Австрія*, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Білорусь*, Бельгія*, Беліз, Бенін, Болівія*, Боснія і Герцеговина*, Ботсвана, Бразілія*, Бруней , Болгарія*, Буркіна-Фасо*, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада*, Кабо-Верде*, ЦАР, Чад, Чілі*, Китай*, Колумбія*, Комори, ДРК*, Республіка Конго, Острови Кука*, Коста-Ріка*, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр*, Чехія*, Данія*, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет*, Сальвадор*, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія*, Франція*, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина*, Гана, Греція*, Гренада, Гватемала, Гвінея*, Гвінея-Бісау, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина*, Ісландія*, Ірак[1], Ірландія*, Італія*, Ямайка, Японія*, Йорданія, Казахстан, Кенія, Північна Корея[1], Південна Корея*, Кувейт, Киргизстан, Лаос*, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн*, Литва*, Люксембург*, Македонія*, Мадагаскар*, Малаві, Мальдіви, Малі*, Мальта*, Маврітанія, Маврікій*, Мексика[1], Мікронезія, Молдова, Монако, Монголія*, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Намібія*, Науру, Нідерланди*, Нова Зеландія*, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія*, Оман, Палау, Панама*, Парагвай*,

Перу, Філіппіни*, Польща*, Португалія*, Катар*, Румунія*, Росія*, Руанда*, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сан-Томе і Прінсіпі, Саудівська Аравія*, Сенегал, Сербія*, Сейшельські Острови*, Сьєрра-Леоне, Словаччина*, Словенія*, Соломонові Острови, ПАР, *Південний Судан*, Іспанія*, Судан, Сурінам, Свазіленд, Швеція*, Швейцарія*, Сирія*[1], Таджикистан*, Танзанія, Тімор-Лешті, Того*, Тонга*, Трінідад і Тобаго*, Туніс, Туркменістан, Уганда, Велика Британія*, Україна*, ОАЕ*, Уругвай*, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам[1], Ємен, Замбія, Зімбабве

* Із застереженнями та/або заявами.

[1] Сторона бере участь лише у Протоколі I.

Примітка: на додаток до зазначених вище сторін (станом на 1 січня 2014р.), 2 квітня 2014р. до Протоколу I приєдналася Палестина.

Текст протоколів див.: Swiss Federal Department of Foreign Affairs, <http://www.eda.admin.ch/eda/fr/home/topics/intla/intrea/chdep/warvic.html>

Договір про Антарктику

Підписаний у Вашингтоні 1 грудня 1959р.; *набув чинності 23 червня 1961р.*; *депозитарій – Уряд США*

Проголошує Антарктичний регіон зоною, яка може використовуватися винятково в мирних цілях. Забороняє проведення в Антарктиці будь-яких акцій військового характеру, зокрема, розміщення військових баз та об'єктів, проведення військових маневрів або випробувань будь-яких видів зброї. Договір забороняє здійснювати в Антарктиці ядерні вибухи та використовувати територію материка для утилізації ядерних відходів. Договір дає право на інспекцію на місці всіх станцій та об'єктів в Антарктиці для забезпечення дотримання положень Договору.

Стаття IX Договору передбачає проведення регулярних консультативних зустрічей з метою обміну інформацією і проведення консультацій з питань, що стосуються Антарктики, а також вироблення рекомендацій для урядів зі сприяння реалізації принципів і цілей Договору.

Договір є відкритим для приєднання всіх країн-членів ООН та інших запрошених до приєднання країн за спільною згодою всіх сторін Договору, які мають право брати участь у консультативних зустрічах, як це передбачено статтею IX. Країни, зацікавлені у здійсненні в Антарктиці науково-дослідницької діяльності шляхом розгортання там наукових станцій чи надсилання наукових експедицій, зобов'язані стати членами консультативних зустрічей.

Сторони (*50*): Аргентина*, Австралія*, Австрія, Білорусь, Бельгія*, Бразілія*, Болгарія*, Канада, Чілі*, Китай*, Колумбія, Куба, Чехія, Данія, Еквадор*, Естонія, Фінляндія*, Франція*, Німеччина*, Греція, Гватемала, Угорщина, Індія*, Італія*, Японія*, Північна Корея, Південна Корея*, Малайзія, Монако, Нідерланди*, Нова Зеландія*, Норвегія*, *Пакистан*, Папуа-Нова Гвінея, Перу*, Польща*, Португалія, Румунія, Росія*, Словаччина, ПАР*, Іспанія*, Швеція*, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія*, Україна*, Уругвай*, США*, Венесуела

* Сторони, які мають право, згідно зі статтею IX Договору, брати участь у консультативних зустрічах.

Текст Договору див.: Secretariat of the Antarctic Treaty, <http://www.ats.aq/e/ats.htm>

Протокол про охорону навколишнього середовища **(Мадридський протокол 1991р.)** набув чинності 14 січня 1998р.

Текст Протоколу див.: Secretariat of the Antarctic Treaty, <http://www.ats.aq/e/ep.htm>

Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою (Договір про часткову заборону ядерних випробувань)

Підписаний в Москві трьома державами 5 серпня 1963р.; відкритий для підписання іншими країнами в Лондоні, Москві та Вашингтоні 8 серпня 1963р.; набув чинності 10 жовтня 1963р.; депозитарії – уряди Великої Британії, США та Росії

Договір забороняє проведення будь-яких випробувань ядерної зброї і будь-яких інших ядерних вибухів: (*а*) в атмосфері, за її межами, включно з космічним простором, або під водою, включно з територіальними та екстериторіальними водами; (*б*) в будь-якому іншому природному середовищі, якщо такий вибух може призвести до радіоактивного забруднення території за межами кордонів держави, під юрисдикцією або контролем якої здійснюється зазначений вибух.

Сторони (*126*): Афганістан, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Багамські Острови, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Бенін, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразілія, Болгарія, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Колумбія, ДРК, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Фіджі, Фінляндія, Габон, Гамбія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гвінея-Бісау, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Кенія, Південна Корея, Кувейт, Лаос, Ліван, Ліберія, Лівія, Люксембург, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальта, Маврітанія, Маврікій, Мексика, Монголія, Чорногорія, Марокко, М'янма, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Перу, Філіппіни, Польща, Румунія, Росія, Руанда, Самоа, Сан-Маріно, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, Сурінам, Свазіленд, Швеція, Швейцарія, Сирія, Тайвань, Танзанія, Таїланд, Того, Тонга, Трінідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Уганда, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, Венесуела, Ємен, Замбія

Підписали, але не ратифікували (*11*): Алжир, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Ефіопія, Гаїті, Малі, Парагвай, Португалія, Сомалі, В'єтнам

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 480 (1963)

Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (Договір про космічний простір)

Відкритий для підписання в Лондоні, Москві та Вашингтоні 27 січня 1967р.; набув чинності 10 жовтня 1967р.; депозитарії – уряди Великої Британії, Росії і США

Договір забороняє розміщення на навколоземній орбіті будь-яких об'єктів, які несуть ядерну зброю або інші види зброї масового ураження, розміщення згаданих видів зброї на небесних тілах або будь-яким іншим чином у космічному просторі. Крім того, на небесних тілах забороняється розміщувати військові бази, споруди та об'єкти, а також проводити маневри або випробування будь-яких видів зброї.

Сторони (*110*): Афганістан, Алжир, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія, Австрія, Багамські Острови, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Бенін, Бразілія, Бруней, Болгарія, Буркіна-Фасо, Канада, Чілі, Китай, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Гренада, Гвінея-Бісау, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Ямайка, Японія, Казахстан, Кенія, Північна Корея, Південна Корея, Кувейт, Лаос, Ліван, Лівія, Люксембург, Мадагаскар, Малі, Маврітанія, Мексика, Монголія, Чорногорія, Марокко, М'янма, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нігер, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Папуа-Нова Гвінея, Перу, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Маріно, Саудівська Аравія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Соломонові Острови, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Свазіленд, Швеція, Швейцарія, Сирія, Тайвань, Таїланд, Того, Тонга, Туніс, Туреччина, Уганда, Велика Британія, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Венесуела, В'єтнам, Ємен, Замбія

Підписали, але не ратифікували (*27*): Болівія, Ботсвана, Бурунді, Камерун, ЦАР, Колумбія, ДРК, Республіка Конго, Ефіопія, Гамбія, Гана, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Іран, Йорданія, Лесото, Македонія, Малайзія, Нікарагуа, Панама, Філіппіни, Руанда, Сербія, Сомалі, Трінідад і Тобаго

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 610 (1967)

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (Договір про нерозповсюдження, ДНЯЗ)

Відкритий для підписання в Лондоні, Москві та Вашингтоні 1 липня 1968р.; *набув чинності 5 березня 1970р.*; *депозитарії – уряди Великої Британії, Росії і США*

Договір забороняє ядерним державам (які визначені в Договорі як такі, що виробляли та випробували ядерну зброю або інші вибухові ядерні пристрої до 1 січня 1967р.) передавати будь-яким іншим сторонам ядерну зброю, інші вибухові ядерні пристрої або контроль над ними, а також надавати допомогу, сприяти чи заохочувати будь-які без'ядерні держави до виробництва або придбання такої зброї в будь-який інший спосіб. З іншого боку, Договір забороняє без'ядерним державам отримувати від будь-якого постачальника ядерну зброю або інші вибухові ядерні пристрої, а також виробляти або придбавати їх у будь-який інший спосіб.

Сторони вживають заходів з полегшення обміну обладнанням, матеріалами, науковою і технічною інформацією про використання ядерної енергії в мирних цілях, а також з метою забезпечення без'ядерних сторін Договору даними про корисні, з точки зору мирного застосування, результати ядерних вибухів.

Крім того, сторони зобов'язуються проводити переговори стосовно ефективних заходів з якомога швидшого припинення гонки ядерних озброєнь, а також з питань ядерного роззброєння та підготовки відповідного Договору про загальне та повне роззброєння.

Без'ядерні держави зобов'язуються укласти з МАГАТЕ угоди про гарантії, маючи на увазі запобігання використанню ядерної енергії, що виробляється в мирних цілях, для виготовлення ядерної зброї та інших вибухових ядерних пристроїв. Типовий Додатковий протокол до угод про гарантії, що посилює передбачені в них заходи, ухвалений в 1997р.; такі додаткові протоколи про гарантії підписуються між МАГАТЕ та кожною державою.

Конференція 1995р. з огляду дії і подовження Договору ухвалила рішення про його безстрокову чинність.

Сторони (*190*): Афганістан*, Албанія*, Алжир*, Андорра*, Ангола*, Антигуа та Барбуда*, Аргентина*, Вірменія*, Австралія*, Австрія*, Азербайджан*, Багамські Острови*, Бахрейн*, Бангладеш*, Барбадос*, Білорусь*, Бельгія*, Беліз*, Бенін, Бутан*, Болівія*, Боснія і Герцеговина*, Ботсвана*, Бразілія*, Бруней*, Болгарія*, Буркіна-Фасо*, Бурунді*, Камбоджа*, Камерун*, Канада*, Кабо-Верде, ЦАР*, Чад*, Чілі*, Китай*†, Колумбія*, Комори*, ДРК*, Республіка Конго*, Коста-Ріка*, Кот-д'Івуар*, Хорватія*, Куба*, Кіпр*, Чехія*, Данія*, Джібуті, Домініка*, Домініканська Республіка*, Еквадор*, Єгипет*, Сальвадор*, Екваторіальна Гвінея, Ерітрея, Естонія*, Ефіопія*, Фіджі*, Фінляндія*, Франція*†, Габон*, Гамбія*, Грузія*, Німеччина*, Гана*, Греція*, Гренада*, Гватемала*, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана*, Гаїті*, Ватикан*, Гондурас*, Угорщина*, Ісландія*, Індонезія*, Іран*, Ірак*, Ірландія*, Італія*, Ямайка*, Японія*, Йорданія*, Казахстан*, Кенія*, Кірібаті*, Південна Корея*, Кувейт*, Киргизстан*, Лаос*, Латвія*, Ліван*, Лесото*, Ліберія, Лівія*, Ліхтенштейн*, Литва*, Люксембург*, Македонія*, Мадагаскар*, Малаві*, Малайзія*, Мальдіви*, Малі*, Мальта*, Маршаллові Острови*, Маврітанія*, Маврікій*, Мексика*, Мікронезія, Молдова*, Монако*, Монголія*, Чорногорія*, Марокко*, Мозамбік*, М'янма*, Намібія*, Науру*, Непал*, Нідерланди*, Нова Зеландія*, Нікарагуа*, Нігер*, Нігерія*, Норвегія*, Оман*, Палау*, Панама*, Папуа-Нова Гвінея*, Парагвай*, Перу*, Філіппіни*, Польща*, Португалія*, Катар*, Румунія*, Росія*†, Руанда*, Сент-Кітс і Невіс*, Сент-Люсія*, Сент-Вінсент і Гренадіни*, Самоа*, Сан-Маріно*, Сан-Томе і Прінсіпі, Саудівська Аравія*, Сенегал*, Сербія*, Сейшельські Острови*, Сьєрра-Леоне*, Сінгапур*, Словаччина*, Словенія*, Соломонові Острови*, Сомалі, ПАР*, Іспанія*, Шрі-Ланка*, Судан*, Сурінам*, Свазіленд*, Швеція*, Швейцарія*, Сирія*, Тайвань*, Таджикистан*, Танзанія*, Таїланд*, Тімор-Лешті, Того*, Тонга*, Трінідад і Тобаго*, Туніс*, Туреччина*, Туркменістан*, Тувалу*, Уганда*, Велика Британія*†, Україна*, ОАЕ*, Уругвай*, США*†, Узбекистан*, Вануату, Венесуела*, В'єтнам*, Ємен*, Замбія*, Зімбабве*

* Сторони, що мають на вимогу ДНЯЗ чинні угоди з МАГАТЕ про гарантії, або ядерні держави, що уклали згадані угоди добровільно.

† Ядерні держави

Текст Договору див.: International Atomic Energy Agency, INFCIRC/140, 22 Apr. 1970, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Treaties/npt.html>

Чинні додаткові протоколи про гарантії мають (*123*): Афганістан, Албанія, Андорра, *Антигуа та Барбуда*, Ангола, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Бахрейн, Бангладеш, Бельгія, *Боснія і Герцеговина*, Ботсвана, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Канада, ЦАР, Чад, Чілі, Китай, Колумбія, Комори, ДРК, Республіка Конго, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія[1], Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія, Євроатом, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гаїті, Ватикан, Угорщина, Ісландія, Індонезія, Ірак, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Південна Корея, Кувейт, Киргизстан, Латвія, Лесото, Лівія, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Маврітанія, Маврікій, Мексика, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Намібія, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Палау, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Руанда, Сейшельські Острови, Сінгапур, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Свазіленд, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Танзанія, Того, Туреччина, Туркменістан, Уганда, Велика Британія, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Узбекистан, *Вануату*, В'єтнам

[1] Додатковий протокол для Гренландії (територія Данії) набув чинності 22 березня 2013р.

Примітка: 6 лютого 2007р. Іран інформував МАГАТЕ про відмову від зобов'язань дотримуватися вимог нератифікованих додаткових протоколів. Тайвань, хоч і не укладав Угоду про гарантії, погодився вжити заходів, що містяться в типовому Додатковому протоколі 1997р.

Текст типового Додаткового протоколу див.: International Atomic Energy Agency, INFCIRC/540 (corrected), Sep. 1997, <http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/sg_overview.html>

Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення (Договір про морське дно)

Відкритий для підписання в Лондоні, Москві та Вашингтоні 11 лютого 1971р.; набув чинності 18 травня 1972р.; депозитарії – уряди Великої Британії, Росії і США

Договір забороняє встановлення або розміщення будь-якої ядерної зброї або інших видів зброї масового ураження, а також будь-яких споруд, установок для запуску або інших пристроїв, призначених для її зберігання, випробування або використання, на дні морів та океанів, за межами 12-мильної (19-км) прибережної зони.

Сторони (*97*): Афганістан, Алжир, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія, Австрія, Багамські Острови, Білорусь, Бельгія, Бенін, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразілія*, Болгарія, Канада*, Кабо-Верде, ЦАР, Китай, Республіка Конго, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Екваторіальна Гвінея, Ефіопія, Фінляндія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гвінея-Бісау, Угорщина, Ісландія, Індія*, Іран, Ірак, Ірландія, Італія*, Ямайка, Японія, Йорданія, Південна Корея, Лаос, Латвія, Лесото, Лівія, Ліхтенштейн, Люксембург, Малайзія, Мальта, Маврікій, Мексика*, Монголія, Чорногорія, Марокко, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Панама, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Томе і Прінсіпі, Саудівська Аравія, Сербія*, Сейшельські Острови, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, ПАР, Іспанія, Свазіленд, Швеція, Швейцарія, Тайвань, Того, Туніс, Туреччина*, Велика Британія, Україна, США, В'єтнам*, Ємен, Замбія

* Із застереженнями та/або заявами.

Підписали, але не ратифікували (*20*): Болівія, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Колумбія, Коста-Ріка, Гамбія, Гвінея, Гондурас, Ліван, Ліберія, Мадагаскар, Малі, М'янма, Парагвай, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Судан, Танзанія, Уругвай

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 955 (1974)

Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (Конвенція про біологічну та токсинну зброю, КБТЗ)

Відкрита для підписання в Лондоні, Москві та Вашингтоні 10 квітня 1972р.; набула чинності 26 березня 1975р.; депозитарії – уряди Великої Британії, Росії і США

Конвенція забороняє розробку, виробництво, накопичення або набуття в будь-який інший спосіб, а також зберігання мікробіологічних та інших біологічних агентів або токсинів, незалежно від їх природи та способу виробництва, таких видів і в таких кількостях, які не відповідають потребам проведення профілактичних, захисних та інших заходів у мирних цілях, а також зброї, обладнання та засобів доставки, призначених для застосування таких агентів або токсинів у ворожих цілях або під час збройного конфлікту. Знищення отруйних речовин, токсинів, зброї, обладнання та засобів доставки, що перебувають у розпорядженні сторін, або їх конверсія для мирного використання, мають бути здійснені не пізніше дев'яти місяців після набуття Конвенцією чинності для кожної з країн.

Сторони проводять щорічні конференції з політичних і технічних питань з метою забезпечення реалізації Конвенції. Група імплементаційної підтримки (складається з трьох членів, базується в Женеві) забезпечує дотримання Конвенції сторонами, включно з підтримкою та обміном щорічними заходам зміцнення довіри.

Сторони (*171*): Афганістан, Албанія, Алжир, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія*, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн*, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразілія, Бруней, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, *Камерун*, Канада, Кабо-Верде, Чілі, Китай*, Колумбія, ДРК, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія*, Данія, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гренада, Гватемала, Гвінея-Бісау, *Гайана*, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія*, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія*, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Північна Корея, Південна Корея*, Кувейт*, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, *Малаві*, Малайзія*, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Маврікій, Мексика*, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, *Науру*, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Оман, Пакистан, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Маріно, Сан-Томе і Прінсіпі, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина*, Словенія, Соломонові Острови, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, Сурінам, Свазіленд, Швеція, Швейцарія*, Тайвань, Таджикистан, Таїланд, Тімор-Лешті, Того, Тонга, Трінідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Уганда, Велика Британія*, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам, Ємен, Замбія, Зімбабве

* Із застереженнями та/або заявами.

Підписали, але не ратифікували (*10*): ЦАР, Кот-д'Івуар, Єгипет, Гаїті, Ліберія, М'янма, Непал, Сомалі, Сирія, Танзанія

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Series, vol. 1015 (1976)

Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція Енмод)

Відкрита для підписання в Женеві 18 травня 1977р.;
набула чинності 5 жовтня 1978р.; *депозитарій – Генеральний секретар ООН*

Конвенція забороняє військове або будь-яке вороже використання засобів впливу на природне середовище, що мають широкомасштабний, тривалий і сильний ефект, з метою руйнації, пошкоджень або завдання інших збитків державі-стороні Конвенції. Термін "засоби впливу на природне середовище" використовується для визначення будь-яких засобів, здатних причинити зміни (через навмисну маніпуляцію природними процесами) динаміки, складу або структури Землі (включно з її біосферою, літосферою, гідросферою та атмосферою), а також космічного простору. За результатами переговорів визначені, але не внесені до тексту Конвенції терміни "широкомасштабний", "тривалий" і "сильний" ефект.

Сторони (*76*): Афганістан, Алжир, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Бенін, Бразілія, Болгарія, Камерун, Канада, Кабо-Верде, Чілі, Китай*, Коста-Ріка, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініка, Єгипет, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гондурас, Угорщина, Індія, Ірландія, Італія, Японія, Казахстан, Північна Корея, Південна Корея*, Кувейт, Литва, Лаос, Малаві, Маврікій, Монголія, Нідерланди*, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Пакистан, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Польща, Румунія, Росія, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Томе і Прінсіпі, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туніс, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, Узбекистан, В'єтнам, Ємен

* Із заявами.

Підписали, але не ратифікували (*16*): Болівія, ДРК, Ефіопія, Ватикан, Ісландія, Іран, Ірак, Ліван, Ліберія, Люксембург, Марокко, Португалія, Сьєрра-Леоне, Сирія, Туреччина, Уганда

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, http://treaties.un.org/Pages/CTC Treaties.aspx?id=26

Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок

Первинна Конвенція була відкрита для підписання у Відні та Нью-Йорку 3 березня 1980р.; *набула чинності 8 лютого 1987р.*; *Конвенція доповнена у 2005р.*; *депозитарій – Генеральний директор МАГАТЕ*

Первинна Конвенція зобов'язує сторони забезпечувати захист ядерних установок і ядерних матеріалів, призначених для використання в мирних цілях, під час їх міжнародних перевезень.

Доповнена Конвенція – **Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок** – зобов'яже сторони захищати ядерні установки та ядерні матеріали, призначені для використання в мирних цілях, як під час їх зберігання, так і транспортування. Поправки набувають чинності через 30 днів після їх ратифікації, прийняття та затвердження двома третинами держав-сторін Конвенції.

Сторони первинної Конвенції (*149*): Афганістан, Албанія, Алжир*, Андорра*, Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Вірменія, Австралія, Австрія*, Азербайджан*, Багамські Острови, Бахрейн*, Бангладеш, Білорусь, Бельгія*, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразілія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чілі, Китай*, Колумбія, Комори, ДРК, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба*, Кіпр*, Чехія, Данія, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор*, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Євроатом*, Фіджі, Фінляндія*, Франція*, Габон, Грузія, Німеччина, Гана, Греція*, Гренада, Гватемала*, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія*, Індонезія*, Ірландія*, Ізраїль*, Італія*, Ямайка, Японія, Йорданія*, Казахстан, Кенія, Південна Корея*, Кувейт*, Лаос*, Латвія, Ліван, Лесото, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург*, Македонія, Мадагаскар, *Малаві*, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Маврітанія, Мексика, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік*, Намібія, Науру, Нідерланди*, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Ніуе, Норвегія*, Оман*, Пакистан*, Палау, Панама, Парагвай, Перу*, Філіппіни, Польща, Португалія*, Катар*, Румунія*, Росія*, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія*, Саудівська Аравія*, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Словаччина, Словенія, ПАР*, Іспанія*, Судан, Свазіленд, Швеція*, Швейцарія*, Таджикистан, Танзанія, Того, Тонга, Трінідад і Тобаго, Туніс, Туреччина*, Туркменістан, Уганда, Велика Британія*, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Узбекистан, В'єтнам*, Ємен

* Із застереженнями та/або заявами.

Примітка: на додаток до 149 сторін (станом на 1 січня 2014р.), 7 липня 2014р. до Конвенції приєднався Ірак.

Підписала, але не ратифікувала (*1*): Гаїті

Текст Конвенції див.: International Atomic Energy Agency, INFCIRC/274/Rev.1, May 1980, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/cppnm.html>

Ратифікували, прийняли, затвердили та передали доповнену Конвенцію депозитарію (*71*): *Албанія*, Алжир, Антигуа та Барбуда, Аргентина, *Вірменія*, Австралія, Австрія, Бахрейн, *Бельгія**, Боснія і Герцеговина, Болгарія, *Канада**, Чілі, Китай, Хорватія, *Куба*, *Кіпр*, Чехія, Данія*, Естонія, Фіджі, Фінляндія, *Франція*, Габон, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Угорщина, Індія, Індонезія, Ізраїль*, Йорданія, Казахстан, Кенія, Латвія, Лесото, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Малі, *Мальта*, Маврітанія, Мексика, Молдова, Науру, Нідерланди, Нігер, Нігерія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сент-Люсія, Саудівська Аравія, Сейшельські Острови, *Словаччина*, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туніс, Туркменістан, Велика Британія, Україна, ОАЕ, *Узбекистан*, В'єтнам

* Із застереженнями та/або заявами.

Примітка: на додаток до 71 ратифікації, визнання або ухвали (станом на 1 січня 2014р.), до доповненої Конвенції у 2014р. приєдналися: 10 січня – Ямайка, 27 червня – Японія, 10 липня – Таджикистан; 18 лютого її ратифікувала Колумбія, 27 березня – Перу, 22 квітня – Джібуті, 29 травня – Південна Корея.

Текст поправок див.: International Atomic Energy Agency, Board of Governors, GOV/INF/2005/10-GC(49)/INF/6, 6 Sep. 2005, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/cppnm.html>

Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (Конвенція про "негуманну" зброю)

Конвенція, разом із Протоколами I, II та III відкрита для підписання в Нью-Йорку 10 квітня 1981р.; набула чинності 2 грудня 1983р.; депозитарій – Генеральний секретар ООН

Конвенція є певним рамковим договором, на засадах якого можуть укладатися спеціальні угоди у формі протоколів до нього. Для приєднання до Конвенції держава має ратифікувати щонайменше два Протоколи.

Поправка до статті 1 (*1981р.*) *первинного тексту Конвенції* відкрита для підписання в Женеві 21 листопада 2001р. Нею розширюються рамки поняття "конфлікти неміжнародного характеру". Конвенція з поправкою набула чинності 18 травня 2004р.

Протокол I забороняє застосування зброї, призначеної для ураження фрагментами, що не піддаються виявленню в тілі людини за допомогою рентгенівського променя.

Протокол II забороняє або обмежує застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв.

Доповнений Протокол II, що набув чинності 3 грудня 1998р., посилює обмеження застосування протипіхотних мін.

Протокол III обмежує застосування бойових запалювальних сумішей.

Протокол IV набув чинності 30 липня 1998р. і забороняє застосування лазерної зброї, розробленої з метою спричинення тривалої сліпоти.

Протокол V набув чинності 12 листопада 2006р. і визначає потребу в заходах загального характеру з мінімізації ризиків і наслідків вибухів залишених з війни боєприпасів.

Сторони Конвенції 1981р. та *первинних протоколів* (*117*): Албанія, Антигуа та Барбуда[1], Аргентина*, Австралія, Австрія, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Бенін[2], Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразілія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді[4], Камбоджа, Камерун, Канада*, Кабо-Верде, Чілі[2], Китай*, Колумбія, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Кіпр*, Чехія, Данія, Джібуті, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія2, Фінляндія, Франція*, Габон[2], Грузія, Німеччина, Греція, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан*, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Ірландія, Ізраїль*[1], Італія*, Ямайка[2], Японія, Йорданія[2], Казахстан[2], Південна Корея[3], *Кувейт*[2], Лаос, Латвія, Лесото, Ліберія, Ліхтенштейн, Литва[2], Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Мальдіви[2], Малі, Мальта, Маврікій, Мексика, Молдова, Монако3, Монголія, Чорногорія, Марокко[4], Науру, Нідерланди*, Нова Зеландія, Нікарагуа[2], Нігер, Норвегія, Пакистан, Панама, Парагвай, Перу[2], Філіппіни, Польща, Португалія, Катар[2], Румунія*, Росія, Сент-Вінсент і Гренадіни[1], Саудівська Аравія[2], Сенегал[5], Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне[2], Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Того, Туніс, Туреччина*[3], Туркменістан[1], Уганда, Велика Британія*, Україна, ОАЕ[2], Уругвай, США*, Узбекистан, Венесуела, *Замбія*

* Із застереженнями та/або заявами.

[1] Сторона бере участь лише у Протоколах I і II від 1981р.
[2] Сторона бере участь лише у Протоколах I і III від 1981р.
[3] Сторона бере участь лише у Протоколі I від 1981р.
[4] Сторона бере участь лише у Протоколі II від 1981р.
[5] Сторона бере участь лише у Протоколі III від 1981р.

Підписали, але не ратифікували Конвенцію 1981р. та *первинні Протоколи* (*5*): Афганістан, Єгипет, Нігерія, Судан, В'єтнам

Сторони Конвенції з поправками та *первинних Протоколів* (*79*): Албанія, Аргентина, Австралія, Австрія, *Бангладеш*, Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Бразілія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Канада, Чілі, Китай, Колумбія, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан*, Угорщина, Ісландія, Індія, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Південна Корея, *Кувейт*, Латвія, Ліберія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мальта, Мексика*, Молдова, Чорногорія, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Панама, Парагвай, Перу, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сербія, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Туніс, Туреччина, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, *Замбія*

* Із застереженнями та/або заявами.

Сторони Протоколу II з поправками (*100*): Албанія, Аргентина, Австралія, Австрія*, Бангладеш, Білорусь*, Бельгія*, Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразілія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, Чілі, Китай*, Колумбія, Коста-Ріка, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія*, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія, Фінляндія*, Франція*, Габон, Грузія, Німеччина*, Греція*, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан, Гондурас, Угорщина*, Ісландія, Індія, Ірландія*, Ізраїль*, Італія*, Ямайка, Японія, Йорданія, Південна Корея*, *Кувейт*, Латвія, Ліберія, Ліхтенштейн*, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Мальдіви, Малі, Мальта, Молдова, Монако, Чорногорія, Марокко, Науру, Нідерланди*, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Пакистан*, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, Росія*, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, ПАР*, Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Велика Британія*, Україна*, Уругвай, США*, Венесуела, З*амбія*

* Із застереженнями та/або заявами.

Сторони Протоколу IV (*102*):): Албанія, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія*, Австрія*, Бангладеш, Білорусь, Бельгія*, Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразілія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Камбоджа, Камерун, Канада*, Кабо-Верде, Чілі, Китай, Колумбія, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія, Фінляндія, Франція, Габон, Грузія, Німеччина*, Греція*, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Ірландія*, Ізраїль*, Італія*, Ямайка, Японія, Казахстан, *Кувейт*, Латвія, Ліберія, Ліхтенштейн*, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Мальдіви, Малі, Мальта, Маврікій, Мексика, Молдова, Монголія, Чорногорія, Марокко, Науру, Нідерланди*, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Пакистан, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща*, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Саудівська Аравія, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, ПАР*, Іспанія, Шрі-Ланка, Швеція*, Швейцарія*, Таджикистан, Туніс, Туреччина, Велика Британія*, Україна, Уругвай, США*, Узбекистан

* Із застереженнями та/або заявами.

Сторони Протоколу V (*84*): Албанія, Аргентина*, Австралія, *Бангладеш*, Австрія, Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Бразілія, Болгарія, Бурунді, Камерун, Канада, Чілі, Китай*, Коста-Ріка, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Естонія, Фінляндія, Франція, Габон, Грузія, Німеччина, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан*, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Ірландія, Італія, Ямайка, Південна Корея, *Кувейт*, Лаос, Латвія, Ліберія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малі, Мальта, Молдова, Нідерланди, Нова Зеландія*, Нікарагуа, Норвегія, Пакистан, Панама, Парагвай, Перу, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Саудівська Аравія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туніс, Туркменістан, Україна, ОАЕ, Уругвай, США*, *Замбія*

* Із застереженнями та/або заявами.

Текст Конвенції та Протоколів (*оригінал та доповнення*) *див.*: United Nations Treaty Collection, http://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=26

Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення (Конвенція про заборону хімічної зброї, КЗХЗ)

Відкрита для підписання в Парижі 13 січня 1993р.;
набула чинності 29 квітня 1997р.; *депозитарій – Генеральний секретар ООН*

Конвенція забороняє застосування, розробку, виробництво, закупівлю, передачу та накопичення хімічної зброї. Режим заборони хімічної зброї грунтується на чотирьох засадах: роззброєння, нерозповсюдження, сприяння та захист від застосування хімічної зброї, а також міжнародна співпраця в мирному застосування хімічних продуктів.

Кожна зі сторін зобов'язалася знищити свою хімічну зброю та потужності з її виробництва до 29 квітня 2012р. Наразі лише три – Ірак, Лівія та Росія – з семи країн, що задекларували наявність хімічної зброї, знищили запаси. США продовжують надавати допомогу країнам у знищенні запасів хімічної зброї. Стара та залишена хімічна зброя буде знищена щойно буде виявлена, наприклад, на полях колишніх битв.

Сторони (*190*): Афганістан, Албанія, Алжир, Андорра, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана,

Бразілія, Бруней , Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Китай, Колумбія, Комори, ДРК, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Ерітрея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гренада, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Кірібаті, Південна Корея, Кувейт, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Маврітанія, Маврікій, Мексика, Мікронезія, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Намібія, Науру, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Ніуе, Норвегія, Оман, Пакистан, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сан-Томе і Прінсіпі, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, *Сомалі*, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, Сурінам, Свазіленд, Швеція, Швейцарія, *Сирія*, Таджикистан, Танзанія, Таїланд, Тімор-Лешті, Того, Тонга, Трінідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Тувалу, Уганда, Велика Британія, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам, Ємен, Замбія, Зімбабве

Підписали, але не ратифікували (*2*): Ізраїль, М'янма

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, http://treaties.un.org/Pages/CTC Treaties.aspx?id=26

Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ)

Відкритий для підписання в Нью-Йорку 24 вересня 1996р.;
чинності не набув; *депозитарій – Генеральний секретар ООН*

Договір забороняє будь-які випробування ядерної зброї і будь-які інші ядерні вибухи та закликає сторони запобігати таким ядерним вибухам у будь-якому місці, що перебуває під їх юрисдикцією або контролем, а також утримуватися від спричинення, заохочення або будь-якої іншої участі у проведенні випробувань ядерної зброї або будь-яких інших ядерних вибухів.

Договір набуває чинності через 180 діб з моменту передачі депозитарію ратифікаційних грамот 44 державами, переліченими в додатку до Договору. Всі зазначені 44 держави мають на своїх територіях ядерну зброю та/або дослідницькі ядерні реактори.

Держави, ратифікація якими необхідна для набуття Договором чинності (*44*): Алжир, Аргентина, Австралія, Австрія, Бангладеш, Бельгія, Бразілія, Болгарія, Канада, Чілі, Китай*, Колумбія, ДРК, Єгипет*, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Індія*, Індонезія, Іран*, Ізраїль*, Італія, Японія, Північна Корея*, Південна Корея, Мексика, Нідерланди, Норвегія, Пакистан*, Перу, Польща, Румунія, Росія, Словаччина, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США*, В'єтнам

* Держави, які не ратифікували Договір.

Передали депозитарію ратифікаційні грамоти (*161*): Афганістан, Албанія, Алжир, Андорра, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін,

Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразілія, *Бруней*, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, *Чад*, Чілі, Колумбія, ДРК, Острови Кука, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Джібуті, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Ерітрея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гренада, Гватемала, Гвінея, *Гвінея-Бісау*, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індонезія, *Ірак*, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Кірібаті, Південна Корея, Кувейт, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Маврітанія, Мексика, Мікронезія, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Намібія, Науру, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Оман, Палау, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Росія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Судан, Сурінам, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Танзанія, Того, Трінідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Уганда, Велика Британія, Україна, ОАЕ, Уругвай, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам, Замбія

Примітка: На додаток до 161 держави-учасниці (станом на 1 січня 2014р.), 4 березня 2014р. ратифікаційну грамоту передала Ніуе.

Підписали, але не ратифікували (*21*): Ангола, Китай, Комори, Республіка Конго, Єгипет, Екваторіальна Гвінея, Гамбія, Іран, Ізраїль, М'янма, Непал, Папуа-Нова Гвінея, Сан-Томе і Прінсіпі, Соломонові Острови, Шрі-Ланка, Свазіленд, Таїланд, Тімор-Лешті, США, Ємен, Зімбабве

Текст Договору див.: United Nations Treaty Collection, http://treaties.un.org/Pages/CTC Treaties.aspx?id=26

Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (Конвенція про ППМ)

Відкрита для підписання в Оттаві 3-4 грудня 1997р. та Нью-Йорку 5 грудня 1997р.; набула чинності 1 березня 1999р.; депозитарій – Генеральний секретар ООН

Конвенція забороняє протипіхотні міни (ППМ) як такі, що призначені для підриву від присутності, близькості або контакту з людиною та спричиняють ушкодження, каліцтва або загибель однієї чи кількох осіб.

Кожна зі сторін зобов'язується якомога швидше, але не пізніше чотирьох років після набуття для неї чинності цієї Конвенції, знищити всі свої запаси ППМ. Крім того, кожна зі сторін зобов'язується знищити всі ППМ у замінованих районах, що знаходяться під її юрисдикцією або контролем, не пізніше 10 років після набуття для неї чинності цієї Конвенції.

Сторони (*161*): Афганістан, Албанія, Алжир, Андорра, Ангола, Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Австралія*, Австрія*, Багамські Острови, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Бутан, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразілія, Бруней, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада*, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі*, Колумбія, Комори, ДРК, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Кіпр, Чехія*, Данія, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Екваторіальна Гвінея, Ерітрея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція,

Габон, Гамбія, Німеччина, Гана, Греція*, Гренада, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індонезія, Ірак, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Кенія, Кірібаті, Кувейт, Латвія, Лесото, Ліберія, Ліхтенштейн, Литва*, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Мальта, Маврітанія, Маврікій*, Мексика, Молдова, Монако, Чорногорія*, Мозамбік, Намібія, Науру, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Ніуе, Норвегія, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Румунія, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сан-Томе і Прінсіпі, Сенегал, Сербія*, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, Соломонові Острови, Сомалі, ПАР*, Південний Судан, Іспанія, Судан, Сурінам, Свазіленд, Швеція*, Швейцарія*, Таджикистан, Танзанія, Таїланд, Тімор-Лешті, Того, Трінідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Тувалу, Уганда, Велика Британія*, Україна, Уругвай, Вануату, Венесуела, Ємен, Замбія, Зімбабве

* Із застереженнями та/або заявами.

Підписали, але не ратифікували (*1*): Маршаллові Острови

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, <http://treaties.un.org/Pages/CTC Treaties.aspx?id=26>

Конвенція про касетні боєприпаси

Прийнята в Дубліні 30 травня 2008р.; *відкрита для підписання в Осло 3 грудня 2008р.*; *набула чинності 1 серпня 2010р.*; *депозитарій – Генеральний секретар ООН*

Конвенція ставить за мету заборону використання, виробництва, передачі та зберігання касетних боєприпасів, що можуть заподіяти неприйнятної шкоди цивільному населенню, а також започаткування структури співробітництва та надання допомоги, що забезпечує відповідний догляд і реабілітацію постраждалим, очищення вражених територій, інформування з метою зниження ризиків, знищення запасів. Конвенція не стосується мін.

Сторони (*84*): Афганістан, Албанія, *Андорра*, Антигуа та Барбуда, Австралія, Австрія, Бельгія*, *Болівія*, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, *Чад*, Кабо-Верде, Чілі, Комори, Острови Кука, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Чехія, Данія, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор*, Фіджі, Франція, Німеччина, Гана, Гренада, Гватемала, Гвінея-Бісау, Ватикан*, Гондурас, Угорщина, *Ірак*, Ірландія, Італія, Японія, Лаос, Ліван, Лесото, *Ліхтенштейн*, Литва, Люксембург, Македонія, Малаві, Малі, Мальта, Маврітанія, Мексика, Молдова, Монако, Чорногорія, Мозамбік, *Науру*, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Норвегія, Панама, Перу, Португалія, Самоа, *Сент-Кітс і Невіс*, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Маріно, Сенегал, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словенія, Іспанія, Свазіленд, Швеція, Швейцарія, Того, Трінідад і Тобаго, Туніс, Велика Британія, Уругвай, Замбія

* Із застереженнями та/або заявами.

Підписали, але не ратифікували (*29*): Ангола, Бенін, Канада, ЦАР, Колумбія, ДРК, Республіка Конго, Кіпр, Джібуті, Гамбія, Гвінея, Гаїті, Ісландія, Індонезія, Ямайка, Кенія, Ліберія, Мадагаскар, Намібія, Нігерія, Палау, Парагвай, Філіппіни, Руанда, Сан-Томе і Прінсіпі, Сомалі, ПАР, Танзанія, Уганда

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, <http://treaties.un.org/Pages/CTC Treaties.aspx?id=26>

Договір про торгівлю зброєю (ДТЗ)

Ухвалений в Нью-Йорку 2 квітня 2013р.; відкритий для підписання в Нью-Йорку 3 червня 2013р.; депозитарій – Генеральний секретар ООН; станом на 1 січня 2014р. не набув чинності

Метою Договору є запровадження якомога вищих спільних міжнародних стандартів для регулювання міжнародної торгівлі зброєю, попередження та викорінення незаконної торгівлі звичайними озброєннями, а також запобігання їх постачанню не за призначенням. Серед іншого, договір забороняє державам-сторонам надавати дозволи на поставки зброї, якщо вона може бути використана для скоєння геноциду, злочинів проти людства чи воєнних злочинів. Договір також вимагає від держав-експортерів оцінювати потенційну здатність будь-якої зброї, що пропонується для експорту, підривати мир і безпеку або бути використаної для серйозних порушень міжнародного гуманітарного права чи прав людини. Кожна сторона має щорічно звітувати про проблемні дозволені або фактичні експортно-імпортні операції із звичайними озброєннями. Договір набуває чинності через 90 днівпісля дати надходження до депозитарію 50-ої ратифікаційної грамоти, визнання чи ухвали.

Ратифікували (9): Антигуа та Барбуда, Коста-Ріка, Гренада, Гайана, Ісландія, Малі, Мексика, Нігерія, Трінідад і Тобаго

Примітка: на додаток до дев'яти ратифікацій у 2013р., у 2014р. ратифікаційні документи надіслали: 11 лютого – Панама, 12 лютого – Норвегія, 6 березня – Македонія, 19 березня – Албанія, 2 квітня – Болгарія, Хорватія, Данія, Сальвадор, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Мальта, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія і Велика Британія, 9 травня – Японія, 3 червня – Австралія, Австрія, Бельгія, Буркіна-Фасо, Ямайка, Люксембург, Самоа, Сент-Вінсент і Гренадіни, 16 липня – Швеція.

Підписали, але у 2013р. не ратифікували (106): Албанія, Ангола, Аргентина, Австралія, Австрія, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Бельгія, Беліз, Бенін, Боснія і Герцеговина, Бразілія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Кабо-Верде, Камбоджа, Чад, Чілі, Колумбія, Комори, Республіка Конго, Кот-д'Івуар, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Сальвадор, Естонія, Фінляндія, Франція, Габон, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гондурас, Угорщина, Ірландія, Італія, Ямайка, Японія, Кірібаті, Латвія, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Південна Корея, Македонія, Мадагаскар, Малайзія, Мальта, Маврітанія, Молдова, Монголія, Чорногорія, Мозамбік, Науру, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Палау, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, Руанда, Самоа, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сурінам, Свазіленд, Швеція, Швейцарія, Танзанія, Того, Туреччина, Тувалу, Велика Британія, ОАЕ, Уругвай, США, Вануату, Замбія

Примітка: на додаток до 106 держав, що підписали Договір у 2013р., у 2014р. його підписали: 9 січня – Малаві, 21 березня – Гаїті, 24 березня – Нігер.

Текст Договору див.: United Nations Treaty Collection, <http://treaties.un.org/Pages/CTC Treaties.aspx?id=26>

II. Регіональні угоди

Договір про заборону ядерної зброї у Латинській Америці та Карибському басейні (Договір Тлателолко)

Відкритий для підписання у Федеральному окрузі Мексики 14 лютого 1967р.; набув чинності 22 квітня 1968р.; доповнювався в 1990р., 1991р. та 1992р.; депозитарій – Уряд Мексики

Договір забороняє латиноамериканським країнам і країнам Карибського басейну випробування, використання, виробництво, виготовлення та набуття в будь-який спосіб, а також отримання, зберігання, встановлення, застосування, розгортання та будь-яку форму володіння будь-якою ядерною зброєю.

Сторони мають укласти з МАГАТЕ угоди про застосування до своєї діяльності в ядерній сфері гарантій безпеки. МАГАТЕ має виняткові повноваження з проведення спеціальних інспекцій. Договір відкритий для підписання для всіх незалежних держав Латинської Америки та зони Карибського басейну, як зазначено в Договорі.

У рамках Додаткового протоколу I держави, які мають контрольовані території в межах визначеної Договором зони (Франція, Нідерланди, Велика Британія і США), зобов'язуються дотримуватися вимог без'ядерного статусу цих територій.

У рамках Додаткового протоколу II держави, які мають офіційний статус ядерних держав (Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США), зобов'язуються поважати без'ядерний статус Латинської Америки та Карибського басейну, не вживати жодних дій, пов'язаних з порушенням вимог Договору, а також не використовувати ядерної зброї проти сторін Договору та не погрожувати її використанням.

Учасники первинного Договору (*33*): Антигуа та Барбуда, Аргентина[1], Багамські Острови, Барбадос[1], Беліз[2], Болівія, Бразілія[1], Чілі[1], Колумбія[1], Коста-Ріка[1], Куба[1], Домініка, Домініканська Республіка[3], Еквадор[1], Сальвадор[1], Гренада[4], Гватемала[1], Гайана[1], Гаїті, Гондурас, Ямайка[1], Мексика[1], Нікарагуа[3], Панама[1], Парагвай[1], Перу[1], Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сурінам[1], Трінідад і Тобаго, Уругвай[1], Венесуела[1]

[1] Ратифікували поправки 1990р., 1991р. та 1992р.
[2] Ратифікували поправки лише 1990р. та 1992р.
[3] Ратифікували поправки лише 1992р.
[4] Ратифікували поправки лише 1990р.

Сторони Додаткового протоколу I (*4*): Франція*, Нідерланди, Велика Британія*, США*
Сторони Додаткового протоколу II (*5*): Китай*, Франція*, Росія*, Велика Британія*, США*

* Із застереженнями та/або заявами.

Текст первинного Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 634 (1968)

Тексти додаткових протоколів див.: Agency for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean, http://www.opanal.org/opanal/Tlatelolco/P-Tlatelolco-i.htm

Договір про Південно-Тихоокеанську без'ядерну зону (Договір Раротонго)

Відкритий для підписання в Раротонго, Острови Кука, 6 серпня 1985р.; набув чинності 11 грудня 1986р.; депозитарій – директор Секретаріату Форуму Тихоокеанських островів

Договір забороняє сторонам виробництво або набуття в будь-який інший спосіб будь-яких ядерних вибухових пристроїв, а також володіння згаданими пристроями або контроль над ними як у межах, так і поза межами зони, визначеної в додатку.

Крім того, сторони погодились утримуватися від постачання ядерних матеріалів або обладнання, за винятком обумовлених у гарантіях безпеки МАГАТЕ, а також запобігати розміщенню і проведенню випробувань на своїй території будь-яких вибухових ядерних пристроїв, не захоронювати та запобігати захороненню в морі радіоактивних відходів і радіоактивних речовин у межах зони. Кожна зі сторін залишає за собою право надавати дозвіл іноземним морським і повітряним суднам на відвідання своєї території, а також транзит через неї.

Договір відкритий для всіх держав-членів Форуму Тихоокеанських островів.

Згідно з *Протоколом 1*, Франція, Велика Британія і США зобов'язуються дотримуватися заборон Договору, що стосуються виробництва, розміщення та проведення випробувань вибухових ядерних пристроїв на територіях у межах зон їх міжнародної відповідальності.

Згідно *з Протоколом 2*, Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США зобов'язуються не застосовувати вибухових ядерних пристроїв проти сторін Договору чи будь-якої території в межах зони міжнародної відповідальності сторін Протоколу 1 або не погрожувати її застосуванням.

Згідно *з Протоколом 3*, Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США зобов'язуються не проводити випробувань будь-яких вибухових ядерних пристроїв у межах зони.

Сторони (*13*): Австралія, Острови Кука, Фіджі, Кірібаті, Науру, Нова Зеландія, Ніуе, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Соломонові Острови, Тонга, Тувалу, Вануату

Сторони Протоколу 1 (*2*): Франція, Велика Британія; *Підписали, але не ратифікували* (*1*): США

Сторони Протоколу 2 (*4*): Китай, Франція*, Росія, Велика Британія*; *Підписали, але не ратифікували* (*1*): США

Сторони Протоколу 3 (*4*): Китай, Франція, Росія, Велика Британія; *Підписали, але не ратифікували* (*1*): США

* Із застереженнями та/або заявами.

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 1445 (1987)

Договір про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ)

Первинний Договір підписаний в Парижі 19 листопада 1990р.;

набув чинності 9 листопада 1992р.; *депозитарій – Уряд Нідерландів*

Договір визначає граничну кількість озброєнь, обмежених Договором, у п'яти категоріях: танки, бойові броньовані машини, артилерійські системи калібру 100 мм і більше, бойові літаки та ударні вертольоти, – що розташовані в зоні від Атлантики до Уралу.

Договір укладений та підписаний державами-членами Організації Варшавського Договору (ОВД) та НАТО в рамках Наради з безпеки та співробітництва в Європі (з 1995р. – Організація з безпеки та співробітництва в Європі, ОБСЄ).

Ташкентський договір 1992р., підписаний республіками колишнього СРСР (за винятком трьох держав Балтії), території яких належать до зони від Атлантики до Уралу, а також Документ, підписаний в Осло в

1992р. (**Заключний документ Позачергової конференції держав-членів Договору про ЗЗСЄ**), зумовили внесення до Договору відповідних змін у зв'язку з появою на міжнародній арені нових держав, що утворилися після розпаду СРСР.

Сторони (*30*): Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Бельгія[2], Болгарія[2], Канада[2], Чехія[2], Данія[2], Франція, Грузія, Німеччина[2], Греція, Угорщина[2], Ісландія[2], Італія[2], Казахстан, Люксембург[2], Молдова[2], Нідерланди[2], Норвегія, Польща, Португалія[2], Румунія, Росія[1], Словаччина[2], Іспанія, Туреччина[2], Велика Британія[2], Україна, США[2]

[1] 14 липня 2007р. Росія заявила про намір припинити участь у ДЗЗСЄ та в пов'язаних з ним документах і домовленостях; 12 грудня 2007р. вона здійснила свій намір.

[2] У листопаді-грудні 2011р. зазначені країни повідомили депозитарія про відмову виконувати умови Договору у зв'язку з рішенням Росії.

Перша Конференція 1996р. з огляду виконання ДЗЗСЄ ухвалила **Документ про флангові обмеження**, що передбачав певну реорганізацію флангових зон, дозволяючи Росії та Україні розмістити вздовж кордонів більшу кількість підконтрольних озброєнь.

Первинний текст договору (1990р.) див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, <http://www.osce.org/library/14087>

Консолідований текст договору (1993р.) див.: Dutch Ministry of Foreign Affairs, <http://wetten.overheid.nl/BWBV0002009/>

Текст Документа про флангові обмеження див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, annex A , <http://www.osce.org/library/14099>

Підсумковий акт переговорів про чисельність особового складу звичайних збройних сил у Європі (Угода про ЗЗСЄ-1А)

Підписаний сторонами ДЗЗСЄ у Гельсінкі 10 липня 1992р.;
набув чинності одночасно з ДЗЗСЄ; *депозитарій – Уряд Нідерландів*

Угода обмежує загальну чисельність особового складу звичайних збройних сил сторін у зоні від Атлантики до Уралу.

Текст Угоди див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, http://www.osce.org/library/14093

Угода з адаптації Договору про ЗЗСЄ

Підписана сторонами Договору про ЗЗСЄ у Гельсінкі 19 листопада 1999р.;
чинності не набула; *депозитарій – Уряд Нідерландів*

Угода замінює запроваджений Договором про ЗЗСЄ військовий баланс між блоками на обмеження підконтрольних категорій озброєнь для кожної окремої країни, а також запроваджує нову структуру обмежень і нові механізми військової еластичності, флангові обмеження та підвищену прозорість. Угода передбачає можливість участі в режимі Договору про ЗЗСЄ всіх інших європейських держав. Вона набуває чинності після ратифікації всіма державами, що її підписали. **Заключний акт 1999р.** з додатками містить політично зобов'язуючі домовленості стосовно Грузії, Молдови та Центральної Європи, а також вивід військ з іноземних територій.

Передали депозитарію ратифікаційні грамоти (*3*): Білорусь, Казахстан, Росія*[1]

* Із застереженнями та/або заявами.

[1] 14 липня 2007р. Росія заявила про намір припинити участь у ДЗЗСЄ та в пов'язаних з ним документах і домовленостях; 12 грудня 2007р. вона здійснила свій намір.

Примітка: Україна ратифікувала Угоду з адаптації Договору про ЗЗСЄ в 1999р., але не передала ратифікаційні грамоти дипозитарію.

Текст Договору див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, <http://www.osce.org/library/14108>

Текст договору, доповнений згідно з Угодою 1999р., див.: *SIPRI Yearbook 2000*, pp.627-642

Текст Заключного акта див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, http://www.osce.org/library/14114

Договір з відкритого неба

Відкритий для підписання в Гельсінкі 24 березня 1992р.;
набув чинності 1 січня 2002р.; *депозитарії – уряди Канади та Угорщини*

Договір зобов'язує сторони надавати можливість для проведення раптових (із стислим терміном попередження) спостережних польотів неозброєних літаків над їх територією. Дія Договору поширюється на географічний регіон від Ванкувера (Канада) до Владивостока (Росія).

Договір укладений між державами-членами Організації Варшавського Договору (ОВД) та НАТО. Договір був відкритий для підписання державами-членами НАТО, державами - колишніми членами ОВД та новими державами - колишніми радянськими республіками (за винятком Естонії, Латвії та Литви). Протягом шести місяців після набуття Договором чинності інші держави-учасниці Організації з безпеки та співробітництва в Європі могли заявити про приєднання до Договору, а з 1 липня 2002р. заявку на приєднання до Договору може подати будь-яка держава.

Сторони (*34*): Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Підписав, але не ратифікував (*1*): Киргизстан

Текст Договору див.: Канада Treaty Information, <http://www.treaty-accord.gc.ca/text-texte.aspx?id=102747>

Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії (Бангкокський Договір)

Підписаний в Бангкоку 15 грудня 1995р.; набув чинності 27 березня 1997р.; депозитарій – Уряд Таїланду

Договір забороняє розробку, виробництво, закупівлю або випробування ядерної зброї в межах і поза межами зони, а також розміщення і транспортування ядерної зброї в/через зону.

Кожна зі сторін залишає за собою право надавати дозвіл іноземним морським і повітряним суднам на відвідання своєї території, а також транзит через неї. Сторони зобов'язуються не захоронювати в морі, не викидати в атмосферу будь-які радіоактивні матеріали чи відходи та не здійснювати

утилізацію радіоактивних матеріалів на суші в межах зони. Сторони мають укласти з МАГАТЕ угоди про застосування до своєї мирної діяльності в ядерній галузі повномасштабних гарантій безпеки.

Зона охоплює не лише території, але й континентальний шельф і спеціальні економічні зони держав-сторін Договору. Договір відкритий для всіх держав Південно-Східної Азії.

Згідно з *Протоколом* до Договору, Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США мають взяти зобов'язання не застосовувати ядерну зброю проти сторін Договору і не погрожувати її застосуванням. Крім того, вони мають взяти зобов'язання не використовувати ядерну зброю в межах зони, вільної від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії. Протокол набуває чинності для кожної окремої сторони з дня передачі нею ратифікаційної грамоти.

Сторони (*10*): Бруней, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам

Протокол не підписаний і не ратифікований жодною з держав

Текст Договору та Протоколу див.: ASEAN Secretariat, http://www.asean.org/news/item/treaty-on-the-southeast-asia-nuclear-weapon-free-zone

Договір про Африканську зону, вільну від ядерної зброї (Договір Пеліндаба)

Підписаний у Каїрі 11 квітня 1996р.; *набув чинності 15 липня 2009р.*; *депозитарій – Генеральний секретар Африканського Союзу*

Договір забороняє проведення досліджень, розробку, виробництво та закупівлю вибухових ядерних пристроїв, а також випробування або розміщення будь-яких вибухових ядерних пристроїв. Кожна зі сторін залишає за собою право надавати дозвіл іноземним морським і повітряним суднам на відвідання своєї території, а також транзит через неї. Крім того, Договір забороняє будь-які напади на ядерні об'єкти. Сторони зобов'язалися не захоронювати та не надавати дозвіл на захоронення радіоактивних відходів і матеріалів у межах зони. Сторони мають укласти угоди з МАГАТЕ про застосування до своєї мирної діяльності в ядерній галузі всеохопних гарантій.

Зона охоплює території Африканського континенту, острівних держав-членів Африканського Союзу (АС), а також усіх островів, які вважаються АС такими, що належать до Африки. Договір відкритий для підписання всіма африканськими державами.

Згідно з *Протоколом I*, Китай, Франція, Росія, Велика Британія та США мають взяти зобов'язання не застосовувати будь-які вибухові ядерні пристрої проти сторін Договору і не погрожувати їх застосуванням.

Згідно з *Протоколом II*, Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США мають взяти зобов'язання не здійснювати будь-які випробування вибухових ядерних пристроїв у межах зазначеної зони.

Згідно з *Протоколом III*, держави, які в межах зони мають території, за які несуть міжнародну відповідальність, беруть зобов'язання виконувати певні положення Договору стосовно зазначених територій. Протокол є відкритим для підписання Іспанією і Францією.

Для сторін, які їх підписали та передали депозитарію ратифікаційні грамоти, протоколи набувають чинності одночасно з Договором.

Сторони (*38*): Алжир, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Чад, Комори, *Республіка Конго*, Кот-д'Івуар, Екваторіальна Гвінея, Ефіопія, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кенія, Лесото, Лівія, Мадагаскар, Малаві, Малі, Маврітанія, Маврікій, Мозамбік, Намібія, Нігерія, Руанда, *Західна Сахара*, Сенегал, ПАР, Свазіленд, Танзанія, Того, Туніс, Замбія, Зімбабве

Підписали, але не ратифікували (*16*): Ангола, Кабо-Верде, ЦАР, ДРК, Джібуті, Єгипет, Ерітрея, Ліберія, Марокко, Нігер, Сан-Томе і Прінсіпі, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сомалі, Судан, Уганда

Сторони Протоколу I (*4*): Китай, Франція*, Росія*, Велика Британія*; *підписали, але не ратифікували* (*1*): США*

Сторони Протоколу II (*4*): Китай, Франція, Росія*, Велика Британія*; *підписали, але не ратифікували* (*1*): США*

Сторона Протоколу III (*1*): Франція

* Із застереженнями та/або заявами.

Текст Договору див.: African Union, http://au.int/en/treaties

Угода про субрегіональний контроль над озброєннями (Флорентійська угода)

Підписана у Флоренції і набула чинності 14 червня 1996р.

Угода укладена під егідою ОБСЄ, відповідно до мандата, зазначеного у статті IV Додатка 1-В, наданого в 1995р. в рамках Загальної рамкової угоди про мир у Боснії і Герцеговині (Дейтонська угода). До п'яти категорій важких звичайних озброєнь віднесені: танки, бойові броньовані машини, артилерійські системи калібру 75 мм і більше, бойові літаки та ударні вертольоти. Скорочення були завершені до 31 жовтня 1997р. Впродовж згаданого періоду було знищено 6 580 одиниць важких озброєнь (46% запасів, наявних до червня 1996р.). До 1 січня 2010р. було добровільно знищено ще 2 650 одиниць озброєнь.

Контроль і допомога в реалізації Угоди здійснюється Особистим представником діючого Голови ОБСЄ, Контактною групою (Франція, Німеччина, Італія, Росія, Велика Британія, США) та підтримується іншими країнами-членами ОБСЄ. Згідно з двоетапним Планом дій, погодженим у листопаді 2009р., до 2014р. відповідальність за виконанням Договору має бути передана його сторонам.

Сторони (*4*): Боснія і Герцеговина, Хорватія, Чорногорія, Сербія

Текст Угоди див.: OSCE Mission to Боснія і Герцеговина, <http://www.oscebih.org/Download.aspx?id=100>

Міжамериканська конвенція протидії незаконному виробництву та постачанню вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і супутніх матеріалів

Прийнята у Вашингтоні 13 листопада 1997р.; відкрита для підписання у Вашингтоні з 14 листопада 1997р., набула чинності 1 липня 1998р.; депозитарій – Генеральний секретар Організації Американських Держав

Метою Конвенції є запобігання і протидія незаконним виробництву та постачанням вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і супутніх матеріалів, їх унеможливлення, а також забезпечення й полегшення співробітництва та обміну інформацією і досвідом між сторонами.

Сторони (*31*): Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Болівія, Бразілія, Чілі, Колумбія, Коста-Ріка, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Гренада, Гватемала, Гайана, Гаїті, Гондурас, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, *Сент-Вінсент і Гренадіни*, Сурінам, Трінідад і Тобаго, Уругвай, Венесуела

* Із застереженнями.

Підписали, але не ратифікували (*3*): Канада, Ямайка, США

Текст Конвенції див.: Organization of American States, http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-63.html

Міжамериканська конвенція про прозорість закупівель звичайних озброєнь

Прийнята в м.Гватемала 7 червня 1999р.; набула чинності 21 листопада 2002р.; депозитарій – Генеральний секретар Організації Американських Держав

Метою Конвенції є якнайбільше сприяння регіональній відкритості і прозорості закупівель звичайних озброєнь шляхом обміну інформацією про такі закупівлі для забезпечення довіри між державами Американського континенту.

Сторони (*16*): Аргентина, Барбадос, Бразілія, Канада, Чілі, Коста-Ріка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Гватемала, Мексика, Нікарагуа, Парагвай, Перу, Уругвай, Венесуела

Підписали, але не ратифікували (*6*): Болівія, Колумбія, Домініка, Гаїті, Гондурас, США

Текст Конвенції див.: Organization of American States, <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-64.html>

Протокол про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші супутні матеріали в регіоні Південноафриканського співтовариства розвитку (САДК, *Southern African Development Community*, *SADC*)

Прийнятий в Блантайрі 14 серпня 2001р.; депозитарій – Виконавчий секретар САДК

Протокол зобов'язує сторони запобігати, боротися та ліквідовувати нелегальне виробництво стрілецької зброї, легких озброєнь та інших супутніх матеріалів, запобігати їх надмірному та дестабілізуючому накопиченню, перевезенню, розміщенню та використанню в регіоні.

Сторони, станом на серпень 2012р. (*9*): Ботсвана, Лесото, Малаві, Маврікій, Мозамбік, Намібія, ПАР, Танзанія, Замбія

Підписали, але не ратифікували (*4**): ДРК, Сейшельські Острови**, Свазіленд***, Зімбабве***

* Два члени САДК – Ангола та Мадагаскар – не підписали і не ратифікували Протокол.

** Сейшельські Острови підписали Протокол у 2001р., але вийшли зі складу САДК не ратифікувавши Протоколу. Сейшельські Острови увійшли до складу САДК знову в 2008р.

*** Свазіленд і Зімбабве, за повідомленнями, ратифікували Протокол у 2006р., але не передали депозитарію ратифікаційні грамоти.

Текст Протоколу див.: SADC, <http://www.sadc.int/documents-publications/show/796>

Найробський протокол про запобігання розповсюдженню, контроль і скорочення стрілецької зброї і легких озброєнь у районі Великих озер та Африканського Рогу

Прийнятий в Найробі 21 квітня 2004р.; набув чинності 5 травня 2006р.; депозитарій – Регіональний Центр стрілецької зброї і легких озброєнь у районі Великих озер, на Африканському Розі та сусідніх країнах

Протокол спрямований на запобігання, боротьбу та викорінювання незаконних виробництва, передач, володіння та використання стрілецької зброї і легких озброєнь у регіоні.

Сторони (*9*): Бурунді, ДРК, Джібуті, Ерітрея, Ефіопія, Кенія, Руанда, Судан, Уганда

Підписали, але не ратифікували (*6*): ЦАР, Республіка Конго, Сейшельські Острови, Сомалі, Південний Судан, Танзанія

Текст Протоколу див.: RECSA, <http://www.recsasec.org/publications/Nairobi_Protocal.pdf>

Конвенція ЕКОВАС про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші супутні матеріали

Прийнята державами-членами Економічного Співтовариства Західноафриканських Держав (ЕКОВАС, *Economic Community of West African States*, *ECOWAS*) *в Абуджі 14 червня 2006р.*; *чинності не набула*; *депозитарій – Виконавчий секретар* ЕКОВАС

Конвенція зобов'язує сторони запобігати та боротися з надмірним і дестабілізуючим накопиченням стрілецької зброї і легких озброєнь у 15 державах-членах ЕКОВАС.

Сторони (*11*): Бенін, Буркіна-Фасо, Кабо-Верде, Гана, Ліберія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того

Підписали, але не ратифікували (*4*): Кот-д'Івуар, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау

Текст Конвенції див.: United Nations, Programme of Action Implementation Support System, <http://www.poa-iss.org/RegionalOrganizations/7.aspx>

Договір про Центрально-Азійську без'ядерну зону (Семипалатинський Договір)

Підписаний в Семипалатинську 8 вересня 2006р.; *набув чинності 21 березня 2009р.*; *депозитарій – Уряд Киргизстану*

Договір зобов'язує сторони не здійснювати дослідження, розробки, виробництво, зберігання або здобуття в будь-який інший спосіб будь-яких ядерних вибухових пристроїв, а також володіння згаданими пристроями або контроль над ними в будь-який спосіб, будь-де.

Згідно з Протоколом, Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США мають взяти зобов'язання не застосовувати будь-які вибухові ядерні пристрої проти сторін Договору та не погрожувати їх застосуванням. Протокол набуває чинності для кожної сторони з дати передачі нею ратифікаційних інструментів.

Сторони (*5*): Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан

Протокол: не підписаний жодною з держав

Примітка: Китай, Франція, Росія, Велика Британія і США підписали протокол 6 травня 2014р.

Текст Договору див.: United Nations, Office for Disarmament Affairs, Status of Multilateral Arms Regulation and Disarmament Agreements, http://disarmament.un.org/treaties/t/canwfz/text

Центральноафриканська Конвенція про контроль над стрілецькою зброєю і легкими озброєннями, боєприпасами до них, складовими та компонентами, які можуть бути використані для їх виробництва, ремонту або складання (Кіншаська Конвенція)

Прийнята в Кіншасі 30 квітня 2010р.; *відкрита для підписання у Браззавілі 19 листопада 2010р.*; *чинності не набула*; *депозитарій – Генеральний секретар ООН*

Цілями Конвенції є: запобігання незаконній торгівлі стрілецькою зброєю і легкими озброєннями (СЗЛО), боротьба з незаконною торгівлею та її викорінення в Центральній Африці (на території 10 країн-членів Економічного співтовариства держав Центральної Африки (*Economic Community of Central African States*) та Руанди); посилення в регіоні контролю над виробництвом, торгівлею, поставками та використанням СЗЛО; протидія збройному насильству та позбавлення спричинених застосуванням СЗЛО людських страждань у регіоні; сприяння співробітництву і зміцненню довіри між державами-сторонами. Конвенція набуде чинності через 30 днів з моменту передачі депозитарію шести ратифікаційних грамот.

Передали ратифікаційні грамоти (*4*): *ЦАР*, *Чад*, *Республіка Конго*, *Габон*

Підписали, але не ратифікували (*7*): Ангола, Бурунді, Камерун, ДРК, Екваторіальна Гвінея, Руанда, Сан-Томе і Прінсіпі

Текст Конвенції див.: United Nations Treaty Collection, <http://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=26>

Віденський документ 2011р. про заходи зміцнення довіри та безпеки

Прийнятий державами-учасницями Організації з безпеки та співробітництва в Європі у Відні 30 листопада 2011р.; набув чинності 1 грудня 2011р.

Віденський документ 2011р. складений на основі Стокгольмського документа 1986р. про заходи зміцнення довіри та безпеки (ЗЗДБ) і роззброєння в Європі, а також попередніх Віденських документів (1990р., 1992р. та 1994р.). Віденський документ 1990р. запровадив обмін інформацією про військові бюджети, процедури зниження ризиків, єдину мережу зв'язку та щорічну оцінку процесу імплементації ЗЗДБ. Віденські документи 1992р. та 1994р. розширили зону дії домовленостей, запровадили нові механізми та параметри у сферах військової діяльності, оборонного планування та військових контактів. Віденський документ 1999р. запровадив заходи на регіональному рівні, спрямовані на підвищення прозорості та довіри в контексті двостороннього, багатостороннього та регіонального співробітництва, а також ряд пропозицій, зокрема, з удосконалення обмежувальних заходів.

Віденським документом 2011р. запроваджено процедури перегляду термінів оцінки стану та імплементації нових видів озброєнь і систем оснащення, також затверджено систему перегляду Віденських документів кожні п'ять років.

Текст Документа див.: Organization for Security and Co-operation in Europe, <http://www.osce.org/fsc/86597>

III. Двосторонні угоди

Договір про обмеження систем протиракетної оборони (Договір ПРО)

Підписаний США та СРСР у Москві 26 травня 1972р.; набув чинності 3 жовтня 1972р.; втратив чинність 13 червня 2002р.

Сторони (США та Росія) зобов'язувалися не створювати загальнонаціональні системи протиракетної оборони та обмежити розвиток і застосування дозволених систем захисту від стратегічних ракет. Договір забороняв сторонам здійснювати модернізацію ракет протиповітряної оборони, радіолокаційних станцій і пускових установок з метою їх пристосовування для ураження стратегічних балістичних ракет, а також проводити будь-які пов'язані з цим випробування.

Протоколом 1974р. до Договору ПРО були внесені додаткові кількісні обмеження на дозволені системи протиракетної оборони.

У 1997р. Білорусь, Казахстан, Росія, Україна і США підписали меморандум про взаєморозуміння, яким Білорусь, Казахстан і Україна визнавалися сторонами Договору на рівні з Росією (як держави-правонаступниці Радянського Союзу), а також сторонами Узгоджених заяв, якими визначалася межа між стратегічною протиракетною обороною, забороненою Договором, і нестратегічною або ПРО на театрі воєнних дій, створення якої не суперечить вимогам Договору. Ряд угод 1997р. були ратифіковані Росією у квітні 2000р., але через не ратифікацію США не набули чинності. 13 грудня 2001р. США заявили про вихід з Договору ПРО з 13 червня 2002р.

Текст Договору та Протоколу див.: *United Nations Treaty Series*, vol. 944 (1974)

Договір про обмеження підземних випробувань ядерної зброї (Договір про поріг заборони випробувань, ДПЗВ)

Підписаний США та СРСР у Москві 3 липня 1974р.; набув чинності 11 грудня 1990р.

Сторони (Росія і США) зобов'язуються не проводити будь-які підземні ядерні випробування пристроїв потужністю понад 150 Кт. Протокол з верифікації 1974р. був замінений новим Протоколом у 1990р.

Текст Договору та Протоколу див.: *United Nations Treaty Series*, vol. 1714 (1993)

Договір щодо підземних ядерних вибухів в мирних цілях (Договір про мирні ядерні вибухи, ДМЯВ)

Підписаний США та СРСР у Москві та Вашингтоні 28 травня 1976р.; набув чинності 11 грудня 1990р.

Сторони (Росія і США) зобов'язуються не проводити будь-які підземні ядерні вибухи в мирних цілях потужністю понад 150 Кт або будь-які групові вибухи сумарною потужністю понад 150 Кт; не проводити будь-які групові вибухи сумарною потужністю понад 1 500 Кт, якщо кожен окремий вибух у групі не може бути ідентифікований та оцінений за узгодженою процедурою верифікації. Протокол з верифікації 1976р. був замінений новим Протоколом у 1990р.

Текст Договору та Протоколів див.: United Nations Treaty Series, vol. 1714 (1993)

Договір про ліквідацію ракет середньої дальності і меншої дальності (Договір про РСМД)

Підписаний США та СРСР у Вашингтоні 8 грудня 1987р.; *набув чинності 1 червня 1988р.*

Договір зобов'язує сторони (СРСР і США) знищити всі ракети наземного базування з дальністю дії 500-5 500 км (середньої дальності – 1 000-5 500 км; і меншої дальності – 500-1 000 км) та їх пускові установки до 1 червня 1991р. До травня 1991р. були ліквідовані 2 692 ракети. У 1994р. Договір був розширений з метою приєднання до нього Білорусі, Казахстану та України. Протягом 10 років після 1 червня 1991р. здійснювались інспекції на місцях з метою верифікації дотримання взятих зобов'язань. Після припинення 31 травня 2001р. інспекцій на місцях використовуються дані супутникових спостережень.

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 1657 (1991)

Договір про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-I)

Підписаний США та СРСР у Москві 31 липня 1991р.; *набув чинності 5 грудня 1994р.; втратив чинність 5 грудня 2009р.*

Договір зобов'язує сторони (США і СРСР) здійснити поетапне скорочення своїх стратегічних наступальних ядерних сил протягом семирічного періоду. Він визначає кількісні обмеження стратегічних ядерних носіїв – МБР, БРПЧ та важких бомбардувальників, а також ядерних боєголовок, які вони можуть нести. У Протоколі від 1992р. зі сприяння виконанню СНО-I (**Лісабонський протокол 1992р**.), що набув чинності 5 грудня 1994р., Білорусь, Казахстан та Україна взяли на себе визначені Договором зобов'язання колишнього СРСР.

Договір-наступник, Новий СНО, набув чинності 5 лютого 2011р.

Текст Договору та Протоколу див.: US Department of State, <http://www.state.gov/t/avc/trty/146007.htm>

Договір про подальше скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-II)

Підписаний США та Росією в Москві 3 січня 1993р.; *чинності не набув*

Договір зобов'язує сторони позбавитися всіх міжконтинентальних балістичних ракет наземного базування з роздільними головними частинами індивідуального наведення та до 1 січня 2003р. скоротити кількість стратегічних ядерних боєголовок до рівня 3 000-3 500 од. (у т.ч. балістичних ракет на

підводних човнах – до 1 750 од.). 26 вересня 1997р. дві сторони підписали *Протокол* до Договору, згідно з яким термін імплементації Договору був подовжений до кінця 2007р.

Примітка: СНО-II був ратифікований Сенатом США, Державною Думою Російської Федерації, але обидві сторони не обмінялися ратифікаційними грамотами. Таким чином, Договір так і не набув чинності. 14 червня 2002р., у відповідь на рішення США від 13 червня 2002р. про вихід із Договору ПРО, Росія заявила, що не виконуватиме зобов'язань за СНО-II.

Текст Договору та Протоколів див.: US Department of State, <http://www.state.gov/t/avc/trty/102887.htm>

Договір про скорочення стратегічних наступальних потенціалів (СНП, Московський договір)

Підписаний США та Росією в Москві 24 травня 2002р.;
набув чинності 1 червня 2003р.; втратив чинність 5 лютого 2011р.

Договір зобов'язує сторони до 31 грудня 2012р. скоротити кількість розгорнутих для застосування стратегічних ядерних боєголовок таким чином, щоб їх загальна кількість не перевищувала 1 700-2 200 од. з кожної сторони.

Договір скасовано на підставі набуття чинності Новим СНО від 5 лютого 2011р.

Текст Договору див.: United Nations Treaty Series, vol. 2350 (2005)

Договір про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Новий СНО, Празький договір)

Підписаний США та Росією у Празі 8 квітня 2010р.;
набув чинності 5 лютого 2011р.

Договір зобов'язує кожну із сторін (США і СРСР) скоротити кількість (*а*) МБР, БРПЧ та важких бомбардувальників – до 700 од.; (*б*) боєголовок на розгорнутих МБР, БРПЧ і призначених для важких бомбардувальників – до 1 550 од.; (*в*) розгорнутих і нерозгорнутих пускових установок МБР, пускових установок БРПЧ і важких бомбардувальників – до 800 од. Скорочення повинно бути завершене до 5 лютого 2018р. Двостороння Консультативна комісія вирішуватиме питання дотримання та реалізації Договору. Протоколом до Договору визначені механізми верифікації.

Договір наслідує СНО-I і скасовує СНП. Договір зберігатиме чинність протягом 10 років, якщо не буде замінений раніше черговим договором.

Текст Договору та Протоколів див.: US Department of State, <http://www.state.gov/t/avc/newstart/c44126.htm>

Додаток Б. Міжнародні організації, співпраця в галузі безпеки

НЕННЕ БОДЕЛЛ

Цей додаток містить відомості про головні міжнародні організації, міжурядові органи, органи з імплементації договорів і режими експортного контролю, цілями яких є сприяння безпеці, стабільності, миру, а також контроль над озброєннями. Крім того, подаються переліки членів або учасників цих організацій та органів, станом на 1 січня 2014р. Органи поділяються на три категорії: глобальні та регіональні – за переліком питань або членством (підрозділи I та II, відповідно); а також режими контролю над торгівлею стратегічно важливою продукцією (підрозділ III).

Першою наводиться інформація про ООН та її органи, далі – про інші організації за англійською абеткою. Не всі члени та учасники цих організацій є членами ООН. Держави, що приєднались або вперше брали участь у роботі організацій впродовж 2013р., подані курсивом. За наявності, вказуються електронні адреси джерел інформації про кожну організацію. Згадані тут угоди про контроль над озброєннями та з роззброєння див. у додатку А цього видання.

I. Глобальні організації та органи

Організація об'єднаних націй (ООН)
United Nations (UN)

<http://www.un.org/>

ООН є світовою міжурядовою організацією, утвореною в 1945р. шляхом ухвалення її Статуту. Штаб-квартира розташована в Нью-Йорку (США). До її шести головних органів належать: Генеральна асамблея, Рада Безпеки, Економічна та соціальна рада (*Economic and Social Council*, *ECOSOC*), Рада з питань опіки (*Trusteeship Council*, припинила діяльність у 1994р.), Міжнародний суд (*International Court of Justice*, *ICJ*) і Секретаріат.

Генеральна асамблея складається з шести головних комітетів. Сфери їх компетенції: Першого комітету (з питань роззброєння та міжнародної безпеки) – роззброєння та суміжні питання міжнародної безпеки; Четвертого (зі спеціальних політичних питань і питань деколонізації) – зокрема, деколонізація, палестинські біженці та права людини, підтримання миру, розмінування, космічний простір, інформування громадськості, атомна радіація та діяльність Університету миру.

Управління ООН з питань роззброєння (*UN Office for Disarmament Affairs, UNODA*) Секретаріату ООН сприяє скороченню ядерних, біологічних, хімічних і звичайних озброєнь. До складу ООН належать також багато спеціалізованих агентств і незалежних органів.

193 держави-члени ООН і роки набуття членства:

Австралія, 1945
Австрія, 1955
Азербайджан, 1992
Албанія, 1955
Алжир, 1962
Ангола, 1976
Андорра, 1993
Антигуа та Барбуда, 1981
Аргентина, 1945
Афганістан, 1946
Багамські Острови, 1973
Бангладеш, 1974
Барбадос, 1966
Бахрейн, 1971
Беліз, 1981
Бенін, 1960
Білорусь, 1945
Білорусь, 1945
Болгарія, 1955
Болівія, 1945
Боснія і Герцеговина, 1992
Ботсвана, 1966
Бразілія, 1945
Бруней, 1984
Буркіна-Фасо, 1960
Бурунді, 1962
Бутан, 1971
В'єтнам, 1977
Вануату, 1981
Велика Британія, 1945
Венесуела, 1945
Вірменія, 1992
Габон, 1960
Гайана, 1966
Гаїті, 1945
Гамбія, 1965
Гана, 1957
Гватемала, 1945
Гвінея, 1958
Гвінея-Бісау, 1974
Гондурас, 1945
Гренада, 1974
Греція, 1945
Грузія, 1992
Данія, 1945
Джібуті, 1977
Домініка, 1978
Домініканська Республіка, 1945
Еквадор, 1945
Екваторіальна Гвінея, 1968
Ерітрея, 1993
Естонія, 1991
Ефіопія, 1945
Єгипет, 1945
Ємен, 1947
Замбія, 1964
Зімбабве, 1980
Йорданія, 1955
Ізраїль, 1949
Індія, 1945
Індонезія, 1950
Ірак, 1945
Іран, 1945
Ірландія, 1955
Ісландія, 1946
Іспанія, 1955
Італія, 1955
Кабо-Верде, 1975
Казахстан, 1992
Камбоджа, 1955
Камерун, 1960
Канада, 1945
Катар, 1971
Кенія, 1963
Киргизстан, 1992
Китай, 1945
Кіпр, 1960
Кірібаті, 1999
Колумбія, 1945
Комори, 1975
Конго (ДРК), 1960
Конго, 1960
Коста-Ріка, 1945
Кот-д'Івуар, 1960
Куба, 1945
Кувейт, 1963
Лаос, 1955
Латвія, 1991
Лесото, 1966
Литва, 1991
Ліберія, 1945
Ліван, 1945
Лівія, 1955
Ліхтенштейн, 1990
Люксембург, 1945
М'янма, 1948
Маврікій, 1968
Маврітанія, 1961
Мадагаскар, 1960
Македонія, 1993
Малаві, 1964
Малайзія, 1957
Малі, 1960
Мальдіви, 1965
Мальта, 1964
Марокко, 1956
Маршалові Острови, 1991
Мексика, 1945
Мікронезія, 1991
Мозамбік, 1975
Молдова, 1992
Монако, 1993
Монголія, 1961
Намібія, 1990
Науру, 1999
Непал, 1955
Нігер, 1960
Нігерія, 1960
Нідерланди, 1945
Нікарагуа, 1945
Німеччина, 1973
Нова Зеландія, 1945
Норвегія, 1945
ОАЕ, 1971
Оман, 1971
Пакистан, 1947
Палау, 1994
Панама, 1945
Папуа-Нова Гвінея, 1975
Парагвай, 1945
Перу, 1945
Південна Африка (ПАР), 1945
Південна Корея, 1991
Південний Судан, 2011
Північна Корея (КНДР), 1991
Польща, 1945
Португалія, 1955
Росія, 1945
Руанда, 1962
Румунія, 1955
Сальвадор, 1945
Самоа, 1976
Сан-Маріно, 1992

Сан-Томе і Прінсіпі, 1975
Саудівська Аравія, 1945
Свазіленд, 1968
Сейшельські Острови, 1976
Сенегал, 1960
Сент-Вінсент і Гренадіни, 1980
Сент-Кітс і Невіс, 1983
Сент-Люсія, 1979
Сербія, 2000
Сирія, 1945
Сінгапур, 1965
Словаччина, 1993
Словенія, 1992
Соломонові Острови, 1978
Сомалі, 1960
Судан, 1956
Сурінам, 1975
США, 1945
Сьєрра-Леоне, 1961
Таджикистан, 1992
Таїланд, 1946
Танзанія, 1961
Тімор-Лешті, 2002
Того, 1960
Тонга, 1999
Трінідід і Тобаго, 1962
Тувалу, 2000
Туніс, 1956
Туреччина, 1945
Туркменістан, 1992
Уганда, 1962
Угорщина, 1955
Узбекистан, 1992
Україна, 1945
Уругвай, 1945
Фіджі, 1970
Філіппіни, 1945
Фінляндія, 1955
Франція, 1945
Хорватія, 1992
ЦАР, 1960
Чад, 1960
Чехія, 1993
Чілі, 1945
Чорногорія, 2006
Швейцарія, 2002
Швеція, 1946
Шрі-Лінка, 1955
Ямайка, 1962
Японія, 1956

Рада Безпеки ООН
UN Security Council

<http://www.un.org/en/sc/>

Постійні члени (Велика п'ятірка): Китай, Франція, Росія, Велика Британія, США

Непостійні члени (10): Аргентина*, Австралія*, *Чад***, *Чілі***, *Йорданія***, Південна Корея*, *Литва***, Люксембург*, *Нігерія***, Руанда*

Примітка: Непостійні члени обираються Генеральною асамблеєю на дворічний термін.

* Члени РБ у 2013-2014рр.
** Члени РБ у 2014-2015рр.

Конференція з роззброєння (КР)
Conference on Disarmament (CD)

<http://www.unog.ch/cd >

КР є багатостороннім органом для обговорення питань контролю над озброєннями, покликаним бути для міжнародного співтовариства єдиним багатостороннім форумом з цих питань. Починаючи з 1960р. КР кілька разів змінювала склад і назву. КР не є органом ООН, але звітує перед Генеральною асамблеєю ООН. Розташована в Женеві (Швейцарія).

Члени (*65*): Алжир, Аргентина, Австралія, Австрія, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Бразілія, Болгарія, Камерун, Канада, Чілі, Китай, Колумбія, ДРК, Куба, Еквадор, Єгипет, Ефіопія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Казахстан, Кенія, Північна Корея, Південна Корея, Малайзія, Мексика, Монголія, Марокко, М'янма, Нідерланди, Нова Зеландія, Нігерія, Норвегія, Пакистан, Перу, Польща, Румунія, Росія, Сенегал, Словаччина, ПАР, Іспанія, Шрі-Лінка, Швеція, Швейцарія, Сирія, Туніс, Туреччина, Велика Британія, Україна, США, Венесуела, В'єтнам, Зімбабве

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ)
International Atomic Energy Agency (IAEA)

<http://www.iaea.org/>

МАГАТЕ – міжурядова організація в системі ООН. Згідно зі Статутом Агентства, що набув чинності в 1957р., воно має сприяти мирному використанню атомної енергії і гарантувати невикористання результатів ядерної діяльності у військових цілях. Відповідно до Договору 1968р. про нерозповсюдження ядерної зброї і договорів про зони, вільні від ядерної зброї (без'ядерні зони), неядерні держави мають укласти з МАГАТЕ угоди про гарантії з метою підтвердження своїх зобов'язань не виробляти ядерну зброю. Штаб-квартира розташована у Відні (Австрія).

Члени (*160*): Афганістан, Албанія, Алжир, Ангола, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Бахрейн, Бангладеш, Білорусь, Бельгія, Беліз, Бенін, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразілія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада, ЦАР, Чад, Чілі, Китай, Колумбія, ДРК, Республіка Конго, Коста-Ріка, Кот-д'Івуар, Хорватія, Куба, Кіпр, Чехія, Данія, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Сальвадор, Ерітрея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія, Ямайка, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Південна Корея, Кувейт, Киргизстан, Лаос, Латвія, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Маврітанія, Маврікій, Мексика, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, М'янма, Намібія, Непал, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Оман, Пакистан, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Катар, Руанда, Румунія, Росія, *Сан-Маріно*, Саудівська Аравія, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Шрі-Ланка, Судан, *Свазіленд*, Швеція, Швейцарія, Сирія, Таджикистан, Танзанія, Таїланд, Того, Трінідад і Тобаго, Туніс, Туреччина, Уганда, Велика Британія, Україна, ОАЕ, Уругвай, США, Узбекистан, Венесуела, В'єтнам, Ємен, Замбія, Зімбабве

Примітка: Північна Корея була членом МАГАТЕ до червня 1994р. На додаток до зазначених держав, членами Агентства стали Багамські Острови (січень 2014р.) і Бруней (лютий 2014р.). Ухвалу членства від Генеральної Конференції МАГАТЕ отримали Кабо-Верде та Тонга; рішення набуде чинності після передачі державами до МАГАТЕ необхідних юридичних інструментів.

Міжнародний суд
International Court of Justice (ICJ)

<http://www.icj-cij.org/>

Міжнародний суд утворений в 1945р. згідно зі Статутом ООН і є головним судовим органом ООН. До функцій Міжнародного суду належать розв'язання спорів між державами, які звертаються до нього, а також надання консультативних висновків з правових питань органам і спеціальним агентствам ООН у разі їх звернення. До складу Міжнародного суду належать 15 суддів, які обираються на дев'ять років Генеральною асамблеєю і Радою Безпеки ООН. Місце розташування – Гаага (Нідерланди).

Двостороння консультативна комісія (ДКК)
Bilateral Consultative Commission (BCC)

Сайт Державного департаменту США, *<http://www.state.gov/t/avc/newstart/c39903.htm>*

ДКК є форумом, утвореним у рамках укладеного у 2010р. американо-російського Нового СНО з метою обговорення проблемних питань стосовно імплементації

Договору. ДКК замінила Спільну комісію з дотримання договірних зобов'язань та інспектування (*Joint Compliance and Inspection Commission*, *JCIC*), що працювала в рамках СНО-І 1991р. За згодою сторін, ДКК має збиратися двічі на рік у Женеві (Швейцарія). Вона працює в конфіденційному режимі.

Співдружність націй
Commonwealth of Nations

<http://www.thecommonwealth.org/>

Створена в 1949р. та об'єднує розвинуті країни і країни, що розвиваються, метою яких є просування демократії, прав людини, стійкого економічного та соціального розвитку у країнах-членах і поза межами Співдружності. Секретаріат розташовано в Лондоні (Велика Британія).

Члени (*53*): Антигуа та Барбуда, Австралія, Багамські Острови, Бангладеш, Барбадос, Беліз, Ботсвана, Бруней, Камерун, Канада, Кіпр, Домініка, Фіджі*, Гана, Гренада, Гайана, Індія, Ямайка, Кенія, Кірібаті, Лесото, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Мальта, Маврікій, Мозамбік, Намібія, Науру, Нова Зеландія, Нігерія, Пакистан, Папуа-Нова Гвінея, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Соломонові Острови, ПАР, Шрі-Ланка, Свазіленд, Танзанія, Тонга, Тринідад і Тобаго, Тувалу, Уганда, Велика Британія, Вануату, Замбія

* Фіджі призупинила участь в органах Співдружності 1 вересня 2009р.

Організація Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ОДВЗЯВ)
Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization (CTBTO)

<http://www.ctbto.org/>

ОДВЗЯВ розпочне діяльність з моменту набуття чинності Договором 1996р. про всеосяжну заборону ядерних випробувань. Вона має вирішувати питання дотримання Договору та діяти як форум для консультацій і співробітництва держав-членів. Для підготовки діяльності Організації створена Підготовча комісія, а також запроваджена Міжнародна моніторингова система у складі сейсмічних, гідроакустичних, інфразвукових і радіонуклідних станцій, дані яких передаються до Міжнародного інформаційного центру ОДВЗЯВ. Офіс розташовано у Відні (Австрія)

Сторони Договору (*182*): див. додаток А.

Велика вісімка
Group of Eight (G8)

<http://www.g8.gc.ca/>

Велика вісімка (спочатку сімка) – група індустріально розвинутих країн, неформальні зустрічі яких на рівні глав держав або урядів відбуваються з 1970-х років. У 2002р. G8 заснувала Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї і матеріалів масового ураження, спрямоване на вирішення питань нерозповсюдження, роззброєння, боротьби з тероризмом та ядерної безпеки. У травні 2011р. Партнерство було подовжене на невизначений термін.

Члени (*8*): Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Росія, Велика Британія, США

Міжнародний кримінальний суд (МКС)
International Criminal Court (ICC)

<http://www.icc-cpi.int/>

МКС є незалежним постійно діючим міжнародним кримінальним судом, що розглядає питання геноциду, воєнні злочини і злочини проти людства. Статут МКС ухвалений в Римі в 1998р. і набув чинності 1 липня 2002р. Розташований в Гаазі (Нідерланди).

Сторони (*122*): Афганістан, Албанія, Андорра, Антигуа та Барбуда, Аргентина, Австралія, Австрія, Бангладеш, Барбадос, Бельгія, Беліз, Бенін, Болівія, Боснія і Герцеговина, Ботсвана, Бразілія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Кабо-Верде, Камбоджа, Канада, ЦАР, Чад, Чілі, Колумбія, Комори, ДРК, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, *Кот-д'Івуар*, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Естонія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гренада, Гватемала, Гвінея, Гайана, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Йорданія, Кенія, Південна Корея, Латвія, Лесото, Ліберія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршаллові Острови, Маврікій, Мексика, Молдова, Монголія, Чорногорія, Намібія, Науру, Нідерланди, Нова Зеландія, Нігер, Нігерія, Норвегія, Панама, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Сурінам, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Танзанія, Тімор-Лешті, Трінідад і Тобаго, Туніс, Уганда, Велика Британія, Уругвай, Вануату, Венесуела, Замбія

Рух неприєднання
Non-Aligned Movement (NAM)

<http://www.nam.gov.ir/>

Рух неприєднання засновано в 1961р. як форум для консультацій та узгодження в рамках ООН позицій країн, що не приєдналися, з питань політики, економіки та контролю над озброєннями.

Члени (*120*): Афганістан, Алжир, Ангола, Антигуа та Барбуда, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн, Бангладеш, Барбадос, Білорусь, Беліз, Бенін, Бутан, Болівія, Ботсвана, Бруней, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Колумбія, Комори, ДРК, Конго, Кот-д'Івуар, Куба, Джібуті, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Єгипет, Екваторіальна Гвінея, Ерітрея, Ефіопія, Фіджі, Габон, Гамбія, Гана, Гренада, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Гаїті, Гондурас, Індія, Індонезія, Іран, Ірак, Ямайка, Йорданія, Кенія, Північна Корея, Кувейт, Лаос, Ліван, Лесото, Ліберія, Лівія, Мадагаскар, Малаві, Малайзія, Мальдіви, Малі, Маврітанія, Маврікій, Монголія, Марокко, Мозамбік, М'янма, Намібія, Непал, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Оман, Пакистан, Організація визволення Палестини, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Перу, Філіппіни, Катар, Руанда, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сан-Томе і Прінсіпі, Саудівська Аравія, Сенегал, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Сомалі, ПАР, Шрі-Лінка, Судан, Сурінам, Свазіленд, Сирія, Танзанія, Таїланд, Тімор-Лешті, Того, Трінідід і Тобаго, Туніс, Туркменістан, Уганда, ОАЕ, Узбекистан, Вануату, Венесуела, В'єтнам, Ємен, Замбія, Зімбабве

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)
Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

<http://www.oecd.org/>

ОЕСР утворена в 1961р. з метою сприяння економічному та соціальному добробуту шляхом координації політики держав-членів. Штаб-квартира розташована в Парижі (Франція).

Члени (*34*): Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Чілі, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Південна Корея, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, США

Організація із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ)
Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW)

<http://www.opcw.org/>

ОЗХЗ створена згідно з Конвенцією 1993р. про заборону хімічної зброї як орган з нагляду сторонами за імплементацією Конвенції і вирішення питань її дотримання. Офіс розташовано в Гаазі (Нідерланди).

Сторони Конвенції (*190*): див. додаток А.

Організація Ісламської конференції (ОІК)
Organization of the Islamic Conference (OIC)

<http://www.oic-oci.org/>

ОІК (раніше Організація Ісламської конференції) утворена в 1969р. ісламськими державами з метою розширення співробітництва між ними та підтримки миру, безпеки та боротьби народу Палестини і всіх мусульман. Секретаріат розташовано у Джідді (Саудівська Аравія).

Члени (*57*): Афганістан, Албанія, Алжир, Азербайджан, Бахрейн, Бангладеш, Бенін, Бруней, Буркіна-Фасо, Камерун, Чад, Комори, Кот-д'Івуар, Джібуті, Єгипет, Габон, Гамбія, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Індонезія, Іран, Ірак, Йорданія, Казахстан, Кувейт, Киргизстан, Ліван, Лівія, Малайзія, Мальдіви, Малі, Маврітанія, Марокко, Мозамбік, Нігер, Нігерія, Оман, Пакистан, Палестина, Катар, Саудівська Аравія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Сомалі, Судан, Сурінам, Сирія, Таджикистан, Того, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Уганда, ОАЕ, Узбекистан, Ємен

Спеціальна верифікаційна комісія (СВК)
Special Verification Commission (SVC)

Комісія утворена в 1987р. згідно з Договором про ліквідацію ракет середньої дальності і меншої дальності (Договір про РСМД, *Treaty on the Elimination of Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles*, *INF Treaty*) як форум з вирішення питань дотримання Договору та заходів, необхідних для підвищення його життєздатності та ефективності.

Сторони Договору (*5*): див. додаток А.

II. Регіональні організації та органи

Африканський Союз (АС)
African Union (AU)

<http://www.au.int/>

АС офіційно створено у 2001р., з моменту набуття чинності його Установчим актом. До 2002р. він мав назву Організація Африканської Єдності. Членство в ньому відкрите для всіх африканських держав. АС має сприяти єдності, безпеці та врегулюванню конфліктів, демократії, дотриманню прав людини, а також політичній, соціальній та економічній солідарності в Африці. Постійним

органом АС з прийняття рішень із запобігання конфліктам, їх врегулювання та розв'язання є Рада миру та безпеки. Штаб-квартира розташована в Аддіс-Абебі (Ефіопія).

Члени (*54*): Алжир, Ангола, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Комори, ДРК, Конго, Кот-д'Івуар, Джібуті, Єгипет, Екваторіальна Гвінея, Ерітрея, Ефіопія, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау*, Кенія, Лесото, Ліберія, Лівія, Мадагаскар**, Малаві, Малі, Маврітанія, Маврікій, Мозамбік, Намібія, Нігер, Нігерія, Руанда, Західна Сахара, Сан-Томе і Прінсіпі, Сенегал, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сомалі, ПАР, Південний Судан, Судан, Свазіленд, Танзанія, Того, Туніс, Уганда, Замбія, Зімбабве

* Членство Гвінеї-Бісау призупинене у квітні 2012р., Єгипту – в липні 2013р., ЦАР – у березні 2014р.

** Членство Мадагаскару відновлене 27 січня 2014р.

Організація азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва (АПЕК)
Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC)

<http://www.apec.org/>

АПЕК утворена в 1989р. з метою сприяння економічному зростанню та безпеці в азійсько-тихоокеанському регіоні. Від середини 1990-х років дедалі частіше обговорюються проблеми політики й безпеки, протидії тероризму, нерозповсюдження ЗМУ, ефективності системи контролю міжнародних передач. Офіс розташовано в Сінгапурі.

Члени (*21*): Австралія, Бруней, Канада, Чілі, Китай, Гонконг, Індонезія, Японія, Південна Корея, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Перу, Філіппіни, Росія, Сінгапур, Тайвань, Таїланд, США, В'єтнам

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН)
Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)

<http://www.asean.org/>

АСЕАН утворена в 1967р. з метою сприяння економічному, соціальному та культурному розвитку, а також миру та безпеці в Південно-Східній Азії. Секретаріат розташовано у Джакарті (Індонезія).

Члени (*10*): Бруней, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам

Регіональний форум АСЕАН (РФА)
ASEAN Regional Forum (ARF)

<http://www.aseanregionalforum.org/>

РФА утворено в 1994р. з метою розв'язання проблем безпеки.

Учасники (*27*): члени АСЕАН плюс Австралія, Бангладеш, Канада, Китай, ЄС, Індія, Японія, Північна Корея, Південна Корея, Монголія, Нова Зеландія, Пакистан, Папуа-Нова Гвінея, Росія, Шрі-Лінка, Тімор-Лешті, США

АСЕАН плюс три (АПТ)
ASEAN Plus Three (APT)

<http://www.asean.org/asean/external-relations/asean-3>

Співробітництво у форматі АПТ розпочалося в 1997р. в розпал фінансової кризи в Азії і було офіційно оформлене в 1999р. Його метою є сприяння економічному, політичному та безпековому співробітництву, а також фінансовій стабільності учасників.

Учасники (*13*): члени АСЕАН плюс Китай, Японія, Південна Корея

Саміт Східної Азії
East Asia Summit (EAS)

<http://www.asean.org/asean/external-relations/east-asia-summit-eas/>

Саміт Східної Азії започатковано у 2005р. як регіональний форум для діалогу з питань стратегії, політики та економіки з метою сприяння миру, стабільності та економічному добробуту у Східній Азії. Щорічні зустрічі відбуваються спільно із самітами АСЕАН.

Учасники (*18*): члени АСЕАН плюс Австралія, Китай, Індія, Японія, Південна Корея, Нова Зеландія, Росія, *США*

Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ)
Collective Security Treaty Organization (CSTO)

<http://www.odkb-csto.org/>

ОДКБ офіційно створена у 2002-2003рр. шістьма країнами-членами Договору 1992р. про колективну безпеку з метою сприяння співробітництву між сторонами та забезпечення більш ефективного реагування на такі стратегічні проблеми, як тероризм і наркоторгівля. Керівні органи розташовані в Москві (Росія).

Члени (*6*): Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан

Співдружність Незалежних Держав (СНД)
Commonwealth of Independent States (CIS)

<http://www.cis.minsk.by/>

СНД створена в 1991р. як система багатостороннього співробітництва колишніх радянських республік. Штаб-квартира розташована в Мінську (Білорусь).

Члени (*11*): Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна*, Узбекистан

* Україна є однією з держав-засновниць, але не державою-членом СНД, оскільки не підписала Рішення про прийняття Статуту СНД (*перекл.*).

Економічне Співтовариство Центральноафриканських Держав
Communaute Economiques d'Etats de l'Afrique Centrale (CEEAC, Economic Community of Central African States, ECCAS)

<http://www.ceeac-eccas.org/>

Співтовариство засноване в 1983р. з метою сприяння політичному діалогу, створення митного союзу та визначення спільної політики в Центральній Африці. Секретаріат розташовано в Лібревілі (Габон). Механізмом сприяння спільним політичним і воєнним стратегіям попередження та розв'язання конфліктів у Центральній Африці є Рада миру та безпеки в Центральній Африці (*The Council for Peace and Security in Central Africa, COPAX*).

Члени (*10*): Ангола, Бурунді, Камерун, ЦАР, Чад, ДРК, Конго, Екваторіальна Гвінея, Габон, Сан-Томе і Прінсіпі

Конференція із взаємодії і заходів зміцнення довіри в Азії
Conference on Interaction and Confidence-building Measures in Asia (CICA)

<http://www.s-cica.org/>

Створення Конференції ініційоване в 1992р. та завершене в 1999р. як форум з питань розширення співробітництва у сфері безпеки, а також заходів зміцнення довіри серед держав-членів. Вона також сприяє економічному, соціальному та культурному співробітництву. Секретаріат розташовано в Алмати (Казахстан).

Члени (*24*): Афганістан, Азербайджан, Бахрейн, Камбоджа, Китай, Єгипет, Індія, Іран, Ірак, Ізраїль, Йорданія, Казахстан, Південна Корея, Киргизстан, Монголія, Пакистан, Палестина, Росія, Таджикистан, Таїланд, Туреччина, ОАЕ, Узбекистан, В'єтнам

Примітка: крім 24 членів (станом на 1 січня 2014р.), у травні 2014р. до Конференції приєдналися Бангладеш і Катар.

Рада Європи (РЄ)
Council of Europe (COE)

<http://www.coe.int/>

Рада створена в 1949р. і є відкритою для членства всіх європейських держав, які погоджуються з принципами верховенства права та гарантують своїм громадянам дотримання прав і основоположних свобод людини. Головний офіс розташовано у Страсбурзі (Франція). До її складу належать Європейський суд з прав людини та Рада Європейського банку розвитку.

Члени (*47*): Албанія, Андорра, Вірменія, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мальта, Молдова, Монако, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сан-Маріно, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна

Рада держав Балтійського моря (РДБМ)
Council of the Baltic Sea States (CBSS)

<http://www.cbss.org/>

Рада створена в 1992р. як регіональна міжурядова організація співробітництва держав балтійського регіону. Секретаріат розташовано у Стокгольмі (Швеція).

Члени (*12*): Данія, Естонія, Європейська Комісія, Фінляндія, Німеччина, Ісландія, Латвія, Литва, Норвегія, Польща, Росія, Швеція

Економічне Співтовариство Західноафриканських Держав (ЕКОВАС)
Economic Community of West African States (ECOWAS)

<http://www.ecowas.int/>

ЕКОВАС утворене в 1975р. з метою сприяння торгівлі і співробітництву, а також допомоги розвитку в Західній Африці. В 1981р. ЕКОВАС ухвалило Протокол про взаємну допомогу у справах оборони. Виконавчий секретаріат розташовано в Лагосі (Нігерія).

Члени (*15*): Бенін, Буркіна-Фасо, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Ліберія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того

Європейський Союз (ЄС)
European Union (EU)

<http://europa.eu/>

ЄС – організація європейських держав, що співпрацюють з широкого кола питань, що охоплюють спільний ринок з вільним переміщенням людей, товарів, послуг і капіталу; спільною валютою у відповідних країнах-членах, а також Спільну зовнішню політику та політику безпеки (СЗППБ, *Common Foreign and Security Policy*, *CFSP*). Головними органами ЄС є Європейська Рада (*European Council*), Рада Європейського Союзу (*Council of the European Union*), Європейська Комісія (*European Commission*), Європейський Парламент (*European Parliament*). СЗППБ і Спільна політика безпеки і оборони (СПБО, *Common Security and Defence Policy*, *CSDP*) координуються Високим Представником ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки у взаємодії з Європейською службою зовнішньої діяльності (*European External Action Service*, *EEAS*). Лісабонський договір 2007р., що вдосконалює механізми функціонування ЄС, набув чинності 1 грудня 2009р. Штаб-квартира ЄС розташована у Брюсселі (Бельгія).

Члени (*28*): Австрія, Бельгія, Болгарія, *Хорватія*, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Велика Британія

Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом, або ЄСАЕ)

European Atomic Energy Community (Euratom, or EAEC)

<http://ec.europa.eu/euratom/>

Євратом утворено в 1957р. згідно з Договором про створення Європейського співтовариства з атомної енергії (Договір про Євратом) з метою сприяння розвитку ядерної енергії в мирних цілях та адміністрування разом з МАГАТЕ багатонаціональної регіональної системи гарантій, яка поширюється на всі держави-члени ЄС. Завданням Агентства Євратому з постачання (*Euratom Supply Agency*), розташованого в Люксембурзі, є безперебійне та рівноправне забезпечення постачання руди, сировини та спеціальних розщеплюваних матеріалів для держав-членів ЄС.

Члени (*28*): держави-члени ЄС

Європейське оборонне агентство (ЄОА)
European Defence Agency (EDA)

<http://eda.europa.eu/>

ЄОА є органом ЄС, підпорядкованим Раді ЄС. Утворене у 2004р. з метою допомоги розвитку європейських оборонних спроможностей, сприяння європейському співробітництву в галузі озброєнь і зміцненню європейської технологічної та оборонно-промислової бази. Органом прийняття рішень є Правління у складі міністрів оборони країн-членів і Високого Представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки (Голови Агентства). Розташоване у Брюсселі (Бельгія).

Члени (*27*): Австрія, Бельгія, Болгарія, *Хорватія*, Кіпр, Чехія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Велика Британія

Рада співробітництва держав Перської затоки (РСДПЗ)
Gulf Cooperation Council (GCC)

<http://www.gcc-sg.org/>

Повна офіційна назва – Рада співробітництва арабських держав Перської затоки. Створена в 1981р. з метою сприяння регіональній інтеграції в таких сферах, як економіка, фінанси, торгівля, врядування та законодавство, а також стимулювання наукового та технічного прогресу. Члени Ради співпрацюють також у сферах зовнішньої політики, з військових і безпекових питань. Головний орган – Верховна Рада. Штаб-квартира розташована в Ер-Ріяді (Саудівська Аравія).

Члени (*6*): Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ

Міжурядовий орган з питань розвитку (МУОР)
Intergovernmental Authority on Development (IGAD)

<http://www.igad.int/>

Створення МУОР було ініційоване в 1986р. як Міжурядового органу з питань розвитку і протидії посухам; формально завершилося в 1996р. Цілі – сприяння миру і стабільності в регіоні Африканського рогу, а також створення механізмів запобігання конфліктам, їх врегулювання та розв'язання. Секретаріат розташовано у Джібуті.

Члени (*8*): Джібуті, Ерітрея, Ефіопія, Кенія, Сомалі, Південний Судан, Судан, Уганда

Міжнародна конференція з проблем регіону Великих озер
International Conference on the Great Lakes Region (ICGLR)

<http://www.icglr.org/>

Метою запровадженої у 2004р. *ICGLR* є просування миру та безпеки, політичної і соціальної стабільності, процвітання та розвитку в регіоні Великих озер. У 2006р. держави-члени ухвалили Пакт миру, стабільності та розвитку в регіоні Великих озер, який набув чинності у 2008р. Виконавчий секретаріат розташовано в Бужумбурі (Бурунді).

Члени (*12*): Ангола, Бурунді, ЦАР, Конго, ДРК, Кенія, Уганда, Руанда, Судан, *Південний Судан*, Танзанія, Замбія

Спільна консультативна група (СКГ)
Joint Consultative Group (JCG)

<http://www.osce.org/jcg/>

СКГ створена в рамках Договору 1990р. про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ, *Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, *CFE Treaty*) з метою виконання завдань та імплементації Договору, усунення неоднозначності його інтерпретації. Розташована у Відні (Австрія).

Сторони ДЗЗСЄ (*30*): див. додаток А.

Ліга Арабських Держав (ЛАД)
League of Arab States

<http://www.lasportal.org/>

ЛАД (відома також як Арабська ліга) створена в 1945р. Головне завдання – сформувати спільноту арабських держав і заохотити їх до політичного та економічного співробітництва. Угода про колективну оборону та економічне співробітництво між її членами підписана в 1950р. Постійна штаб-квартира розташована в Каїрі (Єгипет).

Члени (*22*): Алжир, Бахрейн, Комори, Джібуті, Єгипет, Ірак, Йорданія, Кувейт, Ліван, Лівія, Маврітанія, Марокко, Оман, Палестина, Катар, Саудівська Аравія, Сомалі, Судан, Сирія*, Туніс, ОАЕ, Ємен

* Участь Сирії в діяльності ЛАД призупинена 16 листопада 2011р.

Організація Північно-Атлантичного Договору (НАТО)
North Atlantic Treaty Organization (NATO)

<http://www.nato.int/>

НАТО створено в 1949р. згідно з Північно-Атлантичним Договором (Вашингтонським Договором) як оборонний Альянс країн Заходу. Стаття 5 Договору визначає зобов'язання членів давати відсіч збройному нападу на будь-якого члена Договору. Штаб-квартира розташована у Брюсселі (Бельгія).

Члени (*28*): Албанія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Туреччина, Велика Британія, США

Рада Євро-Атлантичного Партнерства (РЄАП)
Euro-Atlantic Partnership Council (EAPC)

<http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49276.htm>

РЄАП об'єднує НАТО та його партнерів у програмі "Партнерство заради миру" (ПЗМ, *Partnership for Peace*, *PFP*) для діалогу та консультацій. Надає загальний політичний формат для двосторонніх програм ПЗМ.

Члени (*50*): країни-члени НАТО плюс Вірменія, Австрія, Азербайджан, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Фінляндія, Грузія, Ірландія, Казахстан, Киргизстан, Македонія, Мальта, Молдова, Чорногорія, Росія, Сербія, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туркменістан, Україна, Узбекистан

Комісія НАТО-Грузія
NATO-Georgia Commission (NGC)

<http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52131.htm>

Комісія створена у вересні 2008р. як механізм політичних консультацій і політичного співробітництва з метою надання Грузії допомоги в досягненні її мети – набуття членства в НАТО.

Учасники (*29*): країни-члени НАТО та Грузія

Рада НАТО-Росія
NATO-Russia Council (NRC)

<http://www.nato-russia-council.info/>

Рада створена у 2002р. як механізм консультацій, пошуку згоди, розвитку співробітництва, вироблення спільних рішень і дій з питань

безпеки, зосереджуючись на сферах взаємних інтересів, визначених в Установчому акті НАТО-Росія 1997р. про взаємовідносини, співробітництво та безпеку, а також на таких нових питаннях, як протидія тероризму, врегулювання криз і нерозповсюдження ядерної зброї.

Учасники (*29*): країни-члени НАТО та Росія

Комісія Україна-НАТО (КУН)
NATO-Ukraine Commission (NUC)

<http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50319.htm>

КУН утворена в 1997р. з метою консультацій з політичних питань і проблем безпеки, запобігання конфліктам та їх розв'язання, нерозповсюдження ядерної зброї, експорту озброєнь, передачі технологій, а також інших питань, що турбують обидві сторони.

Учасники (*29*): країни-члени НАТО та Україна

Консультативний комітет Договору з відкритого неба
Open Skies Consultative Commission (OSCC)

<http://www.osce.org/oscc/>

Комітет утворено в 1992р. відповідно до Договору з відкритого неба для вирішення питань його дотримання.

Сторони Договору (*34*): див. додаток А.

Організація співробітництва з питань спільних програм озброєння (ОССО)
Organisation Conjointe de Cooperation en matiere d'Armement (OCCAR, Organisation for Joint Armament Cooperation)

<http://www.occar.int/>

ОССО створена Францією, Німеччиною, Італією та Великою Британією в 1996р.; з 2001р. має офіційний статус. Мета – сприяння більш ефективній і раціональній реалізації домовленостей з виконання специфічних спільних програм озброєння. Штаб-квартира розташована в Бонні (Німеччина).

Члени (*6*): Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Іспанія, Велика Британія

Агентство із заборони ядерної зброї в Латинській Америці та Карибському басейні
Organismo para la Proscripcion de las Armas Nucleares en la America Latina y el Caribe (OPANAL, Agency for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean)

<http://www.opanal.org/>

Агентство створене в 1967р. згідно з Договором Тлателолко з метою вирішення разом з МАГАТЕ питань дотримання Договору. Розташоване в Мехіко (Мексика).

Сторони Договору (*33*): див. додаток А.

Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ
Organization for Democracy and Economic Development – GUAM

<http://guam-organization.org/>

ГУАМ – група чотирьох держав (Грузії, України, Азербайджану, Молдови), метою якої є сприяння стабільності і зміцненню безпеки. Історія її створення бере початок з 1997р.; офіційно зареєстрована у 2006р. В семи робочих групах країни-члени співпрацюють з питань просування соціально-економічного розвитку та торгівлі. Секретаріат розташовано в Києві (Україна).

Члени (*4*): Азербайджан, Грузія, Молдова, Україна

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ)
Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)

<http://www.osce.org/>

Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) заснована в 1973р. (перейменована на ОБСЄ в 1995р.) як головний інструмент всеохопної і колективної безпеки для раннього попередження, запобігання конфліктам, врегулювання криз і постконфліктної відбудови. Штаб-квартира розташована у Відні (Австрія). До Трійки ОБСЄ належать її діючий, попередній і наступний голови. Форум зі співробітництва в галузі безпеки (*Forum for Security Co-operation*, *FSC*), що також розташований у Відні, опікується контролем над озброєннями та заходами зміцнення довіри та безпеки. До складу ОБСЄ належать кілька установ, розташованих у Європі.

Учасники (*57*): Албанія, Андорра, Вірменія, Австрія, Азербайджан, Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Ватикан, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мальта, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Сан-Маріно, Сербія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туреччина, Туркменістан, Велика Британія, Україна, США, Узбекистан

Мінська група
Minsk Group

<http://www.osce.org/mg/>

Мінська група підтримує Мінський процес і є постійно діючим форумом для переговорів з питань мирного врегулювання конфлікту в Нагірному Карабасі.

Члени: Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Фінляндія, Франція*, Німеччина, Італія, Росія*, Швеція, Туреччина, США*, Трійка ОБСЄ

* Представники цих трьох країн є співголовами Групи.

Організація Американських Держав (ОАД)
Organization of American States (OAS)

<http://www.oas.org/>

ОАД – група держав Американського континенту, які ухвалили в 1948р. її Статут. Мета – зміцнення миру та безпеки в західній півкулі. Генеральний секретаріат розташовано у Вашингтоні (США).

Члени (*35*): Антигуа та Барбуда, Аргентина, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Болівія, Бразілія, Канада, Чілі, Колумбія, Коста-Ріка, Куба*, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Гренада, Гватемала, Гайана, Гаїті, Гондурас, Ямайка, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сурінам, Трінідід і Тобаго, Уругвай, США, Венесуела

* Згідно з Резолюцією від 3 червня 2009р., втратила чинність Резолюція 1962р., якою Куба була позбавлена членства в ОАД. Згідно з Резолюцією 2009р., участь Куби в Організації "буде результатом діалогу". Куба відмовилася брати участь у заходах ОАД.

Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС)
Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC)

<http://www.bsec-organization.org/>

ОЧЕС утворена в 1992р. Її цілями є забезпечення миру, стабільності і процвітання, поширення та розвиток економічного співробітництва і прогресу в регіоні Чорного моря. Постійний секретаріат розташовано у Стамбулі (Туреччина).

Члени (*12*): Албанія, Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Грузія, Греція, Молдова, Румунія, Росія, Сербія, Туреччина, Україна

Форум Тихоокеанських островів
Pacific Islands Forum

<http://www.forumsec.org/>

Форум засновано в 1971р. групою держав Південного узбережжя Тихого океану, які запропонували створити в цьому регіоні без'ядерну зону та уклали в 1985р. Договір Раротонго. Крім сприяння моніторингу імплементації Договору, Форум надає майданчик для неформальних дискусій з широкого кола проблем. Секретаріат розташовано в Суві (Фіджі).

Члени (*16*): Австралія, Острови Кука, Фіджі, Кірібаті, Маршалові Острови, Мікронезія, Науру, Нова Зеландія, Ніуе, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Соломонові Острови, Тонга, Тувалу, Вануату

Рада регіонального співробітництва (РРС)
Regional Cooperation Council (RCC)

<http://www.rcc.int>

Рада заснована у 2008р. як наступниця Пакту стабільності для Південно-Східної Європи, ініційованого ЄС на Конференції 1999р. з питань Південно-Східної Європи. РРС сприяє взаємовигідному співробітництву, європейській та євроатлантичній інтеграції Південно-Східної Європи заради підтримки розвитку на користь народів країн регіону. Діяльність зосереджена на шести пріоритетних сферах: соціально-економічний розвиток, енергетика та інфраструктура, юстиція і внутрішні справи, безпекове співробітництво, розвиток людського капіталу, міжпарламентське співробітництво. Секретаріат розташовано в Сараєво (Боснія і Герцеговина), Офіс зв'язку – у Брюсселі (Бельгія).

Члени (*46*): Албанія, Австрія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Рада Європи, Рада Європейського банку розвитку, Хорватія, Чехія, Данія, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, ЄС, Німеччина, Фінляндія, Франція, Греція, Угорщина, Міжнародна організація з питань міграції, Ірландія, Італія, Латвія, Македонія, Молдова, Чорногорія, НАТО, Норвегія, ОЕСР,

ОБСЄ, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Ініціатива зі співробітництва в Південно-Східній Європі, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, ООН, Європейська економічна комісія ООН, Програма розвитку ООН, Місія ООН у Косово, США, Світовий Банк

Шанхайська організація співробітництва (ШОС)
Shanghai Cooperation Organisation (SCO)

<http://www.sectsco.org/>

ШОС (раніше – Шанхайська п'ятірка) створена в 1996р., змінила назву на теперішню у 2001р. Членство в ній є відкритим для всіх держав, що підтримують її цілі. Держави-члени співпрацюють у сферах економіки та реалізації заходів зміцнення довіри і регіональної безпеки. Секретаріат розташовано в Пекіні (Китай).

Члени (*6*): Китай, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан, Узбекистан

Центральноамериканська система інтеграції (ЦАСІ)
Sistema de la Integración Centroamericana (SICA, Central American Integration System)

<http://www.sica.int/>

ЦАСІ заснована в 1991р. згідно з Тегусігальпським протоколом. Одним із її завдань є створення нової моделі регіональної безпеки, що грунтується на розумному балансі сил, зміцненні цивільних органів влади, подоланні бідності, сприянні сталому розвитку, захисті довкілля, викоріненні насильства, корупції, тероризму, торгівлі наркотиками і зброєю. Штаб-квартира розташована в Сан-Сальвадорі (Сальвадор).

Члени (*8*)*:* Беліз, Коста-Ріка, *Домініканська Республіка*, Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Панама

Шестисторонні переговори
Six-Party Talks

Форум для багатосторонніх переговорів стосовно Північно-Корейської ядерної програми. Проводяться в Пекіні під головуванням Китаю.

Учасники (*6*): Китай, Японія, Північна Корея, Південна Корея, Росія, США

Південноафриканське співтовариство розвитку (ПАСР)
Southern African Development Community (SADC)

<http://www.sadc.int/>

ПАСР утворене в 1992р. з метою просування регіонального економічного розвитку та головних принципів: суверенітету, миру та безпеки, прав людини та демократії. Орган співробітництва з питань політики, оборони та безпеки (*Organ on Politics, Defence and Security Cooperation, OPDS*) призначений для сприяння миру та безпеці в регіоні. Секретаріат розташовано в Габороне (*Ботсвана*).

Члени (*15*): Ангола, Ботсвана, ДРК, Лесото, Мадагаскар*, Малаві, Маврікій, Мозамбік, Намібія, Сейшельські Острови, ПАР, Свазіленд, Танзанія, Замбія, Зімбабве

* Мадагаскар був усунений від участі в усіх органах ПАСР з березня 2009р. по січень 2014р.

Субрегіональна консультативна комісія (СРКК)
Sub-Regional Consultative Commission (SRCC)

СРКК створена згідно з Угодою 1996р. про субрегіональний контроль над озброєннями (Флорентійською угодою) як форум для вирішення питань її дотримання.

Сторони Угоди (*4*): див. додаток А.

Союз південноамериканських націй (УНАСУР)
Unión de Naciones Suramericanas
(UNASUR, Union of South American Nations)

<http://www.unasursg.org/>

УНАСУР є міжурядовою організацією, метою якої є зміцнення регіональної інтеграції, політичного діалогу, економічного розвитку та координації оборонної діяльності країн-членів. Установчий договір від 2008р. набув чинності 11 березня 2011р. УНАСУР має поступово замінити Андійську спільноту (*Andean Community)* та Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР, *Mercado Comun del Sur*, *MERCOSUR*). Штаб-квартира розташована у Квіто (*Еквадор*).

Члени (*12*): Аргентина, Болівія, Бразілія, Чілі, Колумбія, Еквадор, Гайана, Парагвай, Перу, Сурінам, Уругвай, Венесуела

Південноамериканська оборонна рада (ПАОР)
Consejo de Defensa Suramericano
(CDS, South American Defence Council)

ПАРО утворена державами-членами УНАСУР у грудні 2008р. Її перша зустріч відбулася в березні 2009р. Цілями ПАРО є перетворення Південної Америки на зону миру, формування регіональної ідентичності, зміцнення регіонального співробітництва у сфері оборони.

Члени (*12*): члени УНАСУР

III. Режими контролю над торгівлею стратегічно важливою продукцією

Австралійська група (АГ)
Australia Group (AG)

<http://www.australiagroup.net/>

АГ – сформована в 1985р. група держав, що має на меті попередження навмисного чи ненавмисного розповсюдження матеріалів та обладнання, що стосуються програм виробництва хімічної і біологічної зброї, шляхом обміну інформації про випадки розповсюдження і стратегіями протидії, в т.ч. шляхом гармонізації процедур контролю над передачами.

Учасники (*42*): Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Європейська Комісія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Південна Корея, Латвія, Литва,

Люксембург, Мальта, *Мексика*, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму (ФАТФ)

Financial Action Task Force (FATF)

<http://www.fatf-gafi.org/>

ФАТФ є міжурядовим органом з розробки політики, метою якого є запровадження міжнародних стандартів, розробка і просування політики на національному та міжнародному рівнях. ФАТФ утворена в 1989р. Великою сімкою (G7), первинною метою якої були вивчення та розробка засобів боротьби з відмиванням грошей; у 2001р. її мандат був розширений з метою об'єднання зусиль у боротьбі з фінансуванням тероризму, а у 2008р. – зусиль з протидії фінансуванню розповсюдження ЗМУ. Секретаріат розташовано в Парижі (Франція).

Члени (*36*): Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Бразілія, Канада, Китай, Данія, Європейська Комісія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Рада співробітництва держав Перської затоки, Гонконг (Китай), Ісландія, Індія, Ірландія, Італія, Японія, Південна Корея, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Португалія, Росія, Сінгапур, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, США

Гаагський Кодекс протидії розповсюдженню балістичних ракет (ГКП)

Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation (HCOC)

<http://www.hcoc.at/>

ГКП підписано у 2002р. групою держав, що визнають його принципи, насамперед: необхідність запобігання розповсюдженню і стримування зростання кількості балістичних ракетних систем, здатних нести зброю масового ураження; зміцнення багатосторонніх механізмів роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї. Функції Секретаріату ГКП виконує Міністерство закордонних справ Австрії, розташоване у Відні (Австрія).

Держави-підписанти (*137*): Афганістан, Албанія, Андорра, *Антигуа та Барбуда*, Аргентина, Вірменія, Австралія, Австрія, Азербайджан, Білорусь, Бельгія, Бенін, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камбоджа, Камерун, Канада, Кабо-Верде, ЦАР, Чад, Чілі, Колумбія, Комори, Республіка Конго, Острови Кука, Коста-Ріка, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, *Домініка*, Домініканська Республіка, Еквадор, Сальвадор, Ерітрея, Естонія, Ефіопія, Фіджі, Фінляндія, Франція, Габон, Гамбія, Грузія, Німеччина, Гана, Греція, Гватемала, Гвінея, Гвінея-Бісау, Гайана, Гаїті, Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Ірак, Ірландія, Італія, Японія, Йорданія, Казахстан, Кенія, Кірібаті, Південна Корея, Латвія, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Македонія, Мадагаскар, Малаві, Мальдіви, Малі, Мальта, Маршалові Острови, Маврітанія, Мікронезія, Молдова, Монако, Монголія, Чорногорія, Марокко, Мозамбік, Нідерланди, Нова Зеландія, Нікарагуа, Нігер, Нігерія, Норвегія, Палау, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Перу, Філіппіни, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Руанда, *Сент-Кітс і Невіс*, Самоа, Сан-Маріно, Сенегал, Сербія, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Сінгапур, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Судан, Сурінам, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Танзанія, Тімор-Лешті, Тонга, Туніс, Туреччина, Туркменістан, Тувалу, Уганда, Велика Британія, Україна, Уругвай, США, Узбекистан, Вануату, Венесуела, Замбія

Режим контролю над ракетними технологіями (РКРТ)
Missile Technology Control Regime (MTCR)

<http://www.mtcr.info/>

РКРТ є неформальним режимом експортного контролю, у рамках якого країни-учасниці координують зусилля з ліцензування національного експорту з метою запобігання розповсюдженню ракетних систем, здатних доставляти зброю масового ураження. Країни-учасниці користуються Керівними принципами стосовно поставок, чутливих з точки зору розповсюдження ракетних технологій.

Партнери (*34*): Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Бразілія, Болгарія, Канада, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Південна Корея, Люксембург, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Росія, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Група ядерних постачальників (ГЯП)
Nuclear Suppliers Group (NSG)

<http://www.nuclearsuppliersgroup.org/>

ГЯП (раніше відома як Лондонський клуб) утворена в 1975р. Вона координує діяльність національних систем експортного контролю над ядерними матеріалами згідно з її Керівними принципами стосовно поставок ядерних матеріалів (Лондонські керівні принципи, вперше погоджені в 1978р.), що містять орієнтовний список матеріалів, які є об'єктами гарантій МАГАТЕ у випадку їх експорту в мирних цілях до будь-якої неядерної держави, а також згідно з Керівними принципами стосовно поставок пов'язаних з ядерною діяльністю устаткування подвійного використання, матеріалів, програмного забезпечення та супутніх технологій (Варшавські керівні принципи).

Учасники (*48*): Аргентина, Австралія, Австрія, Білорусь, Бельгія, Бразілія, Болгарія, Канада, Китай, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Казахстан, Південна Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, *Сербія*, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Ініціатива протидії розповсюдженню (ІПР)
Proliferation Security Initiative (PSI)

<http://www.state.gov/t/isn/c10390.htm>

Заснована у США у 2003р., ІПР є багатостороннім форумом, діяльність якого зосереджується на співробітництві правоохоронних органів у перехопленні та конфіскації зброї масового ураження, ракетних технологій і пов'язаних з ними матеріалів під час їх незаконного переміщення сушею, повітрям або морем. Положення ІПР стосовно принципів перехоплення видана у 2003р. ІПР не має секретаріату; її діяльність координується Групою практикуючих експертів (ГПЕ).

Учасники (*102*): Афганістан, Албанія, Андорра, Ангола, Антигуа та Барбуда, Аргентина*, Вірменія, Австралія*†, Австрія, Азербайджан, Багамські Острови, Бахрейн, Білорусь, Бельгія, Беліз, Боснія і Герцеговина, Бруней, Болгарія, Камбоджа, Канада*, Чілі, Колумбія, Хорватія†, Кіпр, Чехія†, Данія*, Джібуті†, Домініка, Домініканська Республіка, Сальвадор, Естонія, Фіджі, Фінляндія, Франція*†, Грузія, Німеччина*†, Греція*,

Ватикан, Гондурас, Угорщина, Ісландія, Ірак, Ірландія, Ізраїль, Італія*†, Японія*†, Йорданія, Казахстан, Південна Корея*†, Киргизстан, Кувейт, Латвія, Ліберія, Лівія, Ліхтенштейн, Литва†, Люксембург, Македонія, Мальта, Маршалові Острови, Молдова, Монголія, Чорногорія, Марокко, Нідерланди*†, Нова Зеландія*†, Норвегія*†, Оман, Панама, Папуа-Нова Гвінея, Парагвай, Філіппіни, Польща*†, Португалія*†, Катар, Румунія, Росія*, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Самоа, Сан-Маріно, Саудівська Аравія, Сербія, Сінгапур*†, Словаччина, Словенія†, Іспанія*†, Шрі-Лінка, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Таїланд, Туніс, Туреччина*†, Туркменістан, Україна†, ОАЕ†, Велика Британія*†, США*†, Узбекистан, Вануату, Ємен

* Члени ГПЕ.

† Країни, в яких у 2003-2013рр. відбувалися заходи ІПР.

Вассенаарська домовленість (ВД)
Wassenaar Arrangement (WA)

<http://www.wassenaar.org/>

Вассенаарська домовленість про експортний контроль над звичайними озброєннями, товарами та технологіями подвійного використання укладена в 1996р. Метою ВД є запобігання придбанню озброєнь, чутливих товарів і технологій подвійного використання для застосування у військових цілях державами, чия поведінка викликає стурбованість держав-членів. Секретаріат розташовано у Відні (Австрія).

Учасники (*41*): Аргентина, Австралія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Європейська Комісія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Південна Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Комітет Цангера
Zangger Committee

<http://www.zanggercommittee.org/>

Комітет експертів з ядерних питань створено в 1971-1974рр. групою країн - ядерних постачальників, неофіційні зустрічі яких відбуваються двічі на рік з метою координації експортного контролю над ядерними матеріалами згідно з регулярно оновлюваним орієнтовним списком виробів, які під час експорту підпадають під гарантії МАГАТЕ. Діяльність Комітету доповнює роботу ГЯП.

Члени (*38*): Аргентина, Австралія, Австрія, *Білорусь*, Бельгія, Болгарія, Канада, Китай, Хорватія, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Японія, Казахстан, Південна Корея, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Словаччина, Словенія, ПАР, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія, Україна, США

Додаток В. Хронологія 2013р.

НЕННЕ БОДЕЛЛ

У додатку наводяться головні події 2013р., що стосуються озброєнь, роззброєння та міжнародної безпеки. Дати відповідають місцевому часу. Ключові слова наведені у правій колонці. Визначення абревіатур див. с.xxi-xxvii.

4 січня	Президент Південного Судану С.Кіір (*Salva Kiir Mayardit*) і Президент Судану О.Аль-Башир (*Omar al-Bashir*) на зустрічі в Аддіс-Абебі (Ефіопія) погодилися запровадити буферну зону на кордоні двох країн і поновити експорт нафти на виконання домовленості від 27 вересня 2012р. (див. також *8 березня*).	Південний Судан; Судан; мирні угоди
10 січня	Через підриви смертників у м.Кветта і в долині Сват (Пакистан) загинуло понад 100 осіб, понад 300 – поранено. Ескалація насильства сталася в період загострення політичної і релігійної напруженості в країні.	Пакистан; тероризм
10-13 січня	Після захоплення ісламськими повстанцями м.Конна в центрі Малі тимчасово виконуючий обов'язки Президента Д.Траоре (*Dioncounda Traoré*) звернувся по військову допомогу, і Президент Франції Ф.Олланд 11 січня заявив, що Франція надішле 400 військовослужбовців. Французькі війська почали операцію *Serval* – військовий наступ за підтримки авіації, – з метою надання допомоги Збройним силам Малі. 12 січня сусідні країни – Буркіна-Фасо, Нігер, Нігерія і Сенегал – погодилися надати війська на допомогу військам Франції і Малі.	Малі; Франція; збройні конфлікти
11 січня	Повстанський альянс *Séléka*, який у грудні 2012р. встановив контроль над деякими територіями ЦАР, підписав у Лібревілі (Габон) угоду з урядом ЦАР про припинення вогню. Сторони домовилися сформувати спільний Уряд (див. також *24 березня*).	ЦАР; мирні угоди
14 січня	Група з 58 держав письмово звернулася до РБ ООН з проханням про підтримку кроків з передачі справи щодо конфлікту в Сирії до МКС. Оскільки Сирія не є членом МКС, розслідування військових злочинів може ініціювати лише РБ ООН (див. також *18 лютого*).	ООН; МКС; Сирія; військові злочини
16-19 січня	Ісламістські бойовики захопили в заручники близько 40 західних спеціалістів і 100 алжирських робітників на газовому родовищі поблизу м.Ін-Аменас (Алжир). Угруповання *Katibat Moulathamine* (Бригада в масках) на чолі з одним із колишніх лідерів Аль-Каїди М.Бельмухтаром (*Mokhtar Belmokhtar*) взяла відповідальність на себе та заявила, що напад був покаранням за французьку інтервенцію проти ісламістських повстанців у Малі. Алжир тоді надав підтримку, відкривши свій повітряний простір для французьких літаків. 18 січня армія Алжиру завдала удару по табору із заручниками, внаслідок якого загинули 37 іноземців і майже 30 бойовиків. Кількох заручників не було знайдено.	Алжир; тероризм

17 січня	Рада ЄС утворила Навчальну місію ЄС у Малі (*EU Training Mission Mali*, *EUTM Mali*) для військової підготовки та консультування Збройних сил Малі, згідно з Резолюціями РБ ООН №2071 і №2085 від 2012р. та у відповідь на запит Уряду Малі. *EUTM Mali* розпочалася 18 лютого 2013р.	ЄС; Малі; миротворчі операції
22 січня	Філіппіни порушили справу проти Китаю в Міжнародному трибуналі з морського права через територіальні претензії у Південнокитайському морі.	Китай; Філіппіни
22 січня	РБ ООН одностайно ухвалила Резолюцію №2087, що засуджує запуск Північною Кореєю ракети 12 грудня 2012р. Резолюція вимагає, щоб Північна Корея припинила ядерні та ракетні випробування, підсилює санкції проти посадовців пускових об'єктів, центру управління супутниками Північної Кореї і закликає країни-учасниці проявити "підвищену пильність" з метою запобігання переказу коштів, пов'язаних з програмами ядерної зброї і балістичних ракет Північної Кореї. У відповідь Північна Корея пообіцяла зміцнити ядерне стримування і загалом військовий потенціал.	ООН; Північна Корея; ядерна зброя
24 січня	Комісія національної оборони Північної Кореї заявила, що країна здійснюватиме нові пуски ракет і ядерні випробування, спрямовані проти США (див. також *12 лютого*).	Північна Корея; США
24 січня	Корабель берегової охорони Японії не дозволив човну з тайванськими активістами здійснити висадку на спірних островах Сенкаку (Дяою) у Східнокитайському морі, на які претендують Китай, Японія і Тайвань.	Китай; Японія; Тайвань
29 січня	Виступаючи у Вашингтоні (США), Спільний спеціальний посланник ООН і Ліги Арабських Держав у Сирії Л.Брагімі закликав РБ ООН вжити заходів з пошуку шляхів врегулювання триваючого конфлікту в Сирії, і застеріг від подальшого зволікання.	ООН; Сирія
30 січня	На міжнародній гуманітарній конференції зі збору коштів для Сирії (*International Humanitarian Pledging Conference for Syria*) в Ель-Кувейті отримані зобов'язання надати понад $1,2 млрд. для допомоги цивільним, потерпілим від конфлікту в Сирії. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун назвав ситуацію в Сирії "катастрофічною".	Сирія; допомога
30 січня	Ізраїльські літаки завдали ударів по військових цілях на ліванськo-сирійському кордоні та, як повідомлялося, по Сирійському науково-дослідному центру в м.Джамрая на північ від Дамаска, проти якого запроваджені міжнародні санкції через підозру у причетності до програм хімічної і біологічної зброї. Сирійська армія підтвердила напад, Ізраїль від коментарів утримався.	Ізраїль; Ліван; Сирія; хімічна та біологічна зброя
3 лютого	Внаслідок підриву автомашини біля штабу поліції м.Кіркук (Ірак) вбито близько 40 осіб і поранено понад 100. Відповідальності за напад не взяло на себе жодне угруповання. Етнічна та релігійна напруженість зросли після того, як Прем'єр-міністр Іраку доручив іракським військовим забезпечити безпеку в місті.	Ірак; тероризм
12 лютого	Північна Корея здійснила третє підземне випробування ядерної зброї поблизу з місцем випробувань у 2006р. та 2009р. Згідно з офіційною заявою, під час випробування використано "менший і легший ядерний пристрій більшої вибухової сили, ніж раніше". Міжнародна спільнота засудила випробування, а РБ ООН зібралася на термінове засідання.	Північна Корея; ядерна зброя; ядерні випробування

12 лютого	У доповіді про ситуацію у країні Президент США Б.Обама заявив, що американські війська в Афганістані "перейдуть до функцій підтримки"; 34 тис. військовослужбовців залишать Афганістан до кінця 2013р. США співпрацюватимуть з Росією в напрямі подальшого скорочення ядерних арсеналів і продовжать глобальні заходи з нерозповсюдження ядерних матеріалів.	Афганістан; США; контроль над ядерною зброєю
16 лютого	Внаслідок підриву смертника на базарі в м.Кветта (Пакистан), загинуло понад 80 осіб, близько 300 поранено. Відповідальність за напад взяло на себе сунітське угруповання *Lashkar-e-Jhangvi* (Армія Джангві).	Пакистан; тероризм
18 лютого	Рада ЄС ще на три місяці подовжила санкції на постачання до Сирії зброї і техніки, що можуть бути використані для репресій всередині країни, а також заборонила візи та заморозила активи посадовців і поплічників сирійського режиму. Змінені санкції передбачають збільшення підтримки нелетальною зброєю і технічною допомогою для захисту цивільних (див. також *27 травня*).	ЄС; ембарго на постачання зброї; Сирія
18 лютого	Незалежна міжнародна комісія з *розслідування* злочинів у Сирії при Раді ООН з прав людини закликала до термінових дій із забезпечення прав жертв злочинів на справедливий суд, скоєних під час конфлікту. Комісія розробляє детальні рекомендації із забезпечення відповідальності всіх сторін за вчинені злочини, включно з передачею до Міжнародного кримінального суду.	Сирія; права людини
24 лютого	На зустрічі в Аддіс-Абебі (Ефіопія) 11 країн Африки – Ангола, Бурунді, ДРК, Замбія, ПАР, Південний Судан, Республіка Конго, Руанда, Танзанія, Уганда та ЦАР – підписали Рамкову угоду про мир, безпеку і співробітництво в ДРК та регіоні. Згідно з Угодою, підтриманою ООН, країни пообіцяли не втручатись у внутрішні справи ДРК, не миритися з наявністю збройних угруповань і не підтримувати їх.	ООН; ДРК; мирні угоди
28 лютого	Фракція сепаратистського руху Патані – Національний революційний фронт (*Barisan Revolusi Nasional*, *BRN*) і Голова Ради національної безпеки Таїланду у присутності прем'єр-міністрів Малайзії і Таїланду Н.Разака (*Najib Razak*) та Й.Чинаватри (*Yingluck Shinawatra*) підписали в Куала-Лумпурі (Малайзія) Спільний загальний документ про започаткування діалогу заради миру в прикордонних провінціях Південного Таїланду (*General Consensus Document to Launch a Dialogue Process for Peace in the Border Provinces of Southern Thailand*). Але *BRN* – лише одне з повстанських угруповань півдня, і неясно, чи зможе цей процес забезпечити або підтримати справжній мир.	Таїланд; мирна угода
4-5 березня	У Норвегії за участі 127 урядів, установ ООН, міжнародних організацій і представників громадянського суспільства відбулася міжнародна конференція з питань гуманітарного впливу ядерної зброї. Мексика повідомила, що вона прийме наступну зустріч – у 2014р.	Ядерна зброя
6 березня	ЛАД запропонувала Національній коаліції сирійських революційних та опозиційних сил (*National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces*, або Сирійська національна коаліція, *Syrian National Coalition*, *SNC*) представляти Сирію в цій організації, за умови формування представницьких органів. Членство Сирії в ЛАД призупинене в листопаді 2011р.	ЛАД; Сирія

7 березня	РБ ООН одностайно ухвалила Резолюцію №2094, що засудила ядерне випробування Північної Кореї 12 лютого. Резолюція підсилює санкції проти торгівельного та банківського секторів Північної Кореї, поширивши їх на посадовців, залучених у торгівлі військовими матеріалами, та на Другу академію природознавчих наук у Пхеньяні. Резолюція вимагає від країни відкликати заяву про вихід з ДНЯЗ і підтверджує рішення РБ, згідно з яким Північна Корея "має повністю, надійно й безповоротно відмовитися від усієї ядерної зброї та існуючих ядерних програм". Північна Корея відповіла погрозою завдати ядерного удару по США.	ООН; Північна Корея; ядерна зброя; санкції
7 березня	Сирійське повстанське угруповання викрало 21 філіппінського спостерігача Сил ООН спостереження за відведенням військ (*UN Disengagement Observer Force*, *UNDOF*) на Голанських висотах. Їх звільнили 10 березня. 10 травня, після звільнення ще чотирьох філіппінських спостерігачів, викрадених 7 травня, Міністр закордонних справ Філіппін А.Дель Росаріо (*Albert del Rosario*) пригрозив відкликати з операції контингент його країни, який становить приблизно третину її загальної чисельності (див. також *6 червня*.)	ООН; Ізраїль; Сирія; миротворчі операції
8 березня	Після підсилення санкцій РБ ООН Комітет КНДР з мирного возз'єднання Кореї заявив, що країна з 11 березня "анулює всі договори про ненапад, укладені між Північчю та Півднем", включно з Угодою 1953р. про припинення вогню, що поклала край Корейській війні, а також відімкне "гарячу лінію" Північ-Південь, запроваджену у 1971р.	Північна Корея; Південна Корея; мирні угоди
8 березня	Південний Судан і Судан підписали угоду про створення демілітаризованої прикордонної зони між двома країнами в рамках реалізації базової безпекової угоди 2012р. Відведення військ мало завершитися 5 квітня. 12 березня дві країни погодилися також поновити видобуток нафти, припинений Південним Суданом у січні 2012р. через суперечку із Суданом стосовно плати за її транспортування.	Південний Судан; Судан; мирні угоди
15 березня	Північна Корея звинуватила США у кібератаці на її мережі (див. також *20 березня*).	Північна Корея; США; кібербезпека
16 березня	Міністр оборони США Ч.Хейгел (*Chuck Hagel*) оголосив, що США не розгортатимуть у Польщі модернізовані протиракети для перехоплення ракет середньої і проміжної дальності з Близького Сходу. Росія була категорично проти цих планів. Водночас він заявив, що у відповідь на зростаючі загрози з Північної Кореї додаткові протиракети наземного базування будуть розгорнуті на західному узбережжі США.	США; протиракетна оборона
18 березня	Один з лідерів повстанського угруповання *M23* (*Mouvement du 23 mars*) Б.Нтанганда (*Bosco Ntanganda*) здався Посольству США в Кігалі (Руанда) для передачі МКС. У 2006р. МКС видав ордер на арешт Б.Нтанганди у зв'язку з його діями як керівника воєнізованого угруповання на північному заході ДРК у 2002-2003рр. Він постав перед МКС в Гаазі (Нідерланди) 26 березня.	МКС; ДРК; військові злочини
18-28 березня	У штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку (США) відбулася Конференція ООН з питань Договору про торгівлю зброєю (ДТЗ, *Arms Trade Treaty*, *ATT*). В останній день Конференції Іран, Північна Корея і Сирія заветували ухвалення Договору. Текст передали для голосування в Генеральній асамблеї ООН (див. також *2 квітня*).	ООН; ДТЗ

19 березня	З'явилися повідомлення про застосування хімічної зброї у конфлікті в Сирії. Уряд Сирії і Росія звинуватили сили опозиції в нападі у провінції Халеб, внаслідок якого загинули принаймні 16 осіб. Національна коаліція сирійських революційних та опозиційних сил (*National Coalition for Syrian Revolutionary and Opposition Forces*, або Сирійська національна коаліція, *Syrian National Coalition*, *SNC*) звинуватила в цьому нападі, так само, як і у другому нападі в передмісті Дамаска, урядові сили (див. також *21 березня*).	Сирія; хімічна зброя
20 березня	Китайський сторожовий корабель переслідував в'єтнамське риболовецьке судно у спірних водах Південнокитайського моря поблизу Парасельських островів. В'єтнам заявив, що китайський корабель обстріляв риболовецьке судно, спричинивши пожежу.	Китай; В'єтнам
20 березня	Імовірна кібератака завдала шкоди банкам і телевізійним станціям у Південній Кореї. 10 квітня Уряд Південної Кореї звинуватив в атаці Північну Корею.	Північна Корея; Південна Корея; кібербезпека
21 березня	Після офіційного запиту сирійського Уряду Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун повідомив про створення Місії ООН з розслідування повідомлень про застосування хімічної зброї у Сирії. 8 квітня Міністерство закордонних справ Сирії заявило, що Місія ООН не буде допущена до країни.	ООН; Сирія; хімічна зброя
24 березня	Бойовики повстанської коаліції *Séléka* захопили столицю ЦАР м.Бангі і скинули Президента Ф.Бозізе (*François Bozizé*). Міжнародне співтовариство засудило переворот.	ЦАР
28 березня	РБ ООН одностайно ухвалила Резолюцію №2098, схваливши створення першого в її історії "наступального" бойового з'єднання – Бригади силового втручання (*Intervention Brigade*) у складі Стабілізаційної місії ООН у ДРК (*UN Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo*, *MONUSCO*). Бригада має цілеспрямовано "нейтралізувати та роззброїти" угруповання *M23* (*Mouvement du 23 mars*) та інші конголезькі повстанські, озброєні з-за кордону угруповання на сході ДРК.	ООН; ДРК; миротворчі операції
2 квітня	Північна Корея заявила про намір відновити всі об'єкти ядерного комплексу в Йонгбені, на північ від Пхеньяна, для покриття дефіциту електроенергії і розвитку власного ядерного потенціалу. Реактор у Йонгбені заглушили у 2007р. за результатами Шестисторонніх переговорів.	Північна Корея; ядерна програма
2 квітня	Генеральна асамблея ООН 155 голосами (три (Іран, Північна Корея і Сирія) – проти, 22 – утрималися) схвалила Договір про торгівлю зброєю (ДТЗ, *Arms Trade Treaty*, *ATT*), що регулює міжнародну торгівлю звичайною зброєю і пов'язує її продаж із правами людини у країнах-імпортерах. Договір відкрито для підписання 3 червня та набуде чинності через 90 днів після ратифікації 50 країнами.	ДТЗ
10 квітня	Японія і Тайвань підписали угоду, що надала Тайваню права на риболовлю поблизу островів Сенкаку (Дяою) у Східнокитайському морі. На острови претендують Китай і Тайвань, але контролює Японія. Китай виступив проти цієї угоди.	Китай; Японія; Тайвань
23 квітня	Вісім китайських суден відпливли до спірних островів Сенкаку (Дяою) у Східнокитайському морі; Японія попередила про намір застосування сили в разі спроби висадки на островах.	Китай; Японія

25 квітня	Адміністрація США поінформувала Конгрес, що американські розвідслужби знайшли докази обмеженого застосування в Сирії нервово-паралітичної отруйної речовини зарин. Докази не доводять беззаперечної відповідальності сирійського Уряду, але "дуже імовірно", що вона є (див. також *13 червня*). Місії ООН мали відвідати потерпілих від ймовірного застосування хімічної зброї і проаналізувати зразки грунту, взяті західними розвідувальними службами.	Сирія; хімічна зброя
25 квітня	РБ ООН одностайно ухвалила Резолюцію №2100 про створення Багатоцільової об'єднаної стабілізаційної місії ООН у Малі (*United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali*, *MINUSMA*), що діятиме з 1 липня 2013р., та передачу їй повноважень Африканської міжнародної місії підтримки в Малі (*International Support Mission to Mali, AFISMA*). У складі *MINUSMA* буде 12 600 військовослужбовців і поліцейських. Її завданнями будуть стабілізація ситуації в основних населених пунктах, підтримка у відновленні державної влади на всій території Малі, захист цивільних і персоналу ООН, забезпечення та захист прав людини.	ООН; Малі; миротворчі операції
26 квітня	На зустрічі ШОС в Алмати (Казахстан) Організація і представники турецького Уряду підписали меморандум про надання Туреччині статусу держави-партнера в діалозі з ШОС. Туреччина – перша країна НАТО, що встановила з ШОС такі відносини.	ШОС; Туреччина
2 травня	РБ ООН одностайно ухвалила Резолюцію №2102 про створення до 3 червня 2013р. Місії допомоги ООН у Сомалі (*UN Assistance Mission in Somalia*, *UNSOM*) на початковий період у 12 місяців. Її завдання – виконання посередницьких функцій у підтримці миру і злагоди, допомога Уряду Сомалі та Місії АС у Сомалі (*African Union Mission in Somalia*, *AMISOM*) консультаціями з питань миротворчості, допомога в координації міжнародної підтримки, сприяння забезпеченню прав людини та верховенства права, моніторинг прав людини та запобігання їх порушенням.	ООН; Сомалі
4-5 травня	Сирія звинуватила Ізраїль у ракетному ударі по Сирійському науково-дослідному центру в м.Джамрая, на північ від Дамаска, та в нападі на вантаж з ракетами для Хезболли поблизу кордону з Ліваном. Ізраїль не підтвердив і не спростував обстріли.	Ізраїль; Сирія
9 травня	Берегова охорона Філіппін обстріляла тайванське риболовне судно у спірних водах у Південнокитайському морі, внаслідок чого, за повідомленнями, загинула одна особа.	Філіппіни; Тайвань
14-24 травня	Відкрита робоча група ООН (*open-ended working group*, *OEWG*), створена Резолюцією №67/56 Генеральної асамблеї ООН у грудні 2012р., зібралася на першу сесію в Женеві (Швейцарія) для обговорення питань "зрушення з місця багатосторонніх переговорів стосовно ядерного роззброєння, досягнення і збереження світу без ядерної зброї". Група систематизує наявні зобов'язання і пропозиції, розгляне можливості зрушити з місця переговори стосовно ядерного роззброєння та виробить пропозиції для наступної сесії Генеральної асамблеї ООН.	ООН; ядерне роззброєння
15 травня	План стійкого відновлення Малі (*Plan pour la Relance Durable*, *PRED*) на 2013-2014рр. було презентовано на міжнародній конференції донорів "Разом до нового Малі" у Брюсселі (Бельгія), спільно організованій ЄС, Францією і Малі. Можлива допомога від міжнародного співтовариства оцінюється в €3,25 млрд. ($4,3 млрд.).	Малі; допомога для розвитку

20 травня	Внаслідок підривів автомашин і стрілянини в різних районах Іраку вбито як мінімум 90 осіб, ще більше поранено. Насильство на релігійному підгрунті між мусульманами – сунітами та шиїтами – поширилося на всю країну; з 15 травня внаслідок нападів загинули понад 200 осіб.	Ірак; тероризм
27 травня	Рада ЄС не домоглася згоди на подовження ембарго на постачання зброї до Сирії, що завершується 1 червня. Велика Британія і Франція виступили за скасування ембарго; цим двом країнам було дозволено після 1 серпня постачати зброю сирійській опозиції. Всі інші санкції збереглися.	ЄС; Сирія; ембарго на постачання зброї
28 травня	Представники 72 урядів зібрались у Варшаві (Польща) на святкування 10-ї річниці Ініціативи протидії розповсюдженню (*Proliferation Security Initiative*, *PSI*).	Нерозповсюдження
6 червня	Британська газета *Guardian* повідомила, що Агентство національної безпеки (АНБ, *National Security Agency*, *NSA*) США в рамках раніше таємної програми стеження *Prism* збирає дані з комунікаційних мереж, у т.ч. від таких великих Інтернет-компаній, як *Facebook* і *Google*. 9 червня джерелом витоку інформації назвали Е.Сноудена (*Edward Snowden*), колишнього комп'ютерника-аналітика, який працював в АНБ. США вимагає екстрадиції Е.Сноудена з Гонконга (Китай).	США; розвідка
6 червня	Австрія повідомила, що відкличе свій персонал зі складу Сил ООН спостереження за відведенням військ (*UN Disengagement Observer Force*, *UNDOF*) на Голанських висотах через неприйнятний рівень загрози для військових. 380 спостерігачів становлять більше третини особового складу операції. Вивід розпочнеться 12 червня. Хорватія і Японія в останні місяці також відкликали свій персонал.	ООН; Ізраїль; Сирія; миротворчі операції
13 червня	Адміністрація США заявила, що зібрана американською розвідкою інформація дає переконливі докази обмеженого та неодноразового застосування сирійським Урядом минулого року хімічної зброї (в т.ч. нервово-паралітичної речовини зарин) проти опозиції. Тому Президент США Б.Обама дозволив збільшити "масштаб і обсяг" допомоги опозиції і вперше поставити їм стрілецьку зброю та боєприпаси.	США; Сирія; хімічна зброя; військова допомога
14 червня	Росія і США підписали нову рамкову угоду про зменшення загроз замість попередньої рамкової угоди 1992р. – програми Спільного зменшення загроз (СЗЗ, *Cooperative Threat Reduction*, *CTR*), або програми Нанна-Лугара (*Nunn-Lugar programme*), – що завершується 17 червня. Разом зі скороченням масштабів діяльності США у Росії згідно з СЗЗ, нова угода передбачає подальші спільні заходи з ядерної безпеки та дозволяє двом сторонам "співпрацювати в кількох галузях нерозповсюдження, включно із захистом, контролем та обліком ядерних матеріалів".	Росія; США; нерозповсюдження
14 червня	Президентські вибори в Ірані переконливо виграв Х.Рухані (*Hassan Rouhani*), колишній голова Вищої ради національної безпеки Ірану та головний переговорник з ядерних питань. Новий Президент пообіцяв більш прагматично підійти до міжнародної стурбованості ядерною програмою Ірану, захищаючи при цьому права іранського народу. Х.Рухані офіційно обійме посаду 3 серпня (див. також *24 листопада*).	Іран; ядерна програма

18 червня	На церемонії в Кабулі (Афганістан) Міжнародні сили сприяння безпеці (*International Security Assistance Force*, *ISAF*) офіційно передали відповідальність за безпеку всього Афганістану силам афганського Уряду. Іноземні війська продовжать виконувати бойові завдання до кінця 2013р.	Афганістан
18 червня	На зустрічі в Уагадугу (Буркіна-Фасо) перехідний Уряд національної єдності (*Government of National Unity*) Малі та два повстанські угруповання туарегів – Національний рух визволення Азаваду (*Mouvement national de libération de l'Azawad*, *MNLA*) та Вища рада за єдність Азаваду (*Haut conseil pour l'unité de l'Azawad*, *HCUA*) – підписали Підготовчу угоду про президентські вибори та загальні мирні переговори в Малі. За угодою, армія Малі повернеться на північ країни, і президентські вибори 28 липня відбудуться в усьому Малі, включно з м.Кідал.	Малі
19 червня	Виступаючи в Берліні (Німеччина) Президент Б.Обама заявив, що США на переговорах з Росією запропонують скоротити розгорнуту стратегічну ядерну зброю майже на третину – менше 1 550 боєголовок, дозволених Новим СНО 2010р. США також співпрацюватимуть із союзниками по НАТО в напрямі скорочення російської та американської тактичної ядерної зброї в Європі. США намагатимуться здобути підтримку для ратифікації Договору 1996р. про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ, *Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty*, *CTBT*) і закликають усі країни розпочати переговори з питань Договору про заборону виробництва розщеплюваних матеріалів.	США; ядерна зброя; ядерне роззброєння
1 липня	Хорватія стала 28-м членом ЄС.	ЄС; розширення; Хорватія
3 липня	Після двох тижнів масових протестів проти Президента Єгипту М.Мурсі (*Mohamed Morsy*) та Братів-мусульман по всьому Єгипту Міністр оборони генерал А-Ф.Аль-Сісі (*Abdel Fattah al-Sisi*) оголосив про усунення від влади М.Мурсі силами військових. Цивільні, політичні та опозиційні релігійні лідери погодили дорожню карту для наступного Уряду, згідно з якою дія Конституції призупиняється та формується Тимчасовий уряд, а голова Вищого конституційного суду виконує обов'язки Президента. Будуть заплановані нові парламентські та президентські вибори. Прихильники М.Мурсі назвали ці дії військовим переворотом.	Єгипет
3 липня	Після 10 років роботи міжнародної групи в інституті ядерних досліджень Далат (В'єтнам) МАГАТЕ оголосило країну вільною від збройового урану. 16 кг високозбагаченого урану було вивезено з країни і передано Росії.	МАГАТЕ; В'єтнам; уран
8 липня	Сили безпеки та поліція відкрили вогонь по прихильниках відстороненого Президента М.Мурсі під час демонстрації в Каїрі (Єгипет); загинуло не менше 51 та поранено понад 400 цивільних осіб. За словами військових, група "терористів" намагалася штурмувати містечко Республіканської Гвардії, але причину насильства визначити не вдалося. Це був найкривавіший випадок насильства в Єгипті після повалення Президента Х.Мубарака у 2011р.	Єгипет
10 липня	ВМС США здійснили успішну посадку експериментального безпілотного реактивного літака *X-47B* на авіаносець. Подібна посадка БЛА була першою і, як вважається, найскладнішою операцією морської авіації.	США; БЛА

15 липня	Влада Панами повідомила про затримання північнокорейського судна *Chong Chon Gang*, що перевозив "незадекларовану зброю", сховану в контейнерах з тростиновим цукром; судно прямувало з Куби до Північної Кореї. Його затримали після повідомлення про можливість контрабанди наркотиків.	Північна Корея; контрабанда зброї
29 липня	На зустрічі у Вашингтоні (США) під егідою Державного секретаря США Дж.Керрі Ізраїль і Палестина погодилися поновити мирні переговори. Їх мета – до травня 2014р. "домовитися про завершення історичного конфлікту". До початку переговорів Ізраїль погодився у чотири етапи звільнити понад 100 ув'язнених палестинців, а Палестина – утриматися від пошуку отримання визнання або компенсації в органах ООН та інших міжнародних організаціях. Перші перемовини відбулися 14 серпня.	Ізраїль; Палестина
1 серпня	Після півторамісячного перебування в московському аеропорту Е.Сноуден (*Edward Snowden*) отримав тимчасовий притулок у Росії. Після цього Президент США Б.Обама скасував зустріч із Президентом Росії В.Путіним.	Росія; США; розвідка
14 серпня	Сили безпеки Єгипту штурмували та зачистили табір протестувальників-прихильників відстороненого Президента М.Мурсі в Каїрі, вбивши сотні та поранивши тисячі людей. Насильство поширилося по всьому Єгипту, а Віцепрезидент М.Ель-Барадеї пішов у відставку на знак протесту проти немотивованого застосування сили.	Єгипет
14 серпня	Уряд Сирії погодився допустити до країни інспекційну Місію ООН, створену 21 березня з метою розслідування повідомлень про застосування хімічної зброї. Група інспекторів ООН прибувала до країни 18 серпня.	ООН; Сирія; хімічна зброя
21 серпня	Після військового перевороту в Єгипті 3 липня Рада зовнішніх справ ЄС заявила, що країни-члени ЄС домовилися призупинити ліцензії на експорт до Єгипту будь-якого обладнання, що може бути використане для репресій, і переглянути ліцензії на експорт військової техніки та допомогу Єгипту у сфері безпеки.	ЄС; Єгипет
21 серпня	Надходять повідомлення про застосування хімічної зброї в Гуті, зайнятому повстанцями передмісті Дамаска (Сирія), внаслідок чого загинуло від 500 до 1 300 осіб. У разі підтвердження це може бути найбільш смертоносним випадком застосування хімічної зброї – після удару по м.Халабджа (Ірак) у 1988р. РБ ООН негайно скликала позачергове засідання, але прямо не вимагала розслідування інциденту.	Сирія; хімічна зброя
27 серпня	Рада ЛАД звинуватила Уряд Сирії в застосуванні хімічної зброї в Гуті 21 серпня і закликала РБ ООН вжити заходів. ЛАД утрималася від вимоги військових дій.	ЛАД; Сирія; хімічна зброя
29 серпня	Після обговорення в РБ ООН доповіді Місії ООН про застосування хімічної зброї в Гуті 21 серпня британська Палата общин проголосувала проти пропозиції Уряду з підтримки участі Великої Британії у військовій операції в Сирії. Уряд Франції залишився прихильником військового реагування. Дебати у США після підтримки 4 вересня Комітетом Сенату із закордонних справ запиту Адміністрації стосовно застосування сили в Сирії, засвідчили суттєвий спротив суспільства застосуванню сили.	Сирія; Велика Британія; Франція; США; хімічна зброя

9 вересня	Сили, пов'язані з Нур Місуарі (*Nur Misuari*), лідером Ісламського фронту визволення Моро (*Moro Islamic Liberation Front*, *MNLF*), напали на м.Замбоанга на о.Мінданао (Філіппіни). Введення збройних сил Філіппін призвело до запеклих боїв у місті. Загинуло понад 200 осіб.	Філіппіни; збройні конфлікти
12 вересня	Сирія погодилася з пропозицію Росії приєднатися до Конвенції 1993р. про заборону хімічної зброї (*Chemical Weapons Convention*, *CWC*). Конвенція набуває чинності для Сирії 14 жовтня.	Сирія; роззброєння; хімічна зброя
13 вересня	Президент ЦАР М.Джотодіа (*Michel Djotodia*) розпустив коаліцію *Séléka*, яка привела його до влади після перевороту 24 березня. Багато колишніх повстанців відмовилися скласти зброю.	ЦАР
21-24 вересня	21 вересня бойовики напали на торговий центр *Westgate* у Найробі (Кенія). Сили безпеки чотири дні намагалися звільнити будівлю; при цьому загинули понад 60 осіб. Сомалійське ісламістське угруповання Аль-Шабаб (*al-Shabab*) взяло на себе відповідальність за напад як відповідь на військове втручання Кенії до Сомалі.	Кенія; Сомалі; тероризм
26 вересня	РБ ООН 14 голосами ухвалила Резолюцію №2117 (Росія утрималася) – першу Резолюцію, присвячену винятково питанню стрілецької зброї і легких озброєнь.	ООН; стрілецька зброя і легкі озброєння
27 вересня	Виконавча рада Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ, *Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons*, *OPCW*) погодила спеціальні процедури швидкої і надійної ліквідації сирійської хімічної зброї. РБ ООН підтримала рішення ОЗХЗ та одностайно ухвалила Резолюцію №2118.	ООН; ОЗХЗ; Сирія; хімічна зброя
3 жовтня	Гамбія оголосила про намір вийти зі Співдружності Націй.	Співдружність Націй; Гамбія
9 жовтня	Після військового перевороту в Єгипті 3 липня США призупинили військову допомогу та поставки зброї до країни.	Єгипет; США
11 жовтня	Норвезький Нобелівський комітет присудив Нобелівську премію миру за 2013р. ОЗХЗ – за величезні зусилля в ліквідації хімічної зброї.	ОЗХЗ
16 жовтня	Після рішення Виконавчої ради ОЗХЗ та ухвалення Резолюції РБ ООН №2118 від 27 вересня створено Спільну місію ОЗХЗ-ООН для забезпечення своєчасної і максимально безпечної ліквідації сирійської програми хімічної зброї.	ООН; ОЗХЗ; Сирія; хімічна зброя
18 жовтня	Після обрання 17 жовтня до складу РБ ООН (вперше) на дворічний термін Саудівська Аравія відмовилася від свого місця, зокрема через брак реакції ООН на конфлікт у Сирії.	ООН; Саудівська Аравія
31 жовтня	Урядовий законопроект про амністію викликав масові антиурядові демонстрації в Бангкоку (Таїланд), які переросли в зіткнення з поліцією. До кінця року протести тривають і ширяться, кілька осіб загинули.	Таїланд
1 листопада	Спеціальний радник ООН з недопущення геноциду А.Дієнг (*Adama Dieng*) закликав до термінових дій із зупинення масових порушень прав людини і зростання релігійного насильства в ЦАР. Він звинуватив колишніх членів переважно мусульманського повстанського угруповання *Séléka* та переважно християнського (чи анімістського) ополчення "анти-балака" (*anti-balaka*) у більшості знущань з цивільного населення (див. також *5 грудня*).	ООН; ЦАР

7 листопада	Після успішного наступу Збройних сил ДРК, підтриманих ООН, повстанське угруповання *M23* (*Mouvement du 23 mars*) заявило, що воно припинило повстання, розброїться та вестиме переговори.	ООН; ДРК
11 листопада	Генеральний директор МАГАТЕ Ю.Амано (*Yukiya Amano*) та голова Організації з атомної енергії Ірану (*Atomic Energy Organization of Iran*, *AEOI*) А.Салехі (*Ali Akbar Salehi*) підписали в Тегерані угоду, що визначає засади зміцнення "співпраці та діалогу, спрямованого на забезпечення винятково мирного характеру ядерної програми Ірану". Угода передбачає шість першочергових кроків, які Іран має здійснити до середини лютого 2014р. та які нададуть МАГАТЕ доступ до двох ядерних об'єктів та інформацію про заплановані до будівництва атомні електростанції та дослідницькі реактори Ірану.	МАГАТЕ; Іран; ядерна програма
11 листопада	Міжнародний суд (МС, *International Court of Justice*, *ICJ*) підтвердив, що рішенням 1962р. територію навколо храму Пра Віхеа передано Камбоджі, та зобов'язав Таїланд вивести свої сили з цього району. Камбоджа у квітні 2011р. попросила МС пояснити рішення 1962р., після зіткнень у спірному районі, які розпочались у 2008р.	МС; Камбоджа; Таїланд
20 листопада	США та Афганістан узгодили проект Двосторонньої угоди про безпеку (*Bilateral Security Agreement*, *BSA*). Угода передбачає, що певна кількість американських військ залишиться в Афганістані після 2014р. для навчання, підтримки національних сил безпеки, але не для ведення бойових дій. Президент Афганістану Х.Карзай (*Hamid Karzai*) відмовився підписати угоду, посилаючись на те, що це мав би зробити наступний Президент, якого мають обрати у 2014р.	Афганістан; США
21 листопада	Після призупинення Урядом України переговорів про асоціацію і торгівлю з ЄС тисячі людей вийшли на вулиці Києва, вимагаючи відставки Уряду. Протести наростали; внаслідок зіткнень з міліцією були вбиті та поранені.	Україна
23 листопада	Китай встановив зону виявлення протиповітряної оборони у Східнокитайському морі, яка охоплює острови Сенкаку (Дяою), на які претендують Китай і Тайвань, але контролює Японія. Японія висловила протест. Військові літаки США, Південної Кореї та Японії продовжують літати в межах зони, не попереджуючи Китай.	Китай; Японія
24 листопада	На зустрічі в Женеві, Швейцарія, Іран і країни групи *P5+1* (Велика Британія, Китай, Росія, США, Франція плюс Німеччина) підписали Спільний план дій, згідно з яким Іран погодився впродовж шести місяців обмежити свою ядерну програму. У відповідь розморожуються рахунки з доходами Ірану від продажу нафти і призупиняються деякі обмеження на торгівлю. Упродовж шести місяців сторони продовжать переговори з укладення всеохопної угоди, яка дозволить Ірану реалізовувати мирну ядерну програму. Угода набуде чинності 20 січня 2014р.	Іран; ядерна програма
3 грудня	Стабілізаційна місія ООН у ДРК (*UN Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo*, *MONUSCO*) застосувала перший в ООН БЛА для спостереження з повітря за пересуванням військ та дотриманням ембарго на поставку зброї неурядовим силам.	ООН; ДРК; БЛА

5 грудня	Після кількох днів ескалації насильства на релігійному підґрунті між групами християн і мусульман у столиці ЦАР м.Бангі РБ ООН одностайно ухвалила Резолюцію №2127. Вона дозволила Африканській міжнародній місії підтримки в ЦАР (*African-led International Support Mission in the CAR*, *MISCA*) та розташованим у країні французьким військам захистити цивільних із застосуванням усіх необхідних засобів і відновити державну владу.	ООН; ЦАР; Франція
8 грудня	Інспектори МАГАТЕ вперше з 2011р. відвідали завод з виробництва важкої води поблизу Араку (Іран) і взяли зразки важкої води, що виробляється на об'єкті.	МАГАТЕ; Іран; ядерна програма
15 грудня	Запеклі бої спалахнули в м.Джуба (Південний Судан) між повстанцями, які підтримують колишнього Віце-президента Р.Тені (*Riek Machar Teny*), та силами, вірними Президенту С.Кіиру (*Salva Kiir Mayardit*). Бої швидко поширилися та охопили провінції Ель-Вахда і Джонглі. Загинули тисячі цивільних, а близько 65 тис. – станом на 27 грудня, шукали притулку в Місії ООН у Південному Судані (*UN Mission in South Sudan*, *UNMISS*).	Південний Судан
17 грудня	Японія заявила про плани збільшення військових витрат і значних закупівель техніки, насамперед для ВМС.	Японія; військові витрати

Про авторів

Ксенія Авезова (*Xenia Avezov*, Ізраїль/США) – науковий співробітник Програми СІПРІ з питань збройних конфліктів та їх врегулювання; досліджує проблеми миротворчих операцій і врегулювання конфліктів. Наразі головним проектом, де вона бере участь, є Нові геополітичні чинники миротворчих операцій, спрямований на пошук кращого розуміння перспектив і мотивації участі нових потужних держав і регіонів, що надають війська, в майбутніх миротворчих операціях.

Гассан Балікі (*Ghassan Baliki*, Ливан) – молодший науковий співробітник відділу розвитку та безпеки Інституту економічних досліджень Німеччини (*German Institute for Economic Research*, *DIW*, Берлін); здобувач ступеня доктора економічних наук при Університеті Гумбольдта (*Humboldt University*, Берлін). Сфера наукових інтересів: аналіз матеріалів у ЗМІ під час насильства – з акцентом на Близькому Сході; деприваційний аналіз; демократизація. Підготував оглядовий підрозділ "Злочинність і віктимізація" до Доповіді Світового банку про світовий розвиток за 2014р., а наразі спільно з Лондонською школою економічних і політичних наук (*London School of Economics and Political Science, LSE*) бере участь в управлінні проектом збору даних про події під час конфлікту в Сирії.

Доктор Сібіл Бауер (*Sibylle Bauer*, Німеччина) – директор Програми СІПРІ з питань контролю над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю. До початку роботи в СІПРІ у 2003р. працювала науковим співробітником в Інституті європейських досліджень (*Institute for European Studies*, Брюссель). З 2005р. брала участь у розробці та запровадженні заходів зміцнення спроможностей з експортного контролю в Європі та в Південно-Східній Азії, з акцентом на проблемах права і примусу, пов'язаних з посиленням контролю над транзитом, експортом зброї і посередницькою діяльністю. Серед її публікацій – *Arms trade control capacity building: lessons from dual-use trade controls, SIPRI Insights on Peace and Security no.2013/2* (березень 2013р.). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2004р.

Люсі Беро-Судро (*Lucie Béraud-Sudreau*, Франція) – аспірант Університету Азійського пантеону (*Université Panthéon-Assas*). У 2013-2014рр. працювала позаштатним науковим співробітником Програми СІПРІ з питань поставок зброї. Досліджує політику Німеччини і Франції у сфері експорту зброї. Її дослідження в рамках докторської дисертації оплачуються Генеральною дирекцією озброєння (*Direction Générale de l'Armement*, *DGA*) Міністерства оборони Франції.

Ненне Боделл (*Nenne Bodell*, Швеція) – керівник бібліотечно-документаційного відділу і Програми СІПРІ з документального огляду сфер контролю над озброєннями та роззброєння. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2003р.

Марк Бромлі (*Mark Bromley*, Велика Британія) – співдиректор Програми СІПРІ з питань контролю над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю, досліджує зусилля з регулювання міжнародної торгівлі зброєю на національному, регіональному та глобальному рівнях. Раніше працював політичним аналітиком у Британо-американській інформаційній раді з питань безпеки (*British American Security Information Council, BASIC*). Серед останніх публікацій: *China's Export of Small Arms and Light Weapons*, *SIPRI Policy Paper no.38* (жовтень 2013р., співавтор); *Arms Trade Treaty assistance: identifying a role for the European Union, EU Non-proliferation Consortium Discussion Paper* (лютий 2014р., співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2004р.

Професор Петер Валленштайн (*Peter Wallensteen*, Швеція) – з 2012р. доцент кафедри дослідження миру та конфліктів Уппсальського університету (*Uppsala University*), з 2006р. – старший науковий співробітник Студій миру ім.Річарда Г.Штарманна Нотрдамського університету (*Richard G.Starmann Peace Studies at the University of Notre Dame*). Упродовж 1985-2012рр. очолював кафедру досліджень миру та конфліктів ім. Дага Хаммаршельда Уппсальського університету (*Dag Hammarskjöld Chair in Peace and Conflict Research at Uppsala University*). Керівник Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program*, *UCDP*) і Спеціальної програми з питань міжнародних цільових санкцій (*Special Program on International Targeted Sanctions*, *SPITS*). Серед останніх публікацій: *Regional Organizations and Peacemaking: Challengers to the UN?* (*Routledge*, 2014р., співавтор); *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System* (*Sage*, третє видання, 2012р.). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1988р.

Пітер Д.Веземан (*Pieter D.Wezeman*, Нідерланди) – старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань витрат на зброю і збройні сили. До повернення в СІПРІ у 2006р. був старшим аналітиком Міністерства оборони Нідерландів у сфері розповсюдження технологій звичайних і ядерних озброєнь. Серед останніх публікацій – *Arms Flows to Sub-Saharan Africa, SIPRI Policy Paper no.30* (грудень 2011р., співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1995р.

Сімон Т.Веземан (*Siemon T.Wezeman*, Нідерланди) – старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань витрат на зброю і збройні сили. Сфера дослідницької діяльності: моніторинг поставок зброї з акцентом на азійсько-тихоокеанському регіоні та Північній Америці; використання зброї в конфліктах; прозорість поставок зброї. Серед останніх публікацій – *Arms Flows to Sub-Saharan Africa, SIPRI Policy Paper no.30* (грудень 2011р., співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1993р.

Хелен Віланд (*Helén Wilandh*, Швеція) – науковий співробітник Проекту СІПРІ з питань громадянського суспільства та побудови миру в Малі. Раніше працювала у Програми СІПРІ з питань військових витрат і виробництва озброєнь та у Проекті СІПРІ з питань безпеки, демократизації і належного врядування в Африці. Головною сферою її досліджень є проблеми безпеки та розвитку в Африці.

Доктор Александр Гласер (*Alexander Glaser*, Німеччина) – доцент Школи громадських і міжнародних відносин ім. Вудро Вільсона (*Woodrow Wilson School of Public and International Affairs*) та кафедри проектування машин та аерокосмічної техніки Прінстонського університету (*Department of Mechanical and Aerospace Engineering at Princeton University*). Бере участь у Програмі Прінстонського університету з питань науки і глобальної безпеки (*Program on Science and Global Security*); працює в Міжнародній експертній групі з питань розщеплюваних матеріалів (*International Panel on Fissile Materials*, *IPFM*), яка видає щорічну доповідь – *Global Fissile Material Report*. Працює в галузях ядерної енергетики та політики безпеки з акцентом на нерозповсюдженні ядерної зброї і контролі над озброєннями. Співредактор міжнародного журналу "Наука і глобальна безпека" (*Science & Global Security*). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2007р.

Ліна Гріп (*Lina Grip*, Швеція) – науковий співробітник Програми СІПРІ з питань європейської безпеки. Раніше працювала у Програмі СІПРІ з питань контролю над озброєннями, роззброєння та нерозповсюдження. Координатор від СІПРІ в Консорціумі ЄС з нерозповсюдження (*EU Non-proliferation Consortium*). Здобувач ступеня доктора політичних наук. Серед останніх публікацій – *The Humanitarian and Developmental Impact of Anti-Vehicle Mines* (спільна доповідь *GICHD-SIPRI*, вересень 2014р.). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2012р.

Доктор Ян Ентоні (*Ian Anthony*, Велика Британія) – директор СІПРІ та керівник Програми СІПРІ з питань європейської безпеки. Раніше був директором Програми СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження. Серед його публікацій: *Reforming Nuclear Export Controls: The Future of the Nuclear Suppliers Group, SIPRI Research Report no.22* (2007р., співавтор); *The Future of Nuclear Weapons in NATO* (*Friedrich-Ebert-Stiftung*, 2010р., співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1988р.

Доктор Патрик Йоханссон (*Patrik Johansson*, Швеція) – після докторантури став науковим співробітником Департаменту політичних наук Університету Умео (*Umeå University*) та Національного центру досліджень миру та конфліктів Університету Отаго (*National Centre for Peace and Conflict Studies, University of Otago*). Раніше, у 2001-2002рр. працював у Моніторинговій місії ЄС у Македонії (*European Union Monitoring Mission in FYR Macedonia*), у 2003-2004рр. – у Тимчасовому міжнародному представництві в Хевроні, Палестинські території (*Temporary International Presence in Hebron, Palestinian territories*). У 2010р. опублікована його докторська дисертація *Peace by Repatriation: Concepts, Cases, and Conditions*.

Шеннон Н.Кайл (*Shannon N.Kile*, США) – старший науковий співробітник і керівник Проекту з питань ядерної зброї у Програмі СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження. Сфери досліджень: контроль над ядерною зброєю та нерозповсюдження з акцентом на процесах в Ірані і проблемах регіональної безпеки. Серед його публікацій: *Europe and Iran: Perspectives on Non-proliferation*, *SIPRI Research Report no.21*

(2005р., редактор); *Verifying a Fissile Materials Cut-off Treaty: Technical and Organizational Considerations, SIPRI Policy Paper no.33* (2012). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1993р.

Ноел Келлі (*Noel Kelly*, Ірландія) – науковий співробітник і координатор Програми СІПРІ з питань витрат на зброю і збройні сили. Відповідає за підтримку кількох баз даних цієї Програми. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2009р. в частинні звітування про ембарго на поставки зброї, збору анкет з питань військових витрат для СІПРІ та в рамках системи звітності ООН.

Доктор Петер Клевестіг (*Peter Clevestig*, Швеція) – старший науковий співробітник Проекту СІПРІ з питань хімічної і біологічної безпеки у Програмі СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження. Спеціалізується на питаннях захисту та безпеки біологічних матеріалів, біотехнологій і політики в цих галузях. Є автором кількох статей і глав книг з питань біотероризму, окремих аспектів природознавства та загроз інфекційних захворювань; автор посібника *Handbook of Applied Biosecurity for Life Science Laboratories* (2009р.). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2008р.

Ханс М.Крістенсен (*Hans M.Kristensen*, Данія) – директор Проекту інформації з ядерних питань Федерації американських вчених (*Federation of American Scientists, FAS*). Часто консультує ЗМІ та організації у справах ядерної зброї, є співавтором постійної рубрики "Ядерний зошит" (*Nuclear Notebook*) у Бюлетені вчених-атомників (*Bulletin of the Atomic Scientists*). Серед останніх публікацій: *Nuclear weapons modernizations: a threat to the NPT?*, *Arms Control Today* (травень 2014р.); *Trimming Nuclear Excess: Options for Further Reductions of U.S. and Russian Nuclear Forces* (*FAS*, 2012р.). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2001р.

Доктор Яїр ван дер Ліїн (*Jaïr van der Lijn*, Нідерланди) – старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань збройних конфліктів та їх врегулювання; керує дослідженнями у сферах миротворчих операцій і врегулювання конфліктів. Є також позаштатним старшим науковим співробітником у Нідерландському Університеті міжнародних відносин (*Netherlands Institute of International Relations*, Клінгендель), доцент Неймегенського університету ім. Святого Радбода Утрехтського (*Radboud University*). Сфера наукових інтересів: майбутнє миротворчих операцій; оцінка та чинники успіху і провалу миротворчих операцій; застосування миротворчими місіями комплексних підходів. Останні публікації: *Peace-keepers at risk: the lethality of peace operations, SIPRI Policy Brief* (лютий 2014р.); *The future of peace operations* (*Clingendael*, січень 2013р.). *Afghanistan post-2014: groping in the dark?* (*Clingendael*, травень 2013р.).

Магнус Лундгрен (*Magnus Lundgren*, Швеція) – після докторантури став науковим співробітником кафедри політичних наук Стокгольмського університету (*Stockholm University*), де досліджує врегулювання конфліктів

міжнародними організаціями. Раніше працював в ООН (у Нью-Йорку, США, та в Даккі, Бангладеш); є здобувачем наукових ступенів в Уппсальському та Гарвардському університетах (*Uppsala University*, *Harvard University*). У 2014р. опублікована його докторська дисертація *International Organizations as Peacemakers: The Evolution and Effectiveness of Intergovernmental Instruments to End Civil War.*

Доктор Ніл Мелвін (*Neil Melvin*, Велика Британія) – старший науковий співробітник і колишній керівник Програми СІПРІ з питань збройних конфліктів та їх врегулювання. До роботи в СІПРІ обіймав посади головного радника Секретаріату Енергетичної хартії (*Energy Charter Secretariat*) та в ОБСЄ. Працював у провідних європейських політичних організаціях; є автором багатьох публікацій з питань конфліктів. Останніми роками поширив сферу наукових інтересів на вивчення взаємозв'язків між ресурсами (особливо енергетичними) та конфліктами. Серед останніх публікацій – *Don't oversell "overspill": Afghanistan and emerging conflicts in Central Asia', Central Asia Policy Brief no. 6* (*Elliott School of International Affairs*, грудень 2012р.). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2006р.

Зі Мін (*Zia Mian*, Пакістан/Велика Британія) – фізик, керівник Проекту з питань миру та безпеки в Південній Азії у Програмі Прінстонського університету з питань науки і глобальної безпеки (*Princeton University's Program on Science and Global Security*). Заступник голови Міжнародної експертної групи з розщеплюваних матеріалів (*International Panel on Fissile Materials*), член редколегії журналу "Наука і глобальна безпека" (*Science & Global Security*). Сфери досліджень: ядерна зброя, контроль над озброєнням і роззброєння, проблеми ядерної енергетики в Індії і Пакистані. Брав участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* у 2003р. та всіх наступних видань, починаючи з 2007р.

Івана Мічіч (*Ivana Mićić*, Бельгія) – позаштатний старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань контролю над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю, де вона працювала на цій посаді до переходу до Л'єзького університету (*University of Liège*); з 2014р. працює там на посаді старшого наукового співробітника відділу європейських досліджень кафедри політичних наук. Крім досліджень проблем контролю над торгівлею і нерозповсюдження, вона розробила та впровадила на регіональному та національному рівнях ряд заходів зміцнення спроможностей, спрямованих на посилення систем контролю над торгівлею товарами подвійного використання і зброєю в Південно-Східній Європі. До приходу в СІПРІ у 2007р. досліджувала проблеми реформ сектору безпеки і прикордонного контролю в Південно-Східній Європі.

Доктор Сем Перло-Фрімен (*Sam Perlo-Freeman*, Велика Британія) – керівник Проекту СІПРІ з питань військових витрат. Раніше працював старшим викладачем економіки мирного та воєнного часу в Університеті Заходу Англії (*University of the West of England*). Серед останніх публікацій: *United Kingdom, Security Activities of External Actors in Africa* (*Oxford*

University Press, 2014р.); *Military expenditure and the global culture of militarism*, *The Marketing of War in the Age of Neo-Militarism* (*Routledge*, 2012р.). Бере участь у підготовці *Щорічника СІПРІ* з 2003р.

Ісак Свенссон (*Isak Svensson*, Швеція) – доцент кафедри дослідження миру та конфліктів Уппсальського університету (*Uppsala University*). Раніше був науковим директором у Національному центрі досліджень миру та конфліктів Університету Отаго (*National Centre for Peace and Conflict Studies, University of Otago*). Є експертом з питань міжнародного посередництва у громадянських війнах, з релігійних аспектів процесів врегулювання конфліктів. Серед останніх книг: *Ending Holy Wars: Religion and Conflict Resolution in Civil Wars* (*University of Queensland Press*, 2012р.); *International Mediation Bias and Peacemaking: Taking Sides in Civil Wars* (*Routledge*, готується до видання). Бере участь у підготовці *Щорічника СІПРІ* з 2013р.

Тімо Сміт (*Timo Smit*, Нідерланди/Швеція) – молодший науковий співробітник при Парламентській асамблеї НАТО (*NATO Parliamentary Assembly*). У 2013-2014рр. працював у СІПРІ молодшим науковим співробітником у Програмі з питань збройних конфліктів та їх врегулювання. Є здобувачем наукових ступенів у Гронінгенському та Уппсальському університетах (*University of Groningen, Uppsala University*). Головні сфери досліджень: міжнародна безпека, врегулювання конфліктів, етнічні конфлікти.

Карина Солмірано (*Carina Solmirano*, Аргентина) – до квітня 2014р. була старшим науковим співробітником Програми СІПРІ з питань військових витрат і виробництва озброєнь, де відповідала за моніторинг військових витрат у Латинській Америці, на Близькому Сході та в Південній Азії. Серед останніх публікацій: *Transparency in Military Spending and Arms Acquisitions in Latin America and the Caribbean*, *SIPRI Policy Paper no. 31* (січень 2012р., співавтор); *The UNASUR register in military expenditure: moving transparency forward*, *Export Vooruzheny* (липень/серпень 2013р., російською). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2010р.

Лотта Темнер (*Lotta Themnér*, Швеція) – науковий координатор Уппсальської Програми збору даних про конфлікти (*Uppsala Conflict Data Program*, *UCDP*) кафедри дослідження миру та конфліктів Уппсальського університету (*Uppsala University*). Під її редакцією надруковано дев'ять видань *UCDP – States in Armed Conflict*, а за її співавторством видані велика кількість статей і глав у книгах про збройні конфлікти. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2005р.

Віталій Федченко (Росія) – старший науковий співробітник Програми СІПРІ з питань європейської безпеки. Відповідає за сектор ядерної та енергетичної безпеки. Раніше був старшим науковим співробітником Програми СІПРІ з питань контролю над озброєннями та роззброєння, працював у Центрі політичних досліджень Росії (*ПИР-Центр*, Москва, Росія) та Інституті прикладних міжнародних досліджень (Москва). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2005р.

Доктор Ніл Фергюсон (*Neil Ferguson*, Ірландія/Велика Британія) – економіст, який спеціалізується на розробці наукового апарату політичних досліджень з питань розвитку та безпеки. До приходу в СІПРІ у 2013р. працював в Інституті економічних досліджень Німеччини (*German Institute for Economic Research, DIW*). Сфери досліджень: зв'язки між сприйняттями безпеки та економіки в Західній Європі; вплив наслідків конфліктів на економічну поведінку в Екваторіальній Африці; а також різні аспекти насильства, пов'язаного з наркотиками в Мехіко.

Джон Харт (*John Hart*, США) – старшій науковий співробітник і керівник Проекту з питань хімічної і біологічної безпеки у Програмі СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження. Є докторантом військових наук у Фінському Національному оборонному університеті (*Finnish National Defence University*). Серед останніх публікацій – *The Future of the Chemical Weapons Convention: Policy and Planning Aspects*, *SIPRI Policy Paper no. 35* (квітень 2013р., співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 1997р.

Крістофер Холланд (*Christopher Holland*, Австралія/Велика Британія) – дипломований австралійський юрист. У 2012р. працював у нью-йоркській резиденції Центру з прав людини і загальної справедливості (*Center for Human Rights and Global Justice*), зосереджуючись на проблемах, пов'язаних з автономною зброєю; був співавтором доповіді *Living Under Drones: Death, Injury, and Trauma to Civilians from US Drone Practices in Pakistan* (*Stanford Law School/NYU School of Law*, 2012р.). Працював також молодшим спеціалістом у компаніях *Volterra Fietta* в Лондоні та в *Herbert Smith Freehills* в Австралії.

Доктор Пол Холтом (*Paul Holtom*, Велика Британія) – керівник Команди з питань миру, злагоди та безпеки (*Peace, Reconciliation and Security Team*) Центру довіри, миру та соціальних відносин (*Centre for Trust, Peace and Social Relations, CTPSR*) Університету Ковентрі (*Coventry University*). Раніше був директором Програми СІПРІ з питань поставок озброєнь. Сфера досліджень: міжнародна торгівля зброєю; гуманітарний контроль над озброєннями; заходи з протидії незаконним і безвідповідальним поставкам зброї, особливо стрілецької зброї і легких озброєнь; багатосторонні санкції і роль держав, що зростають, у формуванні норм міжнародних миру та безпеки. Серед останніх публікацій: *Arms Trade Treaty assistance: identifying a role for the European Union, EU Non-proliferation Consortium Discussion Paper* (лютий 2014р., співавтор); *Trade update: transfers, retransfers and the ATT*, *Small Arms Survey 2014: Women and Guns* (*Cambridge University Press*, 2014р.).

Деніел Хіслоп (*Daniel Hyslop*, Австралія) – науковий керівник Інституту економіки та миру (*Institute for Economics and Peace, IEP*). Є фахівцем прикладних досліджень з питань розвитку, оцінки тенденцій у сферах миру та конфліктів, насильства та тероризму, економіки мирного часу. Він

також керує міжнародним науковим партнерством *IEP* з міжурядовими та неприбутковими організаціями. Виконував різноманітні багатодисциплінарні дослідження та політичні функції в освітніх, політичних та управлінських установах. Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2011р.

Філліп Паттон Шелл (*Phillip Patton Schell*, Німеччина) – дослідник у Програмі СІПРІ з питань контролю над озброєннями та нерозповсюдження. Сфери досліджень: проблеми безпеки, пов'язані з контролем над озброєннями, роззброєнням і нерозповсюдженням зброї масового ураження, з акцентом на регіонах Східної і Південної Азії. Серед останніх публікацій – *A New START Model for Transparency in Nuclear Disarmament* (*UNIDIR*, 2013р., співавтор). Бере участь у підготовці *Щорічників СІПРІ* з 2012р.

Камілла Шіппа (*Camilla Schippa*, Італія/Швеція) – директор Інституту економіки та миру (*Institute for Economics and Peace*, *IEP*). До приходу в *IEP* працювала упродовж понад 10 років в ООН. До 2008р. обіймала посаду завідувача Відділу ООН з партнерства (*United Nations Office for Partnerships*), де керувала створенням стратегічних альянсів між ООН і корпораціями, фондами та меценатами. Бере участь у підготовці *Щорічника СІПРІ* з 2010р.

Щорічник СІПРІ 2014

© Центр Разумкова, 2015
Адреса Центру Разумкова:
Київ, 01015, вул. Лаврська, 16, 2-й поверх
e-mail: info@razumkov.org.ua
веб-сторінка: www.razumkov.org.ua

© Видавництво «Заповіт», 2015
e-mail: zapovit@gmail.com

Підписано до друку 01.09.2015р.
Папір офсетний 80 г/м^2. Друк офсетний.
Зам. №15-370. Наклад 500 прим.